

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

ERDAL YAZICI

LİKYA

YOLLARINDA

FETHİYE'DEN ANTALYA'YA 96 ANTİK KENT, HÖYÜK, TÜMÜLÜS
TÜRKİYE, İNGİLTERE VE AVUSTURYA'DAN 10 MÜZE, AYRINTILI LİKYA HARİTASI

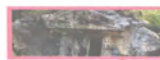

URANUS

BELGESEL
REHBER

GÜNCELLENMİŞ
2.
BASKI

LİKYA'NIN BATISI MERKEZİ LİKYA LİKYA'NIN DOĞUSU LİKYA'NIN KUZEYİ

Kibyra

Bubon

Orpheus

Orpheus

Orpheus

Orpheus

Orpheus

Orpheus

Orpheus

Orpheus

Orpheus

Orpheus

ELMALI

ELMALI

ELMALI

ELMALI

ELMALI

Termessos

Trebenna

Hisarçandır

ANTALYA

Antalya Körfezi

KEMER

Phaselis

ALTINYAKA

ALTINYAKA

ALTINYAKA

ALTINYAKA

ALTINYAKA

ALTINYAKA

ALTINYAKA

Idrebasos

Arykanda

Lirmyra

FINIKE

FINIKE

FINIKE

FINIKE

KUMLUCA

KUMLUCA

KUMLUCA

KUMLUCA

KUMLUCA

KUMLUCA

KUMLUCA

Olympos

Olympos

Olympos

Olympos

Olympos

Olympos

Olympos

AKDENİZ

LİKYA

YOLLARINDA

BÖLÜM RENK KODLARI

LİKYA HARİTASI

LİKYA'NIN YAKIN KOMŞULARI

ÜNLÜ LİKYA YOLU

UZAKLARDA LİKYA ANITLARI

LİKYA'NIN KUZEYİ

LİKYA'NIN DOĞUSU

MERKEZİ LİKYA

LİKYA'NIN BATISI

LİKYA

MÜZELER

İSTANBUL ARKEOLOJİ MÜZELERİ
KUNSTHISTORISCHES MUSEUM WIEN (VİYANA SANAT TARİHİ MÜZESİ)
BRITISH MUSEUM

ELMALI MÜZESİ
BURDUR MÜZESİ

ANTALYA MÜZESİ

BODRUM SUALTI ARKEOLOJİ MÜZESİ
LİKYA UYGARLIKLARI MÜZESİ
AZİZ NİKOLAOS VE KİLİSESİ (NOEL BABA MÜZESİ)

FETHİYE MÜZESİ

ERDAL YAZICI

LIKYA

YOLLARINDA

“...SEN BENİM ATADAN DEDEDEN KONUĞUMSUN!
DEDEM OİNEUS BİR ZAMANLAR DEDEN
BELLEROPHONTES’İ EVİNDE AĞIRLAMISŞ.
KARŞILIKLI HEDİYELER ALIP VERMİŞLER.
ARGOS’TA KONUĞUM OLURSUN,
BEN DE BİR GÜN LYKİAYA GELİRSEM
SENİN KONUĞUN OLURUM...”

(Jean Martin’in Homeros’dan uyarladığı İlyada kitabından...)

LİKYA

YOLLARINDA

LİKYA

YOLLARINDA

FETHİYE'DEN ANTALYA'YA
96 ANTİK KENT, HÖYÜK, TÜMÜLÜS.
TÜRKİYE, İNGİLTERE VE
AVUSTURYA'DAN 10 MÜZE.

URANUS

Fotoğraf | Yayın | Yapım • İstanbul

Ankara Caddesi, Cağaloğlu Yokuşu, No: 17, Evren Han, Kat: 2/40,
34112, Eminönü/Fatih, İstanbul-Türkiye
T: 0212 528 01 58 • www.uranus.com.tr • info@uranus.com.tr

Editör

Çağlan Güven

Metin

Erdal Yazıcı

Fotoğraf

© Erdal Yazıcı / Uranus Fotoğraf | Yayın | Yapım

Tasarım, İllüstrasyon

Vahit Akça

Baskı / Cilt

Pasifik Ofset San. Tic. Ltd. Şti.
Cihangir Mah. Baha İş Merkezi A Blok Haramidere / İstanbul
Tel : 0212 412 17 77
Sertifika No: 12027

2. Baskı

Mayıs 2019

ISBN: 978-605-5940-42-3

Yayıncı Sertifika No: 17956

Ön Kapak Fotoğrafı:

Olympos

Arka Kapak:

(aşağıdan yukarıya)

Ksanthos, Tlos, Teimiussa, Tlos,

Antalya Arkeoloji Müzesi (Limyra), Patara, British Museum (Ksanthos),

Antalya'nın doğu yakınları.

LİKYA YOLLARINDA • 2

Kitabının metni ve fotoğrafları izinsiz olarak kullanılamaz;
mekanik ve elektronik ortamlarda -fotokopi dahil- kaydedilemez,
yayınlanamaz, iletilemez. Metin ve fotoğraflardan alıntı yapılabilmesi
ancak -tanıtım amaçlı- normal ölçülerde ve kurallara uygun şekilde
kaynak belirtilerek olasıdır. Metin ve fotoğrafların telif hakları
Uranus Fotoğraf | Yayın | Yapım ile Erdal Yazıcı'ya aittir.

ÖNSÖZ **10**

ZAMAN DİZİNİ **12**

I - LİKYA **14**

LİKYA COĞRAFYASI **15**

LİKYA TARİHİ **18**

LİKYA MEZAR ANITLARI **30**

LİKYA YERLEŞİMLERİ /
LİKYA SANATI **33**

LİKYA GELENEKLERİ VE DİLİ **36**

LİKYA DİNİ **38**

LİKYA'DA ŞİKKE BASIMI **40**

LİKYA'NIN GİZEMİ: YENİDEN KEŞFİ **42**

I / I - LİKYA'NIN BATISI **44**

DAEDALA **45**

LYDAE **47**

LISSA **48**

KADYANDA **49**

TELANDROS **54**

TELMESSOS (FETHİYE) **56**

FETHİYE MÜZESİ **62**

FETHİYE KÖRFEZİ
ON İKİ ADALARI **68**

KARMYLISSOS (KAYAKÖY) **70**

GEMİLE ADASI
(ST. NİKOLAOS ADASI) **74**

TLOS **78**

GİRMELER MAĞARASI
VE YERLEŞİMİ **86**

AKDAĞLAR ÜZERİNDEKİ ANTİK
YAŞAM **88**

ARSADA **94**

ARAKSA **96**

PINARA **98**

SİDYMA **106**

KSANTHOS **108**

LETOON
(LETO KUTSAL ALANI) **132**

PYDNAI VE BÜKSES KALESİ **140**

PATARA **142**

KALKAN / BEZİRGÂN
AMBARLARI VE PIRHA 155

TUMINEHI / TYMNESSOS
(KÖYBAŞI) 158

NİSA 160

1/2- MERKEZİ LİKYA 162

ANTIPHELLOS (KAŞ) 163

SEBEDA 170

ULUBURUN BATIĞI 172

PHELLOS 174

İSİNDA 178

TÜSE 180

KANDYBA
(GENDEVE / ÇATALOLUK) 184

KOMBA (GÖMBE) 186

DEREAĞZI / MASTAURA? 189

ARNEAE 192

APOLLONIA 196

TYBERISSUS 200

TEIMIUSSA (ÜÇAĞIZ) 204

KEKOVA ADASI 206

SIMENA (KALEKÖY) 208

APERLAE 210

İSTLADA 214

KORBA 216

AVŞAR TEPEŞİ / ZAGABA 218

KYAENAI 220

HOYRAN 226

TRYSA 232

GÜRSER / TREBENDA? 238

SURA 240

ANDRIAKE 244

LİKYA UYGARLIKLARI MÜZESİ 250

MYRA (DEMRE) 258

AZİZ NİKOLAOS VE
KİLİSESİ (NOEL BABA MÜZESİ) 272

ALAKİLİSE / YAYLADA 286

ANTİK YERLEŞİM (DEMRE) 286

TRAGALASSOS? / MUSKAR 290

ALACAHİSAR 292

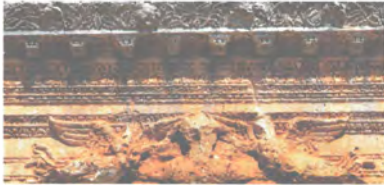
KARABEL / PHARRŌA? 294

ASARCIK 295

ISION / BEYMELEK KALESİ 298

I/3- LİKYA'NIN DOĞUSU 304

ARYKANDA 305

LIMYRA 320

RHODIAPOLİS 340

KORYDALLA 346

IDEBESSOS 347

AKALİSSOS 350

KORMOS (KORMI) 352

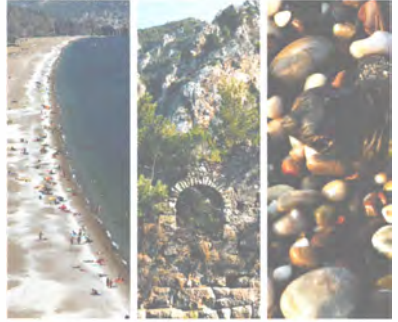
GAGAI 353

MELANIPPE (KARAÖZ) 356

GELİDONYA BURNU BATIĞI 358

ATRASAS-ADRASAN
(ÇAVUŞKÖY) 360

OLYMPOS 362

KHIMAIRA / YANARTAŞ (ÇIRALI) 374

PHASELIS 377

ANTALYA MÜZESİ 386

I/4- LİKYA'NIN KUZEYİ 400

ÇAVDIR / KOZAĞACI BELDESİ 401

BUBON 402

BALBURA 406

OENOANDA /
WANAWANDA 410

TERMESOS MINOR 416

GİRDEV YAYLASI

KALINTILARI / KERDEBOTA 418

TORIAEUM

(KOZAĞACI KÖYÜ) 421

ELMALI HÖYÜKLERİ / TUMULUSLERİ 424

ELMALI MÜZESİ 435

SÖĞLE KÖYÜ / PODALIA ? 438

SERKİZALANI YERLEŞMESİ 439

ESKİHİSAR 441

MACUN KÖYÜ YERLEŞİMİ 443

ORPEENİ 444

BURDUR MÜZESİ 446

II- UZAKLARDA LİKYA ANITLARI 450

İSTANBUL ARKEOLOJİ MÜZELERİ 451

KUNSTHISTORISCHES MUSEUM WIEN (VİYANA SANAT TARİHİ MÜZESİ) 455

BRITISH MUSEUM 459

III- ÖNLÜ LİKYA YOLU 464

IV- LİKYA'NIN YAKIN KOMŞULARI 474

LİKYA KENTLERİNİN SINIR ÖTESİ İLİŞKİLERİ, ETKİLEŞİMLERİ 475

KARİA'NIN GÜNEYİNDEN LİKYA'YA BAKAN KENT: KAUNOS 476

KABALIAS'IN LİDERİ KIBYRA 481

PİSİDYALI TERMESOS 484

LİKYA YOLUNDAN PAMFİLYA KENTİ ANTALYA'YA 486

LİKYA'NIN MİRASI 488

V 490

TEŞEKKÜR 491

İKİNCİ BASKIYA SONSÖZ 491

SÖZLÜK 492

KAYNAKÇA 495

DİZİN 496

LİKYA HARİTASI 502

ÖNSÖZ

...TANIMAK,

DÜNYA MİRASININ İZLERİNİ
SÜRMEK İÇİN LİKYA YOLLARINA
DÜŞMENİN ZAMANIDIR...

BU COĞRAFYADA PAYLAŞILACAK,
UNUTULMAZ ANILARIMIZ OLACAKTIR..."

Likya yolları, 18. yüzyıldan bu yana gezginlerin ve araştırmacıların ilgisini çekmiştir; antik kaynakların aktardığı bilgilerin ve söylencelerin peşinden maceralara atılan gezginler Anadolu'nun gizemli yollarına düşmüştür; gemiyle gelip, at ve deve sırtında Likyalıların izini sürmüşlerdir. Çağlar boyu yaşayan Likya kentleri bu gezginler tarafından yeniden keşfedildi; Likyalılar kimdi, Anadolu'ya nereden gelmişlerdi; nasıl yaşamışlardı; kentleri, dağları aşan yolları, geride bıraktıkları hep ilgi çekti. Sonraki uygarlıklar Likyalıların izini örtmeye çalıştıysa da bunu başaramadı; hatta doğanın ağır yıkımı bile bu uygarlığın izlerini silemedi. Lukkalıları Hitit kaynaklarından tanıyoruz; Hititler taşlara, tabletlere yazdıkları tarih kayıtlarında Anadolu'nun güneybatısında yaşayan 'Lukkalılar'dan söz ettiler; Yalburt Hitit anıtının ortostatlarında krallarının Teke Yarımadası'nda Lukka topraklarına yaptıkları seferlerle övündüler. Hitit kaynaklarının aktardıklarına, Likya kentleri içinde yapılan kazılarla yeni veriler eklendi; en erken Tunç Çağı'na kadar yaşam izleri Likya topraklarında çıkmaya başladı; Elmalı höyüklerinde, Tlos'ta, Patara'da, Limyra'da ele geçen buluntular Likya bölgesinin Tunç Çağı'nda başlayan tarihine ışık tutacak veriler ortaya koydu. Bölgenin birçok yerleşiminde kazılar artarak devam ediyor; sevindirici olan, bilim insanlarının özverili çabalarıyla Likyalıların yaşam izlerinin gün ışığına çıkarılmasıdır. Likyalılar özgün yaşamlarını egemenliklerine girdikleri uygarlıklarla harmanlayıp sürdürmüş-

lerdir; emperyal dayatmalar ve işgallere karşı direnmişler, özgürlüklerinden kolay vazgeçmemişlerdir. Lidya'nın egemen-

liğine boyun eğmeyen yerlerden birisidir Likya; Roma'nın da en son eyaletidir. Perslere karşı toplu direnişleri bilinmektedir; bağımsızlıkları ve özgürlükleri uğruna toplu intiharları yeğlediklerini Herodotus aktarmıştır; Perslerin Anadolu'ya hâkimiyeti sonrası Büyük İskender'in ya da Romalıların gücü karşısında Likyalılar kentlerinde yine özgün yaşamlarını ve yönetim biçimlerini sürdürmüşlerdir. Bu uygarlıkların dilinden, kültüründen yeni sentezler çıkararak büyük ölçüde yerel kalmayı başarmışlardır. Kurdukları yönetim biçimi modern araştırmacıların her zaman ilgisini çekmiştir.

Likyalıların yaşadığı kentler, Akdeniz ikliminin hayat verdiği ayrıcalıklı topraklar üzerindedir; Antalya'nın batısından başlayarak Fethiye'ye kadar uzanan sahil şeridinde, kuzeyde Toros Dağları arasında Elmalı'ya kadar uzanan topraklarda Likya yerleşimleri özgün konumlarıyla hemen dikkat çeker; kentleri ilk ele veren lahitler ve kayalara oyulmuş -evlerinin kopyası- kaya mezarlarıdır. Yaşamın bu anıt yapılar da devam edeceği umudu ve inancıyla evlerine benzer mezarları günümüze kadar ulaşmıştır. Gerek lahitler, gerekse kaya mezarları ahşap evlerinin inceliğini detaylarına kadar yansıtmıştır; Likyalılar, bu anıtların üstüne yaşam izlerinin sürmesi, korunması için not düşmüşlerdir; ağır ceza içeren dizelerle, aslan, medusa

başıyla gözdağı vermişlerdir yağmacılara. Yontu sanatındaki ustalıklarını kurdukları büyük anıt mezarlarda da (heroonlarda) göstermişlerdir. Ksanthos Nereidler anıtı, Limyra'daki Perikles Heroonu, Trysa Heroonu kabartmaları yontu sanatı ve anlattığı mitolojik konularla da eşsiz değerdedir. Bu yontularda Pers ve Yunan etkileri de görülür. Kurdukları kentlerde yaşamlarına dair birçok yazıt bırakmışlardır; dilleri henüz çözölememiş olsa da çok dilli yazıtlar Likyalıların yaşamlarını ele verir niteliktedir. Mezar anıtlarında yer alan kabartmaların anlattıkları ise o güne dair birer tarih sayfası gibidir; umut, sevinç, acı, çaresizlik, direnç, egemenlik, yenilgi duyguları sinmiştir bu yontulara.

Likya belgeseli için Anadolu'nun güneybatısından yola çıktığımızda, Likyalıların Akdeniz'le Toros Dağları arasında görünen ve görünmeyen yaşam izlerini sürmeye başladık. Antik kaynaklar, 18. yüzyıl ve sonrası gezginlerin bilgileri ve araştırmalarının dışında gördüğümüzü, yaşadığımızı da yansıtmaya çalıştık. Likya yollarında yaptığımız uzun yolculukların yanı sıra Fethiye'den Antalya'ya kadar sahil şeridi dışında Toros zirveleri arasında gizli kalmış çok sayıda Likya yerleşimine ulaştık; zorlu tırmanışlarla kentlerinin zirvelerine çıktık; görkemli anıtlarıyla gururlandık; tiyatrolarında dünya ezgilerini mırıldandık. Bilimsel kazılarla ayağa kaldırılmış kentlerin yeni yüzleriyle tanıştık. Yüzyıllar sonra ortaya çıkarılan sokaklarında, caddelerinde izlerini aradık Likyalıların. Ardından Türkiye müzelerinden Fethiye

Müzesi, Elmalı Müzesi, Likya Uygurlukları Müzesi, Antalya Müzesi, Burdur Müzesi, İstanbul Arkeoloji Müzeleri dışında British Museum ve Viyana Sanat Tarihi Müzesi'nde (Kunsthistorisches Museum Wien) geride bıraktıklarıyla yüzleştik. Belgesel kitap içinde antik 96 kent, köy, höyük ve tümölüsün yanı sıra Likya buluntularının sergilendiği 10 müzeye de yer ayırdık. Tanımlanmış, bilinen ya da araştırılan kentlerin dışında Toros yaylalarında -yakın kentlerle ilişkisi olduğu sanılan- çok sayıda küçük köy özelliği taşıyan antik yerleşime de uğradık; bu yaylalarda, antik yerleşimlerle iç içe yaşayan Yörüklerin konuğu olduk. Günümüz köylerinde Likya yaşam izlerine tanık olduk; köylülerin hâlâ kullandıkları tahıl ve erzaklarını sakladıkları ambarlar Likya yapılarının izlerini taşımaktaydı. Yollarda, Likya sınırlarında dolaştık bazen de Likya sınırını aştık; komşularıyla etkileşimini gözlemledik; Pisidya, Karia ve Pamfilya kültürlerinin benzeşmelerini, farklı yanlarını izledik.

Uzun erimli çalışmayla ortaya çıkardığımız 'Likya Yollarında' belgeseli Anadolu'nun gizemli topraklarında günümüz tanıklığının paylaşılması sadece. Yüzyıllar boyu süren insan ve doğa tahribatının karşısında bilim insanlarının her güçlüğe rağmen özverili çabalarla koruma mücadelesi vermesi tanıştı olduğumuz, sevinçle umutlandığımız izlenimlerimizi.

Tanımak, dünya mirasının izlerini sürmek için Likya yollarına düşmenin zamanıdır... Bu coğrafyada paylaşılacak, unutulmaz anılarımız olacaktır...

ZAMAN DİZİNİ

Bölgedeki ilk yaşam izleri Likya sınırında Karain, Çarkini, Öküzini, Beldibi ve Belbaşı kaya sığınaklarında; Likya'da ise en erken M.Ö. 160.000'de Elmalı Ovası'nda; M.Ö. 9. binin ikinci yarısında Girmeler Mağarası'nda; Neolitik Dönem'den itibaren Tavabaşı Mağarası'nda ortaya çıkarılmıştır.

M.Ö. 2500- 2000 Prof. Dr. Machteld Johanna Mellink'in başkanlığında Likya'nın kuzeyinde Elmalı Bölgesi'nde yapılan kazılarda Erken Tunç Çağı'na ait veriler ortaya çıkarılmıştır.

M.Ö. 2000 Arykanda kazılarında bu döneme ait iki taş balta bulunmuştur.

M.Ö. 1550-1200 Tlos kazılarında Geç Bronz Çağı'na tarihlenen bronz balta, ok uçları ve hançer bulunmuştur.

M.Ö. 1285 Kadeş Savaşı'nda Lukkalılar Hititlerin müttefiki arasındadır.

M.Ö. 1250-1220 Hitit kaynaklarında IV. Tuthaliya'nın Lukka topraklarına seferler düzenlediği anlatılmaktadır.

M.Ö. 12.-8. yy Likya'da Karanlık Çağ içinde yaşama dair veriler azdır.

M.Ö. 546 Pers kralı Kyros'un generali Harpagos Lidya başkenti Sardes'i M.Ö. 546 tarihinde ele geçirip Lidya'nın varlığına son vermesinin ardından -Pers orduları- Likya topraklarına hâkim olurlar.

M.Ö. 480 Likyalılar, Kserkses'in safında Yunanlılara karşı düzenlenen sefere 50 gemilik filolarıyla destek verirler.

M.Ö. 333 Likya kentleri Büyük İskender'e kapılarını aralar; Phaselis'liler kenti altın bir taçla İskender'e sunarlar; İskender, kış aylarını Phaselis'te geçirir.

M.Ö. 309 Likya'da sahil kentlerinin çoğu Ptolemaiosların eline geçer; kısa bir kesintinin ardından bölge 100 yıla yakın Ptolemaiosların egemenliği altında kalır.

M.Ö. 197-189 Likya'nın bazı sahil kentleri kral Antiochos III döneminde kısa süreli Seleukosların egemenliğine girer.

M.Ö. 189-167 Likya toprakları, Roma tarafından Rodos'a verilir; bu dönemde Likya topraklarında Rodos'a karşı direniş ve ayaklanmalar baş gösterir.

M.Ö. 167- M.S. 43 Likya Birliği dönemi; Rodos'un egemenliğinden kurtulan bölge bağımsızlığına kavuşur.

M.S. 43 Claudius I, Likya'yı Pamfilya ile birleştirerek Roma eyaleti haline getirir ve Likya'nın federatif yapısı kaybolur.

M.S. 45 Aziz Paulos Roma'ya giderken Likya limanlarında gemi değiştirir.

M.S. 300 Aziz Nikolaos zengin bir tüccarın oğlu olarak Likya kenti Patara'da dünyaya gelir.

M.S. 395 Likya bölgesi, ikiye bölünen Roma İmparatorluğu içinde Doğu Roma (Bizans) sınırları içinde kalır.

M.S. 7. yy. Arap akınları, Pers (Sasani) saldırıları devam eder; deprem ve salgın hastalıklar nedeniyle nüfus azalır, kentler zayıflar.

M.S. 11. yy. Bu yüzyıldan başlayarak bölge Türk egemenliğine geçmeye başlar.

1300 Selçuklu Devleti'nin yıkılışı sonrasında 1300 yılından önce Fethiye ve Finike'nin de içinde bulunduğu bölge Menteşeoğlu Beyliği egemenliği altına girer.

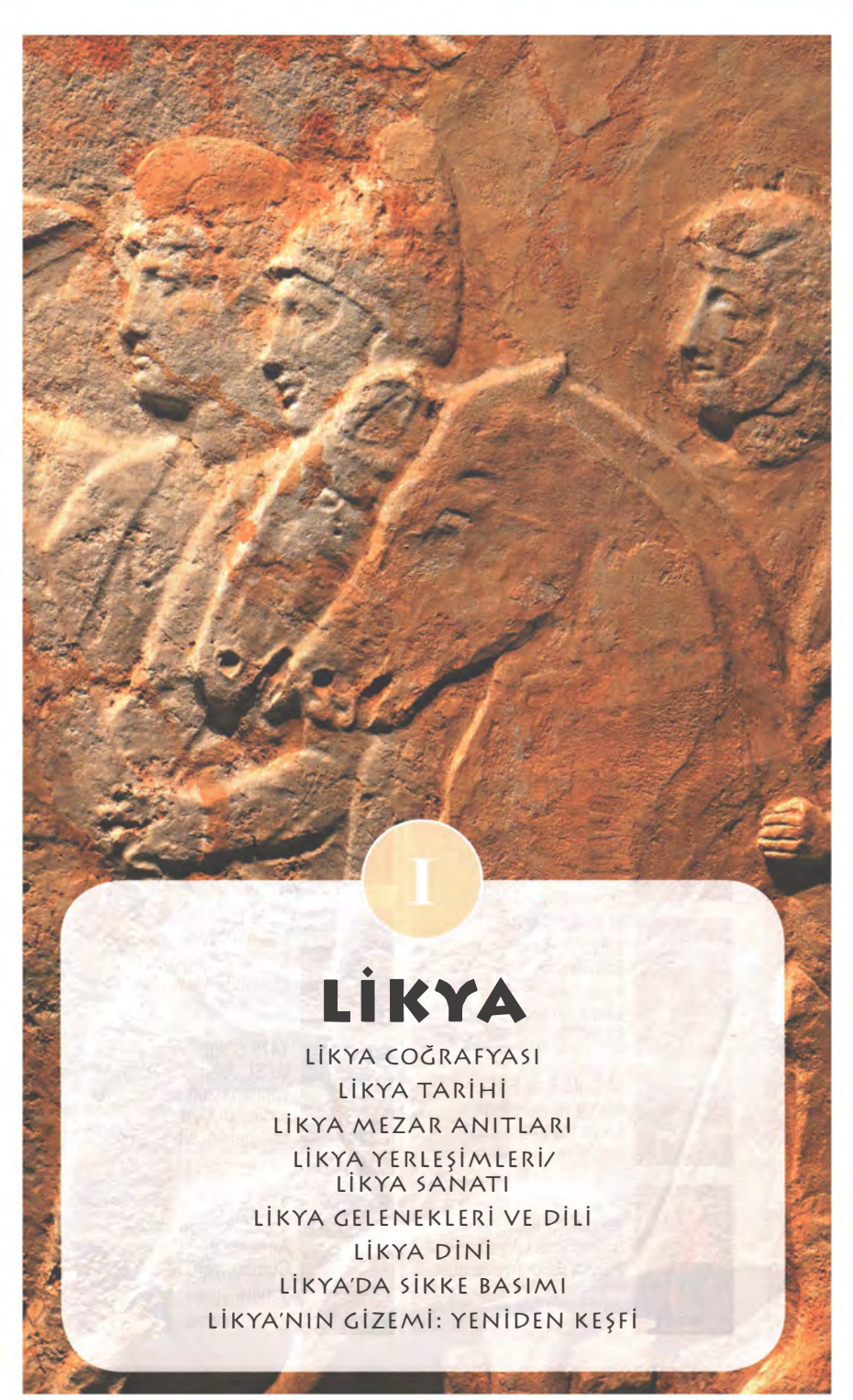
1390 Osmanlı padişahı I. Beyazid Menteşeoğlu Beyliği'nin egemen olduğu bölgeyi ele geçirir.

1479 Bölge, Venedikliler ve St. Jean Şövalyeleriyle yapılan uzun savaşların ardından Osmanlı egemenliği altına girer.

1923 Osmanlı İmparatorluğu sonrası Anadolu'da Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulur.

I

LİKYA

LİKYA COĞRAFYASI

LİKYA TARİHİ

LİKYA MEZAR ANITLARI

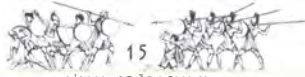
LİKYA YERLEŞİMLERİ/
LİKYA SANATI

LİKYA GELENEKLERİ VE DİLİ

LİKYA DİNİ

LİKYA'DA SİKKE BASIMI

LİKYA'NIN GİZEMİ: YENİDEN KEŞFİ

Likya, Anadolu'nun güneybatısında - Köyceğiz'den Antalya'ya uzanan çizginin güneyinde- Teke Yarımadası olarak bilinen coğrafyada yer alır; günümüz modern yerleşimleri Fethiye, Kaş, Demre, Kumluca, Kemer, Elmalı, Altınyayla ve Gölhisar ilçeleri bu topraklar üzerindedir. Bu genel tanımlama içindeki Likya toprakları engebeli, sarp, korunaklı, zor

LİKYA COĞRAFYASI

"...ZİRVELERDEKİ BAZI KENTLERE
ULAŞMAK İÇİN UZUN
YÜRÜYÜŞLERİ GÖZE ALMAK
GEREKİR..."

ulaşılabilen bir coğrafya içindedir. Güneyinde Akdeniz, doğusunda Antalya Körfezi, batısında Fethiye Körfezi bulunur. Kuzeyde ise sıra dağlar arasında sıkışmış, antik kaynaklarda Milyas olarak bilinen Elmalı Platosu ve Kibyatis

kentlerinin bulunduğu Kabalia bölgesi yer alır. Toros sıra dağlarının içinde 3000 metreyi aşan yükseltileriyle -bölgenin en önemli dağları- batıda

Apollonia'dan Likya sahilleri.

Girderv Yaylası.

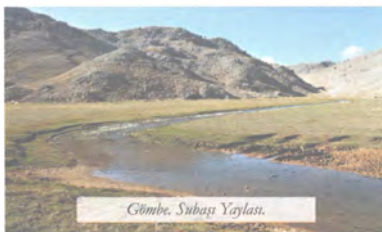
Akdağlar Pınarı.

Akdağ (Massicytus), doğuda ise Beydağları (Solyma) vardır. Likya'da batıdan doğuya Boncuk Dağları, Akdağ ve Tahtalı Dağ sırası içerisinde bulunan Beydağları güneybatı-kuzeydoğu doğrultusunda uzanır ve bölgeyi batıdan, kuzey ve doğudan sarı gibi sarar. Boncuk Dağları'nın yüksekliği 2000 metrenin üzerindedir. Ksanthos (Eşen) Irmağı ve vadisi Boncuk Dağları'nı doğuda Akdağlardan ayırır. Akdağlar (3024 metre),

Nisa yerleşiminin etrafı derin vadilerle çevrilmiştir; yüksek tepeler sedir ormanlarıyla kaplıdır.

Kalkan'ın güneyindeki Dumanlı Dağı'ndan, Korkuteli yakınlarındaki Domuz Dağı'na kadar 100 kilometre boyunca uzanır. Korkuteli ve Elmalı platoları ise Akdağları, Beydağlarından ayıran verimli toprakları oluşturur. Likya'nın en yüksek dağı -üzerindeki Kızlar Sivrisi doruğu 3086 metredir- Beydağları'dır; bu dağ kütlesi içinde yer alan havzalar Likya'nın en verimli topraklarını oluşturur; bu topraklar Likya'nın tahıl ambarıdır.

Gömbe, Sübaşı Yaylası.

Beydağları Kaş'tan başlayarak, Kyaneai ve Myra'nın kuzeyinden, Bucak'ın güneyindeki Katran Dağı'na kadar 150 kilometre boyunca uzanır. Bu dağ kütelleri -çepeçevre Likya'yı sararak- doğuda, batı ve kuzeyde belli yerlerde geçit verir; batıda Telmessos ve Kemer üzerinden Ksanthos Vadisi'ne; kuzeyde Kibyra üzerinden Seki Ovası'na; doğu kısmında ise Pamfilya Ovası'ndan, Çandır Vadisi üzerinden Kumluca ve Kemer'e yol verir. Bu dağ silsilesi içindeki geçitleri ve yol rotalarını Patara'da, Stadiasmus Patarensis Anıtı üzerinde bulunan yol güzergâhı açıklamalarında da görmekteyiz; İmparator Claudius zamanında Likya'nın Roma eyaleti yapılmasından sonra yol bilgilerinin yer aldığı anıt 1994 yılında Patara'da bulunmuş önemli, tekil (ünik) bir anıttır.

Gemile Adası ve ferresi.

Bölgede yerleşimi zorlaştıran dağ silsilesi içinde Likya kentleri genellikle vadilerde, dağ eteklerinde ve Akdeniz sahil şeridinde kurulmuştur. Akdağ'ın batısındaki Ksanthos Vadisi çok sayıda Likya kentini barındırır. Batı Toroslar içinde yer alan dağlardan beslenen çok sayıda ırmak, -taşdığı alüvyonlarla- denizle buluştuğu yerlerde tarıma elverişli bereketli ovalar yaratmıştır; Eşen Çayı (Xanthos), Demre Çayı (Myros), Başgöz Çayı (Arykandos), Göksu (Limyros) ve Alakır

Patara'ya kadar uzanan Pydna Kalesi sabbileri.

Olympos.

Rhodiapolis.

Çayı bu bereketli topraklara hayat verirler. Likya topraklarını bu coğrafya içinde dört bölgeye ayırmak olasıdır: Batı Likya, Orta ya da Merkezi Likya, Doğu Likya ve Kuzey Likya. Likya Birliği içinde üç oya sahip önemli kentlerden Tlos, Pınara, Ksanthos ve Patara Batı Likya'da; Myra Orta Likya'da; Olympos ise Doğu Likya sınırları içerisinde; bu kentler, bölgesinde önemli güce sahip politik işlevler sürdürmüş olmalıdırlar. Likya sınırlarının farklı dönemlerde değiştiğini antik kaynaklardan biliyoruz; bu genel tanımlama içinde batı sınırının Fethiye Körfezi ve Telmessos'un yakını (Fethiye) olduğu, doğu sınırının ise Phaselis yakınlarından geçtiğini, kuzeyde ise Kibyratis Bölgesi'nin sınır olabileceğini yine aynı kaynaklar belirtmektedir. Likya topraklarının Antik Dönem'de doğusunu Pamfilya, kuzey doğusunu Pisidya, kuzeyini Frigya, kuzeybatısını ise Karia çevreler. Likya coğrafyasında dağ silsilesi içinde ulaşımın zor koşullarda yapılabilmesi Akdeniz

Patara.

kıyısındaki korunaklı kent limanlarını önemli kılmıştır; deniz ticareti ve ulaşımında bu sahil kentleri önemli işlevler üstlenmiştir.

Sahil şeridi ve iç kesimlerde Likya kentleri günümüz modern yerleşimleri ve tarım alanlarıyla adeta iç içedir; birçok kent sebze-meyve bahçeleriyle yan yanadır; dağlık kesimdeki antik yerleşimlerin çoğu zengin orman örtüsü içine adeta gizlenmiş gibidir. Sahil ve yakınlarında bulunan antik yerleşimlere günümüzde düzgün yollarla ulaşım sağlanır; Toros dağ silsilesi içindeki antik yerleşimlere ulaşmak geçmiş yıllara göre daha rahattır; zirvelerdeki bazı kentlere ulaşmak için uzun, zorlu yürüyüşleri göze almak gerekir.

Adrasan.

Anadolu'nun güneybatısında özgün kültürleriyle kendilerine yurt kurmuş Likyalılar hakkında en erken güvenilir bilgileri Hitit ve Mısır kaynakları vermektedir. Hitit kaynaklarından, Lukka denilen halkların bu topraklarda yaşadıkları, zaman zaman Hititlerin bu bölgeyi egemenliğine alma girişimlerinin olduğu, yaşanan çatışmalarla birlikte

LİKYA TARİHİ

"...LİKYA, KİLİKYA'YLA BİRLİKTE
LİDYA EGEMENLİĞİ ALTINA
GİRMEMİŞ YERLERDEN
BİRİSİDİR..."

vermektedir; Mısır metinleri M.Ö. 1200 dolaylarında "Lukkiler" in de içinde bulunduğu 'Deniz Halkları'nın Mısır'a deniz çıkartmaları yaptıklarını belirtir. Güney Mısır'daki Ebu-Simbel Tapınağı'nın duvarlarındaki kabartmalarda ise esir alınan Lukkiler'in betimlemeleri bulunmaktadır. Ugarit'te bulunan bazı metinlerde de Ugarit ile Lukka arasında deniz

Anadolu'nun Hellenistik ve Roma Dönemi bölgeleri.

Lukkalıların Hitit - Mısır çatışmasında -Kadeş Savaşı'nda (M.Ö. 1285)- Hititlerin müttefiki olduğunu bilmekteyiz. Lukkalılar, gerek Kadeş Savaşı sırasında gerekse M.Ö. 1227 yılında Mısır firavunu Merneptah zamanında Hititlerin müttefiki olarak Mısırlılarla savaşmıştır. Her iki saldırıda da Lukkalıların denizci bir ulus olarak güçlü bir deniz filosuna sahip olduğu anlaşılmaktadır. Örgütlü bir devlet gücüne ve güçlü deniz filosuna sahip Lukkalılar, Akdeniz sularındaki korsanlık faaliyetlerinde Kıbrıs kralını da tedirgin etmiştir. Baskınlarından rahatsız olan, ama karşı koyma cesareti gösteremeyen Alasiya (Kıbrıs) Kralı, Mısır firavunu Akhenaton'a sadece mektup yazarak Lukkalıların yaptıkları akınlardan yakınmıştır. Mısır'da bulunan Tel-El-Amarna tabletleri "deniz akıncısı, savaşçı halk Lukkiler" hakkında bilgi

Yalburd Anıtı.

ticareti yapıldığı belirtilmektedir; Ugarit tabletlerinde geçen 'Lky' ve 'Lkn' kelimelerinin Likyalı anlamına geldiği araştırmacılar tarafından kabul görmektedir. Ayrıca, Konya İli, Ilgın İlçesi'nin 23 kilometre kuzeydoğusundaki Yalburd Yaylası'nda bulunan Yalburd Hitit Su Anıtı'ndaki yazıtta, Hitit Kralı IV. Tuthaliya'nın (M.Ö. 1250-1220) Lukka topraklarına seferler düzenlediği anlatılmaktadır.

Yazılıkaya, Boğazkale. Fırtına Tanrısı Teşub'un oğlu Şarruma'nın Kral IV. Tutbalıya'ya kucaklayışı.

Yalburt yazıtında Hitit kralı yaptığı seferlerden gururla söz eder: *"Kabraman büyük kral ... Tutbalıya şöyle der:...vurdu; ben güneş Labarna...-tusa kentini geri aldım; ve beni Fırtına Tanrısı ... yaktı; ve sınırlara geldiğim zaman...Patara Dağı'na teslim ettim, b...-tırdım, c ve taştan bir anıt(?) yaptım. Ve babalarımın ve büyük babalarımın, Hatti'nin büyük krallarından hiçbirini bu ülkelere gitmedi. Fakat Fırtına Tanrısı efendimin beni sevdiği için bu ülkeleri yendim..."* (Çev: Sedat Alp) Yalburt yazıtında ayrıca Pttara (Patara), Arna / Awna (Ksanthos), Tlawal Talawa (Tlos), Wanawanda (Oenoanda) gibi bazı Likya kent isimlerinin geçtiğini görüyoruz; Lukka isminin M.Ö. 1000 yıllarında evrilerek 'Lik' isminin de kökenini oluşturacağı çoğu araştırmacılar tarafından kabul edilmektedir.

Homeros'un İlyada Destanı'nda bu yöredeki halklardan 'Lik'ler ismiyle söz edilir; M.Ö. 1200'lü yıllarda yaşanan Troia Savaşları sırasında Troialıların müttefiki olarak *"...uzak Likya'dan, suları çağlayarak akan ve anafırlu Ksanthos'tan..."* geldikleri yinelenmektedir. Suları çağlayarak akan ırmak günümüzde Kınık yerleşimi yakınlarında bulunan Ksanthos kentinin batısından akan Ksanthos Irmağı (Eşen

Çayı) olmalıdır. İlyada Destanı'nda 'Lik'lerin komutanları Sarpedon, Pandaros ve Glaucos'dan daha az öneme sahip kahramanlar olarak söz edilir. Homeros, Likyalıları Solymoslulardan farklı bir ulus olarak niteler. Güçlü bir ordunun başında bulunan bu komutanların bir prens ya da kral olabileceği sanılmaktadır. Sarpedon aynı dizelerin devamında: *"... / Sergili karımı, yavrımı kodum orada, / yoksulların göz dikeceği bir sürü mal mülk kodum. / Savaşa sürüyorum Likyalıları yine de / kendim de öndeyim işte bak. / Oysa Akbaların alıp götürceği bir şeyim de yok. / Böyleken yerinde saymadığın sen, / karılarını korumaları için, öbür orduları bile / buyuramıyorsun karşı koymayı. / Sımsıkı bir ağa düşüp yem olacaksınız düşmana. / Düşman yerle bir edecek ilinizi. / Sen gece gündüz yormalısın kafanı, / ünlü yardımcıların önderlerine dört bucakta / yalvarmalısın dayanakları için yılmadan. / Böyle karşı koyabilirsin az günleri."* (Homeros, İlyada, V. Bölüm, 470-493. Çeviri: Azra Erbat, A. Kadir). diyerek Troia Prensi Hektor'u yüreklendirmektedir. Dor göçleri sırasında meydana gelen savaşlara da bu kara güçleriyle karşı koymuşlardır.

1908 yılında güney Girit'te İtalyan kazı heyeti tarafından bulunan Phaistos diskinde betimlenmiş ev tipi, Likya'daki semerdam biçimli mezar anıtlarının aynısıdır. Arthur John Evans, bu yapı tarzının Likyalı olduğunu öne sürerken, Luigi Pernier, çamurun cinsinde yaptığı karşılaştırmalarda diskin Giritli olduğunu belirtir.

Bağbaşı yerleşimi eserleri, Elmalı Müzesi.

Karatay-Semayük eserleri, Elmalı Müzesi.

Bayındır tümülüsleri
eseri. An aha Müzesi.

Toprak, pismiş kap.
Elmalı Müzesi.

Bayındır D Tümülüsü
eseri. Ana Tanrıça'nı
betimleyen fildişinden
yapılmış bir kez
çocuğunu elinden tutan,
omzunda ağırlık bir
erkek çocuğu taşıyan
kadın heykeliği.
Antalya Müzesi.

ortaya çıkarmıştır. Bu kazı sonuçlarıyla da Likya bölgesinde M.Ö. 3000'lerde yerleşime başlandığı anlaşılmaktadır. Ayrıca Tlos'ta bulunan balta ise M.Ö. 2000'de yerleşimin devam ettiği düşüncesini güçlendirmektedir.

Karia bölgesinde Halikarnassos (Bodrum) doğumlu Herodotus ise (M.Ö. 5. yy.) Likyalıların kökenini Girit'le ilişkilendirir; Herodotus, Girit adasında Sarpedon ve Minos kardeşlerin

Helmuth Theodor Bossert ise Evans'la aynı düşünceleri paylaşarak diskin Likya'dan Girit'e ithal edilmiş olabileceğini öne sürer. Ayrıca Amerikalı Arkeolog Prof. Dr. Machteld J. Mellink başkanlığında Bryn Mawr College'den bir ekibin Elmalı yakınlarındaki Karataş - Semayük mezarlığında yürüttüğü kazılarda ele geçen küp üzerinde bulunan motifler içindeki yapı şekli, yöredeki yerleşimler üzerine yeni düşünceler öne sürülmesine neden olmuştur; bu yapı, M.Ö. 1600'e tarihlenen Phaistos disk üzerindeki yapının benzeridir ve üstü eğimli bir çerçeve şeklinde oluşturulmuş, üç yatay çizgiye bölünmüş ahşap bir kulübedir. Prof. Dr. Machteld Johanna Mellink, betimlemede yer alan hayvanlar ve ağaç figürleriyle birlikte in-celendiğinde bu yapının tahıl ambarı olabileceğini belirtmiştir; semerdam biçimli mezar anıtlarına benzer bu yapı tarzının Erken Tunç Çağı'nda da (M.Ö. 2500 - 2000) bilinmesi bu tür yapıların Likya'ya özgü olabileceği düşüncesini

krallığı ele geçirmek için yaptıkları mücadelede Minos'un galip gelmesi sonucunda Sarpedon'un taraftarlarıyla birlikte Girit'ten Asya'ya geçerek Milyas'ta (Elmalı) Solym'leri iç bölgelere sürüp bu topraklara yerleştiklerini, 'Lik'lerin kendilerinden 'Termiller / Termilae' ismiyle söz ettiklerini aktarır; Sarpedon ve taraftarlarının bu isimlerini uzun süre koruduklarını ve komşularının da kendilerini 'Termiller' ismiyle andıklarını söyler. Yunan yazıtlarında ise Likyalılardan 'Termiller' ismiyle söz edilmemiştir; Likyalılar, kendilerini komşularının söylediği gibi isimlendirmemişlerdir. Günümüzde modern Alman ve Yunanlıların da kendilerini farklı isimlerle dillendirmeleri benzer bir örnektir.

Tunç Çağı'nın bitiminde -M.Ö. 1200 yılına doğru- 'Ege Göçleri' ya da 'Deniz Kavimleri' akınlarıyla Troia, Hitit ve Hellen uygarlıklarının ortadan kalkmasıyla, Likya'da da karanlık bir dönem yaşanır. Yapılan araştırmalarda bölgede M.Ö. 1200 -700 yılları arasında somut verilere ulaşılamamıştır. Bu karanlık dönem sonunda Anadolu'nun doğusunda ve orta kesimlerinde Urartular, Geç Hitit Beylikleri ve Frigler (Phryg) tarih sahnesine çıkarlar. Yapılan araştırma ve kazılarda Likya'da bu tarih sonrasında somut verilere ulaşırlar.

Likya, Kilikya'yla birlikte Lidya egemenliği altına girmemiş yerlerden birisidir; bu gelişmeyi Herodotus, 'Bir süre sonra Kroisos, Kilikyalılar ve Likyalılar dışında diğer ulusları hâkimiyeti altına almıştır...' sözleriyle belirtmiştir. Lidya'nın baskısına direnerek bağımsızlığını koruyabilen Likyalılar, Perslerin Anadolu'yu istila etmesine karşı koyamazlar. Pers kralı Kyros'un generali Harpagos Lidya başkenti Sardes'i M.Ö. 546 tarihinde ele geçirip Lidya'nın varlığına son verir; ardından da diğer İon kentlerini Pers egemenliğine katar. Sonrasında Harpagos orduları Likya'ya yönelir. Ksanthos Ovası'nda sayıca küçük bir ordunun direnişiyle karşılaşılır. Ksanthoslular büyük Pers ordusu karşısında kahramanca savaşır; Herodotus Likyalıların direnişini şu sözlerle aktarır: "...Bunlar ağıdılar; fakat çok şerefli işler yaptılar; sonunda galip gelemeyceklerini anladıklarında surların içine

Pers Kralı Kserkes'in babası Kral I. Darius kabartması.
National Museum of Iran, Tabran, İran.

Pers krallarının ikametgâhı, Şiraz yakınında bulunan Persepolis'deki sarayda bulunan kabartmalar, Şiraz, İran.

çekilmiş, karılarını, çocuklarını, mallarını ve kölelerini kalenin içinde toplayarak hepsini yakıp kül etmişlerdir. Bundan sonra korkunç yeminler ederek düşman üzerine saldırmışlar ve bütün Ksanthoslular savaşarak ölmüşlerdir...". Yapılan meydan savaşı sonrasında yaşanan bu olay özgürlüklerine ve bağımsızlıklarına düşkün Ksanthos halkının, kendini yok etmesi, adeta toplu intihardır. Harpagos, önceden yenilgiye uğrattığı İonialılar ve Aeolyalıları bu istilada Likyalılarla savaşmaya mecbur etmiştir; savaşçı bir ulus olan Likyalılara karşı kendi gücünün yeterli gelemeyeceğini düşünmüş olmalıdır ki yanına diğer ulusların gücünü de katmıştır. Bu veriler bize Likyalıların güçlü bir orduya sahip olduğunu kanıtlar. Harpagos ordularının saldırılarına Ksanthos'tan başka olasılıkla Telmessuslular ve diğer Likya kentleri de karşı koymuştur. Ksanthos'un yenilgiye uğratılmasının ardından Pers orduları diğer Likya kentlerini ele geçirmiş olmalıdır. Herodotus, işgalin ardından Persler'in Likya'yı da birinci satraplığa (nomos) bağladığını belirtir: "İonialılar, Ayalı Magnesialılar, Aeoller, Kariyalılar, Likyalılar ve Pamfilyalılar dört yüz talentlik vergilerini birlikte öderlerken, birinci satraplığı oluşturmuyorlardı...".

Likyalılar, bağımsızlıklarını ve özgürlüklerini ellerinden almak isteyen istilacı güçlere karşı farklı dönemlerde benzer direnişleri göstermiştir. Söylencelerde bu kahramanlık öykülerini

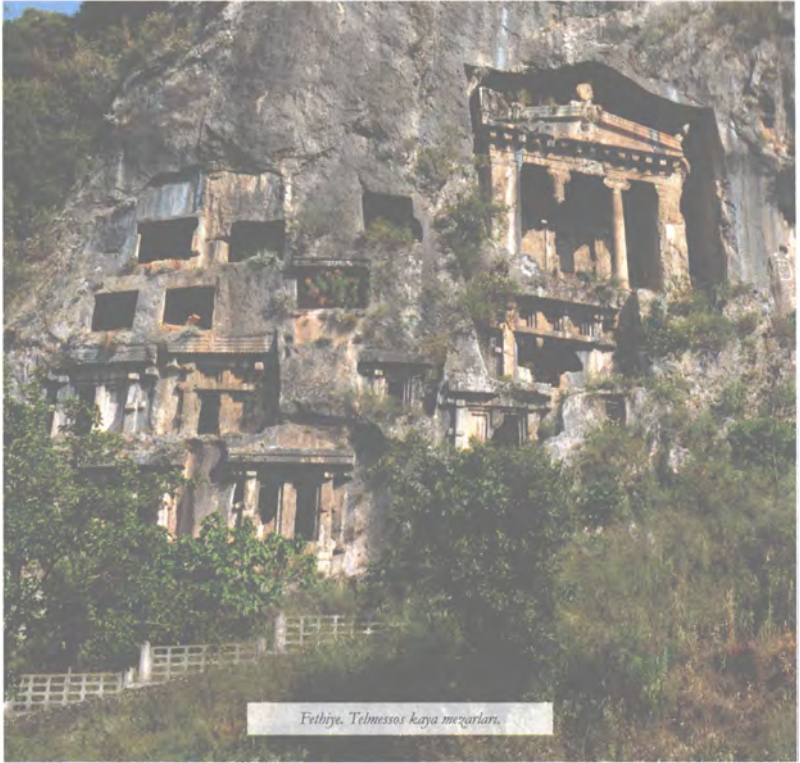
dillendiren nice dizeler ulaşmıştır günümüze. Ülkelerini büyük imparatorluk orduları karşısında kahramanca savunan, ama sonunda yenilen Likyalıların haykırışlarını yansıtan bu dizeler yaşanan olayların yansımalarıdır: "Evlerimizi mezar yaptık / Mezarlarımızı ev / Yıkıldı erlerimiz / Yağmalandı mezarlarımız / Dağların doruğuna çıktık / Toprağın altına girdik / Suların altında kaldık / Gelip buldular bizi / Yakıp yıktılar / Yağmaladılar bizi / Biz ki analarımızın, kadınlarımızın / Ve ölülerimizin uğruna / Biz ki onurumuz ve özgürlüğümüz uğruna / Toplu ölümleri yeğleyen bu toprağın insanları / Bir ateş bıraktık geride / Hiç sönmeyen ve sönmeyecek olan...". Pers ordularının Likya'yı ele geçirmelerinin ardından bu topraklar M.Ö. 540 yıllarında Akamenid Krallığı'nın egemenliğine girer; bu krallığa düzenli vergilerini ödeyen Likyalılar, Kserkses'in M.Ö. 480 tarihinde Yunanlılara karşı düzenlediği sefere 10 gemilik filolarıyla destek verirler. Herodotus, bu savaşta Likya askerlerinin görünümünün şu sözlerle aktarmaktadır: "Askerler zırh ve dizlik giymişlerdi; kızilek ağacından yapılmış yay, tüysüz okları ve mızrakları vardı. Omuzlarına ise keçi postu asmışlardı. Kafalarında, çevresi tüylerle bezenmiş külablar vardı. Hançer ve tirpan kullanıyorlardı...".

Olympos, Kentin kuzeyinde Lykiarkh, Arkhepolis ve ailesine ait anıt mezar.

Kserkes'in Salamis ve Plataea yenilgisinin ardından, Likyalılar yine de Perslere başkaldırmazlar; savaş sonrası Atinalılar Küçük Asya'nın batısını da geri kazanmak için Attika-Delos Deniz Birliği'ni kurarlar. Atinalı komutan Kimon, Perslere karşı yapacağı Eurymedon Savaşı'ndan (Köprüçay) önce M.Ö. 469 yılında Likya ve Karia'yı Pers işgalinden kurtarır. Bu olay sonrasında Likyalılar Yunanlıların safına geçerek Attika-Delos Deniz Birliği'ne üye olur. Her şehirden toplanan vergilerin listesi M.Ö. 454 tarihinden başlayarak düzenli olarak tutulmuştur. Likya, birliğe çok az katkı sağlar. Henüz Likya kenti olmayan Phaselis vergisini düzenli öder; Telmessos ise bir defa ödeme yapar. Atina'nın önderliğinde Attika modeli zamanla gelişerek bir krallığa dönüşür. Araştırmacılar bu dönemde yönetimde bir demokratikleşmeden söz eder; yönetimdeki güç dağılımı kraldan bouleuterion (şehir meclisi) lehine değişir. Araştırmacılar, Atina egemenliği sırasında Likya'da kabartmalı mezarların bulunmayışını, Attika kanunlarında mezar lüksünü yasaklayan yasalara bağlarlar. Likya'nın birliğe üyeliği uzun sürmez; Peleponnes savaşı sırasında Likya'da 'Attika-Delos Deniz Birliği'nden ayrılma çabaları görülür. Atinalılar bu çabaları bastırmak, Likya'dan vergi toplamak, Fenike ve Phaselis'e yapılan deniz ticaretinin korsanlardan zarar görmesini engellemek amacıyla 6 gemili filoyu Melesandros komutasında Karia ve Likya'ya göndermiştir; birlik komutanının

yenilgiye uğratılıp öldürülmesi üzerine (M.Ö. 429) Atina Likya üzerinde hâkimiyetini kaybeder. Attika egemenliğinin son dönemlerinde Likya'nın vergi ödemediği bilinmektedir; Ksanthos'ta bulunan yazıtlı payeli mezar üzerindeki çizimlerden Ksanthos'un olasılıkla Atina'yla savaşa girdiği bile düşünülebilir. Atina'nın Sparta tarafından yenilgiye uğratılması, M.Ö. 404 yılında Peleponnes Savaşı'nın sona ermesiyle Attika-Delos Deniz Birliği de dağılır. Sparta'nın etkisizliği sonucu Likya tekrar Pers egemenliğine girer. Artakserkses II Dönemi'nde (M.Ö. 405 -358) Likya'da bayındırlık işleri hızlandırılır; bu dönemde güçlenen bir aristokrasi sonucu eski feodal düzenin rönesansı yaşanır. Bu dönemde Likyalılar gümüş sikke basımını sürdürürler. Yunan şehir devletleri arasında süren şiddetli iç savaş sırasında ülkelerini terk eden sanatçıların özgür, yaratıcı çalışma ortamı bulması sonucu sanat akımlarını Likya'da uygulamaya başlarlar. Yaklaşık M.Ö. 380 yıllarında Ksanthos'ta yapılan Nereidler anıtı bu döneme ışık tutacak niteliktedir. Nereidler Anıtı'nın kaidesindeki büyük frizde Pers-Yunan savaşları betimlenmiştir; mezar sahibi ve atalarının kutlama törenleri yer almaktadır. Kaidenin üzerindeki küçük frizde ise Likya prensi, Pers kralının buyruğuyla yaptığı uğraşları, başarıları kutlayıp yüceltmektedir. Ziyafet sahnesinde saraydaki yüce yeri nedeniyle gururlanmakta, av sahnesinde ise konumu nedeniyle ayrıcalığı vurgulanmaktadır. Görüntülerde öbür dünyayla ilintili beklentiler vurgulanmakta, sütunların arasındaki figürlerin de Nereidler olduğu görülmektedir. Böylece kahramanlık düzeyine çıkarılmış ölünün cennete yaptığı yolculuk sembolik bir biçimde betimlenmektedir. Nereidler Anıtı günümüzde Londra'da British Museum'da sergilenmektedir. Merkezi Likya'da bulunan Trysa Heroonu'nun temenos duvarının batı yüzünde ise atalarının Troia Savaşı'nda kentin savunmasında gösterdikleri yararlılıklar betimlenmektedir. Savunmaya katılan askerlerin ellerinde bulunan yarım ay ve tırpan biçimli kılıçları Herodotus, tipik Likya silahları olarak aktarır. Trysa Heroonu kabartmaları günümüzde Viyana Sanat Tarihi Müzesi'nde (Kunsthistorisches Museum Wien) sergilenmektedir.

Fethiye, Telmessos kaya mezarları.

İkinci Pers Dönemi'nde Likya kentlerinde krala bağlı bazı yüksek memurların güçlenip hanedanlık kurma çabaları sürer. Likya kenti Limyra da bu dönemde büyüyüp güçlenir ve burada kral Perikles'in 'Satraplar İsyanı'nda ismi öne çıkar. Kral, ticareti kontrolü altına alıp, mali gücü de denetimi altına almıştı. Bu dönemde takas ekonomisi yerini parayla alışverişe bırakır. Kent yöneticileri, Pers krallarına karşı büyük yararlılıklar gösterdiklerinden kentlerinin imarı için yardım almışlardır. Büyük Pers kralları bu "Komutan Kral"ların yararlılıkları nedeniyle fazla müdahale etmeyerek hoşgörü gösterirler, ama bu krallara verilen tımarları kendi öz mülklerine geçirmelerine de engel olamazlar. Tarihçi Diodorus'a göre M.Ö. 362 yılında meydana gelen satraplar isyanında Likyalılar, Perslere karşı Karia satrabı Mausollos, Ariobarzanes, Autophradates ile Pisidyalılar, Kilikyalılar ve Pamfilyalılar yanında

bağımsız olarak hiçbir satraba bağlı olmaksızın katılmışlardır. Pers hâkimiyetinin gevşediği ya da zayıfladığı bir dönemde Likyalılar bu eyleme destek vererek Pers baskısının tamamen kalkacağını düşünmüş olmalıdırlar. Likyalılar bu isyana katılmadan önce Perikles'in liderliğinde Telmessos'a saldırmışlar ve bu kenti Likya topraklarına katmışlardır.

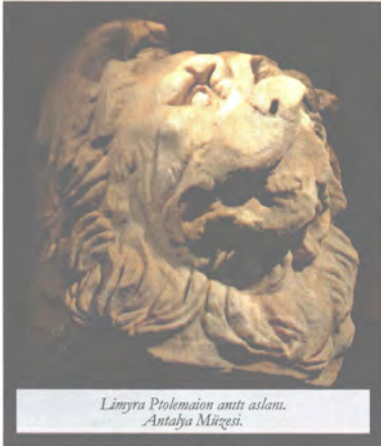
Anakısı kaya mezarları.

Leto Kutsal Alanı.

Bu dönem aynı zamanda Perikles liderliğinde bir Likya birliğinin kurulma çabalarının sürdüğü dönemdir. Satraplar isyanının başlarında Karia satrabı Mausollos koalisyonu ihanet ederek Perslerin safına geçer. Persler isyanı şiddetle bastırır; Likya, bu çatışmanın ardından Büyük Pers kralı Artakserkses tarafından ödül / tımar olarak Karia'ya verilir; Karia satrabı da Likya topraklarını başarılı komutanlarına tımar olarak dağıtır. Ksanthos'ta bulunan üç dilli yazıtta ve Limyra'da ele geçirilen stelde, süren Karia

egemenliğine ait döneme ışık tutacak verilere ulaşılmıştır. Ksanthos'taki yazıt, bu dönemde kente atanan bir validen ve hükümetin başında iki yüksek memurun varlığından söz etmektedir. Antik kaynaklardan ve yapılan araştırmalardan Kariyalıların Likya'nın tamamına egemen olmadığı bilgilerine ulaşılmıştır. Daha çok batı Likya topraklarında kısa süreli egemenlikleri sürmüştür. Büyük İskender'in M.Ö. 333 yılında Likya'ya gelmesiyle birlikte Karia baskısı da son bulur. İskender önce Halikarnassos'ta Persleri yenilgiye uğratarak ardından Likya'da Telmessos'la antlaşma yapar; Ksanthos Vadisi'nde, Pınara, Ksanthos ve Patara gibi 30 kenti ele geçirerek Phaselis'e ulaşır; Phaselisli İskender'i dostça kabul edip altın bir taçla kenti sunarlar. İskender burada bir süre kalmış, kendisine baş eğmeyen kentlere karşı Phaselis ordusunu kullanmıştır. Arrianos, Büyük İskender'in Likya topraklarını ele geçirmesi sırasında hiçbir şehirde direnişle karşılaşmadığını belirtir; İskender, yönetsel açıdan bir değişiklik yapmayıp Pers satraplık sistemini atadığı Nearkhos yoluyla sürdürmüştür. Bu dönemde Likya bölgesinde de Hellen etkisi artar, Likya dili yerini eski Hellen dili alır; bu dönemde mimaride ise yine Hellen etkisi artarak devam edecektir. İskender'in M.Ö. 323 yılında Babil'de ani ölümü sonucunda generalleri arasında paylaşılan

*Limyra Ptolemaion anıtı aslanı.
Antalya Müzesi.*

İskender Lahdi, Av Sahnesi. Soldan ilk figür Büyük İskender. İstanbul Arkeoloji Müzeleri.

imparatorluk toprakları arasında Büyük Frigya, Pamfilya ve Likya Antigonos Monophthalmos'un payına düşmüştür. Likya kenti Limyra'da bulunan -M.Ö. 288 - 287 yıllarına tarihlenen- yazıt, Ptolemaios I'in Likya topraklarında hâkimiyet kurma çabalarını anlatmaktadır. Büyük İskender'in ani ölümü sonrasında yakın arkadaşı ve generallerinden olan Ptolemaios I Antik Mısır'da -İskenderiye'de- hanedanlık kurmuştur; Ptolemaios I, M.Ö. 309 yılında Kaunos, Ksanthos, Limyra ve Phaselis'i ele geçirir. Bölge M.Ö. 301 yılında Lysimakhos'un eline geçmesinin ardından kısa süre sonra M.Ö. 296 yılında tekrar Ptolemaiosların egemenliğine girer; Kral, Likya kentlerini yönetmesi için iki oikonomos-Ksanthos ve Limyra'ya- atar. Ptolemaiosların yüz yıl süren hâkimiyeti sırasında Likya dili unutulur; yerini Yunanca alır. Yunan anayasası Likya kentlerine uyarlanır. Ptolemaiosların Likya topraklarını egemenlikleri altına almalarındaki en önemli nokta stratejik öneme sahip Ege Denizi'ne açılmak ve Likya'nın gür ormanlarından elde edilen keresteye hâkim olabile istekleridir. Ptolemaios ve Seleukos krallıkları döneminde Likya'daki aristokrasi güç kazanamamıştır. Hellenistik Dönem'de krallar bu bölgelerdeki yönetimleri paralı memurlar yoluyla yönetmişlerdir. Likya Seleukosların egemenliğine ise kralı Antiochos III döneminde M.Ö. 197 yılında girmiştir; bu dönemde Phaselis, Limyra, Andriake, Patara ve Ksanthos ele geçirilir. Seleukosların egemenliği kısa ömürlüdür; Seleukosların M.Ö.190 yılında Magnesia savaşı yenilgisinin ardından bölge Romalıların egemenliği altına girer. Romalıların üstünlüğüyle son bulan bu savaş sonrası Likya

toprakları M.Ö.189 yılında Telmessos dışında Romalılar yanında yer alan Rodoslulara verilir. Bu dönem, Rodoslulara karşı başkaldırılarla geçer. Bağımsızlık ve özgürlüklerine düşkün kolay hâkimiyet altına alınamayan Likyalılar kendilerini Rodos'a bir müttefik olarak dâhil edildiklerini öne sürerler; Rodoslular ise Likya'yı egemenlikleri altına almak isterler; uzun direniş yılları ardından

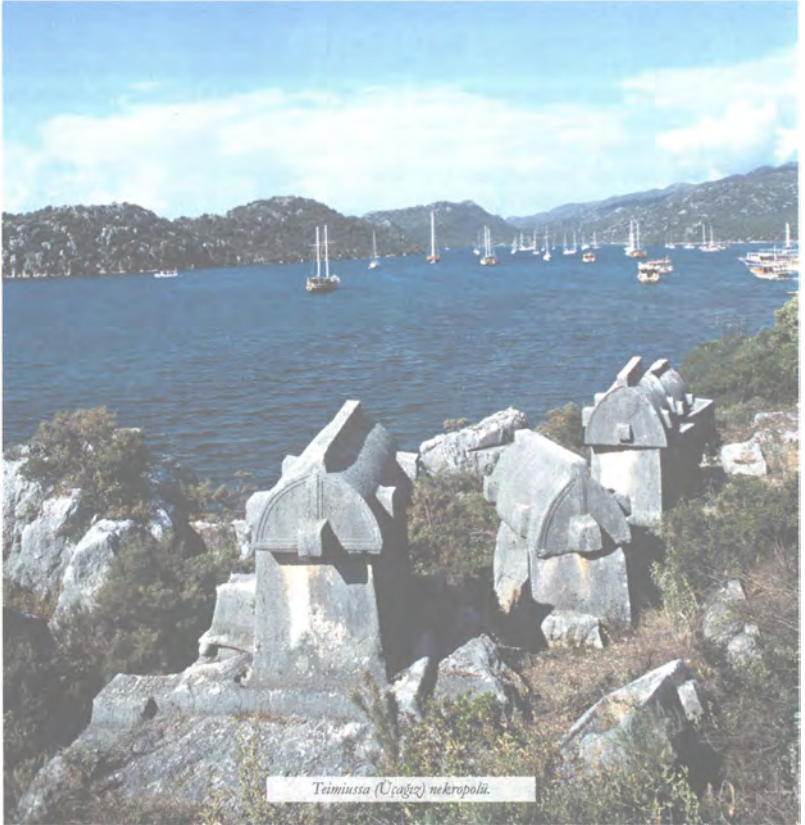
Heyran. Ta'nın oğlunun mezarı.

Myra, 'İrmak Nekropolis'i'nde yer alan 'Boyalı Mezar' kabartmaları.

Likyalıların M.Ö. 177 yılında Rodos'u Roma'ya ısrarlı şikâyetleri üzerine senato Rodoslularla Likyalıların dostluk içinde müttefik olduklarına karar verir. Bu karar sonrası çatışma yine bitmez; 6 yıl daha süren savaşın ardından M.Ö.171 yılında Likyalılar yenilir. Roma senatosu, Rodos'la olan ilişkilerin soğumasıyla birlikte M.Ö.167 yılında verdiği bir kararla Rodos'un Karia ve Likya üzerindeki hâkimiyetini tamamen kaldırır ve Likya bağımsızlığına kavuşur. Rodoslular zamanında Likya topraklarına katılmış Phaselis ise kalıcı olarak birlik içinde yerini alır. Bu tarihten sonra M.S. 43 yılına kadar geçen dönem Likya Birliği olarak anılır. Likya Birliği'nin, her kentin önem derecesine göre kademeli olarak üç oy hakkının olduğu anayasasını, Fransız filozof,

politik düşünür Montesquieu, "Eski Çağ'ın en mükemmel anayasası..." olarak tanımlamıştır; A.B.D. başkanı George Washington da birlik anayasasını incelemiştir; bu anayasal düzenin kurumları Atinalıların yanı sıra Ptolemaios'ların sistemleriyle de ilişkilidir. Birlik, dayanışma ve özgürlük tutkuları Likyalıların bilinen özellikleridir. Kendine özgü ileri bir yönetim modelini hayata geçiren Likya, bu birlik ya da konfederasyonla önce bağımsız bir devlet modeli olmanın ardından Roma egemenliğine geçmiştir. Likyalılar, Rodosluların egemenliğinden kurtaran Romalılara karşı besledikleri sevgi ve bağlılık duygularını düzenledikleri şenliklerde de açıkça dillendirmişlerdir: Romaia-Letoia isimli şenliklerle tanrıça Leto'yu Roma'nın adıyla özdeşleştirirler;

Teimussa (Uçagöz) nekropolü.

bu şenlikler olasılıkla Ksanthos yakınlarında bulunan Letoon tiyatrosunda yapılmış olmalıdır. M.Ö. 2 yüzyıl başlarında tiran olarak bilinen Eudemos ile Lysanias, Ksanthos'u ele geçirecek baskıcı bir yönetim kurmaya kalkıştılar; ardından Tlos'a da benzeri despot hareketleri karşısında Likya Birliği kuvvetleri buraya seferler düzenleyerek müdahale eder; bu olay Likya Birliği'nin varlığı üzerine bilgiler sunar.

Strabon, M.Ö. 100 yıllarında yaşamış Efesli Artemidoros'un kaynaklarına dayanarak Roma yönetimi sırasında Likya Birliği içinde yer alan kentler hakkında ayrıntılı bilgiler verir: Likya'da oy verme hakkına sahip 23 kent olduğunu belirtir. Farklı antik kaynaklarda bu sayı oldukça fazladır.

M.S.1. yüzyılda Plinius, Likya'da eskiden 70 kentin var olduğunu, kendi zamanında ise 36 kentin kaldığından söz eder. Likya'da bu kentlerin dışında kent özelliği olmayan birçok yerleşimin olduğunu bilmekteyiz; bazı küçük yerleşimlerin de birleşerek tek oya sahip 'sympoliteia' ler (Akalissos, Idebessos ve Kormos kentleri gibi) kurduğu bilinmektedir. Strabon'un 23 kent sayısı mecliste oy verenler olarak düşünülürse kent sayısı diğer kaynaklara yaklaşmış olur. Strabon, nüfus yoğunluğu fazla ve önemli şehirlerin 3 oya, önemde ikinci sırada olan kentler 2 oya, daha az önemde olan kentlerin de 1 oya sahip olduğunu belirtir; 3 oya sahip Likya kentlerini ise Tlos, Pınara, Ksanthos, Patara, Myra ve Olympos olarak sıralar. Olympos korsanların

Ksanthos Güney Kapı, Vespasianus takı.

Tlos kaya mezarları.

eline geçmesiyle birlikte yerini olasılıkla Limyra'ya bırakmıştır. Bunun yanı sıra araştırmalar sonucunda yazıtlardaki veriler bu dönem içinde Likya'daki gelişmeleri daha da aydınlatır; kentlerin önemlerine / nüfuslarına göre seçilen temsilcileri anayasa doğrultusunda Boule (Şehir Meclisi) ve Ekklesia'da (Halk Meclisi) Likya'nın bir kentinde toplanarak federal devlet başkanı olacak Lykiarkh'i seçiyordu; federal başkan aynı zamanda ordunun başkomutanlığının yanı sıra Roma kültürünün rahiplik görevini de üstlenmiş oluyordu. Federal devlet başkanı altında bulunan yardımcıları Happiarch orduya ait kara kuvvetlerine, Nauarch ise deniz kuvvetlerine komuta ediyordu.

Likya, özgürlüğünü kazandığı M.Ö. 167 tarihinden başlayarak Anadolu'da Roma'nın eyalet sistemini kurmasından etkilenmez. M.Ö. 88 yılında Pontus kralı VI. Mithridates batı Anadolu'nun büyük bir kısmına saldırır; Roma'nın bu saldırı ve işgal karşısındaki yetersizliği sonucunda Pontuslular adeta kurtarıcı olarak kentlere girerler. Bu işgal karşısında Likyalılar direnenler safında yer alır; Mithridates subaylarını göndererek kentleri teslim almak ister; ama tam olarak Likya'yı ele geçiremez;

sonunda Romalı Komutan Sulla tarafından Pontuslular yenilgiye uğratılır; Likya bu defa işgalcilere boyun eğmeyecek galip gelenler safındadır. Strabon'a göre bu olay sonucunda M.Ö. 84 yılında konsül Licinius Murena tarafından kuzeyde yer alan Oenoanda, Balboura ve Bubon kentleri Likya topraklarına hediye edilmiştir. Aynı yüzyılda Likya'nın doğusunda korsanların tehdidi artar; Olympos ve Phaselis'i üs yapan korsan Zenekites yaptığı korsanlık eylemleriyle de Doğu Akdeniz ticaretini engellemeye başlamıştır. Servilius Isauricus'un Zenekites'i alt etmesi ve Olympos'u cezalandırmasının ardından bu tehlike de ortadan kalkmış olur. Roma iç savaşlarının yaşandığı M.Ö. 1. yüzyılda Likya bu kargaşadan

olumsuz etkilenir. Likya, M.Ö. 44 yılında imparator Julius Caesar'ı öldüren Brutus ve Cassius'a haraç vermemesi üzerine cezalandırılır; geçmiş işgal dönemlerindeki acılar bir kez daha Ksanthos'ta yaşanır; kent yakılır, yıkılır. Caesar'ın katillerinin M.Ö. 42 yılında Philippi'de Antonius ve Oktavius tarafından alt edilmesinin ardından Küçük Asya'da Likya bölgesi Antonius'un payına düşer ve Likya tekrar özgür kalır. M.S. 43 yılında ise Claudius I Likya'yı Pamfilya ile birleştirerek Roma eyaleti haline getirir ve Likya'nın federatif yapısı kaybolur. Bu dönemde dış ilişkilerde (savaş vb.) Roma'ya bağlıydı; fakat iç işlerinde birlik içindeki işleyiş sürüyordu; bu dönemde ülke içinde refah yükselir; bazı kentliler yüksek servetler edinip

zenginleşirler; bu kişiler Likya kentlerine cömertçe yüksek bağışlarda bulunurlar. Gerek Hellenistik, gerekse Roma Dönemi'nde Likya Birliği/ Federasyonu içinde bulunan kentler birer kent devleti konumundadır; iç işlerinde halkın seçtiği memurlar ve kurullarla idare edilirken, dış işlerinde ise (orduya katkı, vergi vb.) bağlı bulunduğu devletin yükümlülüklerini yerine getirmek zorundaydı. Antik devlet yapısında, işleyişi sağlayan memur sınıfı ve sosyal kurumlar yoktu; yönetimdeki işleyişi

sağlayacak memurların çoğunlukla 'eşraf' tabakasından seçilmeleri zorunluluktu. Yani memurluk hizmetlerini ücret almadan karşılıksız yapmak 'eşraf / zengin' tabaka için zorunlu görevdi; bu görevi üstlenen memurların işleyişteki tüm masrafları kendileri karşılaması gerekiyordu. Kentlerde bu tür görevleri üstlenmek için bu kesim adeta birbirleriyle yarışmaktaydı. Bu tür memuriyetlere 'Leiturgia' denilmekteydi. Bu memur tabakasının kent içinde ya da Likya Birliği içindeki kentlere yapmak zorunda olduğu harcamaların dışında çok daha büyük bağışlar yaptığını yazılı kaynaklardan bilmekteyiz. Savaşta-barışta ya da doğal afetlerde kentlerin alt yapısını onarmak, geliştirmek için çok yükü

Patarita'da bulunmuş 'Sampiyon Labdi'. Antalya Müzesi.

harcamalar yapmaktaydılar. Hatta bu kişilerin, şenlikler ve kendi isimleriyle anılan bayram kutlamaları düzenlediği, kentlerini gösterişli binalarla süslediği, ömür boyu kentleri için elçilik yaptıkları bilinmektedir. Toplumda bu tür memurlukları yapan 'eşraf' tan bu kişilere Euergetes (hayırsever, velinimet) denirdi; bu tür işleri yapabilmek için yarışan kişiler hizmetleri karşılığında üne kavuşup, onursal payeler kazanıp, yönetimde söz sahibi olmuşlardır. Rhodiapolisli Opramoas ve ailesi, Kyaenaili Iason, Pataralı Claudii ve Vilii ailesi, Oenoandalı Iulii ve Licinnii ailesi Likya'nın verimli topraklarından, ormanlarından ve deniz ticaretinden yüksek servetler elde etmiş, yönetimde söz sahibi olmuş isimlerdi. Bu sınıf Roma'yla sıkı ilişkiler içine girmiş, vatandaşlık haklarının yanı sıra üst sınıf yöneticilikler (senatör vb.) üstlenmiş, Roma'dan kentleri için ayrıcalıklar elde etmişlerdir. Roma'da Likya vatandaşlarından 15 kişi senatörlüğe, 9 kişiye ikinci derecede soylular sınıfına yükselmişlerdi. Bu işleyiş, Roma'nın isteği üzerine Likya kentlerinde demokratik olmaktan çok oligarşik bir sistemi / işleyişi yaratmıştır. Bu bağışçılardan Opramoas'ın, Tlos kentine yaptığı bağışlar, kent tiyatrosunda bulunan bir yazıtta sıralanmıştır; Opramoas'ın memuriyeti sırasında tiyatro ve hamamın yapımına 60.000 gümüş dinar, diğer Likya kentlerine de yaptığı bağış tutarları yazılmaktadır. Likya'da olasılıkla toplam nüfusun 200.000 olduğu ve her kentinde de 5000 dolayında nüfus barındırdığı sanılmaktadır. M.S. 43 yılında Roma'ya bağlı Pamfilya ile Likya yakın coğrafyalarda olmalarına karşın pek de uyumlu olmayan, halklardan oluşmaktaydı; birbirleriyle ilişkileri olmadan iç yönetim işleyişini kendi kurumlarınca yapıyorlardı; dış ilişkilerinde ise tek Romalı valiye bağılıydılar. Bu dönemde Likya'nın sınırları kuzeybatısında daha da genişleyerek Karia kenti Kaunos'u da

içine aldı. Ayrıca Kalyanda da eyalete eklendi. Çifte eyalet sistemi sırasında Likya'da para basımı yasaklanmış, fakat bu yasak Pamfilya'da bilinmeyen bir nedenle uygulanmamıştı.

Doğu Roma (Bizans) Dönemi'nde Likya toprakları yine önemli ticari hareketlilik içindeydi. Likya ormanlarından elde edilen keresteler ticaretin en önemli mallarından birisiydi. Likya limanlarıyla başkent Konstantinopolis arasında yoğun ticaret ilişkileri yapılmaktaydı. Erken Doğu Roma (Bizans) Dönemi'nde bölgede Hristiyanlık hızla yayılır. Gösterişli kiliseler, malikâneler yapılır. M.S. 541 yılındaki veba salgını nüfusu büyük oranda düşürür; zamanla ticaretin azalması ve ekilebilir alanların kullanılmayışı nedeniyle bölgede bir gerileme, duraklama yaşanır. Bu dönemde Myra'da, yaşanan gerileme sonucu meydana gelen açlık karşısında yöre halkına Aziz Nikolaos tarafından yiyecek yardımı yapıldığı dillendirilmiştir. M.S.7. yüzyıl ortalarından başlayarak Kıbrıs, Kos, Girit, Rodos adalarını baskınlar düzenleyerek yağmalayan Arap akıncıları Likya bölgesine de çok sık saldırılar düzenlerler; hatta Konstantinopolis'i bile

Aziz Nikolaos Kilisesi. Havari Konaninyonu Sabnesi. Myra, Denre.

kuşatma altına alırlar. Kıyı bölgelerine yapılan Arap akıncılar bölgenin ticari, ekonomik ve sosyal yaşamını geriletir. 9. ve 10. yüzyılda olayların durulması Likya bölgesinde küçük şapeller ve gösterişli mimari bezemelerle süslü bazilikaların yapılmasına neden olur. 11. yüzyılda Türklerin bölgeyi egemenlikleri altına almasıyla birlikte Doğu Roma Bizans egemenliği de son bulur. Doğu Roma (Bizans) egemenliği sonrası bölgede kurulan Menteşeoğulları Beyliği, Fethiye ve Finike'yi de içine almaktaydı. Osmanlılar, 1390 yılında Sultan Beyazid zamanında Menteşeoğlu Beyliği'ni ortadan kaldırır. 1479 yılında ise bölgenin tamamı Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliği altına girer.

Likya kentlerinde, öne çıkan mimarlık öğeleri arasında en çarpıcı, özgün olanları mezar anıtlarıdır; diğer erken Likya yapıları, Hellenistik ve Roma yapıları altında kalmıştır. Likya mezar anıtları özgün mimari özellikleriyle Anadolu'da tekildir ve bölgeyi ilginç kılar. Çoğu anıt mezarı az hasarla da olsa günümüze sağlam ulaşmıştır. Ölen kişiyi, yaşadığı ev biçimine benzer bir odaya gömmek ve onu yüceltmek için kayalara oyularak yapılan ilk mezar odaları Mısır'da, Orta Krallık Dönemi'nde (M.Ö. 2133 - 1992) ortaya çıkmıştır; Lehmann-Haupt, bu tür kaya mezarları geleneğinin Suriye ve Filistin üzerinden Anadolu'ya geçtiğini, buradan da İtalya'ya kadar yayıldığını belirtmiştir. Ölümünden

LİKYA MEZAR ANITLARI

"...LİKYA MEZAR ANITLARI
ÖZGÜN MİMARİ ÖZELLİKLERİYLE
ANADOLU'DA TEKİLDİR..."

sonra yaşamın süreceği inancıyla Anadolu'da M.Ö. 3000'in ikinci yarısından başlayarak Roma Dönemi sonuna kadar çok değişik tipte mezarlar inşa edilmiştir. Likya kentlerinde 1800'lü yılların ortalarından başlayarak keşif gezi-

lerine çıkan araştırmacıların da yoğun ilgisini çeken Likya mezar anıtlarının çok önemli bir kısmı Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde alınan özel izinlerle parçalara ayrılıp, gemilerle Avrupa'nın önemli müzelerine taşınmıştır; Ksanthos Nerediler ve Kybernis (Harpy) Anıtı

bunlardan sadece ikisidir. Bölgedeki Likya anıtlarının çoğu Büyük İskender'in Anadolu'ya gelmesinden önceki tarihlere aittir; Hellenistik Dönem sonrası Likya kentlerinde sık rastlanılan Roma Mezar anıtları Likya tipinden farklı özelliktedir. Likya'daki mezar anıtlarını dört bölüme incelemek olasıdır. Lahitler, payeli mezarlar, tapınak türü mezarlar ve ev tipi mezarlar. Genellikle yöresel kireçtaşından yapılan lahitler, Likya kentlerinin en dikkat çekici mimari unsurlarıdır. Erken Likya lahitleri diğerlerinden ayrılır; yüksekliği ile farklılığı görülebilen Likya lahitleri dört bölümden oluşur: Basamaklı yapı, hyposorion, düz masif kaide, lahit teknesi ve kapağı. Kapaklar taç şeklinde olup yukarıya doğru sivrilirler. Lahitlerin en alt kısmındaki basamaklar (kaideler) üzerindeki mezar odasında (hyposorion)

Ksanthos mezar anıtları.

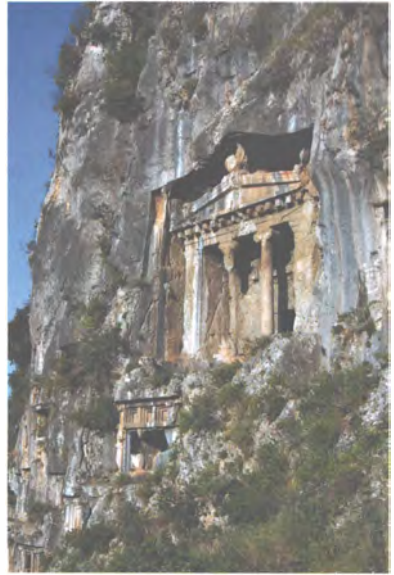
Teimiussa (Üçağzı) nekropolü.

Pınara nekropolü.

Tyberissus, kaya mezarı.

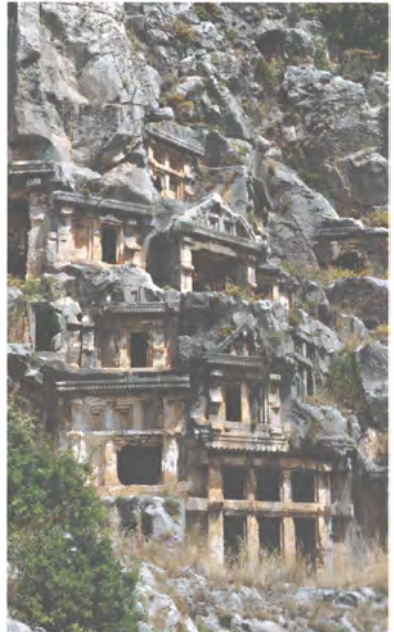

Telmessos kaya mezarları.

kişinin köleleri ya da yakınları gömülüdür; Likya tipi lahitlerin ilgi çeken örneklerine Telmessos (Fethiye), Pınara, Ksanthos (Kınık), Antiphellos (Kaş), Kyaenai ve Sura'da rastlanır. Roma Dönemi'nde yaygın kullanımlarına karşın lahitlerin mimari yapılarında değişimler olmuştur; boyut olarak küçülüp sadeleşmiş, kapakları sivri tepeli olmasına rağmen yuvarlak hatlar almıştır. Payeli mezarlar Likya'nın genellikle batı kısmında sıkça görülür ve erken Likya sanatını yansıtır. Bir kaide üzerine oturtulmuş kare biçimli bir sütun üstünde kapak taşı bulunan mezar odası vardır; Likya'da ender rastlanan bu anıt örneği Ksanthos, Apollonia ve bazı batı Likya kentlerinde görülür; Ksanthos'taki Kybernis (Harpy) Anıtı bu tür bir

Arykanda doğu nekropolü, 5 numaralı mezar.

Myra, 'Deniz nekropolü'.

Hoyran. Ta'nın oğlunun mezarı.

anıt mezarıdır; bu tip anıtlarda mezar odasının dört bir yanı kabartmalarla süslüdür. Tapınak tipi mezarlar, yekpare doğal kaya oyularak oluşturulur; Anadolu'daki örneklerden farklı yapıya sahip olan tapınak mezarlar, kaya mezarları geleneğinin Hellenleşmiş şeklidir. Tapınak türü mezar anıtlarına Telmessos'un 75 kilometre kuzeybatısında bulunan Kaunos'ta da rastlanılır. İon tapınağı cephesiyle, İon düzeninde iki sütun, bir arşitrav ve alınlık bulunur; revaktan geçilip mezar odasına girilerek kapıya ulaşılır; mezar odalarının içinde ölünün yatırılacağı bir sedir bulunur ve sade bir yapıya sahiptir. Bu tür mezar

Oenoanda. Labdün 'Tabula Ansata'sı (Kitabesi).

anıtlarının en önemli ve ünlü olanları günümüzde Fethiye'de (Telmessos) bulunur; mezar grubu içinde Hermapias'ın oğlu Amyntas'ın mezarı oldukça ilgi çeker. Ev tipi mezarlar ise tipik Likya evlerinin taklididir; tek katlı olanının yanı sıra iki ya da az sayıda üç katlı olanı da vardır. İç kısımları ise tapınak türü mezar odaları gibidir. En güzel örneklerini Myra ve Limyra'da gördüğümüz ev tipi mezarların duvarlarında, alınlıklarında ya da birleştiği kaya bloklarının üzerinde kabartmalara rastlanır; Myrada'ki 'Boyalı Mezar'ın kabartmaları oldukça ilginç bir örnektir. Mezar anıtlarının çoğunda bulunan yazıtlarda, gömülü kişilerin isimleri, mezarın korunması için tahrip edenlerin lanetleneceği ve para cezalarına çarptırılacağı yazılıdır. Likya mezar anıtlarının yağmalanma ve tahribatını önleyen bir kurumun varlığını yine bu yazıtlar aktarmaktadır; "*Mindis / Minti*" ismi verilen kurum, akrabalarından oluşan bir kurul olmalıdır; ceza tutarını mezar sahibinin belirlediği, mezarı tahrip edenlere verilen para cezalarının şehit hazinesine ya da Roma Dönemi'nde imparatorluk kasasına gönderildiği, cezanın bir kısmının da saldırganı yakalayan memurlara verildiği bilinmektedir.

Likya'da yerleşimin M.Ö. 2000'den başlayarak sürdüğünü, ama bölgedeki buluntuların çoğunun M.Ö. 6. yüzyıldan önceye gitmediğini bilmekteyiz. Likya kentlerinin yapısal, mimari özellikleri nasıldı; yönetim binaları, tapınakları, halkın yaşadığı konutlar, su yolları... Arkeolojik kazılarda elde edilen bulguların yanı sıra Likya kentlerinde ayakta olan ya da müzelerde sergilenen mezar anıtlarındaki kabartmalar ve yazıtlar aydınlatıcı bilgiler sunmaktadır; Likya kentlerinin mahallelerden oluştuğunu ve bu yerleşimlere de Likya tarihinde ünlenmiş kişilerin, kahramanların isimlerinin verildiğini görüyoruz. Birçok Likya kentindeki mezar anıtlarının Likya ev tipinin kopyaları olduğu bilinmektedir; yapılan araştırmalar ve bulgular semerda biçimli mezar anıtlarının geçmişini M.Ö. 2000'in ortalarından daha da geriye götürmektedir. Heykeltıraşlık örneklerinde, yazıtlarda ve kabartmalarda Likyalı sanatçılar kentlerinin görünüşleri hakkında detaylı bilgileri günümüze ulaştırmışlardır. Likya kenti Pınara'da

LİKYA YERLEŞİMLERİ, LİKYA SANATI

"...LİKYALI SANATÇILARIN
ÜRETTİKLERİ ESERLERDEN
İSİNDİ LAHDİNDEKİ
KABARTMALAR OLDUKÇA
İLGİ ÇEKİCİDİR..."

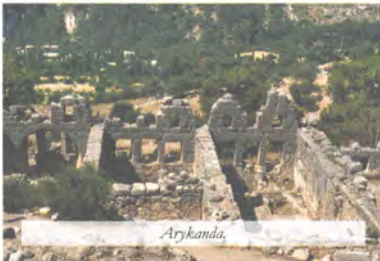

bulunan anıt mezardaki bir kabartma Likya kentleri hakkında bize şaşırtıcı görsel bilgiler sunar: Bu kabartmayla Likya kenti detaylı olarak anlatılmıştır; anıtı yapan sanatçı Likya kentini dışarıdan çevreleyen geniş surlarla betimlemiştir. Surlar, aralıklarla poternler ve kapılarla kesilmektedir; kabartmada ayrıca mazgal dişli bir üst kalenin yanı sıra çeşitli yapıları ve mezar anıtları betimlenmiştir. Surlar içindeki üst kale konutları çok katlı

ve düz damlıdır; mezarlar da krallara ait olmalıdır. Bu kabartmanın Likya kenti tasvirini Likya kentlerinin çoğunda görmekteyiz; genellikle kentler kalenin bulunduğu tepenin eteğinde, güney yöne dönük olarak kurulmuştur. Likya kentlerinde önemli yüzey araştırmaları yapmış Wolfgang Wurster, Likya konutları üzerine ayrıntılı açıklamalar yapmıştır: Wurster'e göre konutlar katı geometrik, düzenli bir biçimde değil, birbirinin üzerine yığılmış dağınık bir biçimdedir. Çok farklı yüksekliklerde olabilen dikdörtgen odaların genişliği 4 metre dolayındadır. Odaların önünde bir teras yer alır, oradan da avluya geçilir. Dışlarında nadir olarak keskin hatlara rastlanır. Bu basit yerleşim aralarında kayaların üzerinde sıklıkla su yolları açılmıştır. Doğal kayalara teraslar şeklinde açılmış kaya evleri genellikle tek katlıdır ve üzerlerinde hafif eğimli ya da çamur sıvalı düz dam çatılar yer alır. Düz damlı mezar anıtları bu evlerin tipik örnekleri olmalıdır. Likya'da bulunan

Ksanthos.

Arykanda.

Patara.

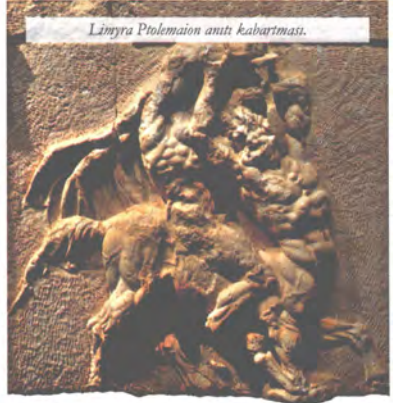
anıtların birçoğundaki kabartmalarda da düz damlı konut mimarisi görülmektedir. Düzenli, dışa kapalı konut yerleşimleri ise Roma Dönemi'nde daha çok görülür.

Likya kentlerinde evin beyinin misafirlerini ağırlayıp, şölenlerin yapıldığı Yunanca 'Andron' denilen odaların tipik özelliklerini Likya mezar anıtlarında görmekteyiz. Likya sosyal yaşamında yapılan şölen sahneleri de birçok anıt mezarının kabartmalarında yer almıştır. Ayrıca Trysa'daki heroonun Viyana Sanat Tarihi Müzesi'nde (Kunsthistorisches Museum Wien) sergilenen batı kent frizindeki kabartmalarda, bir Likya kentini çevreleyen surların kulelerini sivri kemerli kapıları ile görmekteyiz.

Limyra Perikles Heroonu kabartması.

Likya yontu sanatı, çevre sanat akımlarından etkilenmesine karşın, özgün tarzını yaratma eğilimi içinde olmuştur. Ekrem Akurgal'a göre, Likyalı heykeltıraşlar Hellen sanatçıları yanında yetişmiş, buradaki sanat akımlarından etkilenmiş olmalarına karşın ürettikleri yapıtlarla Likya'ya özgü eserler ortaya çıkarmışlardır. M.Ö. 6. yüzyıldan başlayarak 4. yüzyıla kadar eserlerinde Hellen sanatının ideal tasvirleri yerine, daha hareketli ve canlı betimlemeler kullanmışlardır. Ürettikleri mimari yapıtları arasında İsinde ve Trysa lahitlerindeki aslanlar Hellen çağdaşlarından daha canlı ve etkileyicidir. Likyalı sanatçılar Hellenlerin Klasik Çağ'daki ideal güzellik kuramına uygun çalışma yerine hareketli ve canlı eserler yaratmışlardır. Nereidler Anıtı'ndaki tören geçidini yapan sanatçılar dünya sanat tarihinde önemli bir yere sahiptir. Trysa ve Limyra anıtlarındaki savaşçıların betimlemeleri üç boyutluluğu ortaya çıkaracak şekilde yan yana ya

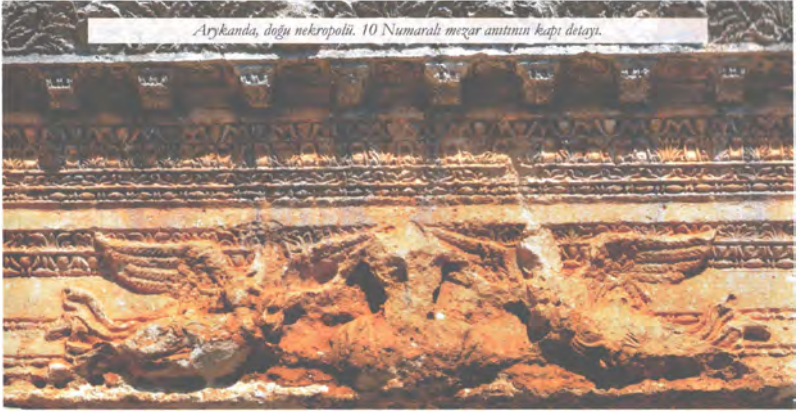

Limyra Ptolemaion anıtı kabartması.

da üst üste dizilmiştir. Yine E. Akurgal'a göre Likya yontu sanatının en önemli özelliklerinden birisi de öyküleyici (narratif) yanındır. Nereidler, Limyra

Limyra Kenotaph (baş mezarı) kabartması.

Arykanda, doğu nekropolü. 10 Numaralı mezar anıtının kapı delayı.

ve Trysa anıtlarındaki kabartmalar da öyküleyici özelliğe sahiptir. Hellen işliklerinde yetişen Likyalı sanatçıların ürettikleri eserlerden İsinda lahdindeki kabartmalar oldukça ilgi çekicidir; bir askerin düşmanlarını alt edip, ellerinden kal-kanlarını alırken yapılmış betimlemeyi Hellen sanatında görmek mümkün değildir. Ayrıca Ksanthos'da 9,71 metre yükseklikteki dörtgen kulenin üzerinde kral heykelinin olması Hellen sanatıyla ters düşen bir anlayıştır. Likya sanatını özgün kılan diğer bir yanı ise doğu sanat akımlarına yakın olması ve etkilene-miş olmasıdır. Likya krallarının doğulu yaşam tarzına yakınlığı sanat akımlarına da yansımıştır. E. Akurgal'a göre Likya sanatında Hitit-Asur etkisi de yer yer görülmektedir; İsinda anıt mezarının güney cephesi üzerindeki tutsak düşman askerleri betimlemesinde Asur etkisi olduğunu belirtmiştir. M.Ö. 6. yüzyılın ortalarından Büyük

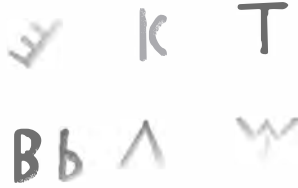
İskender'in Anadolu'ya gelişine kadar egemenlik kurmuş Perslerin de Likya sanatı üzerinde etkileri olmuştur.

Toriaum/Kozağaç kabartmaları. Korkuteli.

Antik kaynaklar, Likya'nın geleneksel yaşamının Girit ya da Karia'ya benzediğini belirtmelerinin yanı sıra bu kültürün birçok yönleriyle özgün olduğunu ortaya koyarlar; Herodotus'un belirttiğine göre Likyalılar soyadlarını babadan değil, anneden alırlar ve soylarını anneye göre belirlerler. Bir kadının köleden bile olsa dünyaya gelen çocuğu yasal sayılırken, erkeğin ikinci eşten ya da yabancidan doğan çocukları ise kabul görmez ve evlilik dışı sayılır. Fakat bu yaşam

**LİKYA
GELENEKLERİ
VE DİLİ**
"...LİKYA YAZITLARININ
ÇOĞUNUN LİKYA DİLİNE
YABANCI 29 HARFLE YAZILDIĞI
GÖRÜLMÜŞTÜR..."

başka toplumların yaşam tarzlarını mı yansıttıkları, ya da daha önceki dönemlerde Likya'da süren geleneklerin bu dönemde de sürdüğü yanılığın mı düşüldüğünün hiçbir zaman yanıtlanamadığını belirtir.

Likya dilini, M.Ö. 500-300 yılları arasına tarihlenen yazıtlardan ve sikkelerin üzerindeki hanedan isimlerinden bilmekteyiz; bu yıllara ait mezar anıtlarındaki

yazıtlar çoğunlukla birbirine benzer anlatımları

Letoon üç dilli yazıtı.
Fethiye Müzesi.

tarzı yazıtlara yansımamıştır; Yunanlılar gibi Likyalılar da tek isim taşırlar ve bir erkek kendisini babasının oğlu olarak tanıtır. Yazıtlarda geçen Likya isimlerinin cinsini belirlemek zordur. Likyalıların antik kaynaklardan aktarılan 'Anaerkil' özelliklerine yazılı kaynaklarda rastlanmaması bir çelişkiyi doğurur. M.Ö. 5. yüzyıla ait verilerde ortaya çıkan çelişkiye karşılık George E. Bean, Likyalıların özel yaşamlarında anaerkil, dışarıda, evrensel ortamlarda ise ataerkil sistemi mi seçtikleri, antik kaynakların Likyalılara

Letoon üç dilli yazıtının Likya diline yazılmış yüzü.
Fethiye Müzesi.

içerir: Likya kentlerinde görülen bir anıt mezarının üzerinde çoğunlukla "...bu mezarı karısı ve çocukları için yaptırdı; kim buraya başka birini gömer ve zarar verirse, onu cezalandırılacaktır..." yazılıdır. Yazıtların çoğunluğu mezar anıtlarından oluşur; az sayıda da olsa daha çok bilgiler içeren Ksanthos'taki 9,71 metre yüksekliğindeki anıt ile Letoon'da bulunmuş üç dilli anıt vardır. Ksanthos anıtının dört tarafındaki yazıt 250 satırdan oluşmuştur. Güney, doğu cephesi ve kuzey cephesinin üst kısmı alışlageldik Likya

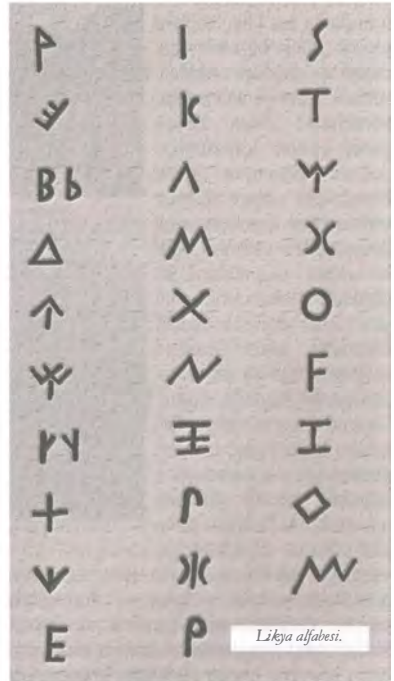
diliyle; Yunanca olan 12 satırlık epigram ile Likya dilinin bir başka formunda (şehir kalıbyla) yazılmış metin ise anıtın kuzey yanının alt kısmıyla batı kısmının tamamını kaplar. Likyalılar ülkenin her yanında ortak olan ulusal alfabelerini kullanmışlardır. Yazıtların çoğunun Likya diline yabancı 29 harfle yazıldığı görülmüştür. Likya alfabesi Yunan kökenli harflerden oluşur; ancak bu harflerin 10 tanesini dillerine kendileri uydurmuşlardır. Uydurulan harfler kesinlikle bilinmemekle birlikte olasılıkla içlerinde â, ê, m, ñ harfleri olmalıdır. Yazıtlardaki ortak özellik, sözcüklerin çoğunun iki noktayla (:) bölünmesidir; sözcüklerin çoğu -günümüze kadar ulaşmamış olsa da- boyalı olmalıdır; olasılıkla harfler kırmızı ve mavi renkle boyanmışlardır. Mezar anıtlarında birbirine benzer yazıtların çoğu anlaşılmışken uzun metinler çok zor çözülebilir durumdadır. Araştırmalarla bulunabilecek, 2 ya da 3 dilli yeni yazıtların okunmasıyla Likya dili de anlaşılır hale gelecektir.

Ksanthos Obeliski, Detay.

Ksanthos Obeliski.

Likya alfabesi.

Likya yaşamı içinde gelenekler ve dini inanışlar çevre ülkelerin kültürlerinden etkilenecek, bu toprakların yerel kültürüyle kaynaşmış, yeni biçimler almıştır. Dinsel yaşamda inanılan birçok tanrı Hitit - Luvi, Frig, Hellen inanışlarından geçmiş, yeni biçimler ve isimlerle tapınılır olmuştur. M.Ö. 2000'lerden başlayarak bölgede hâkimiyet kurmaya çalışan Hititlerin gelenekleri ve tanrıları/dini inanışları Likya bölgesini doğrudan etkilemiştir. Hitit pantheonunda tanrıların birçoğu, Frigya'daki Ana Tanrıça kültü Likya'yı da etkisi altına almış olmalıdır. Bu tanrısal inanışlar evrilerek farklı bir isimle Likya'da hayat bulmuştur. Hellen etkisinin arttığı ve Pers Egemenliği dönemlerinde de etkileşimin giderek hız kazandığı görülür. Likya dilinin adeta unutulup Hellen dilinin yaygınlaşması sonucu, geleneklerde ve dini inanışlarda da bir değişim görülür. Bütün bu etkileşime, değişime rağmen Anadolu kültürü içinde yerel inanışlar sürmüştür; bilinen birçok yerel kültler yaşatılmış, önemini korumuştur. Roma Dönemi'nde sistemi olumsuz etkilememesi koşuluyla yerel inanışlara izin verilmiş, özgür bir ortam oluşmuştur. Bu dönemde Hellen tanrılarının yanı sıra yerel tanrılardan Meizoares, Meis Ourathos ve Somendeus isimleri tekrar öne çıkmış, hayat bulmuştur. Likya'da dinsel inanışlarla ilgili somut verilerin çoğu mezar anıtlarındaki yazıtlardan elde edilmiştir; bu tür yazıtların en eskisi M.Ö. 500 yılına aittir; mezar anıtlarındaki yazıtlarda gömülecek kişinin ismi, kendisiyle gömülecek yakınları, köleleri ve anıtı tahrip edenleri cezalandırılacak kurumlar ve tanrılar sıralanmıştır; inanışlarında mezarlara zarar verip tahrip edenlerin tanrılar tarafından lanetleneceği

LİKYA DİNİ

"...LİKYA DİNİ,
HİTİT-LUVİ, FRİG,
HELLEN İNANIŞLARINDAN
ETKİLENMİŞTİR..."

şimi altına girmiştir; Tunç Çağı'ndan başlayarak etkisi altına aldığı Likya bölgesinde bu yerel kültler Hellen etkisinin artmasıyla yeni isim ve biçimlerle toplumda kabul görmüştür. 'Maliya' isimli tanrıya tapınmak yerine Hellen inanışında karşılığı olan Athena'ya tapınılmaya başlanmıştır. Hitit-Luvi döneminden Hellenistik döneme kadar gelen birçok tanrı Likya pantheonunda da yer almıştır. Bu tanrıların bir kısmı doğa olaylarına karşı koruyucu, bir kısmı da cezalandırıcı niteliktedir.

Bu tanrılar zora düşenlerin yanında ve mağdur edenleri de cezalandırıcı özellik taşır. Gelişen olaylar ve politik değişimler sonucu komşu ülkelerden bazı yerel tanrılar Likya pantheonuna girmiş, ama o ülkenin egemenliğinin bitmesiyle de bu kültler yok olmuştur. Karia satrabi Mausolos ve Peksadoros dönemlerinde politik dayatmayla giren Basileus Kaunios ve Arkesima kültlerinin kısa süren Karia etkisinin ortadan kalkmasıyla bu tanrıların etkileşimi de kısa ömürlü olmuştur; dayatma tepki doğurmuş bu kültler ilgi görmemiş ve unutulmuştur.

Likyalılar, meydana gelen olayları, yaşam biçimlerini, geleneklerini ve dini inanışlarını oluşturdukları heykeltıraşlık örneklerinde de aktarmışlardır. Ksanthos'ta bilinen Nereidler, Kybernis (Harpy) ve 'Dans eden kadınlar' mezar anıtları "öbür dünya" inanışıyla ilgili birçok ipuçları

Arykanda. Helios Tapınağı.

Leto Nutsal Alanı.

vermektedirler. Kuzey komşusu Frigya, Likya pantheonuna Ana Tanrıça kültünü eklemiştir; bu inanç Ataerkil bir toplum olan Hellen kültürüne yabancıdır. Ana Tanrıça kültü Meter adıyla Likya pantheonunda yer bulmuştur. Hellen etkisinin daha fazla hissedildiği kentlerde ve kıyı şeridinde Hellen inanışları ağırlık kazanmış, buna karşın kuzey Likya olarak bilinen Elmalı ve çevresindeki kırsal alanda yerel tapınma öne geçmiştir; Kibyra, Frigya'nın etkileşim alanında, Korkuteli ise Pisidya'nın etkileşimi altında kalmıştır. Hellenizmin yoğun etkileşimi içinde olduğu dönemlerde Hellen tanrıları Hekate, Dionysos, Demeter, Hermes, Herakles, Tykhe ve Pan isimleri öne geçmiştir. Yine de bu dönemde Sozon ve Sabazios gibi bazı yerel kültlerin unutulmadığını görüyoruz. Likya'da gelişen olaylar, politik değişimler, savaşlar, göç vb. durumlar halk inanışları üzerinde derin izler bıraktığı bilinmektedir. Halkın, karışıklık yaşanan, ekonomik sıkıntıların arttığı dönemlerde tanrının koruyuculuğuna daha çok sığındığı, acılarını dindirmesi, ulaşılmaz umutlarının gerçekleştirilmesi için adadığı adakların artması yaşanan bir olgudur; Roma'nın karışıklık döneminde Kuzey Likya'daki birçok yerde yerel kültlerin öne çıktığını görüyoruz; adaleti sağlayan tanrı olarak bilinen Theoi Dikaioi kültü M.S. 3. yüzyıl ve sonrasında Roma'da yine Kuzey Likya'da Kibyra bölgesinde yaygındır. Yine bu bölgede Hosios kai Dikaiois kültü saygınlık görmüş, yüceltilmiştir.

Likya'da M.S. 4. yüzyıla gelindiğinde tek tanrılı inanışların yayıldığını bilmekteyiz; pagan kültü yerine tek tanrının öne çıktığını, adil yüce tanrı kavramının öne geçtiğini, Hristiyanlığın devlet dini olarak yayıldığını görüyoruz. Bu dönemde yerel kültlerin unutulmamasını, hızla yayılan Hristiyanlığa bir tepki olarak geliştiğini düşünebiliriz. Kakasbos, On iki Tanrılar, Vahşi Tanrılar ve Ana Tanrıçaların saygınlığının devam ettiğini ve adaklar sunulduğunu biliyoruz. Bu inanışların kökeni Tunç Çağı'na kadar

gitmektedir. Likya'da, Geç Roma Dönemi'nde ortaya çıkmış, üzerinde On İki Tanrı (Dodekatheoi) betimlemelerinin olduğu adak stelleri dikkat çekici veriler sunar; stellerin üzerindeki On İki Tanrı figürlerinin hepsi erkek, aynı giysileri giyinmiş, aynı silahları kuşanmışlardır; genellikle üzerlerinde çiftçilerin, zanaatkarların ya da avcılarının giyindiği türden rahat giysiler vardır. On İki Tanrı, bilim dünyasında avcı tanrılar olarak tanımlanmıştır; stellerin alt frizindeki 12 köpek de bu avcı tanrıların köpeği olarak yorumlanmaktadır; stellerde yer alan tanrıların Yunanlı On İki Tanrıyla benzerliği yoktur. Bu tür stellerin Likya'da M.S. 2.-4. yüzyıllar arasına tarihlenebileceği düşünülmektedir; On İki Tanrı (Dodekatheoi) betimlemesi içeren steller Hristiyanlığın yayılmasının hızlandığı bir dönemde ortaya çıkmıştır; kökeni M.Ö. 2000 yıllarına dayanan bu kültün güçlenmekte olan yeni dine -Hristiyanlığa- yerel bir tepki olarak çıktığı düşünülmektedir. Bu yerel kültlerin imparator Theodosius II döneminde Hristiyanlığın devlet dini olarak kabul görüp pagan inanışlarının yasaklanmasıyla

Likya On İki Tanrılı adak steli. Antalya Müzesi.

unutulduğu bilinmektedir. Hristiyanlığın, imparatorluğun devlet dini olarak tanınmasının ardından Likya kentlerinde var olan tapınaklar yıkılarak ortadan kaldırılıp kiliseler inşa edilmeye başlanmıştır; çoğu yerde tapınakların üzerine yeni kiliseler kurulmuştur. Likya'da bu dönemde bazı kentlerin ve Azizlerin ismi öne çıkmıştır; Myralı Nikolaos bu isimlerden birisidir. Aziz Nikolaos M.S. 300 yılında zengin bir tüccarın oğlu olarak Likya kenti Patara'da doğmuş, gençliğinde

Mısır ve Filistin'de bulunmuştur. Likya'ya döndüğünde Myra'nın piskoposu olmuştur. Aziz Nikolaos, gerçekleştirdiği mucizelerle çocukların, denizcilerin, haksız yere hapse düşmüşlerin, tüccarların, tehlikede olan yolcuların koruyucu azizi olarak Likya ve dışında ünlenmiştir. Yaşamı son bulduğunda ismiyle anılan Myra'daki kiliseye gömülmüştür.

Takas sisteminin ardından değerli madenlerden yapılmış sikkelerle (paralarla) alışveriş yapılabilmesi Lidyalılar zamanında gerçekleşmiştir. Bir Lidya icadı olan sikkenin kullanımı 100 yıl sonra Likya bölgesine girmiştir. O günün koşullarında kişilerin ve toplumların ödedikleri sikke, elde ettikleri eşyaları ya da hizmetleri kapsamıştır. Mal alımlarında ve satışlarında, devletlerin ödediği vergilerde, paralı asker için yapılan ödemelerde sikkeler kıtas alınmıştır. Yaygın kullanımı, çok çabuk yer değiştirmesi sonucunda ticaret ağı içinde bir yerde basılan sikkenin yüzlerce kilometre uzağına ele geçmesi doğal olmalıdır. Bu nedenle basıldığı toprakların uzaklarında el değiştirmiş sikkelerin ait olduğu ve basıldığı ülkeleri de saptamak zorlaşmıştır.

Likya'da ilk sikke basımı M.Ö. 6. yüzyılda gerçekleşmiştir; ilk sikkeler saf gümüşten yapılmıştır. M.Ö. 520'li yıllarda ilk sikke basıldığında Likya'da Pers egemenliği hâkimdi; Persler Lidya başkenti Sardes'i ele geçirdikten sonra buradaki sikke basımını da üstlenmişlerdir. Likya'da basılan sikkelerde iki ayrı standart kullanılmıştır; Batı Likya'da Attika-Delos Deniz Birliği'yle olan ticari ilişkiler sonucu ağırlıklı olarak Hellen standardı (Euboia-Attika) ile doğu kesiminde ise Pers standardı hâkim olmuştur. Likya kentlerinde basılan sikkelerin, tartımları ve ölçümlerinde batı, doğu ve kuzeyinde ortaya çıkan farklılıklar standartlarının aynı olmayışından

LİKYA'DA SİKKE BASIMI

"...LİKYA'DA İLK SİKKE BASIMI
M.Ö. 6. YÜZYILDA
GERÇEKLEŞMİŞTİR..."

kaynaklanmaktadır. Sikke üzerine araştırmalar yapan nümismatlar Likya'da para basan 13 kent ve 30 kişi olduğu düşüncesindedirler. Hellen standardıyla basılan sikkelerin üzerinde çok çeşitli sembollere rastlanır; M.Ö. 520-480

yıllarında basılan ilk Likya sikkelerinin arka yüzünde görülen soyut çukur, birbirinden farklı çekiç darbeleriyle oluşturulmuştur; ön yüzünde ise yaban domuzunun baş kısmı yer almıştır. Ardından basılan sikkelerin her iki yüzünde çeşitli figürler görülür; Hellen tanrı başları Athena, Apollon, Zeus ve yaban domuzu, aslan, sfenks, kanatlı atın yanı sıra üç kollu 'Triskeles' simgesi de vardır. Likya'da sikke basımı M.Ö. 360 yıllarında bilinmeyen bir nedenle yok olmuştur. Likya Birliği'nin kurulduğu tarih olan M.Ö. 167 yılında yeniden tüm ülkede ortak sikke basılıp kullanılmaya başlanmıştır; üzerinde 'Likya Halkı' yazılı basılan sikkeler gümüş ve bakır karışımıdır. M.S. 43 tarihinde Likya'nın Pamfilya ile birleştirilip bir Roma eyaleti yapılmasının ardından Likya'da sikke basımı sona ermiştir. Sikke basımının sona erdirilmesi, bölgede önemli politik olayların yaşanmış olabileceğini düşündürür. Roma İmparatoru Claudius döneminde ise basılan bronz ve gümüş eyalet sikkeleri üzerinde Apollon, Artemis ve Leto betimlemeleri vardır. Roma imparatorları, Domitian ve Nerva zamanlarında basılan gösterişsiz sikkelerin üzerinde lir ve imparatorların yönetim yılları yer almıştır.

Likya kentleri sikkeleri.

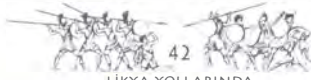

Antalya Müzesi

Elmalı Müzesi

Lidya icadı olan sikkenin kullanımı 100 yıl sonra Likya topraklarına girmiştir.

200 yılı aşkın bölgeye gelip keşif, araştırma ve incelemelerde bulunup kazılar gerçekleştiren gezgin ve bilim insanlarının bölge üzerine yaptıkları açıklamalar döneminin yaşamı ve görünümü üzerine ayrıntılı bilgiler sunar. William Martin Leake (1800), "...bu toprakların şimdiki yoksulluğu ve terk edilmişliği bir yana, sahip olduğu birçok Antik Dönem kalıntısı onun bir zamanlar antik dünyanın en kalabalık ve en bahtiyar bölgelerinden birisi..." olduğunu anlatarak o döneme ışık tutar. Charles Fellows ise Likya gezilerinde bölgeye duyduğu hayranlığını anlatır: "...dağların arasındaki bu geçidin içinde at sırtında yaptığım 5 saatlik yolculuk boyunca İngiltere, Almanya, İsviçre, İtalya ve Yunanistan'da gördüğüm manzaraları aklıma getirdim ve bunun üzerine söylemeliyim ki böyleli görkemli şekilde güzeli ve böyleli uzun süreni ile daha önce hiç karşılaşmadım..." 1842 yılında Likya gezisi sırasında Myra'ya uğrayan T. A. B.

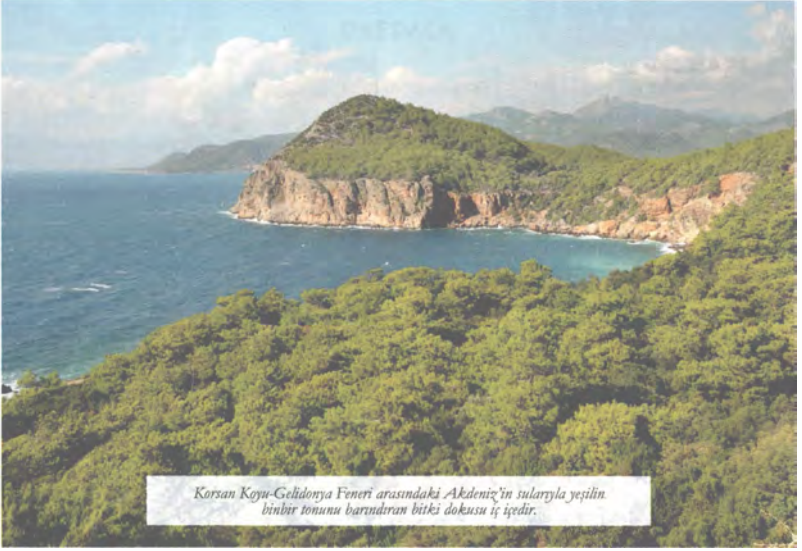
LİKYA'NIN GİZEMİ: YENİDEN KEŞFİ

"...EKSİLMEZ IŞIK SUNMUŞ ÜSTLERİNE.
EN MAVİ DENİZİ DE
DEĞDİRMİŞ ETEKLERİNE;
TANRI VE İNSAN BİR OLUP LİKYA'YI
YARATMIŞ..."

Spratt, E. Forbes ve E. T. Daniell izlenimlerini 1847 yılında Londra'da 'Milyas, Kibyrtis ve Likya'da Yolculuklar' ismiyle yayınlamışlardır. 20 Mart günü Demre Boğazı'ndan Myra'ya giren Spratt ve arkadaşları St. Nikolaos kilisesinde bir ayine katılmış, bir gün sonra da kentin tiyatrosu ve kaya mezarlarında incelemeler yapmışlardır: "...Tiyatronun yukarısında yükselen çetin tepenin yüzeyinde -kaya dokusunun olduğu her yerde- oyulmuş mezarlar bulunmaktadır. Hepsi çok incelikli keskiyle işlenmiştir. Birkaçının alçak kabartma betimleme kümelerini içeren üçgen alınlıkları vardır. Bir ya da iki tanesi konut yapılarına benzetilerek temelleri dışında kayalardan ayrılmıştır... Bunların tümü Likya'daki kaya mezarlarının en benzersiz ve görülmeye değer topluluğunu oluşturduklarını..." belirterek tiyatroyla mezarların iç içe oluşunun ilginç görünüm sergilediğini aktarmışlardır: "Bu kaya mezarlarından bazılarının baktığı,

Luigi Mayer'in Likya kenti Simena çizimi.

Karsan Koyu-Gelidonya Feneri arasındaki Akdeniz'in sularıyla yeşilin binbir tonunu barındıran bitki dokusu iç içedir.

bazılarının da bitişik olduğu tiyatronun içine tam anlamıyla adım attık; mezarlarla oyun yeri, garip ve doğal olmayan birlikteliktir; tiyatro meraklısı, yaşam eğlencelerinden en canlısını izlerken ölümün evine dayanmaktadır...” İncelemelerinin ardından akropol tepesine tırmandıklarını belirtmişlerdir. George E.Bean ise anlatımında Likya bölgesinin ayrıcalığını dile getirmiştir: “...25 yıllık keşiflerime baktığımda en zevkli yolculuklarımı Likya’da yaptığımı anımsıyorum; bu ülke başka yerlerde dengi olmayan bir etkiye sahiptir. Manzara muhteşemdir; Ay ışığında bir başka evren

olur...” Türk bilim insanı Fahri Işık ise Aziz Nikolaos'u, Mevlana ve Yunus'a benzetir: “...Bir Yunus, bir Mevlana neyse Pataralı Aziz Nikolaos da odur öзде; hem Anadolu’lu hem de erendir. Ancak bu toprakların mirasçısı olarak onu unutmuş ve ona yabancılaşmışız...” Türk bilim insanı Nevzat Çevik de Likya’ya övgü dolu sözlerle seslenir: “...Tanrı insana cömertçe malzeme sunmuş; taş sunmuş, çamur sunmuş, ağaçların en iyisini sunmuş... eksilmez ışık sunmuş üstlerine. En mavi denizi de değdirmiş eteklerine; tanrı ve insan bir olup Likya’ya yaratmış...”

Kumluca-Karacaören arası. “Başı dumanlı” Toros Dağları’nın etekleri birçok Likya kentini barındırır.

I/1

LİKYA'NIN BATISI -

DAEDALA
LYDAE
LISSA
KADYANDA
TELENDROS
TELMESSOS (FETHİYE)
FETHİYE MÜZESİ
FETHİYE KÖRFEZİ
ON İKİ ADALARI
KARMYLASSOS (KAYAKÖY)
GEMİLE ADASI
(ST. NİKOLAOS ADASI)
TLOS
GİRMELER MAÇARASI VE
YERLEŞİMİ
AKDAĞLAR ÜZERİNDEKİ
ANTİK YAŞAM
ARSADA
ARAKSA
PINARA
SIDYMA
KSANTHOS
LETOON
(LETO KUTSAL ALANI)
PYDNAI VE BÜKSES KALESİ
PATARA
KALKAN / BEZİRGÂN
AMBARLARI VE PIRHA
TUMİNEHİ / TYMNESSOS
(KÖYBAŞI)
NİSA

Strabon, Daedala kentinden, Karia ile Likya arasında sınırı belirleyen bir yerleşim yeri olarak söz eder. Strabon'un yanı sıra Luwis de Daedala'nın Rodos'un ana karadaki uzantısı olduğunu belirtir; araştırmalara göre bu bilginin Fethiye Körfezi'ndeki Tersane Adası'nda bulunan M.Ö. 2. yüzyıla tarihlenen Romalı bir valiye ait adak yazıtında da bulunduğu bilinmektedir.

Muğla-Fethiye karayolu gezginlerin sıkça kullandığı bir yoldur; bu yol, bölgenin eşsiz güzellikteki ormanlık alanının içinden geçer. Yol boyu dikkatlice izlendiğinde birçok antik yerleşim görülür; Daedala antik yerleşimi içinde yer alan tapınak tipli anıt mezar -karayolu Fethiye'ye yaklaştığında- İnlice Köyü yakınlarındadır; çoğu gezgin bu anıtı göremez; yeni karayolu eski yola göre anıttan biraz uzaklaşmıştır. Fethiye'nin 27 kilometre kuzeybatısında eski

DAEDALA

"...EŞSİZ GÜZELLİKTEKİ
ORMANLIK ALANDAN GEÇEN
MUĞLA-FETHİYE KARAYOLU
DİKKATLİCE İZLENDİĞİNDE
BİR ÇOK
ANTİK YERLEŞİM GÖRÜLÜR ..."

karayolunun yakınındaki küçük yükseltinin doğuya bakan cephesindedir; Dor düzeninde bir anıt mezardır; duvara yapışık yarım sütunlar arasından, iki sütunlu sundurmaya üç basamakla çıkılır; anıtın üzerinde bulunan sütunlar doğal kaya bloğu oyularak

oluşturulmuştur; 40-50 santimetre boyunda olan sağ taraftaki sütun tahrip olmuştur. Anıtın sağındaki Dor tarzı süslemelerde tahrifatın daha az olduğu görülür; üstte dış sırası, altında ise mutulus içeren bir triglif friz bulunmaktadır. Alınlığında bulunması gereken üç akroterden birisi yerinde yoktur. Anıtlı ilgili yazıta rastlanmamıştır. İç kısmında tek oda vardır; odanın üç tarafında sedirler yapılmıştır; anıtın kapısı kırıktır; bu görünümüyle bitirilememiş izlenimi vermektedir.

Daedala antik yerleşimi, anıt mezarının çok yakınlarında İnlice Asarı denilen tepededir; tepeye ulaşılması oldukça zordur; anayoldan

Daedala antik yerleşimi İnlice Köyü'nü görür.

Daedala antik yerleşimi İnlice Asarı denilen tepeler üzerindedir. Bal peteğini andıran nekropol alanı Fethiye karayolundan görülebilmektedir.

kale bulunur; bu kısımda birçok yapı kalıntısının yanı sıra bir sarnıç da yer alır. Doğusuna doğru daha aşağı eğimde kentin diğer kalıntıları görülür.

Akropolün eteklerinde de kaya mezarları görülür.

kuzeye dikkatlice bakıldığında yüksek tepelerin batı yamacında kent nekropolü içinde yer alan çok sayıda bal peteğini andıran yazıtsız, işlemsiz kaya mezarları görülebilir. Kaya mezarları arasında üç adet Likya tipi kaya mezarı görülmeye değerdir; bu mezarların yanı sıra lahitlere de rastlanır; kentin akropolü tepenin zirvesinde yer alır; akropolün üç tarafı duvarlarla çevrilidir; batı kısmına ise -ulaşılamayacak kadar dik olması nedeniyle- duvar örülmemiştir. Zirvede küçük bir

Daedala antik yerleşimi içinde yer alan tapınak tipli, Dor düzeninde olan anıt mezar Fethiye'nin 27 kilometre kuzeybatısında İnlice Köyü yakınlarındadır.

Fethiye Körfezi'nin batısında bulunan Kapıdağ Yarımadası'nda Lydae antik yerleşimin kalıntıları görülür. Karayolu ulaşımı olmayan antik yerleşime Sarsala Koyu, Fethiye ya da Göcek'ten teknelerle gidilebilir. Yaz aylarında körfez adaları ve koylarına gezi turları

düzenleyen bazı tekneler yarımada üzerindeki Hamam Koyu'na da uğrarlar. Diğer kolay ulaşım ise Dalaman'dan, Kapukargın Köyü yoluyla Sarsala Koyu'na araçla gelip, buradan kiralanacak bir tekneyle Hamam Koyu'na 20 dakikada ulaşmaktır... Lydae, Hamam Koyu'nun 3 kilometre güneydoğusundadır; Hamam Koyu kalıntılarının içinden, işaretli patika 'Likya Yolu'ndan yürüyüşle (Gökgemile Koyu yoluyla) 60-80 dakika içinde Lydae yerleşimine ulaşılır. 'Likya Yolu' Hamam Koyu'nun çıkışında ikiye ayrılır; yol ayrımındaki 'Likya Yolu' tabelalarında yazılı Gökgemile Koyu ve Çamlık Koyu farklı parkurları aynı yerleşime çıkar. 'Stadiasmus'ta kentin ismi Klydai olarak geçer; coğrafyacı Ptolemaios ise yerleşimi Khydai olarak isimlendirmiştir; fakat kent kalıntıları içinde yazıtlarda yerleşim isminin Lydae olduğu anlaşılmıştır; günümüze ulaşan kalıntıların tamamı Roma ve Doğu Roma (Bizans) dönemlerine aittir.

Antik Dönem'de, Lydae yerleşimine, olasılıkla yarımadanın uç kısmından başlayan bir yol ile çıkılıyordu; yolun bazı bölümleri taşlarla döşenmiş ya da doğal kayalar düzeltilerek yürüyüşe uygun hale getirilmiştir. Kapıdağ Yarımadası'nın ucundaki büyük bir alana yayılmış antik yerleşim içinde iki anıt mezar dikkat çekicidir. Olasılıkla M.Ö. 2. yüzyıla tarihlenebilecek bu iki anıtın kuzeyde olanının boyutu 8,5x9,5 metredir; yıkıntı altında bulunan basamaklarla anıta çıkılır; girişi doğu yönde olan anıtın çevresinde çok sayıda mimari ve heykel kırıkları, sütun tamburları vb. parçalar vardır. İç kısımda bulunan odasının üç tarafında sedirler bulunmaktadır; bu kısımda kırık lahit parçaları bulunmuştur. Sedirlerin üzerinde bulunan üç kemerli nişin ikisi sağlam durumdadır. Güneyde bulunan anıt mezarı ise diğerinden daha büyüktür ve 6,5 metre yüksekliğiyle diğerinden daha sağlam olarak günümüze ulaşmıştır.

LYDAE

"...KARAYOLU ULAŞIMI
OLMAYAN ANTİK YERLEŞİME
FETHİYE YA DA GÖCEK'TEN
KİRALANACAK TEKNELERLE
ULAŞILABİLİR..."

Girişi batı yönündedir ve kapı milinin girdiği delik görülmektedir; anıtın kuzey ve doğu duvarları diğerine göre daha fazla tahrip olmuştur; güney duvarında ise anıtın altındaki küçük odalara girişi sağlayan iki kapı bulunmaktadır. Ayrıca kalıntıların güneyindeki tepenin denize doğru inen eteklerinde üst yapısı sağlam

-olasılıkla mezar anıtı olduğu sanılan- bir yapı kalıntısı daha vardır.

Lydae yerleşimi kalıntıları arasında agora olduğu düşünülen yer ile yakınlarında tanımlanamayan birçok yapı kalıntıları ve aralarında geç dönem sarnıçları da görülür. Kentin güneyindeki tepe üzerinde ise kale kalıntısı yer alır; kalenin içinde su gereksinimini sağlayan büyük bir sarnıç vardır. Kalenin yakınında işlevleri tanımlanamayan bazı yapıların temel kalıntıları da görülebilmektedir.

Lydae'nın kuzeyinde ise -yazıtlardan öğrenildiğine göre- kent merkezinden ayrı bir alanda, Lydaeli Arymaksa isimli halka ait kalıntılar yer alır; yerleşim alanında lahitler, kaya mezarları ve Doğu Roma (Bizans) kalıntıları bulunmaktadır.

Güney yörde bulunan mezar anıtı.

Antik kentin kuzeyinde yer alan mezar anıtı,
8,5x9,5m. boyutlarındadır.

Lissa antik yerleşimi Fethiye Körfezi'nin batısında, Kapukargın Köyü yakınındadır; kalıntılar köyün 2 kilometre güneyinde yer alan Kargın Gölü'nün güney ucuna yayılmıştır. Dalaman'dan araçla 6 kilometre sonra

Kapukargın Köyü'ne, ardından antik yerleşim yakınlara kadar gidilebilir; kısa bir yürüyüşle de antik yerleşim alanına ulaşılır. Antik kaynaklarda Lissa'nın varlığından Romalı yazar Pilius söz eder. Kentin hiçbir zaman sikke basmadığı

LISSA

"...ANTİK KAYNAKLARDA
LISSA'NIN VARLIĞINDAN
ROMALI YAZAR
PİLİNİUS SÖZ EDER..."

bilinir. Akropol tepesinin savunma duvarlarında bulunan onurlandırma yazıtlarında kentin ismi geçmektedir; yazıtlar, II. Ptolemaios ve III. Ptolemaios dönemine (M.Ö.3. yüzyıla) tarihlenmektedir; kent yerleşiminde sarnıç tipli

mezarlara da rastlanır. Antik yerleşim içindeki yazıtlarda kent içinde yer almış diğer kamu yapılarından söz edilmesine karşın yerleşim kalıntıları içinde daha fazla yapı izlerine rastlanmaz.

▲ Kargın Gölü. Lissa yerleşimi gölün güney ucuna yayılmıştır.

Kargın Gölü. ▼

Antik yerleşim, Fethiye'nin 27 kilometre kuzeydoğusundadır; Fethiye-Çameli yolundan 17 kilometre düzgün bir asfalt yolun ardından önce Yeşilüzümlü Bel-desi'ne, ardından da 10 kilometrelik gür orman yoluyla antik yerleşime

ulaşılır. Yeşilüzümlü ve çevresi Fethiye'nin yaylası gibidir; beldenin ve antik yerleşimin çevresi gür orman örtüsüyle kaplıdır. Yerleşime bir kilometre kala yol kenarında kalıntılar kendini gösterir; bu kısımda daha çok mezar anıtları bulunur. Antik yerleşim girişinde yönlendirme levhaları izlenerek yürüyüş yolu içinde kent gezilebilir. 19. yüzyıl gezginlerinden fotoğrafçı Ernst Krickl tuttuğu günlüklerde Kadyanda'ya 1892 yılının baharında geldiklerini, kar sularının çağıldayarak aktığı 700-1000 metre yükseklikte Makri'ye (Fethiye) hâkim bir yerde kurulmuş olan bu topraklardan övgüyle söz eder: *"Çiçeklerin arasında sık fundalıklar, zakkum ağaçları, yaban gülleri, mür ağaçları ve aslan pençesinin her çeşidinin olduğu muhteşem bir manzara..."*

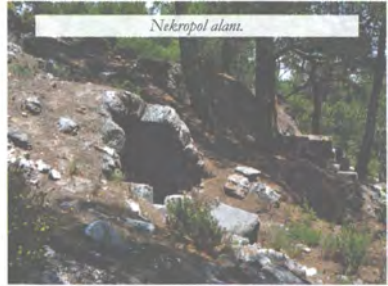
Yerleşimin ismi Likya yazıtlarında Kadawanti olarak geçer; antik yazarlardan bazıları kent hakkında bilgiler aktarmışlardır; ilk

KADYANDA

"...YERLEŞİMİN İSMİ
LİKYA YAZITLARINDA
KADAWANTİ
OLARAK GEÇER..."

defa Romalı yazar, bilgün Pilinius (M.S. 23-79) Kadyanda'dan söz eder; Pilinius metinlerinde ismi Ascandiadalis ve Amelas olarak geçer; kaynaklarda, bu isimlerin farklı yerleşimlere uygun olabileceği görüşü hâkimdir. Kadyanda'yı

ilk saptayan kişi Kalinka'dır. Kentin tarihinin isminin sonundaki 'anda' eki nedeniyle- daha da eskiye gitmesi gerekirken kentte bulunan kalıntıların tarihlenmesi M.Ö. 5. yüzyıldan daha eski değildir; yerleşimde kazı yapılmamış olması kentin tarihçesi ve az da olsa bazı yapıların tanımlanmasını zorlaştırmaktadır.

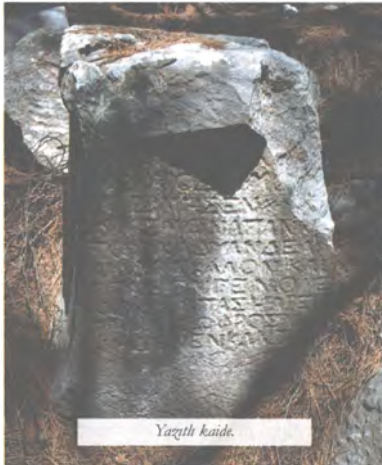
Nekropol alanı.

Stadion yakınındaki mezar anıtı.

Kentin batısında bulunan yapı kalıntısı.

Yazıtlı kaide.

Mezar anıtı.

Tapınak yapısı.

Surlar.

▲ Stadion.

▼ Hektor mezar anıtı.

Hekatomnidler dönemine ait bulunan bir yazıtta ise Piksodoros isimli bir prensin Tlos, Kadyanda, Ksanthos ve Pinara kentlerine başışta bulunduğu ve bu kentlerin de bir Karia şehri olan Kaunos'a yaptıkları seferde prene yardım ettikleri yazılıdır. Kentin tarihçesi hakkında fazla veri olmamasına rağmen, günümüzde kentin bulunduğu yer ve yapı kalıntıları değerlendirildiğinde Kadyanda'nın Roma İmparatorluk Dönemi'nde geliştiği ve büyüdüğü düşünülmektedir.

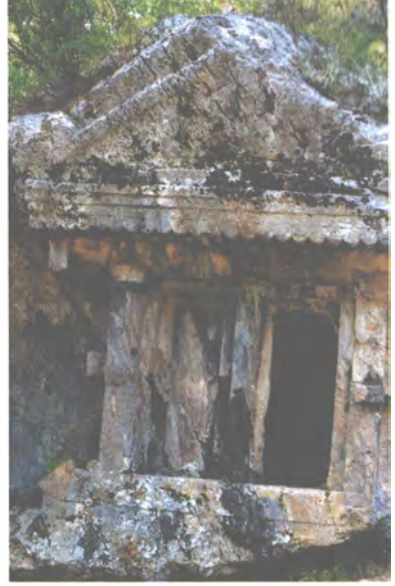
Kentin çevresinde düzgün olmayan taşlardan örülmüş **surlar** görülür; yapıların çoğu **akropolün** ortasına ve güneyine doğru yayılmıştır. Yerleşimde görülen yapılar arasında stadium, tiyatro, hamam, lahitler, mezar odaları, ev tipi mezarlar ve tapınak yapıları dikkat çeker; yerleşimde bazı yapılar tanımlanamayacak kadar yıkılmış, üzerini bitki örtüsü kaplamıştır; kaçak kazı tahribatları da yerleşime zarar vermiştir. Kadyanda yerleşimindeki yazıtlardan kentte iki atletizm festivali yapıldığını bilmekteyiz; yerleşimde bulunan **stadium** yapısı içinde spor karşılaşmaları yapılmış olmalıdır; 9 metre genişliği olan yapının uzunluğu standart ölçü olarak 185,5 metreye yakındır. Stadiumun içinde ve çevresinde olasılıkla sporculara ait olan 8 heykel kaidesi belirlenmiştir. Stadiumun kuzey tarafında 6 oturma sırası belirgin olarak gözükmemektedir; güney tarafında ise taş bloklar bulunur. Stadiumun güneyinde düzgün kesme taşlarla örülü, Roma Dönemi'ne ait hamam olduğu düşünülen bir yapı bulunur; batı kısmında bir apsis bulunan yapı üç odalıdır ve çoğu kısmı yıkıktır; yakınında bulunan bir yazıtta İmparator Vespasianus'un kentlerden gelen gelirlerle hamamlar yaptırdığı yazılmaktadır. Stadiumun kuzey yakınlarında ise bir **tapınak** kalıntısı yer alır; yıkılmış mimari parçalar içinde bir İon sütun tamburu gözlenir. Kentin **stoa** kalıntıları ise güneybatısında bulunur; uzunluğu 82 metredir; kuzeyinde stoayla birleşen alanda da agora olabileceği düşünülmektedir. Kentin su gereksinimi ise yerleşim içinde bulunan çok sayıda **sarniçla** sağlanmıştır. Kentin **tiyatrosu** doruğun güney yamacındadır; tiyatro alanının bulunduğu yamaç 30 derece eğimle düzleştirilerek, yaklaşık 3500 kişi alan oturma

Kadyanda Tiyatrosu.

sıraları konmuştur. Yarım daire şeklindeki cavea duvarı ayakta; batı kısmındaki oturma sıraları daha iyi durumdadır. Birinci kademesi 21 sıralı olan tiyatronun 10 ışınal merdivenli yolu bulunur. Sahnesinin büyük kısmı ayakta olan tiyatro, yarım daireli orkestrasiyla Roma Dönemi tiyatrolarının özelliklerini gösterir.

Kentin **nekropolü** ise güney kısmında bulunur; kente ulaşımı sağlayan ormanlık yol kenarında çok sayıda mezar odalarına ve lahitlere rastlanır; Kadyanda mezar odaları Olympos kenti örnekleriyle benzerlik taşır; mezarların çoğu tahrip olmuştur. Antik yerleşimin 2 kilometre doğusunda ise dikkat çekici anıt mezarlar bulunur; yolun kuzeyindeki dere yatağı izlenerek 500 metre sonra ulaşılır; bu alanda, deprem sonucu yerlerinden yuvarlanarak düzlüğe düşmüş ev tipi birkaç mezarın yanı sıra tek parça kaya oyularak yapılmış bir anıt mezar daha görülür; bu anıt mezarın üzerinde bulunan kabartmalar dikkat çekicidir; güney cephesinde kabartmalarda sedir üzerine uzanmış durumda bir erkek, kuzey cephesinde ise elindeki mızrağı ve kalkanını gökyüzüne kaldırmış bir savaşçı,

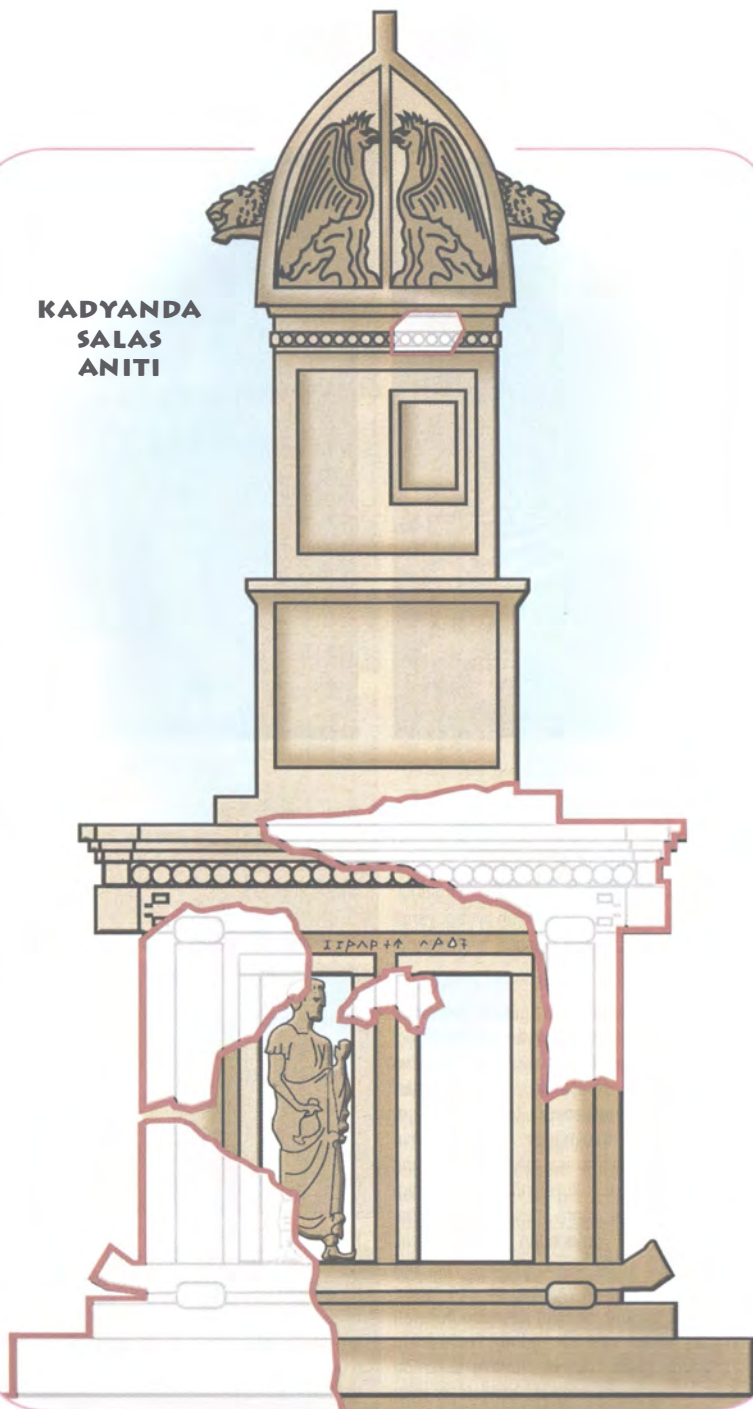

Hektor mezar anıtının yakın doğusunda bulunan ev tipi mezar anıtı.

atını -yere düşürdüğü- düşmanının üzerine sürer vaziyette betimlenmiştir; bu mezar anıtları olasılıkla yaklaşık M.Ö. 4. yüzyıl dolaylarına tarihlenmektedir.

Kadyanda Salas Mezar Anıtı ise Üzümlü yerleşimi ile Akropol arasındaki bir yamaçta yer alır; mezar evi ve lahitten oluşur; anıtın mezar evi kısmı yöresel kireç taşından -tek parça kayadan- oyulmuştur; anıtı Charles Fellows bulmuştur; bazı parçaları British Museum'dadır. Bilim insanlarının anıtın parçaları üzerinde yaptıkları araştırmalar sonucu oluşturdıkları rekonstrüksiyonunda anıtın ön yüzünde kurban sahnesi betimlemesi, güney ve kuzeydeki yan yüzünde savaşçılar, üstünde ise kurban sahnesi betimlemeleri yer aldığı anlaşılmıştır. Lahdin, bir kenarı 198 santimetre olan kare şeklindeki kaidesinin her iki yüzünde ise savaşçı betimlemeleri bulunur. Lahdin, olasılıkla semerdam biçimli kapağında grifonların olduğu, kaldırma kollarının da aslan protomlarından oluştuğu düşünülmektedir; anıt M.Ö. 400 yılına tarihlenmiştir.

**KADYANDA
SALAS
ANITI**

KADYANDA

- 1- Tapınak
- 2- Hamam
- 3- Stadion
- 4- Agora
- 5- Gymnasion
- 6- Tiyatro
- 7- Sur

Fethiye'nin kuzeyine kıvrılarak yükselen Çameli yolu önce Üzümlü'den geçer; sıcak mevsimde orman içinde yükseldikçe ısı düşer; nem azalır; dağların ferah havası rahatlatır; baharın başında yaylacı sabırsızlanır Toroslara

çıkma için; Yürüğün gözü hep dağlardadır; konakladığı yaylalara methiyeler düzer: *"Etrafı dumanlı, ortası çimenli, 66 pınarlı, 2 turnalı"...* Fethiye kentini 33 kilometre arkada bırakıp tırmanıştaki hedefim yaylaya çıkmak değil, Likya yollarında Antik Dönem'in izlerini sürmek; zor patikaları, fundalıkları aşarak binlerce yıl öncesinin yaşam izlerini görmek. 33 kilometrelik tırmanış sonucu yol ayrımında dikilmiş dikdörtgen bir yol taşı üzerinde sevimli bir tabela vardır; üstüne kiraz salkımları çizilmiş, *"Arpacık 2 kilometre"* yazılıdır. Burası kiraz memleketi olmalı; güz mevsiminde kiraz mı olur? Resmine bakıp geçtim; 2 kilometre sonra şirin Arpacık Köyü'ndeyim; köy muhtarını berberde buldum. *"Telandros nerede? Nasıl giderim, nereden çıkarım?"* sorularına muhtarın yanıtı kısıydı: *"Şu tepede"*... Dediği yere onlarca defa çıktığımı sanıyor olmalı ki, kısa tarifini yapıp rahatlıyor, ama ben rahat değilim; anladığımı da sanıp gitmemi bekliyor; *"rebber*

TELANDROS

"...TARİHÇİ, FİLOZOF
ALEXANDER POLYHISTOR,
TELANDROS'U LİKYA'NIN
BATI SINIRLARI İÇİNDE
GÖSTERİYOR..."

mi? çok zor, herkes işinde, gücünde"... Umutsuzca köy içinden tekrar geri dönüp, az önce gördüğüm tabelanın yanına aracımı park edip *"Şu tepede"* denilen yere doğru yürüdüm; Ali Bey yürüyüşten dönmekte; selamlaşıp

bir de ondan tarif alıyorum *"İşte bu tepede"*... Kolay olmuyor rehbersiz o tepelere tırmanmak; üstündeki bitki dokusunu yararak zirveye çıkmak, ya da çıkamamak. Likya Yolu çizgilerini bir süre takip ederek Telandros antik yerleşiminin olduğu söylenen tepeye tırmanmaya başlıyorum; bir kaç kesme düzgün taş yükseklerden yuvarlanıp düşmüş olmalı; antik yerleşimin ilk izleri bu taşlar; devasa çam ağaçlarının, bodur bitkilerin arasından yükseldikçe rahatlıyorum; heybetli bir çam ağacına dayanmış uzun bir merdiven şaşkınlık yaratıyor; bir Arpacık köylüsü arı kovana mı koymuş acaba? Önümde uzanan orman kaplı tepeler ve kuzeyde Arpacık Köyü görünüyor; yalnızlık bazen ürküntü verir ama keşfetme duygusu gezginleri hep yükseğe çeker; yükseldikçe Telandrosluların marifetleri de ortaya çıkıyor; kent kalıntıları kendini ele veriyor; kayalara oyulmuş lahitlerin çoğu kırılmış, parçalanmış; doğa, sarsıp sadece yerinden oynatmış olmalı; ama

Telandros yerleşiminde ana kayaya oyulmuş çok sayıda kırık, tabirli adlımlı taşlara rastlanır.

Yerleşimde çok sayıda kaçak kazı çukurları bulunmaktadır; bu sayede bazı yapı kalıntıları ortaya çıkmıştır!..

parçalamak yine insanoğlunun marifeti!.. Güzelim yapılarla, anıtlarla kenti kurmak da marifet, onları yağmalamak, kırıp dökmek de yine insanın marifeti!.. Yerleşimde çok sayıda kaçak kazı izi var; çukurlar açılmış; bu sayede bir anıt mezara benzer bir yapı ortaya çıkmış!.. Gülümsemek mi gerek, yoksa?.. Yola devam etmeliyim; yaklaşık 45 dakikalık bir tırmanışla akropol tepesine çıkıyorum; etrafta tanımlanamayacak

kadar belirsiz temel izleri var; yine çukurlar açılmış, çanak, çömlek parçaları etrafa saçılmış; Akropolde biraz dinlenmeliyim; doyumsuz bir manzara önümden uzanıyor; doğu yönde keçi sürüsünün zil sesleri çınlıyor; çocuk çobanlar, keçilerin peşinde ısıklıla, bağırarak keçilerini çağırıyor; çok az bilinen bir yerleşim Telandros; ama bulunduğu coğrafya övgüye değer... Yerleşimin antik kaynaklarda çok az ismi geçiyor; tarihçi, filozof Alexander Polyhistor, Telandros'u Likya'nın batı sınırları içinde gösteriyor; iniş yolunu değiştirip güneye yöneliyorum; düzgün taşlarla örülmüş duvar kalıntıları önümü kesiyor; yolumu değiştirip ilerliyorum; ana kayalara oyularak yapılmış lahitlerin tamamı kırık dökük; lahit kapakları da etrafa savrulmuş; Telandros'lular ne zaman ve nasıl terk ettiler kentlerini acaba? Bu eşsiz coğrafyayı terk edip bilinmeyen yerlere göç etmeleri kolay olmamıştır. Depremler, istilalar, savaşlar ve salgın hastalıklar sonunu getirmiş bu kentlerin; yeni göç dalgaları bir önceki dalgaları eriterek, yok ederek durulmuş; yeni uygarlıklar yeşermiş her dalga sonrası; Telandros'luların 21. yüzyıl komşuları Arpacık köylüleri; "o tepe"nin kuzeyindeki düzlükte Arpacıklılar yaşamakta; oysa binlerce yıl öncesi Telandros'lular hâkimdi tepe üzerinden ovaya. Antik kentin kıyısında Likya Yolu çizgileri var, tabelası var, ama bekçisi yok; Çameli yolu yanından geçmekte; antik kentten bağırırsan Arpacık köylülerinden birisi duyar; o kadar yakın ki...Ama kaçak kazılar yok ediyor Telandros'u...Her gün bir Arpacıklı göz kulak olsa komşu Telandros'a, yıkımdan kurtulmaz mı?

Telandros, ormanlarla kaplı eşsiz güzellikte bir coğrafya içinde yer alır.

TELMESSOS (FETHİYE)

"...KENTİN SİMGESİ
KAYA MEZARLARI, DOĞUSUNDAKİ
DOĞAL KAYALARIN BATI VE
KUZEY CEPHELERİNDEDİR..."

*Kadın beykeli başı. Roma
Dönemi. M.S. 2.yy.
Telmessos işpatrosundan.
Fethiye Müzesi.*

Telmessos antik yerleşimi Fethiye Körfezi'nin güneydoğusunda bulunan Fethiye modern yerleşimiyle adeta iç içe geçmiştir. Antik yerleşim modern kent yerleşimi içinde kaybolmuş gibidir; dikkatlice incelendiğinde modern kentin antik yerleşimin üzerinde kurulduğu görülmektedir. Modern yerleşimin zamanla büyümesi sonucu, 19. yüzyıl ve 20. yüzyıl başında bölgeye gelen gezginlerin çizimlerinde ve fotoğraflarında görülen birçok yapı kalıntısı günümüzde kaybolmuştur.

Telmessos hakkında antik kaynaklardan edinilen bilgilerde Likya kenti olmadığı Attika - Delos Deniz Birliği'nde Likya kentlerinden ayrı listelerde yer aldığı görülmektedir; kent, birliği -bu dönemde tüm Likya kentlerinin ödediği tutarın onda biri oranında- yıllık 1 talent vergi ödemektedir. M.Ö. 4. yüzyılda Likya Birliği'ni oluşturmak için Limyra'lı Perikles'in önderliğinde Likya ordusu Telmessos'u denetimi altına almıştır; bu tarihte yaşamış Yunanlı coğrafyacı Skylaks

söz konusu Likya ordusunun girişiminin ardından Telmessos'tan bir Likya kenti olarak söz etmektedir. Büyük İskender'in Anadolu'ya geldiği tarih olan M.Ö. 334-333 yıllarında Telmessos Makedonya'nın egemenliğini hemen kabul

etmiştir; kent, Büyük İskender'in ölümünden sonra komutanlarından Antigonos Monophthalmos'un egemenliğine girmiştir. M.Ö. 309 tarihinde bölgede egemenlik kuran Ptolemaioslar Dönemi'nde kent, M.Ö. 240 yılında Thrakia kralı Lysimakhos'un oğlu Arsinoe'ye armağan olarak verilmiştir. Selevkosların denetimine ise III.

Antiokhos Dönemi'nde girmiştir. Telmessos, M.Ö. 188'de imzalanan Apameia barışından sonra bölgeyi ele geçiren Romalılar tarafından Bergama Krallığı'na bırakılmıştır; M.Ö. 133 yılında ise Bergama Kralı III. Attalos'un vasiyeti üzerine kent Roma topraklarının Asia Eyaleti sınırları içinde kalmıştır. Likya Birliği'ne ise M.Ö. 168 yılında üye olup, birliğin önemli, saygın üyeleri arasında yerini almıştır. M.S. 451 yılında ise

Fethiye limanı.

Eros kabartmalı
labit kapığı parçası
Fethiye Tuzla
Mabalesi'nde
kanal inşaatında
bulunmuştur.
Roma Dönemi,
Fethiye Müzesi.

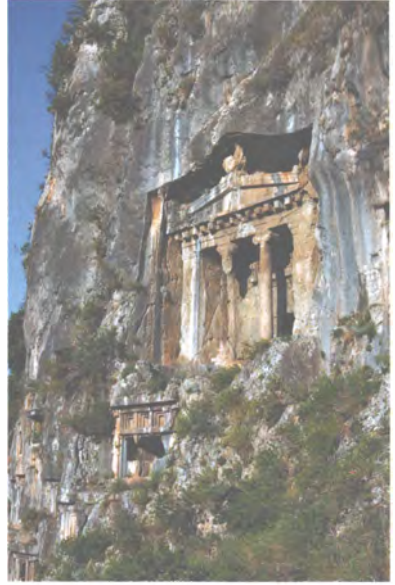

Telmessos, Fethiye.

▲ Fethiye koyları.

Fethiye. Kaya mezarları. ▼

Kaya mezarları, Fethiye.

Khalkedon Konsili'ne katılmıştır. 7. yüzyıl Arap akınları sonunda kent zayıflamış ve önemini yitirmiştir. 8. yüzyılda ise Doğu Roma (Bizans) Dönemi'nde II. Anastasius, kentin ismini Anastapolis olarak değiştirmiş, ama bu isim fazla kullanılmamıştır; bölgedeki Türk egemenliği sonrası da ismi Makri, Meğri olarak anılmıştır; Türkiye Cumhuriyeti kuruluşu sonrası ise Fethiye olarak isimlendirilmiştir.

Fethiye kaya mezarları içinde dikkat çeken Amyntas'ın mezarı.

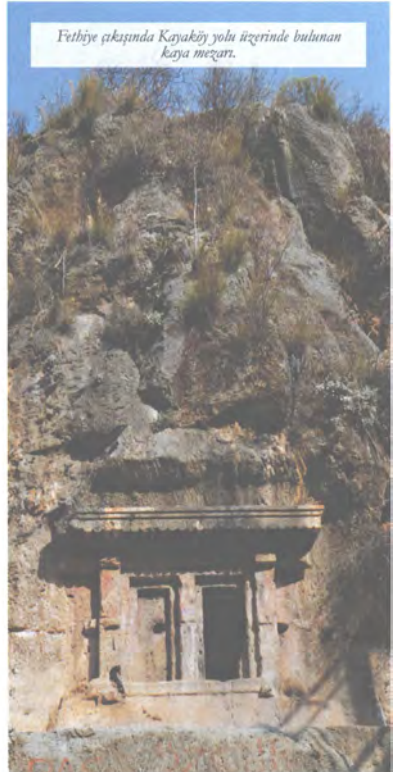
Telmessos kalıntıları günümüz Fethiye yerleşiminde genişçe bir alana yayılmıştır. Kentin simgesi kaya mezarları ise, doğusundaki doğal kayaların batı ve kuzey cephelerindedir. Denizden körfeze giren her tekne yolcularının rahatlıkla görebileceği **kaya mezarları** içinde Amynthes'in anıt mezarı tüm görkemiyle öne çıkar; cephesi İon düzeninde ve 'in antis' planlı tapınak Yunan mimarisinin etkisinde yapılmıştır; süslemeleri ve İon başlığının yapılış tarzına göre M.Ö. 4. yüzyıla tarihlenmektedir; dört basamakla çıkılan sundurmada, duvar çıkıntıları arasında iki sütun yer alır; sol taraftaki duvar çıkıntısının orta kısmında bulunan yazıttan anıtın Hermapias'ın oğlu Amynthes'a ait olduğu anlaşılmaktadır. Duvar çıkıntılarının üstünde üç rozetin yer aldığı bir bezeme sırası bulunur; bunun üstünde ise ikisi tahrip olmuş üç akroterli alınlık vardır; altında ise

diş sırası yer alır. Mezar odasına açılan kapıda dört panel, üzerinde de demir çivi başı takitleri vardır. Odanın içinde ise duvarın üç yanında sedirler yer almıştır. Aynı kaya bloğunun üzerinde Amynthes'in mezarının yan taraflarında tapınak tipli daha gösterişsiz benzer bir anıt mezarlar, çok sayıda iki, üç katlı ev tipi mezarlar yer alır.

Fethiye ilçe merkezinde tapınak türü mezar anıtlarının yanı sıra çok sayıda lahitlere de rastlanır; **lahit**lerden bir tanesi mahalle içindeki gift yönlü karayolunun ortasında sıra dışı bir görüntü verir; bu lahdin çok yakınında ise duvarlarla koruma altına alınmış bir alanda çok sayıda ev tipi mezar bulunmaktadır. Bu alanın yine 50 metre uzağındaki kanal kıyısında evler arasında teknesinin bir kısmı betona gömülmüş ev tipi mezar görülür; anıt mezarın yakınında ise işlevi

Fethiye kaya mezarları yakınında bulunan Roma Dönemi'ne ait mezar anıtları.

İlçe merkezinde, sabile yakın yapılar arasında bulunan dikikat çekici Likya lahdi.

bilinmeyen bir yapının kalıntıları bulunur. Ayrıca kent nekropolü içinde yer alan bir grup ev tipi kaya mezarları da Kayaköy yolu çıkışında doğal kayalar üzerinde görülür. İlçe merkezinde, ana caddenin altında sahile yakın binalar arasında ünlü Likya lahdi bulunur; Likya mezar geleneğinin karakteristik özelliğinin en güzel örneklerinden birisi olan lahit, ilk yerinde ve günümüze sağlam ulaşmıştır. Eski siyah beyaz fotoğraflarda lahdin denizin içinde olduğu görülmektedir; sonrasında deniz suyunun çekilmesiyle lahit tekrar özgün konumuna dönmüştür. M.Ö. 4. yüzyıla tarihlenen lahit yerel kireç taşından yapılmıştır. Lahdin şekli Likya'da kullanılmış ahşap bir yapının taşa uygulanmış tipidir; günümüzde bölgenin kırsal kesimlerinde hâlâ kullanılmakta olan ahşap 'ambar'lar Likya ahşap yapı geleneğinin devamı olmalıdır; ahşap yapı taklidini lahdin dar yüzlerinde görülen kaset işlemlerinden ve uzun kenarlarındaki tahta hatılara benzer özelliğinden anlamaktayız. Gotik kemer formuna sahip bir lahit kapağı vardır; lahit kapağının her iki yan ve eğimli uzun yüzünde bulunan kabartmalarda savaş sahneleri betimlenmiştir; kabartmalarda dörder savaşçı, kalkanları ellerinde çarpışmaktadırlar; ayrıca uzun giysili -hakem olduğu sanılan- bir

adam sağda oturmaktadır; oturan adamın yanında ise yere koyduğu kalkana dayanan bir savaşçı durmaktadır. Aynı savaş sahnesinin devamı mahya girişinin her iki yan yüzünde de görülmektedir; bu kısımda çarpışan savaşçılar arasında yere düşmüş -olasılıkla yaralanmış- savaşçılar bulunmaktadır. Lahdin kapağında, kasetli çerçeve ile dörde bölünmüş her iki alınlığında insan figürü kabartmaları bulunmaktadır; güney alınlıkta karşılıklı olarak oturmakta olan bir kadın ve erkek figürü bulunur; ayrıca adamın elinde bir değnek vardır. Kuzey alınlıkta ise ayakta duran, yarım kalmış insan figürleri yer alır; üzerinde bulunan kabartmalar, lahit içine savaşçı bir kahramanın veya yöneticinin gömüldüğünü düşündürmektedir.

Telmessos'u 19. yüzyılda gezen seyyahlar, kente iki **tiyatronun** olduğundan söz etmişlerdir; günümüzde sadece kentin batısında, yat limanı yakınlarında bulunan, Geç Hellenistik Dönem'de inşa edilmiş büyük tiyatro gezilebilmektedir; 19. yüzyılda ayakta olduğu bilinen tiyatro 1992-1995 yılları arasında yapılan kazılarla tekrar gün ışığına çıkarılmıştır; oturma sıralarının bir kısmı yok olmuştur.

(1) Telmessos tiyatrosunun oturma sıralarının bir kısmı yok olmuştur.

(2) Telmessos tiyatrosu 1992-1995 yılları arasında yapılan kazılarla tekrar gün ışığına çıkarılmıştır.

(3) Telmessos tiyatrosu yaklaşık 6200 kişi seyirci kapasitelidir.

Kalkir girlandlı mimari parça. Roma Dönemi.
Telmessos Tiyatrosu. Fethiye Müzesi.

İki kademeli tiyatronun birinci kademesinde 17, ikincisinde ise 15 basamak olmalıdır; basamaklara 10 ışınal yolla çıkılır; ışınal yolun basamakları oturma sıraları oyularak oluşturulmuş, sıra başlarına aslan ayağı kabartmaları yapılmıştır. M.S. 2. yüzyılda Roma Dönemi'nde eklenen sahne binası ve orta yola açılan tonozlu yan geçitlerin duvar kalıntıları

▲ Telmessos tiyatrosunda bulunmuş Roma Dönemi'ne ait imparator beykelleri. Fethiye Müzesi.

▲ Kalker yazıtı. Roma Dönemi. Telmessos Tiyatrosu. Fethiye Müzesi.

▲ Kalker gırtlı mimari parça. Roma Dönemi. Telmessos Tiyatrosu. Fethiye Müzesi.

günümüze ulaşmıştır. M.S. 3. ve 4. yüzyılda tiyatrodaki gladyatör gösterileri için orkestra önündeki duvar yükseltilerek seyircinin güvenliği sağlanmıştır; sonradan ön sıralara yakın bölüme -seçkinler için- oturma sıraları eklenmiştir. Tiyatronun seyirci kapasitesi yaklaşık 6200 kişidir. Tiyatro kazılarında çıkarılan taş eserler Fethiye Müzesi'nde sergilenmektedir; geçmiş yüzyıl gezginleri, diğer tiyatronun bir çukur içinde, yapı malzemelerinin de kayıp olduğunu ve tiyatronun üst kısmında da ev tipinde bir mezardan söz edildiğini aktarmışlardır; bu küçük tiyatrodan günümüze iz kalmamıştır.

Telmessos'un **akropolü** Fethiye'nin kuzeyinde kaya mezarlarının yakınındadır; akropolün kuzeybatısında bir Likya yerleşimine ait teraslar üzerine kurulmuş konut kalıntılarının yanı sıra, sarnıçlar ve su kemeri kalıntıları vardır. Ayrıca akropolde, Rodoslu St. Jean Şövalyeleri ve Cenevizli şövalyelerce yaptırılmış bir Orta Çağ şatosunun varlığı bilinmektedir; şatonun içinde kalıntılar bulunmaktadır.

(1) Telmessos Akropolü ve (2) Akropol'ün denizden görünümü.

FETHİYE MÜZESİ

"...LİKYA GEZİSİ İÇİNDE
FETHİYE MÜZESİ
MUTLAKA ZİYARET EDİLMELİDİR..."

Türkiye'nin güneybatısında yer alan Teke Yarımadası içindeki müzelerden birisi de Fethiye Müzesi'dir; modern Fethiye yerleşimi içinde gözden irak olsa da bölge tarihine ilgi duyan gezginlerce uğranılan yerlerden birisidir. Çok büyük sergileme alanlarına sahip olmasa da,

M.Ö. 3000'den, Doğu Roma (Bizans) Dönemi'ne kadar bölgenin değerli eserlerinin sergilendiği önemli bir müzedir. Likya gezisi içinde Fethiye Müzesi mutlaka ziyaret edilmelidir. Fethiye Müzesi'nin kuruluş öyküsü 1962 yılında dönemin kaymakamı Recep Ceylan'ın girişimiyle başlar.

Tlos kazılarında bulunmuş heykeller.

*Pişmiş
toprak kupa.*

*Tanrıça Artemis Heykeli.
Roma Dönemi.
M.S.4.yy.*

*Heykel başı.
Roma Dönemi.
M.S.4.yy.*

*Apollon Başı (Işık ve Kabanet
Tanrısı). Hellenistik Dönem.
M.Ö.3.yy. Kaunos.*

İmparator heykelleri. Roma Dönemi. M.S. 2.yy. Telmessos Tiyatrosu.

*Figürin başı.
Hellenistik Dönem.*

Fethiye'de 1957 yılında meydana gelen depremin ardından yeniden yapılanan kentin çevresindeki eserler Fethiye Belediyesi binasının iki küçük odasında toplanır; önce bir depo müze işlevi gören mekân daha sonra 1987 yılında yeni yapılan günümüz müze binasına taşınarak Fethiye Arkeoloji Müzesi

*1-Güvercinli Kız Heykeli.
2-3-Heykel.
4-Tanrıça Artemis Heykeli.
Roma Dönemi.
M.S.4.yy. Kaunos.
5-Figürin.*

Adak steli.

Figürin başı.

Adak steli.

Müze'de sergilenen büstler.

Pişmiş topraktan kaplar.

ismiyle ziyaretçilerine kapısını aralar. Fethiye ve çevresindeki antik yerleşimlerden ve kazılardan müzeye gelen eserlerin çoğalması sonucu -2010 yılında müzede yapılan restorasyonla- sergileme yerlerinin yenilenmesi, yeni ışık sistemleri, yeni bilgilendirme panolarıyla müze çağdaş bir görünüm kazanmıştır.

*Kaunos
Kybelesi.
55 santimetre
boyunda,
kolları ve
ayakları
elbise altında
gizlenmiş
taşınabilir stel
formundadır.*

▼ Fethiye Müzesi bahçesinde sergilenen labit. ▲ Labitten detay.

Ayrıca bahçesindeki eserler de yeni sergilenme biçimiyle sunulmuştur. Müze, daha canlı, etkin, yaşanılır hale getirilerek ziyaretçisinin sıkılmadan zaman geçirebileceği, araştırma,

inceleme yapabileceği, bilgilerini tazeleyebileceği bir yer haline gelmiştir. Müzede iki arkeoloji salonunun yanı sıra giriş bölümünde de eserler sergilenmektedir.

Fethiye Müzesi'nin salonlarında ve bahçesinde M.Ö. 3000'den, Doğu Roma (Bizans) Dönemi'ne tarihlenen heykeller, heykel başları, seramik, cam, metal eserler, sikkeler gruplar halinde sergilenmiştir. Salonlarında bölge tarihini aydınlatan önemli yazıtlara da yer verilmiştir. Bu yazıtlardan en önemlisi Üç Dilli Yazıt'tır (Trilingual Stel). Bölgede bu tür yazıtların bulunup

Letoon'da bulunan Apollon Tepesi mozaik. Hellenistik Dönem'e tarihlenen mozaikin ortasındaki güneş motifli içle ülkesi Likya'yı, sağ taraftaki lyra (lir) berimlemesi Tanrı Apollon'u sembolize etmektedir.

Lahit kapakları.

Lahit Kapağı. Roma Dönemi. M.S.2.yy. Girdev Yaylası, Fethiye.

Stel.

çoğalmasıyla Likya kültürü ve yaşamı üzerine veriler çoğalacaktır.

Fethiye Müzesi'nin bir salonu sadece bölge kazılarında bulunan eserlere ayrılmıştır; müzeye

girişin sağ tarafındaki salonda kazıları süren Kaunos ve Tlos antik yerleşimlerinde bulunan eserlere yer verilmiştir; bu bölümdeki eser sayısı kazılardan gelen yeni eserlerle çoğalmaktadır; bu bölümdeki Tlos heykelleri özellikle dikkat çekerler.

1

2

Letoon'da 1973 yılında bulunmuş 2 dilde yazan (1- Eski Yunanca yazıtı 2- Likçe yazıtı). Dikdörtgen taşın bu yüzündeki metinde 1 Likçe 41 satır, eski Yunanca 35 satır ve Aramice 27 satır yazı bulunmaktadır. Metinde, bir yazıyla, Simian isimli bir rahibeye Kral Kaunos ve Arkesimas onuruna bir kılıt kurması buyruğu içeren hükümler yer almaktadır. Aramice metinde, aynı Artakserkses döneminde yapıldığı belirtilmektedir; ama aynı ismi taşıyan bir çok kral olması nedeniyle araştırmacılar netini olasılıkla Likya'nın Pers egemenliği altında olduğu M.O. 388 yılında yazıldığı olabileceği üzerinde durmaktadır. Yazıtı göre bu yasal buyruk Piktodaros (Satrap) gözetiminde uygulanacaktır.

Fethiye Körfezi, ismini doğusunda bulunan modern Fethiye yerleşiminden almıştır; körfez, güneybatı Anadolu içinde yer alan Teke Yarımadası'nın batısındadır. Körfez içinde "On İki Adalar" olarak bilinen çok sayıda ada yer alır; aslında ada sayısı 12'den fazladır. Karia ve Likya sınırında bulunan bölgede yer alan adaların birçoğunda Doğu Roma (Bizans) kalıntılarına rastlanır; bazı adalarda yerleşim kalıntıları belirgindir. Adalara

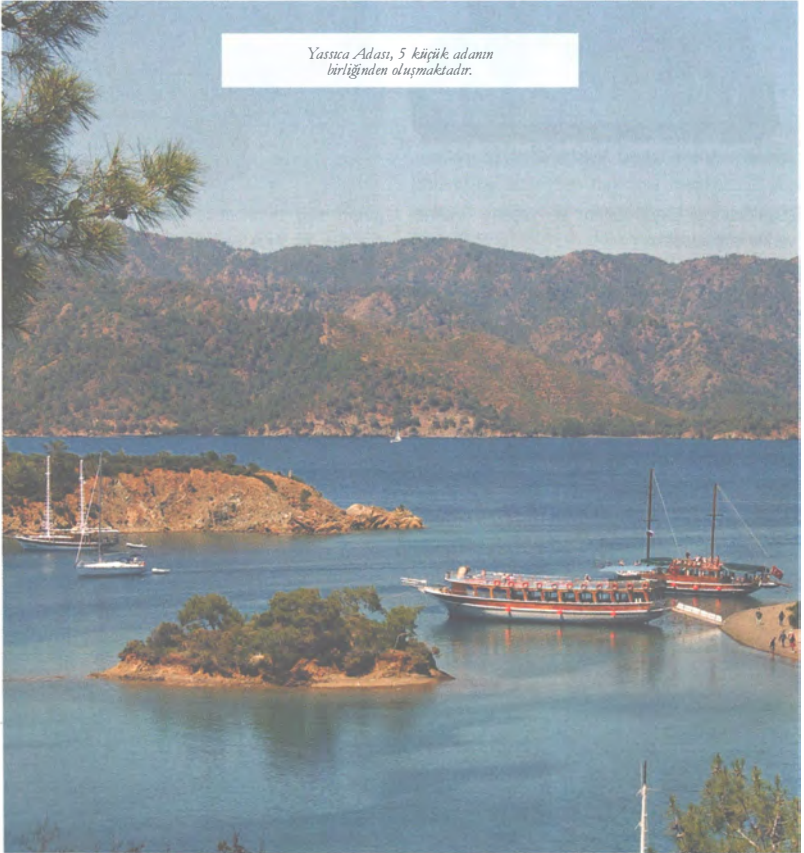
FETHİYE KÖRFEZİ ON İKİ ADALARI

"...ADALARA ULAŞIM
FETHİYE'DEN SAĞLANIR..."

ulaşım Fethiye'den sağlanır; özellikle yaz aylarında adalara gününbirlik tekne turları düzenlenir; Fethiye'den hareket eden bu tekneler gün boyunca adaların çoğuna belirli zaman dilimi içinde gezi turları düzenlerler. Adalar içinde en büyüğü 4 km²

yüzölçümüyle Tersane Adası'dır; adada antik kalıntılar içinde bir gözetleme kulesi ve kaya mezarı bulunur. Tersane adasında 1. Dünya Savaşı sonrası yaşamakta olan Rum nüfusla,

*Yassıca Adası, 5 küçük adanın
birliğinden oluşmaktadır.*

'Kleopatra Hamamı' olarak bilinen -sıya batık- kalıntıları Kapıdağ Yarımadası'nın güneyinde ki en dar kısmında Hamamı Köyü'ndedir. Yaklaşık 3 kilometre batıda ise Tzdae antik yerleşimi bulunmaktadır.

Yunanistan'da yaşayan Türkler arasında yapılan mübadele zamanından kalma yerleşim kalıntıları da bulunmaktadır. Pilius, yaşadığı dönemde adada var olan bir yerleşimin ortadan kalktığını aktarmıştır. Körfezde bulunan diğer adalardan Göcek ve Domuz adalarının yüzölçümleri 1 km²'yi aşar. Kızılada, Yassıca adalar, Meğri ismiyle bilinen Şövalye Adası'nın yüzölçümleri 1 km²'den daha azdır; Yassıca Adası 5 küçük

adanın birliğinden oluşmaktadır; Şövalye Adası ise Fethiye'nin yazlık tatil evlerinin bulunduğu bir mahallesi gibidir. Körfezde birçok koy bulunur; koyların etrafı Kızılçam, Sığla (Günlük) ağaçlarının çevirdiği ormanla kaplıdır; Katrancı, İnlice, Günlük, Kargı, Atbükü ve Boynuzbükü koyları körfezin sıkça gezilen koyları arasındadır. Körfez içindeki adalar ve koyların bazılarında yeme-içme tesisleri bulunmaktadır.

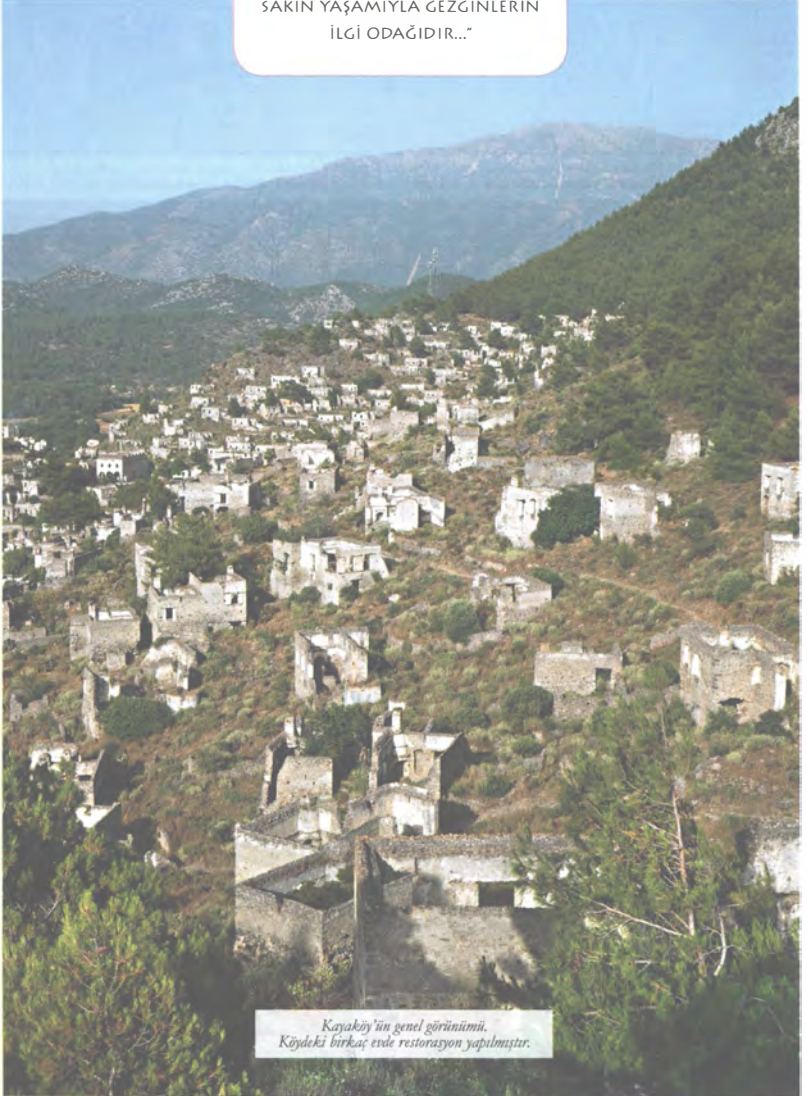
1- Adalar içinde en büyüğü 4 km² yüzölçümüyle Tersane Adası'dır. 2- Fethiye'den hareket eden tur tekneleri gün boyunca adaların çoğuna belirli zaman dilimi içinde gezi turları düzenlerler.

Fethiye'nin 8 kilometre güneyinde bulunan Kayaköy, bölgeye gelen gezginlerin sıklıkla uğradıkları yerlerden birisidir.

KARMYLISSOS (KAYAKÖY)

"...KAYAKÖY, GÜNÜMÜZDE
BOZULMAMIŞ DOĞASI,
SAKİN YAŞAMIYLA GEZGİNLERİN
İLGİ ODAĞIDIR..."

Antik ismi Karmylissos olarak bilinen yerleşimin, Strabon'un tanımlamalarında ismi geçmektedir. Kayaköy çevresinde

*Kayaköy'ün genel görünümü.
Köydeki birkaç evde restorasyon yapılmıştır.*

Kayaköy'ün kuzey çıkışında, Gökçeburun merkeinde Karmylissos kentinin nekropolü içinde labitler ve ana kayaya oyulmuş kaya mezarları görülür.

Panagia Pirgotissa Kilisesi.

antik yerleşim kalıntılarına rastlanmaktadır; Kayaköy'ün kuzeyinde, Karakeçililer Mahallesi, Gökçeburun mevkiinde ana kayaya oyulmuş kaya mezarları ve lahitler görülür. Kaya mezarları M.Ö. 4. yüzyıla tarihlenmektedir. Kayaköy merkezinin güney sırtlarında ise Geç Osmanlı Dönemi'nde 19. yüzyılın II. yarısı ile 20. yüzyılın ilk çeyreği arasındaki tepe eteklerinde bir Rum yerleşimi kalıntıları bulunur. Yunanistan'la yapılan zorunlu değişim antlaşması nedeniyle, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarında bu bölgedeki Rumlarla, Yunanistan'dan gelen Türklerin değişimi yapılmıştır. Rumların yerleşimi terk etmesinin ardından bölgeye

gelen Türkler yamaçtaki konutlarda oturmamış, daha çok ovaya yerleşmeyi seçmişlerdir. Yaklaşık 400'e yakın konut doğal nedenlerle aşınıp çatılarının çökmesiyle ıssız, hayalet kent haline gelmiştir. Kayaköy'de Rumların yaşadığı dönemden kalma yaklaşık 400 konut

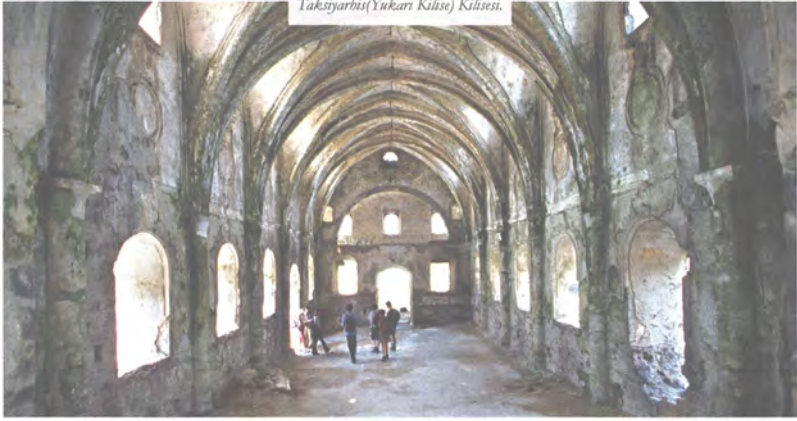
arasında çok sayıda şapel, 2 büyük kilise, 2 çeşme, 2 okul, 2 yel değirmeni ve 1 gümrük binası bulunmaktadır. Yamaca kurulmuş Kayaköy evlerinin en ilginç yanı iki katlı, 50 metrekareyi geçmeyen büyüklükleriyle birbirlerinin görüş alanını ve ışığını kapatmamasıdır; evlerin alt katında kiler, su gereksinimini sağlamak için de çatı yağmur sularının toplandığı zemin

Köy yapıları.

*Kayaköy'ün ikinci büyük kilisesi
Taksıyarhis (Yukarı Kilise) Kilisesi.*

altı sarnıçları bulunmaktadır. Kayaköy'de bulunan büyük kiliselerden bir tanesi -Aşağı Kilise olarak da bilinen- **Panayia Pirgotissa Kilisesi**'dir. Yapının kesin inşa tarihi bilinmemektedir; kuzey girişin tabanındaki çakıl taşı mozaikinde yer alan 1888 tarihi olasılıkla kilisenin onarım tarihi olmalıdır; yapı, mübadelenin ardından 35 yıl kullanılmamış, 1960 yılından sonra bir süreliğine cami olarak işlevini sürdürmüştür; bu dönemde ikonastasis duvarları üzerindeki ikonalar kireçle kapatılarak korunmuştur. Tek nefli olan kilisenin ikonastasis duvarı üzerinde Hz. İsa ve on iki havariyi betimleyen ikonalar

bulunmaktadır. Kayaköy'ün ikinci büyük kilisesi **Taksıyarhis Kilisesi** "*Yukarı Kilise*" olarak da bilinir; diğer kiliseye oranla tahrip olmuştur; kilisenin bahçesinde çakıl taşlarından yapılmış içinde geometrik ve bitkisel motifli mozaikler yer almaktadır; Taksıyarhis Kilisesi'nin iç mekândaki ikonastasis duvarı ise yıkılmıştır.

Turabi Çeşmesi. On ve yan cephesi revaklı çeşmenin kitabesinde yapıtlı tarihinin 1919 yılı olduğu yazılmıştır.

Kayaköy, günümüzde bozulmamış doğası, sakin yaşamıyla gezginlerin ilgi odağıdır; Gemile Koyu, Ölüdeniz, Gemile (St. Nikolaos) Adası gibi bazı yerleşim yerleri ve Akdeniz'in koylarına yakın oluşu nedeniyle köyde pansiyonculuk da gelişmiştir.

Gemile Adası (St. Nikolaos), Fethiye'nin 16 kilometre güneyindedir. Üzerinde yerleşim kalıntılarının olduğu küçük bir adadır. Gemile Adası'na, Kayaköy yoluyla ulaşılabilir Kayaköy - Gemile Koyu arasındaki yol eşsiz güzellikteki ormanın içinden kıvrılarak Akdeniz'le buluşur; Fethiye'nin güneyinde önce Kayaköy'e, 8 kilometre sonra da Gemile Koyu'na gelinir; Gemile Adası, koyun 300 metre güneyindedir; bu koydan kiralanan motorlu teknelerle adaya gidilebilir. Gemile Adası, anakaradan dar bir kanalla ayrılır; bu

GEMİLE ADASI (ST. NİKOLAOS ADASI)

"...GEMİLE ADASI'NIN
GELİŞİMİNDE AKDENİZ GEMİ
TİCARETİNİN UĞRAK YERİ
OLMASININ YANI SIRA,
ST. NİKOLAOS İSMİNİN DE
ETKİSİ OLMUŞTUR..."

dar uzun kanal aynı zamanda tur teknelerinin güvenli bir barınağıdır; geçmiş dönemin ticaret ya da yolcu gemileri de bu kanalı güvenli liman olarak kullanmış olmalıdır. Gemile Adası'nın doğu-batı ekseninde uzunluğu 1000 metre, kuzey-güney ekseninde ise genişliği

400 metredir. Ada ve çevresinde 1991-1994 yılları arasında Japon araştırma grubunun incelemelerinin ardından, 1995-1997 yılları arasında da kazı çalışmaları yapılmıştır. Japon ekibin kazıları sonunda adada bulunan birçok kilise, mezar ve konutlar ortaya çıkarılmıştır.

Gemile Adası'ndan Gemile Koyu görünümü.

Ada ve Gemile Koyu arasındaki boğaz teknelerin sığınabileceği güvenli bir limandır.

Gemile Adası'nın doğu-batı ekseninde uzunluğu 1000 metre, kuzey-güney ekseninde ise genişliği 400 metredir.

Adanın batı yakası.

Kilise II.

Mezar yapısı.

Kilise II.

Kilise II freski.

Adada yer alan yerleşim içindeki yapılar M.S. 5. ve 6. yüzyıla tarihlenmektedir.

Gemile Adası'nın güney yamaçları çok dik eğimlidir; aksine kuzey yamaçları daha düşük eğimli ve yerleşime uygundur; bu kesimdeki yapıların çoğu Orta Çağ'da yoğun bir yerleşimi kanıtlar niteliktedir. Ada üzerinde saptanmış 4 büyük kilise, çok sayıda tonozlu mezar, Kilise III ile Kilise IV'ü birbirine bağlayan koridor, doğal kayalar içine oyulmuş mezar çukurları, sarnıç, evler, çeşitli işlevlere sahip yapı kalıntıları bulunur. Adanın batı ucunda ise deniz seviyesinin değişmesi ya da deprem nedeniyle denizin içinde batık kent kalıntıları arasında bir de iskele vardır.

Gemile Adası'nın gelişiminde Akdeniz gemi ticaretinin uğrak yeri olmasının yanı sıra St. Nikolaos'un isminin de etkisi olmuştur. Adada yaşadığı bilinen St. Nikolaos'un, Demre'de yaşayan ve Noel Baba olarak bilinen kişi ya da farklı birisi mi olduğu kesinlik kazanmamıştır. Ortaçağ kaynaklarında adanın ismi St. Nikolaos olarak geçmektedir. Kilise II'nin freskilerindeki yazılarda Kilise III'ün St. Nikolaos'a adandığı belirtilmektedir. Akdeniz'deki konumu nedeniyle İtalya'dan ya da Avrupa ülkelerinden -Filistin'e- kutsal topraklara hac yolculuğu yapan gemilerin uğrak yeri olması, tanınmış bazı azizlerin kültürlerinin bulunması nedeniyle adanın önemi daha da artmıştır; kilise ve şapel sayısının artması, din eğitimi veren okulların açılmasıyla ada adeta bir hac merkezi haline gelmiştir.

Kilise I.

Koridor başlangıcı.

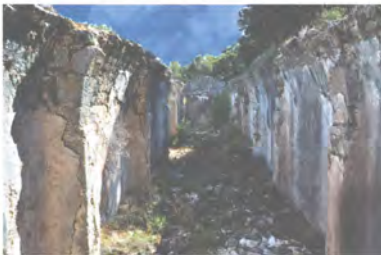
Ana kaya oyularak oluşturulmuş mezar.

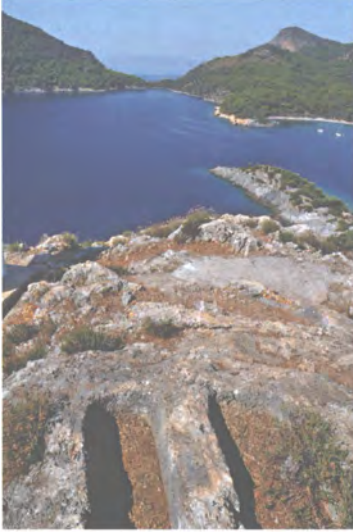
Sarnıç.

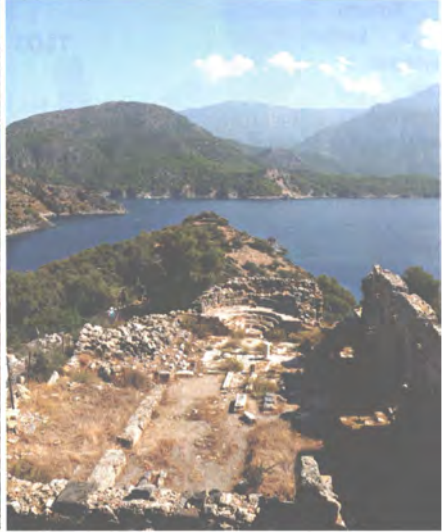
Koridor.

Gemile (St. Nikolaos) Adası'nda bulunan 4 kiliseden birisi olan Kilise I, adanın batı ucunda yer alır; duvarları denizin dalgalarından dolayı tahrip olmuştur. Kilisenin apsis ve vaftiz bölümü dışında diğer bölümleri günümüze sağlam ulaşmamıştır. Kilise II ise adanın batı yamacındadır. Apsisin yarısı çok iyi korunmuştur; kilisenin kuzey kapı-

Adanın batı yakasında mezarlar.

Kilise III.

Şapel.

sının etrafında freskler yer alır; 10x20 metre boyutundadır. Adanın batısında bulunan Kilise IV ise tamamen yıkılmış durumdadır; avlusu içinde mozaikler ilgi çeker. Ayrıca Kilise IV' ün yakınlarında bir mezarlık alan da vardır.

Kilise III ise adanın deniz seviyesinden 99 metre yüksekliktedir. Denizi, doğu, kuzey ve güneyinden görebilen 30x15 metre boyutunda bir bazilikadır; Kilise III adanın simgesi gibidir. 1997 yılında kazı sonucunda bir bölümü ortaya çıkarılmıştır. Kilisenin apsisi içinde yarı dairesel, çok sıralı synthronon inşa edilmiştir. Apsisin batısında 190x100 santimetre boyutunda bir adak taşı parçaları bulunmuştur; adak taşının etrafında ise 4 adet sütun ve sütun başı vardır. Kilisenin nef ve koridorlarına mozaik döşenmiştir; mozaik

desenleri içinde geometrik şekiller, palmiye ağacı ve süslü motifler yer almıştır. Mozaik içinde yer alan taşlar siyah, beyaz, kırmızı, gri, koyu sarı ve yeşil renktedir; mozaik içinde mavi ve yeşil camlar da kullanılmıştır.

Kilisedeki kazı çalışmaları sırasında nef ve koridorlarda 6 adet lahit mezar bulunmuştur; mezarlar kilisenin istila ya da depremde zarar gören yıkıntı bölümünde bulunmaktadır. Bu bölümde 11. ve 12. yüzyıla ait 3 adet Doğu Roma (Bizans) parası da ele geçmiştir. Kazı verilerine göre Kilise III, 5.- 6. yüzyılda yapılmış olmalıdır; kısa bir refah döneminin ardından kilisenin ahşap kısımlarının yandığı ve duvarlarının da çöktüğü anlaşılmıştır. Kilisenin, 7. yüzyılda Akdeniz kıyılarına yapılan Arap akınları sırasında yandığı düşünülmektedir. Araştırmalarda kilisenin 12. yüzyılda tekrar onarıldığı, ama fazla kullanılmadığı anlaşılmıştır.

Kilise III ile Kilise IV'ü birbirine bağlayan -adanın doğusuna doğru inen- kapalı bir koridor uzanır; çatı örtüsü -tonozu- yıkık olan koridordan geçilerek günümüzde sadece mozaikleri görülebilen Kilise IV'e gidilir. Ayrıca Gemile Adası'nın kuzeyinde -ana karada- restoranların çevresinde Orta Çağ'a ait yapı kalıntıları da vardır.

Konumu gereği, Likya kentleri içinde ayrıcalıklı bir yere sahip olan Tlos, Fethiye İlçesi'nin 42 kilometre doğusunda bulunur; antik yerleşim Yaka Köyü içindedir. Köy yaşamıyla antik kalıntılar iç içedir. Yerleşime, Fethiye'den, önce Seydikemer İlçesi yol ayrımına, sonra Saklıkent yoluyla, Güneşli Köyü'nden doğuya çıkan asfalt yolla ulaşılır. Tlos kenti yerleşimi Akdağların (Kragos) batı

TLOS

*...TLOS LİKYA BİRLİĞİ İÇİNDE,
MYRA, OLYMPOS, PINARA,
PATARA VE KSANTHOS
KENTLERİ GİBİ
ÜÇ OYA SAHİP 6 BÜYÜK
KENTTEN BİRİSİDİR...*

yamacından başlayarak, Eşen (Ksanthos) Çayı'nın getirdiği alüvyonlarla oluşan ovanın yakınına kadar iner; yerleşimin ovaya hâkim konumu Tlos'u ayrıcalıklı kılar; Akdağların gölgesindeki kentin akropolü, bulunduğu tepe üzerinde etkileyici bir görünüme sahiptir.

Tlos'un güneyinde Ksanthos, güneybatısında Pinara, kuzeyinde Araksa, kuzeybatısında Kadyanda, kuzeydoğusunda Oenoanda ve

Tlos, Fethiye'nin 42 kilometre doğusundadır.

Kronos Tapınağı.

batısında Telmessos antik yerleşimleri bulunur. Bulunduğu coğrafya içinde birçok antik yolun kesiştiği noktadadır. Kent merkezine bağlı olarak çevresinde birçok mahalle ve köy yerleşimi olduğu bilinmektedir.

Tlos, en eski Hitit kaynaklarında da yer almaktadır; Likya dilinde ismi 'Tlawa' olan yerleşimin, M.Ö. 15. yüzyıl Hitit kaynaklarında Lukka topraklarındaki 'Dalawa' olarak isimlendirilen yer olduğu bilinmektedir. Hitit kaynaklarında 'Dalawa' ismi sıkça geçer; Konya'nın Ilgın İlçesi yakınlarında bulunan Hititlere ait Yalbut Su Anıtı ortostatları üzerindeki hiyeroglif yazıtlarda Hitit kralı IV. Tuthaliya'nın (M.Ö.1250-1220) 'Lukka' seferinde "Dalawa Ülkesi'ne..." indiği ve "Dalawa Ülkesi..." halkının kral önünde baş eğdikleri ayrıntılı olarak

Tlos tiyatrosu ve Akdağlar.

Tlos kazılarında bulunmuş beykel. Fethiye Müzesi.

Tlos kazılarında bulunmuş beykel. Fethiye Müzesi.

anlatılmaktadır; Yalburt anıtı hiyeroglif yazıtları Hitit İmparatorluk Dönemi'nde Likya ile yakın ilişkilere ışık tutması açısından önemli bilgiler içermektedir. Tlos kazılarında ele geçen buluntular arasında bronz balta, ok uçları ve hançer Geç Bronz Çağı'na tarihlenmektedir; ayrıca 2011 yılı kazılarıyla da Tlos stadiyumunun alt katmanlarında Geç Bronz Çağı'na ait yeni yerleşim kalıntıları ortaya çıkarılmıştır. Tlos çevresindeki mağara ve höyüklerde ele geçen taş baltalar ve çakmaktaşı ev aletlerinin incelenmesiyle bölgedeki yerleşimin Geç Neolitik Dönem'e kadar geri gittiği anlaşılmıştır.

Tlos kazılarında bulunan el aletleriyle, teritoryum içinde yer alan Arsa ve Girmeler Mağarası önünde bulunan höyük kalıntıları arasında benzerlikler bulunmaktadır; Girmeler Mağarası önünde bulunan seramik parçalarıyla Hacılar ve Kuruçay seramikleri benzerlik gösterirler. Arsa yakınlarında yer alan Tavabaşı mağaralarındaki seramik parçalar ve duvar resimleri de yine Geç Neolitik Dönem'e tarihlendirilmektedir. Tlos ve çevresindeki yerleşimin Elmalı bölgesiyle de yoğun ilişki içinde olduğu bilinmektedir;

Tlos kazılarında bulunmuş heykeller. Fethiye Müzesi.

bu verilerin ışığında bilim insanları Ksanthos Vadisi içinde başka yerleşimler arasında aynı döneme ait -höyük, mağara- olabileceğini düşünmektedirler. Tlos çevresindeki yerleşimin Neolitik Dönem'den başlayarak Demir Çağı'na kadar devam ettiği bilinir; sonrasında Persler tarafından bölgenin işgaline kadar herhangi bir arkeolojik veriye rastlanmamıştır.

Akropolis'in doğu eteklerinde bulunan labitler.

Tlos, Likya Birliği içinde, Myra, Olympos, Pinara, Patara ve Ksanthos kentleri gibi üç oya sahip 6 büyük kentten birisidir; M.Ö. 2. yüzyılda

Eudemos'un Tlos'ta Rodos desteğiyle kurmak istediği tiranlık çabaları Likya Birliği tarafından önlenmiştir. Yazıtlarda kente yer alan küçük yerleşim birimleri -demoslar- bulunduğu, bunlardan üçünün isminin Likyalı kahramanlar Bellerophon, lobates ve Sarpedon olduğu bilinmektedir. M.Ö. 168 yılında da Likya Birliği tipinde sikke basmaya başlamıştır. M.S. 43 yılında Likya bölgesinin

Roma eyaleti olmasının ardından, Tlos, bu dönemde de önemini korumuştur; metropolis olduğu bu dönemde bölgede bulunan komşu

Ön cephesi tapınak tipli mezar anıtında
Bellerophon kabartması bulunur.

kentlerden gelen antik yolların çoğu Tlos'ta birleşmektedir. Patara'da bulunan Roma yol kılavuz anıtında da bu güzergâhların kesişim noktasının Tlos olduğu belirtilmiştir.

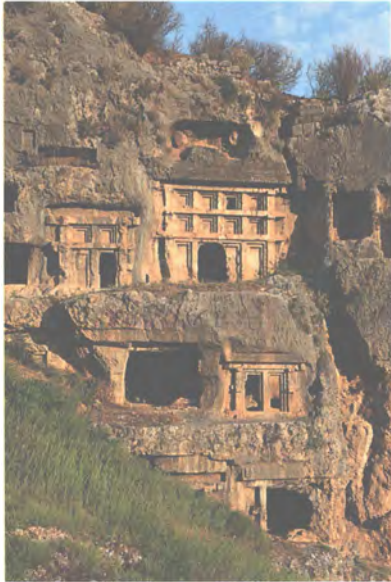
Doğu Roma (Bizans) Dönemi'nde Myra Metropolitliği'ne bağlı bir piskoposluk merkezi olarak 12. yüzyıla kadar varlığını sürdürmüştür. Bölgedeki Osmanlı egemenliği sonuna doğru bir Osmanlı Derebeyi olan "Kanlı Ali Ağa" ismiyle bilinen kişiye ait akropol üzerinde yapılmış bir kale/şato kalıntısı vardır. Günümüzdeki Yaka Köyü, Tlos kenti kalıntıları üzerine kurulmuştur.

Tlos'u 1838 yılında Charles Fellows keşfetmiştir. 1842 yılında ise T. A. B. Spratt ve arkadaşları Tlos'a gelmişlerdir. Anılarında,

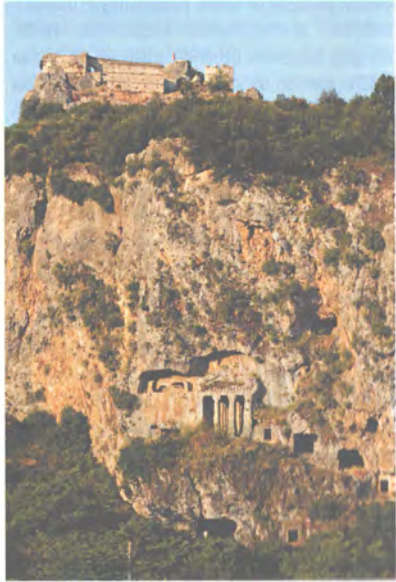
Akropolde, "Ağa'nın kardeşine ait köşkün ya da yazlık sarayın geniş, güzel bir odasına..." yerleşip Tlos'da üç gün kaldıklarını, Tlos'un çok hoş bir yer olduğunu, çok az yerin burayla yarışabileceğini, çok yüksek bir tepenin doruğunda kurulmuş

olup, Ksanthos Vadisi'nin görünümüne boylu boyunca egemen olduğunu, "bir yanda karlarla kaplı Toroslar, diğer yanda deniz... büyük bir kent için doğrusu Likya'da bundan daha gösterişli yer seçilemezdi..." sözleriyle de Tlos'un konumunu anlatmışlardır.

Tlos akropolü kentin batısında bulunur; yüksek bir tepe üzerinde tüm Ksanthos ovasına hâkimdir. Batı yamacı tırmanılmayacak kadar dik ve sarpıtır. Akropolün üzerinde bir kale kalıntısı vardır; kalenin altında doğu yakada Likya şehir

Akropolün doğu yamacındaki kaya mezarları.

Akropolün kırsal yamacındaki kaya mezarları.

surlarından parçalar bulunmaktadır; daha aşağısında ise Roma Dönemi'ne tarihlenen kent surları gözlenir; düzgün bloklarla örülen bu surlar akropolün batıdaki dik yamaç haricinde kentin çevresini sarar. Surlar, güneydoğu uca yakın bir yerde akropole girişi sağlayan bir kapı oluşturur; bu kapıyı koruyan M.Ö. 2. yüzyıla tarihlenen kule kalıntıları vardır; bu noktadan devam eden surlar Doğu Roma (Bizans) Dönemi'nde onarım görmesi nedeniyle ilk görünümünü kaybetmiştir; bu bölümdeki duvarlarda birçok yazıt ve değişik yapıların mimari parçalarına rastlanır. Akropol üzerinde resmi yapıların yanı sıra doğu ve kuzey cephede **kaya mezar anıtları** ve **lahitler** yer alır. Diğer Likya kentlerinde olduğu gibi kaya mezarları Likya ev tipinin taklididir; ana kaya üzerine işlenen gösterişli ön cepheleriyle dikkat çekerler; kuzey cephede, tapınağın ön cephesini taklit eden bir anıt mezar da bulunur; üzerindeki kabartmalardan dolayı 'Bellerophon Mezarı' olarak da bilinir; ante duvarları ve alınlık arasında iki kare sütun bulunur; revakın iç kısmında mezarın ön duvarı 3 bölüme ayrılmıştır; orta kısımda süslemeli yalancı bir kapının her iki yanında mezara girişi sağlayan iki kapı bulunur; kapılar, eşik blokları kullanılarak yerden yaklaşık bir metre yükseltilmiştir; blokların üzerinde at betimlemeli kabartmalar vardır; sol giriş kapısının üzerinde aslan ya da leopar olduğu sanılan bir kabartma yer alır, revakın sol tarafındaki duvarın üzerinde ise Pegasus üzerine binmiş, sağa dönük, sağ kolunu kaldırmış bir Bellerophon betimlemesi bulunur. Anıt mezarda bulunan iki odadan birincisine sol kapıdan girilir; içinde 4 sedirin bulunduğu odanın sağ taraftaki sedirin baş kısmında yastık ve niş vardır; niş içine ölü hediyeleri konulmuş olmalıdır; olasılıkla bu sedir ailenin reisi için yaptırılmıştır. Sağ taraftaki kapıdan ise içinde üç sedir bulunan daha küçük bir odaya girilir. Anıtta yazıt olmayışı nedeniyle mezarın sahibi bilinmemektedir. Kaya mezarlarının çoğu Antik Dönem'den başlayarak yakın zamana kadar olan dönemlerde soyulmuştur; Tlos kazılarında bazı dokunulmamış mezarlar da açığa çıkarılmıştır. Tlos kazılarında ortaya çıkan veriler ışığında ölümlerin klineler (sedir) üzerine yatırıldığı, hediyelerinin de klinelerin üzerine bırakıldığı görülmüştür; anıtın ortasındaki çukurlarda ise önceki gömüye ait hediyeler

Büyük Hamam.

Büyük Hamam.

Stadion.

Kilise yapısı.

ortaya çıkarılmıştır. Kaya mezarlarının içerisinde farklı dönemlerde değişiklikler yapılmıştır. Roma Dönemi'nde sedirler yerine tuğladan örülmüş gömü alanları yapılmıştır; bu alanlar içinde çok sayıda iskelete ve hediyelere rastlanmıştır. Kaya mezar anıtları Klasik Dönem'den itibaren kullanılmaya başlanmıştır; kazı araştırmalarından elde edilen verilere göre mezarların bazıları

Restorasyon öncesinde tiyatrodan akropolün görünümü.

Restorasyonu yapılmış tiyatro 5600 seyirci almaktadır.

500 yıllık bir zaman dilimi içinde kullanılmıştır. Akropolün çevresinde yer alan lahitlerin bir kısmı Likya tipi semerdam kapaklıdır; üçgen alınlığa sahip lahitler de bulunmaktadır. Lahitlerin bazıları doğrudan zemine, bazıları da podyum ya da hyposorion üzerine oturtulmuştur. Ayrıca akropol çevresinde oda gömütler, kremasyon tipi mezarlar da bulunmaktadır.

Tlos'ta **stadium** alanı akropolün doğusunda bulunan düzlük alan içinde yer alır; 137 metre uzunluğundaki stadium, batısında bulunan tek oturma tribünüdür; ana kayada oluşturulmuş dokuz adet oturma sırası görülmektedir. Stadiumun orta kısmında 72x8,30 metre boyutunda, bir metre derinliğinde havuz, yanı başında ise bir çeşme bulunur. Stadiumun ortasında bulunan havuz ve çeşme bu mekânın olasılıkla dini ya da değişik sosyal amaçlı kullanılmış olabileceğini düşündürmektedir.

Tlos **Büyük Hamamı**, stadiumun güney-doğusunda, Ksanthos Vadisi'ne hâkim bir yerde kurulmuştur; tipik bir Likya hamamı görüntüsü olan Büyük Hamam -yan yana dizili ikiye kapı geçişiyle birbirine bağlanmış- üç bölümden oluşur; hamamın soğukluk bölümü doğu yönünde ve kuzey-güney doğrultudadır. Büyük Hamam'a anıtsal bir kapıyla kuzeyden girilir; güneyde apsidal bir yapı içinde 7 kemerli pencere Ksanthos Vadisi'ni görmektedir; yörede, bu bölümdaki 7 pencereden dolayı Büyük Hamam'a "**Yedi Kapı**" denmektedir; bu bölümde yarım daire şeklinde merdivenle inilen bir havuz bulunur. Hamamın ılıklik (tepidarium) bölümüne ise, soğukluk bölümünün batısındaki duvarda yer alan kapıdan girilir. 12. yüzyılda kiliseye dönüştürülen bu bölümün bazı orijinal kalıntıları görülür. Hamamın

Stadion'un Akropol'e dayanmış batı oturma basamakları.

sıcaklık (caldarium) bölümü ise yapının en batı ucunda yer alır; bu bölüm kilise inşası sırasında narteks olarak yeniden düzenlenmiştir. Büyük Hamam'ın kuzeyinde ise -olasılıkla- Erken Roma Dönemi'nde yapıldığı düşünülen Küçük Hamam ve Palestra bulunmaktadır. Girişi, doğudaki kemerli bir kapıdan sağlanan **Küçük Hamam** yapısı Büyük Hamam'a göre farklılık gösterir. **Palestra** ise hamamın kuzeyindeki 63x45 metre boyutundaki alanda yer almaktadır; etrafı sütunlu galeriyle çevrili Palestra'da soyunma kabinleri ve çeşme kuzey-güney yönde bulunmaktadır.

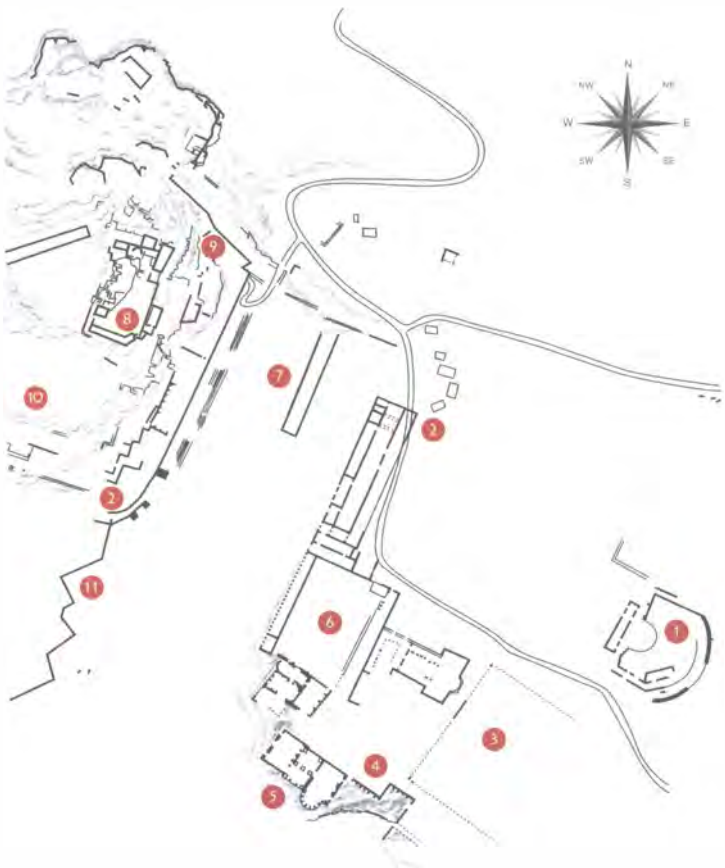
Agora'nın güney yanı başında, yazıt ve diğer bulgulardan, tanrı Kronos için yapıldığı düşünülen tapınağın kalıntıları vardır; kentin güney kısmındaki dinsel ve kutsal alan içindeki yapılar arasında bulunan, **Kronos Tapınağı** olasılıkla M.Ö. 2. yüzyılda Korint düzenle inşa edilmiştir. Kronos kültü ile ilgili betimlemeler Tlos sikkelerinde yer almamıştır; Roma Dönemi öncesinde Kronos kültü bilinmemektedir; yazıtlardan Roma Dönemi'nde Kronos kültünün bilindiği ve tanrı adına her yıl 'Kroneia' şenlikleri yapıldığı bilinmektedir. Tapınağın batı yakınında ise örme bir **sarnıç** bulunur; iç duvarları sıvanmamış sarnıcın değişik nedenlerle depolama amaçlı kullanılmış olabileceği düşünülmektedir.

Agora'nın kuzeyinde ve akropolün doğusunda kentin **tiyatrosu** yer almaktadır. Yapı, caveasının üst ortasındaki tapınak mimariisiyle dikkat çeker; ele geçen yazıtlardan yapımının 150 yıl sürdüğü, Likyalı zenginler Rhodiapolis'li Opramoas ve Oenoandalı Licinnius'tan yüklü miktarda alınan yardımlarla yapının tamamlandığı bilinmektedir; bu yardımların bir kısmı olasılıkla

Büyük Hamam'ın yapımında da kullanılmıştır. Tipik bir Roma tiyatrosu olan yapı, düz bir zeminde, yarım daire plana oturmuştur. Oturma sıralarının merdiven başlarında aslanpençesi kabartmaları vardır; her iki kademesinde 38 oturma sırası görülebilen tiatronun sahne binası ayakta. Tiyatronun sahne binası bitkisel bezemelerin yer aldığı kabartmalarla süslenmiştir; güney yönden kemerli bir girişle ulaşılabilen tek diazomaya sahiptir. Orta yoldan girişi sağlayan tonozlu iki geçidi olan tiyatro yaklaşık 5600 kişi alacak büyüklüktedir.

Tlos'ta bulunan '**Kent Bazilikası**' Erken Hristiyanlık Dönemi'nde inşa edilmiştir; mimari özelliği bakımından haç formlu bazilikaları andırmaktadır. Doğu-batı ekseninde olan yapı üç sahanlıdır. Girişleri batı yönünden olan kilisenin apsis kısmı doğuya bakmaktadır. Duvarlarında çok sayıda devşirme malzeme kullanılmıştır; yapının inşasında kullanılan mimari parçaları olasılıkla yakınındaki agoradan ve Kronos Tapınağı'ndan alınmış olmalıdır. Bazilikaya değişik zamanlarda ilaveler yapılmıştır; bazilikanın batı girişi önünde bulunan atrium, inşasında kullanılan farklı mimari parçalar nedeniyle geç evresinde inşa edilmiş olmalıdır.

2005 yılında Tlos antik yerleşiminde başlayan kazıları, Akdeniz Üniversitesi bilim ekibi yürütmektedir. Kazılarda bulunan eserler Fethiye Müzesi'nin ilgili salonunda sergilenmektedir. Tlos, 2009 yılında Unesco'nun 'Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme' uyarınca 'Dünya Mirası Geçici Listesine' kabul edilmiştir.

TLOS

- 1- Tiyatro
- 2- Agora ve Dükkanlar
- 3- Kent Bazilikası
- 4- Kronos Tapınağı
- 5- Büyük Hamam
- 6- Küçük Hamam ve Palestra
- 7- Stadion Alanı
- 8- Akropolis
- 9- Nekropol Alanı ve Kaya Mezarları
- 10- Geç Antik Dönem Yerleşim Alanı
- 11- Surlar

Girmeler Mağarası, Fethiye ilçesinin yaklaşık 30 kilometre doğusunda, Girmeler (Gebeler) Köyü'ndedir. Tlos kentinin de 5 kilometre kuzeybatısında olan Girmeler, Likya bölgesinin önemli Prehistorik (tarih öncesi) yerleşimlerinden birisidir. Araştırmalar ve

yerli halkın gözlem ve anlatımları sonucu, Eşen Vadisi'nde, Girmeler'deki 2 mağaranın batı yönündeki 80 x 75 metre boyutundaki düz alanın Prehistorik dönemlerden başlayarak "höyük" benzeri bir yerleşim yeri olduğu anlaşılmıştır. 55 metre çapında yaklaşık 7 metre yüksekliğindeki

GİRMELER MAĞARASI VE YERLEŞİMİ

"...GİRMELER, LİKYA BÖLGESİNİN ÖNEMLİ PREHİSTORİK (TARİH ÖNCESİ) YERLEŞİMLERİNDEN BİRİSİDİR..."

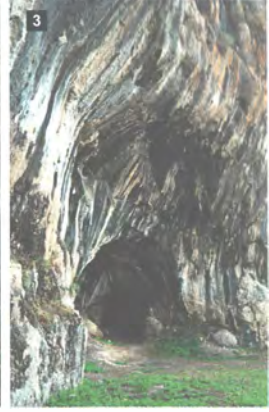
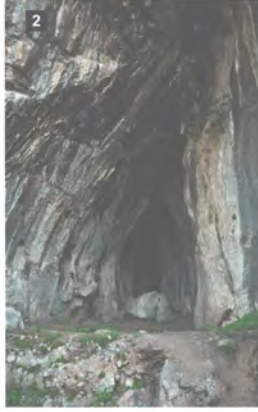
"höyük", 1985 yılında, yakınındaki kaplıcaya otopark(!) yapılmak üzere iş makineleriyle- düzeltilip yok edilmiştir. Olay sonrası yapılan kurtarma kazıları ve sonrasında yapılan araştırma ve kazılarda yerleşimde Prehistorik dönemlerden Osmanlı Dönemi'ne değin yaşam

izleri tespit edilmiştir. En erken Epipaleolitik Dönem'de avcı toplayıcı topluluklar mağaraları barınma yeri olarak kullanmış, sonraki Neolitik ve Kalkolitik dönemlerde -yerleşik yaşamda- mağaraların önündeki batıya uzanan tepe üzerinde yerleşim sürmüştür.

Girmeler yerleşimi içindeki kayalık üzerinde iki farklı mağara girişi görülür; 2010 yılında Prof. Dr. Taner Korkut ve ekibi araştırmalarda bulunmuş, kaya kütlesi içindeki mağaraları A ve B Mağarası olarak isimlendirilmiştir; yaptıkları

1, 2- Büyük kaya kütlesi içinde A ve B mağaralarının girişi.
3- A Mağarası girişinde görülen niş.

ölçümde A Mağarası'nın girişinin 16, derinliğinin 40, girişinden içeriye uzanan koridorun ise 100 metre uzunluğunda olduğunu tespit etmişlerdir. B Mağarası ise A Mağarası'nın batısında 10 metrelik bir girişe sahiptir; girişten itibaren içeriye uzanan koridoru 150 metredir. Mağaranın içinde oda benzeri bölümler bulunmaktadır. B Mağarası'nın ön kısmında yapılan araştırma ve kazılarda C Mağarası olarak isimlendirilen, bir mağara daha ortaya çıkarılmıştır.

Girmeler yerleşiminde araştırmalar ve mağara girişlerindeki kazılar sonucu farklı dönemlere ait buluntular ele geçmiştir. Erken Neolitik Dönem el aletleri, Geç Neolitik Dönem'e ait yanmış insan iskeletleri ve onların mezarlarına ait olduğu düşünülen kemik kolye, tanrıça figürünü ve tanrı idolü; Kalkolitik ve olasılıkla Tunç Çağı'na da ait keramik ve küçük buluntular ele geçmiştir. Mağaraların önündeki yükseltinin / "höyüğü" yok edilmesiyle Kalkolitik Dönem sonrası tabakalarının büyük kısmı tahrip olmuştur. Yüzeye yakın katmanlarda Demir Çağı, Hellenistik, Roma, Doğu Roma (Bizans) ve Osmanlı dönemlerine ait buluntulara da rastlanmıştır.

1, 2- A Mağarası girişi. 3, 4- B Mağarası girişi. 5- A Mağarası içindeki sarkıt-dikitler. 6- B Mağarası iç galeri.

Akdağlar üzerinde, antik yolların güzergâhında birçok köy ve koruma, gözetleme, denetleme amaçlı küçük antik yerleşimlere rastlanır. Tlos içinde kesişen çok sayıda antik güzergâh Akdağlar üzerinden Dağlık Likya'ya ulaşır. Tlos'un,

AKDAĞLAR ÜZERİNDEKİ ANTİK YAŞAM

"...BU ANTİK YERLEŞİMLER
GÜNÜMÜZ YAYLARIYLA
İÇ İÇDİR..."

kuzey, kuzeydoğu ve doğusundaki bu küçük yerleşimlere modern köy yolları kullanılarak ya da uzun rotalı yürüyüş yollarıyla ulaşılabilir. Bu antik yerleşimler günümüz yaylalarıyla iç içedir. Akdağların gölgesinde, Eşen Vadisi'ndeki birçok köyün yaylaları bu

antik güzergâh içindedir. Bu antik yerleşimler içinde Darıözü Yaylası'nda bulunan Kastabara yerleşimi, Girdev Yaylası'nda Kerdebota yerleşimi, Cemalanı yerleşimi, Köristan / Platane / Platasa yerleşimi, Dikmentepe yerleşimi, Zindan yerleşimi, Sülüklü yerleşimi ve Erikli yerleşimi gezilebilecek yerler arasındadır. Akdağlar üzerinde, yaylalarda hayvancılığın yoğun yapıldığı 1990'lı yıllar ve öncesinde develer, at ve katır sırtında eşya ve çadırlarını taşıyan yerli halk bu antik yerleşimlere zarar vermeden yüzyılların geleneğini sürdürmüşlerdi. 1990'lı yılların sonunda başlayan turizm hareketliliği sonucu yaylalar yoğun yapılaşmaya uğramış ve antik yerleşimler büyük zarar görmüş ve tahrip edilmiştir. Dağlık alandaki bu yerleşimler, -rehber eşliğinde- araziye uygun araçlar ve uzun yürüyüşlerle ulaşılabilir konumdadır.

1, 2, 3, 4, 5, 6, 7- Akdağlar'ın eteklerinde, antik yol güzergahı üzerinde günümüz yaylalarıyla iç içe birçok antik yerleşim vardır. Gözetleme, koruma, savunma amaçlı kale, kule yapılarının yanı sıra, küçük çiftlik ve köy yerleşimleri, tarım terasları ve mezar anıtları yayla yollarında sıkça karşımıza çıkar.

KASTABARA

Kastabara yerleşimi, Tlos'un kuzey-doğusunda Darıözü Yaylası'ndadır. Tlos'tan kuş uçuşu 15 kilometre uzaklıktaki antik yerleşim 1655 metre yükseklikte kurulmuştur. Deliktaş olarak anılan yükselti ve çevresinde yerleşim kalıntlarına rastlanır. Kastabara'ya, modern köyler Yaka, Kayacık, Çatak ve Dereköy yolları kullanılarak ulaşılabilir; yerleşime uzanan antik yolun bir kısmı takip edilebilmektedir; günümüzde uzun yürüyüş yollarına çıkan Likya yolcuları yüzlerce yıl kullanılmış bu antik yolları keyifle kat ederler.

Kastabara yerleşiminde ayakta kalmış birçok yapı kalıntısı ve lahitler görülür. Akropolde görülen kare planlı kule savunma amaçlı yapılmış olmalıdır. Akropol düzlüğünde de bazı yapı kalıntlarına rastlanır. Deliktaş yükseltisinin doğusunda ise bir kilise yapısı bulunmaktadır; Erken Bizans Dönemi'ne ait, 24 x 13 metre boyutundaki kilise doğu-batı doğrultusunda inşa edilmiştir. Yerleşimin kuzeyinde, Karamuar Mevkii'ndeki nekropol içinde lahitler görülür. Teknelerinde kabartma bulunmayan lahitlerin bazılarında -kime ait olduğunu ve mezarlara zarar verenlerin cezayı "Tlosluların Kentine..." ödeyeceğini belirten yazıtlar okunur. Yine

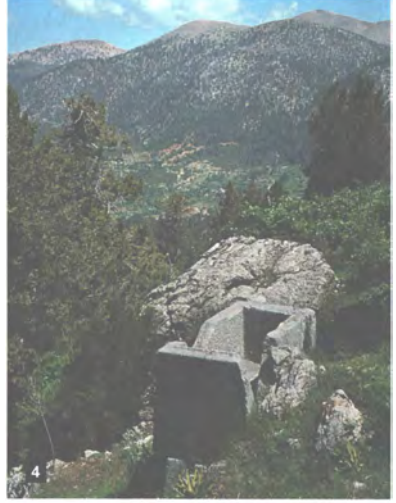

Kastabara, Tlos'un kuzeydoğusunda Darıözü Yaylası'ndadır.

yazıtlardan, lahitlere gömülü olanların “Tloslu...” olduğu anlaşılmaktadır. Nekropol alanında tipik Likya lahitleri de görülmektedir. Nekropol alanındaki lahitlerin çoğunluğu Roma Dönemi'ne aittir. Nekropol'ün Doğu Roma (Bizans) Dönemi'nde de kullanıldığı farklı mezar tiplerinden anlaşılmıştır.

1, 2, 3, 4, 5, 6, 7- Darıoğlu Yaylası, “Deliktaş” yükselişinde antik yerleşime ait kalenin kuleleri, kilise, lahitler ve diğer yapı kalıntıları görülür. Kulelerin duvar örgüleri dikkat çekicidir.

CEMALANI YAYLASI YERLEŞİMİ

Akdağlar üzerinde, 1750 metre yükseltide bulunan antik yerleşim Yaka Köyü'nün kuş uçuşu, yaklaşık 14 kilometre kuzeydoğusundadır. Yaka Köyü'nün yaylası olan yerleşime Kayacık ve Çatak Köyü modern yolları kullanılarak ulaşılabilir. Antik yerleşim, Cemalanı Yaylası'nın bulunduğu platonun kuzeydoğusunda küçük bir alanda görülmektedir. Yerleşimde birçok farklı yapı kalıntıları, mimari parçalar ve lahitler görülebilmektedir. Yayladaki yoğun modern yapılaşma bu antik yerleşime çok zarar vermiştir. Yerleşimde, bir mezar anıtına ait olduğu sanılan bazı kabartmalı sunaklarda yazıtlar okunmaktadır. Yerleşimin batısında, güzergâhtaki antik yolun gözetimini / güvenliğini sağladığı düşünülen iki ayrı dikdörtgen planlı yapı kalıntısına da rastlanmıştır. Bilim insanlarının incelemelerinde yerleşimde yüzeyde görülen yapıların en erken Hellenistik Dönem'e tarihlenebileceği anlaşılmıştır.

KÖRİSTAN PLATANE / PLATASA YERLEŞİMİ

Akdağlar üzerinden Oenoanda'ya uzanan antik yol güzergâhı üzerindeki Platane / Platasa yerleşimi Tlos antik yerleşiminin kuzeyindedir. Dereköy'ün yaylası olan Köristan Mevkii'nde yer alan antik yerleşime Yaka Köyü'nden başlayıp, kuzeye doğru Kayacık Köyü yolu izlenerek ulaşılır. Köristan'daki antik yerleşim iki ana yükselti ve yamaçlarında görülür; sur yapıları ve mezar anıtları en belirgin olanlarıdır. Yerleşimin çevresinde farklı dönemlere ait sur ve kule yapıları görülür. Surlarda, farklı örme teknikleri gözlenir. Yerleşim içindeki nekropolde lahitlerin yanı sıra oda mezarları ve arkosol mezarlara da rastlanmıştır. Lahitler, semerdam kapaklı, Likya tipindedir. Yerleşimin batısında, boyutu ve mimari yapısı farklı, dikkat çekici yapıyı bilim insanları, olasılıkla heroon olarak tanımlamışlardır. Yapılan araştırmalarda, Akropol'ün güney surlarının dışında tespit edilen yapıların ise "Anıt Mezar" olabileceği önerilmiştir. Akropol'de, bir kaya bloğunun doğu cephesinde görülen -tahribata uğramış- atlı figürü de dikkat çekicidir; at üstündeki figür, sağ eliyle mızrağı, sol eliyle atın yularını tutmaktadır. Bilim insanları kabartmanın bulunduğu kayalığın kutsallığı olabileceğini düşünmektedirler.

Köristan Platane yerleşimi Dikmentep'e'nin doğusundadır.

1, 2, 3, 4- Cemalanı Yaylası ile doğusundaki antik yerleşim çok tabirli olmuş durumdadır. Kalıntılar arasında dikkat çekici, işlenmiş mimari bloklar görülür. Antik kalıntılar ya da barakalara ya da iç içedir.

DİKMENTEPE

Akdağlar üzerindeki Körstan yerleşiminin batısında yer alır; iki yerleşim alanı arasındaki antik yolun 500 metreye yakın bölümünün döşemeleri belirgindir. Antik yol, yerleşimin görüldüğü Dikmentepe eteklerine kadar uzanır. Yerleşimin yoğunlaştığı alan 1340 metre yükseklikteki Dikmentepe'nin zirvesidir. Bilim insanları, teraslarla desteklenmiş yapılar topluluğunun antik yolun denetimi ve gözetimi amacıyla yapılmış olabileceğini belirtmektedirler. Dikmentepe'nin daha alçak bölümünde bazı bölümleri surla çevrili olan bir **"Kutsal Alan"** tespit edilmiştir; bu alandaki ana kayalar üzerinde nişler, basamaklar, oyuklar ve kanallar görülmektedir.

Dikmentepe, etkileyici görünümüyle gezginlere yol boyunca daima eşlik eder.

ZİNDAN YERLEŞİMİ

Zindan yerleşimi Akdağlar üzerinde, Tlos'un 17 kilometre kuzeyinde bulunur; yerleşime Akdağlar'ın yaylalarına çıkan yollarla ulaşılır; Yaka Köyü'nden kuzeye Kayacık Köyü'ne çıkıp, yayla yollarıyla Kozağacı Mevkii'nde yer alan Zindan yerleşimine ulaşılır. Zindan yerleşiminde yol yapımı sırasında ve define bulma amaçlı izinsiz kazılarla yoğun tahribat oluşmuştur. Yerleşimin akropolünde teraslar yapılarak yapılar yerleştirilmiştir. Alt terasta tapınak olabileceği düşünülen bir yapı dikkati çeker. Zindan yerleşiminin güneydoğu terasında ise sur benzeri duvar örgüleri görülür. Yerleşimin nekropolü ise alt terasın güneybatısındadır. Nekropolde çoğunlukla lahitlere gömü yapılmıştır. Lahitlerde büyük tahribat görülmektedir.

SÜLÜKLÜ YERLEŞİMİ

Tlos'un teritoryumu (egemenlik alanı) içindeki bir diğer yerleşim ise Sülüklü yerleşimidir; antik yol güzergâhı üzerinde bulunan yerleşim Tlos'un doğusundadır. Yerleşimde, tanımlanamayan yapı kalıntıları, sarnıç, işlik teknesi, duvar blokları görülür. Yerleşime Yaka Köyü Gökpinar Mahallesi'nden Bağlağaç Köyü'ne uzanan yolla ulaşılır.

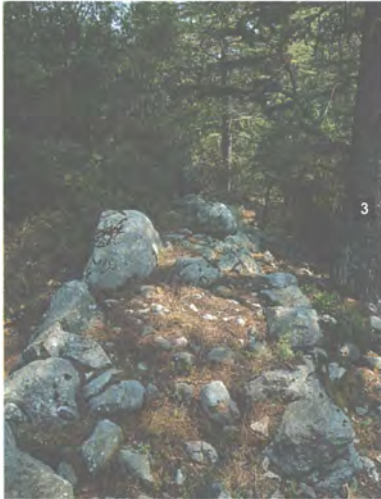

Sülüklü yerleşimi Tlos'un doğusunda, antik yol güzergâhındadır.

ERİKLİ YERLEŞİMİ

Tlos'un doğusunda, Sülüklü yerleşimi yakınlarındaki bir antik yerleşimdir. Ulaşım için, Sülüklü yerleşiminden sonra Alagöz Mahallesi'ne, ardından Girgıl Yaylası'na geçmek gerekmektedir. Antik yerleşim, yaylanın batısındaki 1400 metre yüksekliğindeki tepede

üzerindedir. Eriklî yerleşiminde, tepenin doğu yamacında çok sayıda tarım terasları görülür. Yerleşimde izlenen sur örgüleri yıkık durumdadır. Sur içinde tanımlanamayan çok sayıda yapı kalıntısı gözlenir. Yerleşimde dikkat çekici yapılar arasında gözetleme kulesi ve savunma amaçlı yapı görülebilir. Ayrıca yerleşim içinde, bazı bölümlerde antik yol döşemeleri de belirgindir.

1, 2- Girgıl Yaylası'ndaki günümüze yaylaların
karakalmış bariyeri yapıları
3, 4- Yayla yamaçlarında görülen duvarlar
tarım teraslarına ait olmalıdır.

Arsada antik yerleşimi, Fethiye'nin 50 kilometre güneydoğusunda bulunan Arsa Köyü yakınlarındadır; antik ismi günümüzde de kullanılan Arsa yaklaşık deniz seviyesinden 900 metre yükseklikte Akdağlar'ın eteğindedir. Bulunduğu konum gereği Ksanthos Vadisi'ne de hâkimdir. Fethiye'den Arsa Köyü'ne, Kemer Beldesi yoluyla, Saklıkent'e uzanan asfalt yolla ulaşılır. Arsa'da yerleşimi, köyün 1- 2 kilometre batısında bulunan tepenin doğu yakası üzerinde geniş bir alana yayılmıştır; yerleşimin batısı tırmanılamayacak kadar dik bir yamaca

ARSADA

"...ARSADA YERLEŞİMİ
BÜTÜN KSANTHOS VADİSİNE
HAKİM KONUMUYLA
MUHTEŞEM BİR COĞRAFYA İÇİNDE
KURULMUŞTUR..."

sahiptir. Yörede antik ismi hâlâ korunmasına rağmen ne yazık ki antik yerleşim kalıntıları korunamamıştır; yapıların düzgün taş blokları köy evlerinin yapımında kullanılmış, define arayıcıları tarafından tahrip edilmiştir. 19. yüzyıl, hatta 20. yüzyıl gezginlerince tanımlanmış, ayakta olan sur kalıntılarını, yazıtları günümüzde görmek olası değildir. Kent yerleşimi içinde çok sayıda kırık lahit parçaları, tanımlanamayan yapılara ait çeşitli mimari parçalar gözlenmektedir. Kalıntılar arasında "zeytinyağı işliği" olduğu sanılan mimari parçalar da vardır. Yerleşimin

- 1- Arsa yerleşiminden Akdağlar'ın görünümü.
- 2- Antik yerleşimden Arsa Köyü.
- 3- Arsa Köyü'nde bahçe içinde bulunan bir lahit.
- 4- Antik yerleşimde kırık lahit parçası.

yıkılmış, moloz yığını haline gelmiş kısımlarını da sık bitki örtüsü kaplamıştır; günümüzde de yoğun kaçak kazı tahribatlarına rastlanmaktadır. Kent yerleşiminden sağlam şekilde köy içine ulaşmış birkaç lahit bulunmaktadır.

Arsada yerleşimi bütün Ksanthos Vadisine hâkim konumuyla muhteşem bir coğrafya içinde kurulmuştur; doğusundaki Akdağlar ise antik yerleşime eşsiz güzellikte bir fon oluşturur. Ne yazık ki eşsiz bir coğrafyada kurulmuş antik kentin kalıntıları günümüze ulaşamamıştır. Geriye kalmış kent kalıntılarının korunması, üzerine araştırmalar yapıp bilimsel kazılar yapılması, kent kalıntılarını örten bitki örtüsünün temizlenmesiyle Arsada tekrar gün yüzüne

çıkabilecektir. Sahiplenip, koruma, bilgilendirme ve tanııtımla kent dokusundan geriye kalanlar gelecek kuşaklara aktarılabilir; günümüzde de antik ismi kullanan yöre halkı ve yerel yöneticileri, bilim çevrelerinin, resmi kurumların desteğini de alarak ivedi olarak kaçak kazı tahribatını önlemeleri halinde birçok şey değişebilir. Köyde olabilecek turizm hareketliliği, köy halkına gelir getirici tesislerin (pansiyon, restoran vb.) açılmasıyla da Arsada gezginlerin ilgi odağı haline gelebilir. Günümüzde Arsa Köyü halkı, bol su kaynaklarının beslediği topraklarda meyvecilikle uğraşmaktadırlar; köy sınırları içinden başlayarak dağ yürüyüşleri yapan gruplar köye sıkça uğramaktadır; köyde konaklamak için pansiyon da bulunmaktadır.

1,2,3- Arsada yerleşimi, Arsa Köyü'nün 1-2 kilometre batısında bulunan tepenin doğu yakası üzerinde geniş bir alana yayılmıştır; yörede antik ismi bala korunmasına rağmen ne yazık ki antik yerleşim kalıntıları korunamamıştır.
4- Zeytinyağı çıkarmada kullanıldığı sanılan taş parça.

Araksa kent yerleşimi Fethiye'nin 40 kilometre kuzey doğusunda bulunan Ören (Evren) Köyü'ndedir. Fethiye'den 25 kilometre sonra doğuda bulunan Seydikemer İlçesi'ne, ardından da 15 kilometre sonra Ören Köyü'ne ulaşılır. Köy, Ksanthos Vadisi'nin kuzey ucunda, Ksanthos (Eşen) Irmağı'nın kaynaklarından birisine yakın yerdedir. Ören Köyü antik yerleşimin üzerine kurulmuştur; köy içinde olduğu söylenen birçok antik mimari parçalar köy evlerinin yapımında kullanılmıştır; köyün içindeki evlerin, yolların, merdivenlerin çoğunda antik parçaları görmek olasıdır; köy içinde geç dönemlere ait ayakta kalmış birkaç yapıya rastlanır. Yerleşim hakkında antik kaynaklarda çok az verilere rastlanır. 1842 yılının bahar aylarında Ören'e gelen T. A. B.

ARAKSA

“...ANA GRUBUN ÜSTÜNDEKİ
BİR ANIT MEZARDA
LİKYA DİLİYLE YAZILMIŞ YAZITTA
ORTHAGORAS'IN
İSMİ VARDIR...”

Spratt ve arkadaşları, Charles Fellows tarafından Masikytos olarak belirlenen isminin yanlış olduğunu tespit etmişlerdir; arkadaşları Daniel ve Hoskyn'in okudukları bir yazıtta yerleşimin konumuna da uyacak gerçek isminin Araksa olduğunu kanıtlamışlardır. 1946 yılında Ören

Köyü'ne gelen George E. Bean, köy kadınlarının çamaşır dövmek için kullandığı bir yazıtta antik yerleşimle ilgili aydınlatıcı bilgilere ulaşmıştır; Bean, yazıtta Orthagoras isimli kentin ileri gelen kişisi hakkında ve dönemini aydınlatan bilgileri aktarmıştır; yazıtta Araksa'nın komşusu Bubon ve Kibyra ile savaşa girdiği, Kibyra'nın bu savaşı kazandığı anlatılmaktadır; Kibyra'nın bu savaşta Araksa halkına zarar verdiği ve göçlerine neden olduğu, bu nedenle Orthagoras'ın durumu şikâyet

Araksa'da, çevresinde bulunan bazı kırık lahit kapaklarının yanı sıra köyün 1.5 kilometre güney çıkışında ana kuyular düzenli olarak oluşturulmuş Likya ev tipi mezarlar bulunur. (fotoğraf: 1,2,3,4,5,6)

etmesi için elçi olarak Likya Birliği'ne gönderildiği belirtilmektedir. Bean, yazıtta Ksanthos ve Tlos'ta yaşanan tiranlığın önüne geçmek için Likya Birliği'nin müdahale çabalarının yer aldığını da belirtmiştir; yazıtta göre Orthogoras, Termessos savaşında yer almış, Roma'yla ilişkilerde elçi olarak da görev üstlenmiştir. 19. ve 20. yüzyılın ilk yarısına dayanan kaynaklarda anlatılan yapı kalıntılarının çoğu yok olmuştur. Araksa'da, çevresinde bulunan bazı kırık lahit kapaklarının yanı sıra köyün 1,5 kilometre güney çıkışında ana kayalar düzelterek oluşturulmuş Likya ev tipi mezarlar bulunur; üç anıt mezardan bir tanesi etkileyicidir; revakta iki ante olan anıtın yüksek kapısından üç sedirli mezar odasına girilir.

Ana grubun üstündeki bir anıt mezarda ise Likya diliyle yazılmış yazıtta Orthogoras'ın ismi vardır; anılan, Araksalı kahraman değil, olasılıkla Roma Dönemi'nde yaşayan farklı, ayrı bir kişi olmalıdır.

Ören Köyü'nün yakınlarında Ksanthos Irmağı'nı besleyen bir su kaynağı çıkmaktadır. Antik Dönem'deki bir söylenceye Leto'nun, Artemis ve Apollon'u Delos'ta değil de Likya'da dünyaya getirdiği, Ksanthos Irmağı'nın insanlara Leto tarafından armağan edildiği, doğum sancılarını içindeyken Likya'nın topraklarını kazıdığı yerlerden fiskiye gibi suların fışkırdığı anlatılmaktadır. Sidyma'da ele geçmiş bir yazıtta da doğumun kesin yerinin Araksa olduğu öne sürülmüştür.

Hammam olarak bilinen yapının detayı.

Pınara, kurulduğu coğrafyada Likya kentleri içinde etkileyici bir görünüme sahiptir; Fethiye'nin 40 kilometre güneydoğusunda yer alır. Antik yerleşime Fethiye - Kaş karayolunun batısındaki Minare Köyü yoluyla ulaşılır; antik yerleşim, köyün 2 kilometre batısındadır. Minare Köyü'nün ismi, antik isminden (Pınara'dan) değişerek günümüze ulaşmıştır. Köyden, yerleşime çıkan karayoluyla bilet gişelerinin yanına kadar araçla gidilebilir; yerleşime ilk

PINARA

"...ANTİK YERLEŞİMİN
LİKYA DİLİNDE İSMİ PİNALE'DİR.
HOMEROS, TROYALILARIN SAFINDA
SAVAŞAN PINARALILARIN DA
YER ALDIĞINDAN SÖZ EDER.."

girişte yüksek tepenin doğu yamacındaki sarp kayaların üzerinde güvercin yuvalarını andıran yüzlerce kaya mezarıyla karşılaşılır; kentin **nekropol**ündeki bu görünüm etkileyicidir.

Antik yerleşimin Likya dilinde ismi Pinale'dir.

Likya Birliği içinde 6 büyük kent gibi 3 oya sahiptir; birlik sikkelerinde ise 'Lykion' ve 'Pi' yazıları vardır. Kentin kuruluşuyla ilgili birçok söylence geçer; M.Ö. 4. yüzyılda Ksanthoslu tarihçi Menekrates'in aktardığına göre Ksanthos'ta nüfusun artmasıyla

Nekropol'deki kaya mezarları. ▲ ▼ Kent nekropolünde labitler.

Pınara akropolü ve kaya mezarları kente ilk girişte etkileyici görünüm sergilerler.

kentteki yaşlıların bir grubunu Kragos Dağı'na gönderirler; burada kurdukları kente de Pınara ismi verirler. Likya dilinde Pınara "yuvarlak" anlamına gelir; kent yerleşiminin görünümü bu isme uygun düşer. Antik kaynaklarda Pınara'nın ismi birçok yerde geçer. Homeros, Troialıların safında savaşan Pınaralıların da yer aldığından söz eder; Homeros'un dizelerinde savaşan Pınaralı Pandaros'un ismi vardır; Strabon da Pınara'da bir Pandaros kültü olduğunu aktarmıştır. Kent, M.Ö. 334-333 yılında Büyük İskender'in ordularına direnmeyerek kapılarını açar; Strabon ve Stephanus Byzantinus Pınara'dan büyük bir yerleşim olarak söz ederler. İskender'in ölümünden sonra Bergama Krallığı içinde varlığını sürdüren Pınara, Bergama Krallığı'nın vasiyet yoluyla Roma'ya katılımdan sonra Roma egemenliğine girer; kent, bu dönemde yeni yapılarla büyüyüp gelişmesine karşın eski parlak günlerini yitirir; M.S. 141 ve 240 yıllarında meydana gelen depremlerle de zarar gören kent bu dönemde III. Gordianus'un izniyle sikkeler basmıştır. 9. yüzyıla kadar varlığını sürdüren Pınara'nın kilise kaynaklarındaki piskoposluk listelerinde ismi geçmektedir.

Yukarı akropolis yetersiz kalınca tepenin yamaçlarında teraslar oluşturularak kent doğuya doğru büyümüştür.

İkinci terasta bulunan binalar ve arka planda tiyatro

Pınara'nın **akropolü**, kente ilk girişte görülen -güvercin yuvası şeklindeki- yüzlerce kaya mezarının bulunduğu tepenin üstündedir; denizden 715 metre yükseklikte olan akropole güney tarafında bulunan merdivenli yolla çıkılır; olasılıkla, somut veri bulunmamasına rağmen kentin ilk yerleşiminin burada başladığı ve askeri bir kale olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Akropolün doğusundaki yerleşimin de Doğru

İkinci terasta yer alan yapılar arasında kamu ve özel yapıları görmek olasıdır.

İkinci terasta yer alan mezar alanları.

İçinde 'Kral Mezarı'nın da bulunduğu kaya mezarları.

Kaya kütleli üzerinde bir lahit; geri planda kaya mezarları.

Kaya mezarları.

Roma (Bizans) Dönemi'ne tarihlenebileceği öne sürülmüştür; bu kısımda **Hellenistik Surlar** ve giriş kapısı vardır. Akropolün bulunduğu tepenin sarp, dik kayadan olan doğu yamacı üzerinde tek odadan oluşan yüzlerce kaya mezarları bulunur; kaya mezarları iki yatay sıra üzerine oyulmuştur. Yukarı akropol yetersiz kalınca tepenin yamaçlarında teraslar oluşturularak kent doğuya doğru büyümüştür. Yukarı akropolün yamacındaki terasta Roma ve Doğu Roma (Bizans) yapılarıyla **lahitler** yer almaktadır. Bu terastan aşağıda bir merdivenle inilen 360 metre yükseklikteki ikinci terasta kentin asıl yapılarının bulunduğu kesim, akropolün doğu terasındaki alanda yoğunlaşmıştır; kentteki kamu ve özel yapıların çoğunu burada görmek olasıdır. Bu kısım doğudaki sarp kayalık dışında surla çevrilmiştir; bu alan Pınara'da **ikinci akropolü** oluşturur. Kentin kuzeydoğusundan girildiğinde akropolün eteğinde teras duvarı olarak oluşturulmuş alanda 6x8 sütunlu -olasılıkla Roma Dönemi'ne tarihlenen- **tapınağa** ulaşılır; bu tapınağın batısında ise olasılıkla, **podiumlu mabet** ya da mezar olduğu düşünülen yapıya geliriz; podiumlu yapının güneyinde ise kalınca bir duvar üzerinde 19. yüzyılda ayakta olduğu bilinen kapı vardır; kapının karşısında ise **odeon** ya da **bouleuterion**

Kaya mezarında bulunan Likya kenti betimlemesi.

Kent yerleşiminin güneyinde bulunan kaya mezarları.

olduğu sanılan yapı yer alır. 13 basamaklı, yarım daire planlı, oturma sıraları tahrip olmuş yapıya doğudaki üç kapıdan girilir; ayrıca orkestra yönündeki bölümde de başka bir kapısı vardır; bu kapıdan odeona geçmek olasıdır.

Agora, iki kayalık arasındaki düz alanda bulunur. Agoradan batı yönüne ilerlendiğinde kentin mezar anıtlarının olduğu bölüme ulaşılır; kayalık alanın üzerinde ise **saray** kalıntıları ve Doğu Roma (Bizans) Dönemi yapıları görülür. Mezar anıtlarının olduğu batı kısmından, vadinin güney yamaçlarında yer almış **güney nekropolü** de görülmektedir. Kent nekropolü içinde ana kayaya oyulmuş ve **'Kral Mezarı'** olarak da bilinen kaya mezarlarına bilet gişelerinden sonra güneye ayrılan patika yoluyla dere yatağından ulaşılır; 'Kral Mezarı' olarak bilinen yapının kapı lentosunda insan ve at figürlerinin bulunduğu kabartmalar vardır; bunun üzerinde dış sırası etkisi yaratan kare şeklinde hatlı uçları görülmektedir; ön cephelerde ise mask kabartmaları bulunmaktadır; üst kısımdaki alınlıkta ise çok tahrip olduğu için anlaşılamayan bir sahne vardır; 19. yüzyılda Charles Fellows, gördüğünde sağlam olan sahneyi, bir çocuğun eğitimini anlatan betimleme olarak değerlendirmiştir.

Üzerinde 'Artumpara' yazılı semerdam kapaklı lahit.

Mezar odasının ön tarafındaki odanın sağ ve sol yan duvarlarında dört Likya şehrinin betimlendiği kabartmalar bulunur. Betimlemede dört şehrin, surları, üzerinde kuleleri, sur kapıları, evleri ve mezarlarının birbirine benzediği görülür. Bazı araştırmacılar bu kentlerin Telmessos, Ksanthos ya da Pinara olabileceğini öne sürmüşlerdir. Mezarın iç bölüm arka duvarında sedirli bir oda vardır; sedir alışılmışın dışında yerden yüksek yapılmıştır. Anıt mezarın genel görünümü ve mimari yapısı burada önemli bir kişinin gömülü olabileceğini düşündürmektedir. **Aşağı nekropolün** güney tarafında ise ana kayalara oyulmuş, doğu yönüne bakan ilginç ev tipi kaya mezarları vardır; bu grup içinde Kaş ve Kyaena'deki kaya mezarlarını andıran ve tepe akroterinde bir çift öküz boynuzu bulunan anıt mezarı dikkat çekicidir. Boynuzların kötülüğü kovucu, koruyucu bir özellik taşıdığı sanılmaktadır. Günümüzde bölgedeki tarım alanlarının sınırlarında at kafatası iskeleti bulunması aynı anlamı çağrıştıran kötülük kovucu özelliği vardır. İkinci akropolü kuzeyden çeviren surun dışında da lahitlerden oluşan kentin diğer nekropolü yer alır; bu akropolün dış bölümünde, kuzeyde bulunan semerdam kapaklı lahit **Artumpara Lahdi** olarak anılır; tipik bir Likya türü yapının taklididir. Ana

Pınara, Roma Dönemi Odeonu. ▲ ▼ Kentin güneybatısındaki kaya mezarları.

kayaya oturmuş 2,30 metre yüksekliğindeki üç basamaklı kaidenin üzerine büyük taş bloktan yapılmış 90 santimetre yüksekliğindeki kaide oturmuştur. Bu kaidenin doğu yüzünde Likya diliyle yazılmış 'Arttumpara' yazısı okunmaktadır. 2,47x1,61 metre boyutundaki tekne de bu kaidenin üzerinde yer almıştır. Lahdin semerdam

biçimli kapağının uzun yüzlerinin alt kısmında ikişer adet kaldırma uzantıları bulunur. Kapağın üzerinde mahya girişi vardır; lahit M.Ö. 4. yüzyılın ortasına tarihlenmektedir. İkinci akropolün doğu eteğinde ise Pamfilya benzeri **hamam** kalıntısı yer almaktadır.

Kentin doğusunda, çukur alanda ve kayalığın batı eteğine kurulmuş, 3000 seyirciyi alabilen günümüze korunarak ulaşmış olan **tiyatro** bulunur. Arykanda ve Kadyanda tiyatrosuna benzerliğiyle dikkat çeker; M.S. 141 yılındaki depremde zarar görmeyen yapı M.S. 2. yüzyıla tarihlenmektedir. Caveası tam olan, yarım daireden daha büyük formdadır ve

27 oturma sırası içinde 10 ışnsal merdivenli çıkışı oturma sıralarını dokuz parçaya böler. Diazoması olmayan tiyatronun sahne binası iyi korunmuştur. Tiyatro, mimari özelliğiyle tipik Yunan tiyatrosunun görünümünü sergiler. Tiyatronun yapımında olasılıkla Likyalı zengin Rhodiapolisli Opramoas ile Oenoandalı Licinius Langus yardım etmiş olmalıdır.

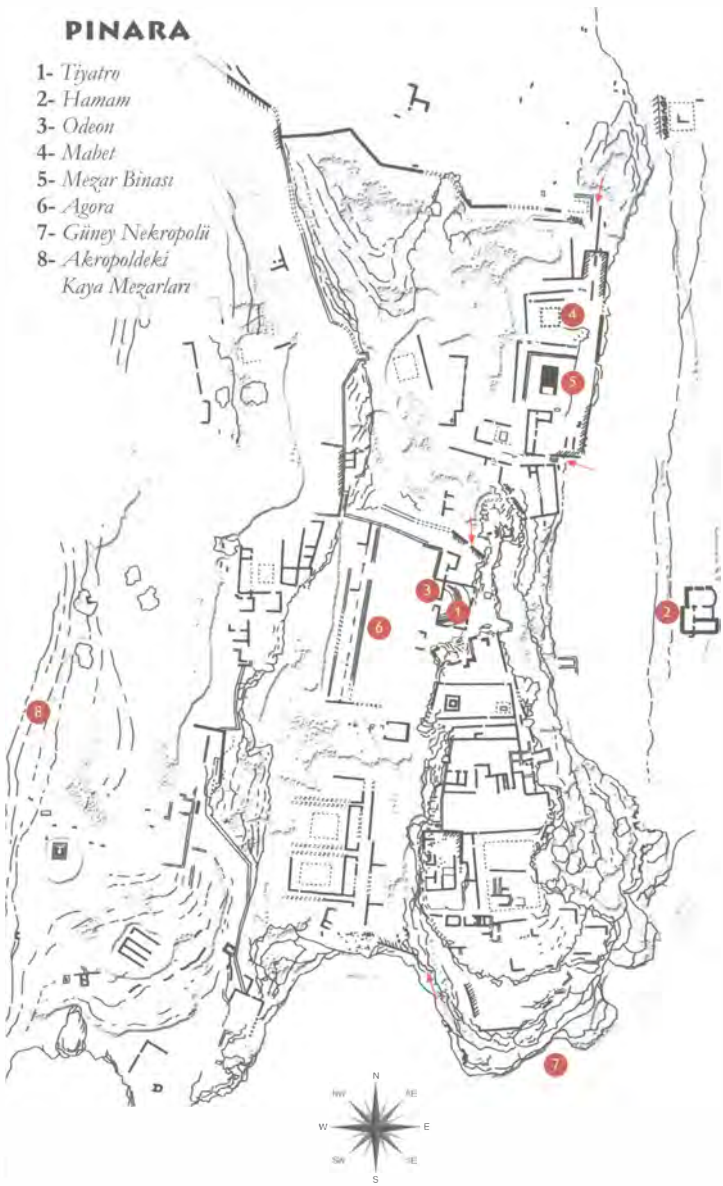
Agora'nın güneyindeki labitler ve anıt mezarlar.

Pınarca Tiyatrosu ve Akdağlar

PINARA

- 1- Tiyatro
- 2- Hamam
- 3- Odeon
- 4- Mabet
- 5- Mezar Binası
- 6- Agora
- 7- Güney Nekropolü
- 8- Akropoldeki Kaya Mezarları

Antik yerleşim Fethiye'nin güneyinde -Kaş karayolu Eşen Belde-si yol ayrımına 17 kilometre uzaklıkta- Dodurga Köyü yakınlarındadır; yerleşim köyün Asar Mahallesi içine kadar yayılmıştır. Sidyma kenti kalıntıları deniz seviyesinden 533 metre yükseklikte Kragos Dağı eteğinde, modern yapılar ve tarım alanlarıyla iç içedir. Sidyma kent isminin yazılış formu nedeniyle yerleşimin çok eski dönemlere dayandığı bilinmektedir; ancak kent kalıntılarının çoğu ve yazıtlar Roma İmparatorluk Dönemi'ne aittir. Kentin Likya Birliği tipinde gümüş sikke bastığı bilinir; üzerinde 'L' ve 'S'

SIDYMA

"...BİR YAZITTA
BAZI TANRI İSİMLERİNİN LİSTESİ
"BURADAKİ TANRILAR"
BAŞLIĞIYLA
"ON İKİ TANRI"
VERİLMİŞTİR ..."

öyküdür: Sonradan imparator olan Marcian (M.S. 450-457) hastalığı sırasında Sidyma'da iki kardeş tarafından iyileştirilir; sağlığına kavuşan Marcian ile diğer kardeşler ava çıkarlar; yorulan avcılar uykuya dalarlar; bu sırada büyük bir kartal kanatlarını açarak güneş altında uyuyan Marcian'a

gölge yapar; uykudan uyanan kardeşlerden birisi yaşanan olayı şaşkınlıkla seyrederek; kardeşler, sonradan uyanan Marcian'a, bir gün imparator olursa kendilerine nasıl bir iyilik yapacağını sorarlar. Marcian, içinde bulunduğu konum nedeniyle olanaksız olacağına inanmasına rağmen- eğer bu gerçekleşirse onları Likya'nın yüksek makamlarına getireceğini vaat eder; Marcian sonradan imparator olur; verdiği söze uyarak iki kardeşi Likya'da yüksek makamlara getirir.

Sidyma'nın akropolü yerleşimin kuzeyindeki iki tepede bulunur; **akropol**, üzerindeki yapılar nedeniyle daha çok geç devir kalesini andırır; akropolde tanımlanamayan bazı yapılara ait duvarlar, **sarnıçların** yanı sıra çömlük parçalarına rastlanır; bu kalıntıların çoğu Doğu Roma (Bizans) Dönemi'ne aittir. Akropolün güneydoğu eteğinde 3 metre yüksekliğinde yaklaşık 350 metre uzunluğunda bir **sur** duvarı uzanır. Bu sur duvarı

Sidyma'nın bulunduğu Asar Mahallesi.

Bir mezar anıtının taş blok üst örtüsünden detay.

Köy içindeki bir yapıya ait kapı.

kısaltmaları bulunan sikkelerin büyük olasılıkla Sidyma'ya ait olacağı öne sürülmüştür. Kentin, Antik Dönem yazarlarının listesinde ismi geçer; ama en önemlisi, sıradan bir askerken Roma-Pers savaşları sırasında hastalanarak Sidyma'da kalıp iyileştirilen Marcian ile ilgili anlatılan

Labitler.

▲ Mezar anıtı.

▼ Tiyatro.

1- Nekropol alanı. 2- Lahitler. 3-Mezar anıtı detayı.

üzerinde kule ve kapı kalıntısı Sidyma'nın erken dönem izlerini taşır. Kent yerleşiminin büyük kısmı akropolün eteğine ve vadiye yayılmıştır; sur yapısının yakınlarında ise kazısı yapılmamış altı oturma sırası, oturma koyağının bir parçası ile sahne binasını destekleyen duvar kalıntısı görülebilen Sidyma'nın **tiyatrosu** vardır. Tiyatro güneydoğu yönüne bakmaktadır; bulunduğu konumu açısından olasılıkla 13 oturma sırası ile 1600 kişilik tiyatro olabileceği varsayılmaktadır.

Kent kalıntılarının çoğu, Dodurga Köyü'nün Asar Mahallesi içinde yer alır; köy evlerinin yapımında antik taşlar ve yazıtlar kullanılmıştır. Evler ve tarım alanlarının içinde günümüze kısmen sağlam ulaşmış yapıların büyük kısmını **mezar anıtları** oluşturur; içlerinde bir kaide üzerine oturtulmuş, üzerinde mezar odası olmayan payeli mezar yine Sidyma'nın Klasik Dönem izlerini yansıtır; payeli mezarın yakınlarında ise dikkat çeken yedi anıt mezardan oluşan bir grup yer alır; bu **lahitlerin** kapakları Likya tipinde olmayıp 'dik çatı' şeklindedir. Ayrıca kent merkezinde doğu ucu arasında çok sayıda anıt mezar bulunur; içlerinden bir tanesi tapınak tiplidir; tahribat nedeniyle sütunları görülmeyen anıtın üzerindeki taş blokta insan kabartmalarına rastlanır; aynı yere yakın tarım alanı içinde yine çok sayıda lahit yer alır; mimari özellikleri diğer lahitlerde olduğu gibi Likya tipine benzemez; kapakları 'dik çatılı' dır. Lahitlerin ikisi bir ailenin üyeleri olan Aristodemos isimli bir babayla oğluna, okunan yazıtlardan bir lahadin de imparatorlarca onurlandırılan bir

saray fizikçisi olan kişiye ait olduğu bilinmektedir. Ayrıca, kentin doğusunda, derin vadi içindeki ana kaya üzerinde, bal peteğini andıran çok sayıda oygu mezarı görülür. Geçmiş yüzyıllarda varlığı ve kalıntıları bilinen 9 metre uzunluğunda, imparatora ithaf edilmiş **tapınak** yapısı ve **stoaya** ait kalıntılar da yerleşimin batısında yer alır; Dodurga Köyü'nün Asar Mahallesi içinde evlerinin inşasında bu yapılara ait kesme blok taşlar kullanılmıştır. Köy camisinin yapımında kullanılan taş blokların bazılarında yazıtlar bulunur; bir yazıtta bazı tanrı isimlerinin listesi "**bura-daki tanrılar**" başlığıyla "**On İki Tanrı**" verilmiştir; Aphrodite, Athena, Artemis, Apollon, Zeus ve diğerlerinin sıralanmasına rağmen Hekate ve Serapis'e yer verilmemiştir.

Bilim insanları Likya'nın On İki Tanrısı'nın her biri için Sidyma'da bir tapınak olamayacağını, var olan tek tapınağın da imparatora ithaf edildiğini belirtmektedirler. Sidyma antik kentlikle iç içe olan Dodurga Köyü, doğası ve sakin yaşamıyla Likya Yolu gezginlerinin ilgi odağıdır. Köyde konaklama için pansiyon bulunmaktadır.

Mezar anıtı.

Camii duvarında bir yazıt

Mezar anıtı.

Kentin doğusundaki nekropol.

KSANTHOS

"...STRABON, KSANTHOS'U,
LİKYA'DA TÜM ZAMANLARIN
EN BÜYÜK KENTİ
OLARAK NİTELER..."

*Tiyatronun kuzeybatısında bulunan
-altı kısmı payeli mezar, üst kısmı labüt olan- mezar anıtı.*

Ksanthos kent yerleşimi Fethiye'nin 65 kilometre güneydoğusunda, Kaş'ın 35 kilometre kuzeybatısında bulunan Kınık Beldesi'ndedir; kent kalıntıları Kınık'ın kuzey çıkışındaki yükselti üzerine yayılmıştır. Kentin bazı bölümleri, batısında akan Eşen (Ksanthos) Çayı'na kadar iner; kaynağını Toros Dağları'ndan alan ırmak taşıdığı alüvyonlarla antik yerleşimin güneyindeki bereketli toprakları oluşturmuştur; verimli topraklar üzerinde çok sayıda antik yerleşim bulunur.

Ksanthos, antik kaynaklarda Likya yerleşimleri arasında ismi sık geçen, farklı dönemlerde önemli olayların yaşandığı bir kenttir. Strabon, Ksanthos'u, Likya'da tüm zamanların en büyük kenti olarak niteler; Herodotus ise anlatımlarında kentin yüceliğini Likya'yla eş anlamlı tutar. Homeros'un Troia Savaşı dizelerinde ise Likyalıların kahramanlığı anlatılır. Ksanthos ismi "sarız" anlamına gelir; kentin Likya dilindeki ismi ise Arna'dır. K s a n t h o s , 1838 yılında Charles Fellows tarafından keşfedilmiştir; Likya kentlerinden çok etkilenen Fellows, kenti iki

Likya Akropolü. Agora ve Tiyatro.

yıl sonra tekrar ziyaret etmiştir; son ziyaretinde birlikte getirdiği ekip Ksanthos'un önemli mezar anıtları ve kabartmaları arasında Kybernis (Harpy) Anıtı'nın parçalarını, Nereidler Anıtını, Merehi Lahdi'nin kapağını, Payava Lahdini ve bir yazıt içeren taşı gemiyle -Londra'ya- British Museum'a taşımıştır; müzede Ksanthos eserleri sıkça ziyaret edilen, popüler eserler arasında yer almıştır. Bu dönemde Avrupa kıtasındaki müzelerin bu tür değerli heykeltıraşlık örneklerini salonlarına kazandırmak için yarıştıkları da bilinmektedir. Ksanthos kenti bu yağmalara ve yıkımlara rağmen günümüzdeki görünümüyle Likya kentlerinin en önemlilerinden birisidir.

Kentteki bilimsel kazılara ilk defa 1950 yılında Fransız ekip tarafından başlanmıştır. Günümüzde Ksanthos kazılarını Türkiye'nin Akdeniz Üniversitesi'ne bağlı bilim heyeti yürütmektedir.

Kent tarihiyle ilgili en erken bilgilere Hitit kaynaklarında rastlanır; Hititlerin 'Lukkalılar' ismiyle andıkları halkla ilişki içinde oldukları, yaşadıkları topraklara akınlar düzenlediği bilinmektedir. O dönemde Pttar (Patara), Arna (Ksanthos), Tiawa (Tlos) ve Wanawanda (Oenoanda) Likya kentleri bilinmektedir. Konya'nın Ilgın İlçesi yakınlarındaki Yalburt Su Anıtı orthostadlarının hiyeroglif yazıtlarında IV. Tudhaliya'nın bölgeye seferler düzenlediği yazılıdır. Ksanthos'la ilgili diğer erken bilgilere Perslerin Anadolu'yu işgali sırasında rastlamaktayız; Pers İmparatoru Büyük Kyros'un generali Harpagos'u Küçük Asya fethine

Döşeme yol (decumanus).

gönderir; Lidya Krallığı başkenti Sardes'in ardından Harpagos Ege kıyısındaki birçok kenti de ele geçirir. Karia'dan K s a n t h o s Vadisi'ne geçen Pers ordusuna Likyalılar şiddetle karşı koyarlar; M.Ö. 540 yılında Ksanthos ele

geçirilir; büyük Pers ordusu karşısında üstünlük gösteremeyen Likyalılar yenileceklerini alayınca ailelerini ve değerli eşyalarını kent akropolünde yok ederek toplu intiharı yeğlemişlerdir; az sayıda kalan savaşçı ise düşmanla savaşarak ölmüştür. Herodotus, Pers işgali sırasında Likyalıların direnişini dramatik sözlerle aktarmıştır: "... Bunlar azdırlar; fakat çok şerefli işler yaptılar; sonunda galip gelemeyeceklerini anladıklarında surların içine çekilmiş, karılarını, çocuklarını, mallarını ve kölelerini kentin içinde yakarak kült etmişlerdir. Bundan sonra korkunç yerinler ederek düşman üzerine saldırmışlar ve bütün Ksanthoslular savaşarak ölmüşlerdir...". Antik

Ksanthos kenti çizimi, J. -Cl. Golvin.

kaynaklarda bu işgal sırasında Ksanthosluların bir kısmının kent dışında olduğu, bu göçerlerin Ksanthos'a dönerek kenti yeniden canlandırdığı aktarılmıştır; kent dışında olan halkın, günümüzde yöre halkının sürdürdüğü yaylacılık yaşamı gereği yaz aylarında Toros Dağları eteklerindeki yaylalara çıkmış olmalıdır. Sıkı olmayan Pers yönetiminin sürdüğü dönemde Sardes satraplığına bağlı olan kent kısa sürede yaralarını sarıp zenginleşmiştir; sikke basabilen kentte M.Ö. 5. yüzyılda üstün heykeltıraşlık örneklerini içeren çok sayıda mezar anıtları yapılmıştır. Yaklaşık iki yüz yılı aşkın Pers işgali sırasında

Ksanthos, kökeni ayrıntılı bilinmeyen hanedan üyelerince yönetilmiştir; Harpagosoğulları denen bu hanedan üyelerinin olasılıkla Ksanthos'u işgal eden Harpagos'un yakınlarından olabileceği öne sürülmüştür. Perslerle Yunanlılar arasında yapılan II. Med Savaşı'nda Likyalılar 50 gemiyle Perslerin yanında yer almışlardır; bu savaşta bulunan Likyalı kahramanlar arasında Ksanthoslu Gergis ile Kybernis'in ismi geçmektedir. M.Ö. 5. yüzyılda Ksanthos'ta hükümdarların tek bir hanedana mensup olduğu bilinmektedir; bu hükümdarlardan Kuprilli, Keriga ve Gergis'in isimleri sikkelerden ve yazıtlardan bilinmektedir. Tiyatronun karşısında,

Karye nekropolis içinde bulunan payeli mezar ve kaya mezarları.

agoranın yakınlarında bulunan Ksanthos Dikilitaşı olarak bilinen anıt mezarın üzerindeki Yunanca yazıtta Gergis'in marifetleri anlatılmaktadır. Hellen kültürüne yakın olmakla birlikte yazıtta "...aynı gün içinde yedi Arkadialı hopliti (Hellenli asker) öldürdü..." denilmektedir. Aynı hanedanın son temsilcisi Arbinas ise M.Ö. 4. yüzyılın başında Ksanthos'ta hüküm sürmüştür; Hellenlere bağlı, kültürünü benimsemiş bir hükümdardı; yakın çevresindeki

kentlerden Pınara, Tlos ve Telmessos'u da egemenliği altına almıştı. Hellen kültürüyle büyümüş ve eğitim almış Arbinas döneminde yazıtlar, Likya diliyle değil Yunan diliyle yazılır oldu; ayrıca Ksanthos'ta, kral Arbinas'ın olduğu düşünülen,

Ksanthos kazılarında bulunan eseler. Antalya Müzesi.

günümüzde British Museum'da sergilenen -bir Yunan Tapınağı benzeri- Nereidler anıtı yapıldı. Arbinas, Ksanthos yakınlarındaki Leto Kutsal Alanı'ndaki kültlerin değişiminde de rol oynamıştır. M.Ö. 334 yılında Büyük İskender'in Anadolu'ya gelişiyle Pers egemenliği sona erer. Bazı antik kaynaklarda kentin İskender'e kolay teslim olmadığı, direndiği yönündedir; kanıtlanamayan bu görüşlerin aksine Arrianos, Ksanthos'un, Pınara, Patara ve diğer kentler gibi Büyük İskender'e direnmayip kapılarını açtığını aktarmıştır. İskender'in ölümü sonrasında Ksanthos, Antigonos Monophthalmos'un payına düşmüştür. İskender'in generallerinden Ptolemaios I, M.Ö. 309 yılında güç kullanarak Antigonos'un egemenliğine son vererek Kaunos, Limyra, Phaselis kentlerinin de içinde bulunduğu Ksanthos'u ele geçirir. Seleukosların egemenliğine ise kralı Antiochos III döneminde M.Ö. 197 yılında girmiştir; bu dönemde Phaselis,

Limyra, Andriake, Patara ve Ksanthos ele geçirilmiştir.

Ksanthos'ta bulunmuş bir yazıttan öğrenildiği üzere kenti güç kullanarak ele geçiremeyen Antiochos III, Ksanthoslularla bir anlaşmaya giderek kenti teslim almıştır; işgalden sıkılan kent halkı da Ksanthos'u

Likya'nın tanrılarına ithaf edilmesi

koşuluyla teslim etmişlerdir. Antiochos III'ün Magnesia Savaşı'nda yenilmesine kadar kent yağmalanmaktan kurtulup özgür kalmıştır; savaşın ardından M.Ö. 189 yılında Rodos'un egemenliğine giren kent halkı gördüğü baskılar nedeniyle Rodos'u Roma'ya sık sık şikâyet ederek hoşnutsuzluklarını bildirmişlerdir. M.Ö. 1. yüzyılda yaşanan Roma iç savaşındaki kargaşa ortamında Likya kenti Ksanthos da zarar görmüş, kentte ikinci bir toplu intihar olayı yaşanmıştır. Kent, M.Ö. 44 yılında imparator Julius Caesar'ı öldüren Brutus ve Cassius'a haraç vermemesi üzerine cezalandırılmıştır; geçmiş işgal dönemlerindeki acılar bir kez daha Ksanthos'ta yaşanır; kent yakılır, yıkılır. Antik kaynaklardan aktarıldığına göre kente saldıran Romalılara karşı Ksanthoslular cesurca direnirler; yenileceklerini anlayınca yakınlarını ve değerli eşyalarıyla birlikte kendilerini de ateşe atarak toplu intihar ederler. Antik kaynaklarda bir görüşe göre de

Kuşeydoğu nekropolü Likya tipi labdi (M.Ö. 4.yy.).

Nereid Anıtı'ndan dans eder gibi koşan Nereid heykeli. British Museum.

Ksanthos Güney Kapı, Vespasianus Taki.

▲ Doğu bazilikası. ▼

imparator Brutus, kent halkının bu toplu intiharı karşısında etkilenecek askerlerine kent halkının sağ kurtarılmasını emretmiş, bir kısım Ksanthoslu yok olmaktan kurtarılmıştır. Caesar'ın katillerinin M.Ö. 42 yılında Philippi'de Antonius ve Oktavius tarafından alt edilmesinin ardından Küçük Asya'da Likya bölgesi Antonius'un payına düşer ve Likya tekrar özgür kalır. Roma egemenliği altında kent gelişip zenginleşir; kente tiyatronun yanı sıra Vespasianus Kemer, agora gibi birçok anıtsal yapı inşa edilir. M.S. I. yüzyılın sonunda 'Likya halkının metropolisi' unvanına kavuşur. 145 yılında meydana gelen depremde kent zarar görür; Likyalı zengin Opramoas tiyatronun onarımı için büyük yardımda bulunur. Doğu Roma (Bizans) Dönemi'nde şehir surları onarılan kente bir manastır yapılmıştır; bu dönemde kent zenginliğini korumuş, büyük kiliselerin yanı sıra gösterişli konutlar da inşa edilmiştir; 542 yılında veba salgınının yaşandığı Ksanthos'ta parlak dönem 6. yüzyılda son bulur. Persler (Sasaniler) Rodos'un işgalinin ardından Likya'ya da saldırırlar; Akdeniz çevresini denetimleri altına alan Arapların akınları da kentin gerilemesine neden olur. Tiyatronun doğusunda yapılan bazilika kazıları sonucu bu dönem hakkında daha fazla veriye ulaşılmıştır; M.S. 5. ve 6.

yüzyılda kent başpiskoposluk merkeziyken inşa edilmiş bazilikanın mimari yapısında devşirme Roma mimari parçalarına rastlanır; taban mozaikleri sağlam ulaşmış yapının 12. yüzyıla kadar kullanıldığı, bu tarihten sonra terk edildiği bilinmektedir. Arap akınlarının sürmesi ve art arda gelen depremlerle yıkılan kent iyice zayıflar; Bizans ordusunun 1071 yılında Malazgirt Savaşı ve 1176 yılındaki Myriocephalon (Denizli Çivril Düzbel geçidi) yenilgisi sonrası Anadolu'ya Türklerin yayılması hızlanır; göçebe Türkmen Kinik Boyu'ndan bir grup daha sonra Ksanthos yerleşiminin aşağısındaki ovada Kinik çağdaş yerleşimini oluştururlar. Osmanlı Dönemi'nde antik yerleşimde çok küçük yerleşimlerin olduğu kazılardan anlaşılmıştır; bu dönemde Rodos'ta isyan çıkaran bir grup Rum bölgeye yerleştirilmiş, bunlardan bazıları antik yerleşim kalıntılarından yararlanarak az sayıda konutlar ve hayvan barınakları inşa etmişlerdir. 1838 yılında Ksanthos'a gelen Charles Fellows antik kalıntıları üzerinde bir grup Rum'un yaşadığını aktarmıştır.

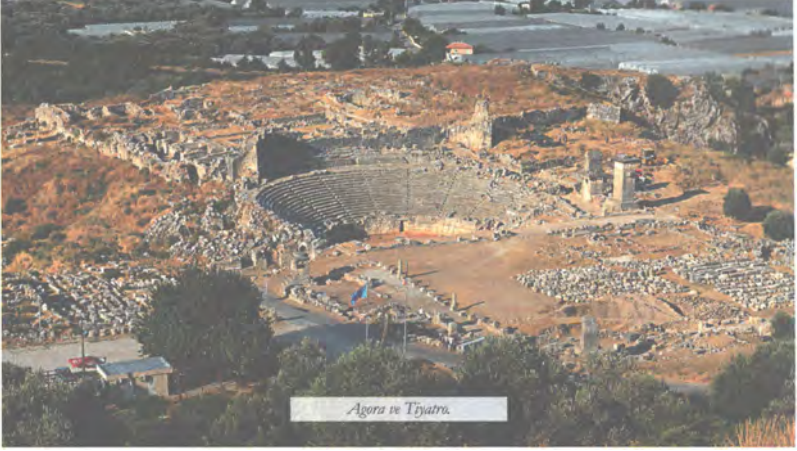
Ksanthos ören yerine güneyinde bulunan modern Kinik yerleşimi içinden girilir; bilek gişesinin bulunduğu alanın batısında tiyatro ve mezar anıtları, Likya Akropolü, Agora yer alır;

Likya Akropolü'nün batısından Eşen Çayı akar.

Likya Akropolü.

Agora ve Tiyatro.

doğu kısmında ise Sütunlu Cadde, Doğu Roma (Bizans) Dönemi yapıları içinde piskoposluk bazilikası; kuzeyde ise Roma Akropolü ve nekropol içinde yer alan çok sayıda mezar anıtları bulunur.

Ksanthos'un erken yerleşiminin başladığı yer olan **Likya akropolü** tiyatronun güneyinde bulunur; akropolün batısındaki dik yamacın altında Eşen Çayı akar. Akropolün üzerinde Ksanthos'un en eski yerleşim kalıntıları yer alır; M.Ö. 5. yüzyıla tarihlenen **Likya konutları**, sarıncılar, erken Doğu Roma (Bizans) yapıları bu kalıntılar arasındadır; 2000 m² alanı kaplayan gösterişli Doğu Roma (Bizans) konutu Hellenistik ve Roma Dönemi yapılarının üzerine inşa edilmiştir. Likya konutları daha alt tabakada olduğu için zarar görmemiştir. Akropol üzerinde küçük bir Doğu Roma (Bizans) evine daha rastlanır; taban mozaikleri Antalya Müzesi'nde sergilenmektedir;

Likya Akropolü içinde bulunan labit kapısı.

Mozaiik, Likya Akropolü.

Likya Akropolü.

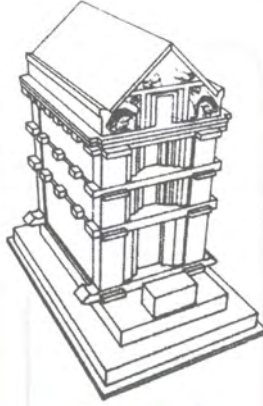
yakınlarında bulunan büyük sarıncın ise Likya yapısı olabileceği düşünülmektedir. Sarınc yakınlarında olan bir kalıntının ise M.Ö. 5. - 4. yüzyıla tarihlenen bir **tapınağa** ait olacağı ileri sürülmüştür. Likya konutları akropolün güneydoğusunda yer alır; moloz taşların çamur harçla örüldüğü 3 metre yüksekliğinde, birbirine bitişik dikdörtgen konutların kapı ve pencereleri yoktur; araştırmalarda konutların ahşap olduğu, bu kısımların ise konutun kadesini oluşturduğu anlaşılmıştır. Giriş katlarının kiler olarak kullanıldığı konutlara dışarıdan bir merdivenle girilmekteydi; yapılan kazılarda bir yangın sonucu oluşmuş bir kül tabakasına rastlanmıştır; konutların yapısı gereği bunların kentin yöneticilerine ait olabileceği düşünülmektedir. Kazılarda konutların yakınlarında erzak saklamaya yönelik ambar kalıntılarına da ulaşılmıştır.

Akropol'deki F Yapısı ve kabartması.
British Museum (Br.M.).

Akropol'deki G Yapısı kabartması. (Antalya Müzesi).

Akropol'deki H Yapısı ve kabartmaları. (Br.M.).

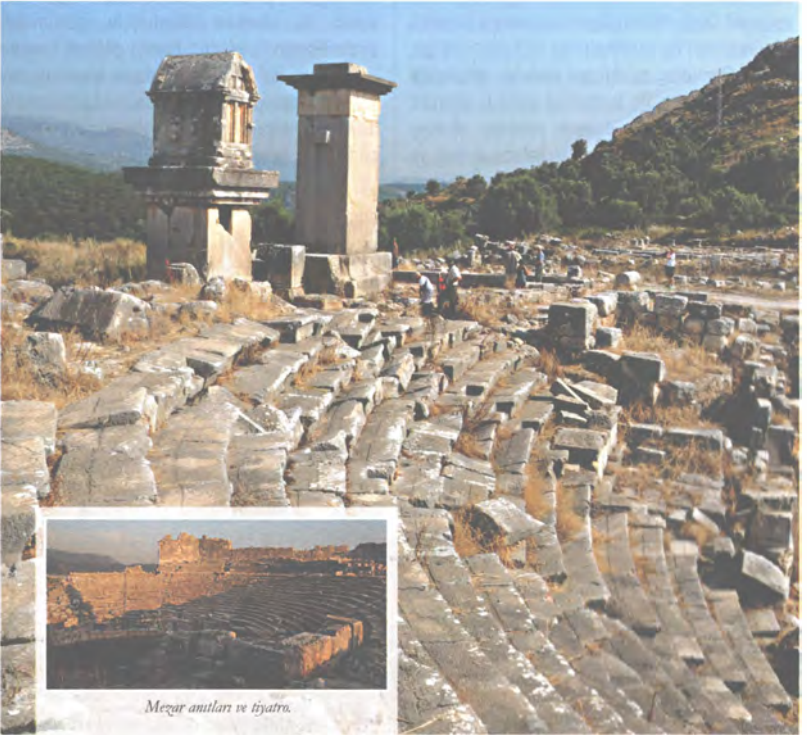
Akropol'deki G Yapısı ve kabartmaları. (Br.M.).

Likya evlerinin benzeştiği mezar anıtlarına Ksanthos'un yanı sıra Likya'nın birçok bölgesinde rastlamaktayız; Likyalılar mezar anıtlarını oluşturan taşı yontarak ahşap evlerine benzetmek için özel bir çaba göstermiş olmalıdır. Akropolün güney surları yakınında, yine Likya ahşap evlerine benzer izler taşıyan yapı

kalıntısı bulunur; yükseltilmiş bir platform üzerine taştan yapılmış yapı heykellerle donatılmıştı; kazılarda bu yapıya ait çok sayıda mimari parçalar bulunmuştur. Bilim insanları, bu yapının olasılıkla Likyalıların kahramanı -atası- Sarpedon'a ait bir anıt mezar olabileceğini öne sürmüşlerdir; antik kaynaklar Likya'da dinsel kült olan Sarpedon'un Roma Dönemi'nde de isminin geçtiğini aktarmaktadır. Ayrıca akropolün batı ucunda ise özenle işlenmiş taşlardan oluşturulmuş bir platform bulunmaktadır; bu yapının mimari kalıntılarından anlaşıldığı üzere Likya ahşap evlerinin izlerine rastlanmıştır; kazılardaki buluntular ışığında yapının M.Ö. 5. yüzyılın ilk yarısına tarihlenebileceği, Hellenistik Dönem'in başına kadar olasılıkla bir kült merkezi olduğu öne sürülmüştür. Akropolün bu kısmında, Ksanthos Çayı'na bakan -tapınak mezar anıtı türü- yapıları arkeologlar F, G ve H yapısı olarak adlandırmışlardır. Bu üç yapıya ait kabartmalar British Museum'da sergilenmektedir. G yapısına ait bir kabartma bloğu ise Antalya Müzesi'ndedir.

Ksanthos Obeliski, agora ve tiyatro.

Mezar anıtları ve tiyatro.

M.S. 2. yüzyıla tarihlenen Ksanthos tiyatrosu, Likya akropolünün kuzeyinde yer alır ve masif Doğu Roma (Bizans) duvarına dayanır; günümüzdeki bu yapıdan önce bir tiyatro olduğu, bunun Romalılar tarafından yıkılmış olabileceği düşünülmektedir. İlk tiyatronun izlerine orkestra bölümünde rastlanır; taştan yapılmış çember biçimindeki yapı eski tiyatrodan kalan kalıntıdır ve Hellenistik Dönem'in izlerini taşır. Tiyatronun onarımında Rhodiapolisli zengin Opramoas'ın yüklü miktarda bağışta bulunduğu yazıtlardan bilinir; günümüz tiyatrosunun yüksek sahne yapısının ön süslemeleriyle birinci katın ayrıntılı yapısı günümüze ulaşmıştır. Oturma sıralarının sağlam ulaştığı tiyatronun birinci kademesinde 16 oturma sırası ile 12 ışınal merdivenli yol bulunmaktadır; ikinci kademesinde 4 sıra görülmektedir; bu kısımda oturma sıralarının bir kısmı M.S. 7. yüzyılda Pers ve Arap akınlarına karşı sökülerek sur duvarları inşasında kullanılmıştır; alt sıralarda daha fazla basamak olması gerekir; vahşi hayvan dövüşleri sırasında seyirciyi korumak için orkestranın çevresine bir duvar inşa edilmesi nedeniyle 5-6 oturma sırası kaldırılmıştır. Günümüzde orkestra içinde -sahne binasından düşmüş- çok sayıda blok taş görülmektedir. Sahne binası iki katlı ve sütunlu üsluptadır; orkestraya doğu yönündeki bir paradostan girilir; batıdaki parados (giriş koridoru) geçit için değil

sadece simetrik olması amaçlanarak yapılmıştır. Ksanthos'ta yaşanan depremlerdeki yıkımdan tiyatro da olumsuz etkilenmiştir; günümüzde tiyatro üzerinde yıkımın izlerini görmek olasıdır. Tiyatronun ikinci kademesindeki eksik oturma sıraları nedeniyle seyirci kapasitesi saptanamasa da bu haliyle yaklaşık 2200 kişilik küçük bir tiyatro görünümü verir.

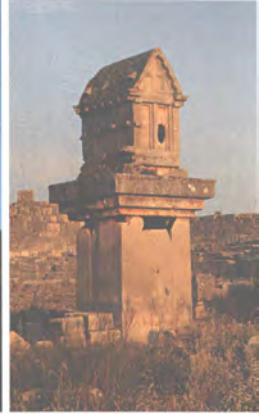
Tiyatronun kuzeybatı bitişiğinde iki önemli anıt mezar yükselir; ören yerine gelenlerin ilk dikkatini çeken anıtlardan ikisidir; günümüz görünümüyle bu iki anıt Ksanthos'un simgesi gibidir. Kuzeydeki daha yüksek olan anıt '**Harpy Anıtı**' olarak da bilinen **Kral Kybernis Mezar Anıtı**'dır; kaidesi, mezar payesi, mezar odası ve üzerindeki taç şeklindeki mermer levhayla birlikte toplam yüksekliği 8,60 metredir. Kaidesi tek parça taştan meydana gelmiştir; kaidesinin boyutları 4x3,80 metre, yüksekliği ise 1,40 metredir. Mezar payesini oluşturan tek parça taşın yüksekliği 5,43 metre, genişliği ise 2,30 metredir. Anıtın mezar odasını çevreleyen beyaz mermer kabartmaların aslı Charles Fellows tarafından 19. yüzyılın ilk yarısında sökülerek British Museum'a götürülmüş, halen bu müzede sergilenmektedir. Günümüzde görülen blokların üzerindeki kabartmaların kopyaları 1957 yılında anıta yerleştirilmiştir. Kral Kybernis Mezar Anıtı üzerindeki kabartmalarda yer alan yarı kuş, yarı

*Kral Kybernis (Harpy) mezar anıtı batı yüzü.
Kabartmalar British Museum'da
sergilenmektedir.*

*Kral Kybernis (Harpy) anıtı ve
yanında bulunan payeli labit.*

*Kral Kybernis (Harpy) anıtının yanında
bulunan -alt kısmı payeli mezar, üst kısmı
labit olan- mezar anıtı.*

kadın figürlerden dolayı Yunan mitolojisindeki Harpylerle özdeşleştirildiği için anıt bu isimle anılır olmuştur. Hellen üslubunda olan mezar odasını çevreleyen kabartmaların dört tarafında armağanlar kabul eden figürler bulunmaktadır; güneyde ve doğuda bir kuş, kuzeyde bir miğfer ve batıda iki kadın figüründen sağdakine doğru yönelmiş üç kişi görülmektedir; diğer kadına ise ne olduğu anlaşılamayan bir hediye verilmektedir.

Doğu taraftaki kabartmalarda üç kadın figürüne bir köpek eşlik etmektedir. Anıt mezara ismini veren figürler ise kuzey ve güney uçlarda oturan figürlerin her iki yanında yer alan kuş kadınlarıdır ve kollarında çocuklar bulunmaktadır. Araştırmalar, anıtın Hellen üslubuyla yapıldığını gösterir; olasılıkla Batı Anadolu'dan bir sanatçının kabartmaları yaptığı, Miletos örnekleriyle benzeştiği düşünülmektedir; figürlerin duruşları

Kral Kybernis (Harpy) mezar anıtı kuzey yüzü kabartmaları: Doğu'nun yeraltı yargıcı (tanrı) Rhodanmanthis ölü beyin rubunu sunuyor.

Tiatronun kuzeydoğusunda bulunan ev tipi mezar.

da Arkaik Dönem'in sonundaki Hellen yontu sanatının izlerini taşımaktadır. Anıt M.Ö. 480 yıllarına tarihlenmektedir.

Kybernis Mezar Anıtı'nın güney bitişiğinde ise diğer dikkat çekici anıt mezar yer alır; aslında iki anıt mezarın birleştirilmiş tipik bir örneğidir. Likya'da türünün tek örneği olan anıtın altındaki payeli mezar kısmının üzerinde tipik bir Likya lahdi yükselir; alttaki paye kısmı tek parça taştan değil, taş blokların çevrilmesiyle oluşmuştur; olasılıkla içindeki boşluğu da mezar odası işlevi görmüş olmalıdır; anıtta gömülü olan kişi bilinmemektedir; genel görünümü değerlendirildiğinde anıtın olasılıkla M.Ö. 4. yüzyıla tarihlendirilebileceği öne sürülmüştür. Ksanthos kazıları sırasında kaidenin içinde gömüt ortaya çıkarılmıştır; ele geçen buluntular arasında -Antalya Müzesi'nde sergilenen- Mısır fayansından yapılmış bir vazo ve takılar vardır; vazanın üzerinde II. Ptolemaios'un (M.Ö. 283-246) eşi Berenike'nin resmi bulunmaktadır. Bu veriler ışığında bu gömüt M.Ö. 3. yüzyıla tarihlendirilmiştir; altında bulunan başka bir gömüt içindeki buluntuların değerlendirilmesiyle anıtın değişik dönemlerde kullanıldığı açığa çıkmıştır. Anıt, olasılıkla M.Ö. 6. yüzyılın ikinci yarısında yapılmış, M.Ö. 4. yüzyılda payenin üzerine bir lahit eklenmiş, M.Ö. 3. yüzyılda ise anıta tekrar gömüt konmuştur. Anıtın çevresinde ise yapılan kazılarda kayalara açılmış çukur mezarlar bulunmuştur; M.Ö. 3. yüzyılda bu alanın nekropol olarak kullanıldığı anlaşılmıştır.

Tiatronun kuzeydoğusundaki diğer tipik anıt mezar ise Likya evinin taklidi gibidir; bu dörtgen mezarın kaidesinin altında kayaya oyulmuş mezar odası bulunur; bu tür mezarlarda ailenin reisi üst kısmın, ailenin diğer ileri gelenleri de alt bölümdeki mezar odasına gömülmüşlerdir; kare şeklindeki anıt mezarı olasılıkla M.Ö. 5. yüzyıla tarihlenmektedir.

Ksanthos Obeliski olarak bilinen anıtın kuzey yönündeki Yunanca yazıtta "...Liklerden hiç kimse, agoranın surlarına On İki Tanrı steline benzer, bir anıt dikemedi..." denilmektedir; bu satırlar, anıtın bir **agora** içinde yer aldığını belirtmektedir; söz konusu agora, günümüzdeki Roma Dönemi agorasının yerinde olmalıdır; ama anıtın dikildiği tarihteki ilk agoradan iz kalmamıştır; kazılarda Romalı mimarların eski agora yapısının kalıntılarını tamamen yok ederek dönemlerinin agorasını inşa etmiş oldukları anlaşılmıştır. Ksanthos agorası, tiyatronun kuzeyinde bulunan geniş kare alanda yer alır; dört tarafı Roma Dönemi'nde sütunlu portikolarla çevriliydi; girişte ve kuzey yönündeki portikoda birçok sütun kaidesi bulunmaktadır; ama bunlara ait sütun ve sütun başlıkları bulunamamıştır. Portikonun bazı yerlerinde taban mozaiklerine rastlanmıştır. Agorada bulunan bazı yazıtlar az da olsa bilgiler sunar; bir yazıtta kent valisinin bouleuterion inşa ettirdiği yazılıdır; ama bu yapının varlığına ait bir parça bulunamamıştır. Doğu Roma (Bizans) Dönemi'nde agora üzerine bir kilise ve mezarlık yapılmıştır. Kentin yayıfladığı

dönemde ve sonrasında agorada bazı yapı izlerine rastlanmıştır. Osmanlı Dönemi'nde 18. yüzyılda ise Rodos'ta isyan çıkaran Rumların burada iskânı sağlanmış, olasılıkla agora üstünde bazı yapı kalıntılarının Rumlara ait konut ya da ağıl olabileceği düşünülmektedir.

Ksanthos Obeliski (Dikilitaşı) olarak bilinen anıt, tiyatronun kuzeyinde, agoranın da kuzeydoğu köşesindedir. Dört yüzeyinde Likya diliyle ve kuzey cephesindeki 12 satırlık Yunan diliyle kazınmış yazıt Likya ve Ksanthos kenti tarihine yeni veriler ekleyecek nitelikte önemli bir anıttır. Anıtın üst kısmındaki kırık parçaları çevresine yayılmıştır; alt bölümüne ait bazı parçalar British Museum ve İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde sergilenmektedir. Anıt en altta ana kayanın üzerine kurulmuştur; kayanın üzerinde birden fazla bloktan oluşan basamaklı kaide vardır; üstünde de tek parçadan oluşan 2,50x2,60 metre boyutunda, 1,26 metre yüksekliğindeki kaide yükselir; kaidenin üzerinde tek parça taştan oluşan yazıtlı taş, kırık parçalarıyla birlikte 4,04 metre yüksekliğe erişir. Dikilitaş olarak bilinen kalıntı aslında bir anıt mezarın yazıtlı bölümünü oluşturan parçasıdır; yazıtın Likya diliyle yazılmış bölümü tam olarak çözülememiştir; yazıtın 12 satırlık Yunanca kısmında anıtın, savaşın ve zaferin anısına agoradaki On İki Tanrı'ya adandığı, Harpagos'un oğlu Gergis'in (Likya dilinde Kheriga) Athena'nın yardımıyla birçok akropolü ele geçirdiği ve yakınlarına pay dağıttığı yazılıdır. Yunanca dizelerin devamında Gergis'in aynı anda yedi Arkadialı hopliti (Hellenli asker) öldürdüğünü, Zeus'a çok sayıda ganimet götürdüğü ve görkemli başarılarıyla Karikas ailesini onurlandırdığı belirtilmektedir. Yazıtın üzerinde 1,54 metre yüksekliğinde mezar odasını çevreleyen, üzerinde mezar sahibinin kahramanlıklarını anlatan kabartmalar bulunmaktaydı; kabartmalarda yer alan savaş sahnelerinde askerlerin geçit törenleri, başı yere düşmüş yaralı bir savaşçı, savaş alanında gururla yürüyen bir komutan betimlenmiştir. Kabartmaların üstünde bulunduğu düşünülen düz panelin kırık parçalarından bir kısmı anıtın çevresinde bulunmuştur; anıtın üzerinde -düz panelde- bir taht ve kenarlarında aslan başlı figürler bulunmaktaydı; süslemeli tahtın da üzerinde oturur durumda bir heykel olmalıydı. Fakat ören yerinde bu heykele ait hiçbir

parça ve kanıt bulunamamıştır. Anıtın, yazıtlı paye ve diğer bölümleriyle birlikte yüksekliği 9.71 metreyi buluyordu. Anıt mezarı üzerindeki Likya diliyle yazılmış dizeler günümüzde henüz çözilememiştir; ancak satır aralarında geçen isimler bize ipuçları vermektedir; satır aralarındaki Milasandra ismi Atinalı Melesandros olmalıdır. Tarihçi Thukydides'a göre

1- Ksanthos obeliskî yazıtlı kuzey yüzü. 2- Ksanthos obeliskî yazıtlı güney yüzü.
3- Ksanthos obeliskî detay. 4- Ksanthos obeliskî çevresinde bulunan kırık parçası.

Atina, General Melesandros'u vergi toplamak üzere Likya'ya M.Ö. 430- 429 yılında 6 gemi ile göndermiş, Likya ordusuyla yapılan savaş sırasında ise general öldürülmüştür. Bilim insanlarının araştırmalarında yazıttan elde edilen veriler arasında Likya diliyle yazılan dizelerde Gergis ve oğlu hükümdar Arbinas'ın mezarı hakkında bilgiler olduğu, her iki hükümdarın ölümünden ve anıtın dikilmesinden sonra yazıtın taşta işlendiği anlaşılmıştır.

Ksanthos **surlarının** uzunluğu yaklaşık 2 kilometredir; bazı yerleri iyi korunmuştur. Surların üzerinde bulunan Güney Kapısı, kente girişte görülebilen dikkat çekici bir yapıdır. Kapı, beş metreden fazla yükseklikte bir burç özelliği taşır; duvarlarındaki poligonal örgüsü yapıda hemen fark edilir. Kapının sağ dikmesinde, kral III. Antiokhos Dönemi'ne (M.Ö. 197) tarihlenen yazıtta kralın Ksanthos kentini Leto, Artemis ve Apollon'a adanmış yazılıdır. Güney kapısının

arkasına ise Dor düzeninde entablatur üzerinde bir kemer inşa edilmiştir; arşitravındaki yazıttan kemerin Likya valisi Sekstus Marcus Priscus tarafından yaptırıldığı anlaşılmaktadır. Kemerin entablaturdaki frizinde Leto, Apollon ve Artemis kabartmaları yer alır. Leto Kutsal Alanı'ndan gelen yol Eşen Çayı üzerinde bulunan Roma Köprüsü'nden geçerek Güney Kapısı'ndan kente girmekteydi; bu nedenle kapısı ve kemer üzerindeki Leto, Apollon ve Artemis üçlüsüne ait yazıt ve kabartmalar bulunmaktaydı. Leto Kutsal Alanı'na giden yol günümüzde modern köprü'nün altında kalıntıları olan Roma Köprüsü geçilerek gidilirdi. Roma Köprüsü'nün yaklaşık 200 metre altında diğer Roma Dönemi nekropolis bulunur; bu nekropolis (mezarlık) alanında geçmiş yüzyıllarda varlığı bilinen çok sayıda lahdi günümüzde görmek olası değildir.

Ksanthos ören yerine girerken görülen Güney Kapısı'nın kuzeydoğu yakınında ünlü

1, 2, 3 Nereidler Anıtı'nın kabartmaları. British Museum 4- Ksanthos'ta Nereidler Anıtı'ndan geriye kalan temel kalıntıları.

NEREİDLER ANITI (ÇİZİM) (BRITISH MUSEUM)

Ksanthos Güney Kapı'ya bakım bir terasın üzerinde bulunmakta olan Nereidler anıtı 1840 yılında Anadolu'nun dışına, Londra'ya taşınmasının ardından yerinde temel izleri ve o yıllardan kalma bazı taş bloklar kalmıştır.

Nereidler Anıtı yer almaktaydı; anıt 1840 yılında Charles Fellows tarafından yerinden sökülüp parçalara ayrılarak gemiyle Londra'ya götürülmüştür; anıt rekonstrükte edilerek British Museum'da sergilenmeye başlanmıştır; günümüzde anıtın söküldüğü yerde temel yapısıyla birkaç taş bloğu kalmıştır. Yunan kültürünün açık etkileri görülen Nereidler Anıtı, yüksek bir podyum üzerinde bir İon Tapınağı görünümündedir; podyum, arşitrav ve alınlık yüzeylerinde kabartmalar, İon sütunları arasında ise kadın heykelleri bulunmaktadır. Bu muhteşem kadın heykellerinin ayakları deniz hayvanlarına benzetilmiştir; bu figürler ölümlerin ruhlarına eşlik eden Nereidler olarak bilindiğinden anıt mezara da aynı isim verilmiştir. Nereidler Anıtı'nın kaidesindeki büyük frizde Pers - Yunan savaşları betimlenmiştir; mezar sahibi ve atalarının kutlama törenleri yer almaktadır. Kaidenin üzerindeki küçük frizde ise Likya prensi, Pers kralının buyruğuyla yaptığı uğraşları, başarıları kutlayıp yüceltmektedir. Ziyafet sahnesinde ise saraydaki yüce yeri nedeniyle gururlanmakta, av sahnesinde ise konumu nedeniyle ayrıcalığı vurgulanmaktadır. Görüntülerde öbür dünyayla ilintili beklentiler vurgulanmakta, sütunların arasındaki figürlerin de Nereidler olduğu görülmektedir. Böylece kahramanlık düzeyine çıkarılmış ölünün cennete yaptığı yolculuk sembolik bir biçimde betimlenmektedir. Anıt mezarının mimari özelliği, heykelleri ve kabartmalardaki üslubuna dayanarak yapılış tarihinin M.Ö. 380 yılı olduğu

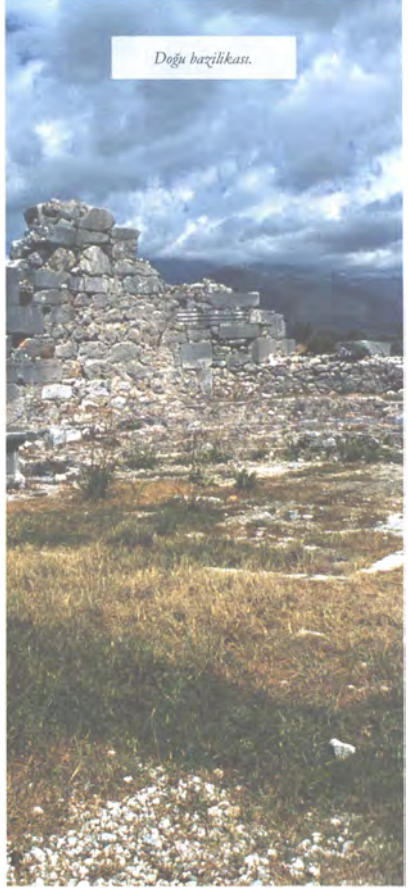
Kentte doğu-batı yönde uzanan taş döşemeli yol (decumanus).

Kentin doğusundan tiyatroya bakış.

▲ *Kentin doğu yakası.* ▼

Doğu bazilikası.

bilinmektedir. Anıt mezarda Hellen ve Pers etkisi görülür ve yapılış tarihi de kral Arbinas'ın hüküm sürdüğü tarihe denk düşmektedir. Hellen kültürüyle eğitilen Arbinas, Pers egemenliği sırasında hükümdar olmuştu; bilim insanları anıtın bu nedenle büyük olasılıkla Arbinas'ın anıt mezarı olduğunu belirtmektedirler.

Ksanthos ören yerinde bilet gişelerinin doğusuna doğru uzanan taş döşemeli yol, ziyaretçileri bazı yapılara ulaştırır. İki kaldırım arasındaki genişliği yaklaşık 12 metre olan bu **Sütunlu Caddesi**'nin her iki yanında, 5,70 metre genişliğinde, tabanı mozaik, portikoyla

örtülü kaldırım bulunmaktaydı; kaldırımın her iki yanında ise dükkânlar diziliydi. Bu tür mimari uygulama Phaselis ve Kadyanda gibi kentlerde de görülür. Doğu-Batı yönünde uzanan bu caddeyle (decumanus), ileride kuzey-güney yönünde uzanan ana cadde (cardo) kesişir. Sütunlu Caddesi'nin güneyinde 2500 metrekarelik bir alanı kaplayan kare planlı bir meydan -olasılıkla **Yukarı Agora**- yer alır; meydanın dört bir tarafında tabanı mozaiklerle döşeli portikolar bulunmaktadır. Sütunlu Caddesi'nin sonunda iki tonozlu, M.S. 4. yüzyıla tarihlenen anıtsal bir kapı (dipylon) kalıntıları yer alır; tonozların içinde çeşitli hayvan ve bitki motifli bezemeleri vardır. Taş

Doğu bazilikası.

Doğu bazilikası taban mozaikleri.

Döşemeli Meydan ise iki ana caddenin kesiştiği yerin kuzeyinde bulunur; kazılarda bulunan imparator heykelleri ve yazıtlar, buradaki yapıların resmî nitelikte olduğunu göstermektedir.

Sivil Bazilika ya da kriptoportik denilen yapı kalıntıları, iki caddenin kesiştiği yerin güneybatı yakınında bulunur; zemin katında, dükkânların yer aldığı yapının 'Yukarı Agora' portikolarıyla aynı dönemde inşa edildiği düşünülmektedir. Yapının altında ise ilki Hellenistik Dönem'in sonuna doğru yapılan büyük bir sarnıç yerine yapılan Roma Dönemi'ne ait bir sarnıç kalıntısı bulunmaktadır; ilk sarnıç izleri günümüzde görülebilmektedir; ilk sarnıç boş bir alanın/meydanın altına yapılmış olabilir. Kazı ekibi, yapının mimari özelliği ve içinde bulunan yazıtlardan "*Sivil Bazilika*" olabileceğini öngörmüştür. Taş

döşemeli meydanın kuzeyinde ortaya çıkarılan yarı ay biçimli yapının ise anıtsal bir çeşmeye ait olabileceği düşünülmektedir. Daha geride ise iki ana caddenin bulunduğu yere hâkim alanda, teras üzerine bir yapı kalıntısı vardır; olasılıkla Likya tipi ahşap bir yapının bu terasta yer almış olabileceği düşünülmektedir.

Kent merkezinde, kuzey-güney doğrultuda uzanan ana caddenin (corda) doğusunda kentin **Doğu Bazilikası**'nın kalıntıları yer alır. M.S. 5. yüzyılda inşa edildiği bilinen kilisenin uzunluğu atriumuyla birlikte 74 metredir. Yapının inşasında çok sayıda devşirme, Likya yapısının mimari parçaları kullanılmıştır. Kilisenin girişindeki atrium (avlu) bölümünün tabanı pışmış toprak plakalarla kaplıdır ve dört bir yanı -tabanı renkli, geometrik motifleri içeren mozaiklerle kaplı-

Doğu bazilikası.

Dansözler lahdi. (M.Ö. 4.yy.)

portikolarla çevrilidir. Portikolardaki mozaikler, -Doğu Akdeniz'de yaygın olan- 'Gökkuşağı' üslubuyla döşenmiştir. Avlunun doğu portikosu kilisenin aynı zamanda narteksini oluşturur; buradan ana mekâna girişi sağlayan orta kapının

Dansözler lahdi kapağının batı uzun yüzü detayı.

Dansözler lahdi kapağının batı uzun yüzü detayı.

Boğaya saldıran aslanlar lahdi. (M.Ö. 4.yy.)

mimari elemanları geçmiş dönem tapınak vb. bir yapının kalıntılarından getirilmiş olmalıdır; orta kapının her iki yanında da iki kapı vardır. Narteks tabanındaki mozaikler de dikkat çekicidir; bitkisel motifli panoların yanı sıra, cennet bahçesi betimlemeli olduğu yorumu getirilen panolar da vardır. Kilisenin ana mekânının tabanı da farklı üslupta mozaiklerle kaplanmıştır; taban döşemelerinde, depremlerin verdiği tahribat ve onarım izlerine rastlanır. Kilisenin nefleri, kaideler üzerinde yükselen mermer sütunlarla ayrılmıştır; bilim insanlarıncı kilisenin üstünde bir galeri katının da olabileceği varsayılmaktadır. Kilisenin inşasında kullanılmış devşirme malzemelerden bazılarını apsisinde de görmekteyiz; kazılarda apsis bölümünde bir sunağın varlığı da ortaya çıkarılmıştır. Kilisenin vaftizhanesi olarak bilinen kısmı kuzey nefin doğu bitişiğindedir. Yapı dört yapraklı yonca biçimindedir. Tabanında -dört boruyla doldurulan- bir havuz vardır; basamakları mermerdir. Bazilika, kentte meydana gelen depremlerin ardından belirli bir dönem kullanılamamıştır; 11. yüzyıl ve sonrasında bazilika tadilatlar geçirerek yerine küçük bir kilise inşa edilmiş. Olasılıkla 13. yüzyılda çıkan bir yangınla da terk edilmiştir. Kuzey-güney yönde inşa edilmiş anayolla güneye inildiğinde geniş bir meydana bulunan **Aşağı Agora**'ya ulaşılır; agoradan günümüze ulaşan bir yapı kalıntısı yoktur; üzerindeki kalıntıların çoğu bir bazilikaya aittir.

Kent merkezinin kuzeyinde ve doğusunda -dönemlerinin ilginç özelliklerini taşıyan- birçok mezar anıtları bulunur. Sütunlu yolun doğu ucuna 200 metre uzaklıkta, üzerindeki kabartmalar nedeniyle '**Dansözler Lahdi**' olarak bilinen mezar yapısına gelinir. Tipik bir Likya lahdi özelliklerine sahip olan mezar, basamaklı bir kaide üzerine oturmuş, muntazam oyulmuş tekneye ve semerdam biçimli kapağa sahiptir; kapağın uzun kenarlarında taşımayı kolaylaştırıcı aslan başlı tutamakları vardır. Semerdam biçimli lahdin batı yönü uzun kenarında bir av sahnesi kabartması yer alır; kabartmalarda iki avcının yaban domuzlarına saldırısı betimlenmiştir. Doğu yönündeki uzun kenarında ise bir savaş sahnesi betimlemesi vardır; iki atın üzerindeki

▲ Kapağı British Museum'da sergilenen Merbhi Labdi'nin (M.Ö. 390-385) kaidesinin kentteki görünümü. ▼

British Museum'da sergilenen Merbhi -ya da Chimaera- Labdi mermer kapağının uzun yüzleri ve alınlık kabartmaları: 1- Dört atlı arabada (Quadriga) sürücü ve panter betimlemesi.
2- Dört atlı arabadaki Apobat ile Chimaera sahnesi, 3- Alınlıkta üst iki bölümde karşılıklı oturan iki şifek, alt bölümlerde ise sağda adam, sol tarafta ise kadın karşılıklı oturmaktadır. (1,2,3)

savaşçılardan yenik düşmüş olanının başı yana düşmüştür; diğeri galip gelmiş zırh giyinmiş savaşçı ise aslan başlı bir yükselti üzerinde ayakta, elinde zaferin simgesi bir kalkan tutmaktadır. Lahdin kısa yüzlerinde ise karşılıklı dans eden kadınlar vardır; kadınların, keyifli bireğlence ortamında değil, dini bir ritüel anında -olasılıkla bir cenaze töreninde- dans ettikleri düşünülmektedir. Lahit üzerinde yazıt olmayışı nedeniyle sahibi bilinmemektedir; olasılıkla Ksanthos'un ileri gelenlerinden birisi olmalıdır. Mimari özelliği ve kabartmalarının incelenmesi sonucu lahit M.Ö. 4. yüzyıla tarihlendirilmektedir.

Kentin yukarı akropolünün doğu eteklerinde bulunan Likya tipi ahşap evlerle özdeşleştirilen kaya mezarlarının yanı sıra, daha doğuda bulunan lahitlerden bir tanesi de üzerinde iki aslanın bir boğaya saldırdığı anı betimleyen mezardır. Kaidesi ana kayanın oyulmasıyla oluşturulmuş lahit çok tahrif olmuş durumdadır; teknesinin bir kısmı günümüze ulaşmıştır; kabartmada bulunan iki aslan ters yönlerden boğaya

saldırarak parçalamaktadırlar; aslanların görünüş ve hareketleri etkileyici bir şekilde betimlenmiştir. Lahitteki Hellen izlerinin görülmesine karşın kabartmasındaki boğaya saldıran aslan teması daha çok dönemin doğu halklarının sık kullandığı bir figürü çağırıştırır. Likya kentlerinin Pers egemenliğinde olduğu dönemde kültürler arasındaki etkileşimin sanat akımlarına da yansımalarıdır.

Yukarı akropolün doğu yakasında 19. yüzyılda Ksanthos dışına çıkarılmış üç lahde ait kalıntılar bulunur; bu lahitlerin birincisi '**Aslanlı Mezar**' olarak bilinen payeli bir anıt mezardır; Ksanthos'un en eski mezar anıtlarından birisi olan 'Aslanlı Mezar'ın payesi üzerinde bulunan aslan kabartmalı plakaları günümüzde British Museum'da sergilenmektedir. M.Ö. 6. yüzyılın ortasına tarihlenen anıtın üslubunda açık Hellen etkisi görülür; kabartmalarda bulunan aslan teması bu dönemde sıkça kullanılmaktadır. Doğru halklarında güç ve iktidar sembolü olan aslan Yunan halkları arasında ise ölüm simgesi ve mezar bekçisi özelliği taşımaktadır. **Merehi Lahdi** ise 'Aslanlı Lahdi'nin daha

Payava Lahdi'nin kapağı, British Museum.

British Museum'da sergilenen mermer Payava (Payava) lahdi. Hyposorion'un üzerindeki kaidesi ve kapağında dikkat çekici kabartmaları vardır; kaidesinde bulunan bir satırda Likya yazıtta mezarın Payava'nın yaptırdığı yazılır. Lahit M.Ö.370-360'a tarihlenmektedir.

Smerdam kapağı ve tekne kısmı British Museum'da sergilenen Payava Lahdi'nin Ksanthos'ta bulunan kaidesi.

kuzeyinde, teknesi yan dönmüş vaziyette görülür. Kapağı 19. yüzyılda C. Fellows tarafından British Museum'a taşınmıştır. Lahdin uzun yüzlerinde panter ve Khimaira av sahnelerinin yanı sıra mahyalarında ise savaş ve ziyafet sahneleri bulunmaktadır. Anadolu dışına çıkarılmış diğer lahit ise M.Ö. 370-350 yıllarında ölmüş **Payava** (Pajava) isimli bir Ksanthoslu'ya aittir. 19. yüzyılda bu lahdin kaidesindeki kabartmalar, teknesi ve kapağı ile Londra'ya götürülmüştür. Mimari özelliği ve kabartmalarıyla Likya lahitlerinin en güzel örneklerinden birisi olan lahdin yerinde kabartmaları yok olan alt mezar odası ve kaidesine ait bazı mimari parçalar bulunmaktadır. Toplam yüksekliği 7,85 metre olan lahdin semerдам biçimli kapağında aslan başlı tutamakları bulunmaktadır; bu görkemli lahit tipik bir Likya ahşap yapısı taklit edilerek yapılmıştır; üzerinde zengin bezemeler vardır; anıt mezardaki kabartmalar mezar sahibini hem şimdiki, hem de öteki dünyada ölümsüzlüğünü yüceltici betimlemeler içermektedir. Mahya girişi üzerinde savaş ve av betimlemeleri bulunur. Kapağın kısa kenarlarında ahşap çerçeveleri taklit edercesine sfenksler yer alır. Kapağın uzun yüzlerinde ise atlı savaş arabaları bulunmaktadır; kaidede ise yine savaş ve huzura kabul edilme betimlemeleri yer almıştır.

lahit teknesi ve kapağından oluşur. Mükemmel bir taş işçiliğine sahip, 6,91 metre yüksekliğinde olan lahdin üzerinde kabartma bulunmaz. Lahdin üzerinde bulunan yazıtta lahdin "...*Pizibide oğlu ve Embromos'un yeğeni Ahqqadi tarafından...*" yaptırıldığı, anıta zarar vereceklerin para cezasına çarptırılacağı yazılmıştır; yazıtta ayrıca lahdin üst bölümünün karısına ve Menneteidi'nin soyundan gelenlere, alttaki odayı da ev halkına verdiği belirtilmiştir.

Kuzeydoğu nekropolisinde -Payeli Mezar'a bitişik bulunan İon cepbeli kaya mezarı (M.Ö.4.yy. ikinci yarısı).

Kuzeydoğu nekropolisinde -Payeli Mezar'a bitişik bulunan İon cepbeli kaya mezarları (M.Ö.4.yy.).

Kuzeydoğu nekropolisine çıkarken kentin diğer bilinen ikinci kapısının kalıntıları içinden geçilir. Kalıntılar arasında kapının büyük, gösterişli söveleri ayakta; kapının mimari kısımlarında Likya ahşap işçiliğinin izleri gözlenir. Anıtsal kapının kalıntıları arasında Roma Dönemi'nden bazı kemerli parçalara da rastlanır; Likya izleri görülen anıtsal kuzey kapısı Roma Dönemi'nde de onarılmış olmalıdır. Kentin surları anıtsal kapıdan başlayarak kuzeye doğru düzenli örülmüş duvarlarla ilerler. **Surlar** belli bir noktadan sonra batıya dönerek eğimli yokuşun üstüne kadar uzanır; surların üzerindeki kulelerden bazıları seçilebilmektedir.

Yukarı akropolün eteklerinde **Ahqqadi Lahdi** olarak bilinen bir mezar daha vardır; anıt, basamaklı kaide, alt mezar odası (hyposorion)

▲ Kuzeydoğu nekropolünde -Payeli Mezar'a bitişik- bulunan kaya mezarlarının iç bölümü (M.Ö.4.yy.) ▼

Kuzeydoğu nekropolünde bulunan 'Akropol Payeli Mezar Anıtı' (M.Ö.4.yy.)

Ksanthos Nekropolü, kentin doğusu, kuzeyi ve kuzeydoğusunda bulunan geniş bir alana yayılmıştır. İsimlendirilmiş lahitler dışında yukarı akropolün doğu eteklerinde çok sayıda tahrip olmuş, ya da toprağa gömülü lahithlere rastlanılır; lahithlerin arasında Likya tipi olanların yanı sıra Roma Dönemi lahithleri de vardır. Kent nekropolünün büyüklüğü ve mezar anıtlarının görkemi Ksanthos kentini Likya kentleri arasında ayrıcalıklı kılar.

Kent merkezinin kuzeyinde bulunan nekropolis alanı içinde payeli ve kaya mezarlarının da içinde bulunduğu bir grup anıt mezar vardır; '**Akropol Payeli Mezarı**' olarak isimlendirilen anıt mezar görünümü boyutlarıyla dikkat çeker; M.Ö. 4. yüzyılda yapıldığı bilinen payeli mezarın toplam yüksekliği 7,49 metredir. Üzerinde yer alan tek parça taş bloğun yüksekliği ise 4,75 metredir. Kareye yakın olan boyutu, kısa kenarı 2,28 uzun kenarı 2,43 metredir; anıtın mezar odasının yüksekliği ise 1,13 metredir; mezar odasını çeviren mermer bloklar özenle düzeltilmiştir ve üzerlerinde kabartma yoktur; bazı araştırmacılar mezar odasında bulunan mermer blokların olasılıkla boyanmış, zamanla boyamaların solmuş olabileceğini öne sürmüşlerdir. Payeli anıt mezarının alt kısmında bir grup ev tipi anıt mezar bulunur; bu mezarlardan birisi dışında diğerleri Likya ahşap yapısını taklit eder biçimde ana kayaya oyularak oluşturulmuştur. Mükemmel bir işçilikle -yontulan- kesilen kaya üzerinde ahşap bir evin ayrıntılarını görmek olasıdır; kırık olan anıt mezarın kapağı ise bir kütüğü andırmaktadır; bu tür ev tipi mezarların Likya'da M.Ö. 6. ve 4. yüzyılda yaygın olarak kullanıldığı bilinmektedir. Mezar anıtların iç kısımları daha özensiz bir işçilikle oyulmuştur; kapıları sürmeli olan mezarların açılarak değişik zamanlarda önceki kişiye ait kemiklerin bir köşeye yığılıp, başka ölülerin de gömülmesi sağlanmıştır. Ev tipi mezar anıtları içinde bir tanesi üslup olarak diğerlerinden ayrılır; M.Ö. 4. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenen İon üslubunu taklit etmiş, Hellen izlerinin ağır bastığı anıt mezarının sütunları kaybolmuş, anıtın giriş bölümündeki alınlığın bir parçası görülebilmektedir. Yekpare ana kayadan oyularak oluşturulmuş mezarın, okunan yazıtında "*Kbentenuba'nın oğlu Memruvi'ye*" ait olduğu, burayı tahrip edenlerin ya da yabancı birisini gömenlerin para cezasına çarptırılacağı belirtilmiştir.

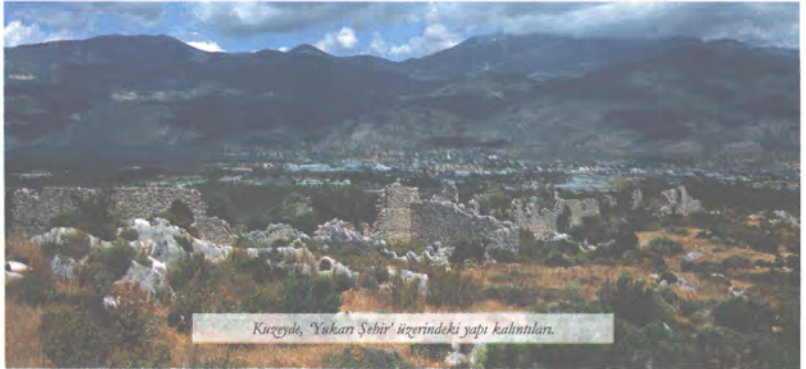
Kentin kuzeyinde bulunan tepe üzerinde de birçok yapının kalıntıları görülür; aşağı kente hâkim konumdaki tepenin üzerinde bir **kilise** kalıntısı yer alır; üç nefli olan kilisenin önünde kayalar oyularak oluşturulmuş bir atrium vardır. Kilisenin inşasında Roma yapısı mimari öğeler göze çarpar. Kilisenin ibadetten çok hac amaçlı kullanılmış olabileceği düşünülmektedir; kilisenin her iki yanında ana kayaya oyulmuş iki büyük **sarnıç** bulunur. Yukarı kentin bulunduğu tepenin batı yamacında ise '**Aurelios Mezarı**' olarak isimlendirilen bir kaya mezarı vardır; üzerindeki yazıtta, M.S. 3. yüzyılda yaşamış Aurelios isimli bir kişiye ait olduğu ve ailesi tarafından mezarın tekrar kullanıldığı anlaşılmıştır.

Ksanthos kentinin su gereksinimi -sarnıçların yanı sıra- doğusundaki dağlık alanda yer alan su kaynaklarından sağlanmaktaydı; su kaynaklarını kente taşıyan **su kemeri** kalıntıları kuzeydeki nekropolisin arkasından doğu yönüne doğru uzanır; çok az bölümü görülebilen Roma Dönemi yapısı olan su kemerlerinin belirgin olan kalıntıları -doğuda İslamlar Köyü'ne kadar- 7 kilometre boyunca uzanır.

Kuzey doğu nekropolünde bulunan labitler.

Kuzeyde, 'Yukarı Şehir' üzerindeki yapı kalıntıları.

KSANTHOS

1- Lykia Akropolü	9- Payava (Pajava) Labdi
2- Tiyatro	10- Surlar
3- Kybernis (Harpy) Anıtı	11- Sütunlu Cadde (Decumanus)
4- Agora	12- Katedral
5- Yazıtlı Stel	13- Dansözler Labdi
6- Nereidler Anıtı	14- Menebi Labdi
7- Güney Kapı	15- Aurelios'un Mezarı
8- Roma Akropolü	

Letoon, Ksanthos'un 'kuş uçuşu' 5 kilometre güneybatısındadır. İsmi tanrıça Leto'dan alan kutsal alanda ayrıca Leto'nun çocukları Artemis ve Apollon'a da tapınılıyordu. Leto Kutsal Alanı'nda en eski yerleşim M.Ö. 7. yüzyıla kadar uzanır. Bir su kaynağının çevresinde kurulan kutsal alan, aynı zamanda Likya'nın da ortak tapınma merkezidir. Kutsal alan, yaşamın ve verimliliğin simgesi Anadolu'nun ana tanrıçası adına kurulmuş bir kült merkeziydi; ana tanrıçaya ise ikinci derecede 'Elyana' isimli su tanrıçaları eşlik ederdi. 'Elyana'lar, daha sonraki dönemlerde Hellen kökenli 'Nymphe'lerle karışarak birlikte anılmaya başlandı. Zeus'tan olan çocukları Artemis ve Apollon'la Likya'ya gelen Leto'nun hangi tarihte Anadolu tanrıçası haline geldiği bilinmemektedir. Kutsal su kaynağının yanında bulunan alan Klasik Dönem'de düzenlenerek, Apollon, Artemis ve Leto adına üç tapınak inşa edilmiştir. Kutsal alanda ele geçen bir yazıtta Kral Arbinas'ın kült merkezine müdahale edip değiştirdiğini öğreniyoruz. Kutsal alanın kuzeyinde kamu ve yönetim yapıları bulunmaktaydı. Kutsal alanın kuzeyinde bulunan tiyatro ise M.Ö. 2. yüzyılın ortasına doğru inşa edilmiştir. Letoon'da 1962 yılından bu yana sürmekte olan bilimsel kazılarda kutsal alan içinde birçok yapı hakkında somut verilere ulaşılmıştır.

Tanrıça Leto hakkında antik kaynaklardan günümüze birçok söylence ulaşmıştır; Leto, Zeus'a âşiktir; karısı, tanrıça Hera'nın nefretini kazanır ve kıskanç eş tarafından sürülür; Leto, Zeus'tan olan çocukları Artemis ve Apollon'u doğurmak üzere Delos'a gelir.

LETOON (LETO KUTSAL ALANI)

"...LETO, ZEUS'A AŞIKTIR,
KARISI TANRIÇA HERA'NIN
NEFRETİNİ KAZANIR VE
KISKANÇ EŞ TARAFINDAN
SÜRÜLÜR..."

Roma Dönemi'nde yeniden inşa edilen revağın içinde bir yangın sırasında zarar görmüş -moloz taş olarak kullanılmış- heykellerin kırık parçaları titiz bir restorasyonla birleştirilerek ayakta kaldırılmıştır. Heykel M.Ö. 2. yy'a tarihlenmektedir. Antalya Müzesi.

Likya'ya da birkaç defa geldiği söylenir; Likya'ya bir gelişinde susuzluğunu gidermek için bir çeşmeye yanaşan Leto, Hera'dan korkan bir çoban tarafından kovulur; çocuklarını doğurduktan sonra Likya'ya gelen Leto, çobanı kurbağaya dönüştürerek cezalandırır.

Başka bir söylencede ise çeşmeden kovulan Leto, kurtlar tarafından Ksanthos Irmağı'nın kaynağına götürülerek susuzluğunu gidermiştir; söylencede bu olay nedeniyle Termilis olan ülkenin adı Likya'ya çevrilmiştir.

Leto adına tapınım yapılan Ksanthos yakınındaki Letoon'daki kutsal alanın ünü Likya Birliği içinde önemli bir yerdedi. Leto, çocukları Artemis ve Apollon ile Likya'nın ulusal tanrıları, Letoon da Likya Birliği'nin kutsal alanıydı. Bu tanrılar Hellen pantheonuna ait olmasına karşın Likya topraklarında yerleşmiştir; Hellen pantheonunda Artemis ve Apollon'un öne çıkmasına karşın burada Leto ön planda yer alır; kutsal alan da tanrıçaya adanmıştır. M.Ö. 5. yüzyılın sonuna doğru -Hellen kültürüyle yetmiş- kral Arbinas'ın hüküm sürdüğü dönemde kutsal alanda Hellenleşme etkisi artmıştır. Bulunan bir yazıtta kral Arbinas kutsal alana Leto, Artemis ve Apollon adına tapınaklar inşa ettiğini, Artemis kültünü başlattığını belirtmiştir. Leto Kutsal Alanı'nın Hellenistik dönemde gelişimi hızlanır; kutsal alanın etrafı portikolarla çevrilir; kente tiyatro inşa edilir; yazıtlardan elde edilen verilerde kutsal alanda festivalerin düzenlendiği belirtilmektedir; olasılıkla burada bir de stadium vardır; ama günümüze kadar bu yapının izine rastlanmamıştır. Letoon, Likya Birliği'nin bir tapınım

Leto Kutsal Alanı.

Leto Tapınağı, (sütunlu kısım).

Tapınaklara ait sütun başlıkları.

*Tanrıça Leto Başı.
Mermer. Erken
Hellenistik Dönem,
M.O.3.yy. başları.
İstanbul
Arkeoloji Müzeleri.*

*Kutsal alanda bulunan
bir yazıt.*

*Üç dilili yazıtın
Eski Yunanca yüzü.*

*Letoon üç dilili yazıtın
Lazya dilyle yazılmış
yüzü. Vethaye Müzesi.*

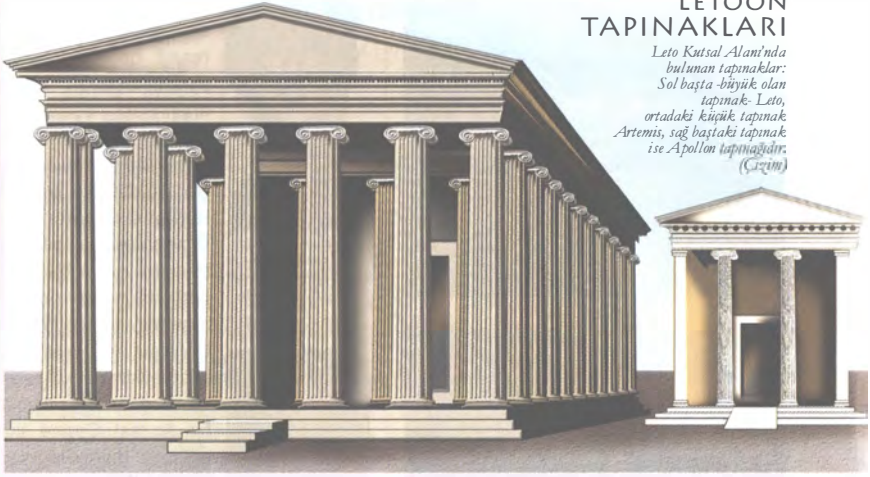
merkezi olmasının yanı sıra sembolik bir merkez işlevi de görmekteydi; birliğin resmi belgeleri burada saklanmaktaydı, kentler arasındaki sözleşmeler burada yapılmaktaydı; kutsal alanda bulunan birçok yazıtta bu belgelere rastlanmaktadır. Roma Dönemi'nde de gelişimini sürdüren Letoon'da geniş çaplı bir imar programı uygulanmıştır; bu dönemde tanrılaştırılmış Roma imparatorları adına bir kült salonu ve Hadrianus'a adanan bir Anıtsal Çeşme inşa edilmiştir. Hristiyanlığın yayılması sırasında önemini yitiren tapınaklar yıkılarak mimari parçalarından yeni bir kilise yapılmıştır. Leto'ya adanan tapınak, diğer iki tapınak gibi yıkılmamış, kilisenin ek yapısı olarak bir süre korunmuştur; günümüzde kutsal alanda Leto Tapınağı'nın çok sayıda mimari parçaları görülebilmektedir.

Kutsal alanda bulunan üç tapınağın yapılabilmesi için doğudaki meyilli alan, kayalık zemin seviyesinde oyularak uygun alan yaratılmıştır. Üç tapınak birbirlerine paralel halde cepheleri güneye bakmaktadır; tapınakların güneye bakması Hellen tapınaklarına göre farklılık gösterir. Hellen tapınaklarında cephe güneşin doğduğu yöne bakmasına karşın Letoon'da güney yön tercih edilmiştir. Tapınaklar

LETOON TAPINAKLARI

*Leto Kutsal Alanı'nda
bulunan tapınaklar:
Sol başta -büyük olan
tapınak- Leto,
ortadaki küçük tapınak
Artemis, sağ baştaki tapınak
ise Apollon tapınağıdır.
(Çizim)*

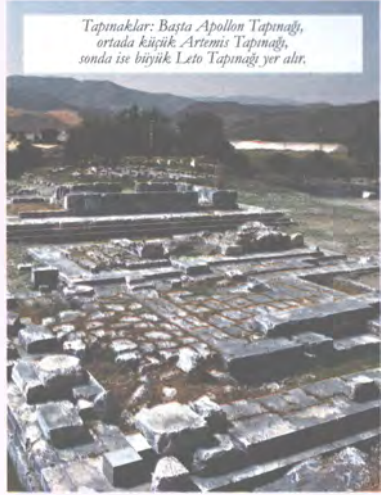
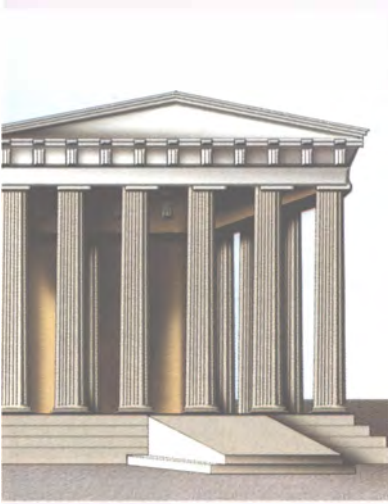
*Leto, çocukları Artemis ve Apollon ile Likya'nın ulusal
tanrıları, Letoon da Likya Birliği'nin kutsal alanıydı.*

Apollon Tapınağı.

alanına sonradan kaideler üzerinde heykeller ve resmi belgeleri içeren yazıtlar dikilmiştir; tapınakların ön kısmında birer sunak olmalıydı; ama hiçbirisinin izlerine rastlanmamıştır. Leto Kutsal Alanı'nda yapılan kazılar sonucunda üç tapınağın varlığı tespit edilmiştir; doğudaki kayalıkta meyilli alana yaslanan **Apollon Tapınağı**, batısında küçük Artemis tapınağı ve en batıdaki ise Leto Tapınağıdır. Apollon ve Artemis tapınağı, kutsal alana daha güneyde erken Doğu Roma (Bizans) Dönemi'nde yapılan kilise inşaatı sırasında yıkılmış ve duvar taşları kilisenin yapımında kullanılmıştır; taşların bir kısmı kireç elde etmek için ocaklarda yakılmıştır; bu iki tapınağın taşlarının bir kısmı da kutsal alanın etrafındaki duvar yapımında

kullanılmıştır. Meyilli alana yaslanmış Apollon Tapınağı Dor düzeninde, 6x11 sıralı sütunlarla inşa edilmiştir. Cephesinde 6 sıra sütun bulunan tapınak güney yöne bakmaktadır; tapınağının cellasında ortaya çıkarılan -M.Ö. 2. yüzyıla tarihlenen- mozaiklerdeki bezemeler yapının Apollon'a ait olduğunu kanıtlamıştır; mozaiklerdeki betimlemelerde bulunan lir (lyra), yay, ok kılıfı ve rozas bezemeleri tanrı Apollon'un simgeleridir; tanrı Apollon, mitolojide müziğin, sanatın, güneşin, ateşin ve şiirin tanrısı, Zeus ve Leto'nun oğlu, Artemis'in ikiz kardeşidir. Ayrıca adı değişmeden, Roma mitolojisine geçen tek tanrıdır. Apollon Tapınağı'ndan günümüze üst yapısından hiçbir parça ulaşmamıştır; zemin seviyesindeki temel yapısı incelendiğinde kutsal alanın erken

Tapınaklar: Başta Apollon Tapınağı, ortada küçük Artemis Tapınağı, sonda ise büyük Leto Tapınağı yer alır.

Letoon'da bulunan Apollon Tapınağı mozaiği. Fetihye Müzesi.

Letoon'da bulunan Apollon Tapınağı mozaiği kopyası. Hellenistik Dönem'e tarihlenen mozaiğin ortasındaki güneş motifi ışık ülkesi Likya'yı, sağ tarafındaki lyra (lir) betimlemesi Tanrı Apollon'u sembolize etmektedir. Orijinal mozaiik panosu Fetihye Müzesi'nde sergilenmektedir.

dönemlerinde Likya ahşap mimarisinin izlerini taşıyan bir tapınağın varlığı ortaya çıkarılmıştır. Temel taşları ahşap yapı geçmeleri taklit edilerek oluşturulmuştur; olasılıkla bu ilk tapınağın üst yapısının ahşap ve M.Ö. 5. yüzyılda yapılmış olabileceği varsayılmaktadır. Sonradan yapılan tapınağın ise Hellenistik Dönem'in başına tarihlenmesi olasıdır. Kazı heyetinde yer alan bilim insanları, ilk yapılan ahşap tapınağın sonraki büyük tapınak içinde korunmuş olabileceğini de belirtmişlerdir.

Apollon Tapınağı'nın yanında, paralel yer alan **Artemis Tapınağı**, diğer tapınaklara göre daha küçük boyutlu, İon ya da Korint düzeninde inşa edilmiştir; tapınağın güneye bakan ön cephesinde 4 sütun vardı; yan cepheleri ve arka cephesinde sütun yoktu; diğer tapınak gibi Artemis Tapınağı'nın da -erken dönemlerde- yerinde ahşap bir tapınak bulunmaktaydı. Tapınağın ismi, yakınlarında bulunan iki yazıtlı saptanmıştır; birincisi, kral Arbinas'ın Artemis'e adanan bir tapınak inşa ettiğini belirten yazıttır. M.Ö. 360 yılına tarihlenen ikincisinde ise Limyralı Demokleides isimli bir kişinin tanrıça Artemis'e heykel adadığı yazılıdır. Artemis Tapınağı da erken Doğu Roma (Bizans) Dönemi'nde Hristiyanlığın yayılması sırasında diğer

1

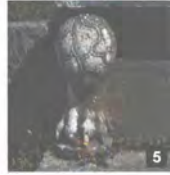
2

3

4

5

1- Tiyatro.
2- Tiyatro, 36 oturma sırasına sahiptir; sahne binasıyla izleyici kütüğü ayırır.
3- Kuzeybatı yönüne bakan tiyatro yaklaşık 5700 seyirci kapasitelidir.
4- Tiyatronun güney girişi.
5- Tiyatronun basamak altlarında bulunan aslan ayakları.

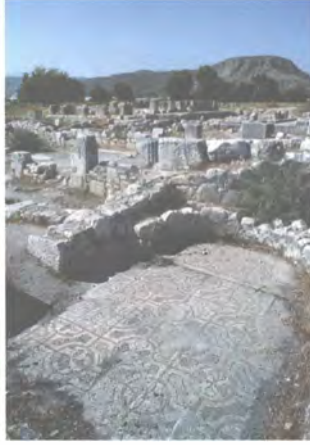
tapınağın akıbetine uğrayarak yıkılmış, yapı taşlarından kilise inşa edilmiştir. Artemis tapınağı çevresinde bulunan az sayıda küçük mimari parçalar tapınağın muhteşem görünümünden izler taşır. Sonradan yapılan tapınak M.Ö. 4. yüzyıl başına tarihlenmektedir. Kutsal alanın baş tanrısı Leto adına yapılmış tapınak ise Artemis Tapınağı'nın batısında yer alır; diğer tapınaklara göre daha büyük boyutlu tapınağın zemininde tıpkı Apollon ve Artemis tapınaklarında olduğu gibi bir ahşap tapınağın izlerine rastlanır. Ön ve arka cephesinde 6'şar, yan yüzlerde de 11'er sütunun bulunduğu tapınak İon düzeninde inşa edilmiştir; İon tarzda işlenmiş sütun başları dikkat çekicidir. Yapı, diğer tapınaklar gibi hemen ortadan kaldırılmamış, güneye yapılan bir kilisenin ek binası olarak kullanılmış olmalıdır. Sonraki dönemlerde depremde yıkılan ve terk edilen yapıdan geriye çok sayıda mimari parça kalmıştır. **Leto Tapınağı**'nın ön cephesinden içeri girildiğinde iki sütunun bulunduğu bir pronos yer alır; bu kısımdaki taşlar oyularak bir havuz yapılmıştır; anıtsal bir kapıdan girilerek cellaya

ulaşılır. Önceki ahşap tapınağın ne zaman inşa edildiği bilinmemesine karşın İon düzeninde yapılan son tapınağın dış mimari özelliği M.Ö. 4. yüzyılın başına tarihlenmektedir; ama iç cellanın frizleri M.Ö. 2.yüzyıl ortalarına tarihlenmektedir. Bu iki farklı tarihçe tapınağın farklı dönemlerde yeniden inşa edildiği ya da yenileme gördüğü şeklinde yorumlanabilir.

Kutsal alanın kuzey yönünde yer alan **tiyatro** M.Ö. 2. yüzyılın ortalarına tarihlenmektedir. Oturma sıralarının sağlam ulaşmasına karşın sahne binası yıkık durumdadır; tiyatro, ortasındaki kayalık alan tıraşlanarak oluşturulmuştur; 36 oturma sırasının olduğu tiyatro caveası ışınal basamaklarla 11 bölüme ayrılmıştır; yatay bir yürüme yolu (diazoma) vardır. Letoon tiyatrosunda -kuzey ve güneyde olmak üzere- iki tünel vardır; tünelin kuzey girişi oldukça gösterişlidir; girişin üzerinde Dorik Kompozit bir tepelik bulunur; bu kısımda yapılmış kabartma tiyatro maskları oldukça dikkat çeker. Tiyatronun güney tünel çıkışında yine estetik Dorik alınlıklı cephe bulunur. Tünellerin yakınında lahitler

Tiyatro yakınında bulunan kabartmalı lahit.

Erken Bizans Kilisesi mozaïği.

Kutsal alanda bulunan yazıtlı bir kaide.

bulunmaktadır; bir lahit üzerinde bulunan kabartma ilginçtir; kabartmada bir kişi cenaze şöleninde uzanmış şekilde betimlenmiştir. Tiyatronun yakınlarında lahitlerin bulunması, bu alanın yol olarak kullanıldığını göstermektedir; Antik Dönem'de genellikle mezarlık alanlar yol kenarına yapılırdı; çevresinde çok sayıda lahdin olması tiyatronun bu mezarlık alana yapıldığını göstermektedir. Antik Dönem'de Ksanthos'un çevresi bataklıkalandı; kentten kutsal alana giren yol da tiyatronun yaslandığı tepeden geçmekteydi; tiyatronun diazoma seviyesinde olan tünelleri de bu yol ağzında bulunuyordu; olasılıkla kutsal alana tiyatronun gösterişli kuzey tünelinden girilip, diazomasından geçilerek güney tünelden kutsal alana ulaşıyordu.

Hristiyanlığın yayılmasıyla Leto Kutsal Alanı'ndaki tapınaklar yıkılarak daha güneyine üç nefli bir kilise inşa edilmiştir. Kilisenin yapımında Apollon ve Artemis tapınaklarının blok taşları kullanılmıştır. Kilisenin narteksi batı yönündedir; ortadaki büyük nefin her iki yanında daha küçük boyutlu birer nef bulunur; M.S. 6. yüzyıla tarihlenen bu Doğu Roma (Bizans) kilisesinin güneydoğusunda bulunan ek bölümündeki mozaik dikkat çekicidir. Leto Tapınağı diğer tapınaklar gibi bu dönemde yıkılmayıp, kiliseyle bir bağlantı yapılarak ek yapı olarak kullanılmış olmalıdır.

Kutsal alanın doğu kısmında **teraslar** bulunur; tiyatronun güney tünelinden başlayarak yapılmış teraslar bazı bölümlerde destek duvarlarına dayanmıştır; tapınaklara doğru yaklaşıldığında terasların doğal ana kayanın tıraşlanarak oluşturulduğu görülür. Doğudaki yamaç üzerinde bulunan bu teraslarda bazı yapı kalıntı izlerine rastlanır; bu yapıların işlevi kesin olarak bilinmemesine rağmen bazı konutlara ait olabileceği düşünülmektedir.

Kutsal kaynağın da içinde yer aldığı kutsal mekânın batısında, kuzey-güney yönde ilerleyen yuvarlak bir duvar bulunmaktadır; kutsal alanı sınırlayan bu duvarın içinde de yapının ilk propylonunun izlerine rastlanır. Kutsal alanın içindeki yapıları batı ve kuzey yönünde yer alan Dor düzenli bir **portiko** çevreliyordu; portikoya ait olduğu varsayılan sütunlar bu kısımda bulunmaktadır; snak armağanlarının korunduğu ve ziyaretçilere de sığınak olan portiko M.Ö. 2. yüzyılda yapılmıştır; portiko M.S. 1. yüzyılda yeniden düzenlenmiş, batıdaki portikoya bir başka portiko eklenmiştir. Kutsal yere giriş kısmı da alınlık ve sütunlarla gösterişli bir hâl almıştır. Kutsal alan içinde bulunan, -günümüz ibadethanelerine giriş kurallarını anımsatan- bir yazıtta kutsal alana silahla ve metal takılarla girelemeyeceği ve içeride gece kalınamayacağı

Nymphaion.

Likya'nın Roma eyaleti haline getirilmesinden sonra Letoon'un önemi daha da artmıştır.

yazılıdır. Kutsal alana girişin yakınında portiko içindeki nişlerde heykeller bulunmaktaydı; nişin altındaki bölüme de heykeli bulunan kişilerin isimleri kazınmıştı. Kutsal alan içinde bulunan su kaynağının seviyesinin farklı dönemlere göre değişmesi sonucu -taşmayı önlemek için- bazı önlemlerin alındığı görülmüştür; M.S. 4. yüzyılda ise portikoların tamamen yıkıldığını, seviyesi sürekli değişen yer altı suyunun alanın dışına çıkarılması için bir kanal açıldığı gözlemlenmektedir.

Letoon'da, batı propylonunu Leto Tapınağı'na -kutsal yol olarak da bilinen- **taş döşemeli yol** bağlar. Roma Dönemi öncesinde yapıldığı düşünülen yolun kenarlarında kaideler üzerinde heykeller bulunmaktaydı. Kutsal mekân içinden çıkan suyun kaynağında yapılan kazılarla Hellenistik Dönem öncesine tarihlenen pışmış topraktan yapılmış, armağan olarak sunulan

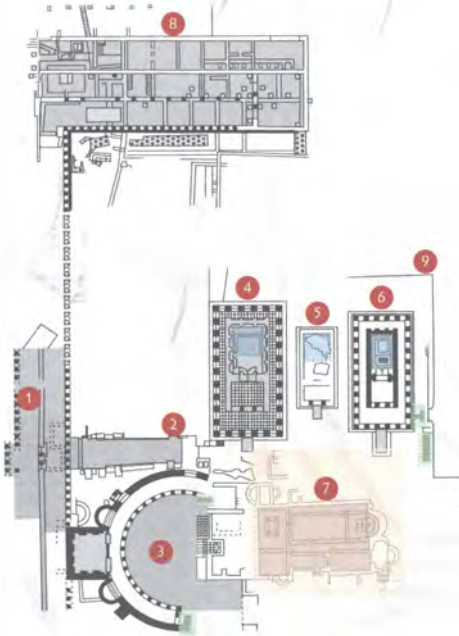
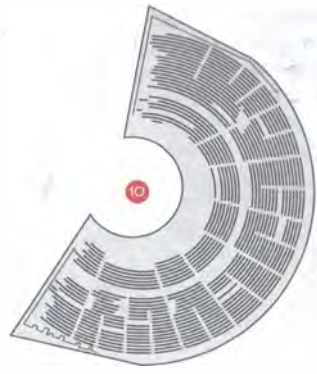
küçük heykeller ele geçmiştir; sunulan bu armağanlar o dönemde tapınılan bir tanrıya ait olmalıdır. Likyalıların 'Elyana'lar ismini verdikleri tanrıların Hellenistik Dönem'de isimlerinin değişerek Nymphe olduğunu bilmekteyiz. Kutsal kaynaktaki bu kültün Leto Tapınağı'nın yapılmasıyla ortadan kalktığı düşünülmektedir. Leto Tapınağı'nın yapımı sırasında da kutsal mekân çevresinde birçok değişiklikler yapılmıştır; kutsal su kaynağının çıktığı kayalık alanda bir teras oluşturulmuş, bu yapay terasın duvarından da bir tonozlu odaya girilmekteydi; odanın önünde bir havuz bulunuyordu ve içinde bir kâğıt seki vardı. Bu tür kutsal suyun olduğu mekânlarda yapay bir mağara yer almaktaydı; mağaranın içinde bulunan taş sekiye kutsal alanı ziyaret edenlerce getirilmiş armağanlar konulurdu.

Likya'nın Roma eyaleti haline getirilmesinden sonra Letoon'un önemi daha da artmıştır; Roma İmparatoru Hadrianus'un (M.S. 117-138) Letoon ziyareti sonrası kutsal suyun çevresine büyük boyutlu, yarım daire biçimli Nymphaeum (Anıtsal Çeşme) inşa edilmiştir. Kutsal suyun bulunduğu mekânda yer alan yapay mağaranın (Nymphae Mağarası) önüne inşa edilen Anıtsal çeşme oldukça gösterişliydi; yarım dairesel bir portiko, bir su havuzunun kenarında yer almaktaydı. Portikonun arkasında -ele geçen bir yazıttan anlaşıldığı üzere- imparator Hadrianus'un heykeli bulunmaktaydı.

LETOON

- 1- Propylon'lar ve Batı Portiko
- 2- Kutsal Yol
- 3- Anıtsal Çeşme
- 4- Leto Tapınağı
- 5- Artemis Tapınağı
- 6- Apollon Tapınağı
- 7- Erken Bizans Kilisesi
- 8- Kuzey Portiko
- 9- Teraslar
- 10- Tiyatro

- Likya Dönemi
- Hellenistik Dönem
- Roma Dönemi
- Bizans Dönemi

Pydnai Kalesi, Ksanthos'un 14 kilometre güneybatısındadır; Letoon ve sonrasında Karadere Beldesi yolu izlenerek ulaşılır; antik kaynaklar ve bazı yazıtlarda yerleşim isminin Kydnai olarak da anıldığı bilinmektedir. Kale, sahile 1,5 kilometre uzaklıkta alçak bir tepenin üzerindedir; kalenin iki giriş kapısından birincisi doğuda, diğeri ise kuzeydoğu yöndedir. Kalenin günümüze sağlam ulaşmış 300 metre uzunluğundaki surları üzerinde düzensiz

PYDnai VE BÜKSES KALESİ

"...KALENİN ALTINDAN
BAŞLAYAN AKDENİZİN
EŞSİZ SAHİL ŞERİDİ
PATARA'YA KADAR UZANIR..."

aralıklarla sıralanmış 11 dörtgen kulesi iki katlı olup girişleri içeridendir. Sur duvarlarının üst kısmında yassı ve eğimli plakalar bulunur; üzerlerinde ise harç ve molozdan oluşan bir kaplama vardır. Yaklaşık dört hektarlık bir alanı kaplayan kale duvarlarında

gösterişli poligonal duvar örgüleri görülür. Surların iç doğu köşesinde bir kilise kalıntısı vardır. Pydnai Kalesi, Akdeniz'in kıyısında gemilerin güvenle yaşayabileceği korunaklı bir yerde kurulmuştur;

Patara'ya kadar uzanan Pydnai sabilleri.

Pydnai'nin kuzeydoğu yakınlığında bulunan kalıntı.

Pydnai'nin kalenin batı yakasında bulunan doğal koy.

Kalenin poligonal düzenli örgü duvarı. Kale içinden detay.

Kalenin kuzeybatı kısmı.

Kalenin kuzey doğu kısmı.

Lezoon yönüne bakan kule.

Kale içinde bulunan kilise kalıntısı.

Kalenin iç kısmı.

Pydnai yol üzerindeki su kaynağı.

antik çağda Ksanthos ile denizin arası bataklık bir alanı oluşturmaktaydı; denizden kente ulaşmak için bataklığın çevresini dolanmak gerekiyordu; kenti tehdit edebilecek saldırı noktalarını güvende tutmak için Ksanthos kenti sahilinde bazı savunma noktaları yapılmış olmalıdır; Pydnai Kalesi de Ksanthos kentinin güvenliğini sağlamak amacıyla yapılmış savunma kalelerinden birisidir; Karadere Beldesi ile Pydnai arasında, bulunan ikinci yapı BükSES Kalesi'nin de işlevi aynı olmalıdır; antik çağdan günümüze deniz seviyesindeki değişim ve akarsuların getirdiği alüvyonlar bu iki kalenin sahiliden uzaklaşmasına neden olmuştur. M.Ö. 3. yüzyıla tarihlenen Pydnai Kalesi'nin günümüze sağlam ulaşmış, bazı yerlerinde 10 metre yüksekliğe ulaşan surları, kuleleri ile Akdeniz kıyısında dikkat çekici bir görünüme sahiptir; çok yakınında bir akarsu kıvrımlar çizerek denize ulaşır; bu tatlı su kaynağı Antik Dönem'de gemicilerin de su gereksinimlerini sağlamış olmalıdır. Kalenin altından başlayan Akdeniz'in eşsiz sahil şeridi Patara'ya kadar uzanır. Kalenin içinde doğu yönünde bulunan bir kilise kalıntısından başka yapıya rastlanmaz; kale geç dönemlerde Hristiyanlarca sığınak yeri olarak kullanılmış olmalıdır; erken dönemlerde kalenin içinde bazı yapıların var olabileceği düşünülebilir; ayrıca kale surlarının yakınlarda büyük bir sarnıç bulunmaktadır.

Roma Dönemi'nde deniz ile Ksanthos arasındaki ulaşım bataklığın çevresi dolaşarak yapılmaktaydı; geç dönemlerde bataklıktan dağa doğru uzanan bir Romayolu yapıldığı varsayılmaktadır.

Batı Likya'nın önemli liman kentlerinden birisi olan Patara yerleşimi, Ksanthos yakınlarında, Fethiye - Kalkan yolunun 5 kilometre güneyinde Gelemiş Köyü'ndedir. Antik yerleşime köy içinden geçilerek bir kilometre sonra ulaşılır. Kent yerleşimi köyün güne-

yinden başlayarak Akdeniz sahiline kadar çok geniş bir alana yayılır. Antik Dönem'de Likya'nın önemli limanının da içinde var olduğu, 2 kilometre uzunluğunda, 250-500 metre genişliğindeki körfez yer almaktaydı; körfezin önü, kıyı kumsalının rüzgârla yer değiştirmesi, ırmakların taşıdığı alüvyonlar sonucu kapanmıştır; sel sularıyla beslenen dereler de liman alanını adeta bataklıkla -göle- dönüştürmüş, kullanılamaz hale getirmiştir. Antik yerleşim yapılarının çoğu kumların altında ya da bataklığın kıyısında ya da içindedir. Kent yapılarının çoğunu bataklık içindeki bitki dokusu gizlemektedir. Kent yerleşimi, doğu yönde Doğucasarı akropol suru, batıda Alakür sırtı üzerindeki batı suru, güneyde tiyatronun yaslandığı Kurşunlu Tepe ve kuzeydeki Kısıc geçidi arasında bulunan yaklaşık 100 hektarlık geniş bir alana yayılmıştır; çok yakın çevresinde Patara Kenti'ne ait yerleşim izlerini doğuda -kente su taşıyan- Delikkemer Su Kemer'i'nin çevresindeki birçok tepe üzerinde görmek olasıdır; Ksanthos Vadisi'ne hâkim konumdaki Eretepe üzerinde olasılıkla gözetleme kulesi -karakol- olduğu düşünülen bir yapı bulunur; bunun yanı sıra yakın çevresinde Gökdere, Makbara, Yalı, Tavas, Muarönü, Moarkürü, Gemicikönü, Gemicik, Kulaksız ve Gürlen'in çevresinde kentle ilişkilendirilen kalıntılara rastlanır.

PATARA

"...LİKYA BİRLİĞİ İÇİNDE
3 OYA SAHİP 6 BÜYÜK KENTTEN
BİRİSİ OLAN PATARA,
ROMA DÖNEMİNDE DE
ÜNÜNÜ SÜRDÜRÜR..."

anitsal kapısına ulaşılır; yolun devamı eski limanın doğusundaki yapıların yanı sıra Likya Birliği Meclis Binası, Tiyatro ve Ana Cadde'ye çıkar. Patara kazılarını 1988 yılından bu yana Türkiye'nin Akdeniz Üniversitesi bilim heyeti sürdürmektedir. 1988-2008 yılları arasında Prof. Dr. Fahri Işık başkanlığında süren kazılar, 2009 yılından bu yana Prof. Dr. Havva Işık başkanlığında sürdürülmektedir.

Kazılar sonucu Tiyatro, Deniz Feneri, Meclis Binası'nın yanı sıra birçok yapı kum yığınlarından ve bataklık bitkilerinden temizlenerek gün ışığına çıkarılmıştır. Meclis Binası ve Deniz Feneri'nde yapılan kapsamlı restorasyonlarla yapılar ayağa kaldırılmıştır. Patara antik yerleşimi içinden devam eden karayolu Akdeniz'in en gözde -12 kilometre uzunluğundaki- sahiline çıkar; sıcak mevsimlerde kent gezisinin ardından Patara sahiliinde deniz keyfi yapmak geziyi ayrıcalıklı kılar. Patara kumsalları deniz kaplumbağalarının da (Caretta Caretta) yumurtlama alanlarıdır; bin yıllarca sahile yuva yapıp yumurtalarını bırakan kaplumbağaların yavruları belli süre sonra kabuklarını kırarak Akdeniz'in berrak sularıya buluşurlar.

Patara'nın ismine en erken Hitit kaynaklarında

*Patara kazılarında
bulunan figürün
Antalya Müzesi.*

Kentin kuzey girişi.

Kuzey girişte bulunan mezar anıtı (mausoleum).

Patara sahili.

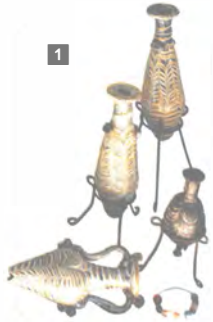
Eski liman alanı ve kıyısında yapılar.

Patara kazılarında bulunan eserler. Antalya Müzesi. (1, 2, 3)

rastlanır; Yalburt Hitit Su Anıtı'ndaki yazıtta, Hitit kralı IV. Tuthaliya'nın (M.Ö. 1250-1220) Lukka topraklarına seferler düzenlediği anlatılmaktadır. Yalburt yazıtında Hitit kralı yaptığı seferlerden gururla söz eder: "Kabraman büyük kral... Tuthaliya şöyle der:...vurdu; ben gineş Labarna...-tusa kentini geri aldım; ve beni Fırtına Tanrısı ...yoktu; ve sınırlara geldiğim zaman...Patara Dağı'na teslim ettim, b...-tırdım, c ve taştan bir anıt(?) yaptım. Ve babalarımın ve büyük babalarımın, Hatti'nin büyük krallarından hiçbirisi bu ülkelere gitmedi. Fakat Fırtına Tanrısı efendimin beni sevdiği için bu ülkeleri yendim..." (Çev: Sedat Alp) Hitit etkisi altındaki Lukka topraklarındaki kentlerin Tunç Çağı uygarlıklarıyla ilişkileri olduğunu kazılarda elde edilen veriler de doğrulamaktadır. Hitit kralının Patara Dağı olarak nitelediği yerin olasılıkla Doğucasarı denilen yer olabileceği tartışılmaktadır. Patara kazılarında 'Tepecik Akropolü' ismiyle anılan yerdeki kalıntılar ve buluntular yaşam izlerini Orta Tunç Çağı'na kadar geriye götürmüştür; Tepecik yerleşiminin batısında bulunmuş sur duvarının Hattuşa sur duvarlarıyla benzeşmesi, kazılarda bulunan çömlek parçaları ve pişmiş toprak heykelciklerinin Orta Tunç Çağı'na tarihlenmesi Likya'nın bu dönemlerindeki yaşam

1

2

3

*Kuşunlu Tepe'den Likya Birliği Meclis Binası'nın görünümü.**Kent girişinde, Tepecik yamacındaki lahitler.*

izlerine ışık tutacak niteliktedir. Tepecik doğu eteğinin alt katmanlarında bulunan taş balta ise Demir Çağı öncesi yaşam izlerini sunar; tepecik Akropolü'ndeki kazılarda kentin Erken Demir Çağı'dan Erken Hellenistik Çağı'na kadar geçen zaman dilimine tarihlenen buluntular ve yapı kalıntıları ortaya çıkarılmıştır. M.Ö. 540 yılında Likya toprakları Perslerin egemenliğine girmiştir; M.Ö. 5. yüzyılın ikinci yarısında Patara kentini I. ve II. Vekhsere isimli yerel beylerin yönettiği bilinir. Herodotus (M.Ö. 5. yüzyıl) aktardığı bilgilerde kentin Apollon kehanetiyle (önbiliciliği) ünlendiğini söyler; erken dönemlerde Delphi'deki kehanet merkezinden daha inandırıcılığa sahip olduğu bilinir; Apollon, 6 kış ayını Patara'da, 6 yaz ayını da Delos'ta geçirirdi. Tapınak ve kehanetin nasıl yapıldığına dair Herodotus'un aktardığı bilgilerin dışındaki veriye sahip değildir. Herodotus, tapınakta günün her saatinde kehanetlerin yapılmadığını ve gece tapınağın kapalı olduğunu, kehanetlerin ise rahibelerin gördüğü rüyalar ve hayallerle açıklandığını aktarmaktadır. Apollon Tapınağı'nın kuruluşuyla ilgili birçok söylence günümüze ulaşmıştır; bunlardan bir tanesinde Apollon, Argos kralı Dnaos'a birbiriyle dövüşen bir kurt ile boğa görünüşe kadar yürümesini söyler; bu mücadelede boğa üstün gelirse Poseidon'a,

kurt üstün gelirse Apollon'a bir tapınak kurmasını salık verir. Dövüş sonucunda kurt galip gelir ve kral Likyalı Apollon'a bir tapınak yaptırır. Kehanet merkezinin ünü fazla sürmez, Roma İmparatorluğu'nun başında terk edilir; M.S. 2. yüzyılda imparator Antoninus Pius

döneminde Rhodiapolisli zengin Opramoas'ın Pataralılara armağan olarak Apollon Tapınağı'na cömertçe bağışlarda bulunmuştur. M.S. 385 yılında ise imparator Theodosius zamanında tüm kehanet merkezleri yasaklanmıştır. Patara'da Apollon Tapınağı'na ait bir kalıntıya rastlanmamıştır; son dönem yapılan kazılarda bilim insanlarının kente girişte bulunan anıtsal kapının ve Tepecik çevresinde bir tapınağın olabileceği tartışılmaktadır. Kent M.Ö. 334-333 yıllarında önce Büyük İskender, ardından da Ptolemaiosların egemenliğine girer. Ptolemaiosların egemenliği M.Ö. 3. yüzyıl boyu sürer; bu dönemde kral II. Ptolemaios kentin ismini -karısının ismi- Arsinoe olarak değiştirir; ama bu isim -tutmaz- bir süre sonra unutulur. Kent M.Ö. 196 yılında Suriyeli Antiokhos'un yönetimine geçer. Roma iç savaşlarının yaşandığı M.Ö. 1. yüzyıldaki iç kargaşadan Likya kentleri gibi Patara'da olumsuz etkilenir; Ksanthos'un yakılıp yıkılmasından sonra imparator Julius Caesar'ı öldüren Brutus M.Ö. 42 yılında Patara'ya gelir; kent başında Brutus'e teslim olmak istemez; antik kaynaklar, Patara halkının Ksanthos'ta yaşanan toplu felaketin kentte yaşanacak olmasından korktukları için kenti Brutus'e teslim ettiklerini aktarmışlardır. Kenti teslim alan Brutus'un kent halkını cezalandırıcı uygulamalar yapmamasına karşılık kamu ya da kişisel kent hazinesini yağmaladığı ve el koyduğu bilinmektedir.

Likya Birliği içinde 3 oya sahip 6 büyük kentten birisi olan Patara Roma Dönemi'nde de ününü sürdürür; Roma İmparatorluğu egemenliğinde kent gelişip, zenginleşir; kent bu dönemde Roma bölge valiliği unvanına kavuşur; olasılıkla bu dönemde Likya Birliği

*Kalkar Apollo başı.
M.Ö. 1. yy.
Antalya Müzesi.*

Patara'da bulunmuş Şampiyonlar Labdi. Antalya Müzesi.

arşivi Patara'da Apollon Tapınağı'nda korunur. M.S. 43 yılında Claudius I zamanında Likya'nın Roma eyaleti olmasıyla Patara da bu eyalet sınırları içinde kalır; kente ilk atanan Roma Valisi Quintus Veranius'tur. Bu dönemde gelişen kentin Roma eyaleti içinde önemli görevler üstlendiği bilinmektedir; bazı araştırmalarda olasılıkla "Likya Birliği'nin başkentliğinin yanı sıra Roma eyaleti içinde de "eyalet başkentliği" yaptığı görüşleri ağırlık kazanmıştır. Günümüzde kentte ayakta duran yapıların -Tepecik'de bulunan sur kalıntısı, semerdam kapaklı lahitler, Doğucasarı surları ve burada bulunan bazı kaya mezarları dışında - tamamına yakını Roma ve Doğu Roma (Bizans) yapısıdır. Bu dönemde limanın doğu yakasının ardından kent batı yakasına ve kuzeye doğru gelişir, büyür; batıda ambar yapısı ve tapınak tipli mezar anıtları inşa edilir.

Kuzey girişte bulunan mezar anıtı (mausoleum).

Doğu Roma (Bizans) Dönemi'nde de Hristiyanlığın başlangıcında kentin içinde varlığı bilinen bazilikalar ve kiliseler inşa edilir; bu dönemde gerek surların yenilenmesi ya da güçlendirilmesi ve kiliselerin inşası için önceki dönem yapılarının parçaları kullanıldığı gözlemlenir; erken dönemlere ait çok sayıda yazıtlı, süslemeli devşirme parçalara sıkça rastlanır. Erken dönemin izlerinin silinmesine neden olan bu yapılaşma açıkça görülebilmektedir. Bu dönemde Pataralı birçok dini otoritenin ismi geçer. M.S. 325 yılında İznik Konsili'nde Likya'nın imza yetkilisi Piskopos Eudemos'tur; 381 yılındaki Konstantinopol Konsili'ne II. Eudemos katılır; Myra'da ünlü Aziz Nikolaos ise yine Pataralıdır. M.S. 7. yüzyıldan başlayarak süregelen Arap akınları karşısında kentte yeni savunma duvarları yapılır ve kent küçülmeye başlar; M.S. 12. yüzyılda küçük bir alana kapanmış kent, bu tarihten sonra Ksanthos Irmağı'nın (Eşen Çayı) getirdiği alüvyonlar ve rüzgârın sürüklediği kumların liman ağzını kapatmasıyla iyice gerilemeye başlar ve sönükleşir. Sonraki dönemlerde de bataklığa dönüşen limanıyla ve depremlerle yıkılan kent Likya içindeki parlak günlerini yitirir.

Patara yerleşimine girişi sağlayan yolun batısında, bataklık kenarında tapınak türü **mezar anıtlarına** rastlanılır; yol anıtsal kapıya gelmeden **Tepecik Nekropolü**'nden geçer; bu bölgede 1988 yılından bu yana yapılan kazılarla birçok mezar yapısı ortaya çıkarılmıştır. M.Ö. 5. yüzyıldan başlayarak kentin bu kısmında yoğun gömütler yapılmıştır. Nekropol alanında çok sayıda lahitlerin yanı sıra kremasyon ve toprak mezarlar da bulunmuştur. Nekropolün içinden geçen yolun

Tepecik yamaçındaki lahitler.

yakınından üç gözlü **Anıtsal Kapı**'ya ulaşılır; Roma stilinde inşa edilmiş kapının kemerlerinin yanında yer alan yazıtta, yapının üzerinde büstlerin yer aldığı belirtilmiştir; büstler ise M.S. 100 yılında Likya-Pamfilya eyaleti valisi Mettius Modestus ve aile üyelerine aittir. Anıtsal kapının kuzeyindeki yazıttan "*Likyalıların metropolü Patara halkı tarafından...*" Likya-Pamfilya Eyaleti genel valisi C. Trebonius Proculus Mettius Modestus için inşa ettirildiği anlaşılmaktadır. Dört ayak üzerine oturan ve içinde üç geçiş gözü bulunan anıt 19 metre uzunluğunda ve 10 metre yüksekliğindedir. Patara anıtsal kapısı üzerinde yapılan araştırmalarda kuzeydoğu yönünden gelen su yolunun anıtın üzerinden geçtiği anlaşılmıştır; anıtın batı dar yüzündeki çörlen, künkler ve bunların altındaki havuz, anıtın üzerinden su yolunun geçtiğini kanıtlamaktadır.

Tepecik Nekropolü'nün batı yakınlarındaki yükselti alanında -**Tepecik Akropolü**'nde- yapılan kazılarda Patara'nın erken yerleşme evrelerinin izlerini veren birçok buluntuya ve yapı kalıntısına rastlanmıştır. Kazılarda bulunan çömlek parçaları ve taş balta Demir Çağı öncesinin izlerini sunar; ortaya çıkarılan erken sur kalıntıları, "*Bey Sarayı*" olarak isimlendirilen nitelikli bir yapı kalıntısı ve **sarnıç** yine Patara'nın erken dönemlerine ışık tutacak örneklerdir. M.Ö. 2000'lere tarihlenen çömlek parçaları, Hitit örneklerini andıran sur kalıntıları, pişmiş toprak heykelcikleri Patara'nın Tunç Çağı ve sonraki dönemlerinin yaşam izlerini

aydınlatacak niteliktedir. Tepecik Akropolü'ndeki M.Ö. 4. yüzyıl sonu ile 3. yüzyıl başına tarihlenen sarnıcın içi 3. yüzyılda doldurulmuştur; kazılar sonucu sarnıcın içi boşaltıldığında boyutunun 4,65x2,5x3 metre olduğu, iç kısmının yalıtılması için harçla kaplandığı görülmüştür.

Liman Hamamı, Leto Hurmalığı'nın kuzey-batısındaki konumu nedeniyle Hurmalık Hamamı olarak bilinir; yapı Tepecik Akropolü'nün güney yamacındaki düzlükte, iç limanın doğu kıyısında bulunur. Doğu-batı yönünde uzanan hamamın iç kısmı üç dikdörtgen kısımdan oluşur; bu bölümleri hamamın soğukluk, ılıklik ve sıcaklık kısımlarıdır. Likya özelliklerini yansıtan hamamın soğukluk/soyunmalık bölümünün boyutu 29x7,50 metredir; batısında bulunan ılıklik -orta mekân- bölümü ise 24,00 x 8,00 metre boyutundadır. Sıcaklık bölümü ise 8,50 metre genişliğindeki -Leto Hurmalığı'na bakan- kemeriyle batıda bulunan bölümüdür ve orta mekândan 2,50 metre daha geniştir; palaestrası ise hamamın doğusundadır. Hamamın güneyinde tuğlayla örülü tonozları olan **dükkanlar** yer almıştır; dükkanların ön kısmında ise hamamın güney duvarı boyunca uzanan, 4 metre genişliğinde ve 75 metre uzunluğunda bir yol vardır.

Kent Bazilikası, anıtsal kapının güneyinde, kent içinde devam eden karayolunun batısındadır. Erken Hristiyanlık yapılarının en büyüklerinden birisidir. Patara'da Erken Doğu Roma (Bizans)

Ana caddenin batısında bulunan dükkan kalıntıları.

Anıtsal kapı.

Liman Hamamı.

Dönemi yapılarında çok sık görülen devşirme parçaları bazilika üzerinde de görmekteyiz; yapı çoğunlukla Anassa Tapınak mezarından alınmış taş bloklarla inşa edilmiştir. Bazilika 61 metre uzunluğunda, 32 metre genişliğindedir; apsis çapı ise 8,75 metredir; yapının peş peşe uzanan naos ve narteks bölümleri belirlidir. M.S. 6. yüzyıl yapısı olan bazilika 'transept' planıyla haç biçimindedir.

Patara kent yerleşimi içinde bulunan **Ana Cadde**, 12,60 metre genişliğiyle kentin kuzeyindeki limanı agoraya bağlar; bataklık

suları nedeniyle 100 metrelik bölümü ortaya çıkarılabilmıştır; güney yönde, agoradan anıtsal bir kapıyla Meclis Binası ve tiyatroya geçilir. Ana Cadde'nin doğusunda 1,50 metre genişliğinde kaldırım yol, batısında ise dükkân sıralarının yer aldığı **stoa** bulunur. Ana Cadde'nin doğusunda bulunan sütunlar granit, batı tarafında olanlar ise beyaz mermerden yapılmıştır. Ana Cadde'nin döşeme taşlarının altından kanalizasyon geçmektedir. M.Ö. 1. yüzyılda yapıldığı sanılan Ana Cadde'nin ve çevresindeki bitişik yapıların sonraki dönemlerde de farklı işlevlerle varlıklarını sürdürdükleri anlaşılmıştır.

Ana caddenin su içinde kalan kısmı.

Ana cadde.

Restorasyonla gün ışığına çıkarılan Likya Birliği Meclis Binası'nın (Bouleuterion ve Odeon) görünümü.

Ana Caddenin güneyindeki Likya Birliği **Meclis Binası**'na (Bouleuterion) anıtsal bir kapıdan geçilerek ulaşılır; 1988 yılında başlayan Patara kazılarının sonrasında tiyatronun kuzey yakınında varlığı saptanan Meclis Binası'nda uzun yıllar devam eden kazı çalışmalarıyla yapı gün yüzüne çıkarılmıştır. Cephesi doğuya bakan Meclis Binası'nın Geç Hellenistik Dönem'de inşa edildiği ve M.S. 4. yüzyıla kadar varlığını farklı işlevlerle sürdürdüğü bilinmektedir. Dikdörtgen bir temel üzerinde yükselen Meclis Binası'nın boyutları 42,80 m x 30,60 metredir. Yerel kireçtaşı kullanılmış yapının çatı seviyesine kadar yüksekliği 17 metredir. Girişleri kuzey ve güney yönde olan yapının oturma kapasitesi 1400 kişidir; doğu cephesinde açılmış iki küçük kapı ise özel girişleri sağlamış olmalıdır. Yapının merkezinde bulunan mermer döşeli orkestranın önünde ise sahne binası yer alır. Sahne binasının önünde gösterilerin ya da konuşmanın yapıldığı ahşap bir platform vardır; yarım daireyi aşan oturma sıralarında ise yine yerel kireç taşı kullanılmıştır. Cavea merkezinde Meclis Başkanı'nın oturduğu eksedra formu bir taht, diğer oturma sıralarından ayrılır. Yapının aydınlatılması doğu, kuzey ve güney cephelerine açılmış pencerelerle sağlanmıştır. Meclis

Binası'nın doğu cephesinin her iki köşesinde bulunan kemerlerin varlığı agoraya bakan yönünde bir stoanın olduğunu kanıtlar. Meclis Binası'nın yapıldığı Geç Hellenistik Dönem'den başlayarak değişik dönemlerde yapıda tadilatlar, onarımlar yapıldığı gözlemlenmektedir; bu farklı evrelerde yapıda değişiklikler yapılarak farklı işlevlerde kullanılmıştır. İlk inşasının ardından sonraki evrelerinde yapının mimari formunda büyük değişikliklere gidilmiştir; yapının doğu yönündeki odaları kaldırılmış bu alana bir platform eklenmiştir; yapı böylece odeon olarak da kullanılmıştır. Bu değişiklik olasılıkla imparator Claudius zamanında yapılmış olmalıdır. Yapının son evresinde Meclis binası işlevini yitirerek Justinian Dönemi'nde yapılmış surların bir parçası haline gelmiştir; bu dönemde kentin küçülmesiyle birlikte kuzey ve batı yönünde yapılan surlar Meclis Binası'yla birleştirilmiştir. Bir sur köşesi olarak Bouleuterion ve Odeon özelliğini yitiren yapının tüm giriş, çıkışları da kapatılmıştır. Kazılar sonucu ortaya çıkarılan Meclis Binası'nda kapsamlı bir yenileme yapılarak 2011 yılı sonunda yapı tekrar ayağa kaldırılmıştır.

Patara Tiyatrosu, güneyde bulunan Kurşunlu Tepe'nin rüzgâr almayan kuzey yamacında kurulmuştur; Hellenistik Dönem'de inşa edildiği, sonraki dönemlerde de onarım ya da düzenlemeler yapıldığı bilinmektedir. 1988 yılında başlayan kazılar öncesinde büyük kısmı kumla kaplanmış tiyatro temizlenerek

Kurşunlu Tepede görülen kuyu.

günümüzdeki görünümü kazandırılmıştır; tiyatronun kumla kaplanmış olması günümüze sağlam ulaşmasında etkili olmuştur. Anadolu'daki büyük tiyatrolardan birisi olan yapının 34 oturma sırası vardır; ortada bulunan diazomanın (ara geçiş yeri) altında 20, üst kısımda ise 14 oturma sırası yer alır; yine diazoma altında 8, üstünde ise 14 ışınal merdivenli yol (kerkides) bulunur; bu oturma sıralarıyla tiyatro yaklaşık 5500-6000 kişilik seyirci kapasitesine sahiptir. Tiyatronun doğu paradosunun giriş, sahne binasının dış kısmında Pataralı bir hayırsever kadın Vilia Procula'ya ait Yunanca bir yazıt vardır; yazıtta sahne binasını babası Quintus Vilius Titianus, Proskenion ve Logeion'u ise kendisinin yaptırdığı yazılıdır; sahne binasının inşası olasılıkla M.S. 1. yüzyıl sonu, 2. yüzyılın başında yapılmış olmalıdır. Tiyatronun üç katlı olan sahne binası oturma sıralarından bağımsız konumdadır; 41,5 metre uzunluğu, 6,5 metre de genişliği olan sahne binasının zemin katına yan taraflardaki iki kapıyla girilir. Patara tiyatrosunun oturma basamaklarının en üstündeki galeri kısmında -kime adandığı bilinmeyen- bir tapınak kalıntısıyla karşılaşılır; tetrastilos planlı tapınak yapısı tiyatronun orta eksenine gelecek şekilde inşa edilmiştir. 7,60x9 metre boyutunda olan tapınak tek kült odalıdır; ön kısmında 4 sütun yer almıştır. Kazılarda bir erkeğe ait heykel parçası ele geçmiştir. Tiyatronun mimari yapısında Hellenistik ve Roma Dönemi izleri görülür; bu iki üslup adeta iç içe geçmiştir.

Kuşunlu Tepe'nin eteğine yaslanmış olması, oturma sıralarıyla sahne binasının birbirlerinden bağımsız inşa edilmesi Hellenistik özelliklerinden kaynaklanır. Tiyatro, olasılıkla M.Ö. 3. yüzyılda yapılmış olmalıdır. Tiyatronun farklı dönemlerdeki yapı evrelerinin sonuncusuna M.S.4. yüzyıla tarihlenen değişikliklerinde rastlanır; bu dönemde orkestrada yapılmış yeni düzenlemeler gladyatör oyunları için olmalıdır.

Kuşunlu Tepe'nin zirvesinde, batıya bakan yüzünde kentin su gereksinimini sağlayan dikkat çekici bir yapı yer alır; bu yapı çapı ve derinliği yaklaşık 9 metre olan bir **kuyudur**; içine kayalara oyulmuş merdivenle girilir; kuyunun üzerinde ise taştan yapılmış 1,8 metre yüksekliğinde bir ayak, kuyunun üzerindeki çatıyı taşıması için yapılmıştır. George E. Bean, yapı hakkında, Apollon kültünü temsil ettiği ya da fener olduğu önermelerinin doğru olmadığını belirterek yapının kentin su gereksinimini sağlayan sarnıçlardan bir tanesi olduğunu belirtmiştir.

Kuşunlu Tepe'de bulunan mezar anıtı.

Patara kentinin, limanın batı yakasında büyüdüğü dönemde inşa edilen yapılardan bir tanesi de **Hadrianus Ambarı**'dır. Tahıl, zeytinyağı, şarap vb. yiyeceklerin depolandığı ambar (granarium) günümüze iyi korunmuş durumda ulaşmıştır; çatı seviyesine kadar sağlam olan yapı 75x25 metre boyutundadır; yapı eşit uzaklıktaki duvarlarla 8 bölüme ayrılmıştır; bölümler, birbirlerine -ön duvara yakın- kapılarla bağlıdır. Yapının üzerinde Hadrianus'a atfen bir onurlandırma yazıtı bulunmaktadır. Binanın ön cephesi bir kornişle ikiye bölünmüştür; kornişin altında her odaya giren 8 kapı bulunur; kornişin üzerinde ise her kapının üzerine hizalanmış pencereler yer alır. Ambarın iç kısmı ise tek katlıdır. Cephe kısmındaki pencerelerin üzerlerinde -Patara anıtsal kapısında olduğu gibi- büstleri taşıyan çift konsollar bulunmaktadır.

Hadrianus ambarının kuzey yakasında ise bir tapınak türü **anıt mezar** kalıntısı görülür; ön cephesi limana bakar; cephesinde 4 sütun bulunan mezara liman yönünden basamaklarla çıkılır. Üzeri yarım sütunlarla süslenmiş duvarlarından birisi sağlam durumdadır; çatı kısmındaki işlemeli paneller dikkat çekicidir. Kapılarından bir tanesi yarısına kadar sağlamdır.

Patara, Likya kentleri içinde limanı ile her dönem ayrıcalığını korumuştur; kentin gelişiminde ve de çöküşünde limanın payı büyüktür; Akdeniz'de seyreden gemilerin uğrak yeri olan Patara limanının girişi kum tepeleri ve akarsu alüvyonlarıyla kapanınca kentteki canlılık da yok olmuştur; bu yok oluşun izlerini kent içindeki birçok yapıda gözlemlemekteyiz; bir zamanlar gemicilerin limana girişinde yol göstericisi olan **Deniz Feneri** de denizden 500 metre gerilerde kum yığınının altında kaybolmuştur; Patara'da

Hadrianus ambarı (granarium) ve duvarında bulunan yazıt.

üzeri kumlarla örtülü, çok az kısmı görülebilen Deniz Feneri -kazılarla- kumlardan arındırılarak ortaya çıkarılmıştır. Ana Cadde yakınlarından batıya uzanan yolla 300 metre sonra ulaşılın Fener, son yapılan restorasyonlarla ayağa kaldırılmıştır. Hadrianus Ambarı'nın güney batısında yer alan Deniz Feneri 20 metre genişliğinde kare şeklinde bir podyumun üzerinde yükselir; fenerin podyum üzerinde iç içe geçmiş iki yuvarlak gövdesinin yüksekliği 4,40 metredir; dış yuvarlak kısmının limana bakan yüzünde bir yazıt bulunur; dışı altın kaplama bronz yazıtta Roma İmparatoru Nero'nun M.S. 64/65 yıllarında "... denizcilerin selameti için..." bu feneri yaptırdığı yazılıdır. Deniz Feneri, Doğu Roma (Bizans) surlarından uzak kalışı ve kumlarla kaplı oluşu nedeniyle az zarar görmüştür.

Tepecik nekropol alanında yapılan kazılarda belirli dönemlerde farklı işlevleri olmuş bir yapı kalıntısı ortaya çıkarılmıştır; yapıda saptanan beş işlev evresinin üçüncüsünde yapı bir seramik işliğine dönüştürülmüştür; bu dönemde kent yaşamındaki sosyal, ekonomik değişim ve yapılaşma bu tür üretimi de hızlandırmış olmalıdır. Nekropol alanındaki işliğin boyutları 10,50x12,70 metredir; fakat yapıya bitişik duvar uzantılarının olması, geniş bir alan içinde birbiriyle ilişkili mekanların ışikle bağlantılı olabileceğini akla getirmektedir. Yapının üçüncü evresinde

Anıt Mezar.

Patara Deniz Feneri.

birçok değişik devşirme yapı kalıntılarının kullanıldığı gözlenmektedir. Bu evrede seramik üretiminin yapıldığı bölümler eklenmiştir. Seramik atölyesinde ne tür seramik üretildiğini gösteren çok fazla veriye ulaşılamamıştır; kazılarda bulunan kandillerin üretim tarihleri M.S. 5.- 6. yüzyıla tarihlenmektedir. İşlik yakınlarında bulunan fırın, olasılıkla çatı kiremidi üretiminin bir parçası olmalıdır.

Limanın doğu yakasında Korint düzenli, bir **tapınak** bulunur; Kent Bazilikası'nın batı yakasında bulunan tek odalı tapınağın 6 metre yüksekliğinde kapısı vardır. Tapınak olasılıkla M.S. 2. yüzyıl yapısı olmalıdır. World Monuments Watch Vakfı, Korint düzeninde yapılmış tapınağı dünyada koruma altına alınması gereken 100 yapı listesine almıştır.

Korint düzenindeki tapınak.

Liman Hamamı'nın batısında erken Doğu Roma (Bizans) suru çevresinde Roma yollarının dökümünü içeren bir anıtın kalıntıları ortaya çıkarılmıştır; anıtı oluşturan blokların bir kısmı surun yapımında devşirme malzeme olarak kullanılmıştır; diğer ele geçen parçaları ise -1994-95 yıllarında yapılan kazılarla- yine aynı Doğu Roma (Bizans) surunun dışı bakan yüzünde tabanda bulunmuştur. Anıtın çok sayıda yazılı blokları Prof. Dr. Sencer Şahin tarafından değerlendirilmiş, üstünde Roma Eyalet yollarının dökümünün ve bir ithaf yazıtının yer aldığı imparator Claudius anısına dikilmiş bir anıt olduğu anlaşılmıştır. Şahin'in değerlendirmesine göre anıt, bir podyum üzerinde 59 blokta oluşmaktaydı; blokların 52 tanesinde yazıt bulunmaktaydı; yazıtlı 10 bloğun kayıp olduğu anıtın yazıtlı kaidesinin yüksekliği 6,70 metreyi buluyordu; kaidenin genişliği 1,60 metre, derinliği ise 2,35 metreydi; olasılıkla anıt kent merkezinde önemli yolların kesiştiği bir yol ayırımında bulunmaktaydı. Anıtın, bir podyum üzerinde duran yazıtlı kaidesinin üzerinde ise olasılıkla imparator Claudius'u süvari olarak betimleyen bronz bir heykel bulunmaktaydı; anıtın bu haliyle podyumdan en üst seviyesine kadar yüksekliği 12-13 metreyi buluyordu; üç yüzü yazıtlı anıtın ön yüzünde imparator Claudius'a ithaf edilmiş bir metin bulunmaktadır. Diğer iki yüzdeki yazıtlarda ise Likya Eyaleti içinde Roma yollarının dökümü yer almıştır. Roma egemenliği altında bulunan Likya toprakları içinde askeri amaçlı yapılmış Roma yollarının güzergâhı ve uzunluğu üzerine bilgiler sıralanmıştır. Bloklar arasındaki boş yüzeylere de yeni güzergâhlar tamamlandığında bilgileri eklenmiş olmalıdır. Sencer Şahin'e göre anıtın, pratik yol rehberi 'Yol Kılavuz Anıtı' olamayacağını, sadece Roma yol dökümünün yer aldığını belirtmiştir; anıtın kuruluş amacı, Roma'nın egemenliği altına aldığı halka gücünü ve iktidarını dikte etme isteği olmalıdır. Roma egemenliği altındaki eyalet yollarının listesini içeren yazıtlar pratik yol rehberinden öte teknik bilgileri içerir; kentler arasındaki yol güzergâhlarında uzunluk eski Yunan ölçü birimi 'stadium' olarak verilmiştir: 1 stadium 185,5 metredir; yazıtlarda yol uzunluğu 'Patara'dan Ksanthos'a 56 stadium...' şeklinde sıralanmıştır. S. Şahin, anıt bloklarında

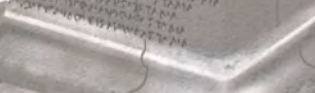

(PATARA
STADIASMOS'U)

(PATARA

STADIASMOS'U)

ANITI

yaptığı toplu değerlendirmeye ismini **Stadiasmus Patarensis** (Patara Stadiasmos'u) olarak tanımlamıştır. Anıtın ön yüzünde (A yüzü) Roma İmparatoru Claudius'a atf yazısı bulunmaktadır; çevirisi S. Şahin tarafından yapılan ön yüzdeki yazıtta imparatora övgülerin ardından, anıtın imparator Claudius'a ithaf edildiği ve onun Likyalıların kurtarıcısı olduğu belirtilmiştir. Yazıtın orta satırlarında “...devlet mekanizması, muhakeme yeteneği olmayan halktan alınıp, seçkin kişilerden oluşan danışma meclisi üyelerine emanet edildiği...” yazılıdır. Diğer iki yüzde ise kentler arası ölçüm bilgileri verilmiştir; anıtın B yüzünün baş kısmında “*Drusus'un oğlu Tiberius Claudius Caesar Augustus Germanicus, yer kürenin hâkimi...*” tarafından Likya yollarının ölçüm listesinin verildiği, anıtı Likya'nın valisi Quintus Veranius'a yaptırdığı yazılıdır; bu kısmın altında ise kentler arası güzergâhların ölçüm listesi sıralanmıştır; anıtın C yüzünde de yine aynı şekilde güzergâh listeleri bulunmaktadır. Anıttaki yazıtların farklı zaman ve kişilerce yazıldığı anlaşılmıştır; satırlara güzergâhları ve ölçümleri sığdırmak için kentlerin isimlerinin uzunluğuna göre harflerin boyutları ve aralıklarıyla oynanmıştır. Anıt bu haliyle Likya metropolü Patara'da Roma egemenliğinin -gücünü ve iktidarını pekiştiren- simgesi gibidir. Anıtın yazıtları Likya kentlerinin konumlandığı güzergâhlar üzerinde ayrıntılı bilgiler vermektedir. Bu veriler ışığında varlığı bilinen ama tanımlanamamış bazı Likya kentlerinin de isimlerinin yanı sıra, güzergâh üzerinde birçok Roma Yolu'nun da belirlenebileceği düşünülmektedir. Anıtın diğer kayıp bloklarının bulunmasıyla ortaya çıkacak yeni veriler Likya tarihine ışık tutacaktır; anıtı oluşturan blokların- yerinde ya da müzede -yeniden ayağa kaldırılmasıyla bir önemli eser daha kazanılmış olacaktır.

Patara'nın su gereksinimi sarnıçların yanı sıra kentin kuzeydoğusunda ve batısında bulunan kaynaklardan sağlanmaktaydı; kentin batısında Eşen Çayı yakınlarında bir su kemeri kalıntısı bulunmaktadır; Özlen yakınlarında, poligonal duvarlara sahip Roma su kemeri Patara'dan çok Ksanthos'a hizmet etmiş olmalıdır; kentin 20 kilometre kuzeydoğusunda İslamlar Köyü

yakınlarındaki Kızıltepe kayalıklarından sağlanan su kaynağı kente “*Delikkemer*” isimli su yoluyla getirilmiştir; suyunun kalıntıları Patara'nın kuzeydoğusunda bulunan Fırnaz Koyu yolu üzerindedir; günümüze, su kemerinin küçük bir bölümü sağlam ulaşmıştır. Kalkan yönünden gelirken Patara yol ayrımına 4 kilometre kala batıya ayrılan Fırnaz Koyu yoluyla su kemerinin yakınına kadar araçla gidip, ardından patika bir yolla 200 metre yürüyerek ulaşılır. Suyolunun günümüze ulaşan bu bölümü -iki tepe arasındaki çukur içinde- poligonal örgüyle örülmüş kalın duvarın üzerindedir; duvarın üzerinde suyun aktığı kanal, taş blokların oyularak -künkler gibi- birbirine geçmesiyle oluşturulmuştur; su yolunun çevresinde, dağılmış çok sayıda suyun aktığı geçmeli delikli taş görülmektedir.

Patara'ya su taşıyan kemer, 'Delikkemer'.

PATARA

- 1- Tiyatro
- 2- Likya Birliği Meclis Binası
- 3- Liman Hamamı
- 4- Ana Cadde
- 5- Tak
- 6- Granarium
- 7- Deniz Feneri
- 8- Bey Sarayı
- 9- Tepecik Nekropolü
- 10- Kent Bazilikası
- 11- Bataklık halindeki Liman
- 12- Akdeniz

Kalkan, Patara antik yerleşiminin doğusunda şirin bir sahil kasabasıdır; korunaklı limanıyla önceki yüzyıllardan bu yana önemini korumuştur. 20. yüzyılın başında ise Kalamaki ismiyle bilinen küçük bir Rum köyüydü. Kasaba içinde antik yerleşim izleri bu-

lunmamaktadır; Kalkan günümüzde bulunduğu coğrafi konumu, iklimi ve yakın çevresindeki uygarlık kalıntılarıyla gezginlerin uğrak yeri olmuştur; denizden 'Mavi Yolculuk' la karaya çıkan gezginler sonrasında Likya Yolu'nun birbirinden ilginç güzergâhlarıyla Toros Dağları'na tırmanırılar; gezginler, yakın çevresindeki Likya yerleşimlerinin antik izlerini 18. yüzyıldan bu yana sürmüşlerdir. 1842 yılının Mart ayında Fırnaz Koyu'ndan çıkarak Bezirgân Köyü'ne gelen T. A. B. Spratt ve arkadaşları, köyün batısındaki tepede bulunan antik yerleşime çıkmışlardır; anılarında gece 'Köy Odası'nda konakladıklarını, üzerinde Avrupalı görünümüne kostüm bulunan gümrük memurunun kendilerine yardımcı olduğunu, köyün su ihtiyacının kubbeli sarnıçlardan karşılandığını anlatırlar; gece konakladıkları yere gelen köylülerin hepsinin tütün çubuklarını beraberlerinde getirdiklerini, bunlardan gerekli bilgileri alıp bir gün sonra antik yerleşimin bulunduğu tepeye çıktıklarını, köylülerin anlattıkları abartılı bilgilerde, büyük boyutlu surları olan bir kent yerleşimi göreceklere hayali kurduklarını ama gördükleri karşısında düş kırıklığına uğradıklarını yazmışlardır. İki **kilise** kalıntısını tespit ettiklerini geriye kalan kalıntıların

KALKAN / BEZİRGÂN AMBARLARI VE PİRHA

"...KALKAN, 20.YY. BAŞINDA
KALAMAKİ İSMİYLE BİLİNER
BİR RUM KÖYÜYDÜ..."

da Orta Çağ kalıntıları olduğunu aktarmışlardır. Verdikleri yol bilgilerinde ise Bezirgân Köyü'nden Elmalı'ya 24 saatte ulaşılabilirdiğini belirtmişlerdir. Geçmiş yüzyıllarda deve ve at sırtında yapılan yolculuk güzergâhları günümüzde de kat ediliyor; bir dağ yamacında ya da vadide antik bir yerleşim ya da günümüzün modern köyleri bu güzergâhların üzerinde gezginleri karşılıyor; bu güzergâhlar mutlaka bir yayla üzerinden geçiyor.

Bezirgân Köyü de Kalkan'ın bir yaylası aynı zamanda; Kalkan'ın 17 kilometre kuzeydoğusunda olan köy her daim Likya Yolu'nun yorgun yolcularını ağırlar. Köylüler alışıktr gezginlere; köyün çay bahçesi gezginlerin soluklanma yeri. Köyün batısında, Pirha antik yerleşiminin bulunduğu tepenin gölgesinde "Bezirgân Ambarları" vardır; yaklaşık 50'ye yakın ahşap ambar Likya mimarisinin günümüze yansıyan izlerini taşır; Likya mezar anıtlarının bir kopyası gibi, çivi kullanılmadan 'geçme tekniği'yle inşa edilmiş ambarlar "*geçmişin bankaları*" aynı zamanda. 20. yüzyıl içinde yaylacıların kıymetli eşyalarını, ziynetlerini ve bunlar kadar değerli tahıllarını sakladıkları, korudukları yerlerdir bu ambarlar; yaylaya çıkan yürüğün gözü arkada kalmaz; ambarların bekçisi vardır geride; ücretlerini de buğday karşılığında alır bu korumacılar. Ekim ayı sonu yaylacı köye indiğinde güvenle sakladığı eşyalarını ve ekmeklik buğdayını bulur yerli yerinde. Ambarlardan

Kalkan genel görünüm.

▲ Bezirgân Köyü genel görünümü.

Pirha yerleşimine çıkan yol; olasılıkla antik dönemde de kullanılmış olmalı. ▲

Pirha yerleşiminin olduğu tepe ve yamaçlarında kent surları ve kuleleri, sarnıçlar görülmektedir.

batıya giden yol, işaretlenmiş Likya Yolu'dur; görünüşü antik yolu çağrıştırır; bu yol Pirha antik yerleşiminin kuzeyinden geçer; güneyde yüksekçe bir tepe üzerindedir Pirha yerleşimi; uzaktan kalıntıları seçilir; sur yapıları ve diğer yapıların üzeri sık fundalıklarla kaplı olduğundan geçit vermez; 'gözü kara' gezgin yine bu zorluğu

yener, geçit bulup çıkar antik yerleşime; aynı yol, yaklaşık 1,5 kilometre sonra bir kilise kalıntısına çıkar. Yol üzerinde iki kuyu gezginlere eşlik eder; ağır kısımları bozulmasına karşın Antik Dönem'de kullanılmış olmalıdır. Kilisenin bazı duvarları ayakta; yanında dörtgen bir yapı (sarnıç) kalıntısı dikkat çeker; bu yapı sonrasında batıya uzanan patika yol Kalkan'a uzanır; kilise yapısından 200 metre sonra Kalkan ve önündeki koy görülür; bu noktada Akdeniz'in sonsuzluğu ayaklarınızın altındadır. Bezirgân Köyü'nün Elmalı yolu çıkışına yakın yerde kırık bir lahit parçası görülür. Likya Yolu yolcularının daima uğrak yeri olan Bezirgân Köyü ve Pirha antik yerleşimi araştırmacıları, antik yerleşimin yapılarını gün ışığına çıkaracak bilim insanlarını beklemektedir; fundalıklar içinde zor görülen kent gün ışığına çıksın diye.

Bezirgân ambarları
günümüzde de kullanılmaktadır.

1- Günüümüzde de kullanılan kuyu, 2- Likya Yolu'nda bir çiçek; yörede Demirkıraç' ismiyle bilinir.

Bezîrgân Köyü'nden Kalkan'a çıkan Likya Yolu.

Köyün Elmalı yönü çıkışında kırık bir labit bulunmaktadır.

Likya gezginlerini Bezîrgân Köyü sonrası başka maceralar da beklemektedir; keşfetme heyecanıyla yolunuzu Sarılar Köyü'ne düşürüp, oradan da Hacıoğlu Köyü'ne geldiğinizde köyün güneyinde 600 metre yükseklikte tepe üzerinde yerleşim kalıntılarıyla karşılaşacaksınız. Bazı duvar kalıntıları ve dev çam ağaçları arasında iz sürerek tepeye tırmandığınızda, uzun sur duvarından başka, tepenin akarsuya dönük yüzünde kaya mezarları çıkacaktır karşınıza. Araştırmacılar bu kalıntıların bir kentten çok savunma amaçlı yapılan bir kale özelliği olduğunu söylerler; inişte ahşap ambarın kıyısında diğer antik izlerle birlikte kırık dökük parçalar arasında bir tahıl öğütme taşı ile karşılaşacaksınız; eğer vakit akşamsa, dik eğimli yoldan inerken, aşağıda Kalkan'ın silüeti ve arkasında altın bir tepsi gibi parlayan -batan- günün kızılığı yol yorgunluğunuzu alacaktır.

Bezîrgân Köyü'nden 1.5 kilometre sonra sarnıç ve kilise kalıntısına ulaşırlar.

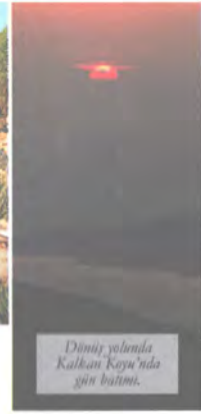
Hacıoğlu Köyü'nde antik yerleşimin bulunduğu tepe.

Hacıoğlu'da bulunan tepenin yamaçında yapı kalıntılarına rastlanılır.

Hacıoğlu'da bulunan Likya yapı taklidi ambar ve önünde antik yerleşime ait kırık parçalar.

Dünyâ yolunda Kalkan Köyü'nde gün batımı.

Kalkan'dan Toroslara çıkan karayolu birçok antik yerleşimin yakınından geçerek Elmalı Ovası'na uzanır; bu yol üzerinde 17. kilometrede- bulunan Bezirgân Köyü'nü geçtikten bir kilometre sonra Köybaşı'na gelir; yolun kuzeyinde -içinde insan kabartmalarının yer aldığı- bir kaya mezarı dikkat çeker; tepenin yamaçlarından koparak geldiği sanılmaktadır; aynı tepenin doğu yamacında ise Pınara'daki -bal peteği gibi sıralanmış- kaya mezarları vardır. Köybaşı'nda bulunan antik yerleşimin diğer kalıntıları bu yüksek tepenin batı yakasında halk arasında Göllüdağ olarak bilinen yerdedir; Kışla Dağı'nın kuzey yamacında yer almış antik yerleşimde yapılan yüzey araştırmalarında birçok yapının varlığı saptanmıştır. Prof. Dr. Sencer Şahin, Stadiasmus Patarensis anıtında Ksanthos sınırlarında olan Köybaşı'ndan geçen -Claudius Dönemi- dağ yolunun Ksanthos'tan başladığını, antik yerleşimden geçerek Elmalı Ovası'nda Kuzey Likya'ya uzandığını, Köybaşı ve yakın çevresindeki yerleşimlerin Ksanthos teritoryumu içinde olduğunu belirtir. Köybaşı yerleşimi üzerine 1988 yılında J. Zahle'nin numismatik ve

TUMINEHI / TYMNESSOS (KÖYBAŞI)

"...AKROPOLİSİN BATISINDA
DAHA ALÇAK SEVİYEDE
KENT KALINTILARI BULUNUR..."

diğer veriler ışığında yaptığı değerlendirmede Köybaşı antik yerleşimin isminin Likya dilinde Tuminehi, Yunan ve Roma kaynaklarında da Tymnessos olduğunu öne sürmüştür; bu görüş ışığında dağ yerleşimlerinin limanı olan Kalkan'ın 'Aşağı

Tymnessos', Köybaşı yerleşiminin ise 'Yukarı Tymnessos' olarak isimlendirilebileceği önerilmiştir. Deniz seviyesinden 1000 metre yükseklikte bulunan yerleşim Ksanthos'tan Kuzey Likya'ya geçen ticaret güzergâhını denetleyen bir geçit üzerindedir.

Kentin **akropolü** -batı uçta Kalkan Körfezi ve Patara sahilini görebilen bir noktada- 1360 metre yükseklikte konumlanmıştır; zirvede 120x150 metre boyutunda bir düzlük alanda bulunan akropol, üzerinde 3 kulesi belirlenmiş olan 1,50 metre kalınlığında bir **sur** duvarıyla çevrilmiştir. Bu alandaki yapıların bir saray ya da tapınak kalıntısı olabileceği düşünülmektedir. Akropolün batısında daha alçak seviyedeki kent kalıntıları bulunur; bu iki yerleşimin arasındaki dik, eğimli arazi içinde ulaşımı sağlayan kayaya oyulmuş

Antik yerleşimin doğu yamaçlarında ana kayaya işlenmiş -bal peteğini andıran- çok sayıda kaya mezarı görülür.

Tuminehi / Tymnessos kaya mezarları.

merdivenler bulunur. 300x360 metre boyutundaki kent yerleşimi içinde doğu- batı yönünde uzanan cadde ve sokakların yanı sıra kamu ve sivil yapılar, meydanlar gözlenir. Kent yerleşimi içinde kutsal bir alanın varlığına rastlanmamasına karşın önceden kaya mezarı olarak düşünülen yapının bir kült odası olabileceği düşünülmektedir.

da Ksanthos'a uzanan geçidin yakınlarındadır ve bu alanda 25 kaya mezarı bulunmaktadır. Kentin kuzeyindeki sur duvarları yakınlarında ise bir kaç lahit görülür.

Yerleşimin yamaçlarında Beziğirgan-Elmalı yolundan görülebilen-ana kayadan kopmuş ev tipi mezar üzerinde kabartmalar bulunur.

Kaya mezarındaki kabartmalar.

NİSA

"...BAZI LAHİTLERDE MIZRAK,
KALKAN VE İNSAN FIGÜRÜ
KABARTMALARI BULUNUR..."

anlaşılmıştır; Nisa ismine piskoposluk listelerinde rastlanır. George E. Bean, yaptığı ziyaret sırasında bulduğu sikke sayesinde kentin sikke bastığını saptamıştır; Bean, sikkenin gümüşten yapıldığını ve Likya Birliği tarzında değil kentin ismini taşıyan bir sikke olduğunu belirtmiştir. Nisa'da bulunmuş sikkeler Antalya Müzesi'nde sergilenmektedir.

Nisa antik yerleşimi Kalkan - Elmalı yolu üzerinde Sütleğen Köyü'ndedir; Kalkan'a uzaklığı 44 kilometre olan yerleşim 'Meryemlik' denilen tepe üzerine dağılmıştır. Kent yerleşiminin bulunduğu yere köy içinden ayrılan yolla 2 kilometre sonra ulaşılır. Kent yerleşiminin etrafı derin vadilerle çevrilmiştir; yüksek tepeler sedir ormanlarıyla kaplıdır. Kentin ismi 1895 yılında bulunmuş yazıtlarla

*Sütleğen Köyü'nde
'Meryemlik' denilen
yerde bulunan Nisa
yerleşiminin çevresi
derin vadilerle
çevrilmiştir. (1)*

*Kentin çevresini saran
dağ silsilesindeki
ormanlık alanda
sedir ağaçları vardır. (2)*

*Kentte kaçak kazılarla
ortaya çıkmış yapı
kalıntıları. (3)*

Kent tiyatrosu sağlam ulaşmış yapılardan birisidir. Küçük boyutlu tiyatronun seyirci kapasitesi yaklaşık 800 kişidir.

Kent kalıntıları yoğun bitki örtüsüyle kaplanmış durumdadır; yapıların bir kısmı iyi korunmuş halde ulaşmıştır; kenti çeviren **sur** duvarlarının güney kısmı sağlam durumdadır; kent yerleşimine ait doğu ve güney yamaçlarında ayakta kalmış yapıların bir kısmı görülebilir; yamaçlarda **lahitlere** rastlanır; çoğu tahrip olmuş durumdadır; antik yerleşim içinde çok sayıda kaçak kazı çukurları da gözlenir.

Nisa Tiyatrosu yerleşimin bulunduğu tepenin güney yamacındadır; taş döşemeli alanın alt kısmındadır; tiyatronun içinden iki işinsal merdiven bu alana çıkar; girişe konulmuş yüksek eşik taşı yağmur sularının ve hayvanların girişini engellemek için yapılmış olmalıdır; iki kademeli olan tiyatronun 18 oturma sırasına 6 işinsal merdivenle çıkılır; sahne yapısı tahrip olmuş durumdadır. En üst sırada 12 kişinin sığabileceği arkalı koltuklar yer alır. Yapı olasılıkla M.S. 2. yüzyılda inşa edilmiş olmalıdır. Nisa antik kentinin küçük tiyatrosu yaklaşık 800 kişiliktir.

Tiyatronun doğusunda ise bazı oturma sıraları görülebilen **stadium** yer alır. Stadium yakınlarında ise Lykiarkh olmuş Nisalı seçkin bir kişiye ait olduğu düşünülen heykel kadesi bulunur. **Stoa** olduğu düşünülen yer ise heykel kadesinin çok yakınlarındadır; stoa'nın döşemeleri ve terasları belirgindir. Nisa yerleşiminde, tanımlanamayan yapıların dışında lahitler ve diğer mezar anıtları da nekropol içerisinde yer alır; bazı lahitlerde mızrak, kalkan ve insan figürü kabartmaları bulunur.

Yerleşimde bulunan bir yağış.

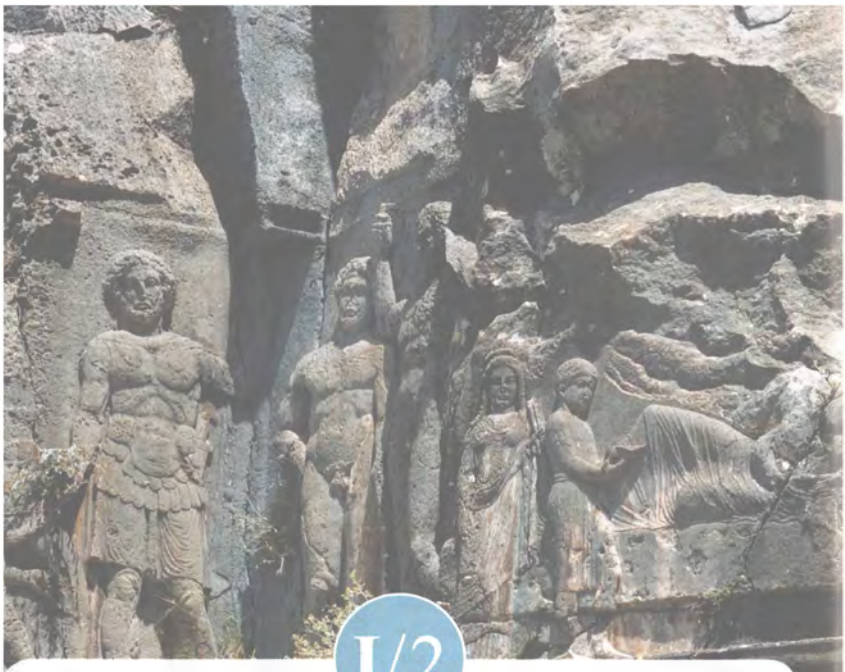
Kirik lahit parçası.

Sütçeğin Köyü'nde bulunan bir anıta.

Antik yerleşimde yapı kalıntıları. (1, 2, 3)

I/2

MERKEZİ LİKYA

ANTIPHELLOS (KAŞ)	AVŞAR TEPESİ / ZAGABA
SEBEDA	KYAENAI
ULUBURUN BATIĞI	HOYRAN
PHELLOS	TRYSA
İSİİDA	GÜRSER / TREBENDA?
TÜSE	SURA
KANDYBA	ANDRIAKE
(GENDEVE / ÇATALOLUK)	LİKYA UYGARLIKLARI MÜZESİ
KOMBA (GÖMBE)	MYRA (DEMRE)
DEREAĞZI / MASTAURA?	AZİZ NİKOLAOS VE KİLİSESİ
ARNEAE	(NOEL BABA MÜZESİ)
APOLLONIA	ALAKİLİSE (YAYLADA ANTİK
TYBERISSUS	YERLEŞİM -DEMRE)
TEIMIUSSA (ÜÇAĞIZ)	TRAGALASSOS / MUSKAR
KEKOVA ADASI	ALACAHİSAR
SIMENA (KALEKÖY)	KARABEL / PHARROA?
APERLAE	ASARCIK
ISTLADA	İSİON / BEYMELEK KALESİ
KORBA	

Antiphellos, Teke Yarımadası'nın güneyinde, Akdeniz'in kıyısında bulunan Kaş İlçesi'ndedir; kuzeydoğuda Antalya iline 198 kilometre, kuzeybatıda Fethiye İlçesi'ne 108 kilometre ve güneydoğuda Kekova antik yerleşimlerine ise 34 kilometre uzaklıktadır.

Modern yerleşim, batıya doğru uzanan yarımadadan başlayarak kuzeydoğusundaki

ANTIPHELLOS (KAŞ)

“...KENTİN BATISINDA
AKDENİZ'E BAKAN TİYATRO VE
ÜSTÜNDEKİ TEPE, GEZGİNLERİN
EŞSİZ PANORAMAYI
İZLEME YERİDİR...”

mutlaka bir antik yerleşim kalıntısıyla karşılaşılır; önce şaşırtıcı olan görüntü sonra olağanlaşır;

dik yamaç eteğinde biter. Kuş uçuşu 5 kilometre kuzeyinde bulunan Phellos'un liman kenti olarak kurulan Antiphellos antik yerleşimi modern yerleşimle iç içedir; gezginler, çarşı içinde ya da Kaş'ın bir ara sokağında dolaşırken

Tarihi çarşı içindeki kilimci dükkanı ve kedisi.

Tarihi çarşı içindeki turistik eşya dükkanı.

Caminin (kilisenin) avlusundaki mozaikler (üstte). Kaş'ın bozulmamış köylüleri (altta).

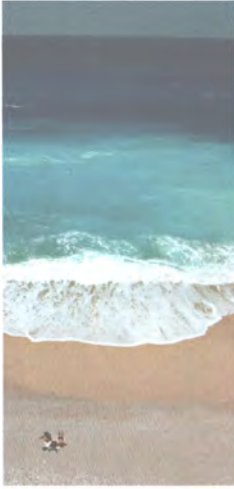
Kentin kuzeyindeki dik karayalık yamaçlarda bulunan kaya mezarları Antiphellos'un izlerini taşır.

Kaş limanından çevre kıyılara sıcak mevsimlerde teknelerle turlar düzenlenir.

çünkü gezdikleri yer Antiphellos'tur; modern çarşısı adımlayan gezginler sokağın bitiminde görkemli Likya lahdıyla karşılaşır; lahdin gölgesinde yaşlı bir kadın dinlenmektedir; yanı başında çarşının kedisi ise uykudadır; gözler kuzeydeki sarp yamaca çevrildiğinde kaya mezarlarıyla yüzleşilir. Keyifli bir tırmanışla kaya mezarlarına çıkılır. Kentin batısında Akdeniz'e bakan tiyatro ve üstündeki tepe de gezginlerin eşsiz panoramayı izleme yeridir. Tiyatronun üst basamağında ya da anıt mezarların bulunduğu tepe Meis Adası'na hâkim noktadadır; Yunanistan'a bağlı Meisliler Kaş'ın Cuma Pazarı'na tekneleriyle her hafta gelirler; alışverişlerinin çoğunu Kaş'tan yaparlar. Tiyatronun yakınlarında ise bir tapınak ile mezar odası bulunur. Geçmiş dönemlerde bir liman kenti olarak var olmuş Antiphellos'un içinde bulunduğu modern Kaş da aynı işlevini günümüzde

sürdürmektedir; büyük gemilerin yanaşamadığı küçük mütevazı limanından sıcak mevsimlerde birçok gezi tekneleri ve yatlar Akdeniz'in berrak sularında gezginleri keşfe çıkarırlar. Bu deniz yolculuğunda birçok Likya kenti yerleşimleri, muhteşem doğası içinde gezilir. Kaş'tan karayoluyla yapılacak tırmanışlarla Toros Dağları içindeki birçok antik yerleşime ulaşılabilir. Ünlü 'Likya Yolu' gezginleri ise bu muhteşem coğrafyada antik yerleşimleri keşfedip dağ köyleri ve yaylalardaki yaşamla iç içe hoşça vakit geçirirler. Likya'nın bu bölümünü keşfe çıkanlar için Kaş merkez konumdadır; kuzeyde Phellos, doğusunda İsinda, Kyaenai, Korba, Hoyran, Sebeda ve Trysa; güneydoğusunda Apollonia, Kekova adası gibi birçok antik yerleşime kara ya da deniz yoluyla ulaşmak olasıdır.

Kaş'ın 19 kilometre batısında bulunan Kaputaş Plajı gerginlerin uğrak yerlerinden birisidir.

Kilise, günümüzde cami olarak kullanılmaktadır.

Tarhi çarşıda sonunda bulunan Likya lahdi Antiphellos'un önemli anıt mezarlarından birisidir.

Antik yerleşimin ismi Antiphellos, Yunanca kökenlidir. 'Phellos', doğasını çok iyi anlatan 'Taşlık Ülke' anlamına gelmektedir. Antiphellos isminin, yörede bulunan iki dilli bir yazıtta olduğu görülmüştür; gömülü olan kişinin mezar yazıtındaki 'Antiphellit' sözcüğü Antiphelloslu anlamına gelmektedir. M.S. 23-79 yıllarında yaşamış yazar, filozof Gaius Plinius Secundus antik yerleşimin ismini Hebasos olarak aktarmıştır. M.Ö. 4. yüzyılda küçük bir liman kenti olarak var olmuş Antiphellos ismine dönemin sikkelerinde Phellos'la birlikte rastlanmaktadır; sikkelerde yer alan Vehinda isminin Likya dilinde Phellos'un karşılığı olduğu düşünülmektedir. Antiphellos, Hellenistik dönemden başlayarak deniz ticaretinin getirdiği zenginlikle gelişerek Phellos'u gerilerde bırakmış, bölgede lider kent konumuna yükselmiştir; limanından dışarıya satılan en önemli malları kereste ve yörenin ünlü süngerleriydi. Bu gelişim döneminde Likya tipi sikkelerin basıldığı bilinmektedir. 7 Mart 1842 yılında Antiphellos'a gelen Spratt ve arkadaşları, Andifilo olarak anılan yerleşimin liman çevresinde 8 ev bulunduğunu, denizinin derin olması nedeniyle okyanus koyuluğunda mavi renge sahip olduğunu ve gemilerin demirleyebildiğini yazmışlardır. Kentin kuzeyindeki dik yamaçta 11 **kaya mezarı** ve limanın doğusuna doğru

da 100 **lahit** gördüklerini, lahitlerin çoğunun kırık ve parçalanmış olduklarını da aktarırlar; karşı adalardan ve denizden bakıldığında antik yerleşimin seçilebilen heybetli bir coğrafyada yer aldığını yazmışlardır.

Kaş sahilleri.

Kaş'ın yakın çevresine Likya Yolu'yla bir çok gergin gelir.

Kaş'ın güneyinde Meis Adası bulunur.

Likya lahlinin her iki alnlığında insan figürü kabartmaları bulunmaktadır.

Kentin birçok yerinde lahitlere rastlanır.

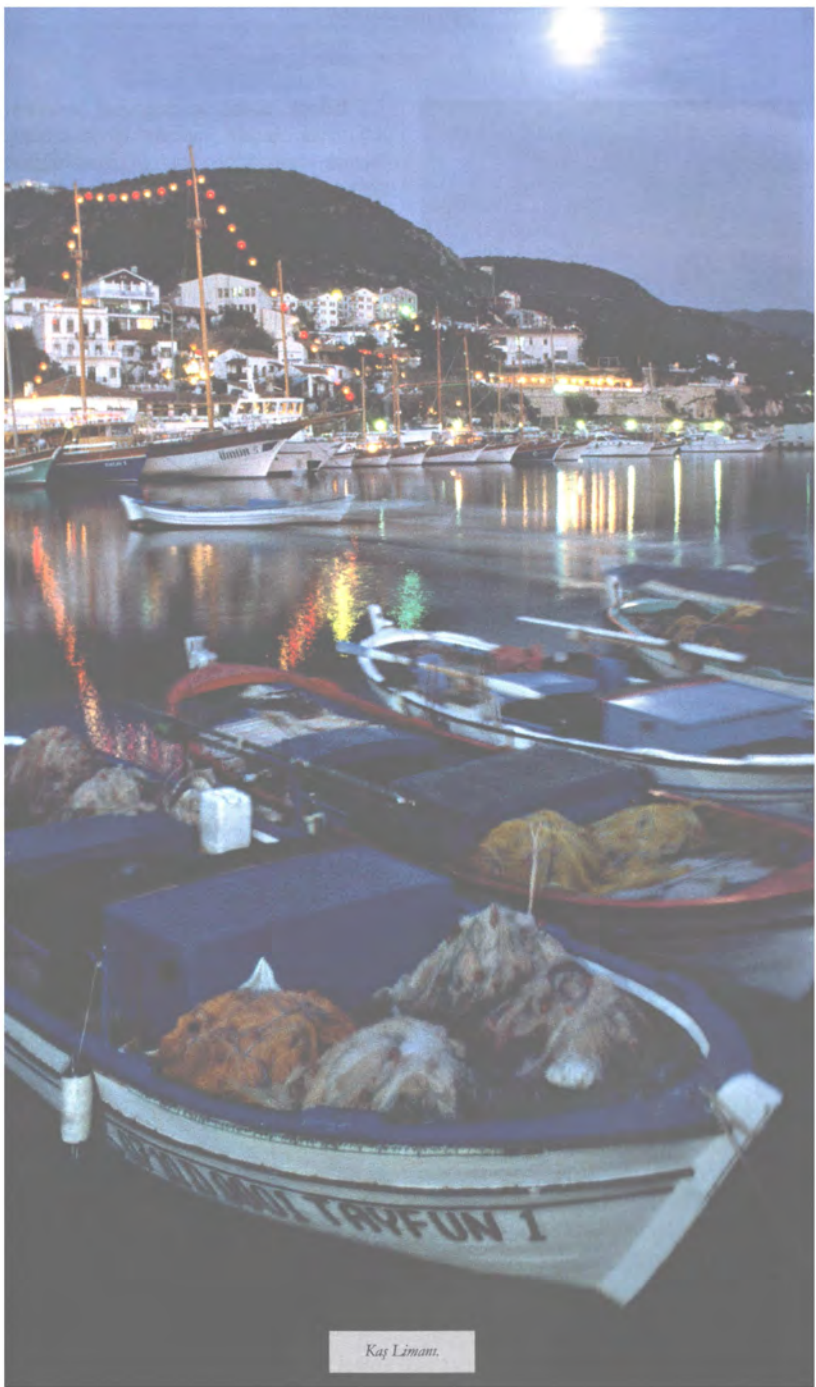
Likya lahlinin üzerinde Likya dilyle yazılmış dizeler bulunur.

Likya lahlinin kapağına kaldırmak için üzerinde aslan protomaları bulunmaktadır.

Antiphellos'da -denizden gelecek saldırılara her zaman açık olmasına karşın- Anadolu kentlerinde rastladığımız kenti saran güçlü **surlar** bulunmaz. Sadece savunma amaçlı olarak yapılmış uzunluğu 450 metre olan surlara sahilde tiyatronun güneyinde rastlanır. Limanda rastlanan duvar kalıntılarısı yine savunma amaçlı olmalıdır.

Antik yerleşimden kalan anıtlardan önemli bir tanesi çarşı içindeki **Likya tipindeki lahit** tir. M.Ö. 4. yüzyıla tarihlenen lahit modern Kaş çarşısının sonunda gezginlerin dikkatini çeker. Yöresel kireç taşından yapılmış lahit dört bölümden oluşur; en altta zemine oturmuş bulunan kaide, üstünde hyposorion (mezar odası), üstünde tek blok taştan kaide ve bir yapı taklidinde oluşturulmuş lahit bulunur. En alttaki iki basamaklı kaidenin alt basamağı 5,40x3,75 metre boyutundadır. Üzerinde bulunan hyposorion ise 3,00x1,95 metre boyutunda, 1,54 metre yüksekliğindedir; tabanı çökmüş olan hyposorionun dar ön yüzünde 0,40x0,95 metre boyutunda bir kapı bulunmaktadır; kapısı kırılmış açık durumdadır; hyposorionun güneye dönük uzun yüzünde Likya dilyle yazılmış 8 satırlık bir yazıt vardır; klasik lahit yazıtından farklı olarak şiirimsi bir metindir. Okunamadığı için de anıt mezarın kime ait olduğu bilinmemektedir. Hyposorionun üzerindeki tek parça blok taştan yapılmış kaidenin üzerinde ise lahit teknesi ve kapağı bulunmaktadır. Lahdin semerdam biçimli kapağının her iki uzun yüzlerinde aslan protomaları biçiminde kaldırma yerleri bulunur. Lahdin dörde bölünmüş her iki alnlığında ise çeşitli insan figürlerinin yer aldığı kabartmalar vardır. Kuzeybatı alnlığında yarı giyinik bir erkek ve kadın figürü vardır; adam sol koltuğunun altında bir değneğe

Kaç Limanı.

Antiphellos tiyatrosunun yamaçlarında ve kuzeyinde kaya mezarlarına rastlanır.

dayanmaktadır; sağ tarafta kafasını adama doğru çevirmiş bir köpek bulunmaktadır; kadın ise adamın karşısında bir diphros üzerinde oturur vaziyette ve üzerinde manto vardır. Güneydoğu alınlığında sağ tarafta ise manto giyinmiş bir kadın ayakta betimlenmiştir; karşısında ise sol ayağı üzerinde duran çok tahrip olmuş bir adam figürü bulunmaktadır; yüzü kırık olan adamın görülen saçı kısadır. Kent nekropolünü oluşturan mezar anıtlarına limanın doğusunda, tiyatronun kuzeyinde ve modern yerleşimi kuzeyden saran dik yamaç üzerinde rastlanır; Spratt'ın aktardıklarından 1842 yılında yerleşimde 100 dolayında lahit olduğunu bilmekteyiz; sonraki yıllarda lahitlerin parçalanarak inşaat malzemesi olarak kullanılması sonucu günümüze çok az sayıda lahit ulaşmıştır; bu lahitler liman çevresinde ve kentin ara sokaklarında görülebilir. Kentin kuzeyindeki kayalık yamaçta bulunan kaya mezar anıtlarındaki yazıtlar da dikkat çekicidir. Bu mezarlardan biri Gotik kemer formlu yapısı ve yazıtlarıyla öne çıkar; Likya dilindeki yazıtın yanı sıra bir de Latince yazıt bulunur; bunun nedeni mezarın ikinci defa kullanılmasıdır.

Tapınak, tiyatro ve dalgakıran yerleşimin doğusunda modern yapıların içinde bulunur. **Tapınak** olarak bilinen yapı tek odalı, düzgün taşlardan yapılmıştır. Yapı incelendiğinde M.Ö. 1. yüzyılda inşa edildiği ve M.S. 3. yüzyılda da ekler yapıldığı anlaşılmaktadır. Tapınağın batısında ise günümüze sağlam ulaşmış, sahne yapısı olmayan **tiyatro** yer alır. Akdeniz'e -güneye-bakan tiyatronun 26 oturma basamağına 4 ışınal merdivenle çıkılır; yapılan araştırmada olasılıkla orkestra kenarında arkaklı koltuklar olmalıydı; tiyatronun caveasını çevreleyen duvarı yarım daireden daha da kapalıdır; bu duvarın taş örgüsü ilgi çeker; tiyatro yapısı, bulunduğu yamaç oyularak 30 derecelik bir eğimle inşa edilmiştir; yaklaşık 2800 kişi kapasitelidir. Tiyatronun üzerinde üst kısımdaki dik yamaç üzerinde bazı kırık mezarların yanı sıra tepe üzerindeki Dor tipli M.Ö. 4. yüzyıla tarihlenen **anıt mezar** dikkat çekicidir. 4,5 metre yüksekliği ve genişliği olan anıt mezar yekpare doğal kaya bloğu oyularak inşa edilmiştir. İçinde bir odası bulunan mezarın sürgülü olan kapı yüksekliği 2 metredir. Kaidesinin üzerinde bir kabartma bulunur; anıt mezarın içindeki sedirin üzerinde ve etrafında bulunan 21 adet dans eden figürler anıtın diğer ilginç yanıdır; bu anıtın bulunduğu tepenin kuzey yamacında ise yine kaya mezarlarına rastlanır.

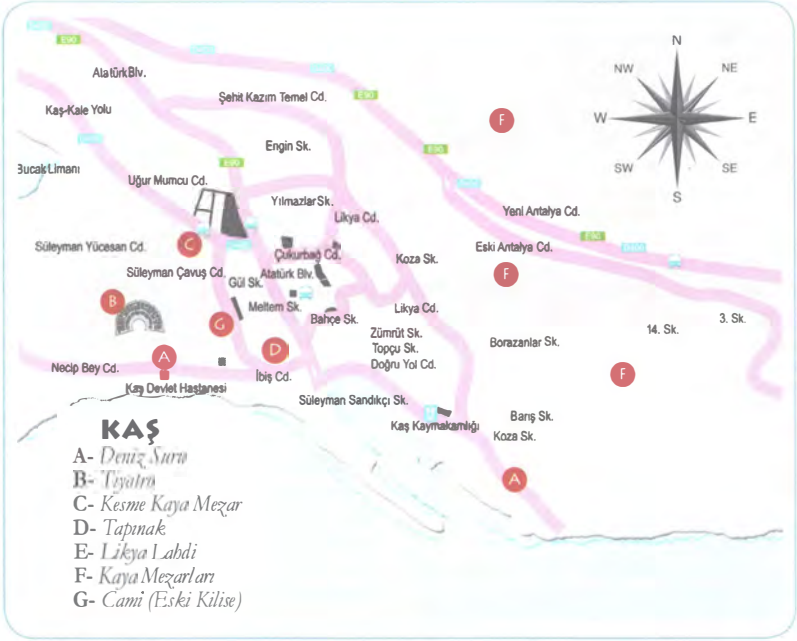
Tapınak yapısı.

Tiyatronun kuzeyindeki tepede bulunan anıt mezar.

Tiyatronun kuzeyinde bulunan mezar.

Antiphellos tiyatrosu güneye -Akdeniz'e- bakar.

Sebeda antik yerleşimi, Kaş İlçesi'nin 4 kilometre güneyinde Bayındır Limanı (Liman Ağzı) denilen koyun kuzey yamacındadır. Kaş merkezinden araçla 2 kilometre gidildikten sonra bu güzergâhtan geçen Likya Yolu'ndan (patika yol) doğal limanın görüldüğü yere rahatça ulaşılır; patika yolun kuzeyinde lahitlere rastlanır; bu nokta doğal limanın seyir yeridir. Antik kaynaklarda Sebeda ismi geçmektedir; M.Ö. 1. yüzyılda bir Yunan yazarı Sebeda isminde bir kent olduğundan söz eder; araştırmacılar, Bayındır Limanı'nın daha önce Sevedo Limanı olarak anıldığını ve buradan yola çıkarak, dar bir alana sıkışmış bu küçük Likya yerleşiminin isminin Sebeda olduğunu belirtmektedirler. Kent yerleşimi de kuzey yönde yoğunlaşmıştır; limana iniş biraz daha zordur; kaya mezarlarının önündeki çok dar oyuklardan doğal kayaya bağlanmış halata tutunarak aşmak

SEBEDA

"...SEMERDAM BİÇİMLİ
KAPAĞI OLAN ANIT
MEZAR DA DİKKAT ÇEKİCİDİR..."

Likya Yolu macerasının bir parçasıdır. Korunaklı doğal bir limana sahip olması antik kentin ticari hayatına ve stratejik konumuna ayrıcalıklar katmış olmalıdır. Limanın kuzeyi kent yerleşiminin yoğun olduğu alandır; nekropol içinde lahitlerin yanı sıra sur kalıntıları

da göze çarpar; yerleşimde akropol duvarının içinde semerdam biçimli kapağı olan anıt mezar da dikkat çekicidir. Prof. Dr. Vedat İdil'in araştırmalarına göre anıt mezarın yeri geçmişte yanlışlıkla Antiphellos'ta olarak belirtilmiştir; günümüze sağlam ulaşmış mezar odası kısmı ana kaya oyularak oluşturulmuştur ve girişi ön taraftadır; çatısındaki yuvarlak ağaç taklidi oymalar ilginçtir. Anıt mezarın lahit teknesi ve kapağı günümüze sağlam ulaşmamıştır; lahadin parçaları yapının çevresinde kırık durumda bulunmuştur. Lahit teknesinin kırık yüzlerinde kabartmalı paneller saptanmıştır; çok tahrip

Bayındır Limanı ve Sebeda antik yerleşiminin Kaş'ın kuzeyinden görünümü.

Gerginler, Antiphellos'tan (Kaş) kırmızı-beyaz Likya Yolu işaretlerini izleyerek Bayındır Limanı'na ulaşılar.

Nekropolden bir lahit.

olan bu kabartmalar ilginç betimlemeleri içerir; kapağın doğu yüzünde 0,90x0,36 metre boyutundaki panelde, arkalarında hizmetçileri ya da kızları bulunan iki kadın karşılıklı olarak oturur vaziyette betimlenmiştir. Kuzeydeki uzun yüzde bulunan panelde bir ziyafet sahnesi olduğu sanılan betimleme içinde flüt çalan bir adamın sağ tarafında bir kline üstünde uzanmış iki kişi bulunmaktadır. Güney uzun yüzündeki panelde bir kurban sahnesi olduğu sanılan bir betimlemede adam eliyle boynuzlarını yakaladığı hayvanı tutmaktadır; kırık bölümün üst kısmında ise ayakta duran üç figür bulunmaktadır. Semerdam biçimli kapağın her iki uzun yüzünde aslan protomalarının yerleştirildiği delik tespit edilmiştir; çevresinde bu kısma ait olan bir aslan başı ve pençesi bulunmuştur; 5 metre yüksekliğinde olduğu düşünülen anıt mezarın M.Ö. 385 yılına tarihleneceği önerilmiştir. Limanın kuzeyinde -inış yolu üzerinde- ve deniz kıyısının dik yamacının altında 4 kaya mezarına daha rastlanır; inış yolundaki kaya mezarları boyut olarak daha büyüktür ve bir tanesinin üzerlerinde Likya diliyle kazınmış yazıt vardır. Bayındır Limanı'na ulaşım Kaş'tan kalkan teknelerle de sağlanır; sıcak mevsimlerde limanın olduğu plaja dolmuş tekneler de gelir; sakin bir ortama sahip limanda restoran ve kafeteryalar bulunmaktadır. Bayındır Limanı'nın kuzeyindeki dik kayalık yamacında, kaya mezarlarının üzerinde 'Hidirellez' ismiyle anılan, bir mağara bulunur; denizden 100 metre uzaklıkta olan mağaranın giriş ağız 4 metre çapındadır; iç uzunluğu ise 50-60 metre kadardır; en dipte ise tatlı su bulunur.

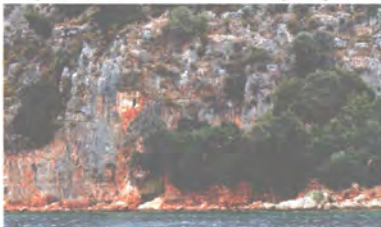
SEBEDA ANIT MEZARI

Yerleşimde akropol duvarının içinde semerdam biçimli kapağı olan anıt mezar dikkaat çekicidir. Anıt mezarın labit teknesi ve kapağı günümüze sağlam ulaşmamıştır; labit parçaları yapının çevresinde kırık durumda bulunmuştur. Labit teknesinin kırık yüzlerinde kabartmalı paneller saptanmıştır; çok tabirli olan bu kabartmalar ilginç betimlemeleri içerir.

▲ Bayındır Limanı.

▼ Kaya mezarları.

1,2-1 limanın kuzeybatısındaki doğal kaya üzerinde kaya mezarları bulunmaktadır. Bir mezarın üzerinde yazıt vardır.
1 Yazıt deliği.

Uluburun Batığı,
Merkezi Likya'nın Antik
Dönem'deki ismi
Antiphellos olan, günü-
müz modern Kaş ilçesinin
açıklarında Uluburu
mekkiinde sünger
avcısı Mehmet Çakır
tarafından 1982 yılında
keşfedilmiştir; ardından
Bodrum Sualtı Arkeoloji
Müzesi ve INA (Bodrum
Sualtı Arkeoloji Enstitüsü)
tarafından başlatılan
kazılar 11 yıl sürmüştür.
Texas Üniversitesi ve
Sualtı Arkeoloji Enstitüsü
tarafından desteklenen
kazıları, önce Prof. Dr.
George F. Bass, ardından
Prof. Dr. Cemal Pulak
başkanlığındaki bilim
heyeti sürdürmüştür.
Uluburun Batığı kazısı
Dünya'nın en eski ve
kazısı tamamlanmış
gemi batığıdır. Batık-
tan çıkan eserler
Bodrum Sualtı Arkeoloji
Müzesi'nin önemli kolek-

ULUBURUN BATIĞI

“...BATIK, 1982 YILINDA,
SÜNGER AVCISI MEHMET ÇAKIR
TARAFINDAN KEŞFEDİLMİŞTİR...”

Uluburun batığı canlandırması.
Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi. (B.S.A.M.)

1- Steatit (sabuntaşı) skarabe.
2- Taş skarabe. (B.S.A.M.)

siyonunu oluşturur. Araştırmalar, geminin Geç Tunç Çağı'nda, M.Ö. 1300'lü yıllarda batmış olabileceğini ortaya koymuştur. 20 ton ağırlığında yüküyle 45-50 metre derinliğindeki sulara gömülen geminin boyu yaklaşık 15, eni ise 5 metredir. Olasılıkla gemi, Suriye - Filistin kıyılarından hareket etmiş, yükünü Ege kıyılarına taşımaktaydı. Sedir ağacından yapılmış gemi olasılıkla Doğu Akdeniz ya da Kıbrıs yapısı olmalıdır. Geminin kaplama tahtaları çimento yöntemiyle birleştirilmiştir.

U l u b u r u n
Batı'ından çıkarılmış
eşya, araç - gereçlerin
çoğu Suriye - Filistin
kökenlidir. Çıkarılan
buluntular arasında,
gemi envanterlerinin
kaydedildiği ahşap yazı
tahtası, silindiri mühürlü,
kazısı abanoz ve fildişi
kakmalı kama, törensel

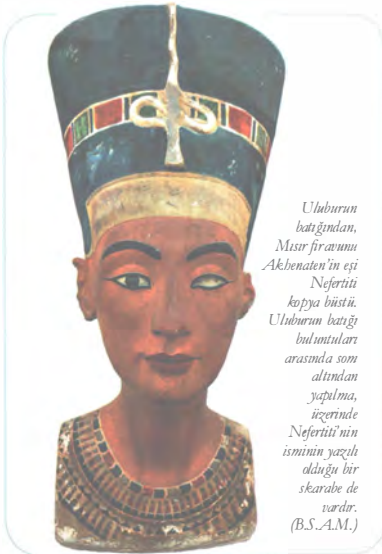

Uluburun batığından fildisi
süsleme parçalarından
Koş boynuzu biçimli
borazan, akrobat, asalar,
ördek biçimli kozmetik
kapları ve su aygırı dişleri.
(B.S.A.M.)

*Altın, tanrıça betimli
pandantif. (B.S.A.M.)*

taş güzr topuzu; tunçtan yapılmış kılıç, törensel balta başı, ziller, mızrak uçları, aslan, sfenks, inek, kurbağa, ördek ve sinek figürlü terazi ağırlıkları; “Çoban ve Buzağuları” betimli tunç/ kurşun terazi ağırlıkları, terazi kefesini taşıyan terazi takımı ağırlığı vardır. Dalgıç arkeologlar bu eserlerin yanı sıra, altından yapılmış madalyon, kupa, pençelerinde kobra taşıyan şahin biçimli pandantif, ellerinde ceylan taşıyan tanrıça biçimli pandantif, fayans, kuvars (kaya kristali), akik, Devekuşu yumurtasından yapılmış boncuklar; gümüş bilezikler, hurda altın, hurda gümüş bilezikler; başı, elleri ve ayakları altın kaplama tunç tanrıça heykelciği; pişmiş toprak kaplar ve ezgi taşları; taş, amatisit, yeşimtaşı, altın (üzerinde hiyeroglif yazıyla kazınmış Nefertiti yazılı) ve ‘steatit’ten (sabuntaşı) yapılmış skarabeler; Mısır’da Tell el-Amarna şehrinde bulunmuş Firavun Akhenaten’in eşi Nefertiti büstünün kopyası; fildişinden yapılmış süsleme parçalar, koç boynuzu biçimli borazan, kozmetik kaşığı, akrobat ve nar biçimli süsleme parçası, ördek figürleri; su aygırı dişleri; külçe halinde kalay, cam ve bakır parçalarını yaklaşık 3300 yıl sonra derin sulardan gün ışığına çıkarmışlardır. Eserler, Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi’nde sergilenmektedir.

Uluburun batığından, Mısır firavunu Akhenaten’in eşi Nefertiti kopya büstü. Uluburun batığı buluntuları arasında som altından yapılmış, üzerinde Nefertiti’nin isminin yazılı olduğu bir skarabe de vardır. (B.S.-A.M.)

Batıktan hurda altınlar.

Uluburun batığından altın madalyonlar. (B.S.-A.M.)

Uluburun batığından: Baş, elleri ve ayakları altın plaka ile kaplı bronz tanrıça heykelciği; Suriye-Filistin bölgesinde yapılmış, elve kolları kutsama pozisyonundadır. (B.S.-A.M.)

Phellos, Kaş İlçesi'nin (Antiphellos) -kuş uçuşu- 5 kilometre kuzeyinde Çukurbağ Köyü yakınlarındadır; köyün Kaş'a uzaklığı 13 kilometredir; önce Demre yoluyla Ağul-lu'ya, 3 kilometre sonra da Çukurbağ Köyü'ne ulaşılır. Köyün 2 kilometre kuzeybatısında olan Phellos'a yürüyerek ya da araçla kuzeyde Pınarbaşı Köyü yakınındaki Orman İşletmesi yangın gözetleme kulesine gelerek antik yerleşime girilir. 2005 yılında bir bahar günü sabah kahvaltımızı Çukurbağ çeşmesinde yapıp yangın kulesinin yanından yürüyerek orman içindeki yüksekçe bir yerden dakikalarca seyretmiştik Phellos'u. Gür bitki örtüsü içinde lahitleri seçebiliyorduk; sabahın ilk ışıkları ve baharın coşkusu ile yakınlarda öten keklikleri dakikalarca dinlemiştik; ardından patika yolla nekropol alanına inmiştik; antik yerleşim içinde bulunan Likya Yolu yön

PHELLOS

"...HECATAEUS,
KENTİ YANLIŞLIKLAK PAMFİLYA
OLARAK TANIMLAR..."

Phellos'a yön gösteren
Likya Yolu tabelaları.

levhasını ve işaretlerini izleyerek kenti ayrıntılı gezmiştik. Yüksekten keyifle seslerini dinlediğimiz kekliklerle karşılaştık fundalıklar arasında; yavrularıyla sabahın keyfini çıkarıyor olmalıydılar; ayaklarımızın altından sert uçuşla uzaklaştılar.

Gür orman dokusu içinde antik yerleşim kalıntılarını görebilmek için biraz çaba harcamak gerekir; yerel bir rehberle kenti gezmek kolaylık sağlayacaktır. Phellos, Yunan kökenli 'taşlık yer' anlamına gelen bir sözcüktür. Phellos'un Likya dilinde isminin de Vehinda olduğunu bilmekteyiz. Phellos'un ismi en eski antik kaynaklarda M.Ö. 500 yılında geçmektedir; Hecataeus, kenti yanlışıklıkla Pamfilya olarak tanımlar; 19. yüzyıl gezginlerinin keşfiyle Phellos'un yeri kesinleşmiştir. 1842 yılının bahar günlerinde T. A. B. Spratt, arkadaşlarıyla Antiphellos'tan

Bir kızı mezarına ait hayvan kabartması.

Phellos,
Antipbellos'un (Kaş) kaş uçumu
5 kilometre kuzeyinde Çukurbağ Köyü
yakınlarındadır. Kent, Toros yükseltilerinden
Akdeniz'i görür.

Kaya mezarları ve yoğun tahribat izleri.

Surlar.

(Kaş) hareket ederek kuzeyindeki dik yamacı zikzaklarla aşan patika yoldan Çukurbağ'a çıktıklarını anlatır; köyün 8 evden meydana gelen bir yerleşim olduğunu, antik yerleşimin de köyün yakınlarında olduğunu aktarırlar. Yerleşimden günümüze sağlam ulaşmış lahit kalıntıları ve kaya mezarlarının kaldığını belirtmişlerdir. Ayrıca tapınak sandıkları bazı yapı kalıntılarından da söz ederler; Ksanthos'tan bu yana Likya kentleri içinde doğal dokusunu en çok beğendikleri kentin Phellos olduğunu, Torosların zirvelerindeki karlı tepelerin kente eşsiz güzellikler kattığını da ekleyip -yaptıkları incelemeyle- yerleşim isminin Phellos olduğunu duyururlar.

Kent nekropolünden bir labit.

Phellos kalıntıları bir tepenin üzerindedir. Kuzey ve güneydeki şehir duvarlarının yanı sıra kentte ilk göze çarpan kalıntılar **lahitler**dir; kentin batısında ise tamamı bir kaya bloğundan kesilerek oluşturulmuş dikkat çekici bir **anıt mezar** vardır; mezar odasının üç tarafında sedirler bulunur. Bu anıt mezarın yakınlarında diğer ilginç bir anıt da iki odalı ev tipi mezardır. Kentin güney duvarlarının yakınında ise ilgi çekici bir lahit bulunur; bir kaide üstünde duran lahdin üç yanında kabartmalar vardır; lahdin güneyinde elinde kadeh bulunan yatar vaziyette bir adam ve etrafında başka figürler vardır; adamın önünde bir masa durmaktadır; yattığı yerin altında ise iki tane kuş figürü vardır. Lahdin batı yüzünde ise olasılıkla savaşı olduğu düşünülen bir betimleme bulunur; kapağın altındaki panellerde ise karşılıklı duran grifonlar yer alır. Phellos kentinin bulunduğu yerleşim, su kaynakları yönünden diğer Likya kentlerine göre çok zengindir; yerleşimin çok yakınlarında nitelikli su kaynakları ve su kuyuları bulunur.

Toros eteklerinde bulunan birçok Likya kentinde olduğu gibi Phellos'a da 'Likya Yolu' parkurlarıyla ulaşılabilir; bu yürüyüşlerle orman içinde doğa ile baş başa, köylere uğrayıp, yöre halkıyla tanışıp, söyleşerek yeni keşiflere çıkılabilir. Kaş'tan başlayacak Likya Yolu yürüyüşüyle 2-3 saatte -eşsiz doğa içinde- Phellos'a ulaşan **gözginler** unutulmaz anılarla geri **dönüşler**dir.

1, 2- Kaya mezarları. 3- Lahitler.

İsinda antik yerleşimi Kaş'ın doğusunda, 13 kilometre uzaklıktaki Belenli Köyü yakınlarındadır. Kaş-Antalya karayolunun 8. kilometresinden sonra güneydoğuya ayrılan köy yoluyla 5 kilometre sonra Belenli'ye ulaşılır. Kent kalıntıları

Belenli Köyü'nün güneyinde bulunan tepe üzerindedir. Baharın coşkusunun sürdüğü bir sabah vakti uğradık Belenli'ye; günün ilk saatlerinde köy kadınlarını komşularının fırınında ekmek pişiren bir imcede bulduk; ekmek kokusu yayılmıştı köye; kahvaltımızı yapamayan bizler için taze ekmek kokusu kıskırtıcı oldu

İSINDA

"...ANTİK KAYNAKLAR,
İSINDA'NIN
-YAKININDAKİ YERLEŞİMLERDEN-
APOLLONİA, APERLAE VE SİMENAYLA
BİRLİK KURDUĞUNU
AKTARIR..."

doğrusu; çocuklar okulda, erkekler bahçede, tarlada ve kentte çalışmakta; bir köylü kadını işini bırakıp gönüllü rehberliğimizi üstlendi; düştük İsinda'nın yoluna; köy içinden önce 1,5 kilometre araçla gidip, sonra da tepeye kuzey yamacından tırmanmaya başladık; reh-

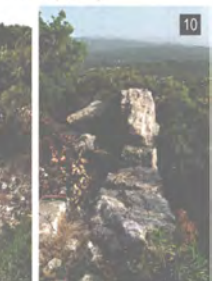
berimiz en son çocukluğunda çıkmış tepeye, itiraf ediyor; o günden bu yana gür bitki örtüsü kaplamış kenti; sezgilerimizle yardımcı oluyoruz rehberimize; yolumuzu kaybedip, sık fundalıklar arasından tırmanmaya devam ediyoruz; bizim döktüğümüz terden fazlasını döktü rehberimiz; yol boyu **lahitlerin** yanından geçiyoruz; sağlam

Kent kalıntıları Belenli Köyü'nün güneyinde bulunan tepe üzerindedir. (1,2,3,4,5,6,7)

Akropol kalıntıları. (8,9,10)

İsinda aslanlı mezar anıtı kabartmaları. İstanbul Arkeoloji Müzeleri.

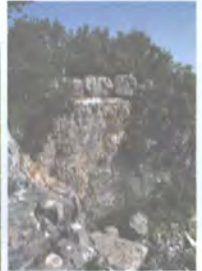
W P I A : E Γ X I E X : P P I : Γ P X M : E W Δ : P P I E : Δ P I T E : E V Δ X : Ξ P X : E I T + : I Ψ O C : Δ E K T : W
X Δ P I C B Ψ B : X Δ E X P I E P A I Δ X P : O K P P : P X E B : P A K P I : O Ψ + : X A P W : Γ P X I E : E I X A P : C B Ψ B
B E O Δ : W P I P A : E P I : I X E P : P P I : Γ P X E : I Δ X P : O : Ψ C B E P

olanların yanında kırılmış olanlar da var; hedefimiz akropole çıkmak; kalıntılar içinde lahitler çoğunlukta; zirveye yakın yerde diğer yapı kalıntıları çıkıyor karşımıza; büyük de bir **sarnıç** var aralarında. Kesme taşlardan birçok yapının temellerine rastlıyoruz. Rehberimiz biraz mahcup, bizi bilinmeyen yollarda yorduğu için; kendisi de çok yoruldu; hoşgörümüz rahatlatıyor kendisini. Tepeye çıkmamız yaklaşık 30 dakika sürmüş olmalı. Kaynaklarda sözü edilen, sur kalıntıları, ev tipi mezar anıtı ve stoanın olduğu alana ulaşamıyoruz; bitki örtüsü zor görülebilen patika yolları ve yapıları örtmüş adeta. Antik kaynaklardan, İsinda'nın, yakınındaki yerleşimlerden Apollonia, Aperlae ve Simena'yla birlik kurduğunu biliyoruz; Likya Birliği içinde bu kentleri Aperlae temsil etmiş; çevrede ele geçen yazıtlarda, diğer birlik kentlerinde olduğu gibi "*İsinda'dan Aperlaeliler*" sözcükleri geçmektedir. İsinda, diğer birlik üyesi küçük yerleşimler gibi yerel bir yöneticinin -beyin-hüküm sürdüğü bir yerleşim olmalıdır.

Zorlu olduğu kadar keyifli geçen tırmanışımızın ardından rahatlamış olarak inişe geçiyoruz; köye geldiğimizde keyifli bir kahvaltı yapabilmek için yer aramamıza gerek kalmadan rehberimiz evinin bahçesini açıyor bize; bahçe-deki masalarında, ikram edilen köy ekmeği ve

peyniriyle kahvaltımızı tamamlıyoruz; köyde beğenilen 'keçiboynuzu' ağacının meyvesinden pekmez yapılıyormuş; üzü Kaş'ın pazarına kadar ulaşmış; 'keçiboynuzu' pekmezinin ününü duyup da almadan geçemedik doğrusu; ardından rehberimizle vedalaşıp başka bir Likya Yolu'na düşmek üzere ayrılıyorz Belenli'den; antik yerleşimin karşı tepelerinde sessizliği ağır iş makinelerinin gürültüsü bozuyor; tepeleri tıraşıyor dev makineler, taşları peynir gibi kesiyorlar; bin yılların antik yerleşimi yakınlarında, eşsiz güzellikteki bitki örtüsünün bulunduğu Akdeniz manzaralı tepeler küçük çıkarlar uğruna yok ediliyor. Sadece Belenli'de değil, Akdeniz'in Toros zirvelerinde birçok alanda taş çıkarma uğruna yerleşimlerin ve doğanın tahribatı iç sızlatıyor.

Akropol tepesinde sarnıçlara rastlanır.

Tüse, Kaş-Demre yolu üzerinde bulunan Sarılar Köyü yakınlarındadır. Sarılar Köyü'ne Kocaköy mahallesinin içinden kuzeye ayrılan 5 kilometre uzunluğundaki yolla ulaşılır. Antik yerleşim, korunaklı Düzkale tepesi üzerine ve

TÜSE

"...TÜSE'DEKİ YERLEŞİM,
GEÇ ARKAİK VE
KLASİK DÖNEM'DE DE
GELİŞİM GÖSTERİR..."

yamaçlarına yayılmıştır; tepede bulunan **akropol** Klasik Dönem surlarıyla çevrilidir. En erken kalıntıların M.Ö. 6. -5. yüzyıla tarihlenen Tüse'nin Düzkale yamaçlarındaki yerleşimi de duvarların içindedir. Antik yerleşim içinde bulunan **mezar**

Tüse yerleşimi, Demre-Kaş yolu üzerinde bulunan Sarılar Köyü'ne bağlı Kocaköy Mahallesi yakınından kuzeye ayrılan asfalt yoldan 500 metre sonra kuzeybatıya devam eden orman yoluyla 5 kilometre sonra ulaşılır.

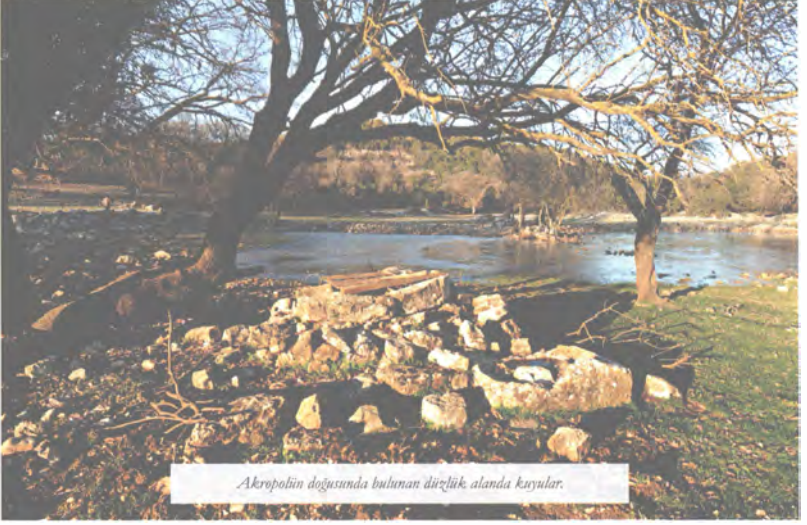
*Akropolisin doğusundaki düz alanda
kaya mezarları ve labitlere rastlanır. (1,2,3,4,5)*

anıtlarından payeli mezar, ev tipi kaya mezarları, tümülüsler ve heroon gibi yapıların olması Tüse'deki yerleşimin Geç Arkaik ve Klasik Dönem'de de gelişimini gösterir. Yerleşimde kalenin yakınlarında M.Ö. 5. yüzyıla tarihlenen bir **tapınak** kalıntısı görülür; tapınakta, Yunan mimari üslubunun etkileri gözlenir. Yerleşimde ele geçmiş M.Ö. 6. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenen bir kabartmada ise Pers ve Yunan üslubu izleri vardır.

Akropolisin doğusunda bulunan düzlük alanda kayalar.

Akropolün doğusunda bulunan düzlük alanda kıyılar.

Tüse yerleşimi M.Ö. 4. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak Kyaneai'nin teritoryumu içinde yer almaya başlamıştır. Roma Dönemi'nde yerleşim, Düz kale Tepesi'nin yamaçlarından ovaya doğru yayılmaya başlamıştır; az sayıda lahdin varlığı bu dönemde yerleşimin öneminin azaldığını göstermektedir. Geç Antik Çağ ve Doğu Roma (Bizans) Dönemi'nde yerleşim ovada yayılırken bir **kilise** inşa edilmiştir. Yerleşimin, 7. yüzyılda başlayan Arap akınlarından olumsuz etkilendiği, 14. yüzyılda da terk edildiği düşünülmektedir.

Tüse yerleşimi kuzeyde Toros zirvelerini görür.

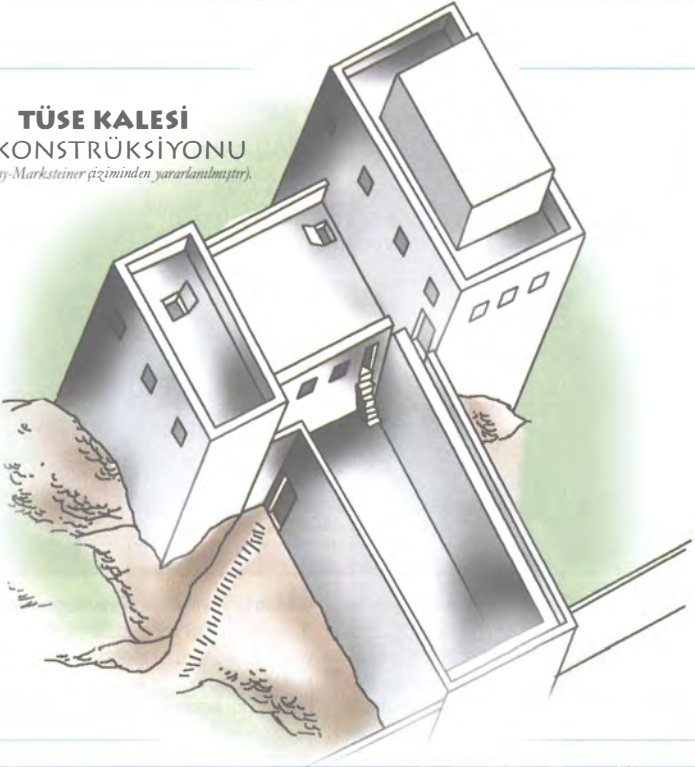

Tüse Akropolü kalıntıları.

TÜSE KALESİ REKONSTRÜKSİYONU

(Koneçny-Marksteiner çiziminden yararlanılmıştır).

Tüse Akropolis kalıntıları.

KANDYBA (GENDEVE / ÇATALOLUK)

"...BAZI KAYNAKLARA GÖRE,
KANDYBA İSMİNİN CANDYBUSTAN
KAYNAKLANDIĞI BELİRTİLİR..."

*Akropolis tepesinin eteklerinde Likya mezar anıtlarının
benzeri köy ambarları görülür.*

Kaş'ın kuzeyinde bulunan antik yerleşimlerden bir tanesi de Gendever'de (Çataloluk Köyü) bulunan Kandyba yerleşimidir; Kaş İlçe-si'nin 30 kilometre kuzeyinde günümüzde antik ismini küçük bir değişikliklerle koruyan Gendever (Çataloluk) Köyü doğusunda bulunan tepe üzerindedir. Kaş'tan ya da Demre'den yerleşime çıkabilmek için önce Kasaba modern yerleşimine gelip, ardından 9 kilometrelik asfalt yolda ilerlemek gerekir. Antik kaynaklarda ismi geçen Kandyba yerleşimi kalıntıları günümüze tahribe uğramış vaziyette ulaşmıştır. Pilius, Kandyba'nın ismini Likya kentleri arasında sayar. Kenti 19. yüzyılda ziyaret eden gezginler günümüze detaylı bilgiler aktarmışlardır; T. A. B. Spratt ve arkadaşları 1842 yılının baharında "Gendever Köyü'ne" uğramışlardır. Spratt, Kasaba'dan ayrılıp at

sırtında bir Rum'un işlettiği su değirmenini geçerek "Gendever Köyü'ne" geldiklerini, köyün üzerindeki yıkık Orta Çağ kalıntıları karşısında hayal kırıklığına uğradıklarını belirtir. Antik yerleşimin bulunduğu tepenin 250 adım uzunluğunda, 20 adım genişliğinde bir alanı kapsadığını, yerleşimi, üzerinde kuleler bulunan yıkık-dökük **surların** çevirdiğini, içerisinde bir Hristiyan kilisesi kalıntılarına rastladıklarını belirtir; **mezar anıtları** içerisinde ikisi Likçe, birisi ise Yunanca yazıttan kentin ismini Kandyba olarak okuduklarını, köylülerden edindikleri sikkelerden bir tanesinin üzerinde "KAND" harfleri yazıldığı, bir başkasının yüzünde ise "MA" harfleri olduğunu, buradan yola çıkarak kentin kesin ismini saptadıklarını vurgular; ekip, Kandyba'nın arkeolojik özelliklerinin yanı sıra jeolojik incelemelerinde iyi korunmuş

Kandyba yerleşiminin bulunduğu tepe.

fosillere ve mercanlara rastlarlar; akropol toprağında yaptıkları incelemede yakın bir jeolojik dönemde yörede denizin bir kolunun uzandığını gösteren çok sayıda sağlam fosillere ulaşırlar. Kandyba gezisinin ardından Finike'nin 60 kilometre kuzeybatısında bulunan Arneae antik yerleşiminin bulunduğu Ernez'e gitmek isteğini -konuğu oldukları- 'Ağa'ya ileten ekip, köyde veba salgını olduğunu öğrenince Arneae'ya gitmekten vazgeçerler.

Bazı kaynaklar, antik Kandyba kentinin isminin Yunan mitolojisinden geçen Deucalion'un oğlu 'Candybus'tan kaynaklandığını belirtir; Deucalion, Yunanlı Nuh'u temsil eder; Dünya'yı yok eden 9 gün süren tufandan, karısı Pyrrha ile birlikte bir gemi yaparak kurtulurlar. Bazı kaynaklar, Ksanthos Dikili Taşı'nda bulunan yazıtın bir bölümünde geçen "KNTABA" sözcüğünün olasılıkla Kandyba'nın Likya dilindeki karşılığı olduğunu belirtirler. Kentin tarihiyle ilgili bilgiler mezar anıtlarında bulunan Likya yazıtlarında okunabilmektedir.

Köyün 300 metre doğusunda bulunan antik yerleşimin güney yüzünde köy ambarları bulunur; Anadolu'nun güneybatısında bulunan Teke yarımadasında aynı tür ambarlara sıkça rastlanır; bir Likya yapısının taklidi sayılabilecek yapılar Likya lahitleriyle de benzerlik taşır; ambarların arasından geçen patika yol kentin **akropolüne** çıkar. Akropolün bulunduğu zirve kuzey-güney doğrultuda 180 metre uzunluğunda dar bir alanı kapsar; akropol tepesini güçlü, kalın duvarlı surlar çevirir. Akropolün üstünde ve yamaçlarında bulunan kalıntılar çok tahribata uğramıştır. Yıkık surların içinde çok sayıda yapının tanımlanması yapılamamıştır. Geçmiş yüzyıl gezginleri bir **kilise** kalıntısı saptadıklarını aktarmışlardır; kalıntılar içinde akropol eteklerinde ve doğu yamaçında **mezar anıtları** görülür; doğu yamaçta iki kaya mezarından birisi olan büyük ev tipindeki mezarın üzerinde yazıt vardır; akropol çevresinde tahrip olmuş çok sayıda lahitlere rastlanır; bir kısmı doğal ana kaya oyularak oluşturulmuştur. Kentin su gereksinimini karşılamak üzere çevrede çok sayıda **kuyuya** rastlanır; akropol çevresindeki **antik yol** kalıntısı da görülebilir. **Tiyatronun** yerleşim içindeki iki çukur alanda olabileceği tahmin edilmektedir. Yapıdan günümüze ulaşan bir kalıntı görülememektedir.

KOMBA (GÖMBE)

"...ARTEMİS'E, ON İKİ TANRI'YA
VE ONLARIN BABASINA..."

Modern Gömbe yerleşimi.

Gömbe'yi çevreleyen Toros dağ uçantıları.

Akçay'ın suladığı, Khoma'nın güneyindeki Elmalı Ovası aşağıya doğru daralarak bir vadiye dönüşür; vadinin güneybatı ucunda Gömbe Köyü'nün yanı başında Komba isminde küçük bir antik yerleşim bulunur; Gömbe, Elmalı yolu üzerinden, Kaş İlçesi'ne 60, Elmalı'ya 30, Kalkan'a da 40 kilometre uzaklıktadır.

Antik kaynaklarda ismine rastlanmayan Komba'nın kent sikkelerine de rastlanmaz. Buna karşın kentin konsey ve meclise sahip olduğu bilinmektedir. Kent, Rhodiapolisli zengin Opramoas'tan yardım alan kentlerin listesinde de yer almaz. Komba'yı yakın çevresindeki kentlerden ayıran en önemli yanı, Likya'nın On İki Tanrısı'nın kült merkezinin burada olmasıdır;

bu tanrıya sunulan adak stelleri çoğunlukla Komba'da bulunmuştur.

Likya **On İki Tanrısı**'nın betimlendiği taş levhalar yaklaşık 6 santimetre kalınlığında ve 60 santimetre yüksekliğindedir. Adak yazıtının üzerinde bulunan birinci sıradaki kabartmalarda ortada çoğunlukla bir erkek figürünün yanlarında

*Üzerinde
On İki Tanrı'nın
betimlemesi olan
adak steli.
Antalya
Müzesi.*

Subaşı Yaylası, Yayla yolunda bulunan çeşme.

Yeşil Göl.

altılı gruplar halinde On İki Tanrı yer alır; alt sıranın ortasında yer alan küçük bir erkek figürünün her iki yanında ise altışarlı gruplar halinde hayvan figürleri (olasılıkla köpek) sıralanmıştır. Köpek betimlemesi, avlanan tanrıları anlatmış olmalıdır. Adak yazıtlarında üst sırada merkezde bulunan erkek figürü bazı stellerde kadın olabilir; alt sırada ortada duran küçük figür adakta bulunan kişidir. Stel üzerindeki yazıtta

çoğunlukla “On İki Tanrı’ya emirle...” yazısının sonuna adakta bulunan kişinin ismi eklenir. Ancak Komba’da bulunmuş bir adak yazıtında “Artemis’e, On İki Tanrı’ya ve onların babasına...” yazısı dikkat çeker; bu stelde merkezde konmuş insan figürü kadındır ve bu figürün Artemis olduğu öne sürülmektedir; etrafındaki tanrılarda ise kalkan bulunmaktadır; bu stelin olasılıkla M.S. 3. yüzyıla tarihlendiği düşünülmektedir. Komba Artemisi’nin varlığı diğer kaynaklardan da bilinmektedir.

Komba yerleşimi, günümüzde de yaklaşık aynı ismi taşıyan modern Gömbe Köyü’nün güneybatısındaki yüksek tepe üzerine yayılmıştır; yerleşim alanında fazla kalıntıya rastlanmaz; bunlar bazı yapı kalıntılarından günümüze kalan taş bloklardan öteye gitmez; yerleşimin bulunduğu tepenin doğu yönünde ise bir kilise kalıntısı bulunur.

Gömbe Toroslar zirvesinde eşsiz doğal güzellikleriyle gezginleri her daim kendisine çeker. Antik yerleşim gezisinin yanı sıra Akdağ’ın gölgesindeki Gömbe Yaylası çevresinde yürüyüş alanlarında gezginler ‘Likya Yolu’nun tadını çıkarırlar; yaylanın 1950 metre yüksekliğinde bir krater gölü olan Yeşil Göl bulunur; yüzölçümü yaklaşık 50 bin metrekaredir; Gömbe’de bulunan Uçarsu ise 1780 metre yüksekliktedir; suyun 60 metre yüksekten düşmesi nedeniyle bu ismi almıştır. Uçarsu, bulunduğu kaynaktan Mayıs ayının ilk haftasında çıkar, Ekim ayının ilk haftasında kurur. Gömbe merkezinden Uçarsu ve Yeşil Göl’e uzanan 8,5 kilometrelik yolun 7,5 kilometresi araçla, geriye kalan bir kilometrelik yol ise yürüyerek gidilir. Uçarsu yol ayrımından dağa çıkan yayla yolu Torosların gölgesindeki Subaşı Yaylası’na çıkar; yükseltelerin arasında bir su kaynağının da olduğu yayla hayvanların yararlandıkları geniş otlakları barındırır. Geçmişte küçük bir köy görünümündeki Gömbe yerleşimi günümüzde bir kasabayı andırır; merkezde pansiyonculuk gelişmiştir.

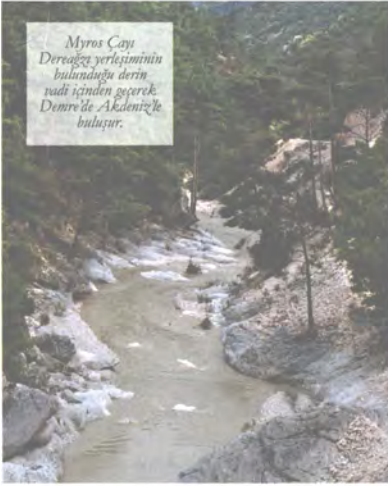

Dereağzı yerleşimi, Myra'nın 19 kilometre kuzeybatısında bulunan Dirgenler Köyü yakınlarındadır; köyün 2 kilometre güneydoğusunda önemli bir kilise yapısının yanı sıra kentin diğer kalıntıları bulunur. Dereağzı'ndaki

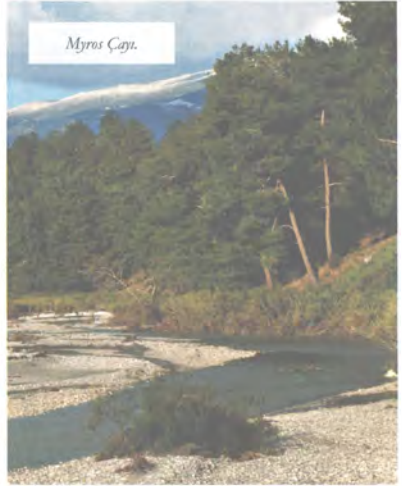
DEREAĞZI / MASTAURA

"...DEREAĞZINDAKİ KALINTILARI
1838 YILINDA KEŞFEDEN
CHARLES TEXIER'DİR...."

kalıntıları 1838 yılında keşfeden Charles Texier'dir. Myra'ya bağlı 'kale-kent'te ele geçen seramik parçaları M.Ö. 9. yüzyıla tarihlenmektedir. Roma ve Doğu Roma (Bizans) Dönemi'nde de yerleşimin sürdüğü Dereağzı'nda 12. yüzyıla

Myros Çayı
Dereağzı yerleşiminin
bulunduğu derin
ıvadı ıgından geçerek
Deniz'e Akdeniz'e
bulunur.

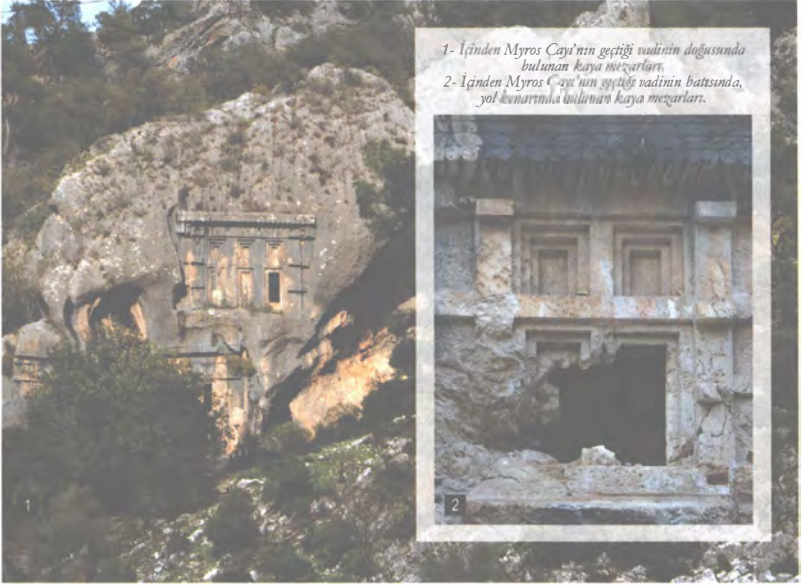
Myros Çayı.

Myros Çayı
üzerinden
akrapole çıkan
merdivenli yol.

Merdivenli yol.

Dereağzi Kilisesi antik yerleşimin kuzeydoğu yakınında bulunur; Doğu Roma (Bizans) yapısı olan kilisenin güneyinden Myros Çayı geçer.

kadar yerleşim devam etmiştir. Dereağzi yerleşimi Kasaba ve Karadağ çaylarının birleşerek Myros Çayı'na dönüştüğü vadiye hâkim tepe üzerinde kurulmuştur. Bu noktadan Myra ve Andriake'ye su taşıyan kanalın izleri görülür. Yerleşimde Likya savunma yapılarının yanı sıra ilk karşılaşılan yapılar Likya tipi kaya mezarlarıdır; ana kayaya oyulmuş, Likya konutlarının özelliklerini yansıtan, M.Ö. 4. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenen 3 **kaya mezarı** bulunur; G. Neumann'ın araştırmasına göre kaya mezarlarının bir tanesi 'Chakbija' isimli kişiye aittir. Tepede bulunan kalenin duvarları poligonal örgü sistemiyle oluşturulmuştur; girişte, kayalıkların üzerinde bir erkek figürü ile 'kurban sahnesi' kabartması dikkat çekicidir. Dereağzi'nde Doğu Roma (Bizans) yerleşimi M.S. 5.yüzyıldan itibaren başlar. Bu dönemde yapılmış kilise yapısında çok sayıda Roma Dönemi mimari elemanları kullanılmıştır. Vadinin kuzeydoğusunda bulunan Dereağzi Kilisesi mimari özellikleri bakımından diğer önemli Doğu Roma (Bizans) kiliseleri düzeyinde niteliğe sahiptir.

ARNEAE

"...KENT,
DOĞANIN ENGELİ SAYESİNDE
AZ DA OLSA KORUNMUŞTUR..."

Ernez Köyü.

Ernez Köyü içindeki kaya mezarları.

Kent yerleşimi Ernez Köyü'nün 400 metre güneyindedir.

▲ *Kent nekropolü içinde bulunan mezarlar.* ▼

Kent nekropolü içinde I. yüzyıl civ. tipi kaya mezarları dikkat çekmektedir.

Arneae kent yerleşimi Torosların yüksek zirvesinde -antik ismini günümüze kadar az değişiklikle korumuş- Ernez Köyü'nün 400 metre güneyindedir; köyden, bağlı olduğu güneydoğudaki Finike İlçesi'ne uzaklığı 53, güneybatısında bulunan Kaş İlçesi'ne uzaklığı ise 55 kilometredir; köyün yakınlarından geçen Elmalı yolu Arykanda'ya uzanır. Arneae'nin kuzeydoğusunda bulunan Arykanda kentine uzaklığı ise 31 kilometredir. Ernez Köyü, aşağı ve yukarı olmak üzere iki mahalleden oluşur; köyün aşağı mahalle girişinde yolun kuzeyindeki sarp kayalık alanda kaya mezarları göze çarpar; antik

yerleşime, aşağı köyden güneye ayrılan araç yoluyla gidilir. Kent yerleşimi güneye uzanan bir tepenin üstünde kurulmuştur; tepenin

üstünde surların çevirdiği alan içinde çok sayıda yapı kalıntısı vardır; bir kısmı günümüze sağlam ulaşmıştır; sur duvarları üzerinde yazıtlı taşlara da sıkça rastlanır. Antik kaynaklarda çok az söz edilen Arneae çevresinde bulunan küçük bazı kentlerle sympoliteia (birlik) kurduğu bilinmektedir; başını çektiği bu birliğin diğer üyeleri ise -günümüzde yeri kesin belirlenememiş- Koroa, Çağman (olasılıkla Plakoma) ve Kiltepe'dir (Arykanda'nın güneybatısındaki Yeşilköy). Antik kaynaklardan günümüze ulaşan yeterli bilgi azdır; kentin tarihine yönelik bilgiler antik yerleşimdeki yazıtlardan ve yapıların mimari özelliklerinden elde edilmiştir; çevredeki bazı yazıtlarda birliğin vatandaşları için 'Arneaeli' sözcüğü yer alır. Arneae, Doğu Roma (Bizans) Dönemi'nde Myra'ya bağlı bir piskoposluk merkezi olarak varlığını sürdürmüştür.

Arneae yerleşiminin bulunduğu coğrafya son derece etkileyici doğal görünümüne sahiptir; kuzeyinde bulunan yeşil doku içindeki Ernez köyünün üzerinde Torosların muhteşem zirvesi yükselir; antik yerleşimin olduğu yüksek tepenin üç tarafı -kuzeyi hariç- dik yamaçlıdır; kent, doğanın engeli sayesinde az da olsa korunmuştur. Kentin nekropolü içinde bazı lahitlerin yanı sıra Likya ev tipi kaya mezar anıtlarına da rastlanır; kaya mezarları üzerinde bulunduğu anıta kaya işlenerek yapılmıştır;

Doğal kayaya kazınmış yazıt.

kırık kapılarının yanı sıra bazılarının tabanlarında kaçak kazı oyukları ve parçalanmalar görülür. Yerleşimin bulunduğu zirve bir kuşatma duvarıyla çevrilidir; bu duvarların üzerinde kuleler ve girişi sağlayan iki kapı bulunur. Duvarın içinde ise **konut** kalıntıları, **sarnıçlar**, iki **kilise** yapısı ve tanımlanamayan diğer kalıntılar yer alır. Yapı örgüsünde kullanılmış bazı **yazıtlar** kentin gelişimine dair bilgiler sunar.

Akropolün güneyinde bulunan bir kapı.

Akropol alanında bulunan yapı kalıntıları.

APOLLONIA

"...APOLLONIA,
KEKOVA YOLU
ÜZERİNDE BULUNAN
KILINÇLI (SIÇAK) KÖYÜ'NDEDİR..."

Kılınçlı Köyü'nün akropolisden görünümü.

Akropolisin güneydoğu etekleri.

Akropolisin kuzeyinde bulunan kaya mezarı.

Kaş ilçesi yakınlarında irili ufaklı birçok Likya kenti bulunur; bu kentlerin sahilde olanlarına tekne turlarıyla ulaşılabilceği gibi karayoluyla da gidilebilir. Apollonia, Kekova yolu üzerinde bulunan Kılınçlı (Sıçak) Köyü'ndedir; Kaş'ın güneydoğusuna giden Kaş-Antalya ana yoluyla 18 kilometre sonra Kekova yol ayrımına, ardından güneye dönüp 9 kilometre sonra Kılınçlı Köyü'ne ulaşılır. Antik yerleşim, köyün güneybatısında denizi gören yüksek bir tepe üzerindedir; yaklaşık yarım saatte antik yerleşime çıkılır. Günümüzde yürüyüşçülerin tercih ettiği 'Likya Yolu' nu izleyen birçok gezgin Apollonia ziyaretinin ardından güneye iki saatlik bir yürüyüşle Aperlae'ye geçerler.

Apollonia, Likya kentleri içinde küçük bir yerleşim olarak çok yakın mesafelerde bulunan Aperlae, Simena ve İsinda ile birlik kurmuşlardır. Bu üç kenti Likya Birliği'nde Aperlae temsil etmekteydi. Apollonia hakkında antik kaynaklardan çok az bilgi aktarılmıştır; bir kısım bilgilerde kentin yeri yanlış verilmiştir; yerleşimde bulunan yazıtlardan kentin Antik Dönem ismi saptanabilmiştir. Bir yazıtta "Apollonia'dan Aperlaeliler" sözcükleri yer almıştır; bunun yanı sıra Apollonialılar'ın Roma imparatorları Agustus ve Tiberius'a yaptıkları ithafar da bilinmektedir. Kentte bulunan mezar anıtlarının bazıları M.Ö. 4. yüzyıla tarihlenmektedir.

Akropolün kuzeydoğu yamaçlarında günümüze sağlam ulaşmış çok sayıda lahit bulunur. (1,2,3,4)

Günümüz Kılınçlı köylüleri geçimlerini tarım ve hayvancılıkla sağlarlar. Kılınçlı köylüsü rehberim de geçimini hayvancılığın yanı sıra şifalı otlarla sağladığını söylemişti. Likya kentlerinin olduğu çevre dağlarını, tepelerini çok iyi bilen köylülerden bazıları 'Ada Çayı' ve 'Kekik' toplayarak geçimini sağlamaktadır. Köy halkından size yardım edecek bir rehberle antik yerleşime ulaşabilirsiniz. Her Likya kentinde olduğu gibi bu yerleşimde de lahitler ilk görünen kalıntılardı. Kent yerleşimi 'L' harfini andıran bir biçimde tepenin üzerine yayılmış. **Akropolü** çevreleyen duvarların kuzey ve batı bölümleri günümüze sağlam ulaşmıştır; kentin en yüksek noktası Bizans (Doğu Roma) Dönemi'nden kalma bir duvarla **iç kale** haline sokulmuştur. Akropolün batı yamacı gezginlere Akdeniz'in muhteşem görünümünü sergiler; iç kalede olasılıkla **heroon** olduğu sanılan kare planlı dikkat çekici bir yapı vardır. Bizans Dönemi **kilisesi** ise iç kalenin batısındadır. Kentin, diğer Likya kentlerine göre küçük olan **tiyatrosu** ise kilisenin batısında yer alır; 30 derece eğimle inşa edilmiş, 11 oturma sırası 5 ışınal merdivenle bölünür; tiyatronun skenesi görülmemektedir; analemma duvarı ise belirgindir. Yapı erken dönem tiyatrolarının planında yapıldığı için yarım daireden daha büyüktür; tiyatro, yaklaşık 650 seyirci kapasitelidir. **Hamam** yapısı ise tiyatronun kuzeydoğusundadır; su gereksiniminin sarnıç ve kuyulardan sağlandığı kentte hamamın suyunun nereden sağlandığı bilinmemektedir. Apollonia yerleşimi içinde olasılıkla M.Ö. 4. yüzyıla tarihlenen 6 tane prizmal gövdeli (payeli) **anıt mezar** vardır. 4 tanesi akropolün doğu tarafında, 2 tanesi de tiyatronun kuzeybatısındadır. Geçmişte sağlam gördüğümüz payeli anıt mezarların bazılarının son ziyaretimizde devriliş parçalandığını, zeminlerinde de çukurlar açıldığını gördük;

Akropolün batısından Akdeniz sahilleri.

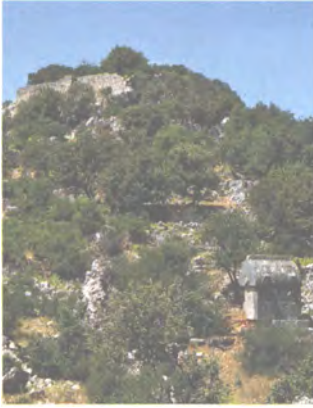

Kentin 650 seyirci kapasiteli tiyatrosu vardır.

Payeli anıt mezar. Tuhrip edilerek devrilmiş payeli anıt mezarlar.

*1- Hyposorionlu labit ve yanında payeli anıt mezar.
2, 3- Akropolde duvar örgüleri.*

Akropolisin kuzeydoğu etekleri.

Akropolisin güney yamaçlarında bulunan lahit.

Bigas Bazilikası.

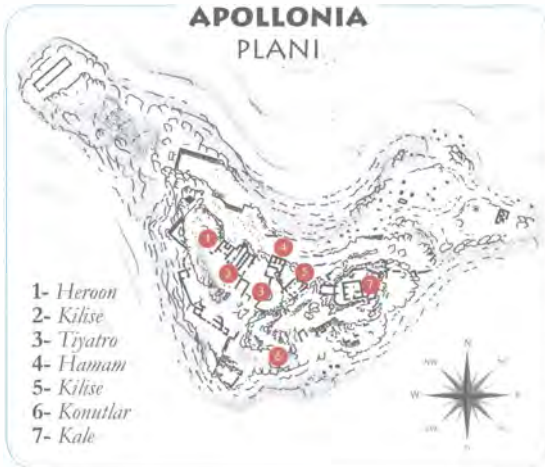
Akropolisin batı yakasında bulunan yapı kalıntıları.

Akropolis yapıları. (1, 2, 3, 4, 5)

antik yerleşim köye o kadar yakın ki; Kekova yolu üzerinde tanınan ve sıkça gezilen ören yerlerindeki bu tahribatlar oldukça düşündürücü... Akropolisin bulunduğu tepenin doğu ve özellikle kuzey yamacında çok sayıda Roma Dönemi lahitleri görülür; güney yamaçta da kırık lahitlere rastlanır; lahitlerin üzerindeki bitki betimlemeleri dikkat çeker. Akropolisin kuzeyinde görülen kaya mezarında ise Likya diliyle kazınmış bir yazıt bulunur.

Apollonia gezimizin ardından rehberimle Kılınçlı'ya indik; bahçesinde taze 'Ada Çayı'ndan bir demet yapıp tutuşturdu elime; en güzel hediye olmalı; "içerken köyümüzü anarsın..." dedi ve ekledi; "biz bu dağlarda 'Ada Çayı' ve 'Kekik' toplamaya gittiğimizde eğer grip, nezle olmuştuk, eve sağlan döneriz; bu dağların, bu otların kokusu adamı iyi eder, bilir misin?"

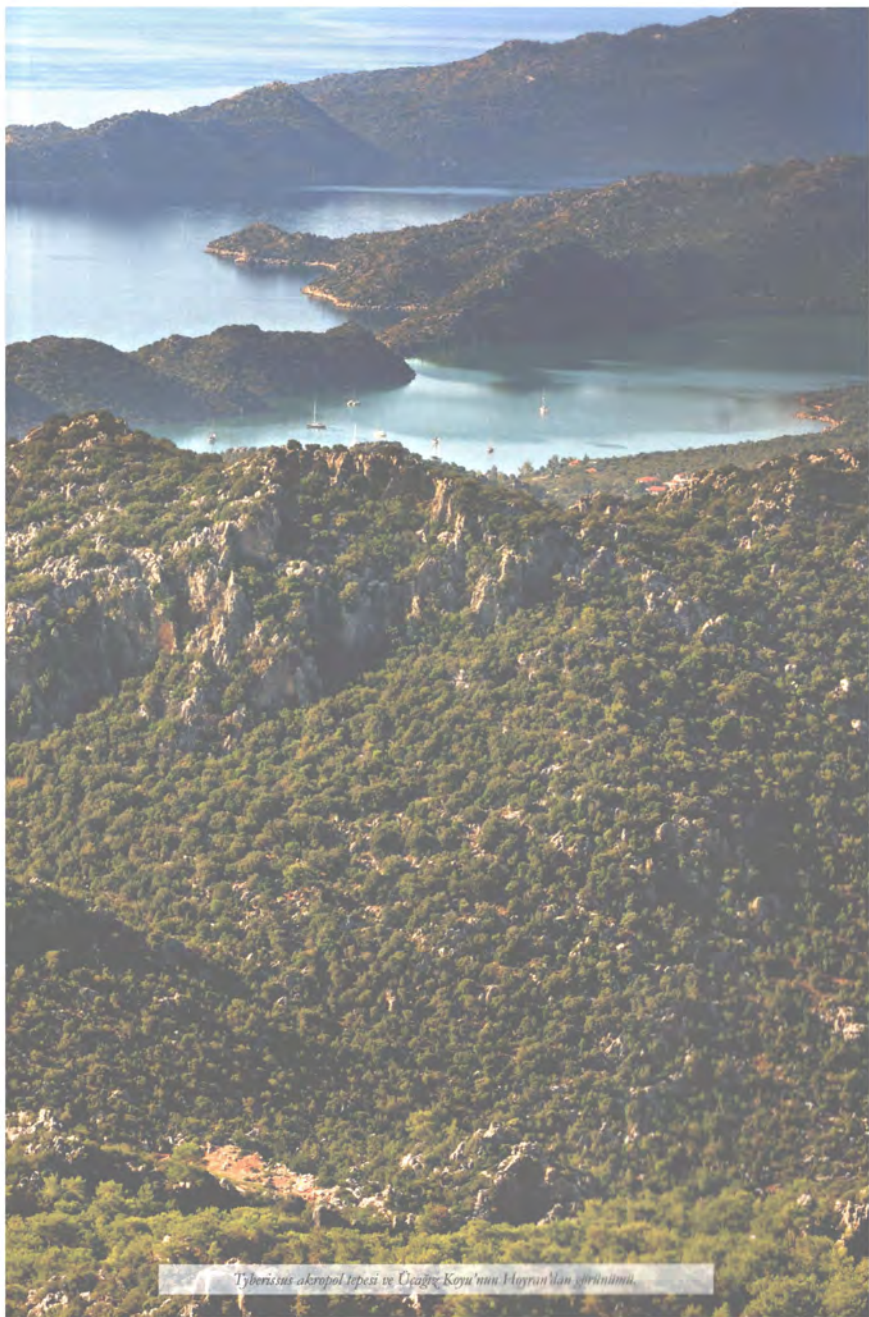
TYBERISSUS

"...DEMRE YOLUNUN
KUZEY YAKININDA BULUNAN
KAYA MEZARI YOLDAN
HEMEN FARK EDİLİR..."

Akropolisin kuzeyinde yol kenarında bulunan kaya mezarı.

Tyberissus antik yerleşimi, Üçağız'ın yaklaşık 3 kilometre kuzeyindeki Çevreli Köyü yakınlarındadır. Köye, diğer Kekova yöresinde bulunan yerleşimler gibi Kaş-Antalya yoluyla, Kekova yol ayrımından 13 kilometre sonra ulaşılır. Antik yerleşime Demre'den uzaklık 17 kilometredir; Sura'dan sonra batıya ayrılan Kekova yoluyla gidilir. Antik yerleşim, Çevreli Köyü'nün 1,5 kilometre doğusunda, Tirmisin Ovası'na bakan -deniz seviyesinden 365 metre yükseklikteki- bir tepenin üzerinde yer alır; köyde 'Asar' olarak bilinen tepeye yürüyerek yaklaşık 30 dakikada çıkılır. Antik yerleşim, köyün doğusunda bulunan sera bahçelerinin bitiminde başlayıp doğu yönüne doğru devam eder; yerleşimin batısında bulunan **nekropol** alanında çok sayıda Roma ve Hellenistik Dönemi'ne tarihlenen lahit ve bazı yapı kalıntılarına rastlanır; lahitlerin üzerinde bulunan yazıtlarda mezarlara zarar verecek

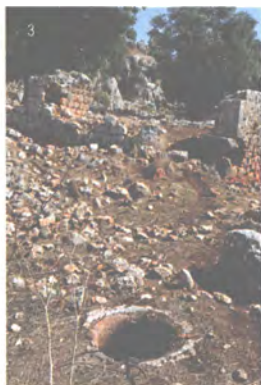
kişilerin cezası Myra ve Tyberissus'a verecekleri yazılıdır. Ovaya yakın yerde, dere kıyısında ise ilginç bir anıt mezar bulunur; bir cephesi kayadan kesilmiş, diğer cephesi ise duvarla örülüdür. Tyberissus yerleşiminde ayrıca iki tane -üzerinde Likya diliyle yazıt bulunan- ev tipi **mezar anıtı** vardır; Tirmisin Ovası'na bakan tepenin eteğinde, Demre yolunun kuzey yakınında bulunan kaya mezarı yoldan hemen fark edilir; yamacın eğiminin azaldığı, ovaya yakın yerde, yekpare büyük kaya kütesinin güney tarafında yer alan mezar Pınara, Antiphellos ve Kyaenai kentlerinde bulunan örneklerle benzerlik taşır; giriş kapısı kırık olan mezar semerdam biçimli lahitlerin taklidi gibidir; mezar odası ahşap bir yapı görünümüyle dikkat çeker; üst kısımdaki üçgen alınlığı yine semerdam biçimli lahdin kapağının taklidi gibidir. Alınlıkta bulunan alt sıradaki iki büyük dikdörtgen alanda karşılıklı duran bir

Tybericinus akropol tepesi ve Üçagöz Koyu'nun Hıyranlılar görünümü.

Akropolün batısında kalan yerleşim alanı. (1,2,3,4)

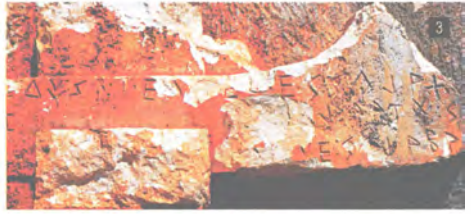

5, 6- Akropolün batısında,
nekropolisin labitler.

adam ve kadın figürü kabartması bulunur; sağ tarafta bulunan adam iki elini yarıya kadar kaldırmış -olasılıkla elinde tuttuğu bir eşyayı- uzatır durumdadır; sol tarafta bulunan kadın ise oturur vaziyette ellerini dizlerine koymuş, yüzü adama dönük betimlenmiştir. Mezar anıtı olasılıkla M.Ö. 400'e tarihlenmektedir.

Kent yerleşimi, üzerinde bulunduğu tepenin zirvesinde yer alır; tepe üzerindeki kuzey yükseltide bulunan kalıntılar olasılıkla **akropoldür**; üzerinde bulunan kale duvarları görülebilmektedir. Tepe üzerinde iki yükselti arasındaki geçişte kapı lentosu görülebilen bir yapı kalıntısı vardır. Yerleşimin güney tepesinde ise 6 metre uzunluğunda, Dor düzeninde bir **tapınağın** kalıntıları üzerine kurulmuş **kilise** vardır. Kilisenin inşasında tapınağa ait taş bloklar kullanılmıştır; bu bloklardan bazıları yazıtlıdır; yazıtlardan bir tanesinde Tyberissus halkına ithaf edilmiş bir onurlandırma yazıtının yanı sıra diğer bir tapınak yazıtında ise tapınağın Apollon adına kurulduğu belirtilmektedir. Geziniler 'Likya Yolu'yla Uçağız'a orman içinden bir saat yürüyerek inebilirler.

Yörede Asar olarak bilinen Tyberissus akropolisinin batı yamaçlarında yol boyunca çok sayıda kalıntı görülmektedir.

TEIMIUSSA (ÜÇAĞIZ)

"...KENTİN NEKROPOLÜ
KÖYÜN DOĞUSUNDADIR..."

Üçağız ve çevresi.

Teimiussa antik yerleşimi Kaş'ın güney-doğusunda 34 kilometre uzaklıkta, küçük bir sahil köyü olan Üçağız Köyü'nde dir. Kaş-Antalya yolunun 18. kilometresindeki Kekova yol ayrımından güneye inen düzgün yolla ya da Demre yönünden geldiğinde Sura antik yerleşimini geçtikten sonra batıya ayrılan yolla Çevreli Köyü üzerinden Üçağız'a ulaşılır; ayrıca sıcak mevsimlerde deniz yoluyla Kaş ya da Demre'den kalkan tur tekneleri de tercih edilebilir.

Teimiussa'nın küçük bir köy yerleşimi olduğunu, okunan bir yazıttan bilmekteyiz;

yerleşim Üçağız'ın yakın doğusunda bulunur. Yerleşimdeki lahit yazıtlarında mezar sahiplerinin Myra ve Kyaenai vatandaşı olduğu yazılıdır. Yerleşimde diğer Likya kentlerinde bulunan benzeri yapılar topluluğuna rastlanmaz; modern köyün doğusunda bir kapı ile yakınındaki yükseltide bir **kule** ya da **kale** olduğu sanılan kalıntılar bulunur. Yerleşimi çevreleyen surlara da rastlanmaz. Yerleşimin doğu ucunda ise bir **iskele** kalıntısı dikkati çeker; iskele 8 metre genişliğinde 28 metre uzunluğundadır. Kentin **nekropolü** ise yine köyün doğusundadır; köyün yakınlarında bulunan ev tipi bir çift mezarın üzerinde çiplak

Üçağız Köyü iskelesi.

Üçağız'da bulunan Kuluwanimi'nin kaya mezarı.

Uçağz Köyü'nün doğusunda bulunan kale ve yerleşim kalıntıları.

bir insan figürü bulunur; anıt mezarındaki Likya yazıtında mezarın Kuluwanimi isminde birisine ait olduğu yazılıdır. Daha doğuda ise içinde bir kaç kaya mezarının yanı sıra lahitlerin bulunduğu asıl nekropol alanı gelir; çok sayıda lahdin birlikteliği şaşırtıcıdır. Hellenistik ve Roma Dönemi'ne tarihlenen lahitlerin üzerinde mezara zarar vereceklerin cezalarını Myra ya da Kyaenai'ye ödeyecekleri belirtilmiştir. Büyük lahitlerin bazılarının önünde 'eksedra' bulunur.

ve kafeterya ile yorgun gezginlerin soluklandığı bir dinlenme köyüdür aynı zamanda; 'Likya Yolu'nda yürüyenler de burada soluklanır; teknelerle koylarda gezilere çıkarlar. Muhteşem coğrafyada karada ve denizde geçmişin izlerini sürerler; batık kent kalıntıları hüznü verir; oysa bu batık kalıntılarda nice sevdalar, aşklar yaşandı; umutlar, umutsuzluklar, yıkımlar, acılar iç içe geçti. Savaşların yakıp, yıkıp geçtiği coğrafyalarda bu yerleşimler depremlerle de alt üst oldu; kentlerle birlikte sevdalar, umutlar ve acılar da toprağa, suya gömüldü.

Uçağz Köyü, çok sayıda pansiyon restoran

Uçağz Köyü'nün doğusundaki Temiussa'nın nekropol alanında üst üste binmiş görünümü veren çok sayıda sağlam lahdin görünümü etkileyicidir.

KEKOVA ADASI

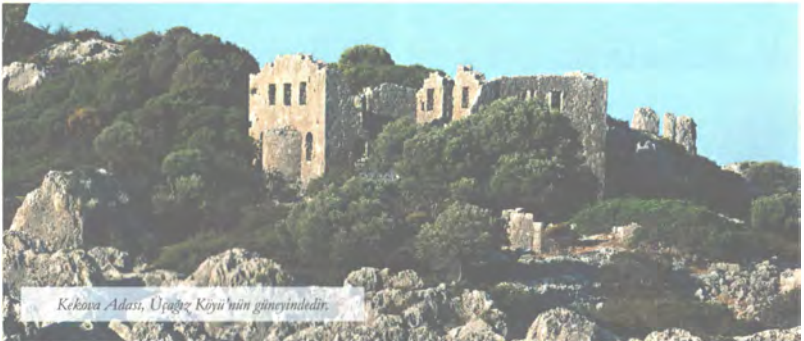
"...ADAYI ASIL İLGİNÇ KILAN
DENİZ İÇİNDE KALAN
BATIK KENT KALINTILARIDIR ..."

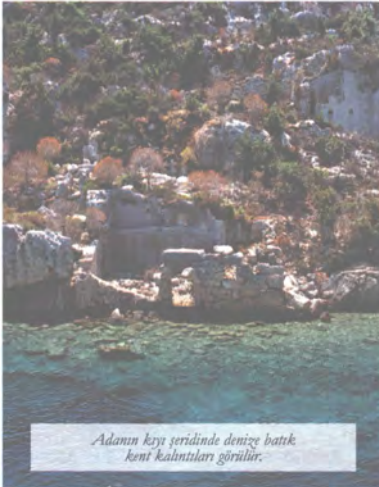
Simena Kaleköy'ü den adaların görünümü.

Kaş-Demre yolunun 18. kilometresinden güneye ayrılan yol, Akdeniz kıyısının en etkileyici antik yerleşimlerinin bulunduğu sahile çıkar; karayoluyla Demre'den de Kekova yolu izlenerek ulaşılır. Yörede bu bölgenin genel ismi Kekova olarak bilinir; ismini Üçağz'ın karşısında bulunan Kekova adasından alır. Kekova Adası'na Demre ya da Kaş'tan tur tekneleriyle de ulaşılır; deniz yolculuğunu sevenler için bu tur tekneleriyle Kekova'ya gelmek iyi bir seçenektir. Tur tekne-

leriyle bölgede bulunan Aperlae, Teimiussa, Simena ve karşısındaki irili ufaklı adaları da gezmek olasıdır; teknelerin demirlediği koylarda sıcak mevsimlerde denizin berrak sularında batık kent kalıntılarının üzerinden yüzerek geçmek gezinin ayrıcalığı ve ilginç anları olacaktır. Üçağz'a karayoluyla gelen gezginler bu küçük sahil köyünden kiraladıkları teknelerle Kekova adasına geçebilirler.

Kekova Adası, Üçağz Köyü'nün güneyindedir.

Adanın kıyı şeridinde denize batık kent kalıntıları görülür.

Kekova Adası'nın batısında Sıcak Yarımadası vardır; yarımada üzerinde Aperlae antik yerleşimi bulunur; yarımadanın bir ucunda Kekova Adası'na gelmeden Toprak Ada ve Kara Ada yer alır. Kekova Adasının kuzeyinde ise Üçağız (Teimiussa) ve Kaleköy (Simena) yerleşimleri bulunur. Kekova üzerinde birçok yapı kalıntılarına rastlanır; adayı asil ilginç kılan denizin içindeki batık kent kalıntılarıdır; rüzgârsız bir havada, durgun, dalgasız denizin içinde ada sahili boyunca batık yerleşim kalıntıları rahatça görülebilir; bu yapılarla bağlantı ise kayalara oyulmuş merdivenlerle sağlanmıştır. Deniz suyunun yükselmesi ya da deprem sonucunda yeryüzü kabuğunda meydana gelen doğal değişimler Kekova Adası sahilindeki yapıları denize gömmüştür. Kekova Adası üzerinde tanımlanabilmiş yapılardan bir tanesi Tersane Koyu'nda ilk ziyaretimizde apsisini sağlam gördüğümüz -son ziyaretimizde yıkılmış- Doğu Roma (Bizans) Dönemi kilisesidir. Kekova Adası'yla karşı sahilde bulunan yerleşim arasında bazı küçük adalar bulunur; bu adalardan yöredeki antik yerleşimlerin yapılarında kullanılmak üzere yoğun taş kesildiği görülebilmektedir. Kekova Adası üzerinde modern yerleşim bulunmaz; bölgeye gelen gezginler Üçağız'da ve Kaleköy'deki pansiyon ve konaklama tesislerini tercih ederler; tesislerin denizle iç içe restoranları balık çeşitlerinin yanı sıra yöresel mutfak tatlarından birçok seçenek sunar.

Adanın güney koyları.

Tersane Koyu'nda apsisli sağlam görülen Doğu Roma (Bizans) Kilisesi'nin sonradan apsisli yıkılmıştır.

Simena Kalesi'nden görünümü ve Simena Kalesi

Simena (Kaleköy) Kaş'ın güneydoğusunda yer alır; Kaş yönünden gelindiğinde 18. kilometreden güneye dönülüp, Kılınçlı ve Çevreli köyleri geçildikten sonra Üçağz'a gelinir; Teimiussa kentinin de kalıntılarının bulunduğu Üçağz küçük bir sahil köyüdür; Simena, Üçağz Köyü'nün 5 kilometre doğusundadır. Üçağz'dan araçla, karayoluyla, ya da denizden teknelerle Simena'ya ulaşmak olasıdır. Simena'ya Kılınçlı Köyü'nde bulunan Apollonia gezisi sonrasında uğradık; önceki yıllarda birçok defa ziyaret ettiğimiz Simena'ya bu defa açılan karayoluyla gittik; iki antik yerleşim arasını birleştiren karayolu yapımı çok tartışılmıştı geçmiş yıllarda; yol, doğal dokuyu bozmasının yanı sıra sit alanı sayılan yeri adeta yırtıp geçmişti; araç park yerinden sonra yerleşime tırmanan patika yol ise kayalık kısımda yürüyüşü kolaylaştırmak için balyozlarla (!) düzeltilmişti. Oysa geçmiş yıllarda burada bulunan patika yolla -yorucu olmasına karşın- keyifli bir yolculuk yapıyorduk; tekne yolculuğuyla da iki kent arasındaki kalıntıları, batık yerleşimi izleyerek geçmiştik. Simena'ya (Kaleköy) karayolu ulaşımı dışında Kaş'tan ya da Demre'den yapılan tekne turlarıyla da gelmek olasıdır; sıcak mevsimlerde yapılan bu turlar oldukça keyiflidir. Anakara ve adalar üzerinde, denizdeki batık kent kalıntılarının gezildiği turlar oldukça ilgi görür. **Simena** antik kalıntılarının olduğu Kaleköy küçük bir sahil yerleşimidir. Geçmiş dokusu korunmuş

köy yerleşimi kalenin eteklerinde sahile yakın yerdedir; evlerin çoğu pansiyon, restoran ve kafeterya olarak kullanılmaktadır. Üçağz'dan araçla gelindiğinde -park

yerinden sonra- 500 metrelik patika yolla antik yerleşimin kuzeyindeki **nekropol** alanından geçilerek yerleşime çıkılır; antik yerleşimle günümüz modern yerleşimi iç içedir; daracık sokaklarından geçerken beklenmedik bir yerde antik kalıntıyla karşılaşılır; tepedeki **Ortaçağ Kalesi** ve denizin içindeki **lahit**, Simena'nın simgesi gibidir.

Antik kaynaklarda Simena'nın Aperlae, Apollonia ve İsinda'yla birlik kurduğunu bilmekteyiz. Likya Birliği'nde bu kentleri Aperlae temsil etmiştir; dört kent, Likya Birliği içinde olasılıkla bir oya sahipti. Simena yerleşimi kale içi ve çevresine yayılmıştır; kalenin içinde bulunan **tiyatronun** oturma basamakları doğal kaya kesilerek oluşturulmuştur; Ortaçağ Kalesi'nin içinde güneye bakan, sahne binası olmayan tiyatro yaklaşık 20 metre çapında ve 7 oturma sırasına sahiptir; oturma sıralarını üç işinsal merdiven böler; bazı merdiven başlarında aslan pençesine benzer kabartmalara rastlanır. Tiyatro 210 seyirci kapasitesiyle Likya bölgesinin en küçük tiyatrosudur.

Kalenin en üst yükseltisi, karşı adaları ve çevreyi iyi gören bir seyir noktasıdır. Kentin

Kent nekropolü içinde yer alan labitler kalenin doğu eteklerine yayılmış durumdadır.

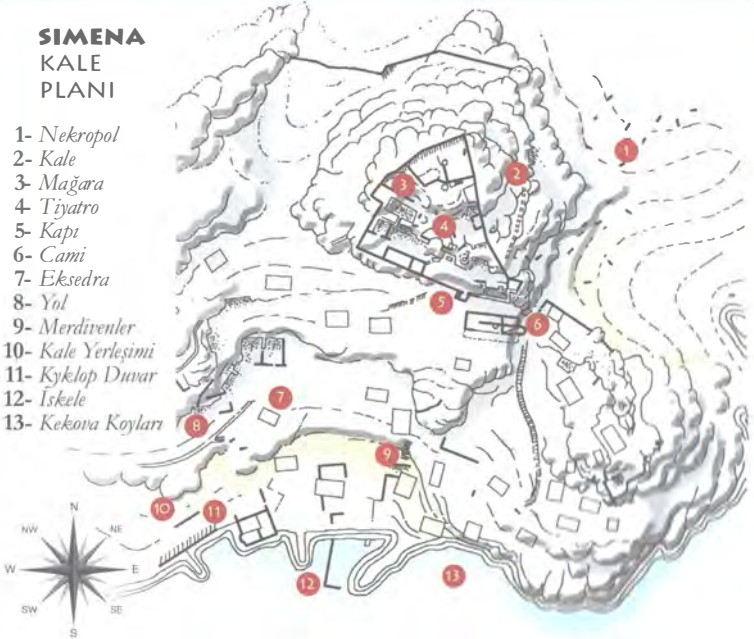
Deprem, çöküntü ve deniz suyunun yükselmesiyle sığın içinde kalan labit.

nekropolü kuzeydoğusundadır; çok sayıda lahdin yanı sıra iki tane de ev tipi mezar vardır; bu mezarlarda yazıt Likya diliyle kazınmıştır. Simena'daki **hamam** kalıntısı sahile yakın yerdedir; yazıtında imparator Titus'a sunulduğu belirtilmiştir; hamamın yazıtında *"Aperlae halkı ve meclisiyle diğer birliğin kentleri tarafından imparator Titus'a armağan edilmiştir"* denil-

mektedir. Simena'da 19. yüzyıl gezginlerinin varlığını aktardığı **tapınak** binasıyla bağlantılı olduğu sanılan **stoa** kalıntıları kale duvarı yakınlarındadır. Akropolden sahile inildiğinde batı kısımda denizin içinde bir lahit, rıhtım ve limanla bağlantılı olduğu düşünülen yapı kalıntıları bulunur.

SİMENA KALE PLANI

- 1- Nekropol
- 2- Kale
- 3- Mağara
- 4- Tiyatro
- 5- Kapı
- 6- Cami
- 7- Eksedra
- 8- Yol
- 9- Merdivenler
- 10- Kale Yerleşimi
- 11- Kyklop Duvar
- 12- İskele
- 13- Kekova Köyleri

Aperlae, Kaş'ın güneydoğusunda, Apollonia'nın ise 5 kilometre 'kuş uçuşu' güneyindedir; Likya doğasını yakından tanımak isteyen gezginler, 'Likya Yolu'yla Kılınçlı Köyü'nden (Apollonia) yaklaşık 2 saatlik bir yürüyüşle sahilde bulunan

APERLAE

"...APERLAE KENTİNİN
SESSİZLİĞİ
HÜZÜN VERİYOR..."

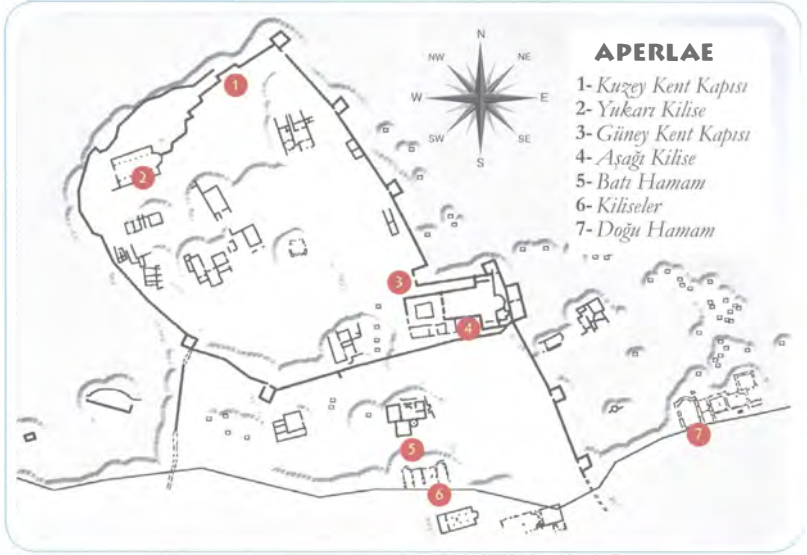
kent yerleşimine ulaşırlar. Ulaşım için bir başka seçenek Üçağız'dan kiralanan teknelerle buraya gelmektir; deniz yoluyla ya da karadan yapılacak her iki yolculuk Likya topraklarını tanımaya yardımcı olacaktır. Üçağız'dan Sıcak İskeleye tek-

neyle yapılan yolculuk 40 dakika sürer. Sıcak iskelesinde küçük bir restoran/ kafeterya vardır. 'T' biçimindeki yarımada'nın kışağının kuzeybatı yamacında kurulmuş antik yerleşime yaklaşık 20 dakikalık bir yürüyüşle ulaşılır. Kıştağ içinde köylülerin hâlâ kullandığı bir kaç ev vardır; evlerden bir tanesinde de konaklama hizmeti verilmektedir. Antik yerleşim batıdaki körfezin yamaçlarında yer alır. Yerleşimdeki bazı kalıntıların ve lahitlerin deniz içinde olduğu görülmektedir; deniz suyunun yükselmesiyle bazı yapılar su altında kalmıştır. Kentteki yapı kalıntılarının tamamı Roma ve Bizans Dönemi'ne aittir. Aperlae, komşu kentler Apollonia, Simena ve İsinda'yla birlik kurdukları bilinmektedir;

Aperlae güneyindeki koy tekneler için sığınaktır.▲

◀ Aperlae güney sahilinde deprem ve deniz seviyesindeki değişim nedeniyle birçok konut, iskele ve lahit su altında ya da yarı batık durumda görülebilmektedir.

Aperlai, diğer üç kenti Likya Birliği'nde temsil etmiştir; olasılıkla bu dört yerleşim Likya Birliği'nde bir oya sahip olmalıdır. Aperlai hakkında ilk defa Pilius söz eder; Ptolemaios ve Hierokles de bilgiler aktarır. Bizans kaynaklarında ise 'Aprillai' ismiyle geçer; araştırmalar, kentte ele geçmiş Likya diliyle yazılmış sikkelerin M.Ö. 5. ve 4. yüzyıla

taihlendirilebileceğini göstermiştir. Aperlai'nin imparator III. Gordianus zamanında sikke bastığı bilinmektedir. Yazıtlarda geçen "Apollonia'dan Aperlaililer", "Simena'dan Aperlaililer" tanımlamasıyla diğer üç kentin vatandaşlarından söz edildiğinde o kentin ismiyle birlikte Aperlai'nin de ismi geçmektedir.

Akropolis kalıntıları.

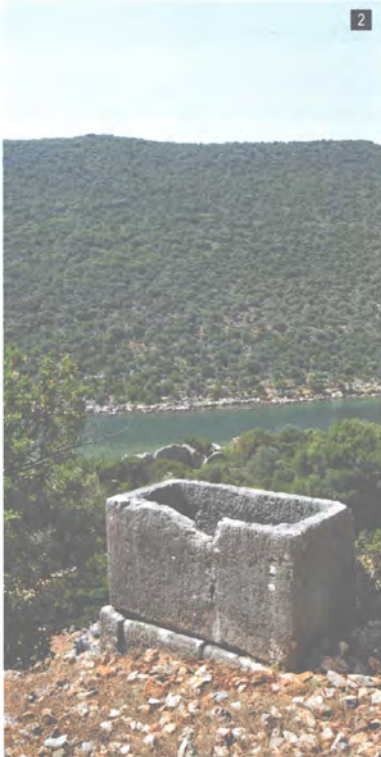

Akropolisdeki kalıntılar.

Kent kalıntıları sahiliden başlayarak üstünde bulunduğu tepenin yükseltisine kadar devam eder; sahildeki kalıntıların bir kısmı deniz içinde kalmıştır; yol boyu **lahitler** ilk görülen kalıntılar arasındadır; üzerinde kulelerin yer aldığı **surlar** poligonal ve rektagonal teknikle örülmüştür. Surlar denizden başlayarak dikdörtgen şeklinde yerleşimin etrafını tepenin yükseltisine kadar çevirir; batı duvarları günümüze sağlam ulaşmıştır ve üç kapıyla kent dışarıya açılır. Kuzey duvarında üç kule bulunur; güney duvarlar ise tepenin yükseltisine kadar çıkar ve orta kısmında bir kapı geçit verir; kapının yanında ise iki kule bulunur. Surlar içindeki birçok yapı kalıntısı tanımlanamamıştır; bu yapılardan, kuzeybatıdaki **kilise** ile güneydoğudaki **şapelin** varlığı bilinmektedir. Araştırmalarda, Aperlae'nin sahillerindeki batık yapı kalıntıları içinde bir

Nekropol alanındaki labitler. (1, 2, 3)

rihtimin yanı sıra yapı kalıntılarını barındıran sokaklar saptanmıştır; batıda, denizin içindeki iskele ve gemi halatlarının bağlandığı delikli taşın yeri belirlenmiştir.

Aperlae kentinin sessizliği hüznü verir; karayolu ve deniz trafiğinden uzak yalnızlık içinde, seyrek de olsa körfeze giren tekneler ve yolcuları sessizliği bozarlar; yalnız kent Aperlae'den gezi sonunda susamış ve acıkmış olarak ayrılıyoruz; büyük kentlerden kaçıp burada 'Robinson' hayatı yaşamış kişilerin öyküsünü anlatıyor köylüler; anılarını büyük kentte bırakıp buraya yerleşmiş "kent kaçkınıları" doğadaki tüm canlılarla paylaşarak yaşamı anlamlı kılmışlar. İskelede çaylarımızı içerken anılar, gezgin öyküleri film şeridi gibi geçiyor gözümüzün önünden; kaptanımızın işaretıyla veda ediyoruz Aperlae'ye...

Kaş ve Demre çevresinde küçük, birçok antik yerleşim bulunmaktadır; Kaş veya Demre'den yapılacak gezilerde gün içerisinde bu yerleşimlerden birçoğunu gezmek olasıdır; birbirlerine yakın olan bu antik yerleşimlerden bir tanesi de Istlada'dır. Istlada antik yerleşimi, Kapaklı Köyü'nün bir kilometre güneyinde Enişdibi Mahallesi, Hayıtlı mevkiindedir; Kapaklı Köyü'ne Kekova yoluyla Demre'den ya da Kaş'tan ulaşılır.

Rehberim Hüseyin, Kapaklı Köyü'nden; babası gibi kendisi de gezmeyi çok sever; Kapaklı Köyü meydanında tanıştık; beş dakika sonra da yola düştük; önce köyden batıya Kekova'ya doğru bir kilometre yol alıp Enişdibi Mahallesi yoluna girdik; sera bahçelerinin içinden geçtik; yolun sonunda aracımızı park edip düştük yola; Hüseyin önde, ben arkada; rahat, geniş bir patika yoldan güneye, denize doğru iniş geçtik; 15 dakika yürümüş olmalıyız ki kent kalıntıları göründü; az sonra girdik Istlada kentine; kent yerleşimi düz bir alana yayılmış;

yapıların görünür sağlam olanları **lahitler**; hepsi de birbirinin benzeri; yerleşim içine dağılmışlar; tipik bir Likya kenti görüntüsü... Bölgedeki birçok lahdin yazıtları birbirinin benzeridir; lahitte gömülü olan kişi mezara zarar verilmemesi için gerekli uyarıyı yapmıştır; lahde zarar verebilecek kişilere gözdağı verilmiştir; yüklü miktarda parayı ceza olarak kentin, ya da bağlı bulunduğu birliğin kasasına ödemekle yükümlüdür; ya da tanrının gözünde dinsiz olarak görülüp lanetlenektir o kişi; böylesi bir lahit üzerindeki yazıt kentin ismini ele vermiştir; “*mezara zarar verecek kişinin ceza olarak...*” yüklü bir parayı Istlada kenti mezar koruma kurumuna verecektir; küçük kente göre yüklü bir para istenmiştir suçludan. Başka bir lahitte, daha mütevazı cezanın Myra'ya verilmesi istenmektedir. Mezar anıtlarına yazıtın yanı sıra korkutucu, kötülük savcısı olarak ‘Medusa’ başı, aslan, yılan, boğa betimlemeli kabartmalar yapıldığı halde mezarlar Antik Dönem'den bu yana yine de soyulmuş, zarar görmüştür.

Istlada konutları.

İstlada konutları.

Kilise apüsü.

İstlada yerleşiminin güneyindeki düz alanda çok sayıda tabut görülür: (1,2,3)

Kent yerleşimi içinde birçok yapının yıkıntıları arasında sağlam kalmış duvar örgüleri de yükselir; çoğunun **konut** olduğu düşünülen yapılara ait giriş kapıları görülebilmektedir; kent **surlarına** ait bazı bölümlerin izi sürülebilir. Yapı kalıntıları içinde tonozlu bir yapı dikkat çeker.

Günümüzde İstlada kentinin komşusu Kapaklı köylüleri bahçelerinin çoğunu sera örtüleriyle örtmüş, sebze yetiştirmektedir; köyde yetişen doğal 'Keçiboynuzu' ağacının meyvesinden de pekmez yapmaktadırlar. Caminin yanındaki evlerinin bahçelerini de Likya yolcularına açmış Hüseyin ve ailesi; şirin bahçelerinde köy kahvaltısı vermektedirler; "paralı da, parasız da gelmekte..." imiş hanelerine; parası tükenmiş nice Likya yolcularını doyurmuşlar; "geçen yıllarda üç yabancı öğrenci Likya Yolu'nda paraları bitmiş, bize geldiler; evde ne piştiyse paylaştık üç gün; sonra da memleketlerinden mektup yazdılar; tekrar geleceklermiş..." Doğal, katkısız, pekmezlerinden almadan geçemedim; turizm faaliyetlerine ısınmaya başlamış Kapaklı köylüleri; şimdilik sofralarında ağırılıyorlar; gelecekte belki de konaklamada yardımcı olacaklar Likya yolcularına.

İstlada yerleşiminde yapı kalıntıları. (4,5)

Korba antik yerleşimi Kaş'a 30 kilometre uzaklıkta Gökçeyazı Köyü'nün bir kilometre doğusundadır. Kaş-Demre yolu üzerinde kuzeye ayrılan Gökçeyazı sapağından 6 kilometre sonra köye, bir kilometre sonra da antik yerleşime ulaşılır. Korba yerleşimi az bilinen bir yerleşim olmasına rağmen içinde bulunduğu doğası şaşırtıcıdır; Akdeniz'in tipik gür bitki örtüsü arasındaki kent yerleşimi görülmeye

KORBA

"...KORBA,
KÜÇÜK ZARİF HALİ VE
BOZULMAMIŞ DOĞASIYLA
NİCE LİKYA YOLCUSUNU
KENDİNE ÇEKECEKTİR...."

değerdir. Çevresinde modern yerleşimler olmaması, doğasının bozulmamışlığı, küçük kent merkezinin zarif görünüşü daha nice Likya yolcusunu kendisine çekecektir. Köyün sakinleri ve muhtarları da konuklarını her daim ağırlamak niyetindedir; bozulmamış doğası içinde gezginlerin anılarını süsleyecek günler geçirmesi için ev sahipliği yapma istekleri bilinmektedir; muhtarın şu sözlerine ne demeli; "yolumuz biraz daha iyi olsa, çalılıkları temizleyip rahat gezilebilir hale getirsek, kapalı okulumuzu da onarıp gezginlerin hizmetine

Korba akropolünün bulunduğu tepe.

Korba yerleşimi Kyaneai'nin etki alanında Kome (köy) olduğu bilinir.

Korba yerleşiminde bulunan çok sayıda labdin yanı sıra ufak tane de kaya mezarı vardır.

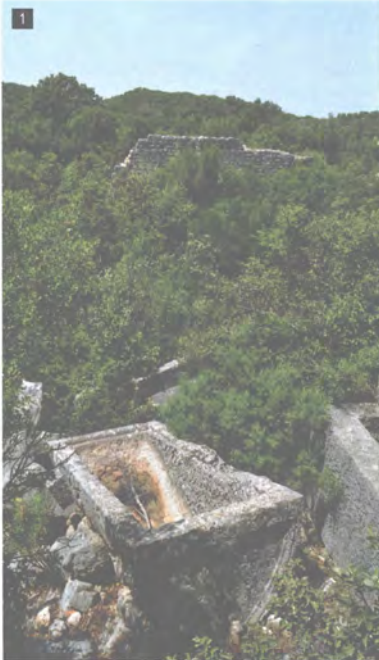

sunsak...” Bu düşünceler sahiplenip, korumak ve yaşanılan güzellikleri paylaşmak isteği değil midir?

Korba yerleşimi üzerinde antik kaynaklarda çok az bilgiye ulaşılmıştır; yazıtlarda ‘Demos Korbeon’ olarak anılır; bu nedenle Kyaneai’nin etki alanında Komē (köy) olduğu bilinir. Kuzeybatıda kent yerleşiminin bulunduğu akropole güneyde bulunan antik yolla çıkılır. **Akropol** tepesi doğu-batı yönünde 240 metre, güney-kuzey 180 metre uzunluğunda duvarlarla çevrilidir. Akropol alanı dışındaki yerleşim doğu ve güney yönden teraslar üzerinde akropole kadar uzanır. Akropolün kayalık olan kuzey ve batısı da **surlarla** çevrilidir; bu noktada bulunan ‘**Bey Konağı**’ olarak bilinen 70x40 metre boyutundaki yapının girişi akropolün güneydoğusundadır. Teraslar üzerindeki yapılar kayalar oyulmuş merdiven basamaklarıyla ulaşılır. Yerleşim içinde **zeytinyağı ve şarap işlikleri, kilise** yapısı ve **sarnıçlar** bulunur. Güney yönden kent merkezine çıkıp tepe noktasından batıya

dönen antik yol boyunca çok sayıda **lahit** ve 3 tane de **kaya mezarı** bulunur; kaya mezarının bir tanesinde Likçe yazıt vardır; lahitlerin 57’si Roma Dönemi’ne tarihlenir.

Korba bu küçük zarif hali ve bozulmamış doğasıyla nice Likya yolcusunu kendisine çekecektir; muhtarın da açık daveti tüm gezginleredir: *“Konaklamak isteyen gezginlere kapımız her zaman açıktır...”*

Korba yerleşiminde bulunan çok sayıda labdin 57 tanesi Roma Dönemi mezarlarıdır. (1,2,3,4,5)

Avşar Tepesi kalıntıları Kyaenai'nin 3 kilometre güneybatısında bulunur. Yerleşim, 1992 yılında F. Kolb ve ekibi tarafından yapılan araştırmalarla keşfedilmiştir. Bölgede önemli bir hanedanlık yerleşimi olarak bilinir; kalıntılar Arkaik ve Klasik dönemlere ait veriler sunar. Yerleşimin isminin olasılıkla -Ksanthos yazılı stelinde yer almış

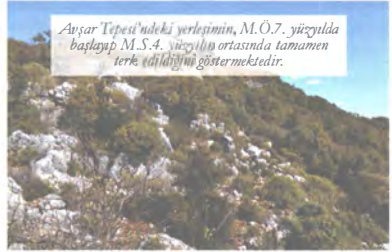
AVŞAR TEPEŞİ/ ZAGABA

"...YERLEŞİMİN İSMİNİN OLASILIKLA
-KSANTHOS YAZILI STELİNDE
YER ALAN- 'ZAGABA' OLDUĞU
ÖNERİLMEKTEDİR..."

olan- 'Zagaba' olduğu önerilmektedir. Yapılan araştırmalarda Avşar Tepesi'ndeki yerleşimin M.Ö. 7. yüzyılda başlayıp M.S. 4. yüzyılın ortasında tamamen sona erdiğini göstermektedir. Likya bölgesinde yapılan kazı ve araştırmalarda ele geçen buluntular bölgenin Prehistorik Çağ'ındaki yaşamına ışık tutacak veriler içerir. Avşar Tepesi'nde bulunan

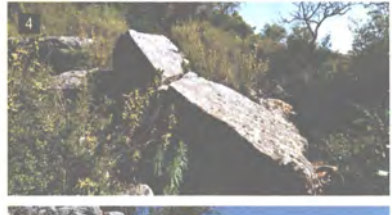
1

Avşar Tepesi'ndeki yerleşimin, M.Ö.7. yüzyılda başlayıp M.S.4. yüzyılın ortasında tamamen terk edildiğini göstermektedir.

2

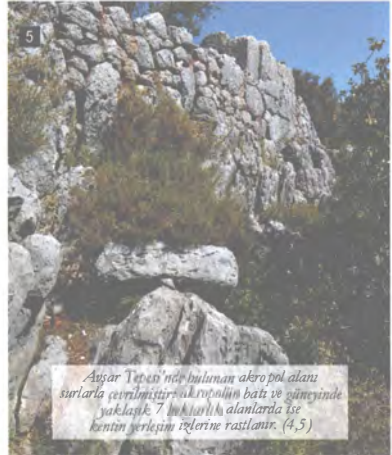

4

3

Avşar Tepesi kalıntıları Kyaenai'nin 3 kilometre güneybatısında bulunur.
(1,2,3)

5

Avşar Tepesi'nde bulunan akro pol alanı surlarla çevrilmiştir. Akropolün batı ve güneyinde yaklaşık 7 hektarlık alanlarda ise kentten yerleşim izlerine rastlanır. (4,5)

akropol alanı **surlarla** çevrilmiştir; akropolün batı ve güneyinde yaklaşık 7 hektarlık alanlarda ise kentin yerleşim izlerine rastlanır; kentte yaşayan bey, tüccar ve diğer eşraf kesimi surlarla çevrili akropolde nitelikli büyük **konutlarda**, halkın çoğunluğunu oluşturan çiftçi, zanaatkâr vb. kesim ise surların dışında yamaç konutlarında yaşamaktaydı. Yerleşimin güneybatı yamacında geniş bir düz alan bulunmaktadır; bu alanın **agora** olduğu düşünülmektedir. Agoranın güneyinde ise hangi tanrıya ait olduğu bilinmeyen bir **tapınak** kalıntısı bulunmaktadır. Yine bu alanda bir **tiyatronun** varlığı ortaya çıkarılmıştır. Avşar Tepesi yerleşiminde surlar içinde ve yamaçlarda gelir seviyesine göre yapılmış farklı nitelikte konutlara rastlanır; düz damlı, sırtını yamaca dayamış konutlarda yapılan araştırmalar yerel mimari özellikleri yansıtır. Yerleşimde bulunan diğer yapılar arasında güney **nekropoldeki** kaya mezarları kentin bir mahallesi gibi dizilmiş planlarıyla bu ev tiplerinin özelliklerini yansıtır. Yunan kentlerinden farklı olarak evlerle mezarlar iç içedir. Likyalılar ölüleriyle iç içe yaşayıp mezarlıklarını bir tapınım mekânı -kutsal alan-haline getirmişlerdir. Avşar Tepesi'nde yapılan araştırmalarda M.Ö. 5. yüzyılda yaşayan Hanedan Sppñtaza'nın dönemine ait bulunmuş **sikkeler** üzerinde yapılan araştırmalarda bir sikkenin ön yüzünde tanrıça Maliya'nın kabartması bulunmaktadır; tanrıçanın özenle işlenmiş saç tuvaleti ve küpeleri dikkat çekicidir. Sikkenin arka yüzünde ise Likya'nın özel sembolü olarak nitelenen betimleme vardır; sikkenin üzerinde hanedanın ismi SPPÑTA(ZA) yazılıdır. Başka bir sikke ise Hanedan Mithrapata'ya aittir; bu sikke o dönemde bir zanaatkârın bir gün çalışma sonunda alabileceği ücrete eşittir. Sikkenin ön yüzünde aslan yüzü motifi, arka yüzünde ise Triskeles motifi kullanılmıştır, arka yüzde ayrıca yunus balığı yan motif olarak yer almıştır; Mithrapata isminin baş harfleri sikkenin üzerinde yazılı Likce 'M I T H R' harflerinden oluşmaktadır. Yapılan araştırmalarda bu ve benzeri sikkelerin olasılıkla Avşar Tepesi'yle özdeşleşeni Zagaba kentinde basıldığı düşünülmektedir.

Akropol yapıları

KYAENAI

"...KENTİN VARLIĞI
LİKYA BİRLİĞİ DÖNEMİNDE
'LYKION KU' YAZILI SİKKELERİNDEN DE
BİLİNMEKTEDİR..."

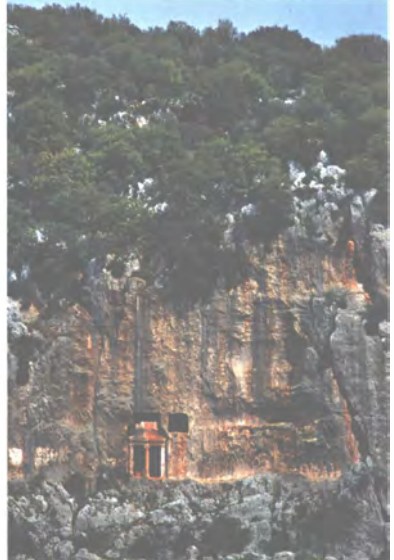
Tiyatronun güneyinde bulunan lahitler.

Kyaenai, Likya kentleri içinde yüksek bir platforma kurulmuş yerleşimiyle etkileyici bir görünüme sahiptir; Kaş-Demre karayolu üzerinde Yavu Köyü'nün kuzeyindeki yüksekliği 240 metreyi bulan tepe üzerindedir; Kaş İlçesi'nin 30 kilometre doğusunda, Demre İlçesi'nin 20 kilometre batısındadır. Antik yerleşime Yavu Köyü'nün merkezinden patika yolla 45 dakika içinde bir yürüyüşle çıkılabilir; araçla yine köy merkezinin doğusundan ya da batısındaki karayolu bağlantısıyla antik yerleşimin içine kadar girilebilir.. Yerleşimin yüksekliği nedeniyle çevredeki diğer Likya kentleri Kyaenai'nin görüş alanı içerisinde. Kent yerleşimi içerisinde **nekropol** alanındaki lahitler sayılarının çokluğu, sağlamlığı ve nitelikleri nedeniyle etkileyici

görünüm sergilerler; günümüze sağlam ulaşmış lahitler, tiyatronun bakış açısında özgün bir fon oluştururlar.

Kyaenai Kaş İlçesi'nin 30 kilometre doğusunda, Demre İlçesi'nin 20 kilometre batısındadır.

Yavu Köyü'nün kuzeyindeki yamaçta bulunan tapınak türü mezar anıtı.

Kekova'ya bakım tepede bulunan labit.

Ana kaya üzerinde oluşturulmuş niş.

Antik yerleşimin ismi Ksanthos gibi Likya kökenli değil Yunan kökenlidir; Kyaenai isminin karşılığı 'lapis lazuli' rengi, yani, koyu mavi anlamındadır. Bu sözcük farklı koyu tonlar için de kullanılmıştır; nasıl ve nereden türediği de bilinmemektedir; bu ismin “*çınlayan kayalar*” anlamında da kullanıldığı bilinmektedir.

Kyaenai yerleşiminin kuruluşu hakkında antik kaynaklardan aktarılan bilgiler yetersizdir; kentin tarihi üzerine yeterli bilgiye sahip değiliz. Yazıtların bazılarında kent vatandaşlarını onurlandırma belgelerine rastlanmıştır. Kentin ileri gelen zengin vatandaşı Nikostratos'un oğlu Iason, Kyaenai'nin yanı sıra diğer Likya kentlerine yaptığı bağışlar için de onurlandırılmıştır. Iason, aynı zamanda Rhodiapolisli Opramoas'la aynı dönemde yaşamıştır; Iason 'Lykiarkh' unvanını da kazanmış bir Kyaenai vatandaşıdır. Kentin ismine birçok yazıtta rastlanmıştır; kent vatandaşlarının da çevredeki bir yerleşimde isimlerine rastlanması, Kyaenai'nin bölgede gücünü ortaya koyar. Kentin ismine Yavu Köyü'nün yakınlarında iki küçük ören yerinde daha rastlanır; bu durum Kyaenai'nin geniş bir bölgede hâkimiyet alanı olduğunu göstermektedir. Antik kaynaklar ve yazıtlardan elde edilen bilgiler ışığında kentteki yerleşimin M.Ö. 4. yüzyıldan itibaren başladığı söylenebilir. Kentin varlığı Likya Birliği döneminde 'Lykion Ku' yazılı sikkelerinden de bilinmektedir.

Akropolim doğusunda, olasılıkla anıt mezar olduğu sanılan yapı.(1,2)

Kent Roma Dönemi'nde büyük gelişme göstermiştir. Kentin varlığı Doğu Roma (Bizans) döneminde de küçülerek sürmüştür; bu dönemde kilise kayıtlarında piskoposluk merkezi olarak geçmektedir; olasılıkla kent, 10. yüzyılın sonuna doğru terk edilmiş olmalıdır.

Kyaenai yerleşimi içindeki yapıların çoğu Roma Dönemi'ne ait olmasına karşılık Likya tipi mezar anıtları ve Likya yazıtlarının olması kentin tarihini daha önceki dönemlere çeker. Yavu Ovası'ndan 240 metre yükseklikteki tepede

Sar duvar örgüsü.

Akropolde bulunan bir yapı.

Tiyatro.

üzerinde doğu-batı yönünde uzayan etkileyici yerleşimin etrafı güney uçurumu hariç sur duvarlarıyla çevrilidir. Bu sur duvarları içinde girişi sağlayan 4 kapı vardır; kuzey ve batı kısımda görülebilen 3 kapı günümüzde bilinmektedir. Kenti çevreleyen koruma duvarının içindeki kalıntılar hamam, kütüphane, tahıl deposu ve sarnıçlardır; su gereksinimi yerleşime yayılmış çok sayıda kuyu ve çan şeklindeki sarnıçlarla sağlanmıştır.

Kentin **tiyatrosu** günümüze sağlam ulaşmış, akropolün batısında bulunur; orta büyüklükte 25 oturma sırası olan bir tiyatrodur; oturma sırası bu sayıdan daha fazla olmalıdır. Bir orta yollu, iki kademeli olan tiyatronun birinci kademesinde 12 oturma sırası 6 işinsal merdivenle, ikinci kademedede 14 oturma sırası 9 işinsal merdivenle bölünür. Tiyatronun arka ve üst bloklarında eşit aralıklarla açılan delikler, oturma sıralarının üzerine çekilmiş bir tenteyi tutan ahşap delikleri olmalıdır. Cavea duvarındaki poligonal örgü dikkat çeker. Yaklaşık 2500 kişilik tiyatronun sahne yapısı günümüze sağlam ulaşmamıştır. Tiyatronun görüş yönüne doğru çok sayıda yer alan lahitler kente farklı bir görünüm kazandırmıştır; bu kısımda bulunan lahitlerin tamamı Roma Dönemi'ne aittir.

Karyaenililer, tiyatronun basamaklarında gösterileri, diğer Likya kentlerine ve Kekova'ya da hâkim görüş açısıyla -kentleriyle gurur duyarak-keyifle seyretmiş olmalıdır.

Köyün kuzeyindeki sarp kayalarda oluşturulmuş -ana yoldan görülebilen- kaya mezarları.

Kaya mezarı. Detay.

Köyün kuzey yamaçında kaya mezarlarının kuzey bitiğinde -ana yoldan görülebilen- görkemli Likya lahiti ve detayı.

Nekropol alanı kentin batısından başlayarak güneyinde bulunan antik yolu izleyen patika yol boyunca devam eder. Yavu Köyü'nden çıkan patika yol güneydeki sarp kayalara yaslanmış nekropol alanından geçer; en etkileyici **lahitler** de bu kısımda bulunur; birçoğunda Likya dilinde yazıtlar bulunmaktadır. Bu mezar anıtlarından bir tanesi de M.Ö. 350'li yıllara tarihlenen mezar ev üzerinde kasesi ve semerdam biçimli kapağı olan lahit; anıt mezarının tamamı bir kaya bloğundan oyularak yapılmıştır. Lahit teknesinin üzerindeki dikdörtgen paneller düzdür; batı dar yüzünde küçük bir yazıt bulunur; silinmiş yazıtın hangi dille yazıldığı anlaşılamamıştır. Lahit teknesinin üzerinde semerdam biçimli bir kapak yer alır; iki uzun yüzünde aslan protomaları biçiminde kapağı kaldırma çıkıntıları vardır. Kapağın her iki alınlığı iki parçaya bölünmüş ve bu kısımlarda insan figürleri bulunmaktadır. Doğu yönündeki alınlıkta üzerinde palto, elinde sopa bulunan bir adam ayaklı 'diphros' üzerinde oturmuştur; aynı yöndeki karşı panelde ise oturur vaziyette olan kadına, bir kız elindeki kundaklı bebeği (?) vermektedir. Batı yönündeki alınlıkta ise bir giriş vardır; panel üzerinde insan olduğu düşünülen figürler doğal aşınma nedeniyle anlaşılmaz durumdadır; lahdin

bulunduğu yere Yavu köyünden ya da akropolisden rehber eşliğinde gitmek doğru olur. Bu lahdin doğusunda ve kuzeyindeki düz alanda yine çok sayıda lahitler bulunur; tiyatronun doğusunda surların geçtiği yerde -bir tümülüsü andıran- yığma bir tepe vardır; yığma tepenin bir-iki kilometre kuzeydoğusunda ise yerleşim kalıntıları görülür. Tepenin güneyindeki sarp yamaçta bulunan, Yavu Ovası'ndan geçen karayolundan da görülebilen İon düzenli tapınak tipli **anıt mezarı** dikkat çekicidir. Yakınına ulaşılması zor olan anıt alınlığa ve dış sırasına sahiptir. Revak ile ante duvarları arasında tek sütun vardır.

Akropolün doğusunda bulunan lahitler.

Yavru Köyü'nün kuzey yamacındaki kaya mezarı.

1892 yılında Kyaenai'ye gelen Avusturyalı ekip içinde yer alan yüzbaşı / fotoğrafçı Ernst Krickl kentin nekropol alanındaki lahitlerin fotoğraflarını çekmiş, günlüğüne, üç katlı mezar anıtlarıyla ilk defa karşılaştığını ve lahitlerden bazılarında boya izlerine rastladığı notunu düşmüştür; sütun ve 'ante'lerde gördüğü rengin kırmızı, yazısının ise iki renkli - sülfat kırmızısı ve çivit mavisi- olduğunu, boyalı bezeme kalıntılarını da saptadığını aktarmıştır. Kaya mezarları içinde, düz çatı üstünde semerdamı ilk kez Kyaenai'de gördüklerini de notlarına eklemiştir.

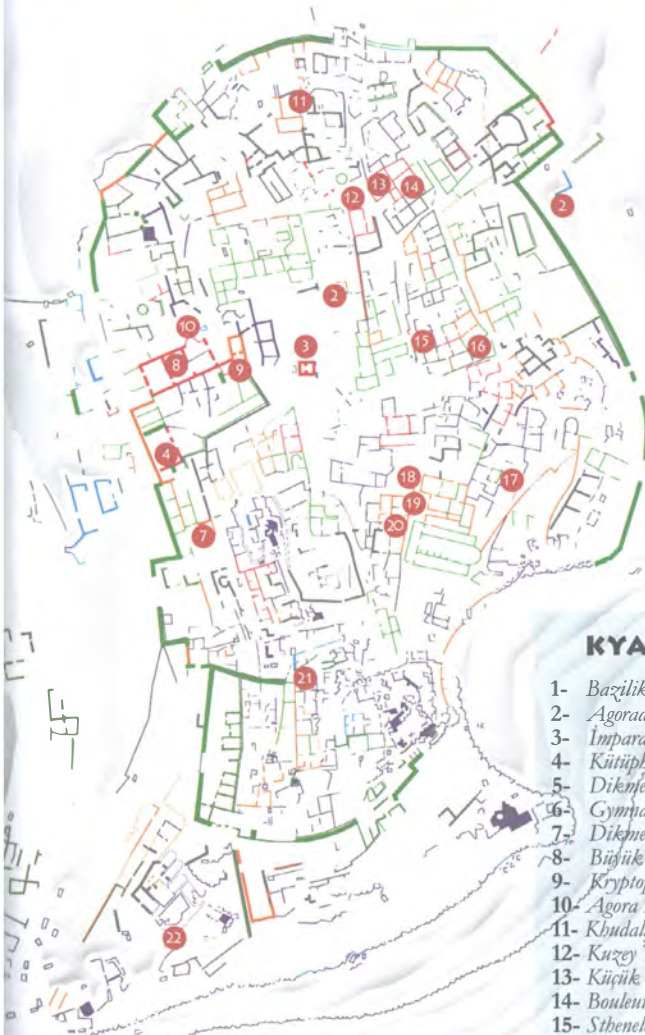

Tiyatronun doğusunda bulunan lahitler.

Akropolün doğusunda bulunan lahitler.

KYAENAI

- 1- Bazilika?
- 2- Agoradaki Salon
- 3- İmparatorluk Kült Tapınağı
- 4- Kütüphane?
- 5- Dikenli Mezar
- 6- Gymnasion
- 7- Dikenli Salon
- 8- Büyük Hamam
- 9- Kryptoporticus
- 10- Agora Duvarları
- 11- Khudaliye Labdi
- 12- Kuzey Tapınak
- 13- Küçük Hamam
- 14- Bouleuterion
- 15- Stbeneleion
- 16- Agora Tapınağı
- 17- Akropol KD Tapınağı
- 18- Akropol KB Tapınağı
- 19- Eleuthera Tapınağı
- 20- Tiyatro
- 21- Çesme Yapısı
- 22- Stadion?

- Klasik Dönem
- Hellenistik Dönem
- Roma Dönemi
- Bizans Dönemi
- Son Dönem Yerleşimleri
- Tariblenmeyen

HOYRAN

"...ANTİK YERLEŞİMİN
SURLARLA ÇEVİRİLMİŞ
AKROPOL ALANINDAN
KEKOVA VE ÇEVRESİNİN PANORAMİK
GÖRÜNÜMÜ ETKİLEYİCİDİR ..."

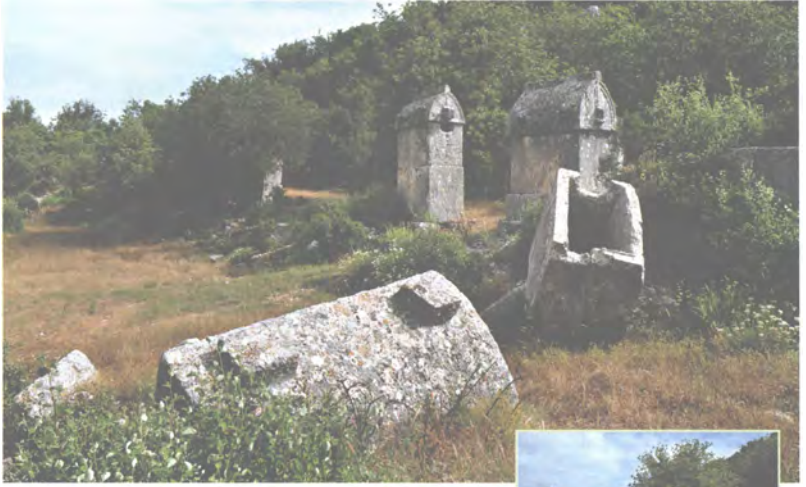

Hoyran yerleşimi, Demre İlçesi'nin Davazlar Köyü yakınındadır; Demre-Kaş karayolunun 15. kilometresinden güneye ayrılan Davazlar Köyü yolundan 4 kilometre sonra Kapaklı Köyü'nün mahallesi Hoyran'a ulaşılır; Kaş'a uzaklığı ise 30 kilometredir. 12 haneli, 40 nüfusa sahip Hoyran, Üçağzı'nın da kuzeyindedir. Antik yerleşim Hoyran modern yerleşiminin 500 metre güneyinde yer alır. Araştırmacılar, Hoyran yerleşiminin büyüklüğü nedeniyle kent sayılamayacağı görüşündedirler; yerleşimin konumu ve kalıntıları ilgi çeker; antik yerleşimin batısında, surlarla çevrilmiş akropol alanının güneyinde bulunan Kekova ve çevresinin panoramik görünümü etkileyicidir. Akropolün doğusunda ise ev tipi iki kaya mezarı yer alır; ev tipi mezarlardan birisinin üzerindeki kabartmalar dikkat çekicidir; sağ tarafta bulunan mezar anıtının ön yüzünde sfenks, horoz ve sülün kabartmaları vardır; bu nedenle anıta *"borozlu mezar"* denmektedir; mezarın kuzey yüzünde mezar sahibi ve yakınlarının betimlendiği

kabartmalar yer alır. Anıt olasılıkla M.Ö. 4. yüzyıla tarihlenir. Hoyran'ın kuzeyinde yer alan bir başka ev tipi kaya mezarı da köyün girişinde, yerleşimin başladığı yerde, yolun batısında görülür; kaya bloğundan kesilmiş, "Ta'nın oğlunun mezarı" olarak bilinen anıt mezarın yuvarlak hatlı uçlarının üzerinde -kabartmaların yer aldığı- bir friz bulunur. Frizin ortasında sedir üzerinde yatmış bir erkek, masanın yanında 4 silahlı adam ve arkasında 8 kişi sıralanmıştır. Bu kişiler olasılıkla ölen kişinin yakınları olmalıdır. Frizin üzerindeki alınlıkta ise ikisi ayakta duran üç figür kabartması yer alır. Kapısının üzerinde ise kırılmış, tahrip olmuş bir Likya yazıtı yer almaktadır. Akropol alanındaki kale kalıntılarının yanı sıra tanımlanamamış bazı yapılar da bulunur; Hoyran yerleşimindeki diğer görünür kalıntıların çoğunu gotik tarzda yapılmış Roma lahitleri oluşturur. Yerleşimde ev tipi bir mezarın önünde masif bir mezar payesinde kadın kabartması bulunur.

Hoyran'da bulunan kaya mezarı; sol ön yüzünde sfenks, horoz ve sülünden oluşan 3 ayrı figür kabartması yer alır; sfenks Kentlülüklerden koruyucu, boroz ve sülün ise Likyalıların ölü bayramlarında tanrıya sundukları kurban bayırlarıdır. Kaya mezarının sol yan yüzündeki iki kuşakta ise üstte 8 erkek, altta ise 7 kadın betimlenmiştir; her iki kuşakta da oturan iki kişinin yanı sıra ayakta duran kişiler aralarında konuşmaktadırlar. Kabartmalarda bulunan kişiler ölen kişinin yakınları olmalıdır.

Hoyran'da bulunan 23 yazgılı labdın 12'si Roma Dönemi'ne, 3 tanesi ise Geç Hellenistik Dönem'e ya da Erken İmparatorluk Dönemi'ne tarihlenmektedir.

Üzerinde 70 santimetre boyunda bir kadına ait kabartma bulunan dikeme mezar. Kabartmanın altında bulunan yazıt doğal aşınma nedeniyle okunamamaktadır. Kabartmanın üzerinde de kabartmalar vardır. Likya'ya özgü, yönetici mezarı olarak bilinen dikeme mezarlara Ksanthos'tan başlayarak Merkezî Likya'da bir çok antik yerleşimde görülmesine karşılık Likya'nın doğusunda görülmez.

Yakınında başka kalıntı bulunmayan Tu'nın oğlunun mezar anıtı köy girişinde, yolun batısındadır. Kabartmaların bulunduğu alt kısımda kline üzerinde, kişinin arkasında bulunan 8 kişinin 6'sı kadındır; klinede bulunan kişiye en yakın olan çıplak çocuk ise hizmetkarı olmalıdır. Klinein altında ise bir köpek yatmaktadır; klinein önünde -üstünde bir krater bulunan- sebha durmaktadır. Kline üzerinde yatan kişinin önünde ise 4 savaşçı betimlemesi yer almıştır. Klinede yatan kişi ve savaşçılar arasında 5 satırlık Likçe yazıt yer alır. Diğer Likçe yazıt ise alınlıkta ayakta bulunan 3 kabartmanın sol tarafında 2 satırlık yazıttır. (1,2,3)

1,2- Akropolde görülen yapı kalıntıları. Akropolün girişinin denize bakan tarafı olduğu anlaşılmıştır; bu kesimde çok sayıda zeytinyağı işliğine rastlanmaktadır. F. Kolb bu işliklerde yıllık 15-45 bin litre arasında zeytin yağı üretildiğini öne sürmüştür. 3- Yerleşimde ana kaya oyularak oluşturulmuş ev tipi mezarın üzerinde labit bulunmaktadır. 4- Tipik Hoyran evleri.

Trysa antik yerleşimi, Kyaenai antik yerleşiminin bulunduğu Yavu Köyü'nün 6 kilometre batısında-ki Gölbaşı yakınlarındadır; Gölbaşı, Davazlar Köyü'nün yaklaşık bir kilometre doğusunda küçük bir yerleşimdir; antik yerleşim Gölbaşı'nın doğusundaki 866 metre yükseklikteki tepe üzerindedir. Kaş - Demre karayolu üzerinde Yavu Köyü'nü geçtikten kısa bir süre sonra kuzeye ayrılan bir yolla ulaşılır.

Güneyde Akdeniz'e bakan tepe üzerinde bulunan bir lahit.

Nekropol alanında bulunan bir lahit.

Trysa'nın ismine antik kaynaklarda fazla rastlanmaz; kentin ismi yazıtlardan saptanmıştır; asıl ününü 19. yüzyıl gezginlerinin keşfettiği 'heroon'undaki kabartmalarla sağlamıştır; 'heroon'daki kabartmalar bu keşfin ardından sökülerek Viyana Sanat Tarihi Müzesi'ne (Kunsthistorisches Museum Wien) taşınmıştır, günümüzde bu müzenin salonlarında sergilenmektedir.

Kent yapısına ait poligonel bir duvar örgüsü.

TRYSA

"...TRYSA

ASIL ÜNÜNÜ

19. YÜZYIL GEZGİNLERİNİN

KEŞFETTİĞİ 'HEROON'UNDAKİ

KABARTMALARLA SAĞLAMIŞTIR...."

Antik yerleşim, tepenin kuzey ve batısında uzayan 550 metre uzunluğundaki düzensiz taş örgülü duvarın içindeki alandır; yerleşimin batısında devrilmiş payeli anıt mezar dikkat çeker; 4 metre yüksekliğinde olduğu sanılan anıtın

mezar kısmı üst kısmında olmalıydı; alttaki frizinin kalan kısmında savaşçı ve atlar betimlenmiştir. Bu anıtın çevresinde ise geç döneme ait lahitler yer alır. Kentin batısında tanımlanabilmiş diğer yapı ise küçük bir tapınaktır; çok yıkık vaziyette olan tapınakta rahip olan, Zeus ve Helios'a hizmet etmiş bir kişiye onurlandırma yazıtı vardır; tapınak bu iki tanrıdan birisine, ya da ikisine ait olmalıdır. Kentte bulunan sarnıçlar, su gereksiniminin bir kısmının bu yapılar yoluyla sağlandığını göstermektedir. Kentte tanımlanabilen kalıntıların çoğu lahitlerden oluşur; lahitlerin bir kısmındaki kabartmalar dikkat çekicidir.

Trysa'nın en önemli yapısı M.Ö. 380'li yıllara tarihlenen **Trysa Heroonu**'dur; kent yerleşiminin kuzeydoğusunda yöresel kalkerden inşa edilmiş heroon 22,70x26,54 metre bir alanı kaplar; yerel bir kayadan oluşturularak yapılmış doğu-batı yönünde 18 metrekairelik alan içinde bir lahit barındırır. 3,30 metre yükseklikte, kalınlığı bir metre olan 'Heroon'u çevreleyen duvarın çift frizinin kabartmaları günümüzde Viyana Sanat Tarihi Müzesi'ndedir (**Kunsthistorisches Museum Wien**). Anıtı, 1841 tarihinde Almanya'dan öğretmen J. August Schönborn keşfetmiştir. 20 Aralık 1841 tarihli günlüğünde şaşkınlığını şu cümlelerle sıralamıştır: *"İşte önümdeki betimlemeler, Homeros'un eserindeki Troia Savaşı, itiraf etmeliyim ki şimdiye kadar böylesini görmüş değilim; iddia ederim ki böylesi eseri her müze elde etmek isteyecektir..."* Schönborn'un amacı 'Heroon'daki kabartmaları Berlin Kraliyet Müzesi'ne kazandırmaktır. Alman Konsolosluğu aracılığıyla yaptığı başvurular gecikir; önce Almanya'ya dönen Schönborn, 1851 yılında tekrar bölgeye gelir; yörede deprem nedeniyle yağmacılık yaygınlaşmıştır; ortam eserleri götürmek için elverişli değildir; bir hastalık

Trysa Heroonu kabartmasında, Homeros'un Odysseia Destanı kabramanı -Odysseus'un karısı- Penelopeia ve biriznetçileri betimlenmiştir.

sonucu 1857 yılında yaşamını yitirince kabartmaların Osmanlı toprakları dışına çıkarılması gerçekleşemez. Schönborn'un ölümüyle yer unutulmuş 'Heroon'u bu kez O. Benndorf 1881 yılında bölgeye gelerek bulur; günlüğüne Trysa Heroonu'yla ilgili şu notları düşer: *"Dünyanın yedi harikasından birisi olan Halikarnassos*

Mausolleionu'nun öncüsüdür..." Onun da amacı eserleri Viyana'ya götürmektir. 1882 yılının Nisan ayında tekrar geldiği Trysa'da eserleri parçalar halinde özel sandıklarla Osmanlı toprakları dışına çıkarıp Viyana'ya götürmeyi başarır. Geride sadece 'Heroon'un yıkıntıları kalır. 1882 - 1884 yıllarında yürürlükte olan Osmanlı 'Eski Eserler Nizamnamesi'nde kazılarla bulunan eserlerin paylaşımı 1/3'ü kazıyı yapan, 1/3'ü kazı yerinin sahibine, 1/3'ü ise devlete bırakılması gerekirken yasadaki boşluklardan yararlanarak, bazı durumlarda yerel yöneticilerle yapılan pazarlıklarla diğer hisseleri satın alarak eserler dışarıya çıkarılmaktaydı. Benndorf'un Osmanlı toprakları dışına çıkardığı Trysa Heroonu'nun kabartmalarına karşılık hediye (!) olarak bir lahit bırakmıştır; eser günümüzde İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde sergilenmektedir; yöresel kireçtaşından yapılmış semerdam biçimli, kapaklı ve kabartmalı Trysa Lahdi İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nin önemli eserleri arasındadır; lahit teknesinin dört yüzünde birer panel bulunur; ön uzun yüzündeki panelde 'bukranion' motifi vardır; arka uzun yüzdeki panel boştur; dar

yüzlerde ise 'palmet' motifinin etrafında kurban kâseleri yer almıştır. Lahit teknesinin üzerinde ise semerdam biçimli üstü kabartmalarla süslü kapak bulunur. Kapağın kaldırılabilmesi için ön yüzde Medusa, arkada ise öküz başı şekilli tutma yerleri vardır. Ayrıca alınlıklarda birer aslan protomu kabartmalı kaldırma yerleri bulunur. Kapağın ön yüzünde

Antik yerleşime çıkan yol üzerinde çok sayıda lahide rastlanır.

İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde sergilenen Trysa Lahdi.

TRYSA HEROONU

(Trysa Heroonu canlandırması: Kolb'ün çiziminden yararlanılmıştır.)

ise dört atlı araba betimlemesi bulunmaktadır. Yine kapağın ön yüzünde kazın üzerinde oturan adam betimlemesi dikkat çeker; bunların önünde elinde bir mızrak tutan adam, kadın, kalkanlı

savaşçılar ve atlı figürü vardır. Kapağın her iki alınlığında ise çeşitli balık betimlemeleri bulunur.

Trysa Heroonu'na doğu yönden gösterişli

Kabartmaları Viyana Sanat Tarihî Müzesi'nde olan (Kunsthistorisches Museum Wien) Trysa Heroonu'nun günümüzdeki görünümü.

bir kapıdan girilir; kapı lentosunun dış yüzünde dört kanatlı boğa protomu arasında gorgoneion da vardır; dış taraftaki boğaların altında oturur vaziyette erkekler, iç taraftakilerin altında ise erkeklere dönük kadınlar ve yanlarında kızları bulunur; olasılıkla bu kişiler mezarın sahipleri olmalıdır; kapı lentosunun iç yüzünde ise müzik aletleri çalan ve dans eden figürler bulunmaktadır; kapı sövelerinin iç yüzünde insan boyunda, başında polos bulunan dans eden figürler yer almıştır. 120 metre uzunluğundaki çift sıra friz kabartmalarında Yunan mitolojisinden sahneler yer alır; İlyada ve Odysseia'dan sahneler, Theseus'un eylemleri, Thebai'ye karşı Yediler'den parçalar; Yunanlılar ve Amazonlar, Kentauros ve Lapith'lerin savaş betimlemeleri

yer alır. Heroonun giriş kapısı doğudadır; kapının bulunduğu dış taraftaki ilk sıra frizde Amazon mücadelesi ve Yediler'in Thebai'ye karşı seferleri yer almıştır; ikinci sıra frizde kapının solunda Kentauros mücadelesi, diğer tarafta ise Harp betimlemesi yer alır. İç yüzdeki frizlerde ise kapının bulunduğu duvarın alt sırasında ölüm sahnesi, üstte ise Meleagros'un av sahnesi, kapının diğer tarafında ise dörtlü araba ve Bellerophon yer almıştır;

Trysa Heroonu, kente bâkim konumuyla günümüzde bile etkileyici görünüme sahiptir.

Viyana Sanat Tarihi Müzesi'nde sergilenen Trysa Dereimis ve Aischylos lahdi kapağının kuzey yüzündeki kabartmalar.

1, 2, 3, 4- Trysa Heroonu'nun bitişiğinde, Viyana ve İstanbul'a götürülmüş lahitlerin alt yapı kalıntılarıyla payeli mezar anıtları görülür.

doğu yöndeki duvarın her iki frizinde Theseus'la ilgili konular benzer şekilde işlenmiştir; frizlerde Perseus ve Kentauros da yer alır; kuzey duvarın batı yarısındaki her iki frizde Lapitlerin kaçırılışını, doğu yarısında ise av sahnesi ve Kentauroslar betimlenmiştir. Batı duvarındaki frizlerin her ikisinde şehir kuşatma sahnesi sonrasında Amazon mücadelesi ve Harp sahneleri yer almaktadır. M.Ö. 380'li yıllara tarihlenen Trysa Heroonu kalıntıları, günümüzde kabartmalı frizlerinin olmayışı nedeniyle sönük görüne de

yerleşim içinde bulunduğu konumu nedeniyle etkileyiciliğini korumaktadır.

Trysa'dan çıkarılarak Viyana'ya götürülen mezar anıtlarından birisi de **Dereimis ve Aischylos Lahdi**'ydi. Trysa Heroonu'nun güneydoğu köşesinde bulunmakta olan hyposorionlu, semerdam biçimli kapağında kabartmaları olan lahit Heroon'un kabartmalarıyla birlikte 1882 yılında Viyana'ya götürülerek Viyana Sanat Tarihi Müzesi'nde sergilenmeye başlanmıştır. Lahdin

zeminine oturduğu iki dikdörtgen taşın oluşturduğu kaidesinin üzerinde 1,30x2,53 metre boyutunda, 0,79 metre yüksekliğinde bir hyposorion (mezar odası) bulunur; üzerinde bulunan sandık

lahit teknesinin bir yüzünde mezar sahibinin "Parnos'un oğulları Dereimis ve Aischylos'a..." ait olduğu yazılıdır.

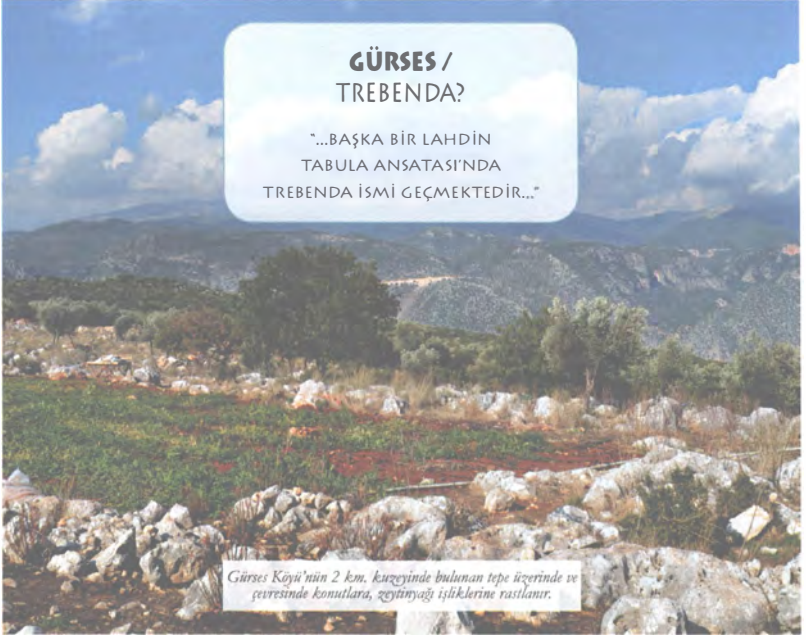

TRYSA HEROONU KABARTMALARI

(Viyana Sanat Tarihi Müzesi / Kunsthistorisches Museum Wien)

GÜRSER / TREBENDA?

"...BAŞKA BİR LAHDİN
TABULA ANSATASI'NDA
TREBENDA İSMİ GEÇMEKTEDİR..."

Gürses Köyü'nün 2 km. kuzeyinde bulunan tepe üzerinde ve çevresinde konutlara, zeytinyağı işliklerine rastlanır.

Demre İlçesi'nin 10 kilometre batısında bulunan Gürses Köyü'ndeki antik yerleşimin isminin olasılıkla Trebenda olduğu düşünülmektedir. Gürses Köyü kalıntılarına Demre-Kaş karayolu üzerindeki Sura'yı geçtikten sonra ulaşılır. Kalıntıların bir kısmı, bazı yapı kalıntıları ve mezar anıtları ana yolun kuzeyindeki yükseltide görülür; Gürses Köyü modern binaları anayol kenarındadır. Antik yerleşim yörede 'Mercimek Alanı' ismiyle bilinen

yerde yoğunlaşmıştır; bu yerleşim alanı küçük bir akropolle yakınındaki nekropol alanından oluşur; kent yerleşimi diğer Likya kentlerinden Phellos, Aperlae ve İsinda'ya benzetilebilir. Kent yerleşimi içindeki akropol alanı (uzunluğu 50 metre, genişliği ise 8 -20 metre arasında yamuk şekilli), güneyinde iyi korunmuş durumda bir kapıya açılır. Akropolün içinde tanımlanamayan birçok yapı bölmelerinin yanı sıra büyük bir sarnıç vardır. Gürses yerleşiminde nekropol alanı ise

Demre İlçesi'nin 10 km. batısında bulunan Gürses Köyü'ndeki antik yerleşimin olasılıkla Trebenda olduğu düşünülmektedir.

Yerleşimin nekropol alanında bulunan labitler.

akropolün güneyinde bulunur; lahitlerin çoğu Roma Dönemi'ne tarihlenir; bu lahitlerden bir tanesinde bulunan karı-koca betimlemesi dikkat çekicidir. Başka bir lahadin 'tabula ansatası'nda Trebenda ismi geçmektedir. Nekropol alanında Ksanthos Harpy anıtına benzer türde bir mezar da bulunur. Akropolün güneydoğusunda ise Myra kaya mezar anıtlarına benzer bir kaya mezarı vardır. Olasılıkla, Gürses Köyü'nde bulunan Trebenda olarak bilinen antik yerleşim Likya Birliği üyesi olarak sikkelerini basmış bir kenttir. Trebenda'nın ismi antik kaynaklarda Kyaneaili Iason'dan yardım alan kentler listesinde de geçer; ayrıca Simena'da ele geçen bir yazıtta tanrıça Eleuthera'ya ait bir kült merkezinin Trebenda'da var olduğu belirtilmektedir. Yine bir mezar yazıtında Trebenda ile Myra arasında sympoliteia (birlik) olduğu anlaşılmaktadır. Likya kentleri arasında kurulan birliklerde küçük kent, kendisini temsil eden büyük kentle zamanla kaynaşarak onun yönetimine girmiştir; büyük kent, küçük kenti zaman içerisinde eriterek politik ve ekonomik olarak kendi bünyesine katmıştır; Trebenda da Myra'yla yaptığı birlik içinde olasılıkla zamanla zayıflayarak Myra'nın bir parçası haline gelmiş olmalıdır.

Gürses Köyü çevresinde orman içinde küçük ölçekli -çiftlik özelliği taşıyan- birçok antik yerleşim bulunur. N. Çevik ve S. Bulut'un araştırmalarına göre Kocaorman olarak isimlendirilen yerde doğal kayalar üzerinde bey çiftliğini andıran yerleşim

kalıntıları vardır; yerleşime Demre-Kaş yolunun üzerinde bulunan Gürses Köyü yakınlarında, kuzeye ayrılan orman yoluyla 2 kilometre sonra ulaşılır. Yerleşimin bulunduğu tepenin üzerinde ve çevresinde konutlara ve zeytinyağı ışıklarına rastlanır. Yerleşimde yapılan araştırmada bulunan iki odalı, içinde bir dikme bulunan yapının olasılıkla bir kült yapısı olduğu öne sürülmüştür. Aynı araştırmada tepedeki nitelikli örgüsü bulunan yapının bey konağı olabileceği, tepenin doğusundaki yükseltide ise kule yapısı ve lahitlere rastlandığı, bölgeden, Myros Vadisi'ne uzanan antik yolun Muskar'a doğru uzandığı belirtilmiştir.

Yerleşimin nekropol alanında bulunan labit.

Demre'nin 6 kilometre batısında bulunur; Demre'den Kaş'a giden kara yolunun yakınındadır. Tarihte bağımsız bir kent olarak değil de Myra'nın sömürgesi olarak anılır. Sura'nın ismi antik kaynaklarda 'Balık Kehaneti'yle ünlenmiştir. Söylencelerde kentteki Apollon Tapınağı ve kehanet merkezinde gerçekleşen olay ayrıntılarıyla anlatılmıştır.

Antik yerleşim geniş ve düz arazi içine yayılmıştır. Düz alan içinde 10 metre

SURA

"...SURA'NIN İSMİ
ANTİK KAYNAKLARDA
'BALIK KEHANETİ'YLE
ÜNLENMİŞTİR..."

yüksekliğindeki akropol bulunur; doğu ve batısında güçlü sur kalıntıları vardır; sur duvarı üzerinde yapı evreleri görülür; duvar üzerinde poligonal, isodomos ve harçla örgü teknikleri gözlenir; akropolün güneydoğusunda bulunan Likya tipi anıt mezar

dikkat çekicidir. Ladislav Zgusta, yerleşimin erken dönem ismini, 'Surezi' olarak aktarmıştır; bu sözcük duvar anlamındadır. Antik yerleşimin bulunduğu mevki günümüzde de Sura ismiyle anılır; Sura, böylece günümüzde antik adı hâlâ kullanıma ayrıcalığına sahiptir. 1842 yılının Mart ayında bölgeye gelen T. A. B. Spratt ve arkadaşları at sırtında lahitlerin arasından geçerek akropole ulaştıklarını, Sura'nın küçük bir nüfus barındırması olabileceğini ve balıkla bilicilik yapıldığını aktarmışlardır.

Sura, Demre'nin 6 kilometre batısında bulunur; Demre'den Kaş'a giden kara yolunun yakınındadır.

Antik ismini günümüzde de koruyan Sura, yakınlığı nedeniyle Myra'ya bağlı bir yerleşim olarak bilinir.

Akropolün kuzey kısımları.

SURA AKROPOL RESTİTÜSYONU

Wolfgang Wurster çiziminden yararlanılarak çizilmiştir.

- 1- Kale/Saray
- 2- Kaya Mezarı
- 3- Lahit

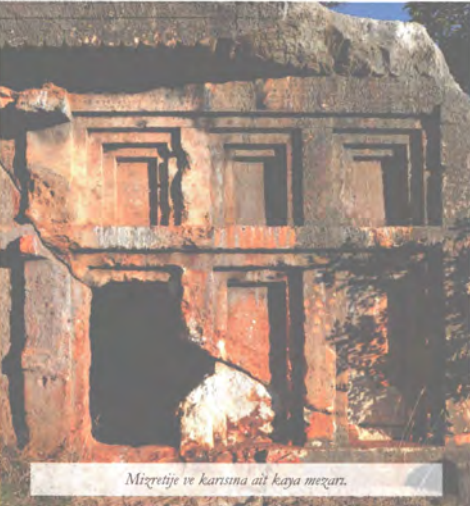

Bey Kalesi'nin güneyinde bulunan lahit ve kaya mezarı.

Altı kısmı ev tipi mezar olan lahit.

Mizretije ve karısına ait kaya mezarı.

Sura Akropolü yerleşim içindeki yükseltide yer alır; akropolün batısında 640 metrekare alanı kaplayan -kentte yaşadığı düşünülen- bir **bey konağı** vardır. Bey konağı kuzey-güney yönünde yerleşmiş dik-dörtgen biçimindedir; ana yapının batı ve doğu kısmında bağımsız girişleri olan yapı kalıntıları vardır. Kentin kuzey yükseltisinde ise kesme taşlardan yapılmış bir gözetleme kulesi bulunur. Kentte varlığı tespit edilmiş **antik yol** gözetleme kulesinin yanından geçerek Karabucak mezarı önünden Myra'ya doğru devam eder.

Kentteki **nekropol** alanı akropolün doğu ve güneyindedir. Lahitler arazide dağınık olarak bulunur; kentin güneyinde yer alan alt kısmı ev tipi mezar odası üstü lahit olan görkemli bir anıt mezar vardır; yöresel kireç taşından yapılan yapının altında üç yüzü olan bir mezar evi, üzerinde hyposorion vardır; lahit ise bu yapının üzerinde yer almıştır. Hyposorionun uzunluğu 2,73, genişliği 1,72 metredir. Lahit teknesinin üzerinde ise alt kenarlarında tutma çıkıntıları olan semerdam biçimli kapağı yer alır; üstünde ise yüksek mahya kirişi bulunur; mezar anıtı yaklaşık M.Ö. 350 yıllarına tarihlenir. Lahdin kuzeyinde ise ana kayaya oyularak yapılmış, üzerinde yazıt bulunan ev tipi kaya mezar yer almıştır; mezarın içinde batı duvarı boyunca oyulmuş bir seki bulunur; mezar anıtının yazıtından sahibinin Mizretije isminde bir adam ve karısına ait olduğu anlaşılmıştır. Bu anıt mezarların yakınında Apollon Surius kültüne bağlı rahiplerin listesinin yer aldığı kayalara işlenmiş steller bulunur; ana kayaya işlenmiş bu stellerin olduğu yerde Likya'nın tek "rahipler salonu" olarak bilinen yapısı bulunmaktaydı. Ana kayadaki blok girintileri, yapının

Bey Kalesi'nin güneyinde, Apollon Kuilt Alanı'nda ana kayaya işlenmiş rahipler listesinin yer aldığı iki stel.

duvarlarla çevrili olduğunu kanıtlar; ama kalıntı izleri yok olmuştur; yapıdan geriye kalan kayalara oyulmuş üstlerinde rahiplerin listelerinin sıralandığı çelenkli kült stelleridir; M.S. 3. yüzyıla tarihlenen yapıyı araştırmacı W.W. Wurster, Sura'daki bu yeri "**rahipler salonu**" ismiyle tanımlamıştır. Bu alandan aşağıdaki vadide bulunan Apollon kehanet merkezini bağlayan basamaklı bir antik yol vardır; Sura'dan deniz kıyısındaki bataklık alandaki tapınağa bu yolla inilir; Antik Dönem'de denizin uzantısı tapınağa kadar geliyor olmalıydı; sonraki dönemlerde alüvyonların doldurduğu alan günümüzde bataklık ve kumsaldır. Antik kaynaklardan kehanet merkezinde olduğu söylenen su kaynağı günümüzde de akmaktadır. Tepenin eteklerinden kaynayan su 1,5

kilometre uzaklıktaki denize doğru yol alır. Bu alanda **Apollon Tapınağı** ve **Bizans Kilisesi** kalıntıları da bulunur. Tapınak yapısı içindeki yazıtlarda destekçilerin yaptığı bağışlar anlatılmaktadır. Bağışlar Apollon Surios'a değil, Anadolu At Binici Tanrı Sozon'a ve Rodoslu tanrı Zeus Atabyrios'a yapılmıştır. Sozon, Anadolu kökenli Güneş Tanrısı olarak bilinir. Güneş Tanrıları insanları her yerde gören duyan, zor durumda olanları da koruyan konumdadır.

Apollon Vadisi ve Apollon Tapınağı.

Apollon Kehanet Merkezi'ndeki öyküyü antik kaynaklardan Pilius şöyle aktarır; "*Likya'da, Myra Apollon / Surios çeşmesinde balıklar üç kez toplanarak kehanetlerini bildirirlerdi; balıklar, atılan eti parçalarsa kehanetin yapıldığı kişi için iyi; kuyruklarıyla geri çevirirlerse kötüdür...*" Polykharmos da kehanet öyküsünü şöyle anlatır. "*Haklarında kehanette bulunulmasını isteyen kişiler ellerinde on şiş çubuğa geçirilmiş kızarmış eti kehanet merkezine getirerek girdaba atarlar; rahip ise yanında olacakları beklemektedir; girdap bir süre sonra deniz suyuyla dolar ve çok çeşitli balıklar buraya akın eder; kâhin balıkların cinsini belirtir; kehanette bulunan kişi de rabipten kehaneti öğrenir...*" Artemidoros ise bir tatlı su kuyusunda oluşan girdapta çok sayıda büyük balığın ortaya çıktığını, kehanette bulunanların

Apollon Vadisi içinde yer alan kilise.

bu balıklara kızarmış ya da haşlanmış et, kek ya da ekmek sunduklarını aktarır. George E. Bean, deniz kenarında olması gereken tapınağın yakınlarında kaynayan suya, diğer kaynakların da eklenerek bir dere halinde denize karıştığı yerde bir su girdabının oluşabileceğini belirterek yöre insanların bu girdaba 'su burgacı' dediklerini aktarır; kehanetteki “deniz

suyundan meydana gelen kuyu” benzetmesi, derenin denizle birleştiği yerde meydana gelen su girdabına benzemesinden kaynaklanmış olabilir. Sonraki dönemlerde yapılan Doğu Roma (Bizans) kilisesi yöre halkının önbilicilik inancının sürdürülmesinde Orta Çağ'a kadar etkin olmuştur.

SURA

- 1- *Apollon Surios Tapınağı*
- 2- *Kaynak*
- 3- *Bizans Kilisesi*
- 4- *Akro pol*
- 5- *Sur*
- 6- *Rahip Evi (?)*
- 7- *Gözetleme Kulesi*

ANDRIAKE

"...ANDRIAKE'NİN
İLGİNÇ BİR YAPISI İSE
'PLAKOMA' İSİMLİ
AGORASIDIR...."

Andriake, Myra'nın 5 kilometre güneybatısındadır.

Myra'nın (Demre) 5 kilometre güneybatısında bulunan Çayağzı denilen yerdedir. Demre-Kaş yolu üzerinde, Demre çıkışında Çayağzı yoluyla ulaşılır. Andriake'nin kuruluşu ve tarihiyle ilgili antik kaynaklardan farklı bilgiler ulaşmıştır; bazı kaynaklar Myra'nın liman yerleşimi olarak varlığını sürdürdüğünü belirtirler; Likya Birliği içinde 3 oya sahip 6 büyük kentten birisi olan

bazı Likya yerleşimlerini egemenliği altına aldığı aktarmıştır. Titus Livius da Andriake'yi güney Likya şehirleri arasında sayar. Roma imparatoru Traian, M.Ö.114'de Asia'ya yaptığı bir seferde Likya bölgesinde Myra'ya uğradığında burada bir liman yapılması gerektiğini belirtir; limanın yapılması ise imparator Hadrianus zamanında gerçekleşir.

Andriake liman alanı alüvyonlarla dolarak bir kısmı bataklık ve göl sahası oluşmuştur.

Myra'nın deniz bağlantısını sağlayan önemli bir liman oluşu bu öneriyi güçlendirir. Bazı antik kaynaklar da Andriake'nin belli dönemlerde bağımsız bir kent olarak Likya Birliği içinde yer aldığını aktarmışlardır. Andriakos, M.Ö. 200 yıllarında, kentin varlığını bildirdiği notlarında, M.Ö. 197'de III. Antikokhos'un Ptolemaiosların elinde bulunan Andriake'nin de içinde olduğu

*Ön planda kuzey yerleşimi;
limanın karşısında -tepede- güney yerleşimi.*

Nymphaeum (anıtısal çeşme) Demre-Andriake yol ayrımındadır.

Liman Agorası.

Yerleşim, limanın -günümüzde bataklık göl sahasının- güneyindeki alçak tepe üzerinde yoğunlaşmıştır. Nekropol alanı ise liman ağzının kuzeyine ve kuzey doğusuna yayılmıştır. Kent kalıntıları arasında olan aquadukt (suyolu) görünür yapılar arasındadır; yerleşimin kuzeydoğusundan başlayarak kente doğru iner. Liman ağzına yakın yerde bulunan kemerleri ve nişleriyle tipik Roma Dönemi yapısı nymphaeum (anıtısal çeşme) yer alır; anıtısal çeşme Demre-Kaş karayolu üzerinde, Andriake yol ayrımına gelmeden kuzey yönde, içinden büyük bir kaynak suyun çıktığı yeredir; yolun yakınından görülen dikkat çekici kalıntı Andriake'nin "meydan çeşmesi" olarak da bilinir. Andriakos Çayı'nın kaynağını oluşturan su, Çayağzı kavşağından sonra diğer kaynak suları ile beraber Andriake kentinin ortasından geçerek Akdeniz'e dökülür. Su kaynağının bulunduğu yapıyı bilim insanları -çoğunlukla- bir çeşme yapısı olarak değerlendirmişlerdir. Jürgen Borchardt su kaynağının bulunduğu yeri "kutsal alan" olarak niteler; değerlendirmesinde yapının olasılıkla hamam olmasının yanı sıra çeşme işlevi de olabileceğini belirtmiştir. Cevdet Bayburtluoğlu ise yapının çeşme olduğu düşüncesindedir. Bilim insanları yaptıkları genel değerlendirmede yapıda ısıtma sistemi olmadığını belirterek hamam olamayacağını, ama yapının doğu bölümünü ve ana kaynağın kükürtlü su olmasını göz önünde bulundurarak çeşmenin yanı sıra termal bir özellik taşıyacağı düşüncesi üzerinde durmaktadırlar. 2009 yılından başlayarak yapılan kazılarla yapı hakkında yeni verilere ulaşılmıştır. Bozdağ'ın güneyine yaslanmış, ön cephesi güney yöne bakan yapının ana bölümü 10,55x13,20 metre boyutunda, zeminden yüksekliği ise 8,35 metredir. Yapının güney ve batı yönündeki kemerleri

Sarnıç yapısı. (1, 2, 3)

korunarak günümüze ulaşmıştır. Ana mekânın batı ve doğu duvarında 3'er adet 1,82x0,90 metre boyutunda niş bulunmaktadır. Yaklaşık 2,5 metre batısında ise bir sarnıç yapısı vardır; alt kısmı ana kaya oyularak oturtulmuş sarnıcın boyutları 8,70x4,80 metre, derinliği ise yaklaşık 5 metredir.

Andriake'nin ilginç bir yapısı ise 'Plakoma' isimli agorasıdır; güney yönünün dışında 3 tarafı dükkanlarla çevrilidir. Agora zemininin altında da bir sarnıç bulunur; agoranın batı kısmında 64,24x38,65 metre boyutunda olan kentin ünlü

İtalyan ve Alman kökenli bir ailenin üyesi, ressam Luigi Mayer'in Andriake Granarium'ı çizimi (1776-1792).

Horrea ya da **Granarium** (silo, tahıl deposu) vardır; Granarium'un kuzey cephesindeki ayrı kapılarla girilen 8 odası vardır; odaları içeriden bağlayan kapılar bulunur. Binanın batı tarafında

Restorasyon öncesi Granarium yapısı. Günümüzde Likya Uygarlıkları Müzesi'ne dönüştürülmüştür.

Andriake'de bulunan Granarium (silo, tahıl deposu). Ahşap çatılı olduğu bilinen yapı 7 bölümden oluşup 2307 metre' bir alana oturmuştur. Cephesinde yer alan ithaf yazıtından, yapının imparator Hadrianus'un III. Konsüllüğünde (M.S.119-138) inşa edildiği anlaşılmıştır.

Granarium'un 7.bölümünün cephesinde yer alan kabartmada İsis-Serapis, Pluton ve grifon betimlemesi yer almaktadır. Kabartmanın altındaki taş blok üzerinde "Herakleion gördüğü rüya üzerine bunu adadı" yazıtları yazılıdır.

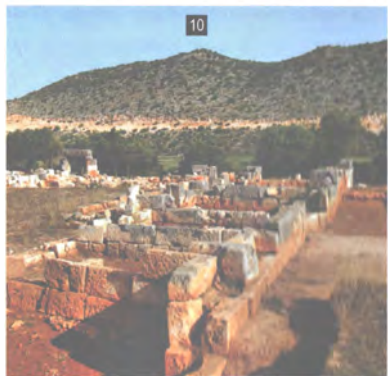
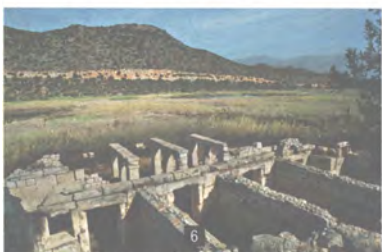
Granarium'un cephesinde bulunan Roma imparatoru Hadrianus ve karısı Sabina kabartması.

Granarium üzerindeki kabartma.

bulunan alınlığındaki yazıtta "HORREA IMP. CAESARIS DIVI TRAIANI PARTHICI F. DIVI NERVAE NEPOTIS TRAIANI HADRIANI AUGUSTI COS. III." sözcükleri yazılıdır; yazıttan tahıl deposunun yapılış tarihi hakkında bilgi edinmekteyiz; cephenin orta kısmında ise Hadrianus

ve karısı Sabina'nın portreleri bulunmaktadır. Granarium'un yapılış tarihi imparator Hadrianus'un bölgeye ikinci defa gelişine denk gelen M.S.129-130 yıllarında tamamlandığı öngörüldü. Granarium'da ayrıca M.S. 5. yüzyılda kente memurluk yapmış bir kişinin rüyalarıyla ilgili betimlemeleri içeren kabartmalar da vardır; Granarium'un 7.bölümünün cephesinde yer alan kabartmada İsis-Serapis, Pluton ve grifon betimlemesi yer almaktadır. Kabartmanın altındaki taş blok üzerinde "Herakleion gördüğü rüya üzerine bunu adadı" dizeleri yazılıdır. Yapı, 2012-2016 yılları arasındaki çalışmalarla müzeye dönüştürülmüş, günümüzde **Likya Uygarlıkları Müzesi** olarak ziyaret edilebilmektedir. Granarium ile liman arasında Liman Caddesi ve gemi barınaklarının olduğu bölüm yer alır. Agoranın arka kısmındaki yükseltide konut kalıntıları bulunur. Kentteki yapıları görebilen batı yönündeki yükseklikte ise bir kule bulunur. **Nekropol** alanı ise limanın kuzeyindedir; lahitlerin tamamı Roma Dönemi'ne aittir; kentte görülebilecek diğer yapılar ise **A Kilisesi, Doğu Hamamı, B Kilisesi, Mureks İşlikleri, Andriake İşlikleri** ve **Onurlandırma Anıtları**'dır.

- 1- Hellenistik Kale,
2- B Kilise,
3, 4- Doğu Hamamı,
5- Hellenistik Kale'den kentin güney sahili,
6, 7- Roma Yapıları,
8- 1. zaman Yapıları içindeki Onurlandırma Anıtları,
9- Kentin batısında C. Kilise'de görülür,
10- Mureks Işıkları.

Andriake yerleşiminde 2009 yılından başlayarak yapılan kazı ve restorasyon çalışmalarıyla liman, dükkân ve işlik yapıları gün ışığına çıkarılmış, onurlandırma anıtı tekrar ayağa kaldırılmıştır. Andriake'de 2009 yılındaki kazılarda bir sinagogun varlığı da ortaya çıkarılmıştır; Akdeniz Üniversitesi'nin kazı ekibi tarafından ortaya çıkarılan apsisli yapının bir sinagoga ait olduğu anlaşılmıştır; Prof. Dr. Nevzat Çevik, yapının granariumun batı köşesi önünde, limana bakar biçimde konumlandırıldığını, 3,90 metre çapındaki apsisinin bulunduğu odanın boyutlarının 7,25x5,08 metre olduğunu, yapıya girişlerin kuzeybatıdan sağlandığını, yapının batısında bulunan odanın ise kutsal günlerde toplantıların yapıldığı açık bir mekân olduğunu, oda zeminlerinin bazı bölümlerinin tuğlayla, ana odanın apsis zemininin ise kireç taşı plakalarıyla döşenmiş olduğunu belirtmektedir. **Sinagog**, limanda bulunan küçük Yahudi topluluğuna ve Andriake'ye ticaret için gelenlere kullanılmak üzere yapılmış olmalıdır. Kazılarda bulunup Likya Uygurlikları Müzesi'nde sergilenmekte olan Menorah Levhası M.S. 4.- 5. yy.'a tarihlenmektedir; levhanın boyutu 87x44

Andriake sinagogu Menorah Levhası. Likya Uygurlikları Müzesi. M.S.4.-5.yy. Levhanın boyutu 87x44 santimetredir. Ortasında 7 kollu Musevi şamdanı (Menorah), sağ tarafında boynuz borazan ve sol tarafında da bitkisel motif işlenmiştir. Üstündeki 3 satırlık yazıtta plâkayı adayan aileye ait Makedonius, Prokles, Romanus ve Roma isimleri yazılıdır.

santimetredir. Ortasında 7 kollu Musevi şamdanı (Menorah), sağ tarafında boynuz borazan ve sol tarafında da bitkisel motif işlenmiştir. Üstündeki 3 satırlık yazıtta plâkayı adayan aileye ait Makedonius, Prokles, Romanus ve Roma isimleri yazılıdır.

Andriake'de bulunmuş, Likya Uygurlikları Müzesi'nde sergilenen **Gümrük Yasası**'nın kazılı olduğu diğer yazıt ise kent hakkında önemli bilgiler sunar; yazıtın üçüncü satırında İmparator Nero döneminde Likya valisi olan C. Licinius Mucianus'un isminin geçmesi nedeniyle yazıt M.S. 60-63 yıllarına tarihlenmektedir. Yazıt 87 satırdan oluşmaktadır; 39 satırı tahrip olduğundan okunamamaktadır. Yazıt üzerindeki satırlar Likya Eyaleti'nin Gümrük Yasası'nı içermektedir; o dönemde yazıtın 4. - 22. satırlarında özel gümrüğe tabi malların, Purpur, safran, zift, zeytinyağı, incir ve balık olduğunu görmekteyiz; 22. - 31. satırlarda ise eyalete yeni katılan kentlerden Kaunos, Kalyanda, Lissa, Lydae'nin isimleri sıralanmıştır. Yazıtın 32. - 39. satırlarında mal ve değer bildirimi zorunluluğu, 39. - 41. satırlarda ise ağırlık ve sayı bildirimi kuralları yazılmıştır.

Andriake gümrük yazıtı. Likya Uygurlikları Müzesi. M.S.1.yy. Yazıtın üçüncü satırında İmparator Nero döneminde Likya valisi olan C. Licinius Mucianus'un isminin geçmesi nedeniyle yazıt M.S.60-63 yıllarına tarihlenmektedir. Yazıt 87 satırdan oluşmaktadır; 39 satırı tahrip olduğundan okunamamaktadır. Yazıt üzerindeki satırlar Likya Eyaleti'nin Gümrük Yasası'nı içermektedir.

ANDRIAKE

- 1- Nekropol
- 2- Antik Liman
- 3- Gözetleme Kulesi
- 4- Sur
- 5- Silo (Granarium)
- 6- Plakoma Agorası
- 7- Nişli Yapı
- 8- Sarnıç
- 9- Sinagog
- 10- Onurlandırma Anıtları

LİKYA UYGARLIKLARI MÜZESİ

"MÜZE,
LİKYA YOLU GEZGİNLERİNİN
UĞRAK YERİDİR."

*Restorasyon öncesi Granarium
(Likya Uygarlıkları Müzesi).*

Likya Uygarlıkları Müzesi.

Andriake örenlerinde Granarium yapısı (Horrea Hadriani/İmparatorluk Silosu) 2012 yılında başlanan restorasyon sonucunda Likya kentleri eserlerinin sergilendiği müzeye dönüştürülmüştür. Likya Yolu gezginlerinin uğrak yerinde, soluklanacakları Likya Uygarlıkları Müzesi 25 Haziran 2016 yılında kapılarını ziyarete açmıştır. 8 büyük bölümden (2400 metrekare) oluşan Granarium yapısında 6 bölümde tematik sergi ve bilgilendirme panoları vardır; yedinci bölümünde bir Likya kentinin canlandırmasının yapıldığı gemi simülasyonu yer almaktadır. Sekizinci bölüm ise Konferans Salonu olarak kullanılmaktadır.

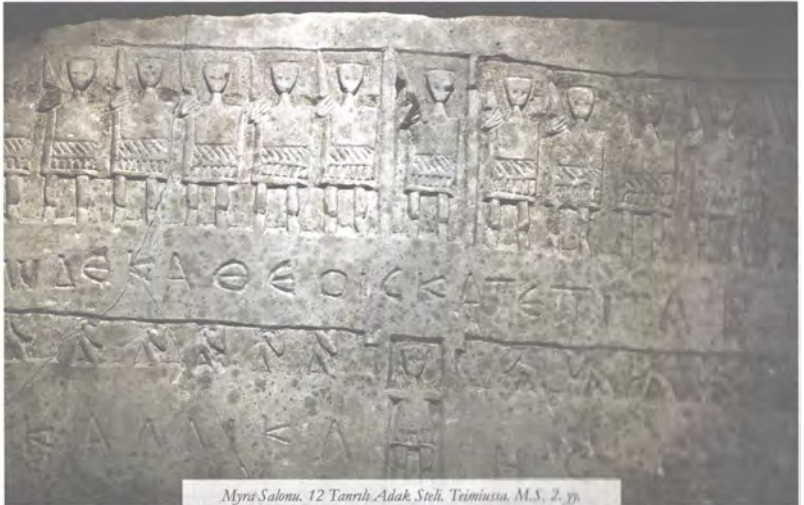
1, 2, 3- Müze bahçesinde sergilenen labitler.

Andriake Limanı'ndan gemiye yükleme canlandırması.

Sergileme, müze yapısının işlevine uygun olarak Andriake Limanı'ndan siloya tahıl getirmiş geminin boşaltma canlandırmasından başlayarak teşhir salonlarına girilmektedir. Müzenin

8 büyük salonuna Likya Birliği'nde söz sahibi Likya kentlerinin ismi verilmiştir. Birinci bölüm **Myra Salonu**'nda Likya Tarihi ve Coğrafyası'nın tanıtıldığı bilgi panolarının yanı sıra,

Myra Salonu, 12 Tanrılı Adak Steli, Teimiussa, M.S. 2. yy.

Aziz Simeon betimli ahşap ikona, 42,1 x 55,5 cm. 19.yy.

Teimiussa'dan M.S. 2. yy'a tarihlenen 12 Tanrılı Adak Steli, Andriake'den M.S. 4.-5. yy'la tarihlenen Menorah levhası, ahşap ikona (19.-20. yy.), Aziz Nikolaos Kilisesi'nden bir adet taş kitabe parçası sergilenmektedir. İkinci, **Patara Salonu**'nda Likya Birliği Epigrafisi ve Sikkeleri konusunda izleyici

aydınlatılmaktadır. Bu bölümde Arykanda'dan (M.Ö. 4. yy.), Aziz Nikolaos Kilisesi'nden (M.S. 2.-3. yy.) yazıt parçaları ile Likya kentlerinden sikkeler sergilenmiştir. Üçüncü, **Olympos Salonu**'nu Likya'da Denizcilik konusuna ayrılmıştır. Likya sahillerinde Tunç Çağı'ndan günümüze kullanılmış

Hellenistik Dönem Sikkesi.

Roma Dönemi Sikkesi.

Yazıt, Kireçtaşı. M.S. 2. yy.
Aziz Nikolaos Kilisesi.

Yazıt, Kireçtaşı. M.S. 3. yy. Aziz Nikolaos Kilisesi.

Amfora, pişmiş toprak.
M.S. 10.-12. yy.

Amfora, pişmiş toprak.
M.S. 6. yy.

Emçikli Testi, pişmiş toprak.
12.-13. yy.

Ticaret Yazıtı, kireçtaşı.
Aziz Nikolaos Kilisesi.
M.S. 2. yy.

Olta iğnesi, tunç. Andriake,
M.S. 3. yy.

gemi tipleri film gösteriminde anlatılmaktadır. Salonda ayrıca Hellenistik Dönem'den Doğu Roma (Bizans) Dönemi'ne kadar tarihlenen Likya kentleri çevresi denizlerinde bulunmuş

amforalar, testiler, çapalar, pişmiş toprak tabaklar sergilenmiştir. Dördüncü bölüm **Arykanda Salonu**'nda Likya'da Ekonomi ve Sosyal Yaşam konusu üzerine sergileme vardır. Arykanda kentinde madenden yapılmış birçok araç-gereç vitrinlerde sunulmuştur. İzleyici bu salonda ayrıca Hellenistik ve Roma Dönemi'ne tarihlenen seramik kapları da görebilmektedir.

1

2

3

1-1. Amfora, pişmiş toprak. M.S. 5. yy.

2-2. Çiğre, pişmiş toprak. M.S. 5. yy.

3-3. Amphoriskos, pişmiş toprak. M.S. 2.-3. yy.

Ezgi kabı, pişmiş toprak. Patara, M.Ö. 4. yy.

Tunçtan yapılmış kulpplar, figürin, beykel parçaları, ve kabartma aslan parçası. M.S. 1.-3. yy.

Pişmiş topraktan, kaseler, ve tabak. M.S. 2.- 4. yy.

Tunçtan kemer tokaları ve cam, akik yüzük taşları (arkada). Hellenistik, Roma ve Doğu Roma (Bizans) dönemleri.

Beşinci bölüm, **Tlos Salonu**'nda da Likya'da Ekonomi ve Sosyal Yaşam sergilemesinin devamı izlenmektedir. Üfleme ve kalba dökülerek üretilen cam kaplar, pişmiş topraktan yapılmış ağırşaklar, bronz ve pişmiş toprak kandiller, altın takılar, Myra Tiyatro'sundan kireçtaşı bir mask sergilenmiştir. Bu salonda ayrıca Mureks boyası üretimi, dokuma ve takı sanatı konusunda, izleyici panolarda bilgilendirilmiştir. Mureks işçiliği de bu bölümde canlandırılmıştır.

Cam şişe. M.S. 2.-3. yy.

1,2- Patara ve Andriake'den kandiller, pişmiş toprak. M.S. 2.-7. yy.

Tiyatro Maskesi, kireçtaşı, Myra, M.S. 2.-3. yy.

12 Tanrılı Adak Steli, Teimiussa, M.S. 2.-3. yy.

Mezar Steli, mermer, Teimiussa, M.S. 3. yy.

Altıncı bölüm **Ksanthos Salonu**'nda ise lahit parçaları, on iki Tanrılı adak stelleri, Kakasposlar, evsel sunaklar, pişmiş topraktan figürinler, mermer heykelcikler, girlandlı bir büyük sunak, Aziz Nikolaos Kilisesi'nden 13. yy'a tarihlenen fresk ve geç dönem ikonaları sergilenmiştir. Ayrıca bu salonda Likya bölgesinin önemli mezar ve diğer anıtları bilgilendirme panolarında ayrıntılı yer almıştır.

Rölikler Haç, tunç, Doğu Roma (Bizans) Dönemi.

Adak Steli "Dioskurlar", kireçtaşı, Myra, M.S. 2.-3. yy.

Mezar Stelleri "Kakabos", M.S. 2.-3. yy.

*Labit parçası, mermer. Aziz Nikolaos Kilisesi.
M.S. 2.-3. yy.*

*Aphrodite Heykeli, mermer. Patara,
M.S. 2.-3. yy.*

*Serapis Heykeli, mermer. Patara,
M.S. 2.-3. yy.*

Sınak, kireçtaşı. Myra, M.S. 2. yy.

- 1- Kabartmalı
Tabak parçası,
pişmiş toprak.
Patara,
MÖ. 1. yy.
- 2- Heykeltak,
pişmiş toprak.
M.S. 2.-3. yy.
- 3- Aphrodite
Heykeli,
mermer.
Patara,
M.S. 2.-3. yy.

1

2

3

İkinci, ahşap. 19. ve 20. yy.

Likya Uygarıkları Müzesi'nin yedinci bölümü **Antiphellos Salonu**nda ise izleyiciler bir Likya kentinde **Gemi** simülasyonu içinde keyifli bir deniz yolculuğuna çıkarlar. Gemiye binen günümüz Likya yolcusu kaptan olarak dümende Likya kenti sahillerini dolaşır. Son bölüm **Pınara Salonu** konferanslar için ayrılmıştır.

Yüzlerce yıl liman kenti Andriake'de tahıl depolanan Granarium yapısı günümüzde müze olarak Likyalıların tarihini aydınlatma işlevini sürdürüyor; günümüz Likya Yolu'nun yorgun yolcularını geçmiş zaman içinde düşsel yolculuğa çıkarıyor; limanında tahıl gemileri boşaltılırken, gezginler müzenin modern kafesinde mutlulukla çayını kahvesini yudumluyor; usta fotoğrafçı Ara Güler'in -İstanbul Arkeoloji Müzeleri bahçesinde, antik eserler arasında- çay sohbetimizdeki sözleri kulaklarımda çınlıyor; *"Dünyanın en keyifli çayını burada içersin."* Örenyeri içindeki Likya Uygarıkları Müzesi'nden aynı keyif ve mutlulukla ayrılıyor olmalı Likya gezginleri; zenginleşen düş dünyalarıyla Likya'nın yollarına düşüyorlar yeniden.

Lahit parçası, mermer. Ağaç Nikolla's Kilisesi, M.S. 2.-3. yy. Ksantbos Salonu.

Antiphellos Salonu'nda, gemi simülasyonu vardır.

MYRA (DEMRE)

"...MYRA,
LİKYA BİRLİĞİ İÇİNDE
3 OY HAKKINA SAHİP
6 LİKYA KENTİNDEN BİRİDİR..."

Myros Nehri'nin Akdeniz'e buluştuğu yer.

Myra kalıntıları Demre ilçesindedir; Antalya-Kaş yolu üzerinde, doğuda Finike'ye 25, Antalya'ya 147, batısında bulunan Kaş'a ise 55

kilometre uzaklıktadır. Myra antik yerleşimi Demre ilçe merkezinin 1,5 kilometre kuzeyindeki alana yayılmıştır. Demre ismi Myra kökeninden türeme

Demre Ovası Myros Nehri'nin taşıdığı alüvyonlarla oluşmuş, günümüzde yoğun sebze üretimi yapılan tarım alanlarıdır.

Myros Vadisi, Myros Nehri, Dörttağ'dan Akdeniz'e kadar derin bir vadi içinden geçerek akar.

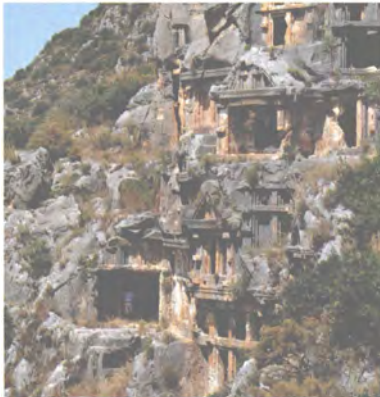
'Irmak Nekropolü' (Doğu Nekropolü) içinde yer alan kaya mezarları.

Myra'nın 5 kilometre güneybatısında bulunan Andriake Limanı Myra kentinin sosyal, ekonomik yaşamında önemli rol oynamıştır.

Aziz Nikolaos Kilesesi.

Myra 'Deniz Nekropolü'nde yer alan kaya mezarları tipik Likya evlerinin taklidi gibidir.

bir sözcüktür; günümüzde modern yerleşimin ismi olarak kullanılmaktadır. Myra yerleşimi, Myros Nehri'nin (Demre Çayı) getirdiği alüvyonlar nedeniyle günümüzde denizden 5 kilometre içeride kalmıştır. Liman kenti Andriake ise 5 kilometre güneybatısında bulunur. Myra tarihine dair bilgilere antik kaynaklarda M.Ö. 1. yüzyıldan itibaren rastlanır. Günümüzdeki yerleşimde bulunan yazıtlar, sikkeler ve kalıntıların varlığı kentin M.Ö. 5. yüzyıldan itibaren bölgede önemli bir konumda ve güçte olduğunu gösterir. Strabon'a göre Myra, Likya Birliği içinde 3 oy hakkına sahip 6 Likya kentinden birisidir. Roma'nın da bölgeye ilgisi büyük olmuştur; M.Ö. 48 yılında imparator Brutus, dayattığı isteklerini elde etmek üzere komutanı Lentulus'u bölgeye gönderir; Ksanthos'un boyun eğdirilmesinin ardından Myra, komutanın isteklerine direnir; ama büyük güç karşısında teslim olur; ilerleyen yıllarda bazı Roma imparatorları ve üst düzey yöneticileri kente gelmişlerdir. M.Ö. 18 yılında imparator Tiberius'un manevi oğlu ve yeğeni Romalı komutan Germanicus ve karısı Agrippina kenti ziyaret etmişlerdir; bu ziyaretin onuruna Andriake'de imparatorun heykelleri dikilerek onurlandırılmıştır. M.S. 60 yılında ise Aziz Paulos Roma'ya giderken, Andriake'ye uğramış, burada gemi değiştirmiştir. Metropolis unvanına yükselen Myra, imparator II. Theodosius zamanında Likya'nın önemli bir kenti olarak başkent ilan edilir. Likya Birliği sikkeleri M.Ö. 168 tarihinden itibaren basılır ve imparator sikkeleri ise III. Gordianus Dönemi'ne rastlar.

Myra, Andriake liman yoluyla deniz ticaretini sürdürmüştür; çevre kentlere karadan ulaşımın zor oluşu nedeniyle denizyolu önemini korumuştur; Myra-Limra arasındaki yolu karadan aşmanın getirdiği güçlükler nedeniyle iki kent arasında tarifeli gemi seferleri düzenlenmesini beraberinde getirmiştir. Andriake limanından özel şahısların ruhsatlı işlettikleri bu gemi seferleri ticaret ağırlıklı olmalıdır. M.S. 300 yıllarında ise Myra'nın ismi Aziz Nikolaos ve ünlü kilisesiyle anılır. M.S. 300 yılında Patara'da doğan Nikolaos, gerçekleştirdiği mucizelerle ünlenmiştir

Myra'da antik yerleşim, Demre ilçe merkezinin 1,5 kilometre kuzeyinde bulunan akropol

Myra'da 'Deniz Nekropolü', 'Güney Nekropolü' ve İrmak Nekropolü' içinde toplam 104 kaya mezarı bulunmaktadır. M.Ö. 4. yüzyılın ilk çeyreği ile M.Ö. 320'ye tarihlenen kaya mezarlarının 23 tanesi yazıtlıdır (13'ü Likya, 10'u Eski Yunanca'dır). Myra kaya mezarlarının 10 tanesinde ülti günme gelenekleriyle ilgili bilgiler veren kabartmalar bulunmaktadır.

alanın bulunduğu tepenin altındaki düz alandır. Modern yerleşimle iç içedir; günümüzde Demre ovasında yoğun sebze yetiştiriciliği yapılmaktadır; antik yerleşim de bu tarım alanı içinde yer alır. Görülebilen önemli kalıntılar içinde tiyatro ve kuzeyinde bulunan nekropol alanı içindeki kaya mezarlarıdır; tiyatronun üstünden başlayan mezar anıtları bal peteği görünümü, mimari yapısı ve üzerlerindeki kabartmalı betimlemeleriyle Likya

Myra nekropolü antik yerleşim alanının kuzeyinde bulunan tepede yer almaktadır. Surlarla çevrilmiş iç kale içinde iki kilise, sarnık ve diğer yapı kalıntıları bulunmaktadır. Akropole, güney yamaçlarından çıkan antik yol izleri belirgindir; yol yanına oturarak güneybatı girişinde akropole ulaşılır.

Myra Tiyatrosu 11,500 kişilik seyirci kapasitebilir.

Likya'da en büyük tiyatrolardan birisi olan Myra tiyatrosunda bulunan yazıtlar kentin sosyal ve ekonomik yaşamına dair bilgiler sunar. Orkestradaki yazıt, kentin ticari faaliyetleri sonucu Likya Birliği'ne 7000 dinar vergi ödediği yazıdır.

bölgesinde ayrıcalıklı bir üne sahiptir. 19. yüzyıl gezginlerinin tiyatronun yakınında varlığını aktardığı agoranın yeri ise bilinmemektedir.

Myra Akropolü, tiyatro ve mezar anıtlarının bulunduğu kayalık alanın üstündeki -kuzeydeki tepededir; sur duvarları Hellenistik ve Roma Dönemi yapısıdır. **Myra Tiyatrosu**, akropolün bulunduğu tepenin güneyde düzleştiği alandır; tiyatro kuzeyindeki kayalığa yaslanır durumda inşa edilmiştir; diğer Likya kentlerindeki tiyatrolara göre daha büyüktür ve günümüze sağlam ulaşmıştır; Roma tipinde olan tiyatronun çapı 108 metre uzunluğundadır. Tiyatronun oturma sıralarının yan kısımları iki büyük yarım daire şekilli tonozlarla taşınmıştır; üst diazomaya çıkışı sağlayan tonozlu galeri günümüze sağlam ulaşmıştır; bu bölüm aynı zamanda dinlenme ve serinleme yeri olarak da kullanılmış olmalıdır; batı galeride bulunan bir yazıtta *“geziçi esnaf Gelasius’un yeri”* sözcükleri yer alır. Gelasius bu yerinde tiyatroya gelen seyircilere eğlencelik, yiyecek içecek satmış olmalıdır. Cavea’sında (oturma yeri) diazomanın altındaki bölümde 30 oturma sırası 14 ışnsal merdivenle bölünmüştür; yukarı bölümde ise 8 oturma sırası görülmese karşın orijinal halinde 13 oturma sırası olmalıdır; ikinci bölümdeki ışnsal merdiven sayısı orijinal halinde 27 olmalıdır. Orta yolun bir kısmında kalıntısı bulunan arkalıktı koltuklar ses yankısını düzenlemek için konulan mimari öğelerdir. Roma Dönemi sahnesinde ise sütunlar, bloklar ve süsleme parçaları bulunmaktadır; tiyatronun sahne yapısı cephesinin bu sütunlarla, heykel ve zengin kabartmalarla bezeli olmalıydı. Tiyatroda Geç Roma Dönemi’nde gladyatör dövüşlerinin yapılabilmesi için orkestrada değişiklikler yapılmıştır; sonradan yapılmış seyirci bölümünün kalıntıları gözlenir. Perge ve Aspendos tiyatroları kadar görkemli olan yapının destek duvarlarıyla sahne binası etkileyicidir. Tiyatronun onursal koltuklarında balık ve hayvan betimlemeleri görülür. Tiyatro yaklaşık 11500 kişi seyirci kapasitelidir.

Kentin nekropolü (mezarlık) ise tiyatronun yaslandığı dik kayalık yamaçta ve Myros nehrinin batısındaki kayalık alanda bulunur; Jürgen

Tiyatronun üç katlı, 62x12,5 metre boyutunda olan sahne binası frizlerinde yer alan maskalar.

Borchhardt, bu iki nekropolü ‘Deniz Nekropolü’ ve ‘İrmak Nekropolü’ ismiyle ayırmıştır. Tiyatronun kuzeyindeki ‘Deniz Nekropolü’ içindeki kaya mezarları Anadolu’daki en ilginç mezar anıtlarıdır; bu bölümdaki mezar anıtları adeta bal peçeği gibi yan yanadır; çoğu ov tipi mezardır; bir kısmında -günümüzde renkleri solmuş- boyalı kabartmalar

Tiyatro içinde bulunan Tyche kabartması. Tanrıça figürünün önünde "kente şans getir ve sürekli galip ol" yazgısı vardır.

'Deniz Nekropolü' içinde bulunan kaya mezarının -yarısı kırık- alınlığında bir sedir üzerinde oturan adamın önünde üç insan figürü kabartması bulunmaktadır.

'Deniz Nekropolü'nde bulunan kaya mezarının alınlığında, elinde kalkan taşıyan bareke'li savaşçı figürlerinin yer aldığı kabartmalar bulunur.

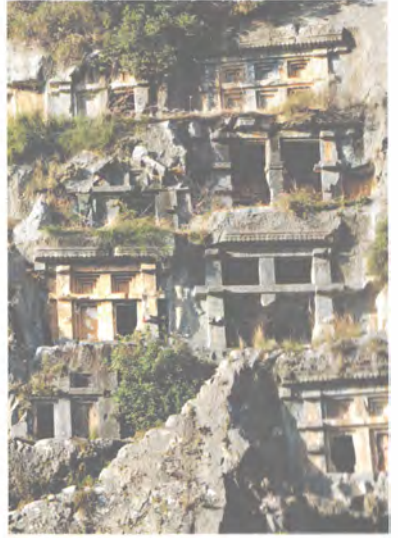

'Deniz Nekropolü' içinde yer alan 47 kaya mezarı Hyattromun kuzeydoğusundaki yamaçta bulunmaktadır.

bulunur. Birkaç tanesi ise tapınak tiplidir; bu alanda lahit bulunmamaktadır. Kaya mezarlarının üzerinde ilginç kabartma betimlemeleri vardır; alt sıralarda toprak seviyesindeki ev tipi mezarın alınlığında ellerinde kalkan taşıyan savaşçılar betimlenmiştir; sol taraftaki savaşçı diğerinin kalkanını kaparcasına diğerine yaklaşmıştır. Başka bir anıt mezarının duvarında bulunan şu sözcükler bir aşk hikâyesini tek cümleyle anlatmaktadır: *"Moskbas Demetros'un kızı Philiste'yi seviyor"*. 'Deniz Nekropolü'nün batısında bulunan bir anıt mezar üzerindeki kabartmalı betimleme etkileyicidir; M.Ö. 4. yüzyıla tarihlenen kabartmalar mezar sahibini ve ailesini anlatmaktadır. Kabartmada, mezar sahibinin ve ailesinin sağlığında yaptığı işler de anlaşılmaktadır; bir erkek 'kline'ye (ölü sediri) uzanmış, yanı başında eşi bulunmaktadır; sol tarafta silahlı -olasılıkla oğulları- olan üç erkek figürü vardır. Sedirin solunda elinde iki fülüt tutan küçük bir figür ile elinde bir kâseyle sedirde yatan adama doğru yürüyen küçük figür bulunmaktadır. Mezarların içleri biçim farklılığı gösterir; 'kline'lerin sayısı ve yerleri açısından farklılıkları vardır.

'Deniz Nekropolü' içinde dikkat çekici kaya mezarının kabartmalarında mezar sahibi ve ailesi anlatılmaktadır. (1,2)

Irmak Nekropolü'nde, bir grup kaya mezarının içinde bulunan 'Resimli' ya da 'Boyalı Mezar' olarak anılan kaya mezarının dış görünümü.

Myra'nın ikinci büyük kaya mezarlarının bulunduğu sarp kayalık alan, akropolün doğu yamacında bulunur; bu nekropol alanına Myra yerleşiminden doğuya -Myros Nehri'ne- giden yolla kısa sürede ulaşılır; 'Irmak Nekropolü'ndeki kaya mezarları diğer bölümldekilerle benzerlik gösterir. Bu kısımda, mezar anıtlarındaki kabartmalar ilgi çeker. Bu mezar anıtlarından bir

'Irmak Nekropolü' içinde 41 kaya mezarı vardır.

'Irmak Nekropolü'nün bulunduğu yamaç.

*Irmak Nekropolü içinde bulunan 'Resimli' ya da 'Boyalı Mezar'
olarak anılan kaya mezarında gerçek insan boyutunda
11 figür betimlemesi yer almıştır. (1,2,3,4,5,6,7)
Charles Toder'in 19.yy. çizimlerinden yararlanılmıştır. (1)*

W.R. Lethaby 1811 çiziminden yararlanılmıştır.

Charles Texier'in 19.yy. çizimlerinden yararlanılmıştır. (3)

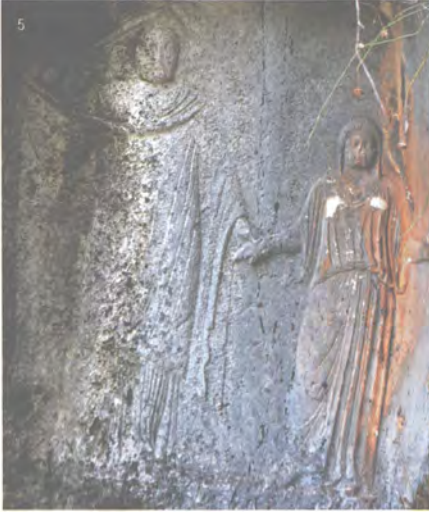

tanisi 'Boyalı Mezar' ya da 'Resimli Mezar' olarak bilinen anıttır. Mezar anıta yer seviyesinden kaya patıkıyla çıkılır. Ev tipi mezarın içinde iki tane sedir bulunur. Anıt mezarı üzerinde dikkat çeken gerçek insan boyundaki 11 figürdür; sol tarafta-olasılıkla evin babası olan- sakallı bir adam, elinde kadeh, sedirin üzerinde bulunmaktadır; karşı duvarda ise çocuklarıyla oturan -olasılıkla adamın eşi- kadın vardır. Portikonun düzeltilmiş yüzeyinde sedire uzanmış figüre benzer, elinde asa olan, pelerin giymiş uzun boylu bir figür daha bulunur. Sağ taraftaki kayalık zeminde ise beş figür daha vardır; bu figürlerden birincisi portikodaki kadınla benzeşen, kızını elinden tutmuş, peçesini kaldırmış uzun boylu bir kadındır. Kayanın diğer

yanında olasılıkla bir hizmetkâr kadın, karşısında pelerin giyinmiş, başında sivri uçlu şapkası olan, bacakları çapraz, elindeki uzun sopaya yaslanmış bir gence doğru elindeki kutuyu uzatmaktadır; arkasında ise pelerinini tutan küçük bir figür vardır. George E. Bean, portikonun altındaki figürlerin bir ev yaşantısını, kayalar üzerindeki figürlerin ise evden dışarı çıkmakta olan bir aileyi betimlediğini, sonuç olarak bu sahnelerin ailenin mezar ziyaretini anlattığını belirtmektedir. 19. yüzyıl kaynaklarında figürlerin kırmızı, sarı, mor ve mavi boyalı olduğu belirtilmesine karşın figürlerin bazı yerlerinde kırmızı ve mavi renkler görülebilmektedir; figürlerin bir tanesinde tahribat izleri görülür. Daha güneyde, 'Irmak Nekropolü'

(4) 'Irmak Nekropolü' içinde bulunan 'Boyah/Resimli Mezar' kabartma çizimi.
(Charles Texier'in 19. yy. çizimlerinden yararlanılmıştır.)

İrmak Nekropolü'nde yer alan, cephesi tapınak tipli anıt mezarın İki İon sütununun yanlarında, kapı lentosu üzerinde 8 insan figürünün bulunduğu bir friz bulunur; güney yönünde aslan başının her iki yanında olasılıkla dansözlere benzeyen figürler vardır; kuzey yönünde sütunun ise sol yanında benzer bir figür görülmektedir. (1, 2, 3, 4, 5, 6, 7)

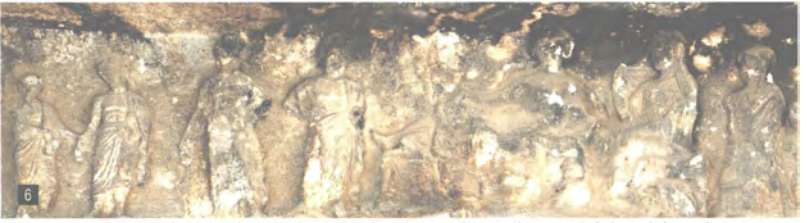
inde başka ilginç bir anıt mezarı ise cephesi Yunan Tapınağı gibi biçimlendirilmiş, yanlarında iki İon sütunun yer aldığı yapıdır; anıta, taş basamaklardan çıkılır; anıt mezarının alınlığındaki kabartmada boğa ile bir aslan dövüş sahnesi canlı, hareketli, bir şekilde betimlenmiştir; alınlıktaki kabartmanın üst kısmı kırılarak tahrip olmuştur. İki İon sütununun yanlarında bulunduğu kapı lentosu üzerinde 8 insan figürünün bulunduğu bir friz bulunur; güney yönünde aslan başının her iki yanında olasılıkla dansçılara benzeyen figürler vardır; kuzey yönünde sütunun sol yanında benzer bir figür daha görülmektedir; sağ yanındaki figür ise olasılıkla tahrip edilmiş olmalıdır. 'İrmak Nekropolü'nün kuzey yakınlarında ise Myros Irmağı'nın kıyısındaki kayalık alanlarda başka kaya mezarlarına da rastlanır.

Kentin su gereksinimi ise Myros Irmağı'ndan sağlanıyordu; İrmak kıyısından kent yerleşimine

doğru kayalara açılmış su kanalının izleri günümüzde de görülmektedir.

Myra yerleşiminde-tiyatronun batı yakınında-kazılar sonucu bir şapel ortaya çıkarılmıştır. Prof. Dr. Engin Akyürek, çok iyi korunmuş, olasılıkla 12. yüzyıla tarihlenen bir Doğu Roma (Bizans) kilisesinin ortaya çıkarıldığını belirtmiştir; toprağın altı metre altında, kubbesi yıkık kilisenin çatı yapı kısmı günümüze sağlam ulaşmıştır. Kilisenin boyutu 5x10 metredir. Kilise, Myra antik yerleşiminin 50 metre batısında modern yapıların arasında, üstü çelik çatıyla örtülerek koruma altına alınmıştır.

Myra-Sura arasındaki Karabucak mevkiinde, eski karayolunun kenarında, 12 metre yükseklikteki yapı Roma Dönemi'ne tarihlenen bir anıt mezardır (mausoleion); benzerlerine

Irmak Nekropolü'nde yer alan, cephesi tapınak tipli anıt mezarın İon sütunları arasında bulunan kabartmaları.

Mezar anıtının 1849 yılında Charles Texier tarafından yapılmış çizimi.

Myra tiyatrosunun batısında bulunan şapel, dikdörtgen planlı, kubbe ile örtülü, bir naos ile batısında narteks olan küçük bir yapıdır. Yapının iç duvarlarında da günümüze sağlam ulaşmamış freskler vardır. Kazılarda ayrıca 'in situ' olarak sunak masası da ortaya çıkarılmıştır.

Patara ve Arykanda'da rastlanan anıtın kuzey kapısı yüksekçe ve süslüdür; iç duvarlarının doğu ve güney bölümünde 'yalancı kemer'ler vardır. Yapının çatısı ve batı kısmı yıkık durumdadır. İç kısımlarında ise Likya kaya mezarlarında rastlanan, duvar boyunca yerleştirilmiş sedirler bulunur; arka kısmında iki tonozlu 'hyposorion'un içinden geçilerek anıta girilmektedir.

Myra çevresinde savunma amaçlı birçok **kule yapıları** bulunmaktadır. Bu kuleler Myra kenti çevresinin güvenliğini sağlamak amaçlı, gözetleme kuleleri olarak yapılmış olmalıdır. Kulelerin yol güzergâhında olması yol güvenliğinin yanı sıra tarımsal arazilerinin de güvenliğini sağlamak amaçlı olmalıdır. Myra'nın batısında, Myra-Kaş karayolu çıkışında tepe üzerinde bulunan

· Tiyatronun batı ında, ortaya çıkarılan şapelin naos giriş kapısının güneyinde, ortada İsa, solunda Vâfızgâ Yahya ve sağında ise Meryem Ana'nın bulunduğu "Deesis" freskosi yer almaktadır. "Deesis" sahnesinde Mabşer Günü'nde insanları setup ve günahlarıyla yargılayan İsa'ya tüm insanları bağışlaması için yakan Meryem Ana ve Vâfızgâ Yahya betimlenmesi bulunmaktadır. Freskte bulunan Meryem Ana ve Vâfızgâ Yahya ellerinde birer rulo tutmaktadır. Sanat tarihçi Tolga Uyar ve

Maria Xenaki'nin çevirilerini yaptığı Yahya'nın rulosunda "İşte dünyanın günahını kaldıran Allah Kızısu", Meryem Ana'nın elindeki rulo da ise İsa'yla karşılıklı diyalog yazgıdır: "Annenin dileğini yakarışını kabul et ey Kelam! Ne istersin annem? / Ölümülerin kurtuluşunu/ Beni öfkeliendirdiler / Onlara acı oğlum/ Ama pişman olmayorlar / Onlara kurtuluş armağan et/ Hepsi kurtulacaklar/ Sana şükrediyorum Kelam".

Karabucak Mahallesi'nde bulunan Roma Dönemi'ne tarihlenen tapınak cephesi ant mezar 12x10 metre boyutundadır. Ön cephesindeki üçgen alınlığı tabir olmuştur; Korint düzenli ambakışık ve heroneli luv lentoya salıp İon düzenindeki kapısı dikkat çekicidir.

Sümeli Kulesi, Myra'ya ve Akdeniz'e hâkim bir konumda inşa edilmiştir. Girişi güneyde olan, üç katlı yapının boyutu 11x9 metredir; kulenin içerisinde bir salon ve iki odası vardır. Kulenin çok yakınlarında zeytinyağı işliklerine rastlanır. Myra'nın kuzeydoğusunda Myros

Vadisi içinde ve Köşkerler Köyü çevresinde de benzer kulelere rastlanır. Demre'nin 4 kilometre kuzeydoğusunda, Myros Vadisi'nde bir kenarı 9,40 metre uzunluğunda, kare planlı bir kule bulunur. Kulenin altında ise kaya mezarı vardır.

(1,2,3) Sümeli Kulesi.

(4) Demre Ovası'nda alınyayınlarının üstünü örttüğü labitler, kazılar sonucu tekrar gün ışığına çıkarılmıştır.

MYRA

- 1- Deniz Nekropolü
- 2- Tiyatro
- 3- Deniz Nekropolü
- 4- Nehir Nekropolü
- 5- Akropol

Aziz Nikolaos ikonası. Antalya Müzesi.

AZİZ NİKOLAOS VE KİLİSESİ (NOEL BABA MÜZESİ)

"...GÜNÜMÜZDE,
AZİZ NİKOLAOS'UN İSMİYLE
ANILAN KİLİSE MYRA'NIN
BULUNDUĞU DEMRE İLÇESİNİN
MERKEZİNDEDİR...."

Aziz Nikolaos ikonası. Antalya Müzesi.

Kilise bahçesinde bulunan Aziz Nikolaos'un beylendi çocuklarıdır olan ihkâsını vurgular. Bu özelliği nedeniyle Aziz Nikolaos, popüler çağdaş kellişlerde Noel zamanında çocuklara bediye veren Santa Claus olarak bilinir.

Aziz Nikolaos'un, Bizans sanatında iki farklı azizin, aynı adla bütünleşmiş şekilde ortaya çıktığı bilinir; 4. yüzyılda yaşamış Myralı Nikolaos ile 6. yüzyılda yaşamış Myra yakınlarındaki Sion manastırı kurucusu Nikolaos aynı figürde birleşmiştir. 6. yüzyıla ait Praxis de Stratelatis'te, Aziz Nikolaos'un 324-337 yıllarında, İmparator Konstantin Dönemi'nde Myra'da piskoposluk yaptığı aktarılır. 814-842 yılları arasında yazılan **Vita per Mikhaelem** ise azizin Patara doğumlu olduğunu söyler. 800'lü yıllar ve sonrasında bölgeye yapılan Arap akınlarıyla, kilisenin ve Aziz Nikolaos'un mezarının zarar göreceği düşünülererek 1087 yılında Barili tüccarlar ya da gemiciler tarafından mezarı açılarak kemikleri İtalya'ya kaçırılıp, Bari'de inşa edilen San Nikola Kilisesi'ne konur. Venediklilerin de Myra'dan bazı kutsal kalıntıları götürdükleri, bunların arasında kilise içinde gömülü olanların kemiklerinin de olduğu bilinmektedir. Günümüzde Antalya Müzesi'nde "*Aziz Nikolaos'un kemikleri (?)*" olduğu belirtilen bir

*Gepnişte Demire ilçe meydanında sergilenen
Aziz Nikolaos'u
çocuklarla betimleyen heykel.*

kutu (röliler) sergilenmektedir. Aziz Nikolaos, gerçekleştirdiği mucizelerle Likya'da ve dışarıda da ünlendi; çocukların, denizcilerin, haksız yere

hapse düşmüşlerin, tüccarların, tehlikede olan yolcuların koruyucu azızlı olmasıyla ünlendi; yarattığı mucizeler Likya dışına da yayıldı;

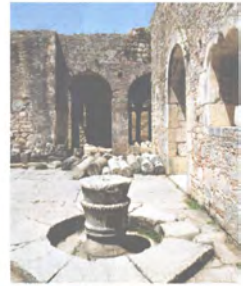

Girişte bulunan Aziz Nikolaos heykeli.

Günümüzde Noel Baba Mâzesi'nin girişi. Kilise üç yapı dönemini içerir; birinci yapı döneminin 6. yüzyıla ait olduğu öne sürülen planı bilinmemektedir. İkinci evresi günümüzdeki Kubbeli bazilika planlı görünümüdür; kuzey ve güneydeki yapılar ise 11. yüzyılda yapıya eklenmiştir.

Kilsenin batı avlusu ve dış nartekse girişi.

Kilisenin mimari bloklarından birisi olan -iç mekanda sergilenen- çapa şekilli baş kabartması Aziz Nikolaos'un denizcilerin koruyucusu olduğunu vurgulamaktadır.

Girişte bulunan mimari parça.

Aziz Nikolaos Kilisesi Naos bölümünden görünüm.

Çocuğu olmayan kadına yardım eden Aziz Nikolaos. Başka örneğı olmayan sahmede Nikolaos, yardımcıla kadının çocuğunun olmasını sağlar. Bu betimlemede Aziz Nikolaos'un kadınların da koruyucu azizi olduğu vurgulanır.

Aziz Nikolaos'un 'Deniz Müzgesi' sahnesi. Kudüs seferinde yol almakta olan denizciler korkulu bakışlarla azize yakarmaktadırlar. Sefer'e çıkan denizcilerin dualarında Aziz Nikolaos'un ismi sıkça geçer: "Dümeninizi St. Nikolaos tutsun. St. Nikolaos yardımcınız olsun esirgesin..."

Bizü yapılmış hastayı iyileştirir Aziz Nikolaos sahnesi. Azizü iyileştirme ve kurtarma sahneleri 13. yüzyıldan sonra sıkça fresklerde yer almıştır.

3. güneydoğu şapel, kurşey duvar, "Yakarış-Deitis" sahnesi.

Aziz Nikolaos Kihsesi'nde, kurşeydoğu küşe odasında, kubbedeki havari komünyonu sahnesi.

gençliğinde bir kilisenin yıkılan duvarı altından, annesinin ağlaması, yalvarması sonunda taşların parçalanmasıyla sağ çıkması, Kudüs yolculuğunda fırtınaya yakalanan gemiyi batmaktan kurtarması, boğulan denizcileri diriltmesi söylencelerle geçer. Doğu Akdenizli denizcilerin onun resmini -ikonunu- yanlarında bulundurduğu, sefere çıkmadan önce "dümenini Aziz Nikolaos tutsun" dileğinde bulundukları bilinir. İlk Çağ'ın çok tanrılı tapınışında yeri olan denizler tanrısı Poseidon'a olan inançlarının 4. yüzyılda farklı şekilde Aziz Nikolaos'la devam ettiği görülmektedir. Aziz Nikolaos, 6. yüzyıldan günümüze aktarılan bir Yunanca kaynakta,

Güney mezar odası, güney duvardaki keşiş tasvirleri (H. Antonios, H. Sabas).

Güney mezar odası, güney duvardaki mezar nişinin duvarındaki Martin tasvirleri (H. Abibos, H. Ephraim).

Güney mezar odası, kemer iç yüzündeki Martir tasviri.

Kilise içinde bulunan mezar odasındaki labit.

3. güneydoğu şapel, apsisin dış cephesi.

Konstantin'e rüyasında görünerek üç generali idamdan kurtardığı da söylenir buna karşın, yaygın mucizelerine inanılan Aziz Nikolaos'un yaşadığından şüphe duyan ya da gerçekleştirdiği doğaüstü bir mucizenin olmadığına inanan araştırmacılar da olmuştur.

Saint Nikolaos öldükten sonra, mucizeler yarattığına inanılan saygın kişiliğiyle aziz seviyesine yükselmiş, başta dönemin Rusya Çarlığı'nda ve Avrupa'nın birçok ülkesinde aziz olarak saygı görmüştür. İtalya'da Napoli, Sicilya

Kilise içinde bulunan mermer blok üzerindeki yazıt
Rus Çarı Nikolay tarafından yazdırılmıştır.
Metin, günümüzde kullanılmıyan Rus Kiril Alfabesi'nin eski şekliyle yazılmıştır; yazıtta olan imla hatalara olması yazıtı kaleme alan kişinin Rus dilini ve alfabesini iyi bilmediği anlaşılmaktadır. Yazıtta, "Ey imanın ölçüsü ve alçak gönüllüğünün sembolü ey yönetimin öğretmeni, her sevin aslamı, bal kına sen anlat; bunun için sen kendini alçak gönüllülüğe ula, fakirlikte zengin tuttu. Ey babamız kutsal Aziz Nikolaos, ruhlarımızın kurtuluşu için İsa efendimize dua et." dizeleri yazılmıştır.

Benimdeki altar ve kibirium.

ve Bari'de, Almanya'nın Freiburg kentinde saygı duyulan popüler bir aziz olmuştur; İngiliz ve Hollanda dilinde ise Santa Klaus olarak tanınmıştır; bu saygın kişiliği Amerika'da ilgi görmüş, New York'u koruyan aziz kimliğiyle tanınır olmuştur. Aziz Nikolaos, popüler çağdaş kültürde Noel zamanında çocuklara hediye veren Santa Claus olarak bilinir; Noel Baba ve Aziz Nikolaos inancı birleştirilerek günümüzde popüler ve dini kişiliği Noel Baba tiplmesi yaratılmıştır; Noel Baba popüler kişiliği kuzey ülkelerinde kar üstünde kızığını çeken geyikleriyle betimlenir. Aziz Nikolaos'un yaşadığı Akdeniz sahillerinde ise kar hiç yağmaz. Aziz Nikolaos'un çocukların koruyucusu olması bazı söylencelerden de kaynaklanır; birinci söylencede, varlıklı bir aile sıkıntıya düşer; üç kızını evlendiremeyecek kadar parasız kalır; gizlice pencereden eve giren Aziz, büyük kızın yatağına bir kese altın bırakır. Ardından da diğer kızları için -eve giremeyince- bacadan iki kese altını içeriye bırakır; öykünün sonu mutlulukla biter. İkinci söylencede ise, kıtlık nedeniyle yaşadıkları yerden ayrılmak zorunda olan gençlerin başına gelenler anlatılmaktadır; gençler gittikleri yabancı yerde bir kasabın evinde kalırlar; kasap gece gizlice gençleri keserek, salamura yapmak üzere depoya atar; amacı gençlerin etini satmaktır; olayı bir melekten öğrenen Aziz, gizlice kasabın evine gelerek gençleri tekrar hayata döndürür. Aziz Nikolaos, yaşadığı kent Myra'da meydana gelen kıtlık nedeniyle bir başka mucize daha gerçekleştirir; İskenderiye'den Byzantion'a tahıl taşıyan gemilerin Andriake limanına geldiği haberini alır; hemen limana koşar ve her gemiden 100 kile mısır yardım etmelerini ister; gemiciler isteksizce mısırı verirler; gemiler yüklerini indireceği limana vardıklarında depolarının mucizevi bir şekilde dolduğunu görürler; Myralıların bu yardımlarla iki yıl idare ettikleri söylenir. Aziz Nikolaos'un Myra'ya piskopos seçilmesine tanrısal güçlerin de yardımcı olduğu söylencelerde geçer; söylencede seçimi yapacak kişiler tanrı tarafından yönlendirilmiştir.

Günümüzde, Aziz Nikolaos'un ismiyle anılan kilise Myra'nın bulunduğu Demre İlçesi'nin merkezindedir. Yapı bulunduğu yer seviyesinden 7,5 metre aşağıda bulunur;

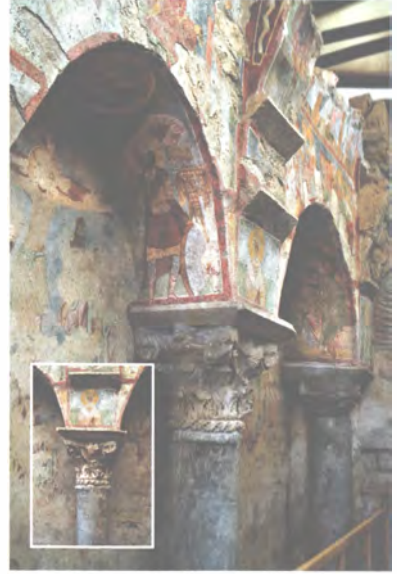
araştırmalar kilisenin 3. yüzyıldan beri bu noktada olduğu yönündedir; toprak seviyesinin altında olması, Myra çevresindeki akarsuların getirdiği alüvyonlarla meydana geldiği bilinmektedir. Geçmiş dönemlerde hacıların ziyaret ettiği kiliseyi günümüzde Dünyanın her yerinden gezginler ziyaret etmektedir. Yapıldığı dönemden itibaren kilise ekler ve onarımlarla büyümüş ve orijinal yapısı değişmiştir. Savaşlar ve doğal afetlerden zarar gören yapı birçok defa onarılıp yenilenmiştir. Doğu Roma (Bizans) Dönemi'nin son bulmasının ardından bölgeye egemen olan Selçuklu Türkleri döneminde de kilisede ibadet yapılmaya devam edilmiştir. 19. yüzyıl gezginlerinin Myra'ya uğradıklarında kilise ve yanındaki manastırla ilgili bilgiler aktarmışlardır. 1842 yılı Mart ayı içinde Myra'ya gelen T. A. B. Spratt, E. Forbes ve E. T. Daniell, kente Doğu Roma (Bizans) Dönemi yapısı "... iyi korunmuş büyük bir Hristiyan katedrali..." gördüklerini belirtip planlarını çizmişlerdir; "Bir pagan tapınağı ve camisinin yakınında yükselen eski ve yalnız Hristiyan kilisesinin yüceliği..." karşısında hayranlıklarını gizleyememişlerdir.

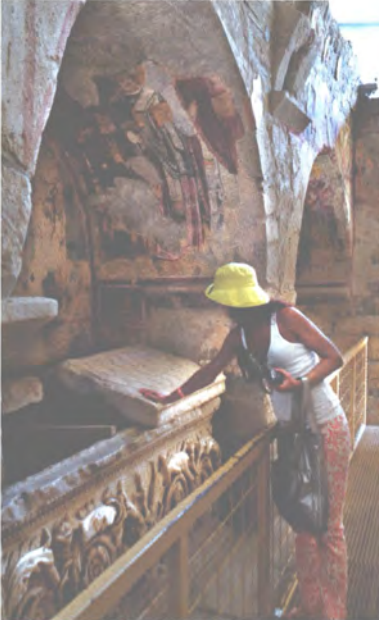
Opus sectile zemin panoları.

Narteks. Güneye bakes,

Güney mezar odası. Kuzey duvar doğuya bakes,

Güney mezar odasında, güney niş içindeki Erken Hristiyan Dönemi labdi.

Aziz Nikolaos Kilisesi, Bizans Dönemi'nin seçkin bir yapısıdır; Myra'nın M.S. 5. yüzyılda Likya'nın başkenti oluşu, Myra Başpiskoposu'nun Anadolu'da ikinci derecede din otoritesi olması kentin o dönemden başlayarak önemini artırmıştır. Kilise deprem ve Arap akınlarıyla zarar görmüş, 9. yüzyılda onarılmıştır. 1034 yılındaki Arap akınlarıyla kilise yıkılmış, 1043 yılında İsa IX. Konstantinos Monomakhos ve imparatoriçe Zoe kilisenin onarılmasını sağlamışlardır; taban mozaikleri ve duvarlardaki fresklerin çoğu bu dönemden kalmaz. Kilise, ilerleyen yüzyıllarda birçok defa onarım geçirmiştir; geniş çaplı onarımını ise Rus Çarı I. Nikolay zamanında görmüştür; bu dönemde yapının orijinal hall bozulmuş, bir çan kulesi eklenerek orta kubbeye değişiklikler yapılmıştır. Aziz Nikolaos Kilisesi üç nefli, bazilika tiplidir; ilerleyen zaman içerisinde diğerlerinin yanına dördüncü nef de eklenmiştir. Kilise, avluya açılan iki narteks, iki yan koridorun arasında yer alan kubbeli bir orta mekânla, 'bema' ve önündeki syntanonlu (koronun yer aldığı alan) apsisten meydana gelir. Dış narteks 1862 onarımında yeniden düzenlenmiştir; iç narteks ise yapının eski temelleri üzerinde günümüze

Aziz Nikolaos Kilisesi kazı yapılmış kuzey kısmında bulunan piskoposluk ikametgahı, podyum ve diğer ek yapılar. (1,2,3)

ulaşmıştır; iç narteksteki tonozların üzerinde kilisenin en eski freskleri yer alır; fresklerde peygamber, konsil toplantıları gibi betimlemeler vardır. Aziz Nikolaos Kilisesi'ndeki kazılar, 1990 yılından itibaren 19 yıl boyunca Prof. Yıldız Ötüken başkanlığında yürütülmüştür. 2014 yılından bu yana Prof. Dr. Sema Doğan tarafından yapılmaktadır. 1998 yılı ile 2000-2008 yılları arasında Restoratör Rıdvan İşler tarafından duvar resimlerinde sağlamlaştırma, konservasyon ve restorasyon çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Kilisenin Güney Mezar

Odası'nın kuzey duvarındaki mezar nişleri içinde beş bayram sahnesi, duvarlarında nişlerin kemerlerinde bulunan Aziz Nikolaos'un yaşamını anlatan sıklardan on beş sahnenin yanı sıra aziz, piskopos, martir, keşiş figürleri restore edilmiştir; bu çalışmalar sırasında yeni geometrik ve bitkisel bezemeler de ortaya çıkarılmıştır. Kuzey duvarındaki nişler içinde bulunan apokrif kaynaklı Koimesis, Anastasis ile İncil kaynaklı İsa'nın doğumu ve Çarmıhta İsa sahneleri; yine kuzey ve güney duvarlarındaki nişlerin kemer yüzeylerinde ve batı duvarının kuzey üst bölümünde bulunan

3. güneydoğu şapel, batı duvarı, piskopos tasviri.

Güney dış yan nefte görülen Roma labdi.

Güney mezar odası, kuzey duvarı, Melekler.

Narteks, tonozlardaki dini toplantı sahneleri ve peygamber tasvirleri.

Geç Bizans-Osmanlı Dönemi tabakaları. Antalya Arkeoloji Müzesi.

Üzerinde kuş figürü bulunan mimari parçalar. Antalya Arkeoloji Müzesi.

11. yüzyıla ait Aslan ve geyik kabartmalı levha. Antalya Arkeoloji Müzesi.

Mezâr adası, kuzey duvar. İsa çarmıhta.

Narteks, kemer iç yüzündeki peygamber tasvirleri.

Aziz Nikolaos'a ait Deniz Mucizesi I, Deniz Mucizesi II, Üç Komutan Hapiste, Aziz Nikolaos'un imparator Konstantin'e rüyasında görünmesi, Aziz Nikolaos'un Vali Ablabius'a rüyasında görünmesi, Üç Komutan imparator Konstantin önünde, Üç Komutan'ın Aziz Nikolaos'a teşekkürü, Aziz Nikolaos'un Basileos'u Araplardan kurtarması, Basileos'ın babasının Aziz Nikolaos'a teşekkürü, Aziz Nikolaos'un Demetrios'u boğulmaktan kurtarışı, Aziz Nikolaos'un çocuğu olmamış bir aileye yardımı, Aziz Nikolaos'un büyü yapılmış bir kişiyi iyileştirmesi, Üç Bekâr Kızın Hikâyesi sahneleri restore edilmiştir. Restorasyonu yapılan mezar bölümünde kitabesi ile günümüze ulaşan azizlerin çokluğu dikkat çekmiştir; bu azizlerin genellikle ölüm yıl dönümleri Ocak, Şubat, Kasım ve Aralık ayı içindedir. Restorasyon ekibinde yer alan bilim insanları fresklerin -12. yüzyılda- başkent Konstantinopolis etkili bölgesel sanatçılar tarafından yapılmış olduğunu belirtmektedir. Kazılardan elde edilen veriler ise M.S. 5. ve 14. yüzyıllar arasındaki zaman dilimi bölgedeki yaşama ışık tutacak niteliktedir. Kazılarda, mimari parçaların, sırsız seramiklerin yanı sıra çok sayıda Aziz Nikolaos'un yağ kültüyle ilgisi olduğu düşünülen 'unguentarium'lar da bulunmuştur. Hellenistik dönemden bu yana bilinen bu kaplar iğ ve soğan biçimlidir. Erken Hristiyanlık döneminde de sadece iğ şeklinde üretilmiştir. Aziz Nikolaos bir lahit içinde gömülüydü; lahadin açık bir deliğinden içeriye yağ dökülüyor, kemiklere değen yağ alt kısımda başka bir delikten 'unguentarium' denilen kaplara doldurulup kutsanmış yağlar hacılara satılıyordu. Benzer bir kabı Aziz Nikolaos'un elinde Deniz Mucizesi (Tahamuda de Artemide) sahnesinde görmekteyiz; Aziz, bu sahnede kutsal yağı şeytanın üzerine dökmetedir. Aziz Nikolaos Kilisesi günümüzde Noel Baba Müzesi olarak ziyaret edilmektedir ve haftanın yedi günü açıktır.

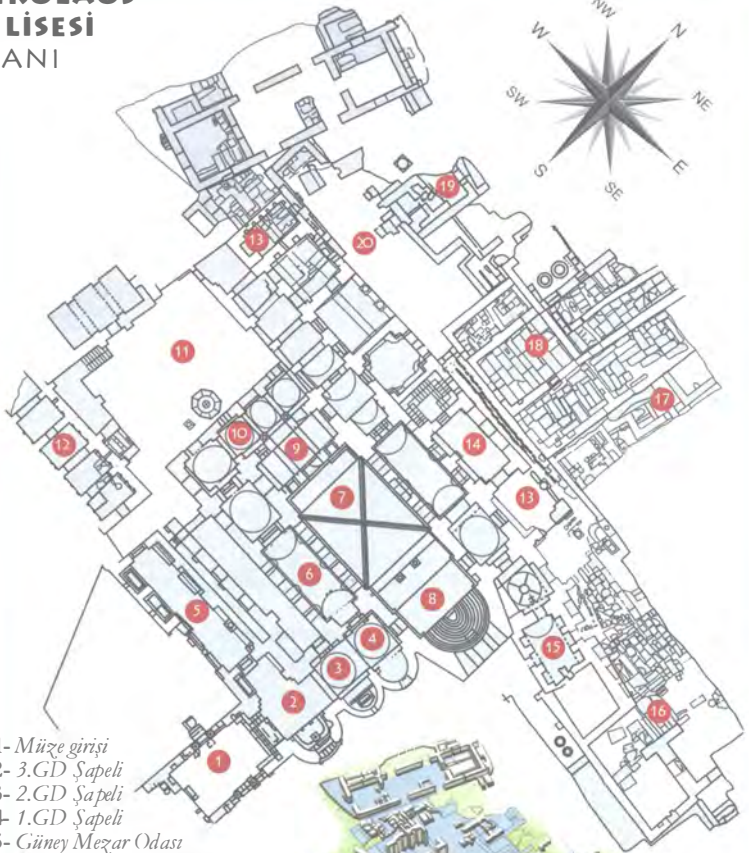

Güney mezar odası, kuzey duvarı, anastasis sahnelerinden bir melek.

3. güneydoğu duvarı, kuzey duvarı, "Yakarı-Devis" sahnesi.

AZİZ NİKOLAOS KİLİSESİ PLANI

- 1- Müze girişi
- 2- 3.GD Şapeli
- 3- 2.GD Şapeli
- 4- 1.GD Şapeli
- 5- Güney Mezar Odası
- 6- İç Güney Yan Nef
- 7- Naos
- 8- Bema
- 9- İç Narteks
- 10- Dış Narteks
- 11- Batı Arlı
- 12- 1. Yapı
- 13- Kuzey 1.ik. Yapı / Kuzey Arkad
- 14- 1. Yapı
- 15- Kuzeydoğu 1.ik. Yapı
- 16- Podiyum
- 17- B yapısının doğusundaki alan
- 18- B yapısı (piskoposluk ikametgahı)
- 19- B yapısının batısındaki alan
- 20- B yapısı ile Kuzey Arkad arasındaki alan

ALAKİLİSE/ YAYLADA ANTİK YERLEŞİM (DEMRE)

"...LİKYA GEZGİNLERİ
ENERJİLERİNİ TOROSLARIN
ZİRVELERİNDEKİ TIRMANIŞLARA
AYIRDIKLARINDAN
SAHİLİ RAHAT GEÇERLER..."

*Alakilise'ye, Myros Vadisi'nin doğu yakasından
kuzeye çıkan Belören Köyü yoluyla ulaşılır.*

*Demre'de yön gösteren
Likya Yolu tabelası.*

tırmanışlara ayır-dıklarından sahili rahat geçerler; asfalt yollarda 'otostop' yapan Likya yolcularına rastlanır; Demre'den gerekli yol tariflerini aldıktan sonra kentin kuzeyindeki Demre Çayı'nı (Myros) geçerek dağa tırmanıyorum; asfalt yol kıvrılarak yükseliyor; Myra'nın akropol tepesi güneybatıda yükseliyor; güneydoğuda ise Beymelek Kalesi var; Akdeniz'in suları ters ışıktı parlıyordu. Yolum her dönemecinden sonra bir üst balkona çıkarcasına daha yüksekte seyrediyordum Demre'yi; görüntü ve yolculuk doyumsuz... 10,5 kilometre sonra Belören Köyü'ndeyim; bir Likya Yolu yön levhası yardımcı oluyor; ok işareti 'Zeytin'i gösteriyor; yine de köylülere sormalıyım; rehbersiz çıkışlarımda sıklıkla sorarım; yanlış yola gönderenler de olmuyor değil; antik isimler çok az biliniyor ya da hiç kullanılmıyor. Yayla, dağ yollarında aracın konumuna göre teknik bilgiler de gerekli; çoğu yaylaya otomobil çıksa da (her otomobil değil) yollar yağmurlu mevsimlerde bozuluyor; "...tepeyi

çıkabilirsen, gerisi kolay..." bilgisiyle orman yoluna aracım tırmanıyorum; Alakilise yolundayım; yağmurla bozulmuş yol kısımları yolculuğun riskli bölümlerini oluşturuyor. Her şey normal seyrinde gidiyor; daracık orman yolu ıssızlığında çan sesleri kulağımda çınıyor; az sonra dönemeçte Yörük yaylacıların onlarca keçisi yolu kapatıyor; yine Likya Yolu tabelası yön gösteriyor; araçlar için tek yol var; ama Likya Yolu gezginleri güzergâhlarda yolu kısaltmak için araç yolundan ayrılıp patika yollara sapıyorlar; yollar beyaz ve kırmızı boyalı şeritle işaretlenmiş; Myra'dan başlayıp Belören, Zeytin, Alakilise, Belos ve Belen'den Finike'ye çıkan güzergâhı cesaretle Likya gezginleri 10 saat süren tırmanış ve inişlerle aşıyorlar. Keçi sürülerinin sahibi yaylacılar yakında olmalı; inişe geçtiğim bir dönemeç yaylacıların çadırına çıkıyor;

*Alakilise yolu Belören Köyü'nün (Muskar)
eski yerleşiminden geçer.*

yol kenarına araçlarını park etmişler; yayla köpeği karşıyor önce; ardından merakla bakan yaylacılar... 1990'lı yıllarının kıl çadırları kalmamış Toros yaylalarında; basit taş örmelerle çevirdikleri duvarların içinde sürdürüyorlar yayla yaşamını; çevresinde de hayvanların açık barınakları var; yaylaların çoğunda mutlaka su kaynağı vardır; yoksa yayla denmez ona... Sevgiyle karşıyor Finikeli Yörük yaylacılar; köpek susturuluyor; komutla kuyruğunu kıvrıp oturuyor; yine de dik-katle süzüyor çevresini; görevi sahibini korumak

Yol üzerinde Alakilise'ye 3 kilometre kala yolun güneyinde 'Aylak Çayırı' denilen yerde antik yerleşim kalıntıları bulunmaktadır. Nekropol alanında lahitler, yapı duvarları ve yüksek bir tepe üzerinde dörtgen planlı dikkat çeken bir yapı kalıntısı bulunmaktadır; olasılıkla Myra'ya bağlı ya da etek alanında bulunan küçük bir köy yerleşimi olmalıdır.

değil mi? Yaylacılar Finikeli, anne, baba, genç kızları bir de genç erkek yeğenleri her yıl olduğu gibi yine aynı yerde konaklamışlar; genç kızları ve yeğenleri yol gösterici oluyor; çadırın güneyinde lahitlerle karşılaşılıyor; bina yıkıntıları, alçak bir tepe üzerinde dörtgen bir yapı kalıntısı düzgün işlenmiş taşlarla yapılmış; kırık lahitler saçılmış etrafa; bu antik yerleşim Demre'nin (Myra) 16 kilometre kuzeydoğusunda Torosların gölgesinde yüzyıllarca varlığını sürdürmüş; günümüzde de kırık dökük kalıntılarıyla eşsiz coğrafya içinde yalnızlığa terk edilmiş; yaz aylarında yaylacılarla antik yerleşim kaynaşmış durumda; konakladıkları yayla evinin duvar taşlarının çoğu bu yerleşimden olmalı; Ekim ayı sonunda yaylacılar geri döndüklerinde iyice yalnızlaşıyor yıkık kent... Yaylacının misafiri olunur da ayrıları ya da yayla suyuyla demlenmiş çayları içilmeden geçilir mi; kızlarının rehberliğiyle gördüklerimi kamerama kaydedip çadıra yöneliyoruz; kızları çok bilen ve konuşan türden; bilgiye, okumaya doymayan, araştıran, öğrenen, kitaba hasret... Çadırın her yanında kitaplar var; "keçi otlatırken bile okuyorum; yaylada zaman o kadar çok ki..."; gelen, geçen Likya yolcuları armağan olarak kitaplarını bırakmışlar çadıra; ya da yollamışlar uzak diyarlardan Amerika'dan, Avrupa'dan; ben de kitap armağanımı sunuyorum; benim için de mutlu an; kitapları paylaşmak ne güzel... Çadırın kıyısında yeni demlenmiş çayı sohbetle yudumluyoruz; çay bitiyor ama sohbet bitmiyor; gözüm güneşte; tarife göre Alakilise'ye daha 3 kilometrelik yolum varmış; vedalaşıp Likya Yolu'na düşünüyorum yeniden; bir tepenin dönemecinde Finike'den yola koyulmuş bir dünya gezginiyle dostça selamlaşıp ters istikametlere doğru uzaklaşıyoruz; o Myra'nın yolcusu; daha gideceği çok yolu olmalı; aldığım bilgi doğrultusunda antik yerleşimin bulunduğu yaylacıların çadırından 3 kilometre sonra Alakilise'nin yakınına geliyorum; aracımı yol kenarına bırakıp 300 metre güneyde bulunan Alakilise'ye doğru yürüyüşe geçiyorum; burası da bir yayla alanı; yaylacıların köpekleri havlamalarıyla uzaklaştırıyor beni; yaylacı bağırıp susturuyor; kalıntıların yakınındayım; Baş Melek Gabriel'e adanan Alakilise, etrafındaki yapılarla yüzyıllar öncesinin tanığı olarak karşımda duruyor; kapısındaki işlemeler, sütunlar, sütun başları, kilisenin sağlam kalmış, yıkılmış duvarları ve çevresindeki diğer yapı kalıntıları... Bir Bizans bazilikası olan yapı M.S. 6. yüzyıla tarihleniyor; ismini rengârenk fresklerinden alan kilise Arap

Myra'nın 19 kilometre kuzeydoğusundaki Baş Melek Gabriel'e adanan Ala Kilise'nin narteksinde bulunan kitabesinde ve Stonlu Aziz Nikolaos'ın Vitlasi'ndeki bulgular karşılaştırılarak bu yerleşimin adının olasılıkla Karkabo olduğu öne sürülmüştür. Geniş tarım arazisi için yayılmış bu köy yerleşimi içindeki 36 konutun her birinin sarnıcı ve ışığı olduğu görülmektedir.

akinlarından zarar görerek tekrar onarılmış; kilisenin 300 metre batısında düzgün taşlarla örülmüş -olasılıkla yaylaclara ait olan- evin taşları kiliseden götürülmüş olmalı. Büyük bir alana yayılmış Alakilise'nin son konukları meraklı Likya

yolcuları; az önce yolda karşılaşıp selamlaştığım dünya gezgini yıkıntıların arasından görünmez mi? Yolunu şaşırmış olmalı; dilim döndüğünce az önceki gittiği yönün doğru olduğunu, devam etmesi gerektiğini söylüyorum; mutlulukla tekrar

Kilise içinde -üzerinde baş kabartması- bulunan bir sütun.

geri döndüğü yolu adımlamak üzere ağır sırt çantasıyla yola devam ediyor. Taştan taş sekererek yapının tamamını dolaşıyorum; karanlığa kal-madan önümdeki 19 kilometreyi kat edip tekrar geri dönmeliyim Demre'ye; Alakilise geride kalıyor; yaylacılar da; bu dönemeçteki keçilerin sütünün sağılma vakti; yaylacılar iş başında olmalı; geceler zor geçiyordur yaylada; yaylacı kız sağım sonrası belki de kitabının yapraklarını çevirecektir uykulu gözleriyle. Alakilise - Belören köyü arasındaki 8,5 kilometrelik yolu bitirip köye girişte, yolunu şaşırarak Likya Yolu yolcusuyla karşılaşacağım; çok yorulmuş, adımları yavaşla-mış halde köye giriyor; önünde 10,5 kilometresi daha var; teklifimle çantasını atıyor araca; iki Likya Yolu yolcusu, iki dünya gezgini zor anlaşılabilirsek de yolun ve yolculuğun doyumsuz tadıyla Demre'ye iniyoruz.

Myra'ya bağlı bir yerleşim olan Muskar/Tragalassos antik yerleşimi Demre'nin 10,5 kilometre kuzeyindedir; yeni ismi Belören olan köyün batısında yerleşim kalıntılarına rastlanır. Tragalassos'un yerini C. Foss, Karabel

TRAGALASSOS? / MUSKAR

"...F. FILD,
TRAGALASSOS'UN YERİNİN
MUSKAR'DA OLDUĞUNU BELİRTİR..."

Mahallesi'nde, H. Hellenkemper ve F. Hild ise Muskar'da olduğunu belirtir. Asar Tepe olarak bilinen yere köy içinden kısa bir yürüyüşle tepenin güneyinden orman yoluyla çıkılır. Çok sayıda lahitlerin bulunduğu kısmında Myros Vadisi'ne

Belören (Muskar) Köyü içinde bulunan bir kilise kalıntısı.

Köy içinde kilisenin batısında bulunan yapı.

Antik yerleşim köyün yaklaşık bir kilometre batısında bulunan 'Asar' denilen tepe üzerinde ve doğusunda bulunan düzlük alana yayılmıştır. (1,2,3)

Akropol üzerinde ve doğusundaki geniş alan da nekropol içinde yer alan lahitlere rastlanır.

inen antik yolun izleri görülür. Kentte, üzerinde bir av sahnesi kabartması bulunan kaya mezarı tipik Likya yapılarının özelliğini gösterir. Tepenin yamaçlarında kaya mezarı yakınında bulunan yapı kalıntısı dikkat çekicidir. Yamaca doğru çıkıldığında tarım terasları ve bazı yapı kalıntılarına rastlanır; içlerinde lahitler de vardır. Antik yerleşimin birçok yapısı Akropol tepesinde surlarla çevrili kale içindedir. Kalenin giriş kapısı güneydedir; Agora ise kapının doğu kısmındadır. Agoranın üst basamağında bulunan bir yazıt, kalenin batı ucunda bir tapınağın varlığını kanıtlar niteliktedir.

Akropolün yaklaşık 500 metre doğusunda bulunan kayu günümüzde de kullanılmaktadır.

Büyük sarnıç akropolün doğusunda Myra'ya ve Akdeniz'e bakım tepe üzerindedir.

Akropolün doğu yamaçında kaya tırmanıyla ulaşılan lahitliktekt çekildir.

ALACAHİSAR

"...ALACAHİSAR'DA BULUNAN
MİMARİ PARÇALAR
LİKYA TAŞ İŞÇİLİĞİNİN
ÖZELLİKLERİNİ YANSITIR..."

Alacahisar Kilisesi Karabel Mahallesi'nin 4 kilometre güneybatısında bulunur.

Alacahisar, Myra'nın yaklaşık 16 kilometre kuzeyinde, Belören (Muskar) Köyü yakınlarında, Karabel'in ise 4 kilometre güney batısında bir tepe üzerindedir. Alacahisar'da bulunan kilise ve etrafındaki yapılar nedeniyle bu yerleşimin bir manastır olabileceği düşünülmektedir. Doğu kısmı sağlam olan kilisenin batı duvarı günümüze

ulaşmamıştır. Kilise 25x14 metre boyutunda, kuzey ve güney kısmı ana kaya oyularak oluşturulmuştur; kuzey kısımda vaftizhane, güneyinde ise mezar odası vardır. Kiliisenin üç yapraklı yonca planlı beması, batıda üç nefli naosu, narteks ve revaklı atriumu vardır. Manastırın keşişlere ait hücreleri, yemekhane, toplantı yerleri

Kilisenin günümüze ulaşmış kısmı ana kaya oyularak inşa edilmiştir.

Kilisenin iç kısmı.

ve savunma duvarları günümüze ulaşmamıştır. Yapı, Batı Asarcık'ta bulunan kilisenin plâniyla benzeşme gösterir. S. Doğan tarafından Kilise üzerine yapılmış detaylı bir araştırmada yapının dört parçadan oluşan 'kiborium' kemerleri tipik Likya taş işçiliğinin özelliklerini yansıtır; mimari parçalar 6. yüzyıla tarihlenir. Mimari parçalar üzerindeki motif, kompozisyon ve bezemelerinde başkent Konstantinapolis'in etkilerinin yanı sıra Likya kıyılarındaki yerel üslup izleri de görülür.

Alacahisar Kilisi'ne ait mimari parçalar.

Myra'nın, yaklaşık 16 kilometre kuzeybatısında -Belören (Muskar) yoluyla ulaşılabilen-Karabel mevkiinde bir kule ve çevresinde diğer yapı kalıntıları bulunur. İçlerinde kule yapısı dik-kat çeker; ana kayanın düzeltildiği alana inşa edilen iki katlı kulenin

KARABEL / PHARRŌA?

"...KULE, KARABEL MAHALLESİ'NİN
BATI YAKININDA,
ALACAHİSAR KİLİSESİ
YOLU ÜZERİNDEDİR..."

boyutları 6,50 x 6,70 metredir; kule duvar örgüsünün görünümü yapının Geç Hellenistik Dönem'de inşa edildiğini düşündürür. Kulenin çevresinde zeytinyağı işliklerinin yanı sıra tanımlanamayan bazı yapı kalıntısı görülür.

Myra çevresinde savunma amaçlı yapılmış kulelerden bir tanesi de Karabel kulesidir; kule Karabel mahallesinin batı yakınında, Alacahisar Kilisesi yolu üzerindedir.

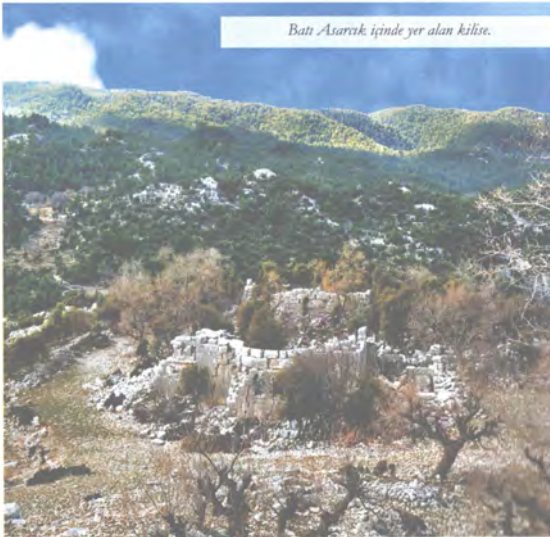
ASARCİK

"...ARAŞTIRMACILAR YERLEŞİMİ
DOĞU VE BATI ASARCİK
OLMAK ÜZERE İKİ BÖLÜMDE
İNCELEMİŞLERDİR..."

*Asarcık yerleşimi Myra'nın 28 kilometre kuzeyinde
Çağman Köyü yakınlarındadır.*

Batı Asarcık içinde yer alan kilise.

Yerleşim, Demre'nin 28 kilometre kuzeyinde Çağman Köyü'nün güney yakınlarındadır. Asarcık yerleşimi, Belören Köyü güzergâhı üzerinde bulunan Karabel'in 1,5 kilometre

kuzeyinde, Çağman Köyü'nün ise 4,5 kilometre güneyindedir. Asarcık yerleşimini araştırmacılar Doğu ve Batı Asarcık olmak üzere iki bölümde incelemişlerdir. Bir çevre duvarı içindeki yerleşimde sarnıçlar, konutlar, işlikler ve kilise yapıları bulunmaktadır. Doğu Asarcık yerleşiminde farklı seviyelerde bağımsız yapılar bulunmaktadır; yapılar kare planlı ya da dikdörtgen -benzeri-planlıdır; bu yapılar arasında avlular ve sokaklar vardır. Batı Asarcık ise bu yerleşimin 100 metre güneybatısındadır; Batı Asarcık içinde yer alan yapı kalıntılarının güneybatısında ise bir kilise bulunur; kilise üç nefli "Trikonkhos planlı"dır. Batı Asarcık yerleşimini ilk bulan M. Harrison'dur;

Batı Asarcık içinde yer alan kilisenin güney nef girişi.

kiliseyi, kitabesine göre değerlendirerek yapıyı Sion Manastırı olarak isimlendirmiştir. Kilisenin kuzey kısmında vaftizhane, güneyinde ise mezar odaları bulunur; ayrıca kilisenin kuzeyindeki yapılar içinde zeytinyağı ve şarap ışıkları izlerine rastlanır. Bilim insanları araştırmalarında Batı Asarcık yerleşiminde yaklaşık 300 kişinin yaşadığı bir köy ya da Manastır yerleşimi olabileceğini öne sürmüşlerdir.

Doğu Asarcık.

Doğu Asarcık yapıları.

Doğu Asarcık'ta bulunan kilisenin kuzey nef girişi.

İSION / BEYMELEK KALESİ

"...BEYMELEK İSMİ
OLASILIKLA SELÇUKLU EMİRİ
BEĞ MELİK'TEN
GELMEKTEDİR..."

Beymelek'in Muskar tarafından görünümü.

İsion yerleşimi Demre'nin 7 kilometre doğusunda Beymelek Beldesi yakınlarındadır; önce Beymelek'ten kuzeybatıya doğru 2 kilometrelik yolu araçla katedip, ardından 1,5 kilometrelik patika yoldan 15 dakikalık yürüyüşle İsion / Beymelek Kalesi'ne ulaşılır.

Beymelek yerleşimi ve kalenin Dajlan'dan görünümü.

Antik kaynaklarda ve 19. yüzyıl kaynaklarında İsion'un ismi geçer; Stadiasmus Maris Magni'de yön ve uzaklığını "*Lamyros Irmağı'ndan İsian olarak isimlendirilen kaleye uzaklığı 60 stadiadır; İsian Kulesi'nden Andriake'ye de uzaklık 60 stadiadır...*" denilmektedir. 1842 yılının 25 Mart günü bölgeye gelen Spratt ve arkadaşları da Beymelek'e uğrarlar; Spratt, lagünün batısında bulunan kaleye çıkmak için maki bitkileri arasından yol açarak zorla ulaştıklarını, kulelerin etrafında işlenmiş küçük bir toprak parçasıyla 5-6 adet kıl çadır gördüklerinden söz eder; Beymelek Kalesi'nin üç katlı kulelerinin dörtgen olduğunu, kare, kesme kireçtaşından örülmüş duvarlarının çok sağlam görüldüğünü, kulenin yanı başında tek bir lahit gördüklerini aktarır; kulenin daha yukarısında bir yerleşim bulunduğunu belirten Spratt, 2,5

Dajlan.

▲ Kule, Beymelek sahilinin yaklaşık 4 kilometre kuzeybatısındadır.

Işion-Beymelek Kalesi yerleşimi doğu-batı yönünde 26x16 metrelik bir alanı kaplamaktadır; üzerinde 6x6 metre boyutunda yüksek iki kule barındırmaktadır. ▼

saat süren zor bir yolculukla Hellenistik bir hisar kalıntısına rastladıklarını, tırmanışta zorlanan atlarına destek vererek ulaştıklarını, zorlu tırmanışın ardından kırık lahitlerin içinde birikmiş yosunlu suyu da zorunlu olarak içtiklerini anlatır. Mülher, Işion isminin Tanrıça İsis'in yeri anlamına geleceğini belirtmiştir. Işion yerleşiminin Myra'nın egemenlik sınırları içinde doğu güvenliğini

sağlamak amacıyla kurulduğu bilinmektedir; Işion aynı zamanda yol ağının, toprak egemenliğinin, tarımsal üretimin korunması için de Myra'nın doğu sınırında işlevler üstlenmiştir.

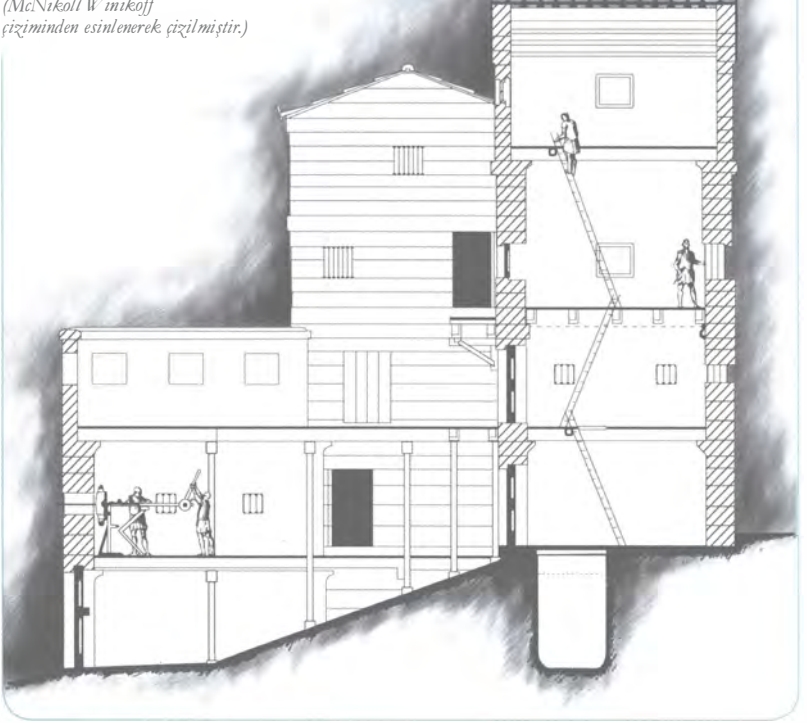
Beymelek Kalesi, Finike yönünden gelen karayoluyla Beymelek modern yerleşimine girmeden Dalyan Gölü kıyısından görülmektedir.

BEYMELEK KALESİ

Kalenin institute kesiti.

(McNikoll Winikoff

çiziminden esinlenerek çizilmiştir.)

Kulelerin güneyinde bazı yapı kalıntılarına rastlanır.

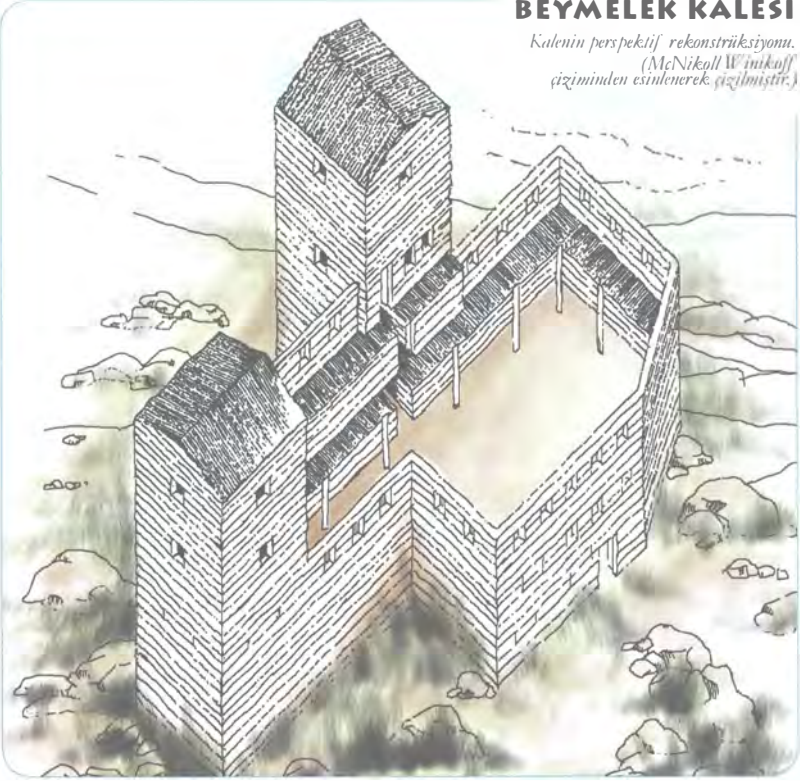
Kulelerin taş örgüleri dikkat çekicidir.

Kale ve çevresinde yapılan incelemelerde yerleşim içinde korunaklı bir çiftlik de olduğu anlaşılmıştır; Hellenistik Dönem'de çevresindeki köy yerleşiminin merkezini oluşturduğu, Myra'nın da doğu uç kalesi konumunu koruduğu düşünülmektedir. Roma Dönemi'nde kullanılan

BEYMELEK KALESİ

*Kalenin perspektif rekonstrüksiyonu.
(McNikoll Winkoff
çiziminden esinlenerek çizilmiştir.)*

Doğu yönünde bulunan kalenin içinde büyük bir sarnıç bulunur; sarnıca besleyen yağmur sularının aktığı kanal kalenin batısından girerek sarnıca ulaşır.

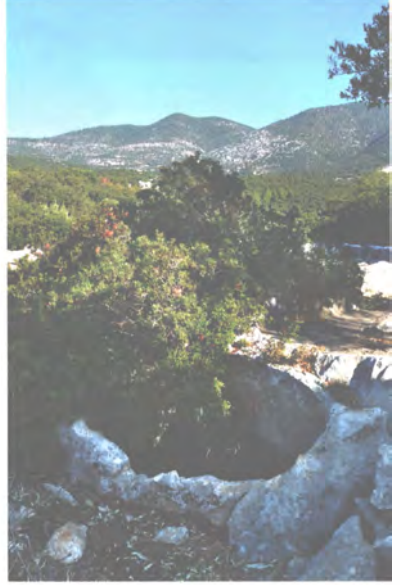
kalede Doğu Roma (Bizans) Dönemi'ne dair izlere rastlanmamıştır. Hellenistik Dönem'de bu yerleşimlerin sahiplerinin zengin beyler olduğu sanılmaktadır.

Ision-Beymelek Kalesi yerleşimi doğu-batı yönünde 26x16 metrolük bir alanı kaplamaktadır; üzerinde 6x6 metre boyutunda yüksek iki kule barındırmaktadır; güney kısmında ise konut

Kalenin kuzeyinde çok sayıda ışık bulunur.

kalıntıları bulunmaktadır. Kale'nin çevresinde doğu tarafı dışında doğal kayalara oyulmuş ışıklar bulunmaktadır. Kalenin kuleleri Hellenistik Dönem'in ilginç mimari özelliğini yansıtır; üç katlı olarak inşa edilen kulelerden doğusunda olanın içinde büyük bir sarnıç bulunmaktadır; çevrede akan yağmur suları kayalara açılmış dar bir kanalla sarnıca yönlendirilmiştir. Kulelerin arasındaki avlu ise üç katlı olduğu halde arazinin eğimi nedeniyle kulelerin ikinci katına kadar yükselmektedir. Kale'nin girişi güney yönde ve doğrudan avluya açılmaktadır. Kalenin çevresinde çok sayıda zeytinyağı üretiminde

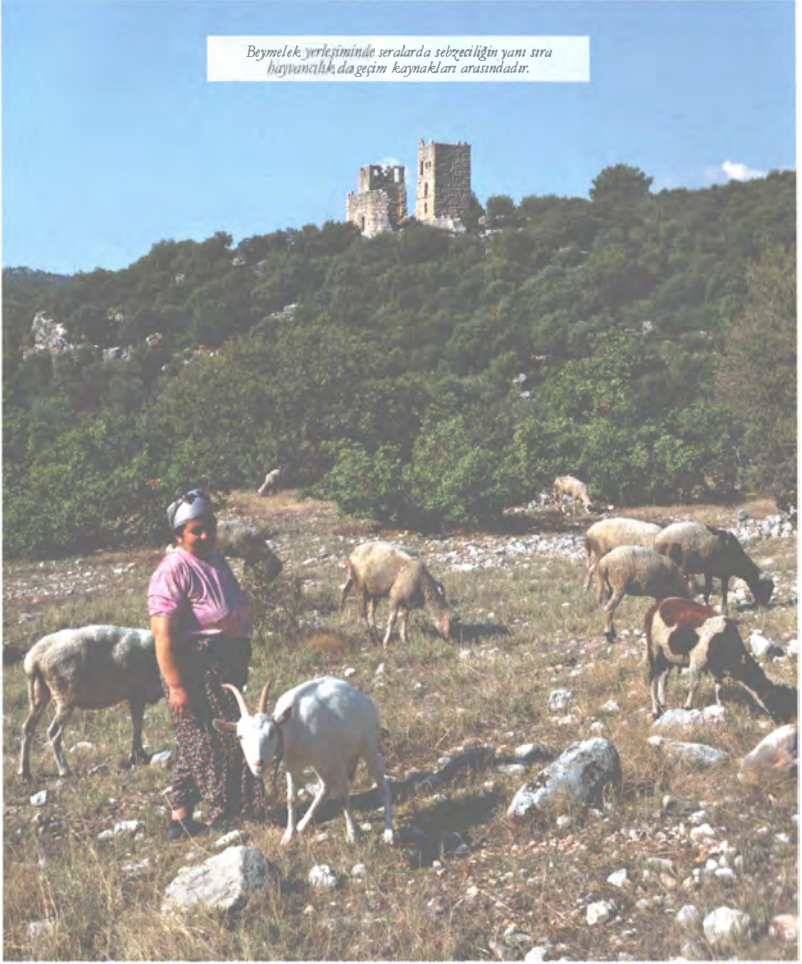
Kalenin bitişiğinde bulunan sarnıç.

kullanılmış ışıklara rastlanır; ışıkların çok sayıda oluşu yerleşimde zeytinyağı üretiminin yoğunluğunu gösterir. Kalenin kulelerinin içinde ve çevresinde kaçak kazı çukurları yapıyı tehdit eder durumdadır.

Günümüzde kullanılan Beymelek ismi olasılıkla Selçuklu Emiri Beğ Melik'ten gelmektedir; Selçuklu Beylik Dönemi'nde olasılıkla kale kısa süreli kullanılmış olmalıdır; Yukarı Beymelek'te Erken Cumhuriyet evleri dikkat çekicidir; o dönemde 'konar-göçer' yaşamı süren Türklerin çadırlar yerine burada bulunan geleneksel mimari üslubunda yaptıkları 50'ye yakın evde oturmaktaydılar; yakın zamana kadar yaşamın sürdüğü evler yerine günümüzde yöre halkı modern beton yapılarda yaşamaktadır. Özgün mimariye sahip restore edilmiş Beymelek Evleri günümüzde konaklama işlevli kullanılmaktadır. Beymelek'te ayrıca sahile yakın, karayolunun kuzeyinde bir şapel vardır.

Beymelek'in doğusundaki tepeler üzerinde Belen ismiyle bilinen bir yerleşim bulunmaktadır.

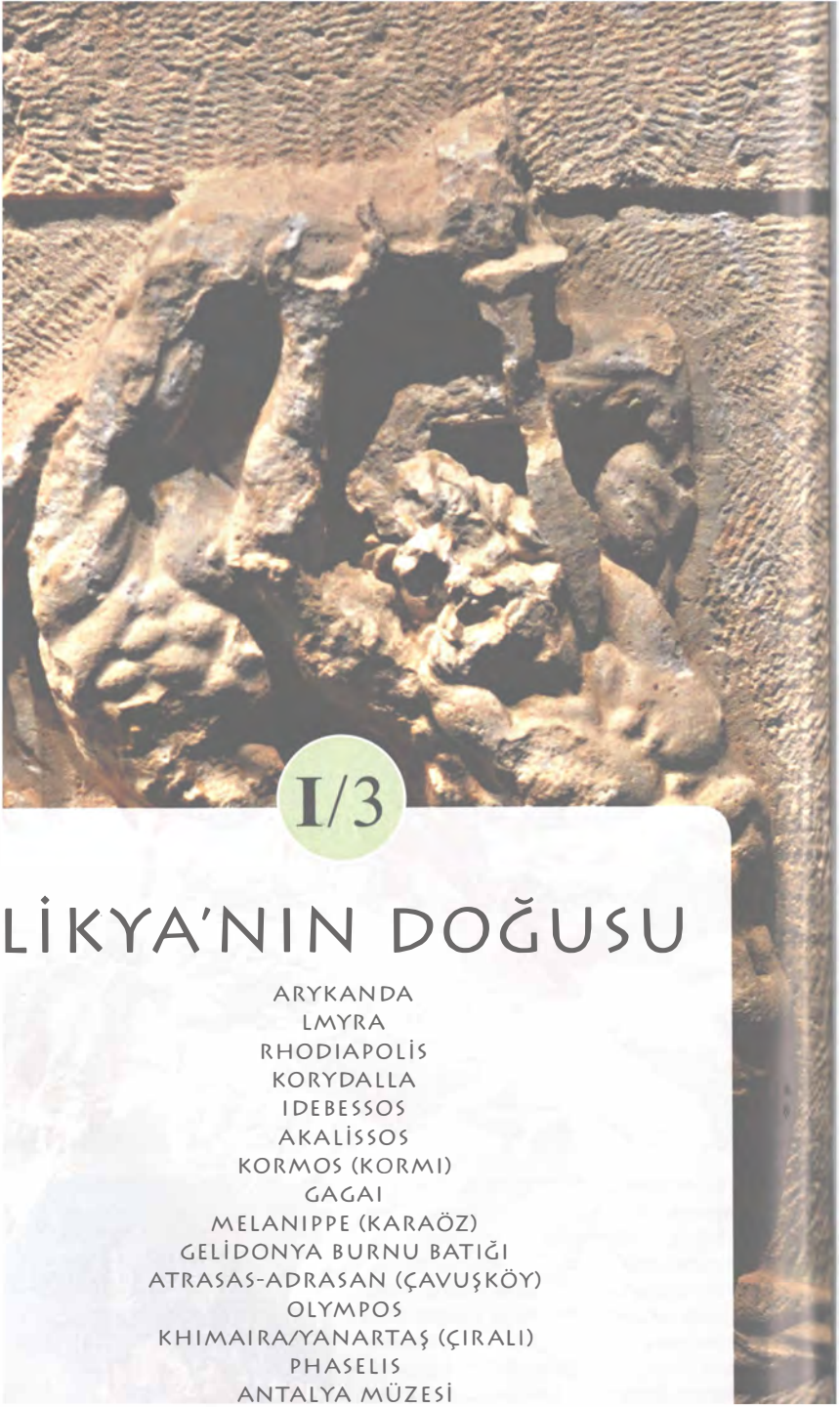
Beymelek yerleşiminde seralarda sebzeçiliğin yanı sıra hayvancılık da geçim kaynakları arasındadır.

Halk arasında 'Belos' olarak da bilinen yerleşim Myra'nın 10 kilometre kuzeydoğusuna düşer. Thomas Marksteiner, yerleşimin Limyra etki alanında olduğunu belirtir. Yerleşimde bulunan kalıntılar ağırlıklı olarak Roma ve Doğu Roma (Bizans) dönemlerine tarihlenir. Yerleşim içinde kilise yapısı, mezarlar görülen yapı kalıntıları arasındadır. Sencer Şahin, Belen'in doğusunda Bonda Tepesi'nde bulunan kalıntıların ise Stadiasmus Patavensis'te yazılı Masikytos kalıntıları olduğunu öne sürmektedir.

Beymelek yerleşimi içinde yer alan Dabyan Şapeli, Dabyan Gölü ve karayolunun kuzey yakınındadır.

I/3

LİKYA'NIN DOĞUSU

ARYKANDA
LMYRA
RHODIAPOLİS
KORYDALLA
IDEBESSOS
AKALİSSOS
KORMOS (KORMI)
GAGAI
MELANIPPE (KARAÖZ)
GELİDONYA BURNU BATIĞI
ATRASAS-ADRASAN (ÇAVUŞKÖY)
OLYMPOS
KHIMAIRA-YANARTAŞ (ÇIRALI)
PHASELIS
ANTALYA MÜZESİ

ARYKANDA

"...KENTİN İSMİ LUVI KÖKENLİDİR,
VE YÜKSEK KAYALIĞIN YANINDAKİ
YER ANLAMINA GELMEKTEDİR..."

*Arykanda, Finike-Elmalı karayolunun 35. kilometresinde
Arif Köyü yakınlarındadır.*

Finike-Elmalı karayolunun 35. kilometresinde Arif Köyü yakınlarındadır; ana yoldan, Arykanda yön levhasından doğuya çıkan yolla 1,5 kilometre sonra ulaşılır; deniz seviyesinden 700 metre yüksekte başlayan kalıntılar, 900 metredeki

gözetleme kulesine kadar dik eğimli bir arazi içine yayılmıştır. Kent yerleşimi kuzey-güney doğrultuda 350 metre, doğu-batı doğrultuda ise 1,5 kilometre uzanır. Kent merkezindeki yapılar dik eğimli arazi üzerine teraslar açılarak inşa edilmiştir. Kenti, kuzeyden -1100 metreye kadar yükselen- Şahin Tepesi'nin dik geçit vermeyen yamaçları çevirir. Kentin diğer yönlerinde falezler ve orman alanları yer alır. Likya kenti Arykanda eşsiz bir doğa içinde gizlenmiş gibidir. Çevresinde bulunan Aykırıçay'ın yanı sıra Başgöz Kaynağı ve Badıl pınarları zengin su kaynaklarını oluşturmaktaydı. Çevresinde bulunan orman dokusu içinde dünyada az rastlanan Lübnan Sediri de (Cedrus Libanensis) bulunur. Bu ayrıcalıklı coğrafyada Likya Birliği içinde 3 oya sahip kentlerle kıyaslandığında daha büyük bir alanı kapsayan Arykanda birlik içinde bir oya sahipti. Kentin ismi Luvi kökenlidir ve "Yüksek kayalığın yanındaki yer" anlamına gelmektedir. 1838 yılında Charles Fellows'un keşfetmesinin ardından, 1971 yılından 2010 yılına kadar Prof. Dr. Cevdet Bayburtluoğlu tarafından sürdürülen Arykanda kazılarıyla kent kalıntıları yeniden gün ışığına çıkarılmıştır; günümüzde de kazılar sürmektedir.

Arykanda Tiyatrosu.

Hanım ve Nekropol alanı.

Nekropol alanında bulunan 5 numaralı mezar.

*Hellenistik Dönem Yazıtı.
Antalya Müzesi.*

tarihine ışık tutmaktadır; en erken döneme ait buluntu M.Ö. 2000'e tarihlenen iki taş baltadır; bu taş baltaların benzerleri Tlos, Patara, Kyaenai ve Limyra'da da bulunmuştur. Bu tarihe ait yerleşim izlerinin bulunmasına rağmen sonraki dönemlerden M.Ö. 5. yüzyıla kadar olan zaman dilimine ait herhangi bir buluntuyla rastlanmamıştır. Anadolu'nun Pers yönetimi altında olduğu dönemde kentin gelişimini sürdürdüğü bilinmektedir; ama bu döneme ait olan bir buluntu ortaya çıkarılamamıştır. Kent tarihini aydınlatacak diğer erken veriler ise M.Ö. 5. yüzyılda yöreye hâkim olmuş Kupprili, Aquwami, M.Ö. 4. yüzyılda da Limyra beyi Perikles'e ait sikkeler ve Attika

*Arykanda mağara mezarında bulunmuş kadın heykeliği.
Antalya Müzesi.*

seramikleridir; olasılıkla Perikles döneminde kent bir süreliğine Limyra egemenliği altında kalıp, Büyük İskender'le birlikte bu egemenlik sona ermiş olmalıdır. Arykanda kazılarında Geç Klasik Dönem'den başlayarak çok sayıda cam eser ve parçaları ele geçmiştir; kentte seramik kaplara göre daha fazla cam ve maden eşya ele geçmesinin nedeni hammadde kaynakları ve üretim atölyelerinin yakınlığı olmalıdır. Günlük kullanıma yönelik cam kapları ilk dönemde ithal eden kent halkı, Roma Dönemi'nde yine dışarıdan aldıkları cam küçükler üretim yapmışlardır.

Adak steli. Antalya Müzesi.

*Aphrodite heykeliği.
Antalya Müzesi.*

*Bronz oinokho.
Antalya Müzesi.*

Ayrıca kazılarda
ender görülen -M.Ö.
1. yüzyıl ve M.S. 1.
yüzyıl arasına tarihlenen-
çok sayıda mozaik
cam kap parçaları da
ele geçmiştir. Büyük
İskender'in Anadolu'yu
egemenliği altına aldığı
dönemde ordularının bir
kısımının Arykanda'dan

*Elagabalus veya Alexander
Severus'ın bronz heykel başı.
Antalya Müzesi.*

geçtiği ve imparatorun M.Ö. 332 yılında kışı
Phaselis'te geçirdiği bilinmektedir. İskender
sonrasında Ptolemaiosların döneminde kent
daha da gelişmiştir. M.Ö.2. yüzyılda ise Likya
Birliği içinde sikke basan kentlerden birisi olduğu
bilinmektedir. Likya, Roma'nın Asia Eyaleti'nin
bir parçası olmasından sonra Arykanda kent yer-

leşimi büyümüştür.
M.S. 141 ve 240
yıllarında meydana
gelen depremlerde
kent zarar görmüştür;
birinci depremde
Rhodiapolisli zengin
O p r a m o a s ' ın
yardımını görmüş,
ikinci depremde im-
parator III. Gordianus
kente sikke basma

yetkisi vermiştir. Bu yardımlara rağmen kentte
gelişme durmuştur. Anılı kaynaklardan Pilius,
Arykandalıların zevke düşkün, savurgan ve tembel
olmaları yüzünden borçlarını ödeyemediklerini
aktarmıştır; M.Ö 197 yılında Likya'yı egemenliği
altına alan Antiochos III döneminde

Skene süsü mask. Antaia Müzesi.

*Kiliseye ait mimari parça
Antaia Müzesi.*

Arykandalılar borçlarının affedilmesi amacıyla girişimde bulunduklarını belirtmiştir. Bu düşünceye karşın kentin büyüklüğü ve görkemli yapılarla donatılmış olması çelişki doğurmaktadır. M.S. 4.ve 5. yüzyılda da ekonomik sıkıntının ve gerilemenin sürdüğü kente imparator Maximianus Diocletianus özel vergi kolaylıkları getirmiştir. Arykanda, Doğu Roma (Bizans) Dönemi'nde kilise kayıtlarında piskoposluk merkezi olarak geçer. Arap akınlarıyla iyice küçülen kentte 11.yüzyıldan başlayarak Türkmen göçerler egemen olmaya başlamıştır.

Arykanda ören yerinin en yüksek noktasında **Gözetleme Kulesi** kalıntıları bulunur; dik eğimli yerleşimin en alt seviyesinde ise önceki yüzyılda **akropol** olarak bilinen Nal Tepesi kalıntıları vardır; C. Bayburtluoğlu'na göre akropol alanı, kentin kuzey batısındaki

-kuzeyi doğal kayaya yaslanmış, batı ve güneyi sarp falezle açılan alan olmalıdır. Kentin batı kesiminde Mağara Mezarları, Sebastion Kutsal Ev, Bouleuterion, Arşiv Yapısı, Sarnıç, Helios Tapınağı, Ticaret Agorası, Batı Roma Villası, Batı Yamaç Evleri Villaları, Doğu Yamaç Evleri Villaları; doğu kesiminde ise en yüksek seviyede Stadium, altında ise Tiyatro, Odeon, Devlet Agorası, Prytaneion, Nymphaion, Doğu Nekropolü, Büyük Hamam, Gymnasium yer alır. Arykanda yerleşimini birbirine bağlayan caddeler ve sokaklar belirlidir; sokaklar, caddelere göre daha sağlam kalmıştır; caddelerin tarım alanı olarak kullanılması yüzünden taş döşemeleri günümüze sağlam ulaşmamıştır. Caddeleri dik kesen ve bir üst yükseltideki teraslara çıkan sokakların merdivenleri günümüz gezginlerince hâlâ kullanılmaktadır.

Stadion.

Stadion'un kuzeyindeki sekiz nişin yer aldığı yapı.

Stadium, yaklaşık 810 metre yükseltide, tiyatronun üzerindeki terasta yer alır; 117 metre uzunluğunda olan stadiumun 3 sıra olan oturma basamakları zorunlu olarak kuzeye inşa edilmiştir. Arykanda stadiumunun kuzeyine bitişik sekiz nişten oluşan ilginç bir yapı vardır; stadiumdan daha eski tarihte inşa edilen yapı bir tapınak görüntüsü vermektedir.

1

2

*1- Yazıt.
2- Boyu 0.78 m.
dan Aphroditte
beykeliği.
M.S.2.yr.
Antaia Müzesi.*

*Arykanda Tiyatrosu
2000 izleyici kapasitelidir.*

Tiyatro ve izleyici basamakları.

aşağıdaki yapılar da yıkılma riskinden kurtulmuştur.

Kent Tiyatrosu, stadiumun altında daha alçak seviyede bulunmaktadır. Güneye bakan tiyatro, 30 derecelik bir eğimle kayalık yamaç oyularak M.Ö. 1. yüzyıl ve M.S. 1. yüzyıl arası inşa edilmiş olmalıdır. Roma Dönemi öncesi tarzlarını yansıtan

Kentte ele geçen bir yazıtta Hermaios isimli kent ileri geleninin stadiumda her ay Hermes ve Herakles adına spor karşılaşmaları düzenlediğini bilmekteyiz; kent kazılarında ele geçmiş Hermes heykelticikleri düşünüldüğünde kentte bu iki tanrı adına tapınım yapıldığı düşüncesi ağırlık kazanır. Stadium'un kuze-yindeki bu sekiz nişin yer aldığı yapı C. Bayburtluoğlu'na göre, iki tanrının yanı sıra diğer tapınım gören tanrıların da yer aldığı bir pantheon olabileceğidir. Bu kısımda ele geçen bir kazı buluntusu olan kurşun sporcu figürünü, olasılıkla yine Bayburtluoğlu'na göre, bu tanrılara sunulmuş bir adak olmalıdır. Stadiumun bulunduğu terasın diğer bir işlevi de Şahintepesi'nin sarp yamaçlarından kopup gelen kaya parçalarının bu noktada durdurulmasıdır; bu sayede büyük ölçüde

bir teknikle yapılmış tiyatronun izleyici koyağı 180 dereceden daha fazla olması ve sahne binasının ayrı bir yapıymış gibi inşa edilmesi Yunan tipi bir yapı özelliğini yansıtır. Oturma sıralarında yatay yolu (diazoma) olmayan tiyatronun merdiven kenarlarındaki süslemeler stadiumda da gözlenir; olasılıkla iki yapı aynı mimar tarafından yapılmış olmalıdır. Tiyatronun 20 oturma basamağı, 8 işinsal yolu vardır; yaklaşık 2000 kişi kapasitelidir. Akustik yanı, ışığı iyi kullanma özelliğinin yanı sıra hava sirkülasyonunu da hesaba katarak mükemmel bir yapı inşa edilmiştir. Tiyatronun üst basamaklarında bulunan yazıtlar, kent ileri gelenlerinin oturdukları sıraları işaret eder. Ayrıca ele geçen bir yazıt, tiyatronun üzerinde imparatorların heykellerinin bulunduğu bir yapıdan söz etmektedir.

Odeon ve basamaklardan detay.

Odeon, tiyatronun güneybatısında daha alçak alandaki Devlet Agorası'na üç kapıyla açılır. Yaklaşık kare planlı yapının cephe, teras duvarları mermer ve alçı plakalarla kaplanmıştır. Yarım daire şeklinde olan orkestrasının tabanı dörtgen plakalarla kaplıdır. Oturma sıraları, bazı yerlerde ana kaya yontularak, diğer yerlerde ise -blok taşlarla değil- küçük moloz taşlar harçla örülerek oluşturulmuştur. Oturma sıralarını dikine kesen dört merdiven bulunur. Odeonun çatısı -çevresindeki gür orman dokusu içinden elde edilmiş keresteden- ahşaptan yapılmış olmalıdır.

Devlet Agorası, odeonun güneyinde bulunan geniş dikdörtgen alandır. Batıdaki ahşap kapının eşiği belirgindir; olması gereken doğu kapısının izine rastlanmamıştır. Hellenistik Dönem'de yapımına başlandığı düşünülen

Devlet Agorası.

Odeon'dan Devlet Agorası'na açılan kapılar.

Devlet Agorası'nın üç kenarının ters U şeklinde portikolar çevirmektedir; M.S. 3. yüzyılın sonuna doğru portikoların zemini mozaikle kaplanmıştır. Devlet Agorasında yapılan kazı sırasında orta kısımdaki bir yapı izi ve altar nedeniyle burada bir tapınak olabileceği kanısına varılmıştır. Agora'nın teras duvarları üzerinde görülen

sekiler, esnafın mallarını sergilediği yer olarak değerlendirilmiştir. Devlet Agorası'nın belirli dönemlerde panayır sahne olduğu, Ticaret Agorası yerine de kullanıldığı anlaşılmıştır.

Prytaneion, Antik Yunan kentlerinde, kutsal ocağında sürekli ateşin yandığı, yabancı seçkin kişilerin ve elçilerin, savaşta ya da spor dalında başarılar kazanmış kişilerin ağırlandıkları bir yapıdır. Koloni kuracak kişiler, burada yanan odunları yanlarında götürerek, gittikleri yerde prytaneion kurarlardı. Mimari özellikleri bir evden farksız olan yapının ocağı halkın ortak malıydı; bu ocakta toplumsal yaşamın simgesi olan ve ocak tanrısı Hestia'nın kültüne bağlı ateş sürekli yanardı. Arykanda'da prytaneion olarak tanımlanmış yapı Devlet Agorası'nın batısındadır; Prytaneion'un planı Ephesos ve Priene örnekleriyle benzeşmektedir. Ana kaya düzeltilerek üzerine inşa edilmiş yapının düz damlı olduğu düşünülmektedir. Sürekli yanan kutsal ocağı, yapının güneydoğusundaki odada olmalıydı; diğer odalarda ise gelen konukların ağırlandığı bölümler vardı.

Nymphaion, Yunan mitolojisinde su, orman ve dağ perileri 'Nympha'lara adanmış, Yunan ve Roma mimarisinde rastlanan, kayaya oyulmuş, ev tipi, sütun dizileri ve heykellerle bezenmiş, agora, sokak ve kutsal alanlarda rastlanan anıtsal bir çeşmedir; Arykanda'da Nymphaion olarak tanımlanmış yapı Devlet Agorası ve Prytaneion'un batısında yer almıştır. Yapının kuzeyde ana kayaya oturan duvarının altında Yamaç Hamamı'ndan gelen su yolu görülebilmektedir. Doğu ve batı duvarlarında üçer niş bulunur; beşik tonozla örtülü yapı U planlıydı. Yapının iç kısmı ve

Doğu Nekropolü.

Hamaman nekropol alanının görünümü.

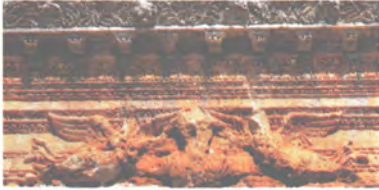
nişleri mermer tabakalarla kaplıydı ve nişlerinde de olasılıkla Nympha heykelleri bulunuyordu.

Büyük Bazilika, Devlet Agorası'nın daha alçak seviyesindeki bir teras üzerinde bulunur; üç nefli yapının boyutları 30x25 metredir; bazilika, Arykanda'da olduğu düşünülen bir tapınağın üzerine, mimari parçaları kullanılarak yapılmış olmalıdır; bazilikanın giriş kapısında olası tapınağa ait olduğu düşünülen mimari elemanlar görülmektedir. Bazilikanın tabanında değişik motifleri içeren mozaik panolar bulunmaktadır. Bazilika yapısının bir deprem ya da yangınla tahrip olması sonucunda yerine küçük bir şapel yapılmıştır; şapelin kalitesiz duvar örgüleri, bazilikanın ve önceki tapınak yapısının mimari elemanlarından oluşur. Kentte bulunan kiliselerden bir tanesi de Doğu Nekropolü içinde yer alan 1, 4 ve 5 numaralı anıt mezarlarının arasında bulunur; üç nefli bir yapı olan kilise 42x20 metre boyutundadır. Yapının inşasında, yakınında bulunan anıt mezarların mimari parçaları kullanılmıştır; tabanındaki mozaiklerin bir kısmı günümüze sağlam ulaşmıştır. "*Nekropol Kilisesi*" olarak isimlendirilen kilisenin çatısı ahşap olmalıydı.

Sebastion - Traian Tapınağı, Büyük Bazilika'nın batı yakınındadır; 30x30 metrelik bir alana kurulmuş tapınak yapısının doğu ve batı duvarlarında -caddeyle bağlantısı olan- ortadaki kapının her iki yanında altışar niş, kuzey duvarında ise 12 niş yer alır. Nişlerin üst kısmı yarım daire şeklinde, bir metre kalınlığındaki duvarın içinde 40-50 santimetre derinliktedir. C. Bayburtluoğlu, tapınağı, yazıtlardan ve yapının

mimari özelliğinden dolayı Traianus dönemi örnekleriyle benzeşmesi nedeniyle Traianeum olarak isimlendirmiştir. Tapınakla ilgili ele geçen bir yazıtta yapının restorasyonu ve ismiyle ilgili somut bilgiler edinmekteyiz; yazıtta, "*Arykanda Halk Medisi... tapınağın cellasını beyaz taştan onarttı ve imparator Nerva Traian Sezar Augustus Germanicus Dacicus'a adadı...*" tümceleri yazılıdır. Yapının ileri dönemlerde yıkılması sırasında mimari parçalarının çoğu çevresindeki yapılarda kullanılmıştır. Tapınağın güney kısmında, 3 metre daha aşağı seviyeye temelleri dayanmış Latrina (tuvalet) yapısı yer alır; latrinanın üst kısmı tapınağın zeminine örtüştüğünden ön kısmında daha fazla yer kazanılmıştır. Dört bölümden oluşan latrinanın zeminine çakıl mozaikler ve taş plakalar döşenmiştir; oturak taşları günümüze sağlam ulaşmamıştır.

Daha güneyde yer alan Nal Tepesi yerleşiminde saptanmış yapı, değişik dönemlerde farklı işlevleri olan yapılara dönüştürülmüştür; ilk inşasında, Arykandalı ve Likya Birliği içinde de tanınan Hermaios isimli bir kişiye ait olduğu düşünülen bir **anıt mezar** (Heroon), sonraki dönemde depremler nedeniyle yıkılmasıyla **hamam** olarak kullanılmıştır. Hamamın yapısında anıt mezarın blokları kullanılmıştır. Nal tepesindeki yapı içinde sonraki dönemlerde bir demirci atölyesine ait buluntular ele geçmiştir. Nal Tepesi'nin ve hamamının su gereksinimi kentin batısında çıkan Aykırıçay'dan sağlanmaktaydı; kanalla getirilen su aynı zamanda bu kodun altındaki bağ ve bahçeleri sulamada kullanılmaktaydı.

10 numaralı mezar.

Arykanda'nın **Doğu Nekropolü** içinde çok sayıda anıt mezar yer alır; Gymnasium-Hamam kalıntısının üst terasındaki caddenin üzerinde 20 anıt mezar kalıntısı doğu yönüne doğru sıralanmıştır; kazılarla ortaya çıkarılan bu anıt mezarlardan başka doğuda 10 mezarın daha olabileceği düşünülmektedir. Mezar odalarının içlerinde bir ya da daha çok lahitlere rastlanmaktadır. Mezar anıtlarının mimari yapısı ve planı tapınak yapılarıyla benzer; çoğunlukla üstleri tonozlu çatıyla örtülü olmalıydı. Cadde boyunca yer alan 1 numaralı anıt mezar

-yazıtından anlaşıldığına göre- Makedo isimli bir kişiye aittir; mezara aile fertlerinin değişik dönemlerde gömüldüğü anlaşılmıştır; Yunan mimarisinin özelliklerini taşıyan anıt mezar içinde lahitler ve mezar koruyucusu aslanları sağlamdır. Mezar, M.S. 1. yüzyıl sonundan 3. yüzyıla kadar kullanılmıştır. 2 numaralı mezar, 1 numaralı mezarın 10 metre uzağındadır; arka kısmında erken Doğu Roma (Bizans) kilisesinin kalıntıları vardır; tonozlu yapının içinde lahit ve kline bulunamamıştır; yapının önünde bulunan lahit anıt mezara ait olmalıdır. 3 numaralı mezar ise 1 numaralı mezarın kuzey yamacındadır; U planlı ve tonozlu olan yapı üç kişinin gömülmesinde kullanılmış olmalıdır; bitişiğindeki ise 4 numaralı anıt mezar yer alır; iki duvarı sağlam ulaşmış yapının içinde -üç yönde- klineler vardır. 5 numaralı anıt mezar da Yunan üslubunun tipik izlerini yansıtır; 2 numaralı mezarın tonozuna binmiş durumdadır; araştırmalarda anıt mezarı M.S. 2. yüzyılda Pigres'in oğlu Killortes'in yaptığı anlaşılmıştır. 5 numaralı anıt mezarın arka kısmında ise yazıtlarından Eutykhes ve Aurelius Syntrophos'a ait iki tane Likya tipi lahit bulunmaktadır. 6 numaralı mezar ise özenli işçilikle yapılmış teras duvarı üzerindeki bir yapıdır; üst yapısının inşasında aynı özen gösterilmemiştir; yapıya batı yönünde olan bir kapıyla girilmektedir; klinenin üzerinde iki lahde ait parçalar bulunmaktadır. Doğa ve insan tahribatına fazla uğramış 7 numaralı anıt mezar daha doğuda bulunur. 8 numaralı mezar ise Arykanda'nın iyi korunmuş yapılarından birisidir; önünde bulunan lahit günümüze sağlam ulaşmıştır; klinesinde iki lahdin olduğu varsayılmaktadır; anıt mezarın M.S. 2. yüzyıldan 6. yüzyıla kadar kullanıldığı düşünülmektedir. 9 numaralı anıt mezar, duvarları, lahitleriyle günümüze kısmen sağlam ulaşmıştır; tonozlu bir örtüye sahip olmalıdır. Kapsındaki süslemeleriyle dikkat çeken 10 numaralı anıt mezarın çatısı tonoz örtüyle kapatılmıştır; kapı lentosunun üzerinde iki Nike'nin taçlandığı mezar sahibinin portre kabartması vardır; sahibinin bilinmediği anıt mezar bir ailenin üç ferdi tarafından kullanılmıştır; mezar anıtına sonraki dönemde bir ek yapılarak yine aynı aileden bir kişinin gömüldüğü düşünülmektedir. 10 A numaralı mezar 10 numaralı mezarın kuzeyindeki

1 numaralı mezar.

2 numaralı mezar.

5 numaralı mezar.

avlusuyla bitişik durumdadır; Themistokles isimli bir Arykandalıya ait olan anıt mezardaki yazıt Charles Fellows'un kenti keşfetmesine yaramıştır; daha doğuda bulunan 10B, olasılıkla M.S. 2. yüzyıla tarihlenmektedir. 11 numaralı mezar ise mimari yapısıyla dikkat çekicidir; mezarın önünde olasılıkla altar olduğu düşünülen kare planlı bir yapı eki vardır; güneydoğusunda bir lahit, doğusunda da Hristiyanlığı kabul etmiş Arykandalı ileri gelenine ait bir lahit daha bulunur. 12 numaralı anıt mezar ise tonozlu bir yapıya sahiptir. 13 numaralı anıt mezarın mimari özelliği ilgi çekmeye de içinde sağlam kalmış lahit üzerindeki kabartmaları dikkat çekicidir; lahdin üzerinde Medusa başı, mezara gömülü olan kişinin

betimlemesi, bir aslanın pençesiyle boğanın başını bastırmasını gösteren betimlemeler bulunur; yazıtında Perpendyberios ismi geçen lahit geç Roma Dönemi'ne tarihlenmektedir. Anıt mezarın karşısında caddenin güneyinde mimari yapısıyla dikkat çekici 14 numaralı anıt mezar yer alır; içerisinde -bir soygun sonucu-parçalanan lahitlerin kabartmaları da anıti önemli kılar; kabartmalarında 'Herakles'in on iki işi' Yunanlılarla Amazonların mücadelesi ve Meleagros tasvirli Dokimeion betimlemelerinin yer aldığı mermer lahitlerin parçaları Antalya Müzesi'ndedir. Daha doğuda 15 numaralı anıt mezar yer alır; güneye bakan yüzü düzgün işlenmiş taşlardan oluşmuştur; anıt mezarın U planlı klineleri üzerinde lahitler olmalıydı; bitişiğinde ise 16 numaralı mezarın kalıntıları yer alır; içindeki lahitlerden bir tanesi kayıptır; yapının çatı örtüsü -günümüze sağlam ulaşmayan-tonozla kaplıydı. Tonoz örtülü, olasılıkla tek klineli 17 numaralı mezar, yakınında bulunan 15 ve 16 numaralı mezarlara göre farklılık gösterir. Anıta ait olduğu düşünülen -yapının önündeki- yazıtlı bir mimari parçada mezarın Athena Tapınağı'nın mimarı olan Zosimos Pomponios'a ait olabileceği

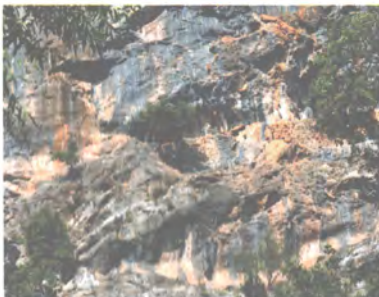
okunmuştur. Yazıt Arykanda'da bir Athena Tapınağı olabileceğini belirtmesi açısından dikkat çekicidir. 18 numaralı anıt mezar ise nekropolün en doğusunda, eğimli bir arazi içine inşa edilmiştir; depremler ve insan eliyle tahrip olmuştur.

Büyük Hamam.

Büyük Hamam-Gymnasionun, Frigidarium ve Apodyteriumu.

Bağgöz su kaynağının geçtiği su kanalı.

Doğu Nekropolü altındaki teras içindeki geniş alanda **Büyük Hamam-Gymnasium** yapısı bulunur. Arykanda'nın en gösterişli, günümüze sağlam ulaşmış yapılarından bir tanesidir. Büyük Hamamın boyutları 77x37 metredir ve giriş kapısı -kentte bulunan diğer dört hamamın aksine- batıdadır. Kuzey duvarı üstündeki büyük cadde üzerinde bulunan anıt mezarların terasına dayanır; cephesi güneye bakmaktadır; görkemli görünümüne sahip güney cephesinin 1-1,20 metre kalınlıktaki duvarları farklı bir üslupla inşa edilerek yapının dayanıklılığı sağlanmıştır. Hamamla bitişik inşa edilen gymnasionun boyutları 25x20 metredir; bu alanda kültür-fizik hareketlerinin yanı sıra boks ve pankreas gibi sporlar yapılmaktaydı. Yapının en büyük bölümlerinden birisi frigidarium (soğukluk) - apodyteriumdur (soyunma odası). İçindeki havuzun yeri belirgindir ve tabanı taş plakalarla kaplanmıştır. Hamamın üçüncü bölümü olan tepidarium (ılıklik) 4 kapıyla diğer bölümlere bağlanmıştır. Dördüncü bölüm caldarium (sıcaklık) ise iki kısımdan oluşur; çok sayıda kapıyla bölümler birbirine bağlanır. Büyük Hamam'ın su gereksinimi Arif Köyü, Başgöz Mahallesi'nin kuzeybatısından gelen Başgöz su kaynağından sağlanmaktaydı; kaynak suyu önce açık kanalla topraktan, sonra da kayalık alana açılmış kanalla Büyük Hamama getirilmiştir. Aykırıçay'ın çıktığı yerin üst kısmındaki ana kaya aralığına örülmüş su yolu Başgöz kaynağının geçtiği kanaldır.

Arykanda'da Büyük Hamam yapısından başka dört hamam daha bulunur; '**Yamaç Hamamı**' olarak isimlendirilmiş yapı kent merkezine yakın Nymphaion'un kuzeyindeki üst teraslarda yer alır. 45 derecelik dik eğim düzeltilerek inşa edilmiş hamamın boyutları 28x12 metredir. Doğu duvarındaki kapısından girişi sağlanan yapının kuzey duvarı da günümüze sağlam ulaşmıştır. Hamamın en büyük bölümü 'caldarium'udur ve boyutları 6,80x9,90 metredir. Kentteki bir diğer hamam ise '**Yazıtlı Ev Hamamı**' olarak bilinen yapıdır; duvarlarında çok sayıda yazıtlı

Doğu Nekropol'de bulunan anıt mezar.

Büyük Hamam-Gymnasion.

Büyük Hamam-Gymnasion. Tepidarium.

Kentin batı yakasında en yüksek (900 metre) bulunan gözetleme kulesinin güneyinde sırayla doğuya doğru Sebastion- Kutsal Ev, Bouleuterion, Sarnıç, Arşiv Yapısı, Mağara Mezarları, Helios Tapınağı ve Ticaret Agorası yer alır. Bu yapı topluluklarının güneyinde daha alt seviyede Batı Yamaç Evleri, Batı Roma Villası ve Doğu Yamaç Evleri- Villaları bulunur; güneyde en alt seviyede ise 'Şaraphane' yapısı bulunur.

Sebastion Kutsal Evi yakını.

Bouleuterion (Meclis Binası).

Kentin en batı ucunda bulunan **Sebastion-Kutsal Evi** olarak tanımlanan yapıdaki kazılar sonucu iki işlevsel evreli bir yapı olduğu anlaşılmıştır; birinci evresinde bir kült merkezi olarak kullanılan yapı ikinci evrede konut olarak kullanılmıştır. Yapı, birisi küçük, diğeri büyük dikdörtgen planlı iki odadan oluşmaktadır. Kazılar sırasında yapının arşitravi üzerindeki bir yazıtta Septimius Severus ve Severuslar ailesine ithaf edildiği anlaşılmıştır. C. Bayburtluoğlu'na göre yapıda, olasılıkla hem Severus ailesi hem de Helios-Mithras adına tapınım yapılmıştır.

Bouleuterion, kentin batısında, kare planlı bir yapıdır; ele geçen en erken meclis yazıtları M.Ö. 2. yüzyıla aittir; bu tarihten itibaren Arykanda'da Bouleuterion'un (meclis

blok kullanıldığı için bu isim verilmiştir; Büyük Hamam'ın küçük bir kopyası görünümündeki yapı kenti dikine bölen sel yatağının batısında, en fazla 15 kişiye hizmet veren bir hamam olmalıdır.

binası) varlığı bilinmektedir. İki evreli olarak inşa edilmiş yapı içindeki değişiklikler kazılarla ortaya çıkmıştır. Oturma sıralarının çoğu ana kayanın tıraşlanmasıyla oluşturulmuş yapının üzerinde ahşap çatı olduğu varsayılmaktadır. Kazılar sırasında ele geçen -pişmiş topraktan yapılmış- 'ağırşak'a benzer buluntuların meclis binasında kullanılmış birer oy pusulası olabileceği düşünülmüştür; ip deliklerinin olmayışı, çocuk oyuncağına da benzemeyişi bu görüşün ağırlık kazanmasına neden olmuştur; üç tipte olan -100'e yakın- buluntu değerlendirildiğinde bunların birincisinin "evet oyu", ikincisinin "hayır oyu", sonuncusunun ise "çekimser oyu" temsil edebileceği düşünülmektedir.

Sarnıç.

Arykanda'da su gereksinimi Aykırıçay, Başgöz Kaynağı ve Badil pınarlarının yanı sıra -savaş hali ya da kuraklık olasılığı düşünülerek- sarnıçlardan da sağlanmıştır. Akropol içinde de büyük bir sarnıç inşa edilmiştir; Bouleuterion'un güneyinde bulunan

sarnıcın boyutu 6,30x6,50x24 metredir; ana kaya oyularak oluşturulmuş sarnıcın tabanı pişmiş toprak plakalarla kaplanmıştır; sarnıcın güneydoğu köşesinde temizlik yapılabilmesi için bir 'savak' konulmuştur; üstü ise -yukarıdaki Ticaret Agorası seviyesinde- beşik tonozla kapatılmıştı. Sarnıcı besleyen yağmur ve kaynak sularını getiren suyunun izine üst seviyelerdeki yapılar arasında rastlanmaktadır.

Helios Tapınağı.

Helios Tapınağı.

Helios Tapınağı, Ticaret Agorası'nın kuzeyinde bulunduğu üst terasta yer almıştır. Ana kayanın düzeltilmesiyle oluşan alanda inşa edilen tapınak binası 6,40x9,40 metre boyutundadır; propylonu (anıtsal girişi) batıda olan tapınağın cephesi güneye bakmaktadır. Yerel adı Sozon, Yunancası Helios olan güneş tanrısının Arykanda'daki varlığını antik kaynaklardan bilmekteyiz. Helios Tapınağı çevresinde ele geçen Helios'a adanmış çok sayıda adak steli bulunmuştur; yine tapınak basamakları yanında bulunmuş "*Helion...*" yazıtlı ve Helios'un ışın tacı kabartmalı betimlemelerinin yer aldığı taştan yapılma altarcıklar bulunmuştur; ayrıca Arykanda sikkelerinde Helios'un ışın tacı, portresi ve at yanında olan betimlemelerine sıkça rastlanmaktadır; tapınağın kent içindeki konumu işleviyle örtüşmektedir; günün ilk saatlerinden başlayarak batımına kadar tapınak güneş ışınlarını doğrudan almaktadır.

Ticaret Agorası, Helios Tapınağı'nın güneyinde alt terasta yer alır; birisi küçük, diğeri büyük boyutlu iki dikdörtgen alanın birleşmesinden oluşmuştur; güney ve doğusunda sağlam teras duvarlarla sınırlanır; kuzeyde ise

Ticaret Agorası.

ana kaya tıraşlanarak eşit boyutta 12 dükkân inşa edilmiştir; olasılıkla dükkânların önüne iki basamakla çıkılan bir stoa yer almaktaydı. Agora içinde yer alan dükkânların işlevleri kesin olarak saptanamamıştır; içlerinden iki dükkân içindeki buluntular sonucu birincisinin heykelticiler satan, diğerinin ise suya gereksinim duyulan yiyecek maddeleri satan bir dükkân olabileceği kanısına varılmıştır. Ticaret Agorası içinde kazılarla ele geçen sikkeler M.Ö. 2. yüzyıla, M.S. 4. yüzyıl arasına tarihlenmektedir; bu tarihlenme aynı zamanda agoranın işlevini sürdürdüğü zaman aralığını da ortaya koymaktadır.

Arykanda'da sosyal ve ekonomik yaşamın dönemlere göre değişip, farklılıklar gösterdiğini -kazılar sonucu ortaya çıkarılan- kentteki yapıların özelliklerinden anlıyoruz. Hellenistik Dönem öncesinde küçük, kabuğuna çekilmiş kent, Hellenistik Dönem ve Roma Dönemi'nde gelişip, zenginleşmiştir. Bu gelişim ve zenginleşmede Arykanda'nın rahat ulaşılabilirliği, çevresinde gür sedir ormanları ve av hayvanlarının bol oluşu ve su kaynaklarının fazlalığı etken olmuştur. Hellenistik Dönem'de artan kereste ticareti de kentin zenginleşmesinin etkenlerinden birisidir;

1- Arykanda'da bulunmuş Roma İmparatoru Gordianus Pius III. (M.S.238-244) Elmalı Müzesi.
2- Arykanda'da bulunmuş heykel parçası. Elmalı Müzesi.
3- Athena. Elmalı Müzesi.

*Arykanda'da bulunmuş Aphrodite kabartması.
Elmalı Müzesi.*

Roma Dönemi'nde de artan zenginlik ve dışarıyla kurulan ticari, siyasi ilişkiler kentin sosyal yaşamında da değişiklikler getirmiştir; Roma mimarisinin konutlarda uygulanması, Roma mutfağı ve sosyal yaşamının kente girmesine neden olmuştur. Kent zenginlerinin lüks şatafatlı yaşamı orta kesimi de etkilemiş, lüks villalar ve anıt mezarlar yapılmıştır. Anıt mezarların çoğunun kereste ticaretiyle uğraşan kişilere ve ailelerine ait olması bu gelişimin sonucudur. Zengin, varlıklı kişilerin yaptırdığı villa türü büyük yapılara Arykanda kentinin batısında sıkça rastlanmaktadır; kazılar sonucu ortaya çıkarılan

1- Arykandada bulunmuş heykel parçaları.

2- Pismiş toprak kaplar, Elmalı Müzesi.

3- Sunak üzerindeki yazıtta "Hieron, her şeyi duyan Tanrıça Melibthera ya bu aileği sundu" yazılıdır. Elmalı Müzesi.

4- Arykandada bulunmuş metal eserler. Elmalı Müzesi.

5- Bir konuta ait taban mozaikleri.

yapılar büyüklüğü ve mimari yapısıyla dikkat çekicidir; bir avlunun etrafında sıralanmış, tabanı mozaiklerle kaplı odalar evlerin zemin katını oluştururlar; zeminde, mutfak, kiler ve hizmetli odaları bulunur; üst kat ise ahşap hatıllar üzerinde yükselir; oturma ve misafir odaları kentin güzel manzarasına dönük inşa edilmiştir. Gelir seviyesi daha düşük kesimler olasılıkla kentte 'Yamaç Evleri' ismiyle tanımlanan -kentin batısındaki dik yamaçlarda - konutlarda oturmaktaydılar; ana kaya tıraşlanarak oluşturulmuş bu konutlarda, alt katta ışık, kiler ve mutfak, üstündeki ahşap katta ise oturma odaları bulunmaktaydı; evlerin çevresinde çok sayıda mezar da bulunmaktadır; buradaki yerleşimin bir dönem terk edildiği, kentte, M.S. 141 ve 240 yıllarında yaşanan deprem yıkımının ardından halkın bir kısmının bu mağara mezarlara ve 'Yamaç Evleri' ne tekrar geri döndükleri düşünülmektedir.

'Şaraphane'

olarak tanımlanmış yapı, kent merkezinin güneybatısında ve en alt seviyesindedir; 5,00x5,60 metre boyutlarında olan evin zemin katında şarap üretiminin yapıldığı ışık bulunur; üzümlerin

Kentin batısında, Finike-Elmalı karayolunun kuzeyinde bulunan kaya mezarı.

preslendiği, suyunun kanallarla akıtıldığı üretim yeri ana kaya oyularak oluşturulmuştur; içerisinde yapılan kazılarda buluntular arasında cam kadehler, toprak kaplar ele geçmiştir; buluntuların M.Ö. 5. yüzyıla kadar geçmişe uzandığı anlaşılmıştır; 'Şaraphane' olarak tanımlanan yapının M.S. 4. yüzyıla tarihlenen buluntuları arasında çok sayıda kadehin ele geçmesi daha ileri dönemlerde yapının, üretimin yanı sıra bir meyhane olarak da kullanılmış olabileceğini akla getirmiştir.

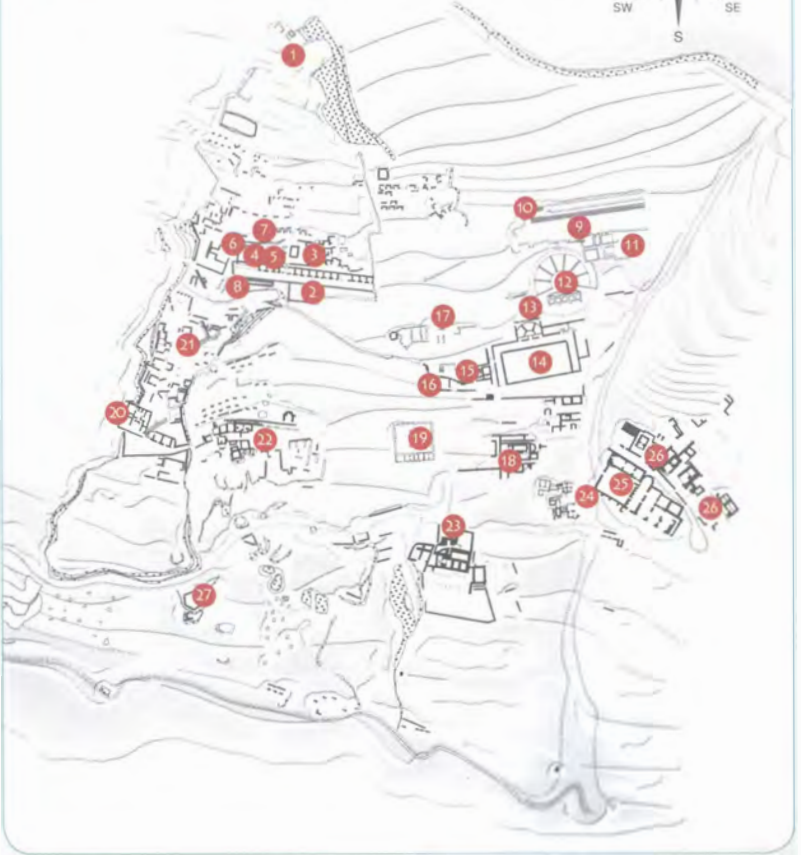
Kentin batı yakasında da nekropol alanı bulunmaktadır; bu bölümde de tonozlu anıt mezarlar vardır. Finike-Elmalı yolunun ören yeri sapağı yakınlarında, güney yamaçlarda ana kayalara oyulmuş ev tipi mezarlara da rastlanır; bu anıt mezarlarda Likya evlerinin tipik özellikleri görülür; ana yolun kuzey tarafındaki yamaçlarda bulunan bu anıt mezarlar Aykırıçay kaynağının çıktığı yerde, dinlenme tesislerinin çevresindedir. Batı nekropolü üzerinde farklı mezar tiplerine de rastlanır; mağara mezarlar kentin batı yamaçlarında yer alır. Kentte bulunmuş bir başka tür mezar da önlerinde avlusu olan, -mağara mezarlar gibi- ana kayaya oyulmuş gömü odasının olduğu mezarlardır; bu odalarda bulunan duvarlarda ölü hediyelerinin konulduğu nişler vardır. İçlerinde 2 ya da 3 kline bulunan mezarların kapıları sürgülü taştan ya da ahşaptan açılır-kapanır şekilde yapılmıştır.

ARYKANDA

- 1- Gözetleme Kulesi
- 2- Ticaret Agorası
- 3- Helios Tapınağı
- 4- Boulenterion
- 5- Arşiv Yapısı
- 6- Sebastaion - Kutsal Ev
- 7- Mağara Mezarları
- 8- Sarnıç
- 9- Stadion
- 10- Kutsal Alan
- 11- Bizans Evi
- 12- Tiyatro
- 13- Odeion
- 14- Devlet Agorası

- 15- Prytaneion
- 16- Nymphaion
- 17- Yamaç Hamamı
- 18- Bazilika
- 19- Sebastaion - Traian Tapınağı
- 20- Batı Roma Villası
- 21- Batı Yamaç Evleri - Villaları
- 22- Doğu Yamaç Evleri - Villaları
- 23- Naltepesi Yapıları ve Hamamı
- 24- Küçük Hamam
- 25- Büyük Hamam - Gymnasion
- 26- Doğu Nekropolü
- 27- Şaraphane

- Yükseklikler
- Orman Yolu
- ≡ Su Kanalı
- ≡ Duvar İzci
- Duvarlar
- Merdivenler
- Yontulmuş Kayalar
- ... Kayalar

LİMYRA

"...M.Ö. 1. YÜZYILDA
KRAL PERİKLES İSMİ ÖNE ÇIKAR;
KRALIN LİMYRA'YI MERKEZ YAPARAK
LİKYA KENTLERİ ÜZERİNDE HAKİMİYET
KURMA ÇABALARINI
YAZITLARDAN ÖĞRENİYORUZ..."

Lımyra Tiyatrosu ve kentin içinden geçen Lımyros suyu.

Akarsuların oluşturduğu, Limyra yerleşiminin önünde denize kadar uzanan -üzerinde narenciye bahçeleri bulunan- verimli Finike Ovası.

Limyra kent yerleşimi Finike İlçesi'nin 5 kilometre kuzeydoğusunda, 1223 metre yüksekliği olan Toçak Dağı'nın eteklerinde ve güneyindeki ovada yer alır. Antik yerleşime Finike-Elmalı yoluyla ulaşılır; antik yerleşim içinden geçen yol aynı zamanda Kumluca İlçesi'ne çıkar. Kent yerleşimi, günümüz Yuvalar Köyü'yle iç içedir. Kent yerleşimi içinde kalan 'Yamaç Evleri', Nekropol, Kale, Perikles Heroonu, Tiyatro Toçak Dağı'nın güney eteklerinde yer alır. Tiyatronun önünden geçen Kumluca-Turunçova yolunun güneyindeki verimli ova kesiminde kent yerleşimi devam eder; Surlar, Ana Cadde, anıt yapılar, Hamam ve Kilise kalıntıları bu bölüm içindedir; ova içindeki yerleşimde meydana gelen çöküntüler nedeniyle kent yerleşiminden Limyros suyunun kaynakları çıkmaktadır; ovadaki bu kalıntıların bir kısmı bu kaynak suyunun altındadır.

Tiyatro.

Limyra, liman yerleşimi, köyleri, mezraları, kale ve nekropol alanıyla birlikte yaklaşık 140 km²'lik bir alanı kaplamaktadır; bu alanın 69 km²'si verimli tarım topraklarını oluşturur. Bu denli geniş bir alan, kuzeydeki Toçak Dağı eteğinde, 315 metre yükseklikteki kaleden denetleniyor ve yönetiliyordu. Günümüzde bu tarım alanlarında Türkiye'nin nitelikli narenciye ürünleri (portakal, mandalina vb.) yetiştirilir. Limyra yerleşiminde 1969 yılından bu yana yapılan kazılarla kent içindeki birçok yapının varlığı ortaya çıkarılmıştır. Kazılardaki buluntular kentin tarihine ışık tutacak niteliktedir; kazı buluntuları Antalya Müzesi'nde sergilenmektedir.

*Limyra yerleşiminde bulunmuş pazarda toprak kaplar.
Antalya Müzesi.*

1- Xütabura'nın mezarında bulunmuş ültü beldiyelere arasında tanrıça figürini.
Antalya Müzesi.
2- Pışmış toprak figür.
Antalya Müzesi.

Limyra'da bulunmuş seramik kap parçaları. Antalya Müzesi.

Nekropol V'de 5 numaralı mezarda bulunan kahyeskrater (içki kabı) parçasında Nike dört atlı arabada betimlenmiştir.
Antalya Müzesi.

Antik Dönem'de Zemuri olarak bilinen Limyra yerleşiminin Hitit kaynaklarında da ismi geçmektedir; 'Lukkalılar'ın yaşadığı yer içindeki Limyra bölgesi Hitit kaynaklarında "Zumarri" olarak geçmektedir. M.Ö. 5. yüzyılda Limyra'nın Ksanthos'taki Kuprili yönetiminde olduğu bilinmektedir; M.Ö. 4. yüzyılda kral Perikles ismi öne çıkar; kralın Limyra'yı merkez yaparak Likya kentleri üzerinde hâkimiyet kurma çabalarını yazıtlardan öğreniyoruz; bölgenin Pers egemenliği altında olduğu dönemde kralın satraplar isyanında Likya kentleri arasında etkin rol oynadığı bilinmektedir. Bu dönemde birçok mezar anıtında kral Perikles'in ismi geçmektedir; kralın portresi birçok Limyra sikkesine basılmıştır; kral bu dönemde sikkelerin basılması için Yunan

Perikles Heroonu.

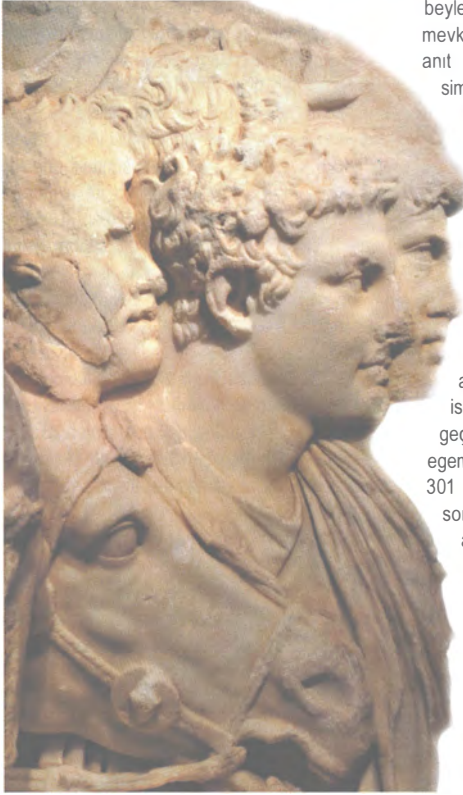

Nekropol II içindeki kaya mezarı kabartmasında bir aile betimlenmiştir.

Nekropol II içinde bulunan mezar.

sanatçıları getirtmiştir; bir yazıtta kralın Zeus adına bir sunak yaptırdığı, yasaların oluşmasında da etkin rol oynadığı yazılıdır. Satrap isyanında Likyalılar Satrapların yanında Pers kralı II. Artakserkses'e karşı savaşmışlardır; büyük kral bu savaşta Karia satrapı Mausolos'a, tarafına geçmesi koşuluyla Likya topraklarını vereceğini vaat etmiştir; Mausolos'un taraf değiştirmesi savaşın seyrini değiştirmiştir; büyük kral, Likyalıları isyancıların yardımıyla yenmiş ve Perikles'in de egemenliğine son vermiştir. Hekatomnoslara yenik düşen Likyalılar Ksanthos'ta kurulan Kariyalı beylerin yönetimine girmiştir; benzer yönetim şekli Limyra'da da uygulanmıştır. Satrap isyanları sonrası büyük yerleşime sahip Limyra'nın gelişimi ve zenginliği sona ermiştir. Bu döneme ait Kariyalı

*Gaius Caesar'a adanmış Sebasteion (baş mezar) kabartması.
Antalya Müzesi.*

*Barok etkileri görülen Sebasteion naosundaki
metoplardan detay. Antalya Müzesi.*

beylerin tümülüslerine kalede ve Delice Dere mevkiinde rastlanmaktadır. Kaledeki tümülüs anıt mezarının sunağında Hekatomnosların simgesi çift balta betimlemesi bulunmaktadır. Kariyalı beylerin, Büyük İskender'in bölgeye gelişine kadar egemenliklerini sürdürdükü sanılmaktadır. İskender, Pers işgaline son vermesinin ardından bölgeye Pamfilya ve Likya satrapı olarak Giritli Nearchos'a bırakmıştır. İskender'in ani ölümünün ardından M.Ö. 321 yılında imparatorluk parçalara ayrılmış, Frigya, Lykaonia, Pamfilya ve Likya bölgesi Antigonos Monophtalmos'un egemenliği altına bırakılmıştır; M.Ö. 309 yılında ise I. Ptolemaios Likya yarımadasını ele geçirmiştir; Ptolemaioslar bölgede yüz yıl egemenliklerini sürdürmüşlerdir. Bölge, M.Ö. 301 yılında kısa süre Lysimakhos yönetimi sonrası tekrar Ptolemaiosların egemenliği altına girmiştir. I. Ptolemaios'un kent istilası sırasında Limyra'yı savunarak başarı göstermesi sonunda kralın adına kent merkezi içinde bir kral evi (Ptolemaion) inşa edilmiştir. Yerleşim içinde bulunan bir yazıtta Mısır kralı I. Ptolemaios'un Likya'yı iki bölüme ayırarak bir üst ve alt yönetici atayarak yönettiği bilinmektedir. M.Ö. 197 yılında yine kısa süre -tekrar Suriyelilerin- Seleukos kralı III. Antiochos'un egemenliği altına girmesinin ardından bölge Romalılar tarafında Rodos'un kontrolüne verilmiştir.

Roma'ya, Rodos baskılarının sık şikâyet edilmesinin ardından M.Ö. 167 yılında Rodos egemenliği son bulmuştur. M.Ö. 2. yüzyılda Likya Birliği'nin oluşup geliştiği dönemde Limyra, birçok Likya kenti gibi birlik sikkeleri basmıştır. M.S. 43 yılında Claudius zamanında Pamfilya'yla birlikte diğer Likya kentleri gibi Limyra'da Roma'nın Asia eyaleti içinde yer almıştır. Kent, Perikles sonrası en parlak dönemini M.Ö. 1. yüzyıl - M.S. 2. yüzyıl arasında yaşamıştır. Roma İmparatorluk Dönemi'nde Limyra birçok anıt yapılarla süslenmiş, bu dönemde öle geçen - imparator Commodus zamanında - bir yazıtta Limyra metropollükle onurlandırılmıştır. M.S. 141 yılında meydana gelen depremle zarar gören kentin, Rhodiapolisli Opramoas'ın yardımlarıyla

Ptolemaion naosunun oturduğu alan.

Ptolemaion'un konik çatısındaki pal motifli bezemeleri.

Ptolemaion naosu metopları üzerindeki bir blokta yer alan Lapith ve Kentaur Savaşı. Antalya Müzesi.

tiyatrosunun yanı sıra diğer yapıları onarılmıştır. Doğu Roma (Bizans) Dönemi'nde piskoposluk merkezi olarak varlığını sürdüren Limyra 7. yüzyıldan 9. yüzyıla kadar süren Arap ve Pers akınlarından olumsuz etkilenmiştir. Meydana gelen toprak çöküntüleriyle iyice küçülüp daralan kent bu tarihten sonra terk edilmiştir.

Limyra kent yerleşimi, Turunçova-Kumluca karayolunun Saklısu mevkiinin güneyindeki ova içinde ve kuzeydeki Toçak Dağı eteklerinde yoğunlaşmıştır. Ova içindeki yerleşimde Ptolemaion, Kenotaph, Sütunlu Cadde, Piskoposluk Kilisesi, Piskoposluk Sarayı,

Hamam kalıntıları ve Güney Nekropolü içindeki anıt mezarlar yer alır; karayolunun kuzeyinde ise tiyatro, Toçak Dağı eteklerine doğru birçok yerde uzanan nekropol alanı, Perikles Heroonu ve akropol içinde bulunan kale, kilise ve şapel bulunur. Ovadaki yerleşimlerin içinden Limyros suyunun kaynakları akar; bu kısımdaki anıtların bazıları akan suyun kıyısında ya da altındadır. Bu alanda bölgeye en son gelen Türkmen aşiretlerinin izini taşıyan 'Kâfi Baba' isimli bir Bektaşî tekkesi yer alır. Limyra yerleşimi içinde bulunan anıtların görkemli kabartmaları günümüzde Antalya Müzesi salonlarının gözde eserleri olarak sergilenmektedir. Kuzeyde Toçak Dağı yamacında bulunan Heroon ve anıt mezarların görünümü oldukça etkileyicidir; kentin beş ayrı yerindeki nekropol alanındaki anıt mezarların dikkat çekici kabartmaları Limyra'nın tarihine ışık tutan betimlemeler içerir.

Ova içindeki yerleşimde bulunan **Ptolemaion**, M.Ö. 3. yüzyılda I. Ptolemaios anısına yaptırılmış görkemli bir anıttır ve imparator kültü olarak kullanılmıştır. Bu dönemde kuzeyden gelen Galat kabilelerinin Likya kenti Tlos'un yanı sıra Limyra'yı da istila ettikleri bilinmektedir; Tlos'taki saldırıyı geri püskürten Ptolemaios komutanının anısına bir heykel dikilmiştir; Limyra'da da, Milyas üzerinden Arykandos Vadisi'ni geçerek kenti istila eden Keltler'e karşı Mısır ordusunun başarı kazanması sonucu krala adanan bu anıt yapılmıştır. Batı kent içinde Bizans duvarı altındaki yapı kalıntıları 1986 yılındaki kazılarla ortaya çıkarılmıştır. Anıtın naosu, kare planlı 10 metre yüksekliğindeki masif bir podyum üzerinde yer alır. Anıtın arşitravı üzerinde metoptriglif frizler yer almaktadır. Podyumun kuzey cephesindeki metop ve triglif frizleri üzerinde Kentauromakhî betimlemeli kabartmalar bulunur; kalıntılar üzerinde yapılan araştırmalarda anıtın köşelerinde Halikarnassos aslanları ya da Belevî anıtındaki aslan-grifonların benzeri aslanlar bulunmaktaydı; kötülöklere karşı koruyucu (apotropeik) aslanlar koşar vaziyette ve başları dışarıya doğru heybetle bakmaktaydı. Bu alt yapı üstünde Hellenistik mimari özellikleri taşıyan cellası sütunlarla çevrili bir yapı olmalıydı; anıtın olasılıkla doğu yönüne bakan bir kapı ve

*Ptolemaion naosu metopları üzerinden bir detay.
Antalya Müzesi.*

penceresi olduğu sanılmaktadır; cella duvarı ile sütunların arasındaki boşluğu boyalı rozetlerle bezeli kasetli bir tavan örtmekteydi. Üzerinde çok kaliteli bir işçilik gözlenen yapının Dor düzeninin ağırlığı görülmesine karşılık anıtın üst yapısında İon düzeninin zarif izlerine rastlanır. Anıtın yuvarlak çatısının orta akroterinde Korint düzeni ağırlığı vardır; bu kısımda anıtın koruyucusu olarak akantus yaprakları arasında Mısır'ın zehirli yılanları yer almıştır. Anıt, bu görünümüyle Hellenistik bir hükümdar naosu olarak tanımlanmıştır. Araştırmalar sonucunda anıtta bir de mezar odası olabileceği düşünülmüştür; çevrede ele geçen bazı heykel parçacıkları, cellanın üstünde imparator çiftine ait bir heykelin olabileceğini düşündürmektedir.

Ptolemaion podyumu kuzeybatı köşesindeki başka bir aslanın başı. Antalya Müzesi.

*Ptolemaion podyumu kuzeybatı köşesindeki aslan 'torso'su.
Antalya Müzesi.*

Limyra'nın aşağı şehir kısmında, bataklık alanda yer alan önemli bir anıt yapı da imparator Augustus'un torunu Gaius Caesar'a adanmış **Kenotaph**'tır (boş mezar). Augustus'un özenle kendisinden sonra Roma tahtı için hazırlayıp yetiştirdiği torunu, imparatorluğun doğusundaki sorunları gidermede de uzmanlaşmıştı; Ermenistan'da aldığı bir yarayla Suriye'ye geçerken Limyra'da -M.S. 4 yılının Şubat ayında- ölen Gaius Casear, günümüzdeki Antakya kentinden bir gemiyle Roma'ya gönderilmiştir; anısına Limyra'da bir Kenotaph yapılmıştır. Anıt, 17 metre genişliğinde kare bir podyuma oturmaktadır; podyumun yüksekliği en alt basamaktan itibaren 4,70 metredir. Podyumun üstünde ise Opus Caementicium (Roma betonu) tekniğiyle yapılmış masif yapı mermer bloklarla kaplanmıştır; anıtlı ilgili ele geçirilen 8 parçalık insan boyutundaki kabartmalarda Caesar'ın etkinlikleri işlenmiştir; olasılıkla betimlemelerde yenilik hareketleri, barbarlar ve kutsal tanrılara yönelik atlaşmaları anlatılmak istenmiştir. Anıtın temenosundaki yapım yazıtındaki bilgiler yapının bir imparator kültüne hizmet ettiğini açıklar niteliktedir. Anıtın çatısı piramidal ya da farklı bir üslupla yapıldığı konusunda kesin bilgilere ulaşılamamıştır. Anıtın yapılacağı alan Limyra kenti tarafından verilmiş, yapım masrafları da Likya Birliği bütçesinden karşılanmıştır; anıt, imparator ailesi, Roma Senatosu ve Likya Birliği meclisinin almış oldukları ortak karar sonucu yapılmıştır.

Limyra'da kıyı şeridinin çökmesi nedeniyle kent içinde patlak veren Limyros suyu yatağında ve bataklık alanda birçok tanımlanamayan yapı kalıntıları bulunmaktadır. Limyra **Devlet Agorası** da bunlardan birisidir. Antik Dönem'de devlet agoralarının kutsal bir alanın yakınında olabileceği düşüncesiyle kazı ekibinin incelemeleri sonunda doğu şehirdeki hamamların güneyinde, büyük caddenin üzerinde olabileceği düşünülmektedir.

Roma İmparatorluk Dönemi'ndeki yapılaşma içinde yer alan **hamam** kompleksi doğu şehirdedir; kaynak gölcüğünün önünde bulunan

Kenotaph'ın (boş mezar) günümüzdeki görünümü.

hamam yapısının bazı bölümleri günümüze sağlam ulaşmıştır; künk ısıtma boruları, mermer kaplama kalıntıları görülebilmektedir. Geç Antik Dönem'de kullanılmayan hamamın taş blokları kent surunun yapısında kullanılmıştır.

Kenotaph üzerinde bulunan kabartma. Antalya Müzesi.

güneş ve yağmurdan korumasının yanı sıra hareketli ortamlardı. Sütunlu caddelerde monotonluğu aşmak için aralıklarla çeşme, galeri türünden yapıların yanı sıra girişteki anıtsal kapılar inşa ediliyordu. Limyra'daki Sütunlu Caddenin başlangıç noktası kentin güney-

Kent surları içinde

varlığı saptanan yollardan bir tanesi doğu şehrin kapısından başlayarak batıda Piskoposluk Sarayı olarak bilinen yapıya doğru uzanır; diğer yol güzergâhı da Ptolemaion güneydoğusunda yer alır; tabanı dört köşe kireç taşı bloklarıyla kaplı, 8,20 metre genişliğindeki cadde üzerinde aralıklı sütunlar diziliydi. Üzeri yağmur sularını akıtacak eğimde çatıyla kaplıydı. İmparatorluk sınırları içinde Roma mimarisinde sıkça rastlanan bu tür caddeler -kente kattığı estetik görünümü,

doğusudur; bazı noktalarda Limyros suyu Sütunlu Caddenin içinden akar. Alt katmanlarda, kentin erken dönemlerine ait düzgün cadde ve sokaklarının yeni kazılarla ortaya çıkarılabileceği düşünülmektedir.

Batı şehirde yapılan kazılar sırasında, 4 metre yüksekliğinde, 9 ton ağırlığındaki bir eşik taşı ortaya çıkarılmıştır; bu alanda kral Perikles'in Pers satraplarının benzeri bir saray

Kenotaph bloğunda bulunan kabartma. Antalya Müzesi.

Kenotaph üzerinde bulunan kabartması tabirpolmuş blok. Antalya Müzesi.

Limyros suyunun üzerinden geçtiği kent kalıntıları.

Roma köprüsü üzerinde yer alan araba yolu.

yaptırması olabileceği düşünülmektedir. Bu kısımdaki kazılarda -5,40 metre uzunluğunda üzerinde yaprak bezeli- iki eşik taşı daha ortaya çıkarılmıştır; ayrıca bu alanda M.Ö. 10. ve M.Ö. 7. yüzyıla tarihlenen keramik parçaları bulunmuştur.

Limyra kentinin içinden çıkan kaynak sularının yanı sıra yakın çevresinden akarsular geçer; bu akarsuların üstünde ulaşımı sağlayan köprüler bulunur; Alakırçay'ın (Limyros) bir kolu üzerinde Nekropol V'in doğusunda 360 metre uzunluğunda bir **Likya Köprüsü** narenciye ve sebze bahçeleri içinde uzanır; 28 kemerli köprünün ayakları Alakırçay'ın getirdiği alüvyonların altında kalmıştır. Çifte tuğlalar kireç harcıyla tutturularak kemerleri yapılmıştır. Köprünün üstünde yine harçla tutturulmuş geniş kireç taşı plakaları zarif bir görüntü oluşturur. Köprünün uzunluğu ve büyük kısmı ayaklarının moloz yığını içinde kaybolması Alakırçay'ın Antik Dönem'den bu yana yatağını sık değiştirdiğini göstermektedir. Köprünün yakınlarında bir değirmen içinde bulunmuş M.Ö. 199 yılına tarihlenen mil taşı bu güzergâh üzerinden Arykandos Vadisi ve Milyas'a giden yol olduğunu gösterir. Alakırçay üzerindeki köprü Limyra'yı doğusunda bulunan Korydalla, Rhodiapolis ve Gagai'ye bağlamaktaydı.

Limyra Tiyatrosu.

Aspendos Tiyatrosu'yla benzerlik gösteren **Limyra Tiyatrosu** antik kentin içinden geçen asfalt yolun kuzey bitişiğindedir; ilk yapılışı olasılıkla M.Ö. 1. yüzyılın yarısına tarihlenebileceği düşünülmektedir. Sonraki dönemlerde M.S. 141 yılındaki depremle yıkılan

yapının Rhodiapolisli Opramoas tarafından 10 bin dinarlık yardımla onarıldığı Rhodiapolis'teki Opramoas anıt mezarı yazıtında belirtilmektedir. M.S. 2. yüzyıl sonundan başlayarak yapı üzerinde Roma mimarlık anlayışının izlerini görmek olasıdır. Oturma sıraları diazomanın üstüne kadar sağlam ulaşmıştır. Kazılarla sahne binasına ait birçok bezemeli bloklar ortaya çıkarılmıştır; bu bezemeler arasında zengin motiflerle işlenmiş bir friz dikkat çeker. Tiyatronun yapılış evreleri yapının birçok yerinde belirgindir; orijinal hali yuvarlak olan orkestra, sonraki dönemlerde at nalı şeklindeki caveaya uygun şekilde düzenlenmiştir; orkestranın her iki yanında birer tonozlu giriş bulunur; istinat duvarı etkileyici kabartmalı taş örgüsüne sahiptir. Başlangıçta bir Roma tiyatrosu üslubuyla tasarlanmış tiyatroda ilerleyen dönemlerde değişikliklere gidilmiştir. Tiyatronun orta yolunun altında 17 oturma sırası 10 ışınal'merdivenle bölünür; üst kısımda ise 10 oturma sırası yer alır. Tiyatro yaklaşık 2800 kişilik seyirci kapasitesine sahiptir.

Limyra'da ova yerleşiminin kuzeyinde bulunan Toçak Dağı'nın 315 metre yükseklikteki yamacında Perikles'in kurduğu kale yer alır; konumu gereği "*ele geçirilemez*," hissi uyandırır; tüm Finike ovasına hâkim, çok eğimli bir arazide kurulmuştur. Kale içinde doğal kayaya oyulmuş çukurların bulunduğu alan Pers ateş sunaklarının yerleşmiş benzeridir; kalede su gereksinimini sağlamak üzere sarnıçlar inşa edilmiştir. Kale içinde Perikles'in bir sarayı olacağı düşüncesi araştırmacılar arasında kabul görmemiştir; kralın, çok zor ulaşılabilir bir yükseklikte saray kurup, konuklarını ve elçileri burada ağırlaması olanaksızdır. Ulaşılması imkânsız görünen kalenin savunma ve olağandışı koşullarda bir yönetim yeri olabileceği varsayımı bilim insanları arasında kabul görmüştür.

Kral Perikles'in Anıt Mezarı (héroon), Toçak Dağı yamacında bulunan kalenin güneyinde -üst kale duvarının orta hizasında görülebilecek şekilde- inşa edilmiştir. Limyra kentinin içinde bulunduğu ovaya hâkim, ön cephesi güney yönde Akdoniz'e bakan anıt mezar doğal kayalık alanın oyulmasıyla açılan teras üzerindedir;

1- Perikles Heroonu, Limyra'nın da içinde olduğu otaya bakını konumdadır. 2- Heroon'dan geriye kalmış bir blok.

20x20 metrelik bir doğal kayalık alandan çıkarılan taş bloklar da anıt mezarın yapımında kullanılmıştır. Anıt, 10x7 metrelik bir temel üzerinde yükselmekteydi. Anıtsal yapı, kralı kahramanlık seviyesine yükselişini vurgulamak için Yunan tapınak tipinde inşa edilmiştir; anıtın çatısını taşıyıcı olarak sütunlar yerine 'karyatit'ler (kadın heykeli biçimli taşıyıcı sütun) kullanılmıştır. Cellaya girişi, kireçtaşından yapılmış, üzerinde metal çivi başı taklidi kabartmalarının bulunduğu bir kapıyla sağlanmaktaydı. Ölü kültü ise -sunağın bulunduğu- kuzey terasta yapılmaktaydı. Kazılarla ortaya çıkan buluntular arasında adak eşyaları ve koku şişesi yer almaktadır; veriler ışığında anıt mezarda Hellenistik Dönem'in sonuna kadar ölü kültü ayakta kalmıştır. Anıt mezarın güney ve kuzey cephe alınlığının ortasında ve köşelerinde akroterler bulunmaktaydı; kuzey alınlığına ait parçalar restore edilerek ayağa kaldırılmıştır; kuzey akroterlerde Perseus'un Medusa'nın başını kesiş anı betimlenmiştir; orta akroterde Perseus başını kestiği Gorgo-Medusa'dan hızla

KRAL PERİKLES HEROONU (ANIT MEZARI)

Heroon'un kuzeydeki orta akroterinde 1,50 metre boyundaki Persus'un başını kestiği Gorgo-Medusa'dan buğla uzaklaşması betimlenmiştir.

uzaklaşmakta, köşe akroterlerinde ise Medusa'nın ölümsüz kız kardeşleri kaçışmaktadır. Güney cephe alınıltaki akroterler ise ele geçirilememiştir; anıtın çevresinde bulunan küçük heykel parçacıklarından yola çıkan bilim insanları olasılıkla orta akroterde Likya'nın ünlü kahramanı Bellerophon'un Pegasus üzerinde bir heykelinin, köşe akroterleri olarak da Bellerophon'un düşmanları Khimara, Solym'ler ya da Amazonlar heykellerinin yer alabileceğini öne sürmektedirler. Anıtın, cellasının uzun kenar duvarlarının dış yüzeylerinde kabartma frizler bulunmaktadır. Frizlerin uzunluğu toplam 6 metredir; friz, her biri 2 metre olan üç bloktan oluşmaktadır. Cellanın doğu ve batısındaki iki uzun duvarında da aynı konu işlenmiştir. Friz içindeki figürler kuzeyden güneye -kaleden kente- doğru ilerlemektedir. Simgesel bir geçit alayının yer

Heroon'un cellasının doğu ve batısındaki iki uzun duvarında da aynı konunun işlendiği kabartmalar. Antalya Müzesi.

aldığı frizde, savaş arabası içinde en başta -zirhlı ve miğferli- Likya kralı bulunmaktadır; sürücü, arabayı çeken dört atı güçlükle zapt etmektedir. Kralın arkasında askerler, saray görevlileri müzik eşliğinde ilerlemektedir. Önde mantolu üç küçük figürden birisi trompet çalmaktadır. Alayın en arka sırasında ise mızraklarıyla hücumu geçecek ordu mensupları yer almaktadır. Alayın orta kısmındaki altı atın sırtında Pers kralı Artakserk ve maiyeti bulunmaktadır; Pers kralı, atı ve giyim tarzıyla öne çıkmaktadır; başına büyük kralın kullandığı 'Tiara'yı takmıştır.

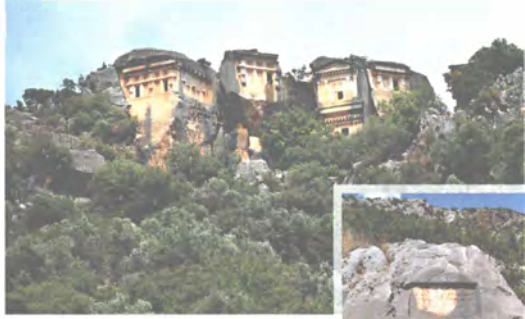
1- Heroon'un kuzeydoğusunda bulunan Gorgon. Antalya Müzesi.

2- Heroon'un kuzeydoğu köşesinde bulunan karyatid. Antalya Müzesi.

Limyra'da Toçak Dağı'nın güney yamaçlarında ovaya ve denize dönük 5 ayrı nekropol alanı içinde tespit edilebilmiş 400 anıt mezar bulunmaktadır; bu özelliğiyle Likya'nın en fazla anıt mezar barındıran nekropolüdür; M.Ö. 4. yüzyıla tarihlenen anıt mezarlar üzerindeki yazıtlar ve kabartmalar Limyra ve Likya tarihine ışık tutacak veriler içerir. Nekropol I, Limyra'nın batısında, Finike-Elmalı yolu üzerinde Turunçova'nın az ilerisinde bir tepenin yamacında yer alır; 7 mezardan oluşan grup Likya mezar tipinin dikkat çekici örnekleri arasındadır. Nekropol I alanında ayrıca Likya ahşap evlerini taklit ederek yapılmış bir anıt mezar daha bulunur. Nekropol II ise tiyatronun kuzeybatısında, Toçak Dağı yamacında, kentin batı kapısı yakınlarında yer alır; bu alanda yaklaşık 200 kaya mezarı ve lahit bulunur. Bu anıt mezarlar içinde kabartmaları ve yazıtlarıyla dikkat çeken mezarlar vardır; bu alanda olan Sidarios Anıt Mezarı ilk bulucusundan dolayı Cockerell Lahdi olarak bilinir; üzerinde çift dilli yazıt bulunan lahdin orta akroterinde bitkisel bezemeler bulunur. Aynı nekropol içinde bulunan Tebursseli'nin mezarı (140 no.) kabartmalarıyla öne çıkar; soylu, tımar beyi Tebursseli ve kral Perikles sırt sırta başka bir Limyralıyla (olasılıkla Lysander) yedi düşmana karşı çarpışmaktadırlar; betimlemede kral daha büyük gösterilmiş ve beş düşman askeriyle mücadele etmektedir. Anıt mezarın yazıtında yapının Tebursseli tarafından yaptırıldığı ve "...Zəzə'nin babası, Perikles'in krallığında Lysander'in kız kardeşini ve

Nekropol I alanında bulunan bir grup kaya mezarı.

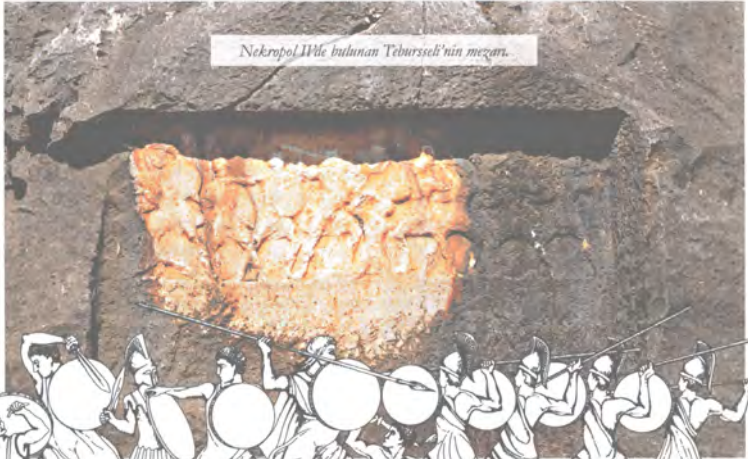
Nekropol II'de bulunan Tebursseli'nin mezarı.

Xñtabura'nınkini gömdü." yazılıdır. Nekropol II'deki kabartmalarıyla dikkat çeken diğer anıt mezar ise Xuwata'nın mezarı olarak bilinen yapıdır; büyük bir terası olan anıtın üzerinde bir heykelden esinlenerek insan boyutunda ikili savaşçı kabartması vardır. Bu mezarın alt kısmında da Masasi'nin karısı için yaptırdığı mezar yer almaktadır. Nekropol III, ise kentin doğu kapısı yakınlarında yamaç üzerindedir; bu alanda 52 mezar bulunur; bazılarının üzerinde yazıtlar vardır. Bu alanda Xñtabura'nın mezarı olarak bilinen hipoje-lahit mezara tiyatronun doğusundaki bir patika yolla çıkılır; bulunduğu doğal kayalık alanda açılan teras üzerine yerleştirilmiş kaidenin üstünde Likya ev tipi bir mezar, üstündeki de Xñtabura'nın kaide üzerindeki lahdi yer alır. Anıt mezarın alınlıklarında kartal grifonlar, kapak kısmında kanatlı karışık yaratıklar

*Perikles Heroonu'nun
cellasının da bulunduğu frizün çizimi.*

Nekropol II'de bulunan Tebursseli'nin mezarı.

Çizim: Nekropol II'de Tebursseli mezarının kabartmaları.

yer alır. Anıtın alt bölümdeki mezar odasına açılan kapısı doğu tarafta bulunur. Anıtın yakınında yapılan kazılarda ölü hediyesi olarak sunulmuş pişmiş toprak figürinlerin yanı sıra üçayaklı küçük bir kurşun masa bulunmuştur; masanın üzerindeki yabandomuzu, deniz ürünleri, turp ve bıçak kabartmaları dikkat çekicidir; bu kabartmalarda yabandomuzu, balık ve turp Xñtabura'nın en sevdiği yiyecekler arasında olmalıdır. Öbür dünyada da yaşamın sonsuza dek süreceği düşüncesiyle bu kabartmaların

yapılmış olduğu düşünülmektedir. Anıtın güney yüzünde Xñtabura'yı ölü ziyafet sahnesinde görmekteyiz; sağ yanında bir rahip, bir kurban ve kurban hizmetkârı bulunmaktadır. Anıtın batı yüzünde ise Xñtabura üstündeki giysileri çıkarmış vaziyette iki ölü yargıcının ortasında yer almaktadır; Zeus tarafından görevlendirilmiş, ölülerin kim olduğunu bilmeden ruhlarını araştıran yargıçlar olasılıkla Rhadamanthys, Minos ya da Aiakos olmalıdır. Nekropol III alanında, Limyra doğu şehri yakınında bulunan Kafi Baba

*Nekropol III'de, Limyra doğu şehri yakınlarında -Kaşı Baba Tekkesi
bitişğinde bulunan Kaineus Mezarı.*

*Nekropol III içinde bulunan
Xñtabura'nın mezarı. (1,2,3)*

Tekkesi'nin yakınında Kaineus Mezarı olarak bilinen iki katlı anıt mezarın kalıntıları vardır; iki katlı olduğu düşünülen anıt mezarın alt mezar odasından -yer çöküntüleri sonucu - bir su kaynağı çıkmaktadır; kaynak su önündeki alanda küçük bir gölcük oluşturmuştur. İlk görenlerin, su anıtının bir parçası olarak algıladığı mezarın çevresinde üst yapı parçalarının bir kısmının bulunmasıyla Xñtabura mezarına benzer bir yapı olduğu anlaşılmıştır. Hipoje-Lahdin bulunan parçaları arasında hareketli bir grifon avını canlandıran bölümü dikkat çekmiştir. Nekropol IV, Limyra'nın bir kilometre doğusunda Zengerler olarak bilinen çağdaş yerleşim yakınlarındadır; bu nekropol içinde bulunan Chrusti'nin mezarı olarak bilinen yapının İon üslubunda sütunları bulunur; yazıtında geçen “**esbbi**” sözcüğü “**at ustası**” anlamına gelir; bu isim, krallığın atlarının bakımından sorumlu bir mevki olmalıdır. Araştırmacılar, Nekropol IV alanında o dönemde krallığın atlarının yetiştirildiği bir hara olabileceğini düşünmektedirler. Nekropol V, Limyra'nın 2,2 kilometre doğusunda Limyra'nın Geç Klasik Dönem gömü alanıdır. Nekropol alanında 128 mezar bulunmaktadır; Limyra kent merkezine uzaklığı nedeniyle burada bir yerleşimin de var olabileceği düşünülmüştür; daha sonra Limyra'da ele geçen bir yazıtta bu bölgede Pernis isminde bir yerleşimin olduğu öğrenilmiştir; bu yerleşimin nekropol alanının yakınlarındaki bataklık alan olabileceği düşünülmektedir. Nekropol V alanında mezarların 89'u fasadlı oda mezarı, bir tanesi ev tipi mezar, 26 tanesi de lahit teknesi ve sandık biçiminde kayaya oyulmuştur. Bu nekropol alanında yapılan kazılar sonucu Limyra gömü geleneği üzerine aydınlatıcı veriler elde edilmiştir. Aile bireylerinin gömüldüğü fasadlı oda mezarlarında ölü sadece kline üzerine değil, içeride düzenlenmiş kalasların üzerine de konuluyordu; mezar hediyesi olarak çeşitli yiyecek ve içecekler kaplarla mezara bırakılmaktaydı; mezar hediyeleri arasında ayna, kalem, deniz kabuğu, kukla bebek bulunmaktaydı. Nekropol V alanında ortaya çıkarılan tümülüs tipi mezar ise ilgi

Nekropol IV'ünde bulunan kaya mezarları.

çekmiştir; Likya dışından bölgeye gelmiş bir kişi, kendi geleneklerine uygun bir mezar yaptırmıştır; bir lahdin üzeri duvar çemberi içine alınarak üstü toprak ve moloz taşlarla doldurulmuştur. Limyra'da bulunan beş nekropol dışında Roma İmparatorluk Dönemi içinde kentin güneyinde kurulmuş bir nekropol alanı daha bulunur; bu kısımdaki mezarlar genellikle lahitlerden oluşur.

Limyra'da Doğu Roma (Bizans) Dönemi'nden kalma **sur duvarları** doğu ve batı kenti içine alır; Hellenistik Dönem ve sonrası kalıntılarıyla örülen surlar çok sayıda devşirme mimari parça ve yazıtı bünyesinde taşır. Bu dönemde bölgede Hristiyanlığın yayılmasıyla birlikte tapınaklar ve kült alanları yıkılıp **kilise** ve şapel yapılmaya başlanmıştır; bu dönemde Myra'da bulunan ünlü Artemis Tapınağı yıkılarak ortadan kaldırılmıştır. Aziz Paulus'un misyonerlik faaliyetlerini sürdürdüğü dönemde tutuklanarak Roma'ya götürülmesi imparatorluğun baskılarının sürdüğü zamana denk gelir. Ancak 4. yüzyılda Roma İmparatorluğu tarafından yasal hale gelen Hristiyanlık, sonradan hızla yayılmıştır. Myra'daki St. Nikolaos Kilisesi'nin yanı sıra Limyra'da da dönemin kilise kalıntılarına rastlanmaktadır. Doğu kent içinde doğu-batı

doğrultuda uzanan caddé üzerinde Piskoposluk Kilisesi ismiyle anılan kilise yor alır; 40x25 metre boyutlarında olan yapının apsisi ve bir kısım duvar kalıntıları görülebilmektedir. Üç nefli bir bazilika olan apsisinin kuzeyindeki bölümde mozaikler görülmektedir; üzerlerinde Acholios

Ptolemaion'un üzerinden geçen Doğu Roma (Bizans) suru.

Üzerinden Limyros suyunun geçtiği kalıntılar.

Piskoposluk kilisesi apsisi.

ve Kyprianos yazıları okunmaktadır. Kilisenin 5. yüzyıl sonu yapıp, 8. yüzyıla doğru -Arap akınları ya da deprem sonucu- yıkıldığı sanılmaktadır. Piskoposluk Kilisesi'nin güneyinde bulunan bir başka yapı Piskoposluk Sarayı olarak geçer;

40x60 metre boyutunda olan yapı kullanılan mimari parçalar nedeniyle yapımının 5. yüzyıla tarihlenebileceği düşünülmektedir. Yapıdaki ön kazı çalışmaları sonucu kesin olarak Piskoposluk Sarayı olduğu kanıtlanamamıştır; bazı önermeler yapının bir hamam olabileceği yönündedir. Ptolemaion'un doğusunda kaidesine oturmuş yapı kalıntısı ise bir şapele aittir; güneydoğuya bakan yapı mükemmel mimari bezemeler barındırmaktadır. Batı kent içinde bu dönemde birçok yapının işlevinde değişikliğe gidilmiştir; Kenotaph da işlevi dışında bir Doğu Roma (Bizans) yapısına dönüştürülerek Hristiyanlığa hizmet eden bir yapıya büdündürülmüştür. Limyra'da ova dışında Toçak Dağı eteklerinde bu döneme ait kilise ve şapel kalıntılarına da rastlanır; Perikles Heroon'un 50 metre kuzeyinde bir kilisenin temelleri ve bir şapele ait kalıntılar görülür. Limyra'nın batısındaki yamaçlarda yapılan araştırmalarda da bazı yerleşimler içinde kale ve kilise kalıntılarına rastlanmıştır. Limyra'da M.S. 5. ve 6. yüzyıllar nüfusun en yüksek seviyeye çıktığı dönemdir; sonrasında veba salgını, kıtlık ve Arap saldırılarıyla kent daralarak küçülmüş, nüfus sayısı da azalmıştır.

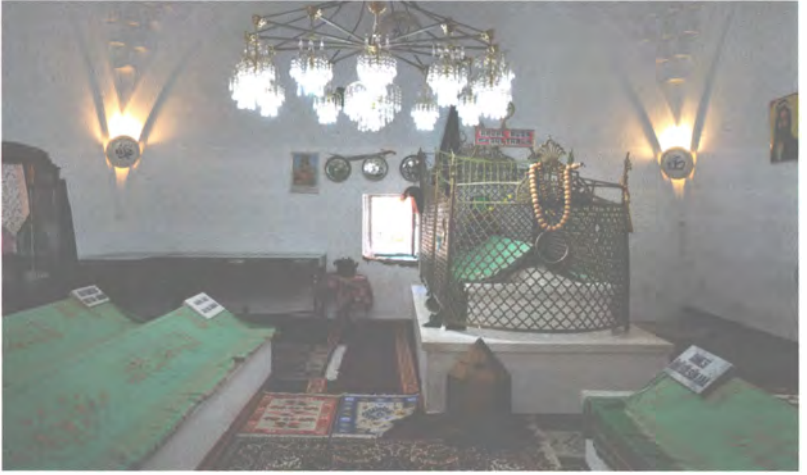
Limyros suyunun altında kalan yapı kalıntısı.

Limyra'da doğu kentin dışında, Kaineus Mezarı yanında Osmanlı İmparatorluk Dönemi'nden kalma (16. yüzyıl) Kafi Baba isimli bir Bektaşî Tekkesi vardır; 19. yüzyıl gezginleri tekkede 40 dervişin yaşamları hakkında bilgiler aktarmışlardır. Türkmen aşiretleri arasında yayılan Bektaşîliğin uzantısını Likya bölgesinde Elmalı düzlüğünde ve Limyra'da görmekteyiz; Horasanlı tasavvuf düşünürlüğü Hacı Bektaş Veli, Anadolu'ya 13. yüzyılda gelerek hayata geçirdiği Bektaşîlik kavramını Anadolu'nun birçok yerinde yaymıştır; Elmalı'da da bu tarikat Abdal Musa'nın kişiliğinde yaşamıştır. Likya bölgesinde etkin olan Abdal Musa Tekkesi'nin Limyra'da da uzantısı olmuştur; Kafi Baba, Abdal Musa'nın yanında uzun yıllar açlık yapmıştır. 15. yüzyıl Osmanlı kayıtlarında Likya'da iki Bektaşî tekkesinin ismi geçmektedir. Osmanlı nüfusunun yaklaşık yüzde onunu oluşturan Bektaşî Türkmen aşiretlerinin Yeniçeri Ocağı'nda ve toplumsal yaşamda ismi sık anılır; Yeniçeri ayaklanmalarında etkileri nedeniyle bu kurumun 1826 yılında kaldırılmasının ardından Bektaşî Tarikatı da ortadan kaldırılarak mal varlıklarına el konulmuştur. Kafi Baba Tekkesi 1960 yılında tekrar onararak günümüzdeki gö-

rünümü kazandırılmıştır. Günümüzde Kaineus Mezarı'nın içinden çıkan kaynak suyu tekkenin önünde küçük bir gölcük oluşturmaktadır; tekkeyi ziyaret edenler bu alanda soluklanıp piknik yaparlar. Kafi Baba Tekkesi'ne bitişik küçük bir Türkmen mezarı daha bulunur; bu mezar Hasan Baba isimli bir Bektaşî dervişine aittir. Tekkeye ait mezarlık ise yapının yakınlarındadır.

Limyra'da günümüzde kazılar sürmektedir; 20. yüzyılın sonlarına doğru hızla artan yapılaşma ve yol yapımları antik yerleşime çok zarar vermiştir; Turunçova-Kumluca yolu antik kentin ortasından -tiyatro sahnesinin önünden- geçmektedir; ağır tonajlı yük taşıtlarının yarattığı sarsıntı tiyatronun yanı sıra antik yerleşim yapılarına da zarar vermektedir. Kumluca karayolunu geçmiş dönemlerde kentin güneyinden geçirme girişimleri olmuş ama bu proje gerçekleştirilmemiştir. Antik kent içinden geçen yolun güzergâhının doğrultulup, kaçak yapılaşmanın ve zarar verici tarımsal faaliyetlerin önüne geçilmesiyle Limyra kentli dünya gezginleri tarafından tanınarak daha sık ziyaret edilebilen bir ören yeri haline gelecektir.

Abdal Musa Türbesi Elmalı'nın 18 kilometre güneyinde bulunan Tekkeköy'dedir.

Kıstı babı Bektâşî tekkesi, Lımyra Nekropol III alanında, Kaineni Mezarının bitişigindedir.

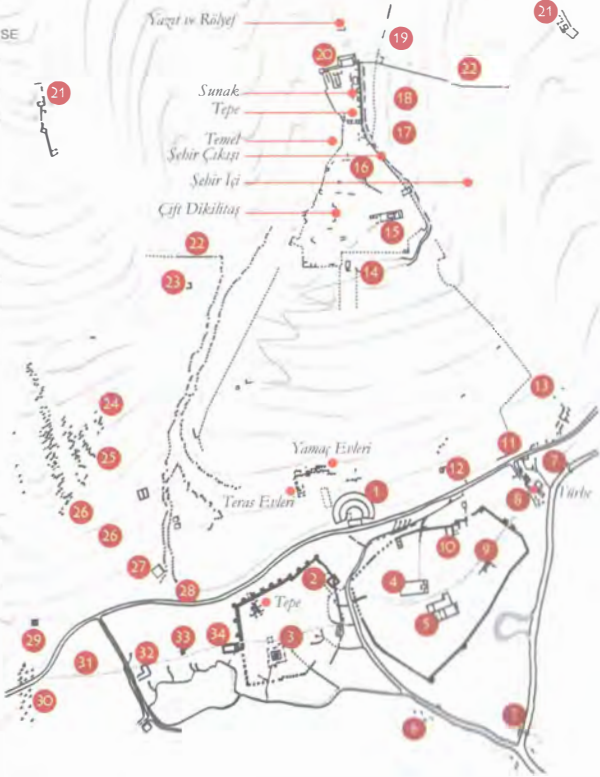
Tiyatro sahnesinin önünden karayolu geçmektedir.

LIMYRA

- 1- Tiyatro
- 2- Ptolemaion Anıtı
- 3- Kenotaph (Boş Mezar)
- 4- Kilise
- 5- Piskoposluk Sarayı
- 6- Roma Nekropolü
- 7- Roma Köprüsü
- 8- Kafi Baba Türbesi
- 9- Antik Yöl
- 10- Hamam
- 11- Kaineus Mezarı
- 12- Xntabura'nın Anıt

- 13- Mezarı Nekropol III
- 14- Perikles Heroonu
- 15- Bizans Manastırı
- 16- Tümölüs
- 17- Güney Kale Burç
- 18- Yukarı Şehir
- 19- Kuzey Kale Burç
- 20- İç Kale
- 21- Kale
- 22- Şür
- 23- Kule
- 24- Xuvata'nın Anıt Mezarı

- 25- Teburssel'inin Anıt Mezarı
- 26- Nekropol II
- 27- Cami
- 28- Modern Asfalt Yöl
- 29- idarius'un Anıt Mezarı
- 30- Osmanlı Mezarlığı
- 31- Eski Cadde
- 32- Okul
- 33- Hamam?
- 34- Saklı Su

RHODIAPOLİS

"...,ROMA İMPARATORU ANTONİUS PİUS
DÖNEMİNDE (M.S. 138-161)
RHODIAPOLİSLİ OPRAMOS
GEREK LİKYA İÇİNDE GEREKSE ROMA
DÜZEYİNDE TANINMIŞ, SAYGIN,
HAYIRSEVER KİŞİ OLARAK BİLİNİR.."

Rhodiapolis'in kuzeydoğusundan Toroslara bakış.

Rhodiapolis, Kumluca'nın kuzeyinde, çok yakın mesafededir; yerleşim alanı Sarıcasu Köyü'nün kuzeyindeki tepede yoğunlaşmıştır; 300 metre yükseklikteki yerleşimden Kumluca'nın tamamı görülebilir. Antik yerleşime ulaşmak kolaydır; Kumluca ilçesi içinden düzgün bir yolla ulaşılabilir. Kumluca'dan, antik yerleşimin bulunduğu tepenin eteklerine kadar araçla gelip, örenyeri karşılama binasından sonra düzenlenen gezi yoluyla çıkılır. Rhodiapolis'e, 2000 yılında çıkan yangın sonrası uğramıştık; gür bir ormanlık alanın yanmasıyla antik yerleşim de büyük zarar

görmüştü; bu yıllarda henüz kazılar başlamamıştı; kent yıkıntıları içinde belli başlı tanımlanabilmiş yapıları görüp Kumluca'ya yürüyerek inmiştik. O yıllardaki görünümüyle hayal kırıklığına uğramıştık doğrusu. Aradan geçen yıllar içinde Akdeniz Üniversitesi'nden Prof. Dr. Nevzat Çevik başkanlığında bir ekibin araştırma-incelemesi sonucunda 2006 yılında kazılara başlanmıştır. İlerleyen yıllarda, kent ortaya çıkarılmış, adeta ayağa kaldırılmıştır. Akdeniz Üniversitesi bilim insanları Likya topraklarında Rhodiapolis gibi birçok antik yerleşimlerde araştırmalar ve kazılar başlatmışlardı; üniversitenin sahiplenmesi diğer sivil ve kamu kurumlarını da harekete geçirmişti. Kumluca Belediyesi ve kazı ekibinin ortak emeğiyle hazırladıkları rehber kitap da işlevini fazlasıyla yerine getirecek niteliktedir. 2011 yılında ise antik kentte yine bir 'ilk'le karşılaştık: Kent güvenlik kameralarıyla korunmaktaydı; Anadolu'da ilk defa bir antik kentte böylesi ciddi bir güvenlik önlemi alınmıştı.

Rhodiapolis tarihi üzerine yapılan araştırmalarda yerleşimin M.Ö. 8. yüzyılda başladığı anlaşılmıştır; son kazılarla ortaya çıkan veriler, bu düşünceyi doğrular niteliktedir. Gerek antik kaynaklardan gerekse geçmiş yüzyıllarda yapılan araştırmalarda -söylencelerden yola çıkılarak- kentin bir Rodos kolonisi olarak kurulduğu, isminin de buradan geldiği belirtilir; Orhan Akşit bu görüşe

Rhodiapolis Güney Kaya Mezarlığı.

Tapınak girişi.

Yerleşimin güneyinde bulunan nekropol alanı.

Kent kuzeybatısındaki nekropol içinde bulunan labit.

karşı çıkarak Likya'da sadece Phaselis'in kolonizasyondan etkilendiğini bu kentlerde böylesi bir kolonizasyon izine rastlanacak veriler bulunmadığını söyler. Rhodiapolis ismi "Rodos Kenti" anlamına gelir. Theopompos'a göre kent ismini Mopsos'un

kızı Rhodos'tan alır. Kuşkuyla söylencelerin aksine araştırma ve kazıların verdiği yeni bulgular yöredeki yerleşimin İlk Tunç Çağı'nda başlamış olabileceğini ortaya koymuştur; Rhodiapolis'in güneyinde Gelidonya Burnu'nda bulunan Gagai'de Akdeniz Üniversitesi'nce yapılan yüzey araştırmalarında ele geçen İlk Tunç Çağı buluntuları, yöredeki yerleşimin Rhodos söylenceleri döneminden önce başladığını kanıtlar niteliktedir. Rhodiapolis'in önceki isminin Likçe yazıtlarda Wedrei ya da Wedrenehi olduğu anlaşılmıştır. Kaya mezarlığındaki yazıtlarda ve sikkelerdeki kent ismi Wedrei'nin yerel bir isminden kaynaklandığı düşünülmektedir; Doğu Likya'da yer alan Rhodiapolis, yakın komşusu İdebessos, Akalissos ve Gagai gibi Likya Birliği'nin bir üyesidir; Rhodiapolis ve Gagai sikkelerinde bu iki kent "Likyalı" olarak anılırlar.

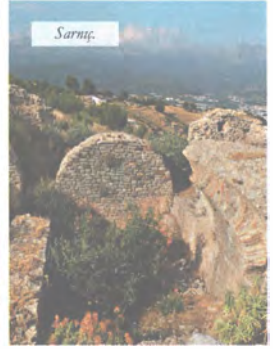
1, 2, 3- Kent içinde kazı ve restorasyonla birçok yapı gün ışığına çıkarıldı.

19. yüzyıl gezginlerinden T. A. B. Spratt ve E. Forbes 1842 yılı, Nisan ayının ilk günlerinde Kumluca içinde bulunan Korydalla'dan hareket edip, Rhodiapolis'e gelirler Korydalla'dan çok büyük yerleşimin içinde mezar anıtları, kuleler, tiyatro, tapınaklar ve kiliseyi gördüklerini belirtirler; okudukları bir yazıttan kentin isminin Rhodiapolis olduğunu anlarlar; ayrıntılı haritasını çıkararak kentten ayrılırlar. 1892 yılında ise Otto Benndorf ekibiyle kente uğramış, oklptol bulunan Yüzbaşı Ernst Krickl Antik kenti görüntülemiş ve fotoğraflarından oluşan bir albüm içinde günlüklerini de alt yazı olarak kaydetmiştir; bu fotoğraflar, antik kente ve çevresindeki yaşama dair önemli bölgelere. George E. Bean ise 1946 yılı gezi izlenimlerinde Rhodiapolis'ten "eşsiz güzellikte bir yer" olarak söz eder.

Tiyatro.

Sarnıç.

Rhodiapolis'in, bilim dünyasında tanınmasında vatandaşı olan Opramoas önemli rol oynamıştır; 19. yüzyıl ve sonrası yayınlarında zengin Opramoas'un Likya'daki yaşamı ve etkinlikleri üzerine birçok incelemeler yer almıştır. Roma İmparatoru Antonius Pius döneminde (M.S. 138-161) Rhodiapolisli Opramoas, gerek Likya içinde gerekse Roma düzeyinde tanınmış, saygın, hayırsever kişi olarak bilinir; Likya kentlerine yaptığı cömert bağışlarıyla o dönemde oldukça popüler olmuştur. Kentte bulunan yazıtlarda Opramoas ile Roma ilişkileri, Likya kentlerine yaptığı bağışlar yazılıdır. Ne yazık ki bu yazıtların birçoğu defineler ve geçmiş yüzyıl araştırmacıları tarafından tahrip edilmiştir.

Rhodiapolis'de yerleşim, akropolde, tepenin doğu ve güney yamaçlarında yoğunlaşmıştır. Kent yerleşiminde dikkati çeken görünüm kentin tüm yapılarının iç içe geçmiş olmasıdır; sokak ve caddelerin dışında boş alan görmek olası değildir. Teraslar şeklinde düzenlenen kısımlarda ise kentin su gereksinimini karşılayan sarnıçlar yer alır. Tiyatro, Agora, Hamam, Opramoas'ın Anıt Mezarı, Opramoas Stoası, G Yapısı, Kilise, Sebasteion, Kütüphane ve Tapınaklar adeta iç içedir.

Son kazılarla ortaya çıkarılan **Rhodiapolis Tiyatrosu** Hellenistik Dönem özelliği taşıyan Roma Dönemi'nde geliştirilen bir özelliğe sahiptir. Kentin kamu yapıları içinde en kuzeyde olanıdır; üst basamaklarından Rhodiapolis'in büyük bir kısmını ve Kumluca'yı görmek olasıdır. Bakış yönü Kumluca'ya doğru olan tiyatronun çapı yaklaşık 40 metredir; 16 oturma sırası olan tiyatro

1500 kişilik kapasiteye sahiptir. Tiyatronun, en üst basamaklardan orkestra düzlüğüne kadar olan yüksekliği, 9,24 metredir.

Roma İmparatorluk Dönemi'nde kentlerin yönetiminde varlıklı aileler söz sahibiydi; M.S. 2. yüzyılda Likya kentlerinde, Pataralı Claudii, Vlii; Oenoanda'dan, Iulii, Licinnii; Rhodiapolis'ten ise Opramoas ve ailesi öne çıkan isimlerdir; zenginlikleri ve hayırsever yanları, etkinlikleri birçok yazıtta yer almıştır. Birbirleriyle akrabalık bağları da olan bu aileler içinde Opramoas ismi yazıtlarda öne çıkan bir isimdir. Rhodiapolis'te doğan, yine bu kentte yaşamı son bulan Opramoas, zenginliği, Likya içinde yaptığı etkinlikler nedeniyle ünü Roma'ya kadar ulaştırmıştır. Annesi Korydallalı Aristoklia, babası Rhodiapolisli Apollonios'tur. Opramoas'un ilk görevi M.S. 114 yılında Arkhipylakia olmuştur; M.S. 136 yılında ise imparator kültü başrahipliği, Likya Birliği yazmanı ve Lykiarkh (Likya Birliği başkanı) olmuştur. Likya kentlerinde yardım elini uzatmadığı yer yoktur. Doğal afetler nedeniyle onarım ve kentlerin imarı, hatta festivaller için bile cömertçe Likya kentlerine bağışlarda bulunmuştur. Felix Ritter von Luschan, Petersen ve Kokkinia'nın tespit ettikleri yardım listesinde Opramoas'ın bağışları bir hayli kabanktır: Limyra'ya tiyatro yapımı için 20,000; Myra'ya depremin yıktığı yapılar için 100,000; Patara'ya kent halkı için 18,000; Oenoanda'ya hamam yapımı için 10,000; Ksanthos'a tiyatro yapımı için 30,000; Rhodiapolis, Nemeis ve Fortuna tapınakları için... Ayrıca, festivallere, evlenenlere, cenaze masraflarına, yoksullara vb. yaşamın her

Opremoas Anıt Mezarı'nın bir bölümü. Günümüzde yapı, restorasyonla asıl yerinde yeniden kurulmuştur.

Opremoas Anıt Mezarı çevresinde bulunmuş yapıya ait mimari parça.

Tiyatronun güneyinde Opremoas Anıt Mezarı'nın bulunduğu alan.

alanında yaptığı yardımların toplamının 3 milyon dinarı aşacağı hesaplanmıştır.

Opremoas'ın **Anıt Mezarı**'nın cephesi ve diğer yüzlerinde bulunan yazıtlar eski Yunancayla yazılmış Antik Dönem'in en uzun yazıtlarından birisidir; yazıtlarda onurlandırılmalar, mektuplar, yapılan yardımların listeleri yer almaktadır. Roma imparatorlarıyla mektuplaşmaları içeren 12 yazıt, Likya Birliği'ne ait 33 yazıt, prokuratorlardan gelen 19 adet mektup anıtta yer almaktadır. Mektupların çoğunluğunu Roma İmparatoru Antonius Pius ile yapılan yazışmalar oluşturur. Anıt mezarda, Doğu Roma (Bizans) Dönemi'nden başlayan tahribat 19. yüzyıl araştırmacılarının, yazıt okuyucularının da bilimsel kazı yerine definecileri aratmayan çabalarıyla sürmüştür; yazıtta ait birçok blok tahrip olmuş, okunamaz hale gelmiştir; anıt üzerindeki çoğu blok da sonraki yıllarda kaybolmuştur. Anıt mezarının arka alınlığına ait bloklar bulunarak onarılmış, orijinaline yakın şekilde tekrar kurulmuştur.

2000 yılında çıkan yangın sonrası yapılan kazılarla Rhodiapolis tekrar gün ışığına çıkarılmıştır.

Antik yerleşimin doğusunda yer alan **Roma Hamamı** M.S. 2. yüzyıla tarihlenmektedir; 3. ve 4. yüzyıllarda da değişikliğe uğradığı anlaşılmaktadır; Doğu Roma (Bizans) Dönemi'nde de köklü değişiklikler geçirmiştir. Antik yerleşime güneydoğudan ulaşan ana yolun başlangıcındadır; geleneksel Likya bölgesi Roma hamamı tipindedir. Akropolün doğusunda eğimli bir arazide bulunan hamam **25,57x40,75** metre boyutunda bir alanı kaplar. Hamamın güney yarısını palaestra ve palaestranın -alt yapısını- terasını oluşturan 4 büyük sarnıç kaplar; hamamın kuzey yarısı ise, doğu-batı ekseninde uzayan yıkanma bölümlerinden oluşur; yıkanma bölümlerinin kapladığı alan **446 m²**'dir.

Agora ve stoa, kentin merkezinde 54 metre uzunluğunda kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda uzanır. Stoa agorayla birlikte tasarlanmış, batı taraftadır; iki katlı olan stoa adeta agoranın kapalı bölümü gibidir. Agoranın güneyindeki terasın alt yapısında 4 büyük sarnıç yer alır. Yapılan araştırma ve kazılarda stoanın iki katlı olacağı ve tabanının da mozaiklerle kaplı olduğu anlaşılmıştır. Mozaikler üç renkli ve geometrik bezemelerden oluşur. Agora ve stoa kentin en hareketli merkezi alanını oluşturur; bulunduğu yer konumuyla diğer kamu yapılarıyla iç içedir. Agora ve stoa M.S. 2. yüzyılın başına tarihlendirilmektedir.

Kentin su kaynakları kısıtlıdır; yerleşimin bulunduğu tepenin yamaçlarında günümüzde de akmakta olan su kaynaklarından Antik Dönem'de de yararlanılmış olmalıdır. Kentin asıl su gereksinimi **sarnıç**lardan sağlanıyordu; dik yamaç içindeki yerleşimde her yapı tasarlanıp inşa edilirken meydana gelen terasın alt yapısında sarnıçlar inşa edilerek akılcıca bir yöntemle kentin su gereksinimi de düşünülmüştür. Yapıların bazılarının terasında birçok sarnıca rastlanır; tonoz üst yapı, hamamda 4 sarnıç, agorada 4

sarnıç, asklepeionda 2 sarnıç, G yapısında 3 sarnıç yer almıştır. Ayrıca kentin güney-batısındaki Roma yapısının terasında da içinde hâlâ su bulunan 4 sağlam sarnıç bulunur. Sarnıçlar 5-7 metre derinlikte su kapasiteleri de 600-1300 m³ arasında

Sarnıçlar.

değişir. Kent sarnıçları pişmiş toprak borularla birbirlerine bağlıdır; boşalan sarnıcın bu bağlantıyla suyu tamamlanmıştır. Kentte bulunan sarnıçların toplam su kapasitesi yaklaşık 7000 m³ dolayındadır. Bu su kapasitesi 5000 kişinin 5 aylık su gereksinimini karşılayacak büyüklüktedir. Kent çevresinde su kemeri benzeri yapılara rastlanmamıştır.

Kente görülebilecek yerlerden Opramoas Stoa'sı, adına yapılmış anıt mezarının güney ve batısına doğru uzanır; ön tarafı iki katlı olan stoanın ikinci katından oluşur. **Opramoas Stoa'sı** olasılıkla anıt mezarıyla birlikte M.S. 2. yüzyılın 2. yarısında yaptırılmış olmalıdır. **G Yapısı** olarak isimlendirilen, işlevi anlaşılamamış yapı kentin güneyinde, Sebasteion'un yanındaki bir alanda bulunmaktadır. Büyük bir alanı kaplayan yapı kentteki diğer yapılar gibi terasın alt yapısında sarnıç bulunur. Doğu ve güney cephesi birbirinden ayrı yapı bölümleriyle çevrilmiştir; yapının doğu cephesinde 5, güney cephesinde de 3 bölüm vardır. Yapının iki katlı olduğu anlaşılmıştır. **Kilise** ise tiyatronun yakınlarında, üç nefli, bazilikal planlı ahşap çatılı M.S. 5.-6. yüzyıla tarihlenen bir yapıdır. Kilisenin cep-hesinde Roma Dö-

nemi'nde devşirme bloklarla yapılmış 3 giriş vardır. Kazılarla ortaya çok sayıda taş eser çıkarılmıştır; taş eserler içinde korkuluk levhası parçası, silme, başlık kaplama türü mimari buluntular vardır.

Tiyatronun kuzeybatısında bulunan kilise ve mozaikleri.

Kent içinde imparator heykellerinin bulunduğu kült alanı **Sebasteion'u** ise M.S. 2. yüzyılda Opramoas yaptırmıştır. İki katlı olan yapı kaçak kazıcılar tarafından çok tahrip edilmiştir. 1971 yılında bu mekânda bulunmuş heykeller Antalya Müzesi'ne taşınmıştır. Kütüphane ise Sebasteion'un güneybatısında, Fortuna tapınağının yakınında yer alır. Yazıtlardan Rhodiapolisli olduğu anlaşılan ünlü tıp adamı Herakletios tarafından M.S. 2. yüzyılda yaptırılmıştır. **Kütüphanede** ünlü hekim Herakletios'un yazdığı 60 eseri de yer almaktaydı; hastalarını karşılıksız tedavi eden, şair tıp adamının Sağlık Tanrısı Asklepeios'a heykeller adadığı da bilinmektedir. Kentte yerleri saptanabilmiş üç **tapınak** içinde olasılıkla Furtuna Tapınağı olduğu düşünülen yapı, kütüphanenin doğu yakınındadır. Roma Dönemi'nde Kader Tanrıçası Furtuna'ya adanmış bir tapınaktır. İkinci tapınak, iki katlı stoanın güneyinde yer alır. Kazılarda bulunan bronz kartal eser nedeniyle tapınağın Zeus'a adanmış olabileceği öngörüsü araştırılmaktadır. Üçüncü tapınak ise tiyatronun kuzeyinde akropoldedir.

Kent Nekropolü ise yerleşimin bulunduğu yamacın, kuzeyi ve güneyinde yoğunlaşmıştır. Kuzey yamaçtaki kayalık alanda açılmış mezarların yanı sıra güney yamaçtaki kaya katmanında 23 adet Likya tipi kaya mezarı vardır; güney yamaçta, batı uçta olanlarda Likçe yazıtlar görülür. Kentte bulunan Roma Dönemi mezarlar ise kentin güneyinde, kuzey ve kuzeybatısında yoğunlaşır; bu mezarların çoğu lahit ve çok tonozlu oda mezarlarından oluşur.

Rhodiapolis'in, bilim insanları tarafından tekrar ayağa kaldırılışını gördükten sonra umutlarımız daha da arttı; yerel yöneticilerin de sahiplenip desteklemesiyle çalılıkların arasında bir yangın enkazının içinden kent yapıları gün ışığına çıkarıldı; ötekileştirip yağmalamaya karşın, sahiplenerek Anadolu uygarlık izlerini ortaya çıkarıp koruyanlar Antik Dönem'in düşünürleri gibi unutulmayacaklardır.

Güney Kaya Mezarlığı.

Kent nekropolünde bulunan lahitler.

Kazılarla ortaya çıkan yapılar.

Korydalla'ya Rhodiapolis ziyareti sonrasında uğradık; Rhodiapolis'in güneyindeki kaya mezarları arasından görülebilen iki tepecik üzerinde kurulu kente sebze-meyve bahçeleri arasından geçerek ulaştık; yoldan görülebilen kentin kuzey yamacında bulunan kaya mezarları ilgi çekiciydi. Korydalla kenti, önceki yüzyıl gezginlerinin uzaktan gördüklerinde höyük sandığı iki tepecik üzerine kurulmuş. 1842 baharında kente gelen T. A. B. Spratt kentte ağırlıklı olarak Roma Dönemi ve Orta Çağ yapılarının yanı sıra küçük boyutlu bir tiyatronun olduğunu, su kemeri kalıntılarının yanı sıra Türk mezarlığında mezar taşı olarak kullanılan yazıtlara da rastladığını söyler. Kent yapıları arasında buldukları kare yapılı bir yazıttan kentin ismi olan Korydalla'yı okuduklarını aktarır; kentte lahit bulamadıklarını, sadece kayalık alanın kuzeyinde kaya mezarlarına rastladıklarını belirtir. Korydalla'yı sonraki yüzyılda George E.Bean ziyaret eder; kentte, Spratt'ın anlattığı yapıların çoğunu göremez; 1952 yılında ziyareti sırasında kent yapılarına ait taş blokların kamyonlarla yakınında bulunan Haciveliler, Çalka ve Hızırkâhya köylerine taşındığına tanık olur; blokların da çoğunun yazıtlı olduğunu belirtir.

Korydalla'nın tarihi üzerine Stephanus Byzantinus'un aktardığı bilgiler bir Rodos Kolonisi olduğu şeklindedir; Stephanus Byzantinus, Hekataios'tan aktardığı bilgilerle bu kaniya varmıştır. Orhan Akış'te göre yazıtta okunan bir sözcük, "*Rhodosluların*" anlamına gelebileceği

KORYDALLA

"...KORYDALLA'DA YERLEŞİM
İKİ TEPECİK VE ARASINDAKİ
DÜZ ALANDA YER ALIR..."

gibi "*Rhodialuların*" ya da "*Rhodiapolislilerin kenti*" olarak da anlaşılabileceğini ama kesin Korydalla'nın Rodos kolonisi olduğu düşüncesinin hatalı olduğunu belirtmiştir; bulunan Yunanca ve Likçe bilingual yazıt nedeniyle

kent merkezinde önceleri Likyalıların yerleşiminin olacağı düşüncesini güçlendirmektedir. Gagai araştırmalarında rastlanan buluntular yöredeki yerleşimin başlangıcını İlk Tunç Çağı'na kadar götürmektedir. Ayrıca Patara'da bulunan Stadiasmus Patarensis anıtında kentin ismi Limyra-Korydalla-Gagai bölümünde geçmektedir. Gagai, Korydalla ve Rhodiapolis olasılıkla Sympoliteia oluşturmuşlardır.

Korydalla'da yerleşim iki tepecik ve arasındaki düz alanda yer alır; geçmiş yüzyıl gezginlerinin ve yöre insanlarının anlatımında yer alan yapı kalıntılarına artık günümüzde rastlanmaz; kentin kuzeyinde yer alan kaya mezarı, küçük tepede bulunan sarnıç ve su kemeri günümüze ulaşmış yapılar arasındadır; kaya mezarı tek odalı sade Likya tipi yapıdır. Kuzey yönden gelen su kemerleri ise kuzey tepenin kalıntılarına ulaşır. Korydalla'nın ismi 1961 yılında bulunan "*Kumlucu Definesi*"yle de gündeme gelmiştir. Yörede bulunan definenin Myra'nın kuzeyinde yer alan Sion kilisesine ait olduğu anlaşılmıştır; definenin büyük bir kısmı Türkiye dışına kaçırılmış, çok az kısmı Antalya Müzesi'ne kazandırılabilmiştir. 1892 yılında Otto Benndorf'un ekibinde yer alan Ernst Kricklin çektiği fotoğraflardaki Korydalla'yı görmeden kentin ayrıldık. Umarız, bilim insanları ve yerel yöneticiler buraya da el atıp toprak altında kalmış kentin izlerini gün ışığına çıkarırlar.

Korydalla yerleşimi, Rhodiapolis'in kuzeybatısında
-Kumlucu modern yerleşimi içinde- bulunan tepeler üzerindedir.

Korydalla yerleşimi içinde batı yamaçta bulunan
kaya mezarları.

Haritada yeri bilinen İdebessos Kumluca İlçesi'nin yaklaşık 37 kilometre kuzeyindedir. Ayrıntılı haritadaki yolları izleyerek Torosların eteğindeki antik yerleşime çıkmak kolay olmayacaktı; yenilenen ve güzergâhı değişen yollar her zaman yanıltır gezginleri. En önemli eksiklik de köy yollarında yönlendirme levhalarının az oluşudur; bilinmeyen coğrafyaların güzergâhında yol tarifleri almak hedefe varmada kolaylıklar sağlar; antik kentlerin isimleri çoğunlukla yörede yaşayanlarca bilinmez; bu yörede de 'Asar', 'Gavuristanlık' vb. isimlerle birden fazla yerleşim için yanıltıcı yol tarifleri de alırsınız. Hazırlıklı gezgin zamanında hedefine ulaşır; ön hazırlık yanılma payını azaltır. Toros sıra dağları içindeki Likya kentlerini bulabilmek sahildekilere göre zordur; ama bilinmeyene ulaşma isteği, keyif veren macera dolu yolculuklara kapı aralar. Sahilden uzakta, kuzeyde kalan bu yerleşimlere ulaşabilmek, bozulmamış doğada daha fazla zaman geçirebilmek için bir gün önceden hazırlıkları tamamlayıp sabahın erken saatlerinde yola çıkmak yerinde olur; tam gün ayırarak gezi güzergâhı içinde yakın antik yerleşimler içinde birden fazla yer görmek

İDEBESSOS

"...ORMAN, ANTİK KENTİ
ÇEPEÇEVRE SARMIŞ,
YERLEŞİM ADETA ORMANIN İÇİNDE
GİZLENMİŞ GİBİDİR..."

olasıdır; bu coğrafyalar kamp yapmaya da çok elverişli yerlerdir.

Kumluca'dan detaylı yol tarifi alarak önce Haciveliler Köyü'ne ardından da Salur Köyü'nden geçiyoruz; doğru yoldayız; Alakır

Barajı yoluna dönüyoruz. Toroslara çıkan -gür ormanlık alan içinde-

İdebessos, Kumluca modern yerleşiminin 37 kilometre kuzeyindedir.

Antik yerleşim, Gücüzan Dağı'nın doğu yamacındaki tepeye yayılmış durumdadır.

Yerleşim, Karacaören Köyü, İncirağacı Mahallesi'nin 5 kilometre kuzeybatısında Torosların eteğinde kurulmuştur.

Barajı yoluna dönüyoruz. Toroslara çıkan -gür ormanlık alan içinde- kıvrılarak uzanan yolda keyif ve coşkuyla ilerliyoruz; kavşaklarda yön levhalarının olmayışı her gezgini yanıltabilir; ıssız orman yolunda -yerleşimden uzaksa- yol tarifi verecek kimseyi de bulamazsınız, yoldan gelip geçen diğer araçlara gidilecek yolu sormak kesin sonuçlar verebilir. Alakır Barajı'ndan sonra ulaştığımız köprüden sağa dönüp tırmanmaya devam ediyoruz. Bir süre sonra Çayıçi Köyü'nü, ardından da Yenikışla Köyü'nü geçiyoruz. Bu yükseltide son köy ise Karacaören; köyün İncirağacı Mahallesi'nden geçip 5 kilometrelik yayla yolunda İdebessos'un bulunduğu Kozacı mevkiine ulaşıyoruz; Kırkpınar Yaylası'na giden orman yolu antik yerleşimin içinden -kuzeye- dağa doğru ilerliyor. Antik yerleşim, Gücüzan Dağı'nın doğu yamacındaki tepeye yayılmış. Kartal Dağı'nın üzerinde bulunan 3070 metre yükseklikteki Kızlar Sivrisi yükseltisi ise,

Gücüzten Dağı'nın -batısında- yakınlarında yer alır. Kızlar Sivrisi ve Üçkuyulardan beslenen Akdere ise kentin kuzeyinden Karacaören'e doğru akmaya devam eder; kentin su gereksinimi bu derenin bulunduğu vadiden sağlanmış olmalıdır. Kuzeye devam eden orman yolunu izleyerek aquaduk (su kemeri) kalıntılarını görmek olasıdır. Her Likya kentinde olduğu gibi burada da ilk göze çarpan mimari yapılar lahitler... Orman, antik kenti çepeçevre sarmış, adeta gizlemiş gibidir. 1977 yılından önce tamamen ormanın kapattığı kent, bu yıldan sonra yapılan orman gençleştirme çalışmalarıyla görünür hale getirilmiş. 900 metre yükseklikteki yerleşimin kuzeyinde ise Torosların heybetli zirveleri yükseliyor. İdebessos'un yeri, doğu Likya'da birçok yerleşimi birbirine bağlayan yol üzerindedir. Patara'da bulunan Likya yollarının yazılı bulunduğu Stadiasmus Patarensis anıtında İdebessos, Akalissos ve Korma yol güzergâhı ile İdebessos-Kitanaura yolu üzerine açıklayıcı bilgiler vardır. Akalissos, İdebessos'un 7 kilometre güneyinde, Kormos ise güneydoğusunda bulunur. Ele geçen bir yazıtta İdebessos'un bir şehir devleti (polis) olduğu, Akalissos ve Kormos ile birlikte Roma Dönemi'nde sympoliteia (üç şehirden oluşan birlik) oluşturduklarını bilmekteyiz. Birlik içinde bu üç şehrin bir oya sahip olduğu yazılıdır. Rhodiapolis'li zengin Opramoas'un yardım

İdebessos yerleşimi ormanın içinde adeta kaybolmuş gibidir.

ettiği kentler içinde Akalissos olduğu halde İdebessos yoktur; birliği Akalissos temsil ettiği için Opramoas'un yardımlarını İdebessos bu kent yoluyla almış olmalıdır. Roma Dönemi sonrasında Edebessos ismiyle anılan kent, Hristiyanlık döneminde ise Lebissos ya da Lemissos ismiyle Myra'ya bağlı bir

İdebessos Tiyatrosu.

piskoposluk olarak bilinir. 1842'de Likya içinde seyahat eden T. A. B. Spratt, E. Forbes ve E. T. Daniell İdebessos'a uğramışlardır; at sırtında günler süren yolculukları sonunda yayımladıkları izlenimleri o döneme ışık tutacak niteliktedir. 4 Nisan 1842 tarihinde yerleşime ulaştıklarında dağın yamacında kurulu kentte birkaç oturma sırası olan tiyatro, su kemeri, kilise ve yıkıntıların arasında gösterişli lahitlerle karşılaştıklarını not düşmüşlerdir. Mezarların birçoğunda kentin ismi olan İdebessos ile komşusu Akalissos'un isminin birlikte yazıldığını saptamışlardır.

Kent yerleşimi güney-kuzey doğrultuda uzanır ve 360x160 metrelik bir alanı kaplar; kamusal yapıların çoğu düzlük alanda bulunur; doğu yönüne doğru ilerleyen sarp yamaçlara doğru yapı kalıntıları görülür; bu kalıntıların çoğu konutlardan oluşur. Kent merkezinde bulunan tiyatro, hamam, bazilika ve mezar anıtları günümüze sağlam ulaşmış yapılar arasındadır; büyük bir kısmı toprak altında olan **tiyatronun** 6-7 basamağı görülebilmektedir; tiyatronun genel yapısı değerlendirildiğinde 17 oturma sırasının olabileceği düşünülmektedir; izleyici sıralarına 4 işinsal merdivenle çıkılır. Beydağlarına bakan, M.Ö.2. yüzyılda onarım görüldüğü sanılan tiyatronun 550 kişilik olabileceği sanılmaktadır. **Hamam** ise tiyatronun 70 metre kuzeyinde yer alır; Likya tarzı yapılmış hamamın su gereksinimi kuzeyinden bağlanan suyuyla sağlanmış; ana bölümlerini soyunmalık-soğukluk, ılıklik ve sıcaklık bölümleri oluşturur. Doğu-Batı yönünde yerleşik bulunan **bazilikanın** iki sütun sırasıyla 3 nefe ayrılmıştır. Kentte ilk göze çarpan **lahitler** yol boyunca uzanır; kent yaşamıyla iç içe sıralanmış

Kent nekropolü içinde bir aileye ait olan grup içindeki lahitler.

lahitler içinde 'U' plan biçimli oturtulmuş olan -çoğu yazıtlı- üçlü grup aile mezarları dikkat çeker. Bazı lahitlerin üzerinde bulunan yazıtlarda mezara gömülü olan ailenin soyağacı da sıralanmıştır. Kent içinde uzanan 400 metre uzunluğundaki antik cadde üzerinde yer alan kamu yapılarının yanı sıra lahitler de vardır; sayılabilmiş 50'ye yakın lahit Roma Dönemi'ne tarihlenir. Lahitlere sur dışında da rastlanır. Lahitler mimari özellikleriyle dikkat çekicidir; yüksek girlandlı, yazıtları ve kabartmalarla öne çıkarlar. Lahitlerde çok az sayıda kabartmaya rastlanır; bir lahitte kalkan, mızrak betimlemesi, başka bir lahidin kaidesinde boğaya saldıran aslan betimlemesi bulunur. **Surlar** ise güneydoğuda bulunan nekropol alanında görülebilir.

Kent merkezinde Roma ve Doğu Roma (Bizans) seramikleri dışında 1989 yılında kaçak kazılarla bulunup, el konulan 8 adet bronz heykelcik Antalya Müzesi'nde bulunmaktadır. Prof. Dr. İnci Delemen tarafından incelenip değerlendirilen bronz heykelciklerden bir tanesi Likya'nın binicisi Men, 3 adet Likya'da popüler olan Kakasbos-Herakles heykelciği, bir adet atlı heykelciği ile binicileri olmayan 3 adet at heykelciğidir. Bu heykelcikler, sikkelerde yaygın olarak yer alan atlı tanrı figürlerinin bulunduğu M.S. 2. yüzyıl ile M.S. 4. yüzyıl arasına tarihlenmektedir. Günümüzde bu heykelcikler İdebessos'ta inanılan tanrılara ait tek veri kaynağıdır.

İdebessos gezisi sonrası, sympoliteia içinde yer alan diğer birlik üyeleri Akalissos ve Kormos'a da zaman ayırmak geziyi daha da ilginç kılacaktır; mevsimlerden yaz ise dağın serin havası, pınarların oluklarından akan soğuk su içini ferahlatecektir.

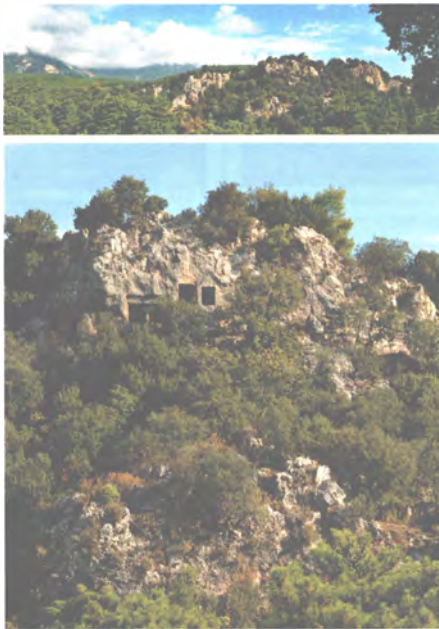
Kent içinden geçen orman yolunun her iki tarafında lahitlere rastlanır.

AKALİSSOS

"...KENTİN İSMİNİN
AKALİSSOS OLDUĞUNU
STEPHANUS BELİRTİR..."

*Akalissos, Kumluca modern yerleşiminin
33 kilometre kuzeyindedir.*

K u m l u c a İlçesi'nin kuzeyinde, yaklaşık 33 kilometre uzaklıktaki Karacaören Köyü'nün yakınındadır; İncirağacı Mahallesi'nden Karabük Köyü yoluna sapılarak 1,5 kilometre sonra 'Gavuristanlık-Asartepe' denilen antik yerleşimin olduğu yere geliriz. Bu yol aynı zamanda Akalissos'un 7 kilometre kuzeyinde bulunan İdebessos'a çıkan yoldur; Kumluca'dan yapılacak Likya gezisi sırasında bu iki kenti bir gün içerisinde gezip, görmek olasıdır. Akalissos'a gitmek

Antik yerleşim üzerinde bulunan bir grup kaya mezarı.

için Haciveliler, Salur, Çayıcı ve Yenikışla Köyü'nü geçerek Karacaören Köyü'ne ulaşılır. Karacaören'in güneydoğusunda 'Gavuristanlık' mevkiinde Akalissos'un kalıntıları yer alır. 3 Nisan 1842 tarihinde T. A. B. Spratt, E. Forbes ve E. T. Daniell yerleşime uğramış, yaptıkları gözlemlerde kentin isminin bulunduğu yazıtı da okumuşlardır. Kentte 30 dolayında lahit ve Orta Çağ yapı kalıntılarının içinde 2 erken dönem kilisesi, çoğunlukla üzerinde

süs olarak yuvarlak bir kalkanın olduğu lahitlerin, geç döneme ait olabileceklerini belirtmişlerdir. Ören yerinin kuzeyindeki doğal kayalık alanda ise üzerlerinde yazıt ve süslemeler bulunmayan kaya mezarı gördüklerini aktarmışlardır.

Antik kaynaklarda kentin ismi birçok yerde geçer; Stephanus, kentin isminin Akalissos olduğunu belirtir. Rhodiapolis vatandaşı zengin Opramoas'un kente cömertçe bağışlarda bulunduğunu bilmekteyiz. Roma imparatoru III. Gordianus Dönemi'nde sikkeleri vardır. Patara'da bulunan Likya yollarının yazılı bulunduğu anıta ise İdebessos, Akalissos ve Kormos yol güzergâhı bilgileri okunur. Akalissos, Roma Dönemi'nde Kormos ve İdebessos'la birlikte sympoliteia (üç şehirden oluşan birlik) oluşturduklarını ve birliğin temsilcisi olduğunu bilmekteyiz.

Akalissos nekropolü içinde yer alan lahitler.

Akalissos kent yerleşimi kalıntılarının birçoğunun işlevi saptanamamıştır; kalıntılar içinde erken Bizans (Doğu Roma) Dönemi kilisesi bulunur. Akropol üzerinde **sur** kalıntıları ve **lahitler** vardır. Akropolün karşısında kayalık alanda ise 8 **kaya mezarı** görülür; bu mezar anıtları Likya tipine benzemez.

Köy yerleşimi içinde bulunan Likya yapılarının taklidi- ambar.

Kumluca İlçesi'nin yaklaşık 23 kilometre kuzeyinde, Karabük Köyü yakınlarındadır; Kormos antik yerleşimine Sarıcasu ve Karabük Köyü yoluyla çıkılır; antik yerleşim Karabük Köyü'nün 2 kilometre doğusundaki yüksek tepe üzerindedir; köy yolundan kentin kalıntıları görülmektedir. Kormos, antik kaynaklarda Akalissos ve İdebessos'la birlikte sympoliteia kurmuş küçük bir yerleşim olarak geçer. Patara'da bulunmuş Likya yollarının yazılı bulunduğu Stadiasmus Patarensis anıtında ise İdebessos, Akalissos ve Kormos yol güzergâhı bilgileri okunur. Alakırçayı'nın doğusundaki yerleşimde -üzerinde bulunduğu tepe üzerinde- halka

KORMOS (KORMI)

"...KORMOS SÖZCÜĞÜ
YUNAN DİLİNDE
'BUDANMIŞ AĞAÇ'
ANLAMINA GELİR..."

şeklinde duvar kalıntıları, yazıtlı heykel kaideleri vardır; Likya bölgesinde bilinen lahit tiplerine rastlanmaz. Kentin ismi bu heykel kaideleri üzerindeki yazıtlardan anlaşılmıştır; Kormos sözcüğü Yunan dilinde 'budanmış ağaç' anla-

mına gelir. Ama yine de sözcük kökeninin yerel, ya da Yunanca bir isimden mi kaynaklandığı bilinmemektedir. Yazıtlar arasında M.Ö. 80 yılına ait bir onurlandırma metni de bulunur; yazıtta, Kormos halkı tarafından bir vatandaşa, kenti savaştan, tehlikelerden koruduğu ve demokrasi yanlısı olduğu için bir onurlandırma metni yer almıştır; yazıt, olasılıkla korsan Zenikeses'e karşı yapılan savaş yıllarında yazılmış olmalıdır.

Kormos antik yerleşimi Kumluca'nın 23 kilometre kuzeyindeki Karabük Köyü'nün doğusunda bulunan tepe üzerinde bulunur.

Köy yerleşimi içindeki nar bahçeleri.

Köy içinde bulunan ambar.

Gagai, Kumluca'nın 13 kilometre güney-doğusunda Mavikent Beldesi'ne (Yenice Köyü) 1,5 kilometre uzaklıktaki Aktaş ya da Asartepe olarak adlandırılan yerdedir. 162 metre yükseklikteki -Aktaş ismiyle anılan antik yerleşim-tepe, denizden 750 metre genişliğinde kumsalla ayrılır.

Gagai antik kaynaklarda Pseudo Skylaks tarafından "*Palaion, Teikbos, Eski kale*" ismiyle anılır; kentin kuruluşuyla ilgili diğer iki kuşkuyla söylence ise kentin Rodoslular tarafından kurulduğu üzerinedir. Söylencede Likya'da yerleşecek bir toprak arayan Rodoslular yerli halka "*ga, ga: toprak, toprak*" diye seslenerek isteklerini iletmışlerdir; bu istekleri karşılanan Rodoslular yerleştikten sonra bu yerin adını "*ga, ga*"dan esinlenerek oluşturmuşlardır. İkinci söylencede ise Rodoslu komutan Nemius, Likyalı ve Kilikyalı korsanlarla yaptığı savaşı kazanır;

GAGAI

"...YUKARI AKROPOL, 162 METRE
YÜKSEKLİKTEKİ KULESİYLE KUZEYBATIDA
RHODİAPOLİS, DOĞUDA GELİDONYA
BURNU VE BATIDA DA FİNİKEYİ GÖRME
AÇISINA SAHİPTİR. BU KISIMDAKİ
YAPILAR GAGAI'NIN EN
ERKEN YERLEŞİMİNİ OLUŞTURUR..."

dönüşte gemisi tehlikeli bir fırtınaya yakalanır; kara göründüğünde geminin tayfaları "*ga, ga*" diye bağırarak sahile yanaşırlar. Her iki söylencenin vurgulamak istediği düşünce kentin Rodoslular tarafından kurulduğudur. Son yıllarda yapılan araştırmalar ve buluntular yöredeki yerleşimlerin Rodoslular tarafından kurulmadığını düşündürmektedir; Akdeniz Üniversitesi'nden Prof. Dr. Nevzat Çevik ve ekibi tarafından yapılan araştırmalarda Gagai'deki mağaralarda bulunan seramik parçaların İlk Tunç Çağı'na tarihlendiği tespit edilmiştir; mağaralarda meydana gelen çöküntüyle orijinal yerinde sıkışıp kalmış seramiğin Hellenistik ve Roma Dönemi'nde görülebileceğine olanağı olmamıştır. Gelidonya Burnu ve Uluburun batıklarından elde edilen veriler limanları bulunan sahil kentlerinde İlk Tunç Çağı yerleşimlerinin olduğunu destekler niteliktedir. Bazı Likya kent isimlerinin Tunç Çağı'nda da

malar ve buluntular yöredeki yerleşimlerin Rodoslular tarafından kurulmadığını düşündürmektedir; Akdeniz Üniversitesi'nden Prof. Dr. Nevzat Çevik ve ekibi tarafından yapılan araştırmalarda Gagai'deki mağaralarda bulunan seramik parçaların İlk Tunç Çağı'na tarihlendiği tespit edilmiştir; mağaralarda meydana gelen çöküntüyle orijinal yerinde sıkışıp kalmış seramiğin Hellenistik ve Roma Dönemi'nde görülebileceğine olanağı olmamıştır. Gelidonya Burnu ve Uluburun batıklarından elde edilen veriler limanları bulunan sahil kentlerinde İlk Tunç Çağı yerleşimlerinin olduğunu destekler niteliktedir. Bazı Likya kent isimlerinin Tunç Çağı'nda da

Gagai yerleşiminin üzerinde bulunduğu tepe, 750 metrelik bir kumsalla denizden ayrılır.

Akropolden görünüm.

Akropolün güney yamaçları.

Akropolün güney batısında üzerinde nişlerin yer aldığı kaya bloğu.

Gagai kentine su akanın kemerler.

Akropolün güney yamacındaki düzlük alan.

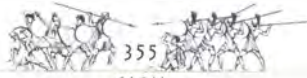
biliniyor olması Likya sahillerinde bu çağda yerleşimin olduğu düşüncesini güçlendirmektedir. Bir Gagai sikkesini inceleyen Carubba'ya göre Gagai isminin Anadolu dillerinde "hahha" kelimesinden kaynaklandığını belirtir. Eusebios, Gagai için, "Likya'nın özensiz bir kenti..." dese de kentin yakınlarında bulunan 'Gagates' ismi verilen mineral nedeniyle kent ilgi çeker; sözcük anlamı 'Kehribar'dır; antik kaynaklardan aktarılan bilgilerde ise mineral daha çok linyite benzetilmiştir. Gagai Roma Dönemi'nde, Patara'da bulunan kent yol bilgilerinin yazılı olduğu Stadiasmus Patarensis anıtında M.S.1. yüzyılda Limyra-Korydalla-Gagai-Korykos çizgisinde yer almaktadır. Gagai, Korydalla ve Rhodiapolisle olasılıkla sympoliteia içinde olmalıdır.

Gagai'yi 11 Nisan 1842 tarihinde at sırtında gelen T. A. B. Spratt, kent yerleşiminin Aktaş denilen tepedeki akropolde ve ovaya yayıldığını, ovadaki kalıntıların çoğunun Roma ve Doğu Roma (Bizans) Dönemi'ne ait olduğunu, bataklık içindeki sağlam kalıntılardan kilise ve yapılara ulaşamadıklarını, kentin kuzeyindeki yükseltide su kemerlerinin kuzeye, Yenice Köyü'ne doğru izlenebileceğini de aktarmıştır. Kentin yukarı ve aşağıda olmak üzere iki akropolü olduğunu, ama tüm aramalara rağmen tiyatroya rastlayamadıklarını notları arasına düşer. Sonuç olarak Spratt, Gagai için "...kent, geç bir döneme kadar önem kazanmamış bir yer..." değerlendirmesinde bulunur. Kenti ziyaret eden

G. E. Bean ise 1960 yılında, yerleşimin olduğu tepenin kuzeybatı yamacında tiyatronun yerini saptadığını, kendisine rehberlik yapan kişinin de burada kazı yaptığını ve tiyatronun varlığını anlattığını söyler; Korydalla'da olduğu gibi bu kentte de antik yapı bloklarının sökülerek inşaat malzemesi olarak kullanıldığını aktarır.

Gagai'nin bulunduğu tepede -deniz yönünden bakıldığında- görülebilen kalıntılar akropoldeki kule duvarlarıdır. Kenti son ziyaretimizde T. A. B. Spratt'ın söz ettiği su kemerleri dışında ovada hiçbir kalıntının kalmadığını, günümüz modern evleriyle kaplandığını gördük. Yerleşim eteklerinde bulunan meyve bahçelerini geçerek tepenin belirli yerine kadar tırmandık; tepenin yamaçlarına kadar meyve bahçeleri oluşturulmuştu; antik yerleşimin etekleri tarım alanları haline dönüştürülmüştü. Kent yerleşiminin çok yakınlarında sebze bahçesi olan bir köylü, çocukluğunda yaşadığı yerin kısa zamanda olumsuz değişimini, antik yerleşimin talan edilmesini, ovadaki antik yapıların ortadan kaldırılıp modern yapılarla doldurulduğunu hüznüyle anlattı.

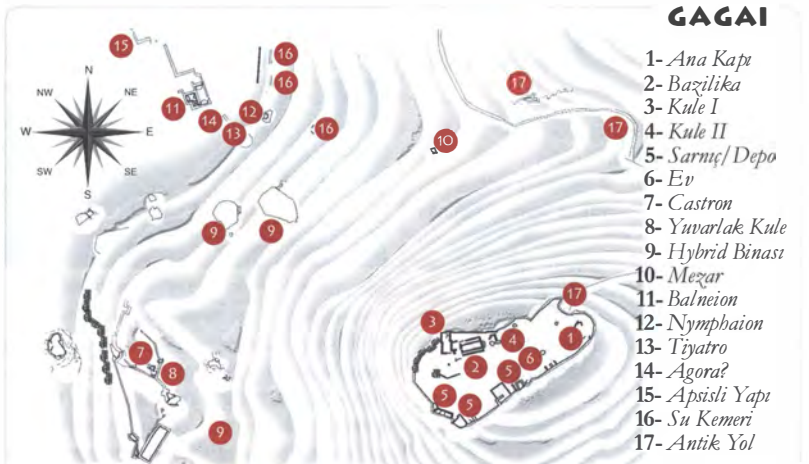
Gagai yerleşiminin bulunduğu tepede iki **akropol** vardır: Yukarı Akropol ve Aşağı Akropol. Tepenin eteğindeki düzlük alanda ise Roma Dönemi kamu yapıları bulunur; **nekropol**, akropolün kuzey yamacında yer alır; geçmiş yüzyılların gezginleri tarafından var olduğu söylenen ovadaki yerleşimden -su

kemerleri dışında- günümüze ulaşan bir kalıntı yoktur. Yukarı Akropol, 162 metre yükseklikteki kulesiyle kuzeybatıda Rhodiapolis, doğuda Gelidonya Burnu ve batıda da Finike'yi görme açısına sahiptir. Bu kısımdaki yapılar Gagai'nin en erken yerleşimini oluşturur. **Kilise** ise akropolün batısında, doğu-batı yönünde inşa edilmiştir; Bazilikal planlı olan kilise erken kulelerin arasında bulunmaktadır; kilise M.S. 5. yüzyıla tarihlenmektedir. Aşağı akropol deniz seviyesinden yükselen ilk tepenin üzerinde kuruludur. Gagai yerleşiminin olduğu tepenin ikiye ayrıldığı yerde ise **mağaralar** vardır; mağaralarda yapılan araştırmalarda ele geçirilen buluntuların arasında seramik parçaları, depo kapısı parçaları bulunmuştur. Galerilerin birinde orijinal yerlerinde ele geçirilen İlk Tunç Çağı seramikleri ilginç buluntulardır. Bazı galerilerde pithos parçalarına rastlanması, her dönem bu mağaraların -yiyeceklerin saklandığı- soğuk hava depoları gibi kullanıldığını göstermektedir. Yerleşimdeki üç bölümlü **hamam** günümüze sağlam ulaşmamıştır. Küçük kentlere özgü planıyla dikkat çeker. G. E. Bean'in de saptadığı **tiyatro**, hamamın güneyindeki yamaçta bir çukur içindedir; sadece üst oturma sıraları olduğu sanılan blokları görülür. Yörede yaşayan köylülerin tiyatronun varlığı üzerine anlatımları bu yeri doğrular niteliktedir. Kentin **su kemerleri** kuzey kısmında Karaveliler Mahallesi içinden -kuzeydoğu-güneybatı doğrultu-

sunda- Mavikent Beldesi'ne doğru ilerler. Su kemerlerinin 250 metre izlenebilen bölümünde sağlam kalmış 23 ayak bulunur; ayakları birbirine bağlayan kemerler ise tamamen kaybolmuştur. Su kemerleri -inşasında kullanılan malzeme nedeniyle- Korydalla'nın su kemerleriyle benzerlik gösterir. Su kemerlerinin, kentin kuzeyinden yerleşime ilk ulaştığı yer hamamdır; olasılıkla inşası Opramoas'ın bağışıyla yaptırılan hamamla aynı dönemde olmalıdır; bu nedenle M.S. 2. yüzyıla tarihlenebilir. Düzlük alanda olan yapılar ise Roma Dönemi'ne tarihlenir; bu kısmın kentin merkezi olduğu sanılmaktadır; hamam ile tiyatro arasındaki düzlükte olasılıkla **agora** da olmalıdır. Kentin **nekropolü**, akropolün kuzeyinde, yerleşime çıkan yolun yakınlarında yer alır; çoğunluğu Roma Dönemi kaya mezarlarından oluşur; yer altı oda mezarları da vardır. Kaya mezarları Hellenistik, çoğunlukla da Roma özellikleri gösterir; Gagai'de Likya tipi mezar anıtlarına rastlanmaz. Kentteki Roma mezar anıtlarının çokluğu, bu dönemde kentin büyüüp geliştiğini gösterir. Araştırmalarda kentte **tapınak** türü yapıya rastlanmamıştır; bulunan bir sikke ve yüzük üstündeki Athena betimlemeleri nedeniyle kentteki asal tanrının Athena olduğu anlaşılmıştır; Quintus Smyos, Korsan Koyu'nun yakınlarında bulunan Gagai'ye bağlı Melanippe'de bir Athena Tapınağı olduğunu söylemesi bu yörede Athena tapınmasının varlığını güçlendirmektedir.

GAGAI

- 1- Ana Kapı
- 2- Bazilika
- 3- Kule I
- 4- Kule II
- 5- Sarnıç/Depo
- 6- Ev
- 7- Castron
- 8- Yuvarlak Kule
- 9- Hybrid Binası
- 10- Mezar
- 11- Balneion
- 12- Nymphaion
- 13- Tiyatro
- 14- Agora?
- 15- Apsisli Yapı
- 16- Su Kemer
- 17- Antik Yol

MELANIPPE (KARAÖZ)

"...YERLEŞİME GAGAI'DEN SAHİL BOYU
KARAYOLUYLA GİDİLEBİLECEĞİ GİBİ,
ADRASAN YOLUNDAN DA
ULAŞILABİLİR..."

Gagai'ye bağlı, 11 kilometre doğusunda olan Melanippe
yerleşimi Korsan Koyu'nun üzerinde bulunan tepededir.

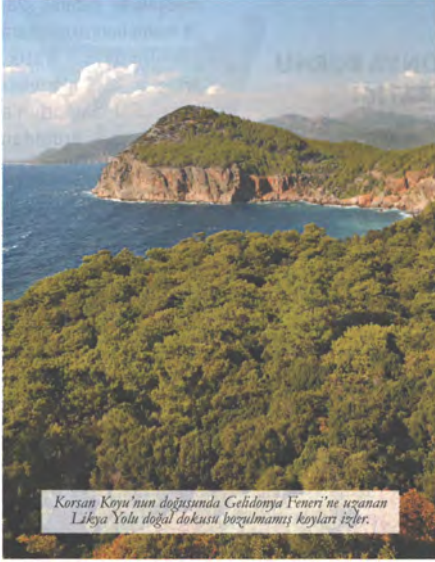
Korsan Koyu.

Korsan Koyu'nda yer alan yapı kalıntıları içinde
Liman Kilisesi de vardır.

Melanippe, Gelidonya Burnu'nun Finike'ye bakan yüzünde bulunur; sözcük anlamı "Kara At"tır. Gagai'ye bağlı, 11 kilometre doğusunda olan yerleşim Korsan Koyu'nun üzerinde bulunan tepede kurulmuştur. Yerleşime Gagai'den sahil boyu karayoluyla gidilebileceği gibi, Adrasan yolundan da ulaşılabilir. Yerleşim olarak küçük, önemsiz görünen kalıntıların bulunduğu doğal koy ticaret gemilerinin güvenle sığındıkları, doğal bir limandır; bu işlevselliği nedeniyle her dönem önemini korumuş olmalıdır. Orta Çağ'da Aziz Stephanus ya da Karaozi olarak da anılmıştır; günümüzde kullanılan Karaöz, o dönemdeki isminden kaynaklanmış olmalıdır. 1842 yılında T.

A. B. Spratt ve ekibi "Stadiasmus'ta 60 stadia uzaklıkta" olduğunu bildikleri Melanippe'ye gitmek üzere Gagai'den atlarıyla hareket ederler; uzun bir süre sonra dik kayalıkların yol vermediğini, ama uzaktan gördükleri koyda kalıntıları seçtiklerini söylerler; bu yerleşimin

Melanippe olacağını belirtirler. Bazı antik kaynaklar Melanippe'yi Pamfilya'ya bağlı bir yerleşim olarak dillendirmiş olsalar da, araştırma ve kazılarda ele geçen veriler bu düşüncenin aksine Gagai'ye bağlı bir Likya yerleşimi olduğunu ortaya çıkarmıştır; somut veriler Rodos kolonisi olarak kurulmuş olduğu düşüncesini de geçersiz kılmıştır. Melanippe yerleşiminde bulunan yapıların işlevleri -kiliseler, surlar, sarnıç ve mezar anıtları dışından tanımlanamamıştır. Yerleşim alanındaki surlar Doğu Roma (Bizans) surlarıdır; yapımında devşirme Roma blokları da kullanılmıştır. Yerleşimde bulunan iki kilisenin bir tanesi sahilde, diğeri ise tepededir. Tepedeki kilisenin üç nefli apsisi ve kuzey pastophoriası sağlamdır. Sahilde -limanda- bulunan kilise de günümüze sağlam ulaşan yapılar arasındadır. Kilisenin duvarına, limana uğrayan gemiciler tarafında çizilen gemi modelleri ilginç görüntüler verir. Gemicilerin çizimleri, Akdeniz'in fırtınalarından korunmak isteyen ya da limana sağ salım ulaşan gemicilerin tanrıya karşı ilettikleri şükran ya da dileklerini sunma şekli olmalıdır. Rhodiapolis'te olduğu gibi bu yerleşimde de bir binanın alt yapısında sarnıca rastlanmıştır. Yerleşim alanında tepe yamaçlarında oda mezarları bulunmaktadır. Yerleşimin bulunduğu koy yakınlarında bir batıktan günümüze kaldığı sanılan

Melanippe'de yön gösteren Likya Yolu tabelası.

lahitler bulunmuştur; denizin içinde bulunan 8 adet lahit batan bir geminin kalıntıları olmalıdır.

Gagai'den gelip Karaöz Koyu üzerinden Adrasan'a geçen Likya Yolu güzergâhı, yolcularına muhteşem doğal görünüm sunar. Karaöz Koyu'nun doğusundaki Karsan Koyu sonrası birçok eşsiz güzellikte koylar yolculara eşlik eder; Karaöz yerleşiminden 11 kilometre sonra Gelidonya Feneri'ne ulaşılır; bu güzergâh Likya Yolu'nun ayrıcalıklı yollarındandır. Araçla gidilmek istendiğinde Karaöz - Adrasan arası 10 kilometredir.

*Gelidonya batığından taş
terazi ağırlıkları,
Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi.
(B.S.A.M.)*

*Gelidonya batığından
bematit silindirik mühür,
fayans skarabeler. (B.S.A.M.)*

GELİDONYA BURNU BATIĞI

"...BATIK, DEVECİTAŞI ADASI
AÇIKLARINDA KEŞFEDİLMİŞTİR..."

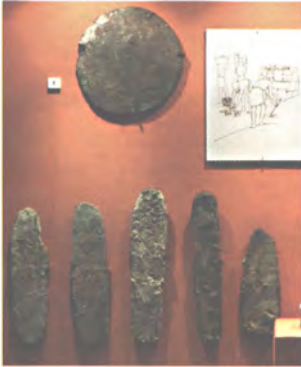
Likya'nın
doğu sahillerinde,
Gelidonya
(Khalidonia / Şili-
doni / Taşlık) Burnu
açıklarında 1954
yılında sünger av-
cısı Kenan Aras
tarafından bu-

lunmuş Geç Tunç Çağı batığı, kazılar sonucu
su yüzüne çıkarılmıştır. Batık, Gelidonya
Burnu açıklarındaki 5 küçük ada içindeki en
büyüğü Devecitaşı Adası'nın 50 metre açığında
keşfedilmiştir. Büyük olasılıkla Suriye kökenli
bir ticaret gemisi M.Ö. 1200'lü yılların sonunda
Kıbrıs'tan yüklediği bakır, kalay külçeleri ve hurda

Gelidonya kazıları, ilk defa dalgıç arkeologlar
tarafından yapılan kazı niteliğindedir. Sonraki
kazıları ise Institute of Nautical Archaeology
adına George Bass başkanlığında bir kazı ekibi
tamamlamıştır. Kazılar sırasında, geminin kum
ya da mil tabakasıyla kaplı olmaması nedeniyle
ahşap aksamının yok olduğu gözlenmiştir. Batık
gemide külçelerin ve -geri dönüşüm amaçlı
yüklenmiş- hurda madenlerin yanı sıra tunçtan
yapılmış ev ve tarım aletleri, silah; taş aletler
arasında perdah ve bileyi aletleri, öğütme taşı ve
tezgâh ağırlıkları; dört skarabe, seramik kaplar,
taş çıpa, pişmiş toprak kandiller ve kaptana ait
olduğu sanılan bir silindir mühür bulunmuştur.
Gelidonya buluntuları Bodrum Sualtı Arkeoloji
Müzesi'nde sergilenmektedir.

Likya'da Gelidonya Burnu yakınları.

1, 2 - Gelidonya batığında bulunan bakır ve kalay kılıçlar. (B.S.A.M.)

Gelidonya batığı eşyalarının sergilendiği vitrinler.
(B.S.A.M.)

ATRASAS-ADRASAN (ÇAVUŞKÖY)

"...ADRASAN'IN
ANTİK KAYNAKLARDAKİ İSMİ OLAN
ATRASAS'IN ADRASAWANA'DAN
TÜREDİĞİ SANILMAKTADIR..."

Adrasan antik yerleşimi koyun kuzeyindeki sarp tepe yamaçlarında ve Çavuşköy'ün güneyinde yer alan tepe üzerinde bulunur.

Adrasan'a, Kumluca'nın doğusunda orman içinden devam eden düzgün bir yolla ulaşılır. Trekking yapacaklar için rehber eşliğinde Gagai'den Mellanip'e, oradan da Adrasan'a ünlü 'Likya Yolu'yla gidilebilir. Antalya yönünden gelindiğinde uzaklığı 95 kilometredir; Antalya-Kumluca ana karayolunun Çavuşköy (Adrasan)

sapağından 18 kilometre sonra Çavuşköy'e inilir. Çavuşköy'den sahilin uzaklığı 2 kilometredir. Adrasan Koyu doğal bir liman gibidir. Eşsiz güzellikteki koyun kuzeyinde bulunan yüksek tepede ve Çavuşköy'ün Çakmak Mahallesiinde yerleşim kalıntıları bulunur. Günümüzde 2 kilometre uzunluğundaki kumsalı, bozulmamış

Adrasan Koyu Çavuşköy'ün 2 kilometre güneyindedir.

doğal ortamda tatil yapmak isteyenlerin tercih ettiği bir tatil beldesidir. T. A. B. Spratt ve ekibi 1842 yılının baharında Kumluca'dan Olympos'a geçerken Adrasan'a uğramışlardır; Spratt at sırtında Adrasan'dan geçerken doğaya övgü dolu sözler fısıldarlar; "...dağ vadilerinden aşağıya doğru kıvrılarak giden ve kenarlarında yeşillik ve bereketlilik kazandıran birkaç çay geçerek görülmeye değer bir dere çukurundan Adrasan'a indik. Adrasan bu çayların kıyısında, meyve bahçelerinin arasında saklanmış; aynı adı taşıyan kıya giden bir geçidin başında bulunur..."

Adrasan'ın antik kaynaklardaki ismi Atrasas'tır. Çek-Amerikalı tarihçi Ladislav Zgusta bu ismi Anadolu kökenli olarak yorumlar. Bu ismin Adrasawana'dan türediği sanılmaktadır. Adrasan'da koyun kuzeyinde yüksek tepenin yamacında Kız Kalesi olarak bilinen yapı yer alır; kale, kıya hakim bir konumdadır; kalın savunma duvarları vardır; bu alanda ayrıca sarnıç, vb.

yapı kalıntıları da bulunur; kalıntıların çoğu Doğu Roma (Bizans) Dönemi'ne tarihlenir.

Adrasan'daki diğer bir yerleşim ise Çakmak Mahallesi'ndeki kayalık alanda bulunan kaledir. Kale koyun devamındaki ovaya hâkim, bir iç kale konumundadır; denizden gelecek saldırılar ve tehlike karşısında sığınma ve savunma amacıyla yapılmış olmalıdır. Sonraki yüzyıllarda 2'şer metre aralıklarla mazgallar eklenmiştir. Kalenin kuzeydoğu köşesinde ise bir kule bulunur. Kalenin içinde bir kilise yapısı ile çoğunluğu konut olacağı sanılan yapı kalıntıları bulunur. Üç nefli olan kilise, sonraki yüzyıllarda değişikliğe uğramıştır. Kalenin bulunduğu tepenin yamacında ise kaya mezarları vardır; ayrıca Çakmak Mahallesi'nde 2000 yılında ortaya çıkarılan mezarlarda yapılan kurtarma kazılarında ele geçen buluntular Antalya Müzesi'ne taşınmıştır. Mezarlar, toprak oyularak oluşturulmuş ve üst kısımları geniş sal taşlarıyla örtülmüştür; buluntular arasında sikkeler, cam, fildişi ve pişmiş toprak eserler vardır.

OLYMPOS

"...YUMURTASINDAN ÇIKAN
YAVRU KAPLUMBAĞA
GÜVENLİ OLYMPOS SAHİLLERİNE
BİR DAHA UĞRAR MI ACABA?..."

Olympos sahilinin Kızeyri Kalesi'nden görünümü.

*Caretta caretta
kaplumbağa yavrusu
yumurtasından çıktıktan sonra
buğa denize doğru yol alır.*

Doğu Likya kenti Olympos'a bölgeden her geçişte mutlaka uğrarım; kaç defa gittiğimi anımsamıyorum, ama bu coğrafyanın çekim gücüne kapılıp tatil günlerimin çoğunu da burada geçirdim; o sayede her gelişimde farklı yönlerini keşfettim

Olympos'un; dağlarında dolaştım, soğuk sularını içtim; uzun sahilinde diğer canlılarla doğayı paylaşmanın, birlikte yaşamının sevincini tattım; deniz kaplumbağalarının (Caretta caretta) yumurtalarını kırıp Akdeniz'in serin sularına ulaşmalarına tanık oldum; kaç gün doğumu, kaç gün batımı yaşadım, sayamadım. Bölgedeki değişimi 1980'li yılların sonundan günümüze kadar gözlemedim; çevre duyarlılığı artıkça sahiplenme ve koruma bilinci de yükselmişti; doğasının ve antik yerleşimin titiz şekilde korunması için önlemler alındığını, koruma ve

bakım çalışmalarının arttığını gördüm; Milli Park içinde ve arkeolojik sit alanı oluşu nedeniyle yapılaşma yoğun olmadı. Bu bakir coğrafya, çok kişinin iştahını kabartmıştı; devasa otel zincirleri, tatil köyleri planlanmıştı ama çevre duyarlılığı ve sit alanı oluşu buna izin vermedi. Çevrenin bozulmamasında uluslararası ünü sahip deniz kaplumbağalarının da katkısı oldu; merak etmişimdir, yumurtasından çıkan yavru kaplumbağa güvenli Olympos sahillerine bir daha uğrar mı acaba? İçinden çıktığı yumurtaların yerli halk tarafından kafes içine alınarak korunduğunun farkında mıdır? Yöre halkının ve çevrecilerin amacı sadece doğal dokuyu bozmadan tüm canlılarla yaşamı paylaşmaktır. 1980'li yılların gözden ırak bakımsız, sahipsiz ören yeri ve doğası, çevre duyarlılığının yükselmesiyle Likya'nın çok bilinen, sevilen bir yeri haline geldi.

Olympos'un keşfi ve tanıtılması 19.yüzyıl gezginleri tarafından yapılmıştır. Osmanlı topraklarına keşif ve arama amaçlı gelen bu gezginler Likya içinde birçok kentin yerlerini ilk

Olympos'un, güneydeki Ceneviz Kalesi'nden görünümü.

kez keşfetmiş, bu kentlerin çok önemli eserlerini Avrupa'nın sayılı müzelerine taşımaktan da geri kalmamışlardır. Olympos'a ilk defa gelen Kaptan F.Beaufort kent hakkında yayınladığı bir kitapla bilgiler vermiştir. 1825'te ise W.M.Leake, 1832'de J.A.Cramer, 1840 yılında ise Charles Fellows Olympos'a uğramışlardır. Bu gezginler kent hakkında ayrıntılı bilgiler aktarmışlardır. 1842 yılında T. A. B. Spratt ve E. Forbes, Adrasan'dan Olympos'a geçerek kenti gezmişlerdir. Spratt, Olympos'a, yörede yaşayan Türklerin Deliktaş dediğini belirtir; Deliktaş'ın, kentin deniz tarafındaki girişinde bir insanın geçebileceği büyüklükte

doğal kaya tüneli olduğunu belirtir; Spratt, binicilerin buradan geçemediklerini, denizden atlarıyla kayayı dolanıp kente girdiklerini anlatır. Anılarında Deliktaş'ın yakınlarındaki Tahtalı Dağları'nın güzel manzarasından etkilendiğini, Deliktaş'ın ilerisinde gümrük memurunun taş evini anlatır. Komşu kentlerin, odun, tütün, tahıl, bal ve mum gibi gereksinimlerinin getirilip pazarlandığı bir iskelenin olduğunu yazar. 19. yüzyılın sonunda E. Kalinka ise Olympos yazıtları üzerine detaylı bir çalışma yapmıştır. Bir sonraki yüzyılda 1968 yılında George E. Bean incelemelerde bulunmuş, yayınlanan kitaplarında bilgiler vermiştir. Ardından

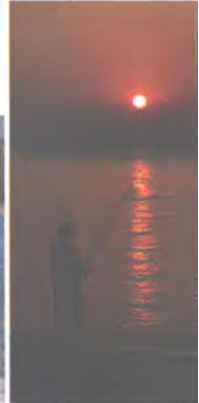
Olympos'u çevreleyen dağların eteklerinde köy yaşamı sürer.

Olympos sabili.

Olympos sabili ve arka planda Bey Dağları.

Olympos sabilinde gün doğumu.

Kentin güney nekropolü.

Olympos'u çevreleyen dağların arasındaki derin vadinin içinden geçen akarsuyun her iki tarafında yerleşim vardır.

Kentin batı girişinde bulunan kalıntılar.

Derin vadi içinden akan Olympos Deresi.

Türk bilim insanları Cevdet Bayburtluoğlu, A. Diler ve M. Adak da Olympos'ta dikkat çeken önemli araştırmalarını yayınlamışlardır.

Olympos'a ulaşmak çok kolaydır; Antalya, ya da Kaş yönünden gelindiğinde Olympos yol ayrımından 11 kilometre sonra ören yerine inilir. Antalya'ya 85, Kemer'e 45, Kaş'a 115 ve Fethiye'ye 225 kilometre uzaklıktadır. Günümüzde modern araçlarla, düzgün asfalt bir yolla rahat ulaşım sağlanmaktadır.

Likya kentlerinde Toroslardan beslenen akarsular derin vadiler oluşturarak Akdeniz'le buluşurlar; antik yerleşimlerin bir kısmı bu vadilerin yamaçlarında kurulmuştur. Olympos da etrafı dağlarla çevrili bir coğrafyada bulunur; kentin ortasından yerleşimi ikiye ayıran Olympos Deresi (Akçay) akar; kent yerleşimi derenin güney ve kuzey kısmındaki vadi eteklerinde yoğunlaşmıştır. Olympos, batısında Gölbükü tepesi, güneyinde 568 metre yükseklikteki Musa Dağı, kuzeyinde ise Omurga Dağı'nın uzantısıyla adeta sarılmış, korunaklı bir coğrafyada yer alır; doğuda ise vadi, dar boğazla Akdeniz'e açılır. Dağların arasına gizlenmiş bu kentte korsanların barınması kolay olmuştur. Olympos Deresi de bu boğazdan denizle buluşur. Torosların uzantısı Beydağları ise kuzeyde Olympos'un eşsiz coğrafyasına güzel bir fon oluşturur. Olympos Deresi'nin kuzeyinde kalan yerleşim içinde, tapınak, 'Kuzey Kale', nekropol ve kiliseler bulunur. Kentin tiyatrosu, nekropolün bir kısmı, 'Ceneviz Kalesi', bazilika ve hamam ise derenin güneyinde kalır. Kentin ortasından geçen akarsuyun akış yönüne doğru her iki tarafı duvarlarla örüldür; olasılıkla bu duvar kalıntıları akarsu yatağını bir kanal haline dönüştürme amaçlı yapılmıştır; bu kanalın üzerinde her iki yakayı birleştiren, ayakları belli olan bir köprü bulunmaktaydı. Akdeniz'in gür bitki örtüsüyle kaplanmış, adeta kaybolmuş durumdaki antik yerleşim, yapılan bakım, düzenleme ve kazı çalışmalarıyla görünür, gezilebilir hale getirilmiştir. Günümüzde çok sık bitki örtüsü içinde ve bataklıkta yerleşimin her yerine ulaşmak yine de zordur; kentin güney yamacında yükselen -antik kalıntıların olduğu- Musa Dağı'na çıkmak ancak rehber eşliğinde 2 saatlik zorlu tırmanışla gerçekleştirilebilmektedir.

Güney nekropolde yer alan Alkestis Labdi detayı.

Lykiarkh mezarı.

Kaptan Eudemos Labdi.

Olympos, antik kaynaklardan ve elde edilen verilerle Hellenistik Dönem'de kurulmuş bir kent olmalıdır; kentin kuruluşuyla ilgili yeni veriler bu tarihi daha da eskiye götüreceğe benzer; güneyinde yükselen Musa Dağı üzerinde saptanan yerleşim kalıntılarının, Olympos'la bağlantısının saptanmış olması yeni araştırmalara kapı aralayacak niteliktedir.

Strabon'un, bölgede "Likya'nın, Mihiyas'ın ve Pamfihiya'nın görülebildiği dağ..." dediği yer olasılıkla Musa Dağı olmalıdır; Strabon bu dağda var olan korsan Zeniketes'in kalesinden de söz eder. Olympos, M.Ö. 2. yüzyıla tarihlenen Likya Birliği sikkelerinde yer almaktadır. M.Ö. 100 yıllarında da Likya Birliği içinde üç oya sahip, doğu Likya'yı temsil eden önemli bir kent olduğu bilinmektedir. Olympos'un dağların içindeki derin vadi yamaçlarında bulunması nedeniyle bu korunaklı coğrafya korsanların barınmasını kolaylaştırmıştır; Doğu Likya'da sahil kentleri arasında ticareti engelleyecek derecede korsanların güçlenmesi nedeniyle Roma harekete geçmiş ve komutan Servilius Isauricus'i bölgeye göndermiştir. M.Ö. 77-76 yıllarında korsan şefi Zenekites'i yenerek faaliyetlerine son vermiştir. Olympos bu dönemde korsanlarla işbirliği yapmış olmalıdır; Roma, korsanları alt ettikten sonra kent yağmalanıp cezalandırılmıştır; Roma bu toprakları Kamu Toprağı (Ager Publicus) haline getirmiştir; yani Olympos toprakları özel şahıslara satılabilir, kiralanabilir anlamına gelmektedir. Roma İmparatorluk Dönemi'nde Olympos tekrar birliğe alınmıştır. Strabon, Olympos'tan büyük bir kent olarak söz eder; Cicero ise Servilius'un

Mozaiikli Yapı'nın tabanından detay.

Liman yapıları.

Güney nekropolde yer alan mezar.

seferi sırasında Olympos'u iyi donatılmış eski bir kent olarak niteler. Korsanlık faaliyetlerinin olduğu dönemde kent gerilemiş, eski parlaklığını yitirmiş görülmektedir. Olympos, Roma İmparatorluk Dönemi'nde tekrar birliğin saygın üyesi olarak öne çıkar; bu dönemde Likya Birliği'nin aldığı

bir kararı Roma'ya iletmek üzere elçi olarak seçilir. Bu dönemde baş tanrı Hephaistos adına Olympos'ta şenlikler düzenlenmektedir. M.S. 3.yüzyılda Solinos'un, Olympos için "geçmişte soylu bir kentti ama bu özelliğini koruyamadı" sözlerini bazı araştırmacılar abartılı bulur; oysa bu dönemde Olympos sikke basan bir kent konumundadır. Plutarkhos, korsanlığın hüküm sürdüğü döneme ilişkin bilgiler aktarır. Korsanların garip kurbanlar adayıp, ayinler düzenlediklerinden söz eder; bu ayinlerden Mithras ayinlerinin de olduğunu belirtir; Zoroaster (Zerdüş) kültüyle yakınlığı olan Mithras kültü o dönemde Roma İmparatorluğu'nda yaygındır. Hristiyanlığın yaygınlaştığı dönemde Olympos'ta görev yapmış ilk piskopos Methodios'tur. Kentten Aristokritos isimli piskopos ise 431 yılında Efes'te, 451 yılında ise Constantinapolis'teki Konsil'e katılmıştır. M.S. 7. yüzyılda etkin olan Arap akınları, salgın hastalıklar ve depremlerden kentin zarar gördüğü, nüfusunun azaldığı bilinmektedir. Olympos, Haçlı seferleri sırasında ise Venedik, Cenova ve Rodos şövalyelerinin işgaline uğramıştır. Bu dönemde olasılıkla kentin birçok yapısında savunma amaçlı değişiklikler yapıldığı varsayılabilir. Olympos 15. yüzyılda Teke Yarımadası üzerinde bulunan diğer Likya kentleriyle birlikte Osmanlı egemenliği altına girmiştir. 18. yüzyıldan başlayarak yörede Yörük göçerlere ait yerleşimler olduğu bilinmektedir; yerleşim içinde o dönemden kaldığı bilinen bir su değirmen kalıntısı da bulunmaktadır.

Kuzey Akropol.

Kuzey kent yerleşimi içinde bulunan tapınağın giriş kapısı.

A alanı içinde bulunan kilise.

Güney nekropolünde bulunan tonozlu bir mezar.

Güney nekropolde bulunan Alkestis Labdi.

Kenti ikiye bölen derenin kuzeyinde bulunan akropolün bulunduğu '**Kuzey Kale**'de bazı yapı toplulukları bulunur; bu noktadan kentin tamamını görmek olasıdır; iyi bir seyir noktasıdır; içinde tanımlanamamış birçok yapı topluluğunun bulunduğu yerleşimin kale işlevi gördüğü kuşkuludur. Güneyinde bulunan '**Ceneviz Kalesi**' olarak bilinen yapı topluluğu da konumu ve inşa ediliş şekliyle aynı kuşkuyu uyandırır. Kentin kuzeyinde **tapınak** olarak bilinen yapı bataklığın yakınındadır; 4,88 metre yüksekliğindeki -lentosu ve söveleri bezemeli- güneye bakan kapısı dikkat çekicidir; kapının açıldığı duvar düzgün kesme taşlardan yapılmıştır. İlk defa Charles Fellows tarafından tapınak olarak tanımlanmıştır; anıtsal kapısının önünde bulunan heykel kaidesi ve sütun başlıkları yapı hakkında ayrıntılı bilgiler sunmuştur; ayrıca burada heykel kaidesi üzerindeki yazıttan Roma İmparatoru Marcus Aurelius'a sunulan bir heykel olduğu anlaşılmıştır. M.S. 2. yüzyıla tarihlenen yapı, 'in antis' planlı ve ion düzenlidir.

Olympos'un yerleşimi ağırlıklı olarak kuzey yakada bulunur. Kent yerleşimi akropolün kuzey ve kuzey batısında bulunan göl, günümüzde sazlığa dönüşmüş bataklık halindedir. Bu kısımdaki kaynaklardan çıkan dere Akçay'a karışır.

Güney nekropol içinde bulunan labit.

Liman girişinde bulunan labitler.

Liman girişinde bulunan Kaptan Eudemos labidi.

Kaptan Eudemos labidinde bulunan Medusa başı.

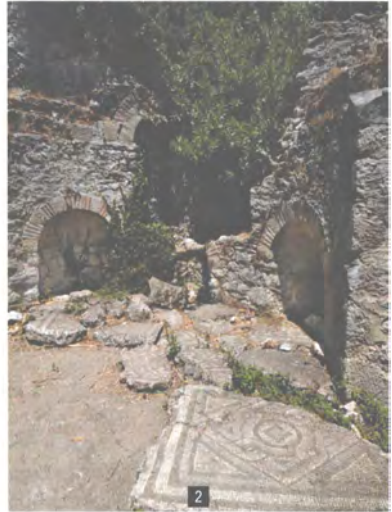
*Lykiarkh Marcus Aurelius Arkhepolis Antikal Mezarı
kuzey nekropolün içindedir.*

Kentin kuzeyinde tapınağın yanında iki **kilise** vardır; kilisenin de içinde bulunduğu yapılar topluluğundan bazıları dini amaçlı kullanılmış olmalıdır; duvarlarında bulunan süslemeler dikkat çekicidir. Kentin dini yapılarından bir tanesi de **Büyük Bazilika** / Liman Bazilikası olarak anılan yapıdır; bu dini yapı kentin güneyinde yer alır. Boyutları yaklaşık 39x18,5 metredir. Bazilikanın, üç nefli naosunun doğusunda daire planlı bir apsisi vardır. Ayrıca kentin kuzeydoğusunda bulunan küçük yapı topluluğu içinde içten ve dıştan yuvarlak apsisi bir şapel bulunmaktadır.

Olympos'ta **nekropol**, yerleşimin ağırlıklı olarak güneyinde, batısında ve kuzeyinde bulunur; çoğunlukla tonozlu mezarın yer aldığı nekropole saptanabilmiş 354 anıt mezar vardır; bunların 307 tanesi tonozlu, 44 tanesi ise lahitlerden oluşur. Kentin güney yakasında bulunan mezarlar genellikle birbirine yakın ve bitişiktir; kuzeyde kalan mezarlar ise bazı yapıların yakınında dağınık şekilde konumlanmıştır. Tespit edilen lahitlerin 18 tanesi Likya tipi lahitlerdir. Mezar anıtlarından dikkat çekici olanlar kentin doğusunda, liman girişinde bulunan Zosimos ve dayısı kaptan Eudemos mezarları, kentin kuzeyinde Lykiarkh Arkhepolis ve ailesine ait anıt mezar ile Antimakhos lahdi, güneyinde ise Alkestris lahididir. Lahitlerin üzerinde Likya'nın diğer kentlerinde olduğu gibi mezarın kime ait olduğu ve anıta zarar verecek kişilerin cezalarını nereye ödeyecekleri yazılıdır. Bazı lahitlerde de kötülük kovucu olarak Medusa Baş, koruyucu aslan ve boğa türü figürler vardır.

Olympos'un deniz yönünden kente giriş kısmında, ırmağın kuzeyinde 1991 yılında yapılan

kazılarla tonozlu mezarlar ortaya çıkarılmıştır; M.S. 2. yüzyıla tarihlenen mezarlar, M.S. 5. yüzyılda da kullanılmıştır; kazı sonucunda üstleri koruma şemsiyeleriyle kapatılan tonozlu mezarların içerisinde dikkat çekici lahitler bulunmaktadır. Bu alanda bulunan Zozimos'un Lahdi olarak bilinen mezarın günümüzde kayıp olan lentosundaki yazıtta, anıtı kendisi, karısı, kızı, oğulları ve onlardan olacak çocukları için yaptırdığını, başka birisinin gömülmesine izin vermediğini, aksi davrananların Hephaistos'a 1000 dinar tutarında ceza vermek zorunda olacaklarını ve bu tutarın üçte birini de ihbar eden kişilere ödeneceğini belirtmektedir. Diğer anıtsal mezarlar içinde bulunan 'Kaptan Eudemos'a ait olan lahdin alınlığındaki Medusa başı ve yazıtların altında bulunan gemi betimlemesi dikkat çeker. Yelkenleri ve direkleri olmayan geminin bir tarafında çıplak bir kadın figürü yer alır; çevirileri Prof. Dr. Sencer Şahin tarafından yapılmış Kaptan Eudemos Lahdi yazıtında ise şiirimsi bir dille kaptanın duyguları aktarılmıştır. Kaptanın yaşam boyu yaptığı yolculuklarla Anadolu'nun çevresindeki denizleri iyi bildiği anlaşılmaktadır; dizelerde *"dalgalar arasında, bir Pontos'tan öbür Pontos'a"* yaptığı yolculuklarda uğradığı bir Bitinya kentinin kendisine vatanlaşlık hakkı verdiğini belirtir. Kuzey nekropol içinde bulunan Lykiarkh Marcus Aurelius Arkhepolis Anıtsal Mezarı da dikkat çekicidir; 1990 yılında yapılan kazı ve düzenlemelerle görülebilir hale getirilen anıt mezar kareye yakın planlıdır; 'U' biçimli iki basamaklı podyumun ikinci basamağın köşelerinde aslan ayakları bulunur; podyumun üst kısmında ise 3 adet lahit vardır. Mezar odasına girişte sağda bulunan ilk lahdin mermerleri Marmara Adası'ndan getirilmiş olmalıdır; teknesinin üzerinde girlandlar bulunur. Girişin solundaki lahit ise sandık tipinde olup M.S. 3.yüzyılda yapıldığı sanılmaktadır.

Kentin kuzeyinde bulunan mozaikli yapı. (1,2,3)

Kentin kuzeyinde yer alan diğer ilginç bir yapı ise **'Mozaikli Yapı'**dır. İki katlı olan yapının üst katının yıkılmasıyla taban mozaikleri birinci kata düşmüş vaziyettedir; ikinci katın köşelerinde bu mozaiklerin izine rastlanır. 1992 yılında yapılan kazı ve düzenleme çalışmalarıyla yapının yıkılmak üzere olan bazı bölümleri

sağlamlaştırılmıştır. Çevre düzenlemesiyle de yapı gezilebilir, görülebilir hale getirilmiştir. Mozaikli Yapı'daki araştırmalar, olasılıkla bu yapının hem vaftiz, hem de konut amacıyla kullanılmış olduğunu düşündürmektedir. Yapının taban mozaiklerinin yanı sıra, apsis mozaığında elinde yılan tutan kadın figürü dikkat çeker.

Büyük Hamamı.

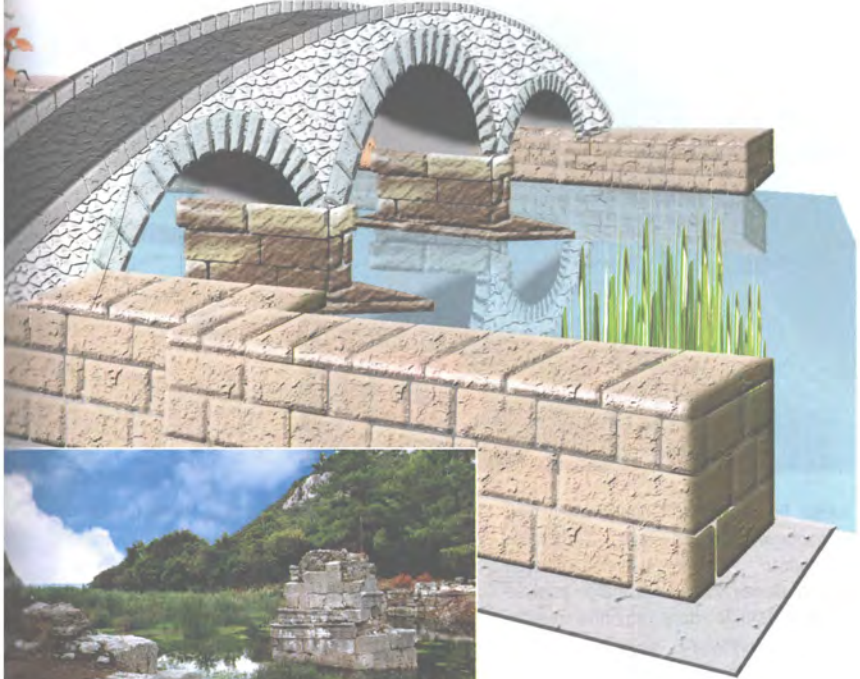
Kentin güneyinde bulunan **Büyük Hamam** M.S. 70 yılında imparator Vespasianus Dönemi'nde yapılmıştır. Küçük bazilikanın yakınlığında olan Büyük Hamam'ın duvarları tuğla, harç kullanılarak polygonal bir teknikle inşa edilmiştir. Doğu Roma (Bizans) Dönemi'nde de bazı değişimler geçirmiştir. Bu hamam kentin sosyal ve ekonomik yaşamında refahın olduğu bir dönemde yapılmış olmalıdır. Büyük Hamam'ın doğusunda daha küçük boyutlu bir hamam daha bulunmaktadır. Kentin kuzeyinde 'Kuzey Kele' olarak adlandırılan tepe üzerinde ise bir hamamın varlığı saptanmıştır. İki katlı olduğu düşünülen Ortaçağ hamamının çevresinde su kanallarına ait künk parçalarına rastlanmıştır. Gymnasium olduğu sanılan yapı kentin güneyinde, hamamın yakınındadır. Yapılan araştırmalarda etrafı sütunlarla çevrili yapının **Gymnasium** ya da palaestra olabileceği düşünülmektedir.

Tiyatro ise güney kısmında, nekropol alanı yakınındadır. Yapılış tekniği yönünden Geç Hellenistik özellikleri gösteren tiyatro Olympos'ta meydana gelen M.Ö. 141 yılı ve sonrası depremlerinden çok zarar görmüş olmalıdır; geç dönemlerde de yapılan tahribat izlerine rastlanılır; sahne binasındaki kireç kuyusu da bu tahribatı

OLYMPOS KÖPRÜSÜ

Olympos Deresi üzerinde bulunan köprüünün çizimi.

Olympos Deresi üzerinde bulunan köprüünün ayakları. (1, 2)

2

Tiyatra. (1, 2)

2

kanıtlar niteliktedir. 21 basamaklı olan tiyatrunun birinci kademesinde beş, ikinci kademesinde ise 9 işinsal merdiven vardır; merdiven başlarında aslan ayağı kabartmaları bulunmaktadır. Anadolu tiyatrolarındaki bakış yönünün aksine -doğu ve güneye değil- kuzey yöne bakmaktadır. Tiyatronun diğer ilginç yanı ise bazı Likya kenti tiyatrolarında olduğu gibi nekropol alanının içine inşa edilmiş olmasıdır. Hellenistik özellikler gösterse de Roma Dönemi'ne tarihlenen tiyatrunun 'Cavea'sı yarım yuvarlaktır ve iki yandan orkestra alanına çıkan kemerli girişler sağlamdır. Tiyatro yaklaşık 5000 kişi seyirci kapasitesine sahiptir.

Mozaiikli yapıda bulunmuş altın kaplama fibula, dört tane kaplama mızrap ve diğer buluntular. Antalya Müzesi.

Kentin limanı Akçay'ın denize döküldüğü yerde, saptanan köprü ayakları yakınındadır. Liman yapıları Akçay'ın getirdiği alüvyon tabakasının altında kalmıştır. Limana yanaşan gemilerin olasılıkla dere ağzında içeriye girip buradaki depolara yüklerini boşalttığı sanılmaktadır. Kentin kuzeyini, güneye bağlayan köprünün ayakları ise Liman Caddesi ve karşı kısmında ortaya çıkarılmıştır. İki ayaklı olduğu sanılan köprünün güney ayağında heykel kaideleri bulunmuştur. Kaidelerin birisinde bulunan yazıtta Olymposlu Lykiarkh Marcus Aurelius'un heykelinin bulunduğu yazılıdır. Ören yeri içindeki kalıntılardan bazı yapıların konut olarak kullanıldığı anlaşılmıştır; kuzey nekropolün doğusunda ve tiyatro yakınlarında bulunan yapılardaki incelemelerde konut özelliği olan yapılar tespit edilmiştir.

Olympos'un korunaklı coğrafyası içinde diğer Anadolu kentlerinde olduğu gibi savunma amaçlı surlara rastlanmamış olması kentin konumu hakkında farklı değerlendirmeler yapılmasına neden olmuştur. Yapılarının çoğunun dini amaçlı olması, kentin sadece dini faaliyetlerin sürdürüldüğü bir konuma sahip olabileceğini düşündürmektedir. Korsanlık faaliyetleri ve M.S.

7. yüzyılda bölgeye yapılan Arap akınlarından etkilenen kentin savunmasında yer alması gereken surların olmaması düşündürücüdür. Kentte bulunan yapıların kalın, yüksek duvarlarla ve mazgallarla donatılmış olması kent savunmasının bu şekliyle yapılabildiği düşüncesini güçlendirmektedir.

Kentin güneyindeki Sepetçi tepesinden başlayarak 568 metre yüksekliğe ulaşan Musa Dağı bazı yönlerde diğer Likya kentlerini görebilme açısıyla dikkat çeker. Strabon da burada korsan şefi Zenekites'in kalesinin olduğundan söz etmiştir. Musa Dağı'na, Kavuşuk Boğazı'ndan ya da Adrasan'dan çıkmak olasıdır. Musa Dağı'nın doğu yamacındaki yerleşimde birçok yapı kalıntısına rastlanılır. Heroon, Hellenistik Dönem'e tarihlenen surları, 80x60 metre boyutunda agora, stoa, sarnıç, kilise, Hellenistik ve Roma dönemlerine tarihlenen mezarlar bu kalıntılardan bazılarıdır. Yerleşimde lahit türü mezara rastlanmamıştır. Olympos'u Musa Dağı'yla birleştiren antik yol da tespit edilmiştir. Musa Dağı yerleşiminin Olympos'la ilişkilendirilip, bağlarının saptanması yeni önermeleri beraberinde getirmiştir; önermeler Olympos'un liman yerleşimi dini amaçlı kullanılmış, Musa Dağı kalıntılarının

OLYMPOS

da esas kent olabileceği şeklindedir. Kesinliği olmayan bu tür önermeler gelecek yıllarda yapılacak kazı ve araştırmalarla aydınlanmış olacaktır.

Kentin kuzeyinde, Liman Caddesi yakınlarında 19. yüzyıldan kalma bir değirmenin varlığı tespit edilmiştir. Değirmenin bulunduğu yere yapılan su yolu da görülebilir durumdadır; Ortaçağ yapılarını bölerek kaynaktan değirmene su taşınmıştır; Olympos yerleşimi, yörede yaşayan

göçer Yörükler tarafından 18. ve 19. yüzyıllarda kış aylarında kullanılmıştır.

Olympos kentinde yapılan düzenleme ve kazılar sırasında ilginç buluntular ele geçmiştir; 'Mozaikli Yapı', Liman Anıt Mezarları'nda ve diğer yerlerdeki buluntular içinde altın küpe, altın kaplama bronz maşrapa, cam kadeh parçaları ve cam koku şişeleri, altın kaplama bronz fibula bu eserlerden bazılarıdır. Olympos buluntuları günümüzde Antalya Müzesi'nde sergilenmektedir.

KHIMAIRA / YANARTAŞ (ÇIRALI)

"...DENİZDEN 250-300 METRE
YÜKSEKLİKTEKİ YANARTAŞ'A
SIK ORMAN İÇİNDEKİ
DİK BİR PATİKA YOLDAN
YARIM SAATTE ÇIKILIR..."

Yerleşim, Akdeniz sahilinin yukarıda 3 kilometre kuzeyindedir.

Olympos ören yerinden 2,5 kilometre uzaklıktaki Yanartaş (Khimaira) ismiyle bilinen yer Çıralı Köyü yakınlarındadır. Kumluca-Antalya yol ayrımından 7 kilometre sonra Çıralı Köyü sahiline inilir; sahilin 2,5 kilometre kuzeyindedir. Belli bir yere kadar araçla gidilir, ardından denizden 250-300 metre yükseklikteki Yanartaş'a sık orman içindeki dik bir patika yoldan yarım saatte çıkılır; Yanartaş denilen yerde 80 metrelik eğimli alan içindeki metan gazı çukurlarından sürekli alevler çıkar. Antik Dönem'de çok büyük alevler tektonik hareketler nedeniyle küçülmüş, metan gazının yandığı çok sayıda küçük çukurlara dönüşmüştür. Gece karanlığında denizden bile görülen alevler yandığı çukuru aşmayacak büyüklüktedir. Metan gazı çukurlarının olduğu yer bitkilerin olmadığı çıplak bir alandır; çevresi gür ormanla kaplıdır. Antik kaynaklardan Roma Dönemi'nde burada

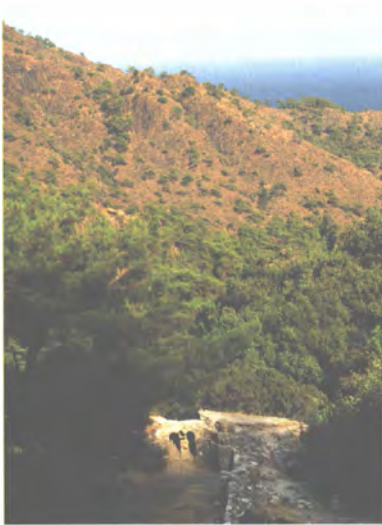
Hephaistos kültüne ait bir tapınak olduğu bilinmektedir. Ateş Tanrısı, Demirci Tanrı ve Aphrodite'in eşi olan Hephaistos, Olympos'un baş tanrısıydı; Olympos'taki mezar anıtlarına zarar veren kişiler para cezalarını Hephaistos tapınağı hazinesine ödüyorlardı. Olympos'ta ayrıca Hephaistos onuruna belirli aralıklarla şenlikler düzenleniyordu. Yunan tanrıları arasında önemli bir tanrı olmayan Hephaistos'un Olympos'ta önemsenmesi Yanartaş'ta hiç sönmeyen ateşten kaynaklanıyor olmalıydı. Tapınaktan geriye sadece birkaç yazıt kalmıştır; tapınağın kuzeyine M.Ö. 5. yüzyılda Doğu Roma (Bizans) döneminde üç nefli bir kilise inşa edilmiştir. Antik Dönem'de söylencelerde Bellerophon'tes ile canavar Khimaira arasındaki mücadelenin geçtiği Yanartaş'ta gün batımına yakın ilginç görüntüler oluşur.

Antik yerleşimin kuzeyi girişinde Yanartaş denilen yerde 80 metrelik eğimli alan içindeki metan gazı çukurlarından sürekli alevler çıkar. Bu, Khimaira'nın hiç sönmeyen ateşidir.

Yerleşim içindeki kilise yapısı.

Yerleşim içinde bulunan kilise.

1842 baharında Khimaira'ya çıkan T. A. B. Spratt buradaki yanan ateşin, Kaptan Beaufort'un gördüğünden çok daha canlı ve parlak olduğunu söyler. Gördüğü alev çukurlarının büyüklüğünün bir metreyi geçtiğini belirtir. Deri hastalıklarını iyileştirdiğine inanılan, içinde kükürtlü bulanık

suyn olduğu çukurda yöre halkından insanları gördüğünü, alev çukurlarında yemeklerini pişirip eğlendiklerini anlatır.

Efsanevi yaratık Khimaira, -üç hayvanın birlikte betimlendiği- ağızından ateş püskürten garip bir yaratıktır; ön tarafı aslan, ortası keçi, kuyruğu yılanıdır. Khimaira betimlemesi Likya'da M.Ö. 5. yüzyıldan başlayarak sikkelerde ve mezar anıtlarında sıkça karşımıza çıkar. Khimaira efsanesi Homeros'un ardından Hesiodos, Apollodoros ve Servius tarafından da günümüze aktarılmıştır. Efsanesinin başkahramanları Troia Savaşı'na giden Gulaukos'un yakışıklı oğlu Bellerophontes ile garip yaratık Khimaira'dır. Bellerophontes, yanlışlıkla Belleros'u öldürdükten sonra kahrından Argos'a göçer; burada kralın karısı yakışıklı Bellerophontes'a âşık olur ve ona sevişme teklif eder; bu isteği reddedilince intikam almak için bir iftira atar: kocası olan krala Bellerophontes'in kendisine ahlaksızca teklifte bulunup koynuna girmek istediğini anlatır. Kral bu iftiranın ardında Bellerophontes'i öldürmesi için eşinin babası olan Likya Kralı'na gönderir. Likya Kralı Bellerophontes'i öldürmekten çekinir; onu dolaylı yoldan ortadan kaldırmak için ölümcül yerlere gönderecektir; bunlardan

Yanartaş alanının güney bitişiğindeki yerleşim kalıntıları.

Metan gazı çukurundan çıkan alev.

birisi Khimaira'nın yaşadığı yerdir; oraya gitğinde ağzından ateş saçan canavar rahatça Bellerophontes'u öldürecektir. Akdağ yakınlarında uykuya dalan Bellerophontes rüyasında tanrıça Athena'yla karşılaşır; Athena, ona bazı öğütlerde bulunur; bir su kaynağına gelen Pegasus'u (kanatlı at) ele geçirmesini söyler. Bu öğütlere uyarak su kaynağında Pegasus'a sahip olan Bellerophontes ata binerek günümüzde Yanartaş olarak bilinen yere gelir. Canavar ateş püskürterek Bellerophontes ve Pegasus'a saldırır; atının çevik hareketiyle bu saldırıları atlattıktan yanmaktan kurtulurlar; Bellerophontes ok ve mızraklarıyla ardı ardına saldırıya geçer; son bir mızrak darbesiyle de Khimaira'yı yerin dibine gömer; ancak canavar yeraltına gömüldüğü halde ağzından çıkan alevler sönmek üzere yeryüzüne çıkarlar. Efsaneye göre günümüzde Yanartaş'ta ortaya çıkan bu alevler Khimaira'nın püskürttüğü ateş olarak anılır; alevler, o mücadeleden günümüze uzanan "Lika'nın hiç sönmeyen ateşi" olarak bilinir.

Khimaira'da bulunan yerleşime ait kalıntılar çok tahrip olmuş durumdadır. Üç nefli plana sahip olan kilise bunlardan birisidir. Kilisenin batı duvarı sağlam değildir. Kilisenin kuzey köşesinde bulunan iki katlı yapı ise kilise görevlilerinin kaldığı konutları olmalıdır. Kilisenin içinde geometrik desenli resimler dikkat çeker. Khimaira'da ayrıca girişi güneyden olan dikdörtgen planlı küçük bir şapel bulunur; giriş kapısının üzerinde bir yazıt vardır. Çeşme yapısı ise kilisenin kuzeyinde bulunur; kare planlı, duvarları ve tonozu kesme taşlardan oluşur; çeşmenin su kaynağı kilisenin doğusundadır. Kilisenin batısında yapılmış basamaklı temeller Khimaira'da yanan ateşin korunması amacıyla yapılmış olmalıdır. Yaklaşık yarım saatte çıkılabilen Khimaira patika yolunu izleyen antik yol kalıntılarına da rastlanır.

Günümüzde, Yanartaş olarak bilinen alanın batısında 'Yanar Gediği' denilen yerde de metan gazı sızıntılarının yandığı çukurlara rastlanmıştır. Yanartaş'a sıcak mevsimlerde gün ortasında tırmanmak zordur; akşam saatlerine doğru tırmanışa geçip gün batımı sonrası ateş kümeleri arasında bulunmak, efsanede geçen Bellerophontes ve garip yaratık Khimaira'yı düşlemek gezinin unutulmazları arasında yer alacaktır. Yanartaş'tan akşam karanlığında geri dönüşte küçük bir aydınlatıcı rahat inmeyi kolaylaştıracaktır.

PHASELIS

"...GÜR ORMAN,
TAHTALI DAĞLARI'NIN
YAMAÇLARINDAN BAŞLAYARAK
SAHİLDE AKDENİZ'LE BULUŞUR..."

Phaselis Güney Limanı.

Phaselis antik yerleşimi Antalya'ya 35 kilometre uzaklıkta, Tekirova'nın kuzeydoğusunda bulunan yarımada üzerinde yer alır. Kemer'in 10 kilometre güneyinde bulunan doğu Likya'nın son kentidir. Kumluca-Antalya yolu üzerinde Tekirova yol kavşağından sonra gelen Phaselis yön levhasından güneye dönüp 2 kilometre sonra sahilde bulunan ören yerine ulaşılır. Gür bir ormanın içinde yer alan liman kenti Phaselis büyük ziyaretçi akınına uğrar. Kenti gezen ziyaretçiler antik yerleşimin limanlarında Akdeniz'in berrak suları ile buluşurlar. Kolay ulaşılabilirliği, bozulmamış doğası ören yerinin çekim gücüdür. Akdeniz'e bir yarımada'nın üzerinde uzanmış ören yerinin kuzeyinde, Toros sıra dağları içinde bulunan Tahtalı Dağları güzel bir fon oluşturur. Gür orman, Tahtalı Dağları'nın yamaçlarından başlayarak sahilde Akdeniz'le buluşur. Kentin, kazısı yapılmış, gezilebilir kısmının dışında kalan diğer bölümü gür ormanın içinde kaybolmuş gibidir. Su kemerlerinin başlangıcında -sonradan bataklıkla dönüşmüş- bir de göl bulunur; göl bir kanalla kumsalı geçerek denizle buluşur. Ziyaretçileri, kuzey limanın yakınlarında günümüze sağlam ulaşmış su kemerleri karşılar; ardından Ana Cadde'ye girilir; önce ana limanın

yakınlarından, Hadrian Kapısı geçilerek Güney Liman'a ulaşılır. Cadde yakınlarında Agora, Hamam ve Tiyatro görülebilir. Mevsimlerden yaz ise Akdeniz'in doğal limanlarında serinlemek ayrıcalıktır. Yarımada içindeki ören yerinin çevresinde yerleşim bulunmayışı diğer farklı bir yanıdır. Bozulmamış doğal dokusuyla Akdeniz'le iç içe oluşu Phaselis ören yerini ünlü kılmıştır. Bir Rodos Kolonisi olarak kurulan, önce Pamfilya'nın sonra da Likya Birliği'nin üyesi olan Phaselis, Akdeniz'de yapılan deniz ticaretinde önemli bir kentti; Yunanistan üzerinden Suriye ve Filistin'e yapılan deniz ticaretinde önemli bir ticaret merkezi ve uğrak limanıydı.

Ana caddesi kenarındaki yapılar.

Phaselis'i ilk defa 1811-1812 yılında tanımlayan kaptan F. Beaufort bilim dünyasına duyurmuştur. T. A. B. Spratt 17 Nisan 1842 tarihli günlüğünde Tekirova yakınlarındaki Phaselis'e uğradıklarını belirtir; kentin limanlarını, tiyatrosunu gezip nekropolünde Likya tipi mezarlara rastlamadıklarını yazar. 1970'li yıllarda da Helmut Schläger başkanlığında arkeolojik araştırmalar yapılmıştır. 1981-1985 yılları arasında da Prof. Dr. Cevdet Bayburtluoğlu başkanlığındaki kazılarla birçok yapı gün ışığına çıkarılmıştır.

Phaselis'te bulunmuş cam eserler. Antalya Müzesi.

Bir Rodos Kolonisi olarak kurulduğunu antik kaynakların yanı sıra kazılardan ele geçen yazıtlardan da biliyoruz. Kuruluş tarihi ve kimin kurduğunu konusunda çelişkili bilgiler olsa da

yakıştırılan kuruluş öyküleri ilginçtir. Phaselis'in kuruluşu M.Ö. 690 yılına kadar geçmişe gider. Bazı kaynaklarda Rodoslu, diğerlerinde ise Argoslu olduğu bilinen Lakios'un, Mopsos tarafından bir koloni birliğiyle yarımadaya gönderildiği aktarılmıştır. Kuruluş öyküsünde Lakios yarımadada arazisi olan Kylabras'la karşılaşır; parayla alışverişin olmadığı dönemde arazisini vermesi karşılığında tahıl ya da kurutulmuş balık vereceklerini belirtir. Çoban Kylabras, arazisine karşılık kuru-

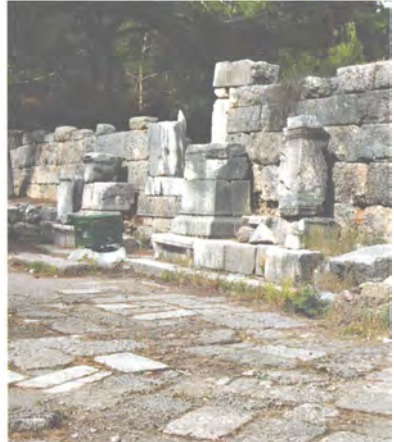
tulmuş balığı tercih eder; Phaselis'te geç dönemlerde de tanrıya kurutulmuş balık adanması kuruluş öyküsünden kaynaklanmaktadır. Phaselis, Semitik sözcük olarak "Tanrı kurtarıcı" anlamındadır. Yunanca Phaselis sözcüğü ise "Fasulye" anlamına gelir.

Büyük hamam.

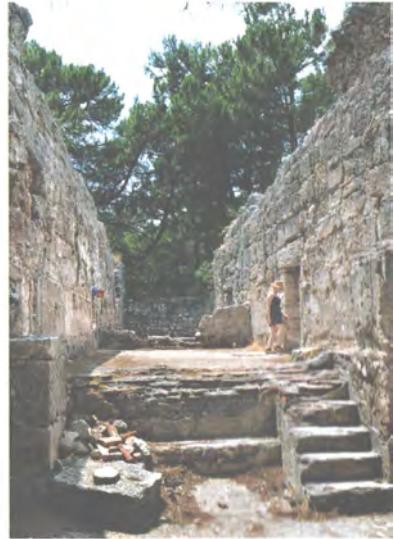
Kentte bulunan yazıtlı kaid.

Hadrian Agorası.

Phaselis, bulunduğu coğrafi konumu nedeniyle yoğun deniz ticaretinin yapıldığı yerd; ticaret erbabı Phaselislilerin, Akdeniz'de limanları olan ülkelerle yoğun ticaret ilişkileri içinde oldukları bilinmektedir. M.Ö. 6. yüzyılda Mısır'da Nil deltasında Mısır kralı Amasis'in izin verdiği Yunanlıların kuracağı bir kentin tapınak inşasında Anadolu'dan katılan 9 kent içinde Phaselis'in de ismi geçmektedir. M.Ö.5. yüzyıldan itibaren Phaselis'te basılan sikkelerin bir yüzünde gemi pruvası diğer yüzünde de geminin diğer tarafı betimlenmiştir.

Pers işgaliyle birlikte Phaselis de diğer Anadolu kentleri gibi bağımsızlığını yitirir. Atinalı komutan Kemon'un M.Ö. 469 yılında yaptığı seferiyle de Pers işgalinden kurtulur. Ardından kurulan Attika-Delos Deniz Birliği'ne üye olur. Ödediği vergi tutarıyla da önde gelen bir konumdadır. M.Ö. 4. yüzyılda Yunanlılar ve Persler arasında yapılan antlaşmayla Phaselis, Pers donanmasının daha batıya geçemeyeceği sınır noktası olarak kabul edilmiştir. Perslerin ikinci işgalinde M.Ö. 4. yüzyılda Karia satrapı Mausollos Karia kentlerinin yanı sıra Likya kentlerini de yönetimi altına almıştı. Özgürlüklerine düşkün Likyalılar, Kral Perikles'in önderliğinde satrap Mausollos'a başkaldırmışlardı. Phaselis ise satrapın egemenlik alanını genişletmesine destek vermişti ki bu dönemde Phaselis henüz Likya Birliği üyesi değildi. Antalya'da bulunmuş bir yazıt, bu dönemde Phaselis ve Mausollos arasındaki antlaşma üzerine bilgiler vermektedir. M.Ö. 333 yılında ise Büyük İskender'in seferiyle Phaselisliler de kenti altın bir taçla İskender'e teslim ederler. Bir süre burada kalan İskender bazı Pisidya saldırılarına karşı Phaselis güçlerini kullanmıştır. İskender'in ölümü sonrası Phaselis, komutanlarından Antigonos'un ardından M.Ö. 309 yılında Mısır'da hanedanlık kurmuş I. Ptolemaios'un egemenliğine girer. M.Ö. 3. yüzyılın sonuna kadar Ptolemaiosluların egemenliğinin ardında M.Ö. 197 yılında bazı Likya kentleri kısa süreli Suriye kralı III. Antiochos'un egemenliği altına girer. M.Ö. 190 yılında Roma'nın müdahalesiyle Suriye kralı uzaklaştırılır; kent diğer Likya kentleriyle birlikte Roma'nın müttefiki Rodos'a bırakılır. Likya'da Rodoslulara karşı

*Ana Cade yakınlarında Agora, Flamin ve tiyatro görülebilir.
(1,2,3)*

süren huzursuzluk ve başkaldırıları sonucu Roma'nın tavır değiştirmesiyle bölge Rodos egemenliğinden kurtulur. Phaselis'in de diğer Likya kentleri gibi Rodos bağımlılığı sona erer; oysa bu dönemde Phaselis Rodoslularla çok çabuk kaynaşmış, uyumlu ilişkiler kurmuştur.

Ören yerinin girişinde bulunan su kemerleri.

M.Ö. 167 yılında Rodos egemenliği sonrası Likya Birliği kurulmuş, Phaselis'te birliğin içinde yer almıştır. Bu dönemde Phaselis diğer Likya kentlerinin kullandığı sikkeleri de basmıştır. M.Ö. 100 yıllarında ise bilinmeyen bir nedenle Phaselis Likya Birliği'nden kopmuştur; daha sonraki yıllarda ise Olympos gibi korsan Zeniketes'in faaliyet alanı içinde zayıflamış bir kent olarak karşımıza çıkar. M.Ö. 77-76 yıllarında korsanlık faaliyetlerine son verilmesinin ardından Phaselis de biraz rahata kavuşur. M.S. 43 yılında Likya'nın Pamfilya ile birlikte Roma eyaleti yapılmasının ardından Phaselis de Roma'nın bir parçası olur. 59-69 yıllarında İmparator Domitianus döneminde gelişen Phaselis, Hadrianus döneminde daha da parlak bir kent haline gelir. Hadrianus 129 yılında kente gelmiştir; Phaselisliler imparatoru parlak bir törenle karşılayabilmek için adına heykeller dikmişler, Güney Liman'da bir kapı ve adına agora inşa ederek imparatora sunmuşlardır; Phaselis'in yanı sıra Likya kentlerinden Korydalla ve Akalissos bile bu fırsatı kaçırmayarak imparatoru karşılamak için Phaselis'te Hadrianus'un heykellerini sunmuşlardır. İmparator Antoninus döneminde bölgede meydana gelen depremden olumsuz etkilenen kente bu kez Rhodiapolisli zengin Opramoas yardımında bulunmuştur.

Phaselis 3. ve 4. yüzyıllarda ticaretin liman kenti Attaleia'ya (Antalya) kaymasıyla gerilemiş ve önemini yitirmişti; ardından gelen korsan baskınları ve 7. yüzyıldaki Arap akınlarıyla kent iyice zayıflamıştır. 912-916 yıllarında ise kent yerleşiminden sökülüp götürülen taş bloklarla Attaleia surları sağlamlaştırılmıştır. Phaselis'in ismine 11. yüzyıla kadar piskoposluk arşivlerinde rastlanmaktadır. 1158 yılında bölgeye Türklerin egemen olmasıyla da iyice önemini yitirerek terk edilmiştir.

Phaselis ören yerinin bulunduğu yarımada üzerinde üç liman bulunur; güneybatıdaki limanın su altında kalmış 183 metre uzunluğundaki mendireği görülebilmektedir. İkinci liman ise Ana Caddenin başlangıcına yakın bir yerdedir; daha

Orta Liman.

Orta Liman.

Kuzey Liman.

Güney Liman.

Güney Liman yakınındaki yapılar.

küçük olan liman kuzey ve doğu rüzgârlarına açıktır; liman akropoldeki surların devamı mendirekle güvence altına alınmıştır; mendirek günümüzde görülebilir; liman girişinde mendireğin uç kısımlarında fener ya da başka anıtlara ait izler de bulunur. Kuzeydeki liman ise rüzgârlara açık bir koydur; güney tarafında antik rıhtımın kalıntıları görülmektedir. Üç limanlı Phaselis Akdeniz'de yoğun deniz ticareti yapılan bir merkez konumundaydı; dışarıya sattığı ürünler arasında ünlü gül yağı, zambak yağı, hurma, meyve çeşitleri ve kereste bulunmaktadır. Antik kaynakların Phaselisli tüccarlar hakkında verdikleri bilgiler ise oldukça ilgi çekicidir; bu kaynaklar Phaselisli tüccarları açgözlü, fırsatçı özellikleriyle tanıtır. Demosthenes ise Phaselisli tüccarları şu dizelerle aktarır: "Phaselisli keredi almakta ustadırlar; ama ödemeye gelince bin bir dereden su getirirler; ödememek için kendilerini acındırırlar; ödediklerinde ise malları elinden alınmış duygusuna kapılırlar; onlar insanlığın ricacıları ve alçak kesimini oluşturlar..." Ayrıca Stratonikos da burada düzenbaz insanların varlığını vurgular; Stratonikos, Phaselis'te hazineye katkı sağlamak için 100 drakhmon ödeyen herkesin kent yurttaşlığına alındığını, bu nedenle de Phaselis yurttaşlarının itibarının düşüğünü belirtir.

Ana cadde,

Ana Cadde kenarında mozaikeli yapı.

Phaselis Tiyatrosu.

Kentte bulunan **surlar** akropolü çevreler; kalıntılar arasında bir de tapınak yapısı bulunur. Kent merkezi akropolün altındaki düzlük alanda bulunur; ortada bulunan ana limanla güneybatıdaki limanı birleştiren **Ana Cadde** etrafında kentin diğer yapıları yer alır; Ana Cadde, güneybatıda bulunan limana Hadrianus Kapısı'yla açılır; 129 yılında kente gelen Hadrianus adına yapılmış tek gözlü anıtsal kapıya ait bloklar yakın çevresinde görülebilir.

Phaselis Tiyatrosu su kemerlerinin güneyinde bulunur; iki limanı birleştiren Ana Cadde tiyatrunun önünden geçmektedir; bu caddeden tiyatroya basamaklı merdivenle çıkılmaktadır. Tiyatro günümüze iyi korunmuş vaziyette ulaşmıştır. Oturma sıraları sağlamdır; kısmen ayakta kalmış sahne binası üç katlıdır; batıya bakan tiyatrunun izleyici koyağı bulunduğu tepeye yaslanmış olmasından dolayı depremlerden az etkilenmiştir. Duvar örgü teknikleri nedeniyle Roma yapısı olarak bilinir; izleyici koyağı 21 oturma sırası alacak boyutta olup üzerinde 6 ışınal merdiven bulunur; yaklaşık 1700 seyirci kapasitelidir.

Ana Cadde üzerinde bulunan **hamam** ve **latrina** (genel tuvalet) kazılarla gezilebilir

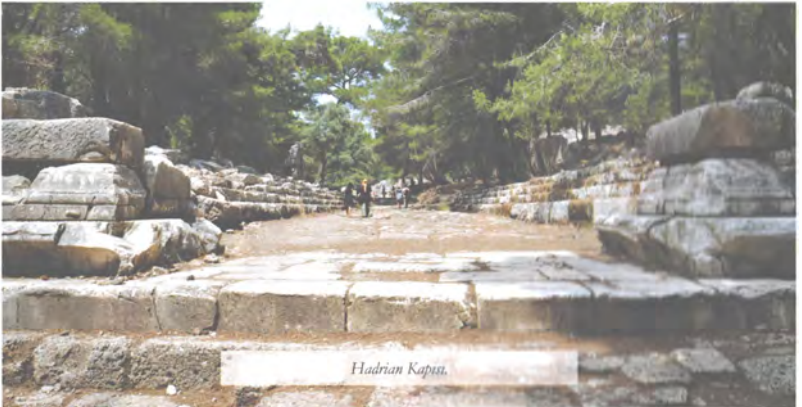
Tiyatro Hamamı.

1- Hamam. 2- Küçük Hamam.

hale getirilen yapılar arasındadır. **Hamam-Gymnasium** ise bu yapıların karşısında bulunur. Bu yapılardan güneye doğru gidildiğinde Hadrianus adına yapılan **agoraya** ulaşılır; ileri dönemlerde agoranın içine bir kilise yapılmıştır. Bu yapıların daha güneyinde kentin diğer agorası ile karşılaşılır; ana girişindeki yazıtta agoranın

Domitianus zamanında yapıldığını bilmekteyiz. Bu yapının az güneyinde ise olasılıkla Doğu Roma (Bizans) Dönemi'ne tarihlenebilecek bir agora daha bulunur. Kente girildiğinde görülen, günümüze sağlam ulaşmış yapılardan birisi de kentin su gereksinimini sağlayan **su kemerleridir**; kuzey limanın arkasındaki kaynaktan başlayarak

Hadrian Kapısı.

Hadrian Kapısı'na ait mermer, kabartmalı mimari bloklar.

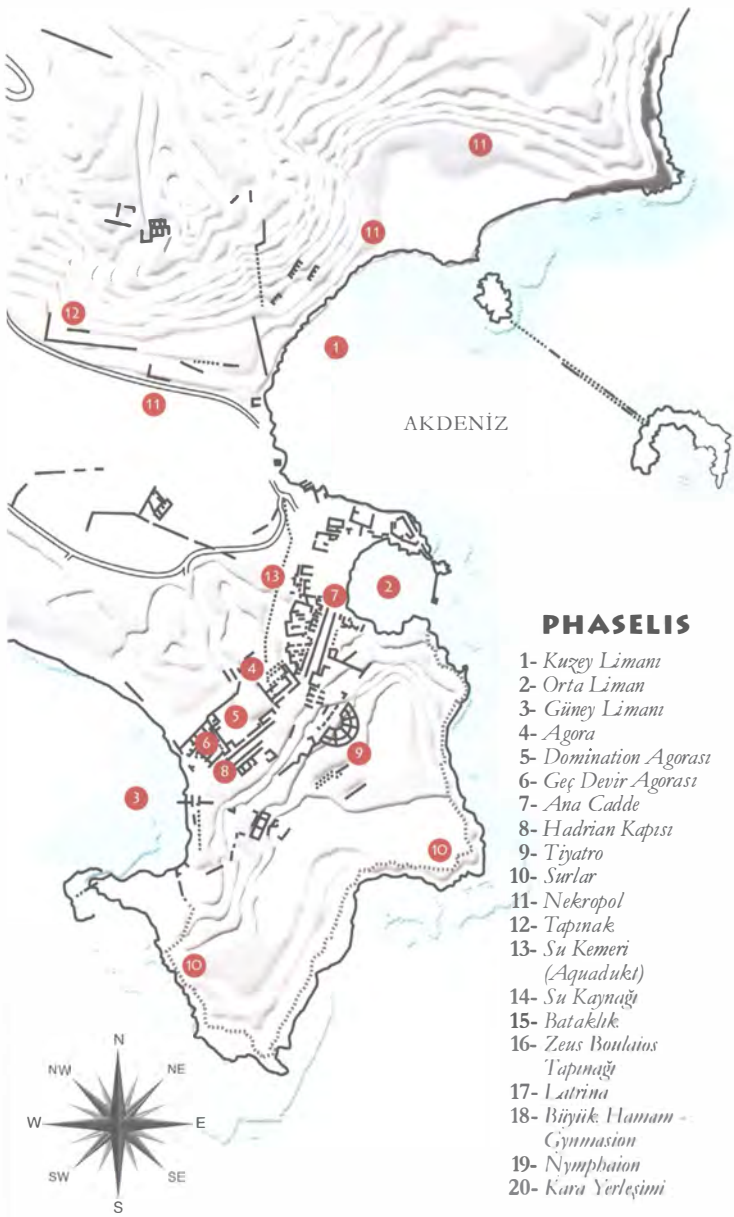
Tapınak.

Su kemerleri.

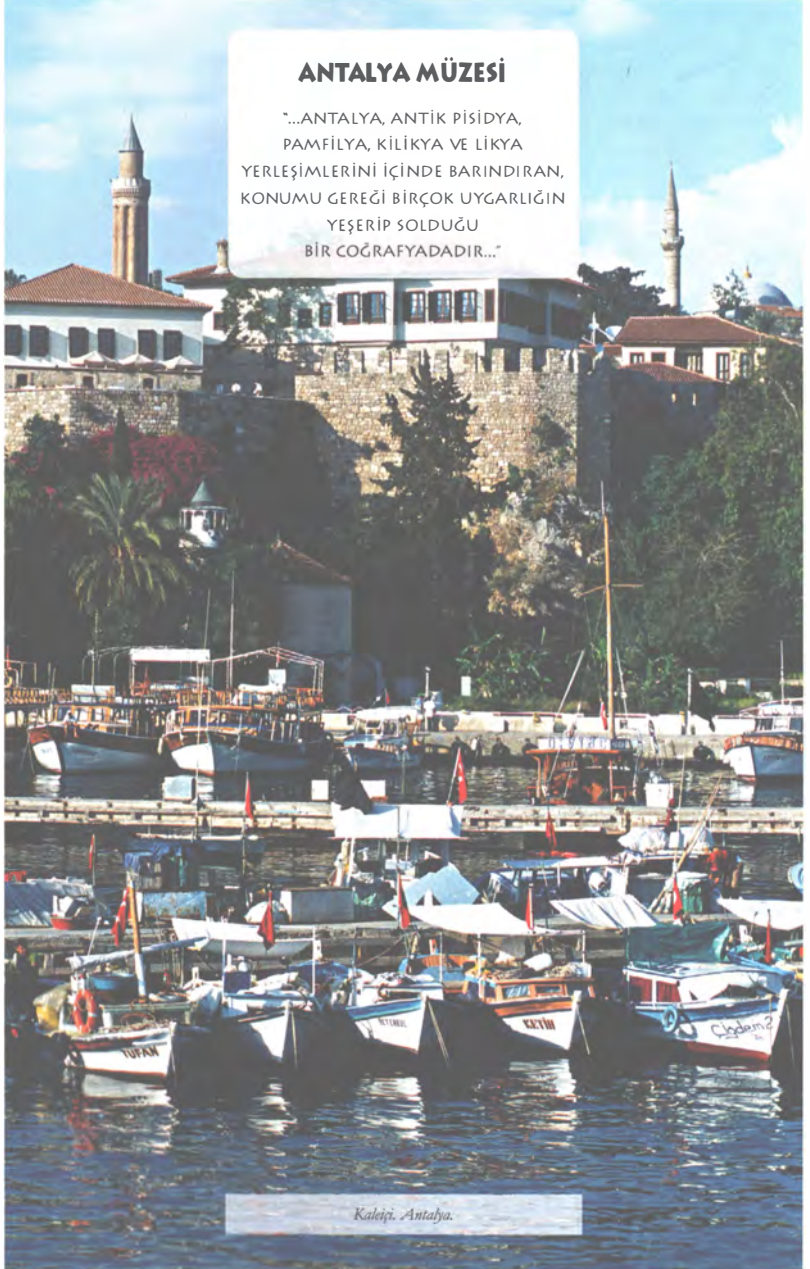
kentin içine kadar uzanır. Kentin su gereksinimini akropol ve diğer kesimlerde görülen **sarnıçlar** da desteklemektedir. Kentin **nekropolü** su kemerlerinin kuzey limana ulaştığı yerden itibaren başlar; nekropolün başlangıcında, denizin dalgalarının bir kısmını yıktığı bir mezar odası görülebilir; bu yapıdan başlayarak kuzey liman sahili boyunca ve bataklığın batısında da lahit kalıntılarına rastlanır.

Antalya-Kumluca yolundan kente girişte görülen yapı kalıntısının olasılıkla bir **tapınak** olduğu düşünülmektedir. Bu yapının üzerindeki doğal sarp alanda, su kaynağı ve konut yapılarının kalıntıları bulunur. Günümüzde kentte görülebilen yapıların çoğu Roma ve sonraki dönemlere aittir.

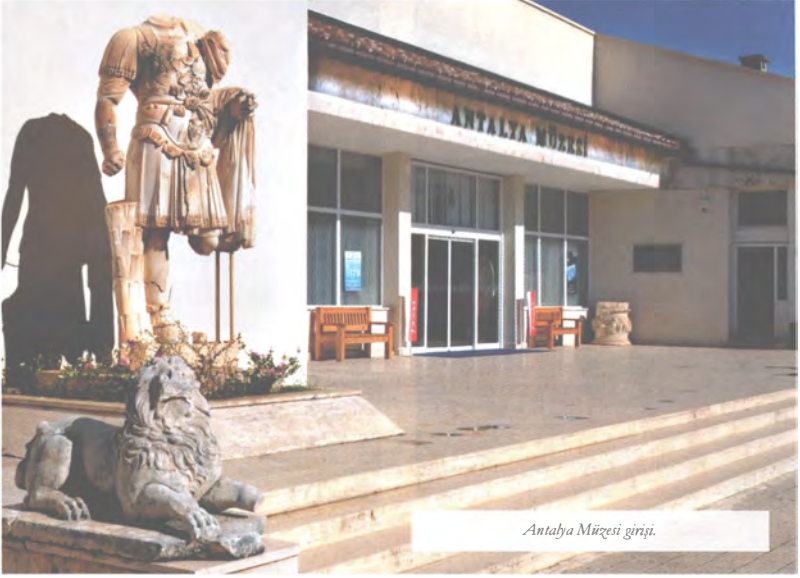

ANTALYA MÜZESİ

"...ANTALYA, ANTİK PİSİDYA,
PAMFİLYA, KİLİKYA VE LİKYA
YERLEŞİMLERİNİ İÇİNDE BARINDIRAN,
KONUMU GEREĞİ BİRÇOK UYGARLIĞIN
YEŞERİP SOLDUĞU
BİR COĞRAFYADIR..."

Kaleiçi, Antalya.

Antalya Müzesi girişi.

Antalya, Pisidya, Pamfilya, Kilikya ve Likya yerleşimlerini içinde barındıran konumu gereği birçok uygarlığın yeşerip solduğu bir coğrafyadadır; çevresindeki onlarca antik yerleşim Antalya'yı adeta bir açık hava müzesine çevirmiştir. Antalya'da müze kurma girişimleri

1919 yılında başlar; lise öğretmeni Süleyman Fikri Erten'in girişimiyle -o dönemde işgal altında olan kentteki eski eser yağmacılığını önlemek için- arkeolojik eserler merkezde bulunan Bayraktar Baba Türbesi'nde toplanmaya başlanır. 1922 yılında ise eski eserler -mübadele sonu

Likya labdini andıran müzenin bölümü.

Müze bahçesinde sergilenen yatar durumda betimlenmiş aslan kabartması bulunan labit kapakları.

kullanılmayan kiliselerden- Panaya Kilisesi'ne taşınarak (Alâeddin Camisi) ilk müze oluşturulur; müze 1937 yılında ikinci yeri Yivli Minare'ye taşınmıştır. 1972 yılına kadar aynı yerde ziyarete açık olan müze 1972 yılında günümüzdeki Antalya Müzesi binasına taşınmıştır. İlerleyen

Müzede sergilenmekte olan, Semayük-Karataş mezar alanında bulunmuş Pitbos mezarları.

zaman içinde eklemeler yapıp tadilatlar gören müze 30.000 m²'lik bir alanda 14 sergi salonu, açık hava galerileri ve bahçedeki sergilemeyle izleyicilerini ağırlamaktadır. Antalya Müzesi, 1988 yılında 'Avrupa Konseyi Yılın Müzesi' ödülünü kazanmıştır.

Likya Labdi. Kyaenai (Yarı Köyü), Kaş.

Linyra yerleşiminde bulunmuş pismiş toprak kaplar.

Patara kazılarında bulunmuş eser.

Patara kazılarında bulunmuş figürin.

Boyu 9.9 cm. olan
Ana Tanrıça
heykeltiği. Erken Kalkolitik
Dönem, Hacılar, Burdur.

Elmalı, Bayındır D Tümlüsi
eseri. Boyu 17 santimetre,
bir kız çocuğunu elinden tutan,
omzunda sırtak bir erkek
çocuğu taşıyan Ana Tanrıça'yı
betimleyen figüründen yapılmış
kadın heykeltiği.

Gümüş tas, Elmalı, Bayındır
D Tümlüsi eseri.

Pişirilmiş toprak mübireler.
Erken Bronz Çağı,
Semayük-Karataş.

A n t a l y a
Müzesi'nin Doğa Ta-
rihi ve Prehistorya
Salonu'ndaki
vitrinlerde I. Jeolojik
zamandan, IV. Jeolojik
zamanın sonuna kadar
canlılara ait fosillerin
yanı sıra, Neolitik,
Kalkolitik ve İlk Tunç
Çağı'na ait Karain
Mağarası, Hacılar,
Bademağacı, Karataş-
Semayük kazılarında
ele geçmiş buluntular
sergilenmektedir.

Seramik Salo-
nu'nda ise bölgedeki
kazılardan ele
geçmiş Geometrik
Dönem'den (M.Ö.
10. yy) Doğu Roma
(Bizans) Dönemi'ne
kadar zaman aralığı
içinde seramiğin ge-
lişimini kronolojik sı-
rayla gösteren eserler
sergilenmiştir. Antalya
bölgesi sınırları içinde
kazılardan bulunmuş
eserler ise Bölge
Kazıları Salonu'nda
yer bulmuştur; bu
salonda Olympos,
Arykanda, Limyra,
St.Nikolaos Kilisesi,
Patara, Ksanthos
antik yerleşimlerinin
içinde olduğu 26
kazı bölgesinin ya-
nı sıra kurtarma
kazıları buluntuları
da sergilenmektedir;
bilgilendirme
panolarında ise bölge
kazılarının tarihçesi
anlatılmaktadır.
Müzenin İmparatorlar
Salonu'nda ise Perge
kazılarında ele geçmiş
M.S. 3. yüzyılın ünlü
Roma imparatorları
Traian, Hadrian ve
Septimius Severus'a
ait görkemli heykeller
sergilenmektedir;
bu eserler Perge
atölyesinin özel üretimini oluştururlar. Müzenin
Tanrılar Salonu olarak bilinen bölümünde
ise Perge kazılarında bulunmuş Hellenistik
Dönem'e ait orijinallerin M.S. 2. ve 3. yüzyılda
yapılmış kopyaları sergilenmektedir. Mozaiklerin
sergilendiği salonda Pamfilya Sleukeiası'nın
agorasından getirilmiş 'Filozoflar Mozaigi' dikkat

1- Müzenin
İmparatorlar
Salon'unda
sergilenen
beykeller.

2- Mermerden
yapılma,
2,40 m.
boyunda
Roma imparatoru
Hadrian beykeli.
M.S. 2.yy.
Perge.

3- Mermerden
yapılma,
2,36 m.
boyunda
Roma imparatoru
Septimius Severus
beykeli.
M.S. 2.yy.
Perge.

çekici figürler içerir; bordürlerde Antik Dönem filozofları, matematikçileri ve hatiplerinin betimlemeleri bulunmaktadır. Ayrıca bu salonda Ksanthos akropolü üzerinde bulunan küçük bir Doğu Roma (Bizans) evinin taban mozaikleri de sergilenmektedir. **Mermer Portreler Salonu**'nda ise M.S. 2. yüzyıla tarihlenen Roma Dönemi kadın ve erkek başları sergilenmektedir; portrelerin bir kısmı idealize edilmiş, diğerleri de ait olduğu kişinin karakteri ön plana çıkarılarak betimlenmiştir. **Perge Tiyatrosu Salonu**'nda ise sahne binasını süsleyen heykeller sergilenmektedir. **Lahitler Salonu**'nda ise Perge nekropolünden getirilmiş, M.S. 2. ve 3. yüzyıla tarihlenen Prokennessos ve Dokimeion mermerlerinden üretilmiş lahitlerin yanı sıra Patara'dan getirilmiş 'Şampiyonlar Lahdi' de bulunmaktadır; Patara'da Meclis Binası kazılarında 2000 yılında bulunan -kapağı kayıp- lahit Lucius Septimius Theronides isimli başarılı bir atlete aittir. Lahdin üzerindeki ölü taçlarının altındaki Eski Yunanca yazıtta bu başarılı atletin birçok oyun ve yarışmalarda kazandığı olağanüstü başarıları anlatılmaktadır. Bu dönemde ödül kazanan sporculara zeytin ağacından yapılmış bir çelenk veriliyordu. Çelengin zeytin dalları Olympia Zeus Tapınağı yakınlarından getiriliyordu. Bunun dışında şampiyonlara her türlü maddi destek sağlanıyor, heykelleri dikiliyor, ömür boyu bedava yemek yiyebiliyor ve para ödülleri alabiliyorlardı. Ayrıca bu bölümde Limyra Perikles Heroonu'nun kuzey cephesi akroterleriyle (Medusa'nın başını kesen Perseus ile Medusa'nın kaçışan ölümsüz iki kız kardeşinden birisi), cellasının batı yüzündeki alay geçidini betimleyen frizleri sergilenmektedir. Yine

*Zeusla
Maidanın ağıla,
balavergemesinin,
tiaretin,
tüccarların ve
yolların tanrısı
Hermes beykeli.
Beykeli
kanatları olan
beykelin boyu
2.90 metredir.
Perge Tiyatrosu,
M.S.2.yy.*

G Anıtı'ndan, kabartmalı blok, süvariler. U: 1.40 m, Y: 0.85 m, kalınlık 0.47 m. M.Ö. 460 dolayları. Ksanthos.

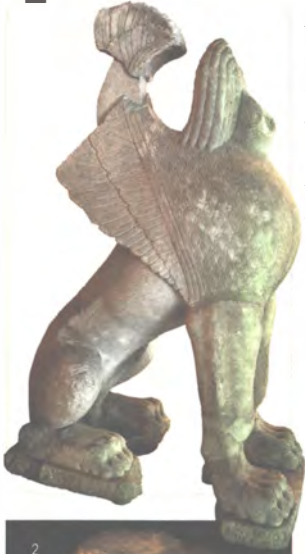

1- Patara'da bulunmuş 'Şampiyonlar Lahdi'.

2- Elagabalus veya Alexander Severus'un bronz heykel başı.

Limyra'da Augustus'un torunu Gaius Caesar'a adanmış Kenotaph (boş mezar) kabartmaları da aynı salonda sergilenmektedir. Limyra antik yerleşimine ait sergilenen diğer eserler ise I. Ptolemaios anısına M.Ö. 3. yüzyılda yapılmış Ptolemaion'una ait parçalardır. Lahitler salonunun bir bölümünde sergilenmekte olan Likya stelleri de dikkat çekicidir;

1

2

1- "Şfenks". Ksanthos, M.Ö. 6. yy.

2- Kadın heykeli. Limyra. Hellenistik Dönem.

3- Kadın başı. Letoon, Hellenistik Dönem.

4- Apollo Başı. Patara, M.Ö. 1. yy.

5- Kabartmalı köşe parçası. Ksanthos, M.Ö. 4. yy.

6- Aslan kabartması. Ksanthos, M.Ö. 6. yy.

7- Olasılıkla doğurganlığı betimlemiş keklük ve kıvrıklı tavuk(?) kabartması. Ksanthos, M.Ö. 6. yy.

8- Aslan kabartması. Ksanthos, M.Ö. 6. yy.

9- Boğa kabartması. Ksanthos, M.Ö. 6. yy.

3

4

5

6

7

8

9

Perikles Heroonu cellasının doğu ve batısındaki iki uzun duvarında da aynı konunun işlendiği kabartmalar. Limyra.

Ptolemaion podiyumu kuzeybatı köşesindeki aslan 'torso'su ve başı. Limyra.

1- Xilitahura'nın mezarında bulunmuş ölü bediyeleri arasında tanrıça Hestia. Limyra.

2- Perikles Heroonu kuzeydoğuda yer alan Gorgon baskeli.

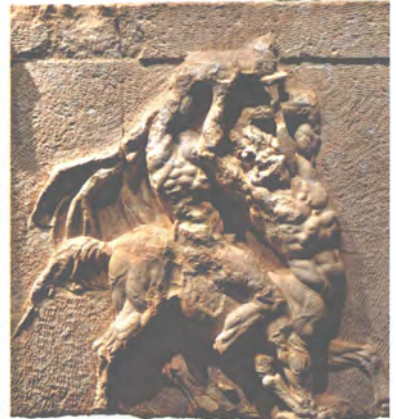
3- Perikles Heroonu, Kuzey, orta uköründe yer alan Perseus baskeli.

Üzerinde On İki Tanrı'nın betimlemesi olan adak steli.

Lımyra'da Gaius Caesar'a adanmış Kenotaph (boş mezar) kabartmaları.

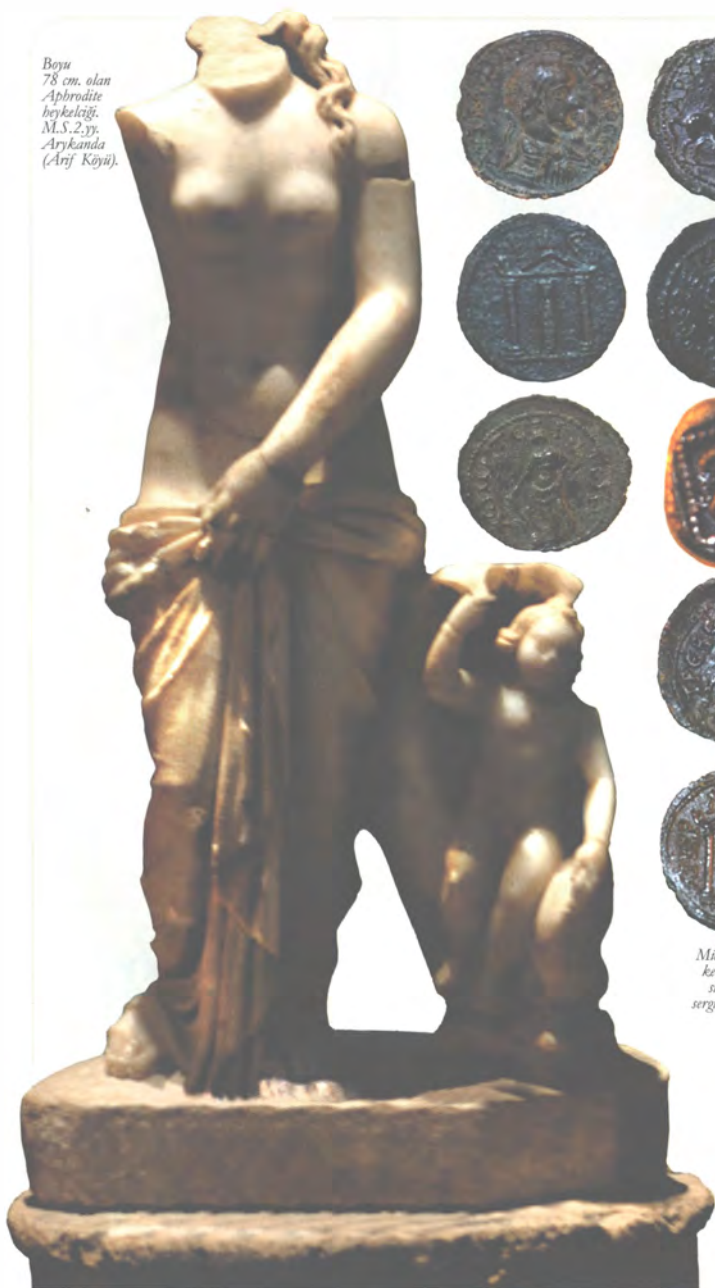

Ptolemaion naosu kabartmaları. Lımyra.

Boyu
78 cm. olan
Aphrodite
heykeliği.
M.S.2.yy.
Arykanda
(Anf. Köyü).

Müze'de Likya
kentlerine ait
sikkeler de
sergilenmektedir.

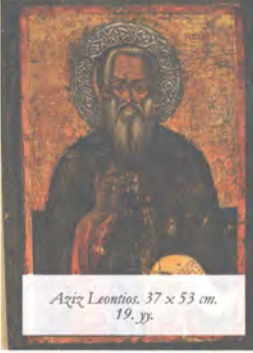

Elmalı, Kumluca ve Kaş çevresinden getirilen Likya'nın 12 Tanrısı'na adanmış steller yerel sanat üslubunun izlerini taşırlar. Müzenin **su altı buluntuları ve sikkelerinin** sergilendiği bölümde sikkeler Arkaik, Klasik, Hellenistik, Roma, Doğu Roma (Bizans), Beylik ve Osmanlı dönemlerine göre kronolojik sırayla sunulmuştur; ayrıca Likya

kentlerine ait çok sayıda sikke de bulunmaktadır. Bu bölümde ayrıca sualtı eserleri, küçük heykeller, bullalar ve defineler ayrı vitrinlerde sergilenmiştir. Salonun bir bölümünde ise ikonalar ile St. Nikolaos'a ait olduğu öne sürülen kemik parçalarının bulunduğu vitrin vardır.

Üç Kiliş Babası: Gregorios, Kristostomos ve Basileos. 125 x 73,5 cm. 19. yy.

Agiz Leontios. 37 x 53 cm. 19. yy.

Agiz Nikodemus ve Agiz Leontios. 93 x 57,5 cm. 19. yy.

Müze de sergilenen ikonalar. Friz (Hz. İsa ve 12 Havari). 40 X 340 cm. 19. yy.

Müzede sergilenen ikonalar.

İkona, Hz. Meryem ve Çocuk İsa.
131 x 73,7 cm. 1836.

İkona, Vahşiği Yahya. 131 x 74
cm. 19. yy.

İkona, Aziz Nikolaos.
35 x 23,7 cm. 1894.

İkona, Aziz Nikolaos.
42,6 x 29,1 cm. 1894.

2

3

4

5

1, 2, 3, 4, 5- Sion Kilisesi'ne
ait olduğu düşünülen eserler
Korydalla'da ele geçirilmiştir.

1

Bu bölümde ayrıca Likya kenti Korydalla'da bulunan "Kumluca Defnesi" olarak bilinen, Myra'nın kuzeyindeki Sion Kilisesi'ne ait eserlerin sergilendiği bir vitrin bulunmaktadır. Müze bahçesinde ise Antalya'nın çevresindeki antik yerleşimlerinden getirilmiş çeşitli yapılara ait mimari parçalar, kabartmalar, üzerinde aslan kabartmaları bulunan lahit kapakları, steller, kaideler, yazıtlar sergilenmektedir.

*St. Nikolaos kazılarında bulunmuş,
Geç Bizans-Osmanlı Dönemi tabakları.*

Müze bahçesinde sergilenen lahit, lahit kapağı ve kabartmalı mimari parçalar.

I/4

LİKYA'NIN KUZEYİ

ÇAVDIR / KOZAĞACI BELDESİ

BUBON

BALBURA

OENOANDA / WANAWANDA

TERMESOS MINOR

GİRDEV YAYLASI KALINTILARI / KERDEBOTA

TORIAEUM (KOZAĞACI KÖYÜ)

ELMALI HÖYÜKLERİ / TÜMÜLÜSLERİ

ELMALI MÜZESİ

SÖĞLE KÖYÜ / PODALIA ?

SERKİZ ALANI YERLEŞMESİ

ESKİHİSAR

MACUN KÖYÜ YERLEŞİMİ

ORPENİ

BURDUR MÜZESİ

Kozağacı Beldesi, Burdur İli, Çavdır İlçe- si'nin 11 kilometre güne- yindedir; antik yerleşim kalıntıları modern yerleşimin yakınında yaylalık alanda bulunur. Kalıntılara, Kozağacı Beldesi'nin 10 kilometre güneyindeki yaylada Atçayırı mevkiinde ve Kozağacı Barajı kıyısında rastlanılır; Atçayırı denilen yerde bulunan tepe eteklerinde tanım-

ÇAVDIR / KOZAĞACI BELDESİ

"...KOZAĞACI BELDESİ,
BURDUR İLİ,
ÇAVDIR İLÇESİ'NİN 11 KİLOMETRE
GÜNEYİNDEDİR..."

kalıntı görülmemektedir. Kozağacı'nın 8 kilometre güney batısında baraj kıyısında suların azaldığı kış mevsiminde kıyıya yakın yerde kabartmalar görülür; Kozağacı Ba- rajı'nın 4 kilometre do- ğusunda ise Akyaka mevkiindeki Kızılbel'de büyük taş bloklarının

güney yamacına işlenmiş 17 sahnenin bulunduğu dioskur kabartmaları yer alır. Yıpranmış olan sahnelerde yer alan dioskurlar at üzerinde oturur vaziyette, bakışları merkezdeki tanrıçaya yönelmiş durumdadır. Dokuzuncu ve onuncu sahneler beşgen şeklinde çerçevelenmiştir; kabartmaların derinliği 2-4 santimetredir. Kabartmaların çok yakınında ise lahit kapakları yer alır; kapaklar üzerindeki aslan başları koparılmış durumdadır; kabartmaların 300 metre doğusunda ise yörede "Sulh kızı" olarak isimlendirilen savaşı kabartması görülebilir.

Kozağacı Beldesi Atçayırı mevkiindeki antik kalıntılar.

Atçayırı kalıntıları içinde labitlere rastlanır.

lanamayan birçok yerleşim yıkıntıları vardır. Tepenin altındaki düzlük alanda ise başı kopmuş bir aslanın yatar durumda betimlendiği lahit kapağı bulunur. Aynı yerde yine bazı kırık lahit parçaları vardır. Antik yerleşimin yakınlarındaki tepelerde bulunan birçok taş ve mermer ocakları doğal dokunun bozulmasının yanı sıra antik yerleşimleri de tehdit etmektedir; Atçayırı mevkiinin 500 metre kuzeyindeki Saklıkuyu mevkiinde de bir tepe çevresinde antik yerleşim bulunur. Geçmiş yıllarda bu alandan, üzerinde aslan betimlemesi olan bir lahit kapağının Burdur Müzesi'ne götürüldüğü bilinmektedir. Günümüzde yüzeyde

Atçayırı'nda kayıta bloğu üzerinde bulunan nişler.

Kozağacı Beldesi Saklıkuyu mev- kiinde yüzeye görülen kalıntılar.

Kozağacı Beldesi'nde geleneksel tırbana üretimi yapan bir kadın.

BUBON

"...PROF. DR. JALE İNAN'A GÖRE
'U' ŞEKLİNDE PLANI OLAN
BUBON SEBASTEİONU
TİYATRONUN GÜNEYİNDEDİR..."

*Bubon yerleşimi Altınyayla İlçesi'nin 19 km. batısında,
İbecik Köyü yakınlarındadır.*

Bubon'a Denizli-Göhlisar yoluyla gelineceği gibi, Fethiye-Korkuteli yoluyla da ulaşılır; bir Likya gezisi sırasında Fethiye'den hareket ederek günün erken saatlerinde Altınyayla İlçesi'ne uğradım; ilçe meydanında birçok yerde lahit kapakları gördüm; üzerlerinde aslan betimlemesi bulunan mezar anıtlarının kapakları ilginç görünümler sunuyordu; ilçe meydanı bir açık hava müzesi gibiydi; sanki aslanlar yörenin koruyucusu olarak yerleştirilmişti. Bu açık hava sergisi içinde çayımı keyifle yudumladım; her gezginin yaptığı gibi yöresel ürünlerden ünlü cevizli tatlısı, adaçayı ve kekik almadan geçemedim. Yol tarifini de alıp Bubon yerleşiminin yakınında bulunan İbecik Köyü'ne hareket ettim; 19 kilometre sonra köy yerleşiminin yakınında tarlada çalışan köylülere Bubon'u sordum; Anadolu'nun birçok yerinde olduğu gibi antik yerleşimin ismini bilen olmadı; halk bu tür yerleri 'Asar', 'Kale' vb. isimlerle tanıyor. Tanıştığım, İbecik Köyü'nden Bayram Ali Koral antik yerleşim yerini tarif etti: "şu tepede"... ve ekledi: "ama sen yerini bulamazsın; haydi birlikte gidelim..." Eşi tarlada, köye dönmesi gerek; akşamın son ışıkları; gün batımından önce çıkmalıyız; telaşlıyım; "sen bekle hanımı köye bırakıp geleceğim"...Küçük motorsikletle köye gidip

*İbecik Köyü'nde Orman İşletmesi bahçesindeki
üzeri aslan kabartmalı lahit kapığı.*

gelmesi uzun sürecek; eşini köye götürmeliyim; köy çok yakınımda; eşini köy meydanına bırakıp dönüyorum; Orman İşletmesi önünden geçerken

*Bubon yerleşimi İbecik Köyü'nün 1.5 km. güneyinde
Dikmen Tepe üzerindedir.*

Bubon, M.Ö.88 yılında Pontus kralı V.T. Mithridates'in yenilgi sonrası Roma İmparatorluğu tarafından Likya topraklarına dâhil edilir;

bir lahit kapağı dikkatimi çekiyor; üstünde yörede sık rastlanan aslan figürü var; yatar vaziyette olan aslan sol ayağı ile bir atın başını kavramış şekilde betimlenmiş; orman memurları tarafından buraya getirilip sergilenmiş; olasılıkla Bubon'a ait olmalı; dönüp yol arkadaşımı da alıp antik yerleşimin olduğu Dikmen Tepe'ye hareket ediyoruz; geldiğim Altinyayla yolundan 1,5 kilometre geriye giderek antik yerleşimin olduğu Dikmen Tepe'ye ulaşıyoruz; tepeye tırmanmak kolay olmayacak; Bayram Ali Koral 75 yaşına rağmen çevik adımlarla buğday tarlası içinden geçip yol, iz bulmaya çalışıyor; ağaçların arasında kırık lahit kapakları ve kaçak kazı çukurlarına rastlıyoruz;

Yerleşime ait taş blok.

yükseğe tırmadıkça görüş alanımız içinde eşsiz güzellikteki doğa uzanıyor; Bubon'u adeta orman kaplamış durumda; belirli bir yol, iz yok; tırmanışta birçok yapı kalıntısıyla karşılaşıyoruz; ama yapıların işlevlerini anlamak zor; "sana sinemayı göstereceğim" diyor yol arkadaşım; sinema!.. Söyleniyor sık sık "sinemaya az kaldı..." Antik kentte bir sinema!.. Akşamın son ışıkları yalıyor kent kalıntılarını; ama "sinema"ya ulaşamadık henüz... Az sonra, "bak, işte sinema" diyor; Tepeye ulaşmanın sevinciyle Bubon tiyatrosunun basamaklarını ağır ağır çıkıyoruz; üst basamaklarında seyre dalıyoruz Likya topraklarını; "ha sinema, ha tiyatro ne fark eder" diyor... Çocukluğunun "kale"sini anlatıyor; birçok lahit, ayakta olan yapı kalıntılarını gördüğünü sıralıyor; gezginlerin sık ziyaret ettiklerinden söz ediyor Bayram Ali Koral; hüznüyle, "ama ne yazık ki günümüze fazla bir şey kalmadı; yani başımızdaki hazineyi koruyamayıp yok ettik" diye söylüyor. Kıbrı'nın 22 kilometre güneyinde yer alan Bubon antik yerleşimi 19. yüzyılın başından itibaren, birçok yabancı gezginin, araştırmacının uğrak yeri olmuş; T. A. B. Spratt bu gezginlerden birisidir. 1842 yılında kent harabelerini gezmiş, gördüğü akropol, sur duvarları, tapınak, tiyatro ve diğer yapılar hakkında bilgiler aktarmıştır; İbecik'in 1,5 kilometre güneyinde olan külah biçimli bir tepeye tırmadığını, kırık lahit parçaları ve yontulmuş taş kalıntıları gördüğünü, çapı 160 ayak, 20 oturma basamağı olan küçük bir tiyatroyla karşılaştığını yazar; yamaç eteklerinde rastladığı bir yazıtın kentin isminin Bubon olduğunu saptar; yazıtta Bubonlu bir ebeve başarılı hizmetlerinden dolayı verilen kamusal onurlardan söz edilmektedir; bu ziyaretinde Spratt, gördükleri kalıntılar beklentisini karşılamamış olmalı ki hayal kırıklığına uğrar. George E. Bean ise 1952 yılında Bubon'da benzer görüntülerle karşılaştığını, ama 1966 yılında yaptığı ikinci ziyarette daha önce gördüklerinin çoğunun yok olduğunu gözlemler. Tepe üzerindeki yerleşimler arasında çok sayıda kazı çukurlarıyla karşılaşır.

Günümüzde **Bubon Tiyatrosu**'nun 19 oturma sırası sayılabilmektedir; ancak 22 oturma sırasının olabileceği tahmin edilmektedir;

Yaklaşık 2300 seyirci kapasiteli Bubon Tiyatrosu.

bulunduğu tepenin yamacına yaslanmış güneye bakan tiyatronun 6 ışınal merdivenle oturma sıralarına çıkılır; tiyatronun seyirci kapasitesinin 2300 kişi olabileceği tahmin edilmektedir. Bubon tarihi üzerine veriler sınırlıdır; tiyatrodan ele geçen bir yazıt Roma Dönemi'ne dair kısıtlı bilgiler sunar; yazıtta İmparator Commodus tarafından iletilen bir mektup yer alır; imparator, eşkiyalara karşı yaptıkları mücadeleden dolayı Bubonluları över ve Likya Birliği içinde 2 oy kullanan konumunu, 3 oy kullanan kent konumuna yükselttiğini belirtir. Araksa'da bulunan başka bir yazıtta ise Bubon'un diğer Likya kentleriyle ilişkileri okunmuştur; yazıtta Bubon ile Araksa ve Moagetes arasında savaş yapıldığı aktarılmaktadır; sonunda Araksalıların Bubon'u -kent üzerinde etkileyici gücü olan- Kbyra'ya şikâyet ettiklerini ve kazanımlarla kentlerine döndüklerini yazar. Tarihçi Diodoros ise M.Ö.145'li yıllarda Bubon'da general olarak bulunan bir kişinin güçlenerek kendini tiran ilan

ettiğinden söz eder. Sonraki gelişen olaylarda tiran kardeşi tarafından öldürülür; tiranın Termessos'a kaçan çocukları yetişkinlik çağlarında kentlerine dönerek babalarının intikamını aldığını, ardından

Bubon yerleşiminin bulunduğu Dikmen Tepe.

Araksa'da bulunan bir yazıtta Bubon'un diğer Likya kentleriyle ilişkileri anlatılmaktadır.

demokratik bir ortam yarattıklarını belirtir. Diodoros kitabında, Bubon'un seçkinlerinden olan bu tiranın isminin Moagetes olabileceğini yazar.

Bubon yerleşiminin bulunduğu Dikmen Tepe'de Tiyatro'nun yanı sıra **Stadium** ve **Bubon Sebasteionu**'nun da yerleri belirlenmiştir. Prof. Dr. Jale İnan'a göre 'U' şeklinde planı olan Bubon Sebasteionu tiyatronun güneyindedir ve 4,80x6,50 metre boyutundadır; doğuda ve batıda olan duvarları kuzeye doğru yükselirler; iki paye arasında zeminde bulunan kanal bir su kanalı olmayıp yapıyı kapamaya yarayan ahşap korkulukların konulduğu yerler olmalıdır; bu tür kült alanları Roma Dönemi'nde imparatorların tanrılaştırıldığı, kentle, Roma arasında bağı güçlendirmek ve imparatorlara saygı göstermek için yapıldığı bilinmektedir. Bubon Sebasteionu'nda 14 kült heykel kadesi olduğu saptanmıştır; bu heykellerden bir tanesi olan imparator Valerianus'a ait bronz heykeli günümüzde Burdur Müzesi'nde sergilenmektedir. Jale İnan, Bubon Sebasteionu heykelleri üzerine yaptığı araştırmada kentte bulunan kült alanındaki heykellerin kime ait olduğunu ve dünyada hangi koleksiyonerlerde olduğunu yayınladığı kitapta sıralamıştır; bu araştırmaya göre Sebasteion binasında Poppaia Sabeine, Nerva, Marcus Aurelius, Lucius Verus, Commodus, Septimus Severus, Julia Donma, Genç Caracalla, Olgun Caracalla, Gordian, Philippus Arabus, Decius veya Trebonianus Gallus, Valerianus, Gallienus ve Salonina'nın gibi 11 imparator ve imparatoriçeye ait heykeller bulunmaktaydı. Bubon'u Poppaia Sabeiana, Valerianus, oğlu Gallianus ve eşi Salonina onurlandırmışlardır; Bubon'da bulunan Sebasteion'un varlığı bu verilerle 200 yıl sürdüğü anlaşılmaktadır. Bubon Stadiumu ise Sebasteion binasından doğuya doğru uzanır; stadiuma ait kalıntılar günümüzde görülebilmektedir.

Bubon'da görülebilecek yapılardan bir tanesi de İbecik Köyü yakınlarında bulunan **anıt mezar**dır; ana kaya oyularak yapılmış mezar iki İon sütunlu bir revağı, kabartmalı alınlığı kırık olan bir kapısı bulunur. İçinde 3 ölüyü alabilecek büyüklükte bir de sedir vardır; üzerinde herhangi bir yazıta rastlanmamıştır.

*Bubon Sebasteionu'nda
14 kült heykel kadesi
olduğu saptanmıştır;
bu heykellerden bir tanesi olan
imparator Valerianus'a ait
bronz heykeli günümüzde
Burdur Müzesi'nde
sergilenmektedir.*

Balbura yerleşimiyle, İbecik Köyü yakınlarında bulunan Bubon yerleşimi arasındaki uzaklık 23 kilometredir; Balbura'ya ulaşmak için, Fethiye-Korkuteli yoluyla geldiğinde Denizli yol ayrımından Altınyayla ilçesine devam etmek gerekir. Yerleşim, Fethiye'nin yaklaşık 85 kilometre kuzeybatısında, Altınyayla İlçesi'nin 6 kilometre güneyinde, Çamköy'ün Çölkayı-İ-Kemeraları olarak bilinen yerde bulunur; 1595 metre yükseklikteki Dirmil Geçidi yakınlarından güneybatıya ayrılan yolla 2 kilometre sonra antik yerleşime ulaşılır. Kurulu olduğu coğrafya nedeniyle Balbura, Likya kentleri içinde, deniz seviyesinden en yüksek konuma sahip bir yerleşim özelliği taşır.

Yağmurlu bir gün; Torosların başı dumanlı; ören yerinin yakınında bir köylü hayvanlarını

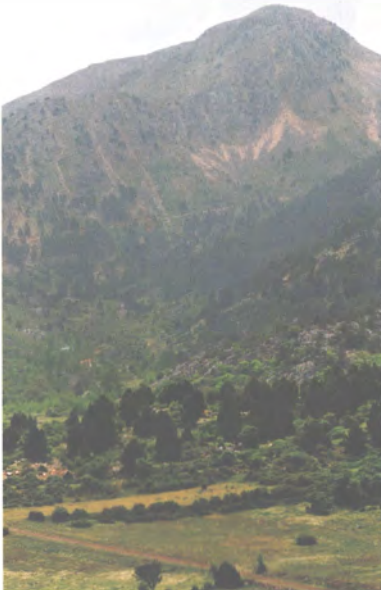
BALBURA

"...BALBURA, M.Ö. 200'LERDE
KIBYRA BAŞKANLIĞINDA KURULMUŞ,
OENOANDA, BUBON'UN DA
İÇİNDE BULUNDUĞU
BİRLİĞİN ÜYESİDİR..."

otlatıyor; yol tarifi soruma ilgisizce yanıt veriyor. Yıkıntıların arasında zorla ilerliyorum; kasvetli bir hava egemen Balbura'ya; güneş bulutların arasından ara sıra göz kırpmıyor. Görünürde ayakta kalan yapı kalıntısı çok az Balbura'da; çok sayıda

kaçak kazı çukurları gözleniyor. Altınyayla çevresinde dinlediğim define hikâyeleri içimi sızlatmıştı; Balbura ören yerinin kaçak kazıcılar tarafından nasıl yağmalandığını dinlemiştim; ama bu yasa dışı aramalar ve eski eser kaçakçılığı artık olağan karşılanır olmuştu; caydırıcı yaptırımların ve korumanın olmayışı da eklenince bu tür faaliyetler normal karşılanmaya başlanmıştı; "toprağın altında kalmasının kime yararı olacak, bari dışarıya çıkarılsın, işe yarasın..." düşüncesi oldukça yaygındı. Anayoldan ören yerine girişte gördüğüm Mausoleum'un parçalara

Balbura yerleşimi Altınyayla İlçesi'nin
6 kilometre güneyinde yer alır.

Balbura yerleşimi Bubon'un 23 kilometre doğusundadır.

Altınyayla parkında sergilenen aslan kabartmalı lahit kapakları.

Altınyayla parkındaki lahit kapakları.

Balbura yerleşimi, dik tepenin yamaçlarından başlayarak etrafındaki düz alana yayılmıştır.

ayrılmış hali bu düşüncenin ürünüydü. Geçmiş yıllarda, Altınyayla ilçesinin parkında ve meydanın dört bir yanında sergilenmiş üzerlerinde aslan betimlemesi olan görkemli lahit kapaklarının da çoğu Balbura'dan getirilmiş; o dönemin sağduyulu belediye başkanının girişimi bu eserleri yağmalanmaktan son anda kurtarmış; bu örnekte olduğu gibi sahiplenme ve koruma düşüncesinin baskın çıkmasıyla çok şey değişecektir.

Balbura, M.Ö. 200'lerde Kibyra başkanlığında kurulmuş, Oenoanda, Bubon'un da içinde olduğu birliğin -tetrapolisin- üyesidir; M.Ö. 88 yılında Pontus kralı VI. Mithridates'in yenilgisi sonrasında Roma İmparatorluğu tarafından Likya topraklarına dâhil edilir. M.S. 5. yüzyılın

Yukarı Tiyatro 1800 seyirci alır.

Yukarı Tiyatro'nun sahne yapısına taşıyan duvar örgüsü dizekât çekicidir.

Kent merkezi kuzeydeki tepede yer alır.

ortalarından itibaren Oenoanda ve Bubon gibi Myra metropolitliğine bağlı bir piskoposluk merkezi olur. Balbura akropolünün kuzeyinde **savunma duvarları** ve **anıt mezarı** bulunur; Balbura kentinin farklı yükseklikte **iki tiyatrosu** vardır. Yukarı tiyatro, Likya bölgesinin yanı sıra Anadolu'nun deniz seviyesinde en yüksekte olan tiyatrolarından birisidir. Sahnesinin dış koruma duvarları poligonal teknikle örülmüş, günümüze sağlam ulaşmıştır. İzleyici sıraları inşa edilirken ortasında bulunan doğal kaya atlanarak diğer sıralar oluşturulmuştur; bu nedenle de tiyatronun seyirci kapasitesi düşmüştür. 26 oturma sırası olduğu tahmin edilen tiyatronun seyirci kapasitesi yaklaşık 1800 kişidir. Aşağı tiyatro ise daha alt seviyede kuzeydoğuya bakar; iki tiyatro da

Nekropol alanından bir lahit ve kapı.

Yukarı Tiyatro'nun 26 oturma basamağı vardır.

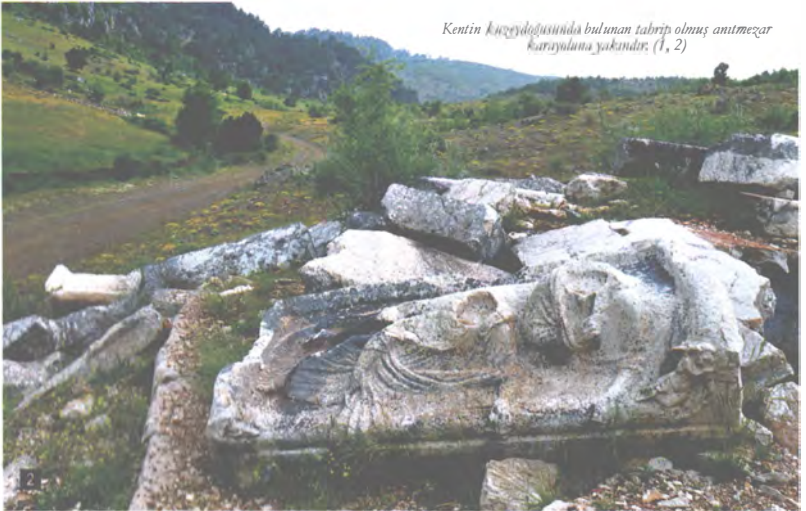

birbirlerini görecek konumda inşa edilmiştir; tiyatronun sahne binasının alt kısmı günümüze sağlam ulaşmıştır; tiyatronun 26 oturma sırasına 3 işinsal merdivenle çıkılır; tiyatronun yakınlarında bulunmuş renkli mermerden yapılmış sırtlığı olan

koltuğun üzerinde aslan ayağı süslemesi göze çarpar. Aşağı tiyatro bu özellikleriyle yaklaşık 1600 kişilik seyirci kapasitesine sahiptir. Tiyatrolarda oyunlardan çok hayvan gösterilerinin ya da halk toplantılarının yapıldığı düşünülebilir. Kent merkezi kuzeydeki tepede yer alır; kalıntıların çoğu ayakta değildir; gösterişli **agorası** ve **Ana Cadde'sinin** yanı sıra halk kölesi olan Onesimos tarafından yaptırılan **Nemeis Tapınağı** ve **hamam** da görülebilecek yerler arasındadır.

Yerleşimin kuzeyinde Altınyayla yoluna yakın bulunan **Mausoleium** bir Roma Dönemi yapısıdır; kaçak kazılarla çok fazla tahrip edilmiş mezarın kapağı oldukça ilginçtir; Romalı bir çifti betimleyen kapağın köşelerinde Eros'lar da görülür. Kentin **nekropolü** kuzey tarafındadır; buradaki lahit kapaklarının bir kısmı Altınyayla ilçesinde sergilenmektedir; kentin kuzeybatısında bulunan nekropol alanı daha geniş bir yer kaplar. Buradaki lahitlerin çoğu tahrip edilmiştir. Yerleşimde saptanan üç **kilise** bulunmaktadır.

Balbura'da su gereksinimi **sarnıç** ve **su kemerleriyle** sağlanmıştır; akropolde bulunan sarnıç dikdörtgen planlı ve duvarları oldukça sağlamdır. Su kemerleri, kenti ikiye ayıran derenin kuzeybatısındadır; Kemer alanı denilen yerde

Kentin kuzeydoğusunda bulunan tahrip olmuş anıtmazar karayoluna yakındır; (1, 2)

BALBURA

bulunan su kemerlerinin duvarları etkileyici poligonal tekniğiyle örülmüştür. Kentin ikinci tiyatrosunun 250 metre doğusunda Çölkayık ismiyle anılan yerde Mart-Ağustos aylarında akan bir su kaynağı bulunur; kaynağın bulunduğu alanda da antik yapı kalıntılarına rastlanır; olasılıkla kentin su ihtiyacının bir kısmının buradan karşılandığı düşünülebilir.

▲ Nekropol alanında, üzerinde aslan betimlemesi bulunan labit kapağı.

Aşağı Tiyatro sahne yapısı. ►

BALBURA

- A- Akropolis
- B- Yukarı Tiyatro
- C- Aşağı Tiyatro
- D- Su Kaynağı
- E- Örenyeri
- F- Kilise

Sadece haritada yerini bildiğimiz, sonradan Likya Birliği'ne katılan Oenoanda kentini nasıl bulacaktık; Hitit kaynaklarında Wanawanda olarak geçen Oenoanda, Fethiye'ye 65, Muğla'ya 196, Elmalı'ya 52 ve

Antalya'ya ise 141 kilometre uzaklıkta olduğu notlarımızın arasında yazılıydı sadece... Antik yerleşim, Seki Beldesi yakınlarında Ceylan Köyü'nün mahallesi İncealiler'deydi. Sahildeki antik kentlerin aksine kuzey Likya kentlerine rehbersiz ulaşım bulmak zordur; yakın yerleşimlerde yapılan yol tarifleri çok kısa ve basittir; "görünen tepenin arkasında..." ya da "...şu gördüğüm tepede...". O tepeleri avucunun içi gibi bilir köylüler; ama biz "yabancılar" için dolambaçlı keçi yollarına düşmek maceradır. Anadolu'nun dağlık bölgelerinde antik yerleşimleri bulmak iğneyle kuyu kazmaya benzer; eğer deneyiminiz yoksa bir de yön tabelaları bulamazsanız -ki az bilinen ören yerlerinde zor bulunur- yolu kaybetmek her zaman olasıdır. Kuzey Likya kentlerinin çoğu ya bir tepe üstünde ya da bir dağ yamacında ormanın içinde saklıdır; ayakta kalmış surları, yapıları varsa yakın mesafeden seçilebilir. Uzaktan görünür değilse maceralı yolculuk başlamış demektir.

Sabahın erken saatlerinde Fethiye'den Korkuteli yoluna düştüğümüzde önce Seki yol ayrımına ulaşmamız gerekiyordu; sonra da İncealiler'e... Fethiye - Korkuteli karayolu geniş, düzgün bir yol. Seki yol ayrımından yaklaşık 1,5 kilometre sonra Ceylan Köyü yol ayrımına, ardından 1-2 kilometre sonra İncealiler'e varılır. Köylüleri kahvede sabah çaylarını yudumlarken bulabilirsiniz, koyu sohbetleri de cabası; siz de dâhil olursunuz sohbete. Ören yeri bekçisine göre "Oenoanda'ya çıkmak kolay, ama biraz uzun sürer"di. Köyün kuzeydoğusunda bulunan "şu dik yamacın üstünde"ydi kent. Aracımızı uygun yere park edip tarif üzerindeki yola koyulma vaktidir. Tepeye dik bir yolla ulaşmak biraz zaman alacağına benzer. Yolda, yaşlı bir kadından son tarifimizi alıyoruz; doğru yoldayız;

OENOANDA/ WANAWANDA

"...LİKYALILARI GALİBİYET SONUNDA
ÖDÜLLENDİRİR VE BİRLİK ÜYESİ
BALBURA VE BUBON'LA BİRLİKTE
OENOANDA'YI DA
LİKYA TOPRAKLARINA KATAR..."

"uğurlar ola, işiniz rast gitsin..." diye sesleniyor ninemiz; keçilerine bağırıyor gücü yettiğinde; onların anladığı dille kızıyor... Patika yoldan 2 kilometrelik dik yokuşu 40 dakika süren tırmanışla aşım kent surlarının batı ucuna ulaşıyoruz.

Oenoanda yerleşimi Fethiye'nin 65 km. kuzeydoğusundadır.

İncealiler Köyü'nden Oenoanda yerleşimine 2 km'lik dik patika yoldan çıkılarak ulaşılır.

Yol tarifini aldığımız, keçilerini otlatan yaşlı köylü kadın.

Surlar.

Surların duvar örgüsü.

Surların içinde bulunan bir lahit ve 'Tabula Ansata'sı.

Koronaklı tepenin üzerinden eşsiz güzellikteki doğanın içinde Oenoandalılar gibi şanslı hissediyoruz kendimizi; kim bilir kurdukları kentle ne kadar çok övünmüşlerdir.

Kent, bir taraf haricinde **Üç** tarafı dık yamaçları olan yuvarlak bir tepe üzerine kurulmuş; yapıların çoğu genellikle içinde bulunan tepenin düzlüğünde teraslar halinde ve güneybatı kısmında yer almış. Kentin surları oldukça sağlam kalmış; surlar kenti güneyden ve kuzeyden kale gibi sarmış adeta; güney duvarların uzunluğu 135 metre, yüksekliği ise 10 metreye yakın olan surun duvarları Hellenistik Dönem'den kalma poligonal tarzda örülmüş, üzerinde iki kule bulunur; kulelerden birisi yıkık durumdadır. Kuzeydeki duvar ise yer yer 3 metreyi aşan yüksekliğiyle kentin üst kısmını çevreler; duvar genellikle devşirme malzemeye yapılmıştır; daha geç tarihte yapılmış olmalıdır. Kuzey surlarının doğu ucunda, 4 metreye yakın yükseltisi bulunan yapı kalıntısının olasılıkla

tapınak olduğu düşünülmektedir. Surları geçip yıkıntıların arasından kuzeye doğru ilerlediğinizde Likya'nın birçok antik kentinde olduğu gibi lahitler göze çarpar. Karşımıza ilk çıkan kapağı yanına devrilmiş, bir kısmının kapağı kırılmış ya da kaybolmuş lahitler oldu. **Nekropol**, adeta kentin etrafını sarmış; batı kısmında nekropolde kayalara oyulmuş Karia türü mezar anıtları da var. Oenoanda'da en önemli yapılar içinde bulunan anıt mezarı yıkık görünümüyle M.Ö. 2. yüzyıla tarihlenir. **Mausoleion** (anıt mezar), kent surlarının güneybatı yakınlarındadır; anıt mezarın üzerinde Oenoandalı seçkin bir ailenin fertlerinin anlatıldığı bir yazıt bulunur; Licinnii ailesinin üyelerinin gömülü olduğu anıt mezarı kentin güneybatı ucunda, lahitlerin arasındadır. Yıkık blokların arasında ailenin soyağacının bulunduğu uzun bir yazıtta, aile üyelerinden başka kimsenin buraya gömülemeyeceği, yasağa uymayanların kent hazinesine 10 bin dinar ödeyeceği belirtilmiştir. Anıt Gaius Licinnius Thoantianus'un kızı Licinnia Flavilla

Surların içinde bir çok yapı kalıntısı yer alır.

Oenoandalı önde gelen aile üyeleri arasında Likya Birliği başkanlarından (I. y. karkh) Roma imparatorluk kralı başbakanlığına kadar görevlerde bulunmuş kişiler bulunmaktadır.

Kent yerleşimi içinde bulunan yapı kalıntıları.

tarafından annesi, babası ve diğer aile bireyleri için yaptırılmıştır; yazıtında 12 kuşak Licinnii soyu yer almıştır; bu aile Roma Dönemi'nde Likya'da tanınan aristokrat ailelerin arasında en fazla bilinenidir. Ailenin Oenoanda çevresinde geniş topraklara sahip olduğu, zenginliğini de bu topraklardan elde ettiği bilinmektedir. Aile üyeleri, komşu kent aristokrat aileleriyle evlilik yoluyla kurduğu ilişkiler sayesinde Likya içindeki güçlerini daha da artırmıştır. Licinnius Thoas,

soyu Spartalı mitolojik kahramanlara kadar uzanan Kibyalı Flavia Platotonis ile evlenmiştir. Aile bireyleri arasında Likya Birliği başkanlığından (Lykiarkh) Roma imparatorluk kültü başrahlılığına kadar görevlerde bulunmuş kişiler bulunmaktadır. Roma, emperyal politikasını Likya'da yaşayan bu aileler kanalıyla sürdürmüştür.

Patika yollar bazen gezginleri kent dışına da çıkarabilir; dikkatli gezgin yön sezgisiyle tekrar yolunu bulacaktır; birçok patika yol şaşkınlık yaratır; yapı yıkıntıları arasında ilerledikçe Oenoanda kenti daha yakından tanınmaya başlanır; sur duvarı içinde sarnıçlar, kuyular, suyolları, devrilmiş sütunlar, heykelleri olmayan kaideler... Kentin günümüz sakinleri yabanıl doğa içinde yaşayan canlılar... Oenoandalılar kenti hangi şartlarda, nasıl terk ettiler acaba; savaşlar, depremler sonrası yaşanan göçlerle kent ağır ağır yalnızlığa itilmiş olmalı...

Oenoanda'nın varlığı hakkında M.Ö. 200 tarihinden önceki zamana dair bilgi sahibi değiliz; bu tarihlerde Oenoanda, Bubon, Balbura'nın da içinde yer aldığı Kibyra Maior'un başkanlığında kurulmuş birliğin (Tetrapolis) üyesidir. Romalılar, M.Ö. 88 yılında Pontus kralı VI. Mithridates batı Anadolu'nun büyük bir kısmına saldırdığında yanlarında yer alan Likyalıları galibiyet sonunda ödüllendirir ve birlik üyesi Balbura ve Bubon'la birlikte Oenoanda'yı da Likya topraklarına katar. O tarihten sonra Oenoanda Likyalı bilinir. Doğu Roma (Bizans) Dönemi'nde ise Myra metropolitliğine bağlı bir kent olarak bilinir. Oenoanda'yı asıl üne kavuşturan, bu kentin yurttaşı olan ünlü Epikouros okulu filozofu Diogenes'dir; o yıllarda da Oenoandalılar bu yurttaşıyla övünüyor olmalılar... Diogenes'in söylevinin yer aldığı yazıtların çoğu kayıp olsa da bir kısmı günümüzde antik kenttedir. Kaybolmayıp bir araya getirilebilseydi 54 metre uzunluğundaki söylevini görebilecektik Diogenes'in... Bu konuda şanslıydık, kısa süre önce karşılaştığımız ören yeri bekçisinin konukları sayesinde yazıtı görebildik; yeni tanıştığımız Alman arkeolog bu kentin ünlü vatandaşı Diogenes'in yazıtının bir parçasını gösterdi; yapılan araştırmalarda yazıtın orijinal halinin olasılıkla yürüyüş terasının güneyindeki duvarda olduğu sanılmaktadır;

Diogenes'in söyleminin bulunduğu yazıtlı taş blok.

Tiyatro yakınlarında bulunan yapı kalıntıları.

yazıtın bazı parçalarının sonraki dönemlerde duvar yapımında kullanıldığı görülmektedir. Epikouros'un geliştirdiği felsefenin ana temeli mutluluktur; temel amaç mutluluğa erişmektir; mantık ise doğru yaşama ulaşmak için gerekli bilgiyi sağlayan araçtır; doğru bilgi olmadan, doğru eylemlilik olmayacaktır. Diogenes'in yazıtında dünyanın oluşumu, şans teorisi, rüyaların anlattıkları, mutluluğun anahtarının kendi kontrolümüzde olması gerektiği, felsefi bir yaklaşımla anlatılmaktadır. Yazıtın bazı parçalarının çevirisinde ilginç saptamalar aktarılmıştır: Yirmi birinci parçada, "... Anlaşılan o ki suç işleyenler yasaların dayattığı cezalardan korkmadıkları gibi tanrılardan da korkmuyorlar. Bunu kabul etmemiz gerek. Çünkü korksalardı suç işlemezlerdi. Kanımca, diğer insanlar arasında bilge olanlar, tanrılar öyle istediği için değil doğru düşündükleri için, özellikle de acı ve ölüm hakkında erdemliler..." Otuz yedinci parça alt kenarında, "Ölçülü, onurlu ve adilâne yaşamadan bazı içerisinde yaşamak imkânsızdır ve bazı içerisinde yaşamadan da ölçülü, onurlu ve adilâne yaşamak mümkün değildir..." Yüz sekizinci parçada, "Kişi,

serveti, doğal olanın ötesinde bir şey olarak kabul etmelidir; taşmakta olan suyun kabına fayda sağlamaması gibi. Biz ihtiraslarımızdan arınmış olduğumuz için diğer insanların sahip olduklarına haset etmeden bakıp onların aldığından daha safça haz alırız..." Yüz dokuzuncu parçada ise, "Gösterişli yiyecek ve içecekler bedeni ne zarardan korur ne de sağlıklı kılar. Şöbret ve benzeri şeyler için duyulan boş arzular sadece boş değildir; bunların tatmin edilmesi bir o kadar da zordur; çok içip sürekli susamış olmak gibidir..." dizeleri okunmuştur. (İngilizce'den Türkçe'ye çeviri: Hande Ölçeroğlu).

Oenoanda'da işlevleri tam belirlenemeyen birçok yapı kalıntısı bulunmaktadır; kalıntılar içinde kentin güneyine doğru ilerlediğimizde üç odalı -birisi apsisli- olan Roma Dönemi bir yapıyla karşılaşırız; bu binanın güney batı tarafı poligonal örgüyle örülmüştür. Ardından dikdörtgen biçimli, içinde havuzu olan bir yapıyla karşılaşırız. Daha güneye ilerlediğimizde açık alana, olasılıkla **Agora** olarak bildiğimiz yere varırız. Agora içinde heykelleri olmayan birçok kaide vardır. Kentin kuzeydoğu sur duvarı yakınlarında bulunan

alandan olasılıkla **Esplanade** (gezi terası) yer alır. **Kentin Tiyatrosu** ise kuzeyde bir teras üzerindedir; 42 metre çapında bir alanı kaplayan tiyatronun 21 oturma sırası bulunur; tiyatronun 'orkestrası' (Cavea ile sahne arasındaki yarım daire planlı alan), 'skene'si (sahne binası) günümüzde görülebilir. Tiyatroda kısa bir soluklanma sırasında sahneye konmuş gösterileri düşlediğinizde, oyuncular sahnede, izleyiciler ise oturma basamaklarında beklemektedir; ön sıralarda şehrin kralı ya da beyi de yerini almıştır... Bu an olduğu gibi kuş sesleri de karışmıştır oyuncuların sesine... Yıkıntılar arasında yine

kuşlar uçuşuyor; sesleri yankılanıyor taşların arasında... Ağır ağır basamakları inip ören yeri bekçisi ve Alman gezginlerle vedalaşyoruz; Oenoanda'dan inişe geçmenin zamanıdır; İncealiler aşağıda çukurun içinde... Arka fonda Torosların eşsiz doğal görünümü... Yarım saat süren bir yürüyüşle kahvelerin yer aldığı köy meydanına iniyoruz; köylüler bir kısmı kahvede diğerleri iş telaşında; bir kamyonet yananmış kalabalık içine; seyyar satıcı pazarını kurmuş meydana; çocuklar meraklı bakışlarla izliyor satıcıların şekerlemelerini, oyuncaklarını...

'İrk: Kadeneli, 21 oturma sırasına sahip Oenoanda tiyatrosu, yaklaşık 1800 seyirci kapasitesine sahiptir.

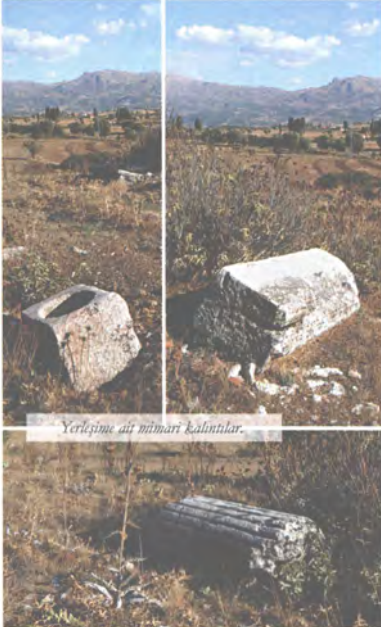
OENOANDA / WANAWANDA

TERMESSOS MINOR (KÜÇÜK TERMESSOS)

"...KÜÇÜK TERMESSOS, FETHİYE'YE 63,
MUĞLA'YA 193, ANTALYA'YA 139
KİLOMETRE UZAKTADIR..."

*Antik yerleşimin bulunduğu yükselişinin batısından
-Toroslardan beslenen- Seki Çayı geçmektedir.*

Yerleşime ait mimari kalıntılar.

Termessos Minor, İncealiler köyü yakınında, Oenoanda antik kentinin 7 kilometre doğusunda bulunan küçük bir yerleşimdir; köye gelmişken buraya uğramadan geçmemenizi öneririz. Fethiye'ye 63, Muğla'ya 193, Elmalı'ya 50 ve Antalya'ya da 139 kilometre uzaklıkta, Fethiye-Korkuteli yolunun Seki yol ayrımının çok yakınlarında bulunan, halk arasında "Kemerarası" ya da "Gâvur Pazarı" olarak isimlendirilen iki küçük tepe üzerinde kurulmuştur; araştırmalarda önce Büyük Termessos'un kolonisi olarak kurulduğu bilinen, ardından Oenoanda'yla birleşen bu küçük yerleşime ait ayakta kalmış fazla kalıntıya rastlanmaz. Tepeler üzerinde çanak, çömlek parçaları, devrilmiş sütunlar, sütun başlıkları ve yapılarda kullanılmış işlenmiş kesme taşlar görülmektedir; tanımlanamayan yapılara ait temel kalıntıları da göze çarpar. Antik yerleşim çok tahribata uğramıştır; çok sık aralıklarla kaçak kazı çukurları görülür. Kalıntıların bulunduğu tepenin yakınında Seki Çayı geçer; kalıntıların bulunduğu tepenin güneyinden geçen Seki Çayı tepenin batısına doğru kıvrılarak akmaya devam eder;

*Termessos Minor,
Oenoanda'nın 7 km. doğusunda küçük bir yerleşimdir.*

çayın üzerinde eski karayolunu karşıya bağlayan kemerli bir köprü dikkat çekicidir; köprünün olasılıkla M.S. 50 yılında yapılp, Osmanlı Dönemi'nde de onarım gördüğü sanılmaktadır. Antik köprünün 50 metre kuzeyinde bulunan modern köprüden günümüz Fethiye-Antalya karayolu geçmektedir.

George E. Bean, Termessos Minor'un M.Ö. 3. yüzyılda Büyük Termessos'un bir kolonisi olarak -olasılıkla Oenoanda'nın da olurluğunu alarak- kurulduğunu söyler; Prof. Dr. Cevdet Bayburtluoğlu ise bu görüşe katılmayarak Oenoanda'da bulunan yüzey kalıntılarına göre daha eski tarihte yerleşime uğradığını belirtir. Roma Dönemi'nde yerleşim Oenoanda'ya dâhil edilerek adeta birleşmiştir. Yerleşimde bulunmuş bir yazıtta Roma İmparatoru Hadrianus'un halka, festival ve kurban törenleri anlatımı yer almaktadır.

*Yerleşime, yakın zamanlara kadar kullanılmış
Seki Çayı üzerinde bulunan köprüden geçilerek girilir.*

GİRDEV YAYLASI KALINTILARI / KERDEBOTA

"...GİRDEV YAYLASI; ETRAFI DUMANLI,
ORTASI ÇİMENLİ, 66 PINARLI,
2 TURNALI..."

*Yaz aylarında kuruyan
Girdev Gölü ve yayla alanı.*

Likya kentlerinin bulunduğu Teke Yarım-adası'nda yüzlerce yıllık yaylaya çıkma geleneği az da olsa devam etmektedir; hayvancılığın gerilemesine karşı geçmiş yıllara göre azalan yaylaya göç geleneği, kıyı şeridinde oturan halk tarafından sürdürülüyor. Girdev Yaylası, Akdağlar arasında, yaklaşık 1775 metre yükseklikteki kraterde oluşmuş Girdev Gölü sahasındadır; dört tarafı dağlarla çevrilidir; kraterin kuzey-güney yönde uzunluğu 3 kilometre, doğu-batı yönde uzunluğu ise 2 kilometredir. Krater Gölü'nün geçmişte kurumasıyla oluşmuş batı kesiminde antik yerleşim kalıntıları görülür. Kar suyuyla beslenen göl, yazın kurur; gölün çevresi hayvanların otlak alanıdır. Girdev Yaylası'na ilk defa 1994 yılında Fethiye-Korkuteli yoluyla gitmiştim; Fethiye'ye yaklaşık 80 kilometre uzaklıktaki Girdev Yaylası'nın yüksek bir tepeden görünümü muhteşemdi; aşağıda yüzlerce hayvan otlamaktaydı; görülen bir dizi çadır Yörüklerin barınaklarıydı. Yörük Göçerler üzerine hazırladığım bir belgesel için çadırlarına konuk olduğum -Fethiye Kadıköy'den seksenli yaşın sonuna gelmiş- Ali Büyükünall yaylalarını övmekle bitirememişti: "Etrafı dumanlı, ortası çimenli, 66 pınarlı, 2 turnalı ..." olarak tanımlamıştı. Sağlıklı olmasını da yaylanın temiz doğasına borçlu olduğunu söylemişti. Yüzyılların geleneksel

Girdev Yaylası'nda kilim dokuma tezgahı başında bulunan kadın.

Köylüler yaylaya çıkabilmek için baharın gelmesini sabırsızlıkla beklerler.

Fethiye yaylaları 1990'lı yılların ortalarına kadar kara yolunun olmadığı Akdağ Yaylası'na yüklerini develerin sırtında çıkarmaktaydı.

Akdağ Yaylası'nda çocukların oyun dünyası.

Akdağ Yaylası'nda koyunlardan süt sağma zamanı.

yayla yaşamı oldukça ilgimi çekmişti; o yıllarda Torosların zirveleri henüz az biliniyordu; akşam koyunların süt sağılma telaşının ardından gökyüzünde ışayan yıldızların yakınlığı, yaz mevsimine karşın gece soğuğu... Ertesi sabah geleneksel tezgâhlarında kilim dokuyan, ip eğiren kadınlar tezgâhların başında işe koyulmuştu; bir kısmı da hayvanlarını çayıra salmışlardı. Girdev'de yaptığım keşif gezisinde gölün kuzeyinde ve batısında antik yerleşimlere rastlamıştım; kalıntıların bir kısmı kaçak kazıcılar tarafından iş makineleriyle parçalanmıştı. Lahitlerden bir tanesinin kapağında aslan yatar vaziyette betimlenmişti. Bu yerleşimdeki lahit kapaklarından bazılarını yıllar sonra Fethiye

Elmalı'nın güney yakınlığında bulunan yaylacılar 1990'lı yılların ortasına doğru geleneksel çadırlarında konaklamaktaydılar.

Müzesi'nde gördüm; koruma altına almak için lahit parçaları müzeye taşınmıştı; bu eserler günümüzde müze bahçesinde lahitler bölümünde sergilenmektedir. Girdev Yaylası sonrasında yakın çevresinde bulunan Akdağ Yaylası'na uğramış sonrasında Elmalı'daki yaylaları gezmiştim. O yıllarda keçi kılından dokunmuş çadırlar bulunmaktaydı Toros yaylalarında; bazı yaylalara araç yolu olmadığından yükler, develer ve atlarla taşınmaktaydı. Yaz aylarında yaylaya göç geleneği Antik Dönem'den bu yana süregelenmiş anlaşılan. Antik Dönem'de Ksanthos'ta yaşanan işgallere karşı savaşarak kırılan kentlilerin yanmış yıkılmış yapılarının tekrar ayağa kaldırılmasında kıyımdan kurtulan yaylacıların katkısı ne kadar olmuştur acaba? Antik kaynakların aktarımları abartılı olsa da o dönemde de yaylaya çıkma geleneği olduğunu öğrenmekteyiz bu bilgilerden.

Girdev Yaylası, günümüz yaylacılarının yanı sıra kamp kuran gezginlerin de akınına uğruyor; son yıllarda ziyaretçileri de çoğalmış yaylanın. Çok yakınlarındaki Eren Dağı'nda Kayak Merkezi de bulunmaktadır. Yayla alanında yapılaşmanın ön hazırlıkları yaylacıları tedirgin eder olmuş; yaylanın yapılaşmaya açılmasının buradaki doğal

yaşamın ve hayvancılığın sonunu getireceğini düşünmekte. Günümüzde dağ sporlarının yapılabildiği, konaklamak için kamp tesislerinin olduğu yer haline gelmiş Girdev Yaylası.

George E. Bean 1952 yılında Oenoanda'dan 18 kilometre uzaklıktaki Girdev Yaylası kalıntılarına eşek sırtında yaptığı yolculuğu 5 saatte tamamladığını, İncealiler'den önce Ceylan Yaylasına, oradan da Girdev Yaylasına geçtiğini, o tarihte yaz aylarında Fethiye ve çevrelerinden 200 yaylacı ailenin buraya göç etmiş olduğunu, kendisinin de burada keçi kılından dokunmuş kıl çadırda çok iyi ağırlandığını yazmış anılarında. Araştırmalarda ele geçen bir anıt mezar yazıtında mezarı tahrip edecek kişilerin cezası Oenoanda'ya ödemesi gerektiği yazılıdır. Bean'a göre fazla gösterişli bir yerleşim olmayan kalıntıların Oenoanda'ya bağlı bir sayfiye köyü, yerleşimin isminin, Termessos Minor'da bulunan çevre köyleri listesinde yer alan Elbessus (?) olabileceğini belirtmiştir; ama tahmin edilen bu ismin çevrede bulunan Elbis Dağı'ndan da kaynaklanabileceğini eklemiştir. Son araştırmalarda Kerdebot ismiyle anılan Likya yerleşimindeki lahit kapakları ve altırlar -bazı yönleriyle- Pisidya özellikleri taşıyor; lahit kapağında görülen aslan kabartmaları daha çok Pisidya Bölgesi'ne özgüdür. Girdev Yaylası'na günümüzde Fethiye - Korkuteli yolu izlenerek Seki'ye, sonra Temelköy üzerinden önce Döğer, sonra da Kınıclar Yaylaları geçilerek ulaşılır.

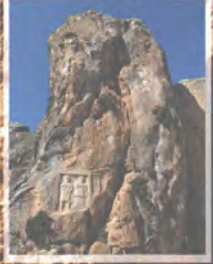
Girdev Yaylası antik kalıntıları.

TORIAEUM (KOZAĞACI KÖYÜ)

“...TORIAEUM, BEŞ ANTİK KÖYÜN
OLUŞTURDUĞU BİRLİĞİN
-PENTAKOMIA- BAŞIDIR...”

Kozağacı Köyü'nün güney
yakınlarında
sarp kayalar üzerinde
çok sayıda stel şeklinde
kabartmalar bulunur.

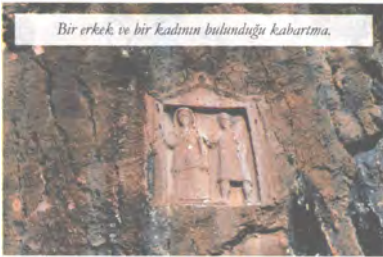

Balbura topraklarına bağlı olduğu bilinen Toriaeum, Korkuteli'nin 40 kilometre güney-batısında Kozağacı Köyü yakınlarındadır; köyün kuzey ucunda harap olmuş ilginç ahşap evlerin yakınından başlayan kalıntılar dere boyunca devam eder; dere yakınlarında 20.

yüzyılda kullanılmış bir değirmenin kalıntısı da bulunur; köyün içinden geçen akarsu kuzeydeki yaylalardan aldığı kaynaklarla beslenir. Yaklaşık 1440 metre yükseklikte küçük bir köy yerleşimi olan Toriaeum, beş antik köyün oluşturduğu birliğin -pentakomia- başıdır. Balbura'ya bağlı olan

Üzerinde çelenk bulunan yazıtlı kabartma.

Bir erkek ve bir kadının bulunduğu kabartma.

Bir grup içinde bulunan kabartmalar.

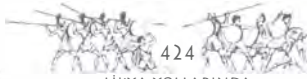
İki grup kabartma.

Atlı bir tanrı betimlemesi.

Bir erkeği betimleyen kabartma.

ELMALI HÖYÜKLERİ / TÜMÜLÜSLERİ

"...ELMALI OVASI'NDAKİ GÜNÜMÜZ
KÖY YERLEŞİMLERİNİN BİRÇOĞUNUN
YAKINLARINDA TARİH ÖNCESİ
ÇAĞLARA AİT HÖYÜKLERE VE
TÜMÜLÜSLERE RASTLANIR...."

*Elmalı'nın 10 km. doğusunda Kızla Köyü,
Yeltepe mevkiinde bulunan tümülüste tabir olmuş
mezar odası. Bu tümülüsün 200 metre yakınında
başka bir tümülüs daha bulunmaktadır.*

Elmalı bölgesi Toros sıradağları içinde adeta bir yayla özelliği gösteren coğrafya içindedir. Denizden 1100 metre yükseklikteki bu alan aynı zamanda Klasik Dönem'de Kuzey Likya'nın bir bölümünü oluşturmaktaydı. Bölge, Neolitik Dönem'den günümüze yerleşim almıştır; Elmalı Ovası'ndaki günümüz köy yerleşimlerinin birçoğunun yakınlarında tarih öncesi çağlara ait höyüklere ve tümülüslere rastlanılır. Bölgenin ilk Tunç Çağı'nda (M.Ö.3000-2000) yoğun yerleşime ve nüfusa sahip olduğu bilinmektedir. M.Ö.2000'lerde ise ovadaki yerleşim ve nüfus yoğunluğunun azaldığı anlaşılmıştır. Bölgenin kuzeyden Hitit etkisi altında olduğu, Hititlerle ilişkisinin sürdüğü bilinmektedir; bu dönemde bölge halkının çoğunluğu Luvi dili konuşmaktaydı. Hitit sonrası bölgeyle sahil kentleri Arykanda, Limyra, Myra, Antiphellos ve Ksanthos kentleri arasında yoğun ilişki yaşanmıştır. Günümüzde yaşanan yaylaya çıkma geleneği bu dönemde de devam etmekteydi. Bu dönemde Likya dilinin farklı bir Luvi

lehçesi konuşulmaktaydı. Bölgede bulunan çok sayıda höyükte Kalkolitik Çağ'dan başlayarak yaşam izlerine rastlanmış, kazılarla ortaya çıkarılan yapı kalıntıları, mezarlık alanları, mezar odaları ve çeşitli buluntular yaşanan dönemlere ışık tutmuştur; höyük ve tümülüslerin tamamında yoğun tarım tahribatı olmuş, kaçak kazılarla tahribat sürmüş, buluntuların birçoğu Türkiye dışına çıkarılmıştır. "Yüzyılın Definesi" olarak isimlendirilen Bayındır yakınlarında kaçak kazıcılar tarafından ülke dışına kaçırılan sikkeler Türkiye Cumhuriyeti'nin yakın takibi ve yasal süreçler sonrası tekrar ait olduğu topraklara geri getirilmiştir. Bu sikkelerin bir kısmının imitasyon (kopya) örnekleri Elmalı Müzesi'nde sergilenmektedir.

*Karataş-Semayük Erken Bronz Çağı,
Antalya Müzesi.*

Bölgede bulunan höyük, tümülüs ve yerleşimlerden Karataş - Semayük, Akçay I, Gökpınar, Bozburun, Karaburun, Kızılbel, Bayındırköy, Bağbaşı, Hacimusalar, Dinsiz ve Yaka Çiftliği'nde yapılan araştırma ve kazılarla Neolitik Dönem ve sonrası dönemlere ait yaşam izleri ortaya çıkarılmıştır.

Bağdır D Tümülüsü buluntuları. Elmalı Müzesi.

Amerikalı Arkeolog Prof. Dr. Machteld Johanna Mellink başkanlığında Bağbaşı, Karataş-Semayük'te yapılan kazılarla Likya'nın kuzey bölgesinde İlk Tunç Çağı'na ait önemli veriler elde edilmiştir. Yine Machteld J. Mellink başkanlığındaki ekip Karaburun ve Kızılbel Tümülüslerinde yaptıkları kazılarda Arkaik ve Klasik Dönem'e ait mezar odası ortaya çıkarılmış ve korumaya alınmıştır. Kızılbel ve Karaburun mezar odalarının yeniden yapılmış örnekleri Elmalı Müzesi'nde görülebilmektedir.

Karataş-Semayük'ün kuzeybatısında bulunan Bağbaşı'nda kazılarla Geç Kalkolitik Dönem'e (M.Ö. 4000) tarihlenen yerleşim kalıntıları ortaya çıkarılmıştır; M. J. Mellink'e göre yerleşim içindeki evler samanlı çamur ve ahşaptan yapılmış, bazı

Bağbaşı'nda bulunmuş pişmiş toprak kaplar ve damga mühürler. Elmalı Müzesi.

Bağbaşı'nda bulunmuş Orta Bronz Çağı'na ait kaplar. Elmalı Müzesi.

ahşap kulübeler ise çamurla sıvanmıştır; evlerin çoğunda yuvarlak ocaklar vardır; kazılarda bulunan çanak çömlekler Burdur yöresi Kuruçay örneklerine benzerler ve Güneybatı Anadolu'nun tipik özelliklerini yansıtır. Melink'e göre Elmalı çevresinde -bu yerlerin dışında- birçok tepede kısa süreli yaşam izlerine rastlanmıştır, bu tepelerdeki yerleşimlerde maden işlenmiş ve damga mühür kullanılmıştır.

Karataş-Semayük, Elmalı'nın 9 kilometre doğusunda bulunan Bozhöyük Köyü'nün yaklaşık 2 kilometre batısında tarım alanlarının düzlüğünde bulunur; dikkatli bakıldığında seçilen 100 metre çapında, 4 metre yüksekliğinde bir höyüktür. Höyükte 1963-1976 yılları arasında Amerikalı Arkeolog Prof. Dr. Machteld Johanna

Karataş-Semayük, Bozhöyük Köyü'nün 2km. batısında tarım yapılan alanların içindedir.

Pithos. Elmalı Müzesi.

Karataş-Semayük mezar alanında
bulunmuş küp mezarlar (pithos).
Elmalı Müzesi.

Karataş-Semayük mezar alanında
bulunmuş küp mezarlar (pithos).
Antalya Müzesi. (1,2)

Toprak kaplar ve taş aletler.
Elmalı Müzesi.

KARATAŞ - SEMAYÜK ESERLERİ

Gaga ağızlı kaplar. Elmalı Müzesi.

1- Rölyef' dekorlu kap. Elmalı Müzesi. 2- Erken Bronz Çağı'na ait gamalı baş (swastika) sembolü. Eski uygarlıklarda güneş, barış ve iyilik gibi olumlu anlamları içeren, iyi ve kötülüğün iç içe olduğunu betimleyen gamalı baş simgesi antik bilgilerde ateş, su, toprak ve havayı temsil eder. Bu simge II. Dünya Savaşı öncesinde var olan Nazi partisinin de simgesi(!) olmuştur. Sonraki yıllarda da Nazi Almanyası'nın bayrağı olmuştur.
Elmalı Müzesi.

Mellink başkanlığında Bryn Mawr College'den bir ekibin yaptığı kazılarla Tunç Çağı'nın evrelerine ait yerleşim kalıntıları ortaya çıkarılmıştır. Karataş-Semayük'te, höyükle çevresinde kazılmış büyük alanda ortaya çıkarılan katmanların I. -VI. Katmanları ilk Tunç Çağı'nın I. -III. evrelerini kapsar. Yerleşim, merkezdeki bir yapı ile çevresindeki köy

yerleşiminden oluşur; yerleşimin güneyinde yapılan kazılarda da çok sayıda küp mezar (pithos) ortaya çıkarılmıştır. Bu küp mezar örneklerinden bazıları Elmalı Müzesi ve Antalya Müzesi salonlarında sergilenmiştir. Yerleşimdeki I. -II. tabakalarında ortaya çıkarılmış merkezi yapının boyutu 10,75x7,20 metredir; yapı iki katlı ve her iki yönden

Pişmiş toprak mübürler. Elmalı Müzesi.

de girişi vardır. Evin depoları avlunun yanı sıra zemin katındadır; yapı taş temel üzerine kerpiçten inşa edilmiş, duvarların yanlarındaki ahşap direkler ikinci katı

ve çatıyı taşımaktaydı; çatı büyük olasılıkla düz damlıydı. Evlerin avluları ise dışbükey kerpiçlerle balıksırtı şeklinde örülmüştü. Ev ve avlusu ilerleyen dönemlerde de kullanılmıştır. Höyüğün güney yamacına ise denetimli geçişi sağlayan bir set çekilmişti; samanlı çamurdan yapılmış evler dış yerleşimde koruyucu bir çember konumundaydı; evlerin çoğunda, seki, fırın ve ocak vardı. Bu evlerin çoğunda bir giriş avlusuyla ana mekân bulunmaktaydı. 60 metre çapındaki dış çember de hayvanların ve eşyaların güvenle kapatıldığı üstü açık bir mekândı. Katmanda yangın sonrası yerleşim onarılmış, olasılıkla merkezi yapı ahşaptan inşa edilmiştir. İlerleyen zaman içinde merkezi yapının etrafına evlerden oluşan köy kurulmuştur. Karataş-Semayük'te

Pişmiş toprak kaplar. Antalya Müzesi.

İlk Tunç Çağı II. – III. dönemlerinde yerleşimdeki evlerin tamamı megaron tipindedir.

Höyüğün 200 metre güney kısmında 500'e yakın küp me-

zar (pithos) ortaya çıkarılmıştır; doğu yönüne doğru sıralanmış küp mezarlar İlk Tunç Çağı'nın I. –II. evrelerinde aile ya da kişilere ait mezarlar yanlamasına yatırılmış, ağızları ise pişmiş toprak kapaklarla ya da taşlarla kapatılmıştır; üzerinde çevrilmiş küçük tümsek taşlarla mezarın yeri belirtilmekteydi. Küp mezarlar ilerleyen zamanlarda tekrar açılarak yeni ölüler konmaktaydı; bazı mezarlarda 8 ölü, bir mezarda da ölü 'hocker' pozisyonunda bulunmuştur. Küp mezarların alt kısmı düz ya da ayaklıydı; kulpları halka ya da kulak biçimindeydi. Bazılarının üzerinde kabartmalara rastlanmıştır. Boyları 1,80 metre olan küplerin içinde çok sayıda ölü hediyeleri bulunmuştur; tunç, gümüş ve nadiren altın takılar, iğneler, bilezikler, yüzükler, kemer

KARATAŞ - SEMAYÜK ESERLERİ

Çizgi dekorlu seramikler. Elmalı Müzesi.

Toprak kaplar. Elmalı Müzesi.

Rölyef dekorlu seramikler. Elmalı Müzesi.

Mühürler. Antalya Müzesi.

Bozobayık Köyü.

Karataş-Semayük'ten pişmiş toprak kaplar. Antalya Müzesi.

tokaları, bıçaklar, gümüş saplı ahşap eşyalar, taştan yapılmış topuz başları ölü hediye-leri arasındadır. Küp mezarların dışında bulunan ahşap mezarın ise sembolik bir taş kapısı vardır; değişik tipli bu mezar olasılıkla yerleşimin yöneticisine/beyine ait olmalıdır.

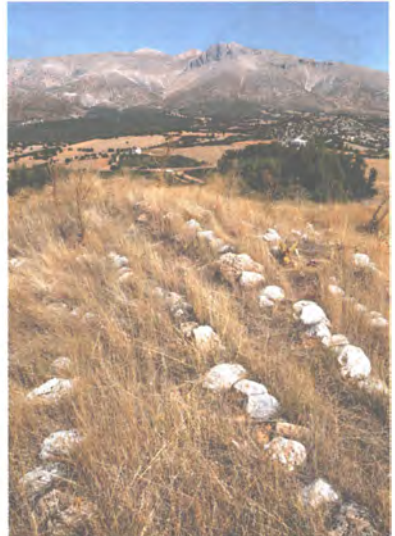
Karataş-Semayük V. katmanda, İlk Tunç Çağı II. evresinde parlak kırmızı perdahlı, mat beyazla bezenmiş kaplar ilgi çeker; tek kulplu ya da dört kulplu geniş boyunlu kaplar, gaga ağızlı testiler, kâseler bu tür kaplar arasındadır, kapların omuz kısmında ise madalyon biçimli kabartma bezekler bulunur. Tek kulplu kırmızı cilalı maşrapalar ve şişe mataralar İlk Tunç Çağı II'nin sonlarına tarihlenirler. İlk Tunç Çağı III döneminde ise çarklarda yapılmış çanak çömlekler ortaya çıkmıştır; kırmızı ve siyah perdahlı iki kulplu maşrapalar, çark yapımı tabaklar bu dönemin ürünüdürler. Ayrıca boncuklar ve ağırşaklar bulunmuştur; çok sayıda ağırşak ve tezgâh ağırşakların bulunması yerleşimde el dokumacılığı yapıldığını kanıtlamaktadır. Çok sayıda ele geçen kil mühürler ise eşyaların mühürlenmesinde kullanılmış olmalıdır. Bir kurşun mühürün yanı sıra, gümüş yaban domuzu başlı iğne, gümüş bir sarkaç da kazı buluntuları arasındadır. Karataş-Semayük ve kuzey batısında bulunan Bağbaşı yerleşiminde Orta Tunç Çağı Hitit Dönemi'ne ait az sayıda küp mezar ele geçmiştir; bu dönem çanak-çömlekleri çark yapımı, devetüyü hamurludur. Demir Çağı'nda da küp mezara (pithos) ölü gömme geleneği sürmüştür. Karataş-Semayük'te M.Ö.7. ve 6. yüzyılda ölü yakma geleneği bu dönemde başlamış, küller, iki renkli

boyanmış kaplarda saklanmıştır. Semayük-Karataş'a ait çok sayıda buluntu Elmalı ve Antalya müzelerinde sergilenmektedir.

KIZILBEL TÜMÜLÜSÜ

Kızılbel Tümülüsü, Elmalı'nın 4 kilometre güneybatısında bulunur; tümülüs üzerinde 1969 yılında başlatılan kazıları Prof. Dr. Machteld Johanna Mellink başkanlığında bir ekip yürütmüştür; kazılar sonucunda tümülüste 2x2,4metre boyutunda bir mezar odası ortaya

Kızılbel Tümülüsü Elmalı'nın 4 km. güneybatısındadır.

Kızılbel Tümülüsü.

çıkartılmıştır; anıt mezarının iç yüzeyleri taşçı kalemiyle işlenmiş dış kısmı ise kaba taşlardan örülerek, gömme işlemi sonrası giriş kapısı taş bir levhayla kapatılıp etrafı ve üstü taşlarla ve tümülüsün topraklarıyla kapanmıştır. Odanın batı kısmında bir ölü sediri, kuzeydoğu köşesinde ise ölü armağanlarının konulduğu bir taş masa bulunmaktadır; kuzey duvardaki çivilere ölü hediyelerini içeren kâseler asılmış olmalıdır; kazılarda bu değerli hediyelerin çok az sayıda olanı ele geçmiştir. Mezar odasının duvarları, tavanı ve tabanının bir kısmı resimlerle bezenmiştir; odanın batı duvarında veda töreni resimlenmiştir; bu kısımda arabayla yola çıkan savaşıya veda edilmektedir; üst batı frizde de veda sahnesi ve kurban sahneleri yer almaktadır. Güney duvarında ise mitoloji içeren resimler vardır. Kuzey duvarında ise bir deniz yolculuğu öyküsü anlatılmaktadır; bu sahneyi izleyen bölümde ise bir kral ve ayağına kapanmış, yakaran bir insan bulunmaktadır. M.Ö. 525 yılına tarihlenen bu resimlerde İon üslubu öne çıkar; resimlerde kırmızı tonları, leylak, siyah, beyaz, mavi ve yeşil renkler kullanılmıştır. Doğrudan taşla uygulanan 'Tempra' tekniğiyle çizilmiş resimlerde ön çizimler kırmızı renkle, bitmiş çizimlerin dış kısmı ise siyah renkle tamamlanmıştır. Tümülüsteki mezar odası günümüzde modern bir yapıyla koruma altına alınmıştır. Elmalı Müzesi'nde ise Kızılbel Mezar Odası'nın yeniden yapılmış örneği bulunmaktadır.

Kızılbel Tümülüsü'nde bulunmuş pişmiş toprak kaplar. Elmalı Müzesi.

KARABURUN TUMULUSU

Elmalı'nın 8 kilometre kuzeydoğusunda Bayındır Köyü'nün 2 kilometre doğusunda bulunur. Karaburun Tümülüsü kazılarını da yine Prof. Dr. Machteld Johanna Mellink başkanlığında bir ekip yürütmüştür. Tümülüste 2,61x3 metre boyutunda bir mezar odası ortaya çıkarılmıştır; iç kısmı iki defa sıvanmış odanın dış kısmı kireçtaşı bloklarından inşa edilmiştir; odanın arka duvarında ölü sediri (kline), karşısındaki sol köşede ise ölü armağanlarının bulunduğu masa yer almıştır. Gömme işlemi tamamlandığında mezar odası molozlar ve tümülüs toprağıyla kapatılmıştır. Mezar odası eski çağlarda ve sonrasında yağmalama sonucunda içindeki ölü hediyeleri ele geçmemiştir; duvarları ise özgün resimlerle bezenmiştir; mezar odasının 2011 yılı Mart ayına kadar sağlam ulaşmış duvar resimlerinden ikisi soyguncular tarafından

Karaburun Tümülüsü Elmalı'nın 8 km. kuzeydoğusundadır.

Karaburun Tümülüsü duvar resmi kopyası. Elmalı Müzesi.

Karaburun Tümlülüsü buluntuları. Elmalı Müzesi.

Aslı 2011 yılında yapılan Karaburun Tümlülüsü duvar resmi kopyası. Elmalı Müzesi.

çalışmıştır. Resimlerde kırmızı, siyah, beyaz, yeşil ve koyu mor renkleri kullanılmıştır. Çalınan duvar resimlerinden birinde mezar sahibi yöneticiyi onurlandıran bir ziyafet sahnesi betimlenmiştir; ana figür kline üzerine yatar vaziyettedir; üzerinde geniş kollu boncuklu takılarla süslü Pers kıyafeti vardır. Mezar odasının çalınan güney duvarında ise cenaze alayının ortasında iki atın çektiği taht arabasında oturur şekilde betimlenmiş bir Persli kıyafeti -manto ve keçe şapka- giyinmiş yönetici/bey bulunmaktadır. Machteld J. Mellink, M.Ö. 475 yılına tarihlenen mezar odasındaki bu resimleri ikonografi bakımından Ergili-Daskleion stellerine benzetir; ama çizgi ve renk açısından daha da özenle yapıldığını vurgular. Mellink, bu tür duvar resimlerinin başka Pers mezarlarında da bulunabileceğini, ama gerek eski çağlarda gerekse günümüzde yağmalama sonucu çoğunun kaybolduğunu belirtmiştir.

KHOMA / HACIMUSALAR HÖYÜĞÜ

Hacimusalar Höyüğü (Khoma), aynı isimle anılan Hacimusalar Köyü'nün 1,5 kilometre güneydoğusundaki ovada hemen seçilir. Bulunduğu konuma uygun Yunanca sözcük anlamı

Hacimusalar Höyüğü (Khoma) Elmalı'nın 16 kilometre güneybatısındadır.

Klasik Dönem'de Khoma ismiyle anılan Hacimusalar Höyüğü'nde Neolitik Dönem'den Orta Bizans Dönemi'ne kadar kesintisiz yerleşim olduğu ortaya çıkmıştır.

“tepe”dir. Elmalı İlçesi'ne 16 kilometre uzaklıkta, Kaş yolu üzerindedir; yerleşimde 1962 yılında R. M. Harrison incelemelerde bulunmuş, yazıtlardan kentin ismini saptamıştır. Harrison, Sarılar ve Hacimusalar Köyü yakınlarında birçok yazıtla rastlamıştır; çoğunluğu Roma Dönemi'ne ait olan yazıtların bir kısmı lahitlere aittir; bir tanesi de Khoma halkına ve Konsüle ait dekretir.

Höyükte yapılan kazılarla birçok yapı kalıntıları ortaya çıkarılmıştır. Klasik Dönem'de Khoma ismiyle anılan Hacimusalar kazılarını Bilkent Üniversitesi bilim heyeti sürdürmektedir; höyükte, Neolitik Dönem'den Orta Bizans Dönemi'ne kadar kesintisiz yerleşim olduğu ortaya çıkmıştır. Hacimusalar Höyüğü'nde yapılan kazılarla iki kilise, sur duvarları, çanak-çömlek parçaları, Erken Tunç Çağı'na ait gaga ağızlı testi ve maşrapalar ele geçmiştir; yine Erken Tunç Çağı tabakasının yoğun olduğu yerde dokuma atölyeleri de ortaya çıkarılmıştır; çıkarılan buluntuların bir kısmı Antalya Müzesi'nde diğerleri ise Elmalı Müzesi'nde sergilenmektedir. Höyükte ortaya çıkarılan kiliselerden Merkez Kilise olarak isimlendirilen yapının çok evreli bir Bizans kilisesi olduğu anlaşılmıştır. Önceki kazılarda taban mozaikleri, duvar resimleri ortaya

Hacimusalar Höyüğü'nde (Khoma) bulunmuş kalıp ve kap.
Antalya Müzesi.

Höyükten damga mübürler.
Elmalı Müzesi.

Hacimusalar Höyüğü'nde kazılar sonrası bulunan toprak kaplar.
Elmalı Müzesi.

çıkarılan kilisenin son yıllarda yapılan kazılarla duvarlarının yanı sıra, güney kısmında da bir mezarlık alanı bulunmuştur. Kilise inşasında kullanılan mimari parçaların özellikleri yapının evreleri hakkında bilgiler vermektedir. Kilisenin tabanında bulunan mozaik kaplamanın M.S. 6. yüzyıla tarihlenebileceği anlaşılmıştır. 6.-12. yüzyıllara tarihlenen kilisenin bulunduğu Hacimusalar Höyüğü yerleşiminin bu dönemlerde dini bir merkez olduğu anlaşılmıştır. Höyüğün batı kısmında ortaya çıkarılan 'Batı Kilise' olarak isimlendirilen yapı bazilika tipli bir kilisedir. Kilise kazısı sırasında yapının -kaçak kazılarla- çok

fazla tahribata uğradığı görülmüştür; kazılar sırasında mozaiklerinin söküldüğü anlaşılmıştır. Yapı inşasında çok sayıda devşirme malzemenin kullanıldığı gözlenmektedir. Hacimusalar Höyüğü'nde (Khoma) bulunan kiliselerin yerel öneme sahip bir yapı olmaktan çok yerleşimin dini bir merkez olduğunu düşündürmektedir; Antik Dönem bilgilerinde Khoma'nın (Hacimusalar Höyüğü) bir piskoposluk merkezi olarak da ismi geçmektedir.

Araştırmalarda, Hacimusalar Höyüğü'nün doğu yamacında kerpiçten yapılmış sur duvarlarıyla kuzey yamacında kumtaşından yapılmış sur duvarları ortaya çıkarılmıştır. Yapılan analizlerle duvarların erken döneme ait olanlarının M.Ö. 6. -5. yüzyıllara, geç dönem duvarlarının da M.Ö. 2. yüzyıla tarihlenebileceği anlaşılmıştır.

Khomanın -yaklaşık- 5 kilometre kuzeybatısında bulunan Kızılca Köyü yakınlarında iki tane anıt mezara rastlanır; kayaya oyulmuş mezar anıtlarından bir tanesi iki bölümlü Likya yazıtı içerir; George E. Bean, bu mezar anıtlarını Khoma'yla ilişkilendirmez; Bean, anıtın Likya diliyle yazılmış kuzey Likya'da bulunan ender yazıtlardan birisi olduğunu belirtir. Yazıtın ilgi çeken önemli yanının ise üzerindeki "kñtawata [p]ericlebe"

yazısının olmasıdır; Bean, bu yazıtlı Limyra'lı kral Perikles'in varlığının kuzey Likya topraklarına kadar uzanmasını ilgi çekici bulur.

Hacimusalar Höyüğü'nde kazılar sonrası bulunan toprak kaplar.
Elmalı Müzesi.

BAYINDIR TÜMÜLÜSLERİ

Bayındır tümülüsleri Elmalı'nın 6km. kuzeydoğusundadır.

Bayındır Tümülüsleri, Elmalı'nın kuzeydoğusunda bulunan Bayındır Köyü sınırları içindedir; Antalya Müzesi tarafından yapılan araştırmada Gökpınar Köyü'nün 2 kilometre kuzeyinde Bayındır Köyü sınırlarında bulunan Çağıltımeller mevkiinde 16 adet tümülüsün varlığı saptanmıştır; çoğunda kaçak kazı tahribatlarına rastlanan tümülüslerde 1986 yılından başlayarak Antalya Müzesi tarafından kurtarma kazıları yapılmıştır. Kazı ve araştırma yapılan 5 tümülüs A, B, C, D, E tümülüsleri olarak isimlendirilmiştir. 1986 yılında kazısına başlanan C Tümülüsü 36x38 metre boyutunda 4,20 metre yüksekliğindedir; kazıda belli bir seviyeden sonra taş bloklara rastlanmış, altında ise kil tabakasının açılmasıyla 1,50x0,83 metre boyutunda, 0,30 metre derinliğinde kremasyon çukuruna (ölü yakılan çukur) ulaşılmıştır. Tümülüs oluşturulmadan kurban kesilip, hediyeleri bırakılmış, ölü ziyafetinden sonra hediyelerle birlikte ceset yakılmıştır; bu işlemin ardından çukurun üstü kille kaplanmış, üzerine de taş bloklar ve tümülüs toprakları eklenmiştir; yanma sonucu hediyeler fazla zarar görmüştür. Yakma alanı içinde odun kömürü, karbonlaşmış üzüm, incir,

Bayındır Tümülüsleri'nden pışmış toprak kaplar. Elmalı Müzesi.

Kolye. Antalya Müzesi.

Küçük Caudron ve Omphaloslu taşlar. Elmalı Müzesi.

Göbekli günüş kazeler. Bayındır D Tümülüsü. Antalya Müzesi.

Pışmış toprak kaplar. Elmalı Müzesi.

Gümüş levha. Bayındır D Tümülüsü. Antalya Müzesi.

badem görülmüştür. C Tümülüsü buluntuları arasında keramik parçaları, demir tripod, ok ve mızrak uçları, kabzası altın kabaralı (çakmalı) demir hançer, büyük kazana ait grifon protomaları, fallos görünümüne çok başlı bronz tören aleti, taşlar, altın küpe, elektron aslan başı, ördek şekilli iğne topuzu yer almaktadır.

D Tümülüsü'ndeki kazılara da 1987 yılında başlanmıştır. Tümülüs, 40x45 metre boyutunda, 5,10 metre yüksekliğindedir. Tümülüs kazısında belli bir seviyede ele geçen demir parçalarının mezar odasının elemanları olduğu anlaşılmıştır; mezar odasında demir konstrüksiyonlu ahşap klineye (sedir) ölünün başı doğuya gelecek şekilde yatırılmış; ahşaplar çürüyünce de mezar odasındaki iskelet dağılmıştır. Ahşap Mezar odasının boyutu 4,50x3,25 metredir ve tabanı çakıl döşelidir. Prof. Dr. Berna Alpogut'a göre mezara gömülmüş kişi 25-35 yaşlarında soylu bir kadındır. Kazı buluntuları arasında iskeletin üzerinde gümüş kemer, bronz fibulalar, çenesinin yanında gümüş fibulalar, ayak tarafında boğa başlarıyla süslü kazan,

Bayındır D Tümlüsü mezar odasında kline üzerinde 20 yaşında bir kadına ait olan gümüş kemer. Antik kaynaklarda genç kızların kemerleri evlenmeden önce ya da sağlıklı doğumdan sonra tanrıçalara adak olarak sundukları bilinmektedir. Antalya Müzesi.

Gümüş kemer. Bayındır D Tümlüsü. Antalya Müzesi.

1- Bir kız çocuğunu elinden tutan, omzunda çıplak bir erkek çocuğu taşıyan Ana Tanrıça'yı betimleyen 17 santimetre boyundaki fildişinden yapılmış kadın heykeli. Bayındır D Tümlüsü. Antalya Müzesi. 2- Boyu 12,4 cm. olan Rabibe heykeli. Bayındır D Tümlüsü. Antalya Müzesi.

çevresinde gümüş at göğüsükleri, gümüş koşum eşyaları yer almaktadır; bazı metal eşyalarda Frig alfabesi yazılarına rastlanmıştır. Ayrıca Ana Tanrıça'yı betimleyen gümüşten yapılmış ayakta duran rahip heykelciği, fildişinden yapılmış bir kız çocuğunu elinden tutan, omzunda çıplak bir erkek çocuğu taşıyan kadın heykelciği de önemli buluntular arasındadır. Bu heykelciğin, Letoon'daki Leto kültüyle ilişkili olabileceği, tanrıça Leto ve çocukları Artemis ve Apollon'un bir betimlemesi olabileceği düşünülmektedir. Yapılan araştırmalarla bu iki heykelciğin, Efes ürünü olduğu, İoniali ustaların M.Ö. 7. yüzyılda, Hitit ve Frigyalıların gelişmiş kültürlerinden etkilenip, yaratı biçimlerini İonia'ya aktardıkları düşünülmektedir.

Bayındır B Tümlüsü ise yaklaşık 26 metre çapında, 2,50 metre yüksekliğindedir; bu tümlüste de kremasyon çukuru ve çevresinde yanmış ölü hediyeleri arasında kazan, seramik parçaları, bronz fibulalar, ağırşaklar bulunmuştur. Tümlüs örtülmeden önce kurban kesilmiştir, ölü ziyafetinden sonra ise ceset ve ölü hediyeleri yakılmıştır.

E Tümlüsü'nün çapı ise yaklaşık 28 metreye yakındır; yüksekliği ise 2,20 metredir. Bu tümlüste de kremasyon çukurunda ve yakınında kömürleşmiş ağaçlar, bronz fibula, cam ve taş boncuklar, gümüş kabaralar ve yanmış kemik parçaları bulunmuştur.

ELMALI DEFİNESİ

Bayındır Köyü yakınlarında 1984 yılında kaçak kazılarla 1900 adet gümüş sikke bulunmuştur; sikkelerin yaklaşık yüzde sekseni Anadolu'da, diğerleri de Anadolu dışında basılmıştır; basıldığı döneme ait önemli verilerin aydınlanmasına olanak sağlayacak sikkeleri numismatlar "Yüzyılın Definesi" olarak adlandırılırlar. Kaçak kazı yapanların yakalanmasına karşın eserler Türkiye dışına çıkarılmış, sikkeler bir süre sonra Amerika'da ortaya çıkmıştır; çoğunun Amerikalı işadamları William Koch ve şirketi tarafından satın alındığı

"Yüzyılın Definesi" olarak isimlendirilen Elmalı Definesi'ne ait imitasyon örnekler. Elmalı Müzesi.

saptanan sikkeler için verilen hukuk mücadelesi sonunda *"Yüzyılın Definesi"* 1999 yılında Türkiye'ye geri gönderilmiştir. Hukuk mücadelesi sonu geri iade edilen 1679 sikke Antalya Müzesi'nde korunmaktadır. Sikkelerin 1348'i Anadolu'da, 287'si Orta ve Kuzey Yunanistan'da, 44'ü Ege adalarında basılmıştır. Anadolu'da basılan sikkelerin 962'si Likya, 283'ü Kamirus (Rhodos), 41'i Samos, 12'si Efes-Milet; 165'i Athena, 59'u Bisalti, 31'i Akanthus, 15'i Abdera, 8'i Thasoz, 44'ü Paros kökenlidir; Anadolu kökenli sikkelerin çoğunluğu da -yüzde altmış- Likya kökenlidir. Likya sikkeleri içinde erken Likya dönemine ait birkaç tane sikke bulunmaktadır; erken Likya sikkelerinde genellikle ön yüzde domuz protomu, arka yüzünde ise derin kare çukur içinde çizgiler yer alır. Define, olasılıkla M.Ö. 480 - 460 tarihlerinde gömülmüş olmalıdır. Sikkelerde yer alan kral ve yönetici isimleri vb. bilgiler basıldığı dönemin verilerini çoğaltacak niteliktedir.

Elmalı definesinde bulunan sikkelerin uzun dönem içinde, ticari ya da banka amaçlı biriktirilmediği bilinmektedir; değişik merkezlerde basılmasına rağmen define içinde yer alan Trakya, Ege Adaları, Orta ve Kuzey Yunanistan, Kuzey Batı Anadolu (Likya) sikkeleri çağdaştır. Sikkeler,

belirgin bir amaç için kentleri temsilen aynı dönemde bir araya getirilmiş gibi görünmektedir; Pers-Yunan savaşları sırasında kurulan Attika-Delos Deniz Birliği'nin gereksinimlerini karşılamak için toplanıp, sikkelerin burada gömüldüğü öne sürülmüştür. Elmalı definesi içinde Atinalıların Persleri bozguna uğratmasının anısına bastırdığı 'Dekadrahmi' denilen, ağırlığı 43 gram olan sikkeler de bulunmaktadır; Attika sisteminde sikkeler 4,3 gramdır; bu sikkeler drahminin 10 katı ağırlığındadır. 'Dekadrahmi' ismiyle anılan sikkelerin arka yüzlerinde kanatları açık baykuş figürü geleneksel Atina sikkelerinden ayrı olarak tasarlanıp çok az sayıda basılmıştır. Define içinde yer alan 14 adet 'Dekadrahmi' sikkelerinden ancak 6 tanesi Türkiye'ye geri dönmüştür; bu sayıyla birlikte Dünya'daki 'Dekadrahmi' sayısı 42'ye yükselmiştir. Elmalı Definesi içindeki 'Dekadrahmi' sayısının çokluğu nedeniyle numismatik (sikke/para bilimi) literatüründe define *"Dekadrahmi Definesi"* olarak da anılmaktadır.

Elmalı Müzesi'nde birinci katın sol yanında bulunan 5 numaralı salonda *"Yüzyılın Definesi"* olarak isimlendirilen Elmalı Definesi'ne ait imitasyon (kopya) örnekler sergilenmiştir; bilgilendirme panolarında ise *"Yüzyılın Definesi"* nin kaçırılışı ve Türkiye'ye geri dönüş öyküsü anlatılmıştır.

ELMALI MÜZESİ

"...ELMALI MÜZESİ'NİN
5 NUMARALI SALONUNDA
'YÜZYILIN DEFİNESİ' OLARAK
İSİMLENDİRİLEN
ELMALI DEFİNESİ'NE AİT İMİTASYON
ÖRNEKLER SERGİLENİR..."

Elmalı İlçesi, Antalya'nın 111 kilometre güney batısında yer alır; kuzey Likya'da yer alan Elmalı yöresinde yapılan araştırmalar ve kazılarla bölgede Neolitik Dönem'den günümüze kadar yerleşim devam etmiştir. Likya'nın kuzey bölgesinde antik yerleşimlerin yanında çok sayıda höyük ve tümülüste yapılan kazılardaki buluntular bölgenin tarihini aydınlatması bakımından önemlidir. Elde edilen verilerle bölge Neolitik Dönem'den başlayarak yerleşimlere sahne olmuş, Hititlerin, Friglerin etki alanı içinde yer almıştır; bölge Hellenistik, Roma ve Doğu Roma (Bizans) dönemlerinde de yoğun yerleşimlere sahne olmuştur. Elmalı yöresindeki birçok höyükte, tümülüs ve mezar anıtlarında, antik kentlerdeki buluntular Elmalı Müzesi'nde sergilenmektedir. 1941 yılında inşa edilmiş Elmalı Hükümet Konağı yeniden düzenlenerek müzeye dönüştürülüp 13.06.2011 tarihinde ziyarete açılmıştır. Üç katlı ve 2400 metrekare yüzölçümlü bir yapı olan Elmalı Müzesi'nin içinde 11 teşhir salonu ve bahçesindeki açık teşhir alanında eserler sergilenmektedir.

Elmalı Müzesi'nin girişinde sol taraftaki 1 numaralı salonda Bağbaşı'ndan çıkarılmış Geç Kalkolitik Dönem'e ait eserler ile Karataş-Semayük'ün İlk Tunç Dönemi buluntuları sergilenmiştir. Salonlardaki bilgilendirme panolarında, bölgeden kazılar sonucu çıkarılıp Türkiye'nin diğer müzelerinde sergilenmekte olan eserlere de yer verilerek bir bütünlük sağlanmak istenmiştir. 2 numaralı salonda ise aynı dönemlere ait mezar

ve depolama kapları sergilenmiştir. 3 numaralı salonda Karataş-Semayük mezarlığından getirilmiş 3 adet küp mezar özgün konumu ve küplerin içinde iskeletlerin yanı sıra ölü hediyeleriyle birlikte sergilenmiştir; salondaki bilgilendirme panosunda Anadolu'daki tarih öncesi ölü gömme adetlerine geniş yer verilmiştir.

Müzenin birinci katında yer alan 8 teşhir salonundan sağ taraftaki birinci salonda Hacimusalar Höyüğü ve Karaçakır kazılarındaki buluntular kronolojik bir sırayla sergilenmiştir. Aynı salonun diğer vitrinlerinde Karaburun 1, Kızılbil ve Bayındır tümülüs kazı buluntuları sunulmuştur. Bilgilendirme panolarında ise diğer müzelerde aynı tümülüslerin sergilenen eserlerine yer verilmiştir. Aynı katın 2 numaralı salonunda bölgede yer alan yerel tanrılardan Kakasbos, 12 Tanrılar, Hellena ve Dioskurların betimlemelerini içeren adak stelleri ve yazıtlar yer almıştır. 3 numaralı salonda ise Likya ve Roma İmparatorluk sikkeleri kronolojik bir düzenle sergilenmiştir; panolarında ise sikke basım teknikleri, sikke tarihçesi fotoğraflarla desteklenerek bilgilendirilmiştir.

Savaşı başı.

Eros.

Athena.

*Arykandadan
portre ve beykel
parçaları.*

Üzerinde aslan kabartması olan labit kapığı.
Elmalı-Çalınar.

Bir mezar anıtına ait 'Sarılar Yazıtı'.

Vaftiz teknesi. Elmalı-Yeşilyayla.

Miğce bahçesinde sergilenen 'Karakovan Serenlik'.

Metal eserler. Arykanda.

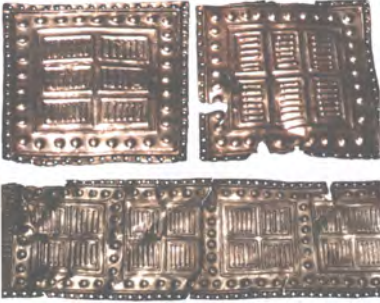
1- Aphrodite kabartması. Arykanda.
2- Ev simağı; üzerindeki yazıtta "Hieron, her şeyi diyen
Tanrıça Eleuthera'ya bu adagi sundu" yazılıdır.

Birinci katın sol yanında bulunan 5 numaralı salonda ise "Yüzyılın Definesi" olarak isimlendirilen Elmalı Definesi'ne ait imitasyon (kopya) örnekler sunulmuştur; bilgilendirme panolarında "Yüzyılın Definesi'nin kaçırılışı ve Türkiye'ye geri dönüşü öyküsü yer almıştır.

6 numaralı salonda ise Arykanda kazıları bulun-
tuları sergilenmiştir; bu salonda Roma ve Doğu Roma (Bizans) Dönemi'ne ait lahit ve heykel par-

Arykanda eserleri.

Bayındır D Tiumiliusii'nde bulunmuş 20 yaşında genç bir kıza ait gümüş tevhalar.

çaları, adak stelleri, pişmiş toprak kaplar, dokuma, takı ve tıbbi aletler sergilenmiştir. 7 numaralı salonda ise Elmalı ve çevresinden ele geçirilmiş Roma ve Doğu Roma (Bizans) Dönemi'ne tarihlenen eserlerin içinde bir tane de vaftiz teknesi sergilenmiştir. Aynı katın 4 ve 8 numaralı salonlarında ise Karaburun ve Kızılbel mezar odalarının yeniden yapılmış örnekleri yer almıştır; mezar odalarının içindeki duvarlarda resimlerin aslına uygun kopyaları bulunmaktadır; bu salonda ayrıca bu mezar odalarına ait bilgilendirici panolar da yer almıştır.

Müzenin bahçesinde Elmalı yöresinde bulunmuş, kapakları aslan kabartmalı lahitler, yazıtlar, steller, sunaklar ve bazı mimari parçalar tipolojik bir düzen içinde sergilenmiştir. Müze bahçesinde ayrıca geçmişleri 17. yüzyıla kadar giden 'Arı Serenleri'nden bir örnek yer almıştır.

Arykanda eseri.

Roma Dönemi'ne ait Lahit, Elmalı-Hacımusalar.

Likya'nın On İki Tanrısı'na adanmış adak stelleri.

Podalia, Kuzey Likya'da varlığı bilinen bir kenttir; antik kaynaklardan günümüze aktarılan verilere rastlanmaz. Antik yerleşimin yeri konusunda farklı görüşleri sürülmüştür. Birincisi, Avlan Gölü'nün kuzey kısmında bulunan iki yükseltili tepe üzerinde olduğudur; tepenin kuzeyinde 3 metre yüksekliğinde hisar ya da kule olduğu düşünülen duvar kalıntıları görülür; tepenin kuzeydoğu kısmına yakın yerde ise Likya tipi olmayan kaya mezarlarına rastlanır. Yamaçlarda çok az duvar kalıntıları ve Erken Tunç Çağı ve Hellenistik Dönem'e tarihlenebilecek çanak, çömlek parçalarına rastlanmıştır. Bölgeyi 1882 yılında ziyaret eden Eugen Petersen, antik kalıntıların olduğu yerleşimi Podalia olarak isimlendirmiştir; yöre köylülerinin bu yerleşimi tanımladığı isme yakın sözcüklerle dillendirmeleri bu konudaki düşüncesini daha da güçlendirmiştir. Bu düşüncenin karşısında George E.Bean bölgedeki antik yerleşimleri 1965-67 yıllarında ziyaret ettiğinde farklı bir görüş ortaya atmıştır. Avlan Gölü yakınlarındaki bu yerleşimin askeri amaçla kullanılmış bir kale olabileceğini, kalıntıların kent yerleşimi özelliği taşımadığını öne sürmüştür. Avlan Gölü'nün Khoma'dan 9 kilometre uzaklıkta oluşu, kuzeyinde ise antik yerleşim olmayışı bu düşüncesini güçlendirmiştir. Bean, Elmalı İlçesi'nin 10 kilometre güneydoğusunda Söğle Köyü yakınlarında bulunan antik

SÖĞLE KÖYÜ / PODALIA?

"...YERLEŞİME PODALIA İSMİ,
1882 YILINDA EUGEN PETERSEN
TARAFINDAN VERİLİR..."

*Köy evlerinin bahçe duvarlarında görülen
antik blok taşlar.*

*Köy içinde bir çeşmenin önünde Bizans
yapısına ait mimari işlemeli blok taş.*

kalıntıları ziyaret etmiş, incelemelerinde, Erken Tunç Çağı'ndan Bizans Dönemi'ne kadar çanak, çömlek vb. kalıntılarının görülebildiğini belirtmiştir. Yerleşimin bulunduğu tepede fazla antik kalıntılara rastlamadığını, yakınında bulunan köy

yerleşiminde ise aksine çok sayıda işlenmiş bloklara, altarlara, mezar ve onurlandırma yazıtlarına rastladığını belirtmiştir. George E.Bean, Söğle Köyü'nün üstündeki tepede yer alan bu yerleşimin Podalia olabileceğini belirtmiştir; köyde kullanılmış yazıtların çoğunun Roma ve Bizans Dönemi'ne ait olduğunu, Podalia'nın da Bizans Döneminde piskoposluk merkezi olduğunu belirtmiştir. Kent yerleşiminin surlarla çevrili olmayışının -Arykanda ve Khoma kentlerinde de savunma amaçlı surların olmadığını öne sürerek- düşüncelerine engel teşkil etmeyeceğini öne sürmüştür.

Söğle modern yerleşimi günümüzde ayrı ayrı iki köyden oluşmaktadır: Büyük Söğle ve Küçük Söğle. Köylerin içindeki birçok konut duvarında devşirme antik mimari parçalara rastlanmaktadır; ayrıca köy sokaklarında, kapı girişlerinde yine antik mimari elemanlar görülür; köy çeşmesinin önünde bulunan süslemeli mermer blok ise ilginç görüntü verir; olasılıkla Doğu Roma (Bizans) Dönemi'ne ait bir işlemeli mermer taşın içi oyularak çeşmenin su yalağı yapılmıştır.

SERKİZALANI YAYLASI YERLEŞMESİ

"...SERKİZALANI YAYLASI,
TOROS DAĞLARI ÜZERİNDE BULUNAN
KIZLAR SİVRİSİ TEPE'SİNİN
KUZEYBATISINDA BULUNUR..."

*Serkizalani Yaylası antik yerleşimi
Büyük Söğle Köyü'nün 9 kilometre güneydoğusundadır.*

Küçük Söğle ve Büyük Söğle yan yana, bitişik iki köydür; Elmalı'nın 10 kilometre güneydoğusunda bulunur; bu iki köyün 9 kilometre güneydoğusunda Serkizalani Yaylası'nda çok geniş alana yayılmış antik yerleşim bulunmaktadır. Serkizalani Yaylası, Toros Dağları üzerinde bulunan Kızlar Sivrısı Tepesi'nin kuzeybatısında bulunur. Serkizalani Yaylası'nda lahit kapakları, steller, dibek taşı türü taşlar, antik kuyu görülen yapı kalıntıları arasındadır. Antik kuyunun yanında bulunan çeşmenin

su yalağı ise bir lahit kapağından yapılmıştır; yaylanın düzlük alanının etrafını saran üç tepeye antik yapılar yayılmış; Söğle köylüleri evlerinin yapımında kullanılmak üzere çok sayıda işlenmiş yapı taşlarını Serkizalani Yaylası'ndan köye taşımışlar. Antik yerleşimin kuzeyinde bulunan tepe olasılıkla kentin akropolü olmalıdır; tepedeki akropol alanının çevresi yıkık durumda olan surla çevrilmiş, içinde tanımlanamayan birçok yıkık kalıntıların yanı sıra bir de sarnıcı bulunmaktadır.

Lahit kapağı.

Yaylada su kuyusu önünde bulunan ahşap ve lahit su yalağı.

Üzerinde niş bulunan kaya bloğu.

Yayla alanında iç oyulmuş taş bloklar.

Serkizalanı'nda yayla yaşamıyla antik yerleşim adeta iç içe geçmiş; antik taşlarla yapılmış koyun, keçi ağılları ve antik taşlarla yapılmış arı kovanı 'Karakovan Serenlik' yapısı bulunmaktadır. Serenlere, Akdeniz'in Toros zirvelerindeki birçok yaylasında rastlanır; yığma taşların aralarına dayanıklı ardıc ağacı konularak 2x2 metre boyutunda kare planlı örülen duvarın ikinci metresinden sonra içi ardıc kalaslarla örülmüş, açık penceresi olan odası bulunmaktadır; bu odanın merdivenlerinden çıkılarak kovanlara ulaşılır; toplam yüksekliği 4-5

metreyi bulan yapının en üstüne de yine ardıc ağaçlarından daha geniş, düz bir çatı yapılarak kovanlar yerleştirilir; kovanlar dayanıklı ardıc ağacının kalın gövdesinin içi boru gibi oyularak yapılmıştır; ardıc ağacının su geçirmezliği, dayanıklılığı ve arıların kovanın ağzını mumla kapatması sayesinde 'karakovan'ın içindeki arılar kışın dondurucu soğuktan etkilenmezler; Serenler günümüzde arısız ve balsız kalmış, işlevlerini yitirmişlerdir. Elmalı Müzesi bahçesinde yerinden sökülerek orijinal haliyle yeniden inşa edilmiş bir serenlik bulunmaktadır.

Yayla düzlüğünün kuzey yakınındaki tepede kalın duvar yıkıntıları ve sarnıç bulunur.

Yaylanın kuzey yerleşiminde bulunan yapı.

Yaylanın kuzey yerleşimi.

Serkizalanı Yaylası'nda bulunan Karakovanlardan oluşan 'Serenlik'.

ESKİHİSAR

"...ESKİHİSAR,
İSMİNİ YAKIN ÇEVRESİNDE
BULUNAN ANTİK YERLEŞİMDEN
ALMIŞ OLMALIDIR..."

Eskişehir, Elmalı İlçesi'nin 14 kilometre kuzeydoğusunda, Elmalı-Fethiye yolunun içinden geçtiği geniş bir ova üzerinde kurulmuş büyük bir köy yerleşimidir; geniş tarım alanları içinde -başta elma olmak üzere- meyvecilik ve seralarda sebze üretimi yapılmaktadır. Eskişehir ismini yakın çevresinde bulunan antik yerleşimden almış olmalıdır; köyün yerleşimi içinde çok

sayıda kaya mezarlarına ve doğal kayaya oyulmuş lahit kırıklarına rastlanır. Köy merkezinin kuzeyinde, evlerin yakınındaki bir doğal kaya üzerinde 2 ev tipi kaya mezarı vardır; köyün kuzeydoğusunda ise işlemsiz kapı girişleri olan kaya mezarlarına rastlanır; bu mezarlardan bir tanesinin giriş kapısı insan boyundadır; çevrede doğal kayaya oyulmuş lahitlere de rastlanır.

Kaya mezarı.

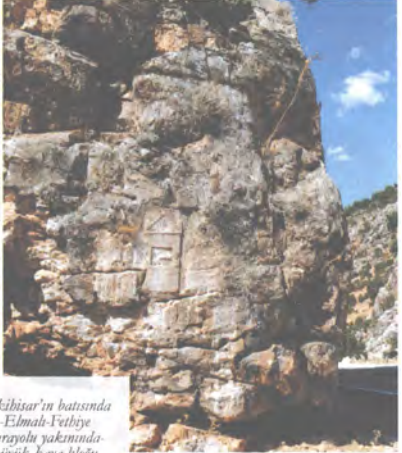

Eskihisar'ın yakınlarında bulunan yaylalarda da antik yerleşimlere rastlanır. Ayrıca, Elmalı-Fethiye karayolunun Eskihisar-Yapraklı Köyü arasında, yolun güneyinde büyük kaya kütlesi üzerinde bir grup kabartma bulunmaktadır; içlerindeki yazıtlı

stelde ve yanındaki kabartmalarda hayvan ve kuş betimlemeleri yer almaktadır; kabartmaların üzerinde ve kaya bloğunun çevresinde tahribat izleri görülmektedir.

Doğal kayaya oyulmuş mezar.

*Eskihisar'ın batısında
Elmalı-Fethiye
karayolu yakınında
büyük kaya bloğu
üzerinde bulunan yazıtlı
ve kabartmalı stel.*

Macun Köyü.

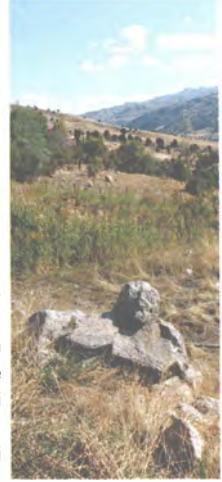

Macun Köyü'nün doğusunda antik yerleşime ait nekropol içinde bulunan lahitler.

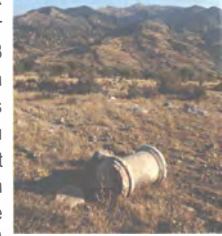
MACUN KÖYÜ YERLEŞİMİ

"...ANTİK YERLEŞİM ALANLARINA
MACUNKÖY VE HACIYUSUFLAR
KÖYÜ ARASINDA RASTLANIR..."

Elmalı İlçesi'nin 25 kilometre kuzeyinde Macun Köyü yakınlarında ismi tanımlanamamış küçük bir antik yerleşim bulunmaktadır. Köyden, kısa bir yürüyüşle ulaşılabilen yerleşimde Kıbratis Bölgesi özelliklerini taşıyan kalıntılara rastlanılır; kuzey yönündeki tepe üzerinde çevresi duvarlarla çevrilmiş **akropolü** bulunur. Kalıntılar içinde dikkat çekici olanları Kıbratis bölgesinde sıkça görülen, kapaklarında yatar vaziyette aslan betimlemesi olan **lahitler**dir; kentin nekropolü içinde bulunan diğer anıt mezar ise akropolün yakınındaki bir tepe üzerinde bulunur; anıt mezarı üzerindeki bloklarda kabartmalı çapraz kılıç kını figürleri yer almaktadır. Yerleşimin farklı yerlerinde tahrip olmuş lahitlere de rastlanır. Antik yerleşim alanlarına Macunköy ve Hacıyusuflar Köyü arasında rastlanılır; Macunköy'ün 2-3 kilometre doğusunda ve güneydoğusunda çok sayıda kırık lahit, doğal kayaya oyulmuş mezarlara rastlanır; bu kısımda yer alan su kaynakları yakınlarında yapı kalıntılarına ait sütunlar, sütun başları, steller bulunur. Ayrıca Hacıyusuflar Köyü'ndeki bir evin bahçesinde üzerinde aslan betimlemesi bulunan lahit kapağı bulunmaktadır. Antik yerleşim içinde çok sayıda kaçak kazı tahribatlarına rastlanır. Köyün etrafındaki tepelerde yeni açılmış taş ocakları antik yerleşimleri tehdit eder durumdadır; ocaklara çıkan yollar bu antik yerleşim içinden geçmekte, ağır iş makineleriyle yapılan çalışmalar sit alanı olarak bilinen birçok yerde faaliyet göstermektedir. Yerleşimin fazla tahrip olmasından ve yeterli araştırma yapılamamasından dolayı antik ismi bilinmemektedir.

Macun Köyü'nün yakın doğusundaki Hacıyusuflar Köyü'nün bir ev bahçesinde bulunan aslan kabartmalı lahit kapağı.

Köyün doğusunda günümüz mezarlık alanında bulunan mimari taş bloklar.

Macun Köyü'nün doğusunda bulunan kaya mezarı.

ORPEENİ

“...ELMALI İLÇESİ'NİN
22 KİLOMETRE KUZEBATISINDA
YER ALAN YAPRAKLI KÖYÜ
YAKINLARINDADIR...”

*Antik kalıntılar yapraklı Köyü'nün kuzeyinde
bulunan tepelerin yamaçlarına yayılmıştır.*

Orpeeni yerleşimi, Elmalı İlçesi'nin 22 kilometre kuzeybatısında yer alan Yapraklı (Göğü) Köyü yakınlarındadır. Köye Elmalı-Fethiye karayoluyla ulaşılır; köy, anayolun 1,5 kilometre kuzeyindeki tepe üzerindedir. Köyün kuzeyinde tepelerde yer alan yerleşim içinde Hellenistik Dönem'e tarihlenen kabartmalı **steller** dikkat çekicidir. Yapraklı Köyü'nün kuzeyindeki yayla yoluyla kabartmalara ve yerleşim alanına ulaşılır; köyün hemen çıkışında bir **lahit** kapağı görülür; az ilerisinde, yolun kuzeyinde büyük bir taş bloğu üzerindeki kabartmalar dikkat çekicidir; ilerleyen yol üzerinde kuzeyde yine doğal kayaya işlenmiş **kabartmalara** rastlanır. Dikkat çekici kabartmalara ise 200 metre sonra sola -batıya- ayrılan yoldan ulaşılır; bu yerde, yüksek doğal kayalardaki steller içinde üzerinde hayvan (öküz) betimlemesi olan bir stel bulunur; öküz

*Kuzeyde, köy çıkışında, üzerinde insan figürü
kabartmalarının bulunduğu lahit kapağı.*

Köyün kuzeyinde bulunan kayaya işlenmiş steller.

kabartmalı stelden dolayı yöre köylüleri burayı “Buzağı Kaya” olarak isimlendirmektedir; stelde tahribat izleri görülür. Kabartmaların 100 metre batısında ise yine doğal bir kaya üzerinde figür ve yazıt bulunmayan bir stel

vardır; stelin üst kısmı parçalanarak tahrip edilmiştir. George E. Bean, köyde bulunan bir lahit kapağı üzerindeki yazıtta antik yerleşimin isminin Orpeeni olarak okunduğunu belirtmiştir.

Köyün kuzeyinde bulunan büyük kaya bloğuna işlenmiş iki stel içinden bir tanesinin üzerinde çelenk ve üst kısmında hayvan (ökuş) kabartması bulunur. (1, 2, 3, 4)

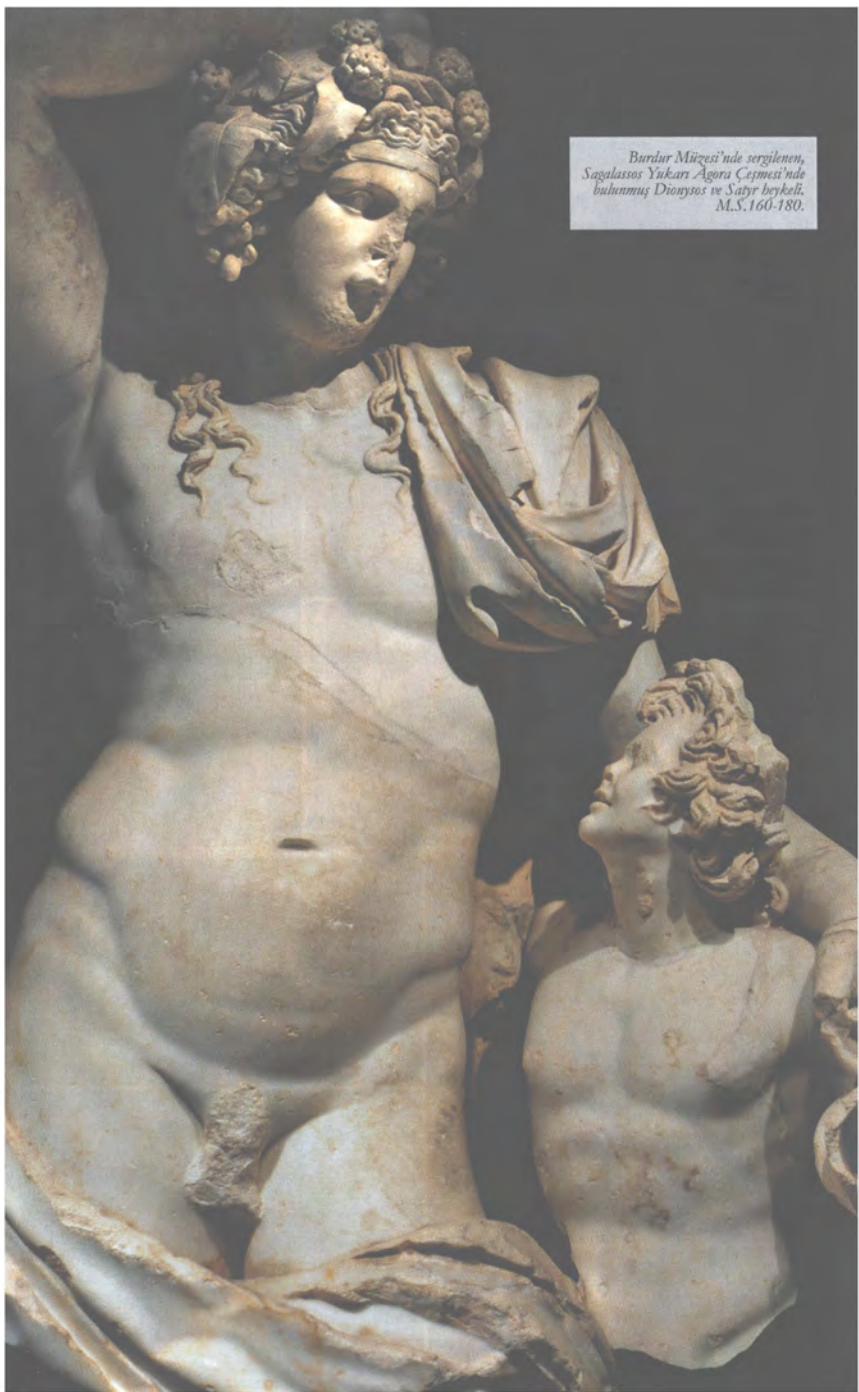

Üstünde ökuş kabartması bulunan “Buzağı Kaya” olarak bilinen stellerin batı bittiğindeki kabartmalar. (5, 6)

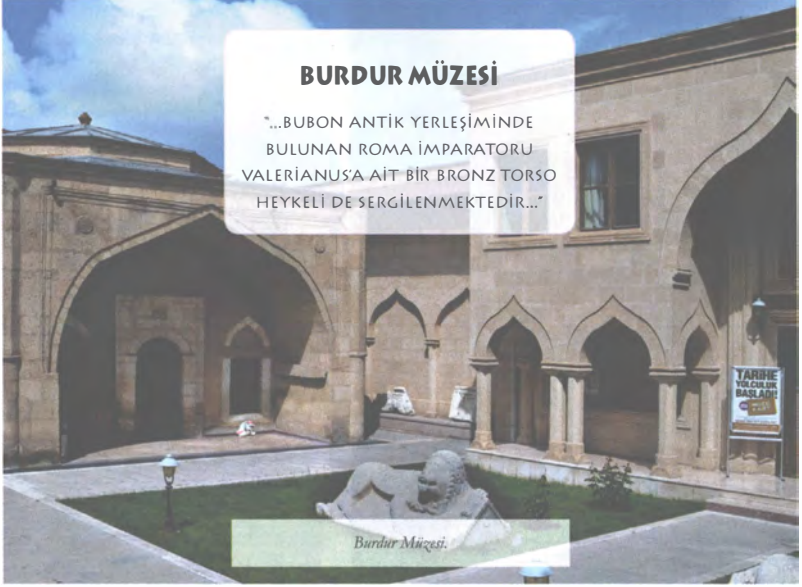
Üzerinde kabartma olmayan tahrip edilmiş stel.

Burdur Müzesi'nde sergilenen,
Sagalassos Yukarı Agora Çeşmesi'nde
bulunmuş Dionysos ve Satyr heykeli.
M.S.160-180.

BURDUR MÜZESİ

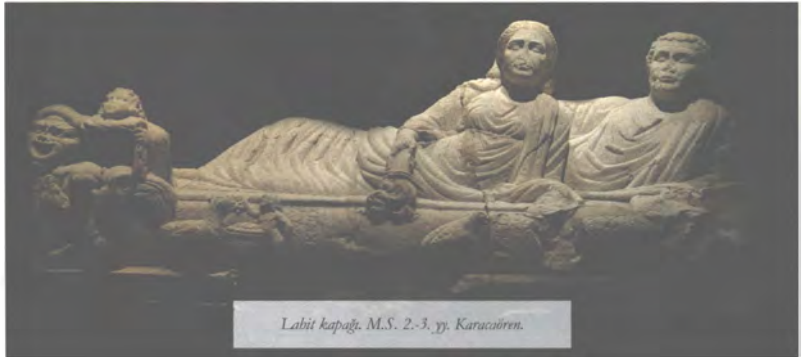
"...BUBON ANTİK YERLEŞİMİNDE
BULUNAN ROMA İMPARATORU
VALERIANUS'A AİT BİR BRONZ TORSO
HEYKELİ DE SERGİLENMEKTEDİR..."

Burdur Müzesi.

Antik Pisidya içinde yer alan Burdur'da müze 1963 yılında kurulmuştur. İlk müze, Şeyh Mustafa / Küçük Şeyh Bulgurzade Ağa Medresesi bünyesinde olan Necip Efendi Kütüphanesi çevresindeki binalarda 1969 yılında ziyarete açılmıştır. İlerleyen yıllarda müze, teşhir salonlarının yetersizliği nedeniyle aynı alanda benzer bir mimari üslupla inşa edilen yeni binasında 2006 yılında yeni yüzüyle kapılarını açmıştır. Burdur Müzesi 1300 m² kapalı, 1350 m² bahçesi ile açık teşhir alanına

sahiptir; müzede, Hacılar Höyük, Kuruçay Höyük, Höyücek Höyük, Sagalassos, Kibyra, Kremna eserleri sergilenmektedir. Müzenin giriş katında taş eserler bulunmaktadır; girişteki Sagalassos salonunda, antik yerleşimin Kuzeybatı Heroonu'nun frizleri, aşağı Agora'nın kuzeyindeki çeşmeyi süsleyen Hera Ephesia, elinde bereket boynuzu taşıyan aristokrat bir kadın ve Tyke ile iki adet zafer tanrıçası Nike heykelleri bulunmaktadır. Sagalassos salonunun ilerleyen bölümlerinde Antoninler Dönemi'nde yapılmış olan çeşme

Labit kapağı. M.S. 2.-3. yy. Karacabören.

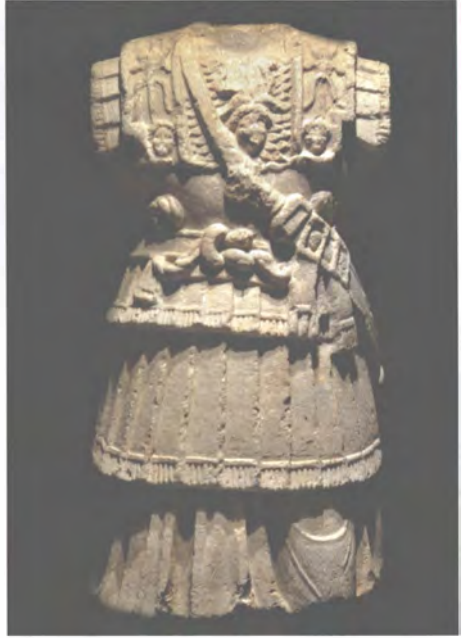

Yükarı Agora Çeşmesi'ne ait Dokimeion mermerinden yontulmuş Nemesis (İlahi Adalet Tanrıçası) heykeli. Sagalassos.

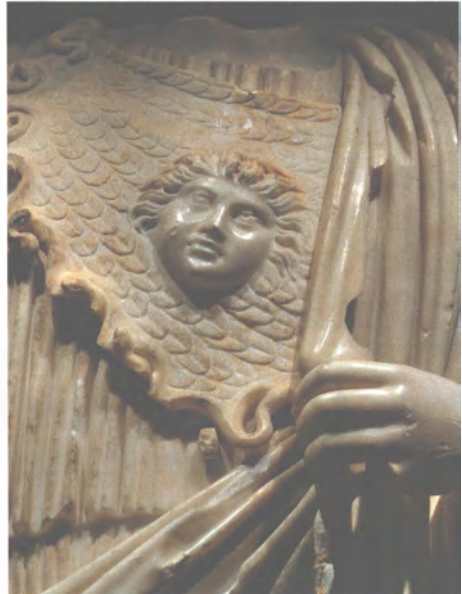
Bubon Sebasteionu'nda bulunmuş Roma İmparatoru Valerianus heykeli. M.S.253-260.

binasının ön cephesini süsleyen Dionysos, Nemesis, Asklepios'un yanı sıra bir kadına ait heykelin ayakları bulunur. Yine Sagalassos salonunda yerel ve diğer tanrılara ait baş ve büstler, tanrı ve tanrıça heykelticikleri sergilenmektedir. Müze girişinin sağ tarafında bulunan salonda ise Kibyra ve Kremna antik yerleşimlerine ait taş ve mermer eserler sergilenmiştir. Bu salonda Kibyra eserleri arasında gladyatörler frizi, Kremna'dan Aphrodite, Leto, Asklepios, Nemesis, Herakles, Büyük Athena, Apollon, Hygia, giyimli bir kadın ve Küçük Athena'dan oluşan tanrı ve tanrıça heykelleri sergilenmiştir; bu salonda ayrıca Burdur yöresinde bulunan antik yerleşimlerden getirilen heykel, lahit ve kapakları, ostotheke, mezar stelleri sergilenmiştir. Müzenin birinci katında Burdur'un 9000 yıllık tarihine tanıklık eden höyüklerden ve yerleşimlerinde bulunmuş eserler kronolojik bir sırayla sergilenmiştir. Müzenin bahçesinde ise Hellenistik, Roma, Doğu Roma (Bizans), Selçuklu ve Osmanlı Dönemi eserleri bulunmaktadır.

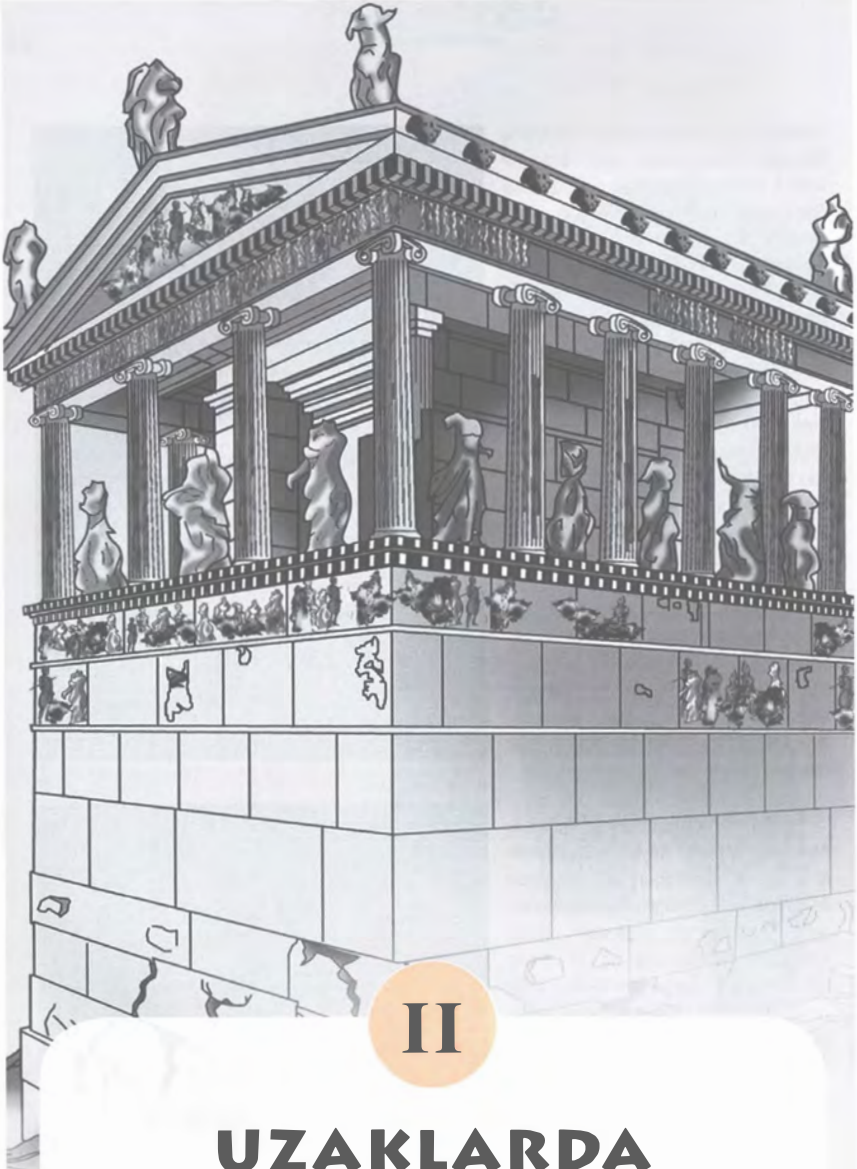

▲ *İmparator torsosu.*
M.S.2.-3.yy. Kibyra.

Athena heykelinden detay.
M.S.2.-3.yy. Kremna. ▼

Burdur Müzesi'nde Gölhisar İlçesi'nin İbecik Köyü yakınlarında, M.Ö. 88 yılında Balbura ve Oenoanda ile birlikte Likya Birliği'ne katılan Bubon antik yerleşiminde bulunan Roma imparatoru Valerianus'a ait bir bronz torso heykeli sergilenmektedir. Antik yerleşim, 1960'lı yıllarda yaşanan kaçak kazılar sonucu çok tahrip edilmiştir. Bubon Sebasteionu'nda 14 kült heykel kaidesi olduğu saptanmıştır; bu heykellerden bir tanesi imparator Valerianus'a ait bronz torso heykelidir. Heykel 1967 yılında Jandarma tarafından kaçak kazıcıların elinde yakalanıp müzeye teslim edilmiştir. Heykelin başı J. Poul Getty Museum'da, ayağının ise Danimarka'da bir koleksiyonerde olduğu düşünülmektedir. Bubon Sebasteionu'ndan götürülen diğer kült bronz heykellerinin ise dünyanın bazı müzeleri ve koleksiyonlarında bulunduğu sanılmaktadır.

II

UZAKLARDA LİKYA ANITLARI

İSTANBUL ARKEOLOJİ MÜZELERİ
KUNSTHISTORISCHES MUSEUM WIEN
(VİYANA SANAT TARİHİ MÜZESİ)
BRITISH MUSEUM

İstanbul Arkeoloji Müzeleri, 3 ana bölümden oluşur: Eski Şark Eserleri Müzesi, Arkeoloji Müzesi ve Çinili Köşk Müzesi. Koleksiyonlarında bir milyondan fazla eser barındıran İstanbul Arkeoloji Müzeleri, dünyanın sayılı 5 müzesi arasında yer alır. Müzede sergilenen eserler, Balkanlar'dan, Anadolu'ya, Suriye, Filistin, Arap Yarımadası, Mısır, Irak ve Afganistan'a kadar uzanan geniş bir coğrafyada yer alan, tarih öncesi çağlardan Osmanlı Dönemi sonuna kadar yaşanan uygarlıklara ait kültür varlıklarını içermektedir. İstanbul Arkeoloji Müzeleri, 1992 yılında Avrupa'da 45 müzenin katıldığı yarışmada Avrupa Konseyi tarafından "Yılın Müzesi" seçilmiştir.

Arkeoloji Müzesi, 1891 yılında ziyarete açılan ilk Türk müzesidir. İki katlı inşa edilen müze binası İstanbul'daki neoklasik yapıların en güzel örneklerinden birisidir. Ana binanın alt katında, Sidon Kral Mezarlığı kazılarında bulunan İskender Lahdi, Ağlayan Kadınlar Lahdi, Satrap Lahdi, Likya Lahdi, Tabnit Lahdi ile Arkaik, Yunan-Pers, Klasik, Hellenistik ve Roma dönemi eserleriyle diğer antik kentlerden ve bölgelerden getirilen Sidamara Lahdi, Eroslar Lahdi'nin yanı sıra bu salonun devamında Trysa'dan -M.Ö. 2. yüz-

İSTANBUL ARKEOLOJİ MÜZELERİ

"...İSTANBUL ARKEOLOJİ MÜZELERİ:
ESKİ ŞARK ESERLERİ MÜZESİ,
ARKEOLOJİ MÜZESİ VE
ÇİNİLİ KÖŞK MÜZESİ OLMAK ÜZERE
ÜÇ BÖLÜMDEN OLUŞMAKTADIR..."

Müzede sergilenen Trysa Lahdi kabartmalarıyla dikeyleri şekler.

Likya Lahdi. Beyrut'un güneyinde Sayda (Sidon) kentinde Kral Nekropoli, IV' nolu mezar odasında 1887' yıla kazılarında bulunmuştur. Semerdam kapaklı Likya lahitleriyle benzerlik taşıyan lahdin uzun yüzlerinde av sahneleri bulunmaktadır. Kısa yüzlerde ise kentaur mücadelesi betimlenmesi yer alır; lahdin alt kısımlarında ise karıyalıklı sfenksler ve grifonlar bulunmaktadır. (1, 2)

yıla ait- kabartmalı lahit, Ksanthos'tan, M.Ö. 5. yüzyıla ait payeli mezar, M.Ö.4. yüzyıla tarihlenen lahit kapağı parçaları, Limyra'dan, Roma Dönemi'ne ait (M.S. 2.yüzyıl) Psyche büstlü lahit kapağı parçası, İside'dan paye tipinde M.Ö. 5. yüzyıla tarihlenen anıt mezar parçaları, Letoon'dan M.Ö. 3. yüzyıla tarihlenen tanrıça Leto başı, Tlos'tan Hellenistik Dönem'e ait Likya dilili yazılmış bir stel, sergilenmektedir.

Lahitler salonunda müzenin en değerli koleksiyonlarından birisi olan İskender Lahdi olarak bilinen anıt mezar bulunmaktadır; aslında Sidon Kralı Abdalonymos'a ait olduğu düşünülen lahdin kabartmalarından dolayı bu isimle anılır olmuştur; kabartmalar arasında Likya tarihinde önemli bir yere sahip olan Büyük İskender'in tasviri ve Pers-Yunan askerlerinin çatışmasını anlatan betimlemeler bulunur. Lahit 1887 yılında Lübnan'da, Beyrut'un güneyinde günümüzdeki ismi Sayda (Sidon) olan kentte krallar mezarlığında bulunmuştur. Aynı salonda sergilenen M.Ö. 5. yüzyıla ait bulunan Likya Lahdi isimli anıt mezar ise yine Sidon'da krallar mezarlığından getirilmiştir; Semerdam kapaklı Likya lahitleriyle benzerlik taşıyan lahdin uzun yüz-

Aslanlı mezar anıtı kabartmaları. İsinda (Belenli Köyü/Kaş). M.Ö.5.yy. sonları.

Payeli mezar anıtı. M.Ö. 5.yy. sonları. Ksanthos.

İskender Labdi. Av sabnesi; soldan ilk figür İskender.

İskender Labdi. Müzenin en önemli koleksiyonlarından birisi olan labit 1887 yılında Lübnan'ın Sayda (Sidon) kentinde Kral' Nekropolis'inde bulunmuştur. Sidon Kralı'na ait olduğu düşünülen, M.Ö.4.yy'ya tarihlenen labdin üzerindeki İskender kabartmaları nedeniyle bu isimle anılır. Labdin uzun yüzünün birisinde Perslerle Yunanlıların savaş sabnesi, diğer uzun yüzünde ise av sabnesi betimlemeleri yer almıştır. Labdin ön yüzünde İskender-Herakles soyundan geldiğine inandığı için- başında Nemea aslanının postuyla betimlenmiştir. İskender'in kulağının yanında ise Mısır tanrılarında Ankhon'un simgesi keç boynuzu yer almıştır.

Likçe yazıtlı stel, Hellenistik Dönem. Tlos.

Tanrıça Leto başı.
Erken Hellenistik Dönem.
M.O.3.yy. başları. Letoon.

Trysa Lahidi'nden detay.

Müze'de sergilenen
Trysa Lahidi kabartmalarıyla
dikkat çeker.

Üzerinde büstler bulunan
lahit parçası. Limyra.

lerinde av sahneleri bulunmaktadır; kısa yüzlerde ise kentaur mücadelesi betimlemesi yer alır; lahdin alınıklığında ise karşılıklı sfenksler ve grifonlar görülür.

Lahitler bölümünde bulunan **Trysa (Gölbaşı) Lahidi**'nin kabartmaları dikkat çekicidir; Trysa Heroonu (anıtısal mezar) çevresinde bulunan lahdin üzerinde dört atlı araba (qudriga) sahnesi ile stilize bitki, çelenk, delphin ve bukranium motifleriyle bezenmiştir. Anıt mezarın 2,13x1,07 boyutunda ve 1,47 metre yükseklikteki lahit teknesinin dört yüzünde birer panel vardır; ön uzun yüzündeki panelde 'bukranion' motifi vardır; arka uzun yüzdeki panel boştur; dar yüzlerde ise 'palmet' motifinin etrafında kurban kâseleri yer almıştır. Lahit teknesinin üzerinde ise semer-dam biçimli üstü kabartmalarla süslü kapak bulunur. Kapağın kaldırılabilmesi için ön yüzde medusa, arkada ise öküz başı şekilli tutma yerleri vardır. Ayrıca alınıklarda birer aslan protomu kabartmalı kaldırma yerleri bulunur.

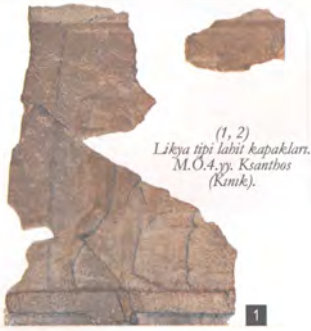
Üzerinde kanatlı kadın büstü (Psyche) bulunan lahit parçası.
Limyra.

Trysa lahidi kapağı.

Kapağın eğimli yüzünde dört atlı araba sahnesi yer almaktadır; tahrip olmuş kabartmada araba soldan sağa doğru hareket etmektedir. Yine kapağın ön yüzünde, mahya girişinin üzerinde besili bir kazın üzerinde oturan adam betimlemesi dikkat çeker; bunların önünde sol elinde bir mızrak tutan adam, yanında ise bir kadın durmaktadır; bunların önlerinde ise dört kalkanlı savaşçı ve atlı bir figür bulunur. Mahya girişlerinin uçlarında maske şeklinde insan başı bulunmaktadır. Kapağın her iki alınlığında ise yunus balıklarıyla birlikte çeşitli balık betimlemeleri vardır. Roma Dönemi'ne ait olan lahit Erken Dönem özelliklerinin izlerini taşır; 1874 yılında Benndorf, Osmanlı toprakları dışına çıkardığı Trysa Heroonu'nun görkemli kabartmalarına karşılık hediye (!) olarak Trysa Lahidini Osmanlı topraklarında bırakmıştır.

Müze'de sergilenmekte olan **Limyra Nekropolü**'ndeki bir lahitten kesilerek kaçırılmış kanatlı kadın büstü (Psyche) M.S. 2. yüzyıla tarihlenir; bu mezara ait parçalar yeniden canlandırılan lahdin yapısı üzerine yerleştirilmiştir. Psyche, ilk defa M.Ö. 5. yüzyılda kelebek kanatlı bir genç kız olarak betimlenmiştir. Geç dönemlerde farklı betimlemeleri de olmuştur. Kelebek kanatlı Psyche ölümsüz ruhun simgesidir. Yazar Apuleius Metamorphoses, Psyche ve Eros'u anlattığı ese-

(1, 2)
Likya tipi labit kapakları.
M.Ö.4.yy. Ksanthos
(Kınık).

1

2

rinde Psykhe'nin, Miletos kralının üç kızından güzelliği dillere destan olan en küçüğünden söz eder. Bu güzel kızı kıskanan Aphrodite, bir ölümünün kendisinden daha güzel olmasını sindiremez ve oğlu -sevgi tanrısı- Eros'a genç kızı dağda çirkin ejderhalara bırakmasını söyler; ama Eros Psykhe'yi görür görmez âşık olur ve sarayına kaçırarak kendisine sevgili eş ilan eder. Bu mutlu beraberlikte Eros'un şartlı isteğine Psykhe uymak zorundadır; Psykhe, Eros'un yüzünü kesinlikle görmemelidir; eğer görürse bu mutlu aşkın, birlikteliğin sonu gelecektir. Kız kardeşleri, Eros'un çirkin olduğu için bu şartı öne sürdüğünü söyleyerek Psykhe'yi tahrik ederler; sonunda Eros'un yüzünü görmek ister; uyurken mum ışığıyla yanına yaklaşır; sevgilisinin yakışıklılığı karşısında şaşkınlığa düşer; yüzüne bir damla erimiş mum düşen Eros uyanır ve büyü bozulur; Eros uçup gider. Sevgilisinin

kaybolmasına üzülen Psykhe onu acılar içinde her yerde arar; Aphrodite'in her seferinde verdiği zorlu, belalı görevlerin üstesinden gelir. Sonunda Zeus iki sevgilinin birleşmesini sağlar; artık aşk ve ruh birbirlerine kavuşmuştur. Müzenin bu bölümünde bulunan **Ksanthos, Isinda** ve Limyra anıt mezarlarının ele geçmiş parçaları yeniden kurularak üstlerine eklenmiştir. Kırık anıt mezarların toplu olarak sergilendiği bu bölümde anıt mezarların tahrip edilişi, kaçırılışı ve geri kazanılışının öyküsü de panolarda yer almıştır. Eserler, yok etme ve yağmalamaya karşın, bilim insanlarının övgüye değer çabalarıyla büyük sevgi ve özverileriyle tekrar hayat bulmuştur.

Payeli mezar anıtı. M.Ö.5.yy. sonları. Ksanthos (Kınık).

Dünya'nın önemli müzelerinden birisi olan Viyana Sanat Tarihi Müzesi (Kunsthistorisches Museum Wien) kraliyet koleksiyonunu korumak amacıyla Avusturya-Macaristan imparatoru I. Franz Joseph tarafından kurulmuştur. 1891 yılında ziyarete açılan müzenin koleksiyonunda Rubens, Rembrandt, Raphael, Jan van Eyck, Albrecht Dürer, Giuseppe Arcimboldo, Michelangelo Merisi da Caravaggio, Peter Paul Rubens, Johannes Vermeer, Diego Velázquez, Pieter Brueghel gibi ünlü sanatçıların yapıtları sergilenmektedir. Müzenin diğer önemli koleksiyonları arasında Mısır ve Yakındoğu, Antik Yunan ve Roma, madeni paralar, müzik aletleri, zırh, silah ve dekoratif sanatlar koleksiyonları da bulunmaktadır.

Avrupa müzeleri, 18. yüzyıldan başlayarak Antik Dönem uygarlıklarının eserlerini koleksiyonlarına kazandırmak için yoğun yarış içine girmişlerdi; araştırmacılar, bu koleksiyonları bağlı oldukları müzelere kazandıracakları umuduyla destekleyiciler buluyordu. Otto Bendorf araştırmacılığının yanı sıra bu beklentileri karşılamak için önce 1882 yılında Likya bölgesinden Trysa Heroonu parçalarını, sonra 1906 yılında Efes kazı buluntularını Osmanlı

KUNSTHISTORISCHES MUSEUM WIEN

(VIYANA SANAT TARİHİ MÜZESİ)

"...VIYANA SANAT TARİHİ MÜZESİ,

AVUSTURYA-MACARİSTAN

İMPARATORU FRANZ JOSEPH

TARAFINDAN KURULMUŞTUR..."

Kunsthistorisches Museum Wien dış görünümü.

Kunsthistorisches Museum Wien iç görünüm detayı.

Müze bünyesinde kurulmuş Ephesus Museum.

Avusturya-Macaristan imparatoru I. Franz Joseph tarafından kurulmuş, 1891 yılında ziyarete açılan -dünyanın önemli müzelerinden birisi olan- Viyana Sanat Tarihi Müzesi (Kunsthistorisches Museum Wien) salonlarında Anadolu'dan getirilmiş eserler arasında Efes eserleri ve Likya bölgesinden Trysa Heroonu frizleri de sergilenmektedir.

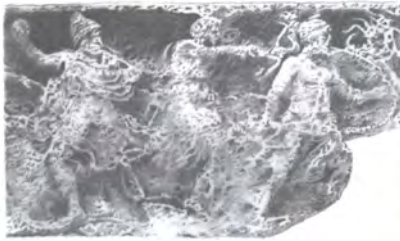
Ephesus Museum'da sergilenen, Efes'ten getirilmiş Parth Anıtı Kabartım aslı. Roma Dönemi, M.Ö. 170.

Sarayından aldıkları özel izinlerle Avusturya'ya taşımıştır. Çok sayıda Efes buluntusunun ülke dışına çıkarılması Osmanlı yönetimini uyandırmış, İstanbul Arkeoloji Müzesi'nin ilk müdürü Osman Hamdi Bey'in çabalarıyla -yeni çıkarılan bir yasaya dayandırılarak- eserlerin bir kısmı Viyana'dan geri alınmıştır.

Müze salonlarında, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde Anadolu'dan getirilmiş önemli koleksiyonlar sergilenmektedir. 1895 yılında başlayan Efes kazılarının ilk döneminde çıkarılan eserlerin büyük bir kısmı müze bünyesinde yer alan **Ephesus Museum**'da sergilenmiştir; bu bölümdaki Efes eserleri Hellenistik ve Roma Dönemi'ne aittir. Müze salonlarında bulunan **Trysa Heroonu frizleri**, kapısı ve Dereimis-Aischylos Lahdi 1882 yılında Otto Bendorf tarafından Viyana'ya götürülmüştür. M.Ö. 380'li yıllara tarihlenen Trysa Heroonu'nu 1841 tarihinde Almanya'dan öğretmen J. August Schönborn keşfetmiştir; Schönborn'un erken ölümüyle anıtın Almanya müzelerine taşınma umudu yok olmuş, heroonun yeri de unutulmuştur. O. Bendorf 1881 yılında bölgeye gelerek anıtın yerini bulmuş, 1882 yılının Nisan ayında tekrar geldiği Trysa'da eserleri parçalar

Müzedede sergilenen Trysa Heroonu kabartmaları.

Müze'de sergilenen Trysa Heroonu kabartması.

"Dünyanın yedi harikasından birisi olan Halikarnassos Mauseleumu'nun öncüsüdür". 120 metre uzunluğundaki çift sıra friz kabartmalarında Yunan mitolojisinden sahneler yer alır; İlyada ve Odyssea'dan sahneler, Theseus'un eylemleri, Thebai'ye karşı Yediler'den parçalar; Yunanlılar ve Amazonlar, Kentauros ve Lapith'lerin savaş betimlemeleri bulunmaktadır. Heroon'a doğu yönde girilen kapısının lentosunun dış yüzünde dört kanatlı boğa protomu arasında gorgoneion da vardır; dış taraftaki boğaların altında oturur vaziyette erkekler, iç taraftakilerin altında ise erkeklere dönük kadınlar ve yanlarında kızları bulunur; olasılıkla bu kişiler mezarın sahipleri olmalıdır. Kapı

halinde özel sandıklarla Osmanlı toprakları dışına çıkarıp Viyana'ya götürmeyi başarmıştır. Günlüğüne Trysa Heroonu'yla ilgili şu notları düşer:

aletleri çalıp dans eden figürler bulunmaktadır; kapı sövelerinin iç yüzünde insan boyunda, başında polosuyla dans eden figürler yer

Müze'de sergilenen Trysa Heroonu kabartması.

Müze'de sergilenen Dereimis ve Aischylos lahdi kapağı.

almıştır. Heroonun kapısı tarafında dışta kalan ilk sıra frizde Amazon mücadelesi ve Yediler'in Thebai'ye karşı seferleri yer almıştır; ikinci sıra frizde kapının solunda Kentauros mücadelesi, diğer tarafta ise Harp betimlemesi yer alır. İç yüzdeki frizlerde ise kapının bulunduğu duvarın alt sırasında ölüm sahnesi, üstte ise Meleagros'un

av sahnesi, kapının diğer tarafında ise dörtlü araba ve Bellerophon yer almıştır; doğu yöndeki duvarın her iki frizinde Theseus'la ilgili konular benzer şekilde işlenmiştir. Frizlerde Perseus ve Kentauros da yer alır; kuzey duvarın batı yarısındaki her iki frizde Lapitlerin kaçınılşını, doğu yarısında ise av sahnesi ve Kentauroslar betimlenmiştir. Batı duvarındaki frizlerin her ikisinde şehir kuşatma sahnesi sonrasında Amazon mücadelesi ve Harp sahneleri yer almaktadır.

Müze salonlarında sergilenen Trysa anıtlarından bir tanesi de hyposorionlu, semerdam biçimli, kapağında kabartmaları olan **Dereimis** ve **Aischylos Lahdi**'dir. Trysa Heroonu'nun güneydoğu köşesinde bulunmakta olan lahit heroonun kabartmalarıyla birlikte 1882 yılında Viyana'ya götürülerek müze'de sergilenmeye başlanmıştır. Lahdin zemine oturduğu iki dikdörtgen taşın oluşturduğu kaidesinin üzerinde 1,30x2,53 metre boyutunda, 0,79 metre yüksekliğinde bir hyposorion (mezar odası) bulunur; üzerinde bulunan sandık lahit teknesinin bir yüzünde mezar sahibinin "*Parnos'un oğulları Dereimis ve Aischylos'a*" ait olduğu yazılıdır. Lahit teknesinin üzerinde bulunan Semerdam biçimli kapağının uzun kenarlarındaki iki yüzünde ikiye adet aslan protomlu kaldırma çıkıntıları bulunur. Kapağın uzun kenarlarının her iki yüzünde dört atın çektiği üzerinde iki kişinin bulunduğu araba betimlemesi vardır. Kapağın üzerindeki mahya girişlerinin her iki uzun yüzünde ise birer ziyafet sahnesi betimlemesi vardır; uzun yüzün birisinde üç kline üzerinde ikiye adam bulunur; ortadaki klinede bir kadın ve ayakucunda bir çocuk yer almıştır; klinelerin sol başında bir hizmetçiyle sağ başında flüt çalan bir figür vardır. Girişin diğer uzun yüzünde ise aynı sahne değişik bir betimlemeyle tekrar edilmiştir. Kapak alınlıklarının her ikisinde karşılıklı oturan iki adam yer almıştır. Kapağın mahya giriş uçlarının her iki tarafında ise karşılıklı oturan bir adam ve kadın figürleri bulunmaktadır.

British Museum, İngiltere'nin başkenti Londra'da 1753 yılında kurulmuş, zengin koleksiyonlara sahiptir; Londra'da 'Great Russel Caddesi'ndedir. Müze, doğa bilimci, fizikçi ve koleksiyoner Hans Sloane'nin 71 bin parçadan fazla kitap, el yazması ve doğa tarihi nesnelerinin İngiliz hükümeti tarafından satın alınmasından sonra kurulmuştur. 2003 yılında 250. yılını kutlamış British Museum'un ilk kuruluş yıllarında 5000 olan ziyaretçi sayısı günümüzde 6 milyona ulaşmıştır. 1753 yılında kurulmuş

BRITISH MUSEUM

"...1753 YILINDA KURULMUŞ,
ZENGİN BİR KOLEKSİYONA
SAHİP OLAN BRITISH MUSEUM,
DÜNYANIN İLK ULUSAL
HALK MÜZESİDİR ..."

müze dünyanın ilk ulusal halk müzesidir. British Museum eserleri, Eski Çağ Yapıtları Bölümü, Sikkeler ve Madalyalar Bölümü, Baskılar, Çizimler Bölümü ve "Museum of Mankind" ismi verilen Etnografya Bölümü ismiyle ayrılmış dört ana bölümde sergilenmektedir. Müzede, 19. yüzyılda Anadolu topraklarındaki bazı antik yerleşimlerden getirilmiş eserler de sergilenmektedir. Likya bölgesinden özellikle Ksanthos eserlerinin yer aldığı salonlar müzenin sık ziyaret edilen yerleri arasındadır. Müzede

British Museum'da sergilenen Ksanthos'tan Nereidler anıtı.

yer alan eserler arasında Nereidler Anıt Mezarı'nın rekonstrüksiyonu, Payava Lahdi, Kybernis (Harpy) payeli mezar anıtı kabartmaları, Aslanlı Mezar kabartmaları, Merehi Lahdi kapağı ve diğer Likya koleksiyonları bulunmaktadır. Ksanthos anıtlarının parçalarının çoğu Osmanlı İmparatorluğu topraklarından 1840 yılında Charles Fellows tarafından yerlerinden sökülerek British Museum'a gemilerle taşınmıştır.

Müze de sergilenen en önemli **Ksanthos anıt mezarları** arasında yer alan **Nereidler Anıtı**'nın sökülüş parçaları müzenin salonunda yeniden ayağa kaldırılarak sergilenmiştir. Yaklaşık M.Ö. 380 yıllarında Ksanthos'ta yapılan Nereidler Anıtı'nın kaidesindeki büyük frizde Pers-Yunan savaşları betimlenmiştir: Mezar sahibi ve atalarının kutlama törenleri yer almaktadır. Kaidenin üzerindeki küçük frizde ise Likya prensi, Pers kralının buyruğuyla yaptığı uğraşları, başarıları kutlayıp yüceltmektedir.

Ziyafet sahnesinde ise saraydaki

yüce yeri nedeniyle gururlanmakta, av sahnesinde ise konumu nedeniyle ayrıcalığı vurgulanmaktadır. Görüntülerde öbür dünyaya ilintili beklentiler vurgulanmakta, sütunların arasındaki figürlerin de Nereidler olduğu görülmektedir. Böylece kahramanlık düzeyine çıkarılmış ölünün cennete yaptığı yolculuk sembolik bir biçimde betimlenmektedir. Müzede sergilenen Ksanthos

Ksanthos'ın Nereidler Anıtı'ndan bir aslan heykeli.

Ksanthos'ın Nereidler Anıtı kabartmaları. (1, 2, 3, 4)

eserleri arasında

Kybernis (Harpy) Anıtı'nın

mezar odası kabartmaları da bulunmaktadır. Ksanthos tiyatronun kuzeyinde yer alan M.Ö.480 yıllarına tarihlenen Kybernis (Harpy) Anıtı'nın yüksekliği 8,60 metredir; mezar odasında bulunan kabartmaları içinde yer alan yarı kuş, yarı kadın figürlerden dolayı Yunan mitolojisindeki Harpylerle özdeşleştirilmesi nedeniyle anıt bu isimle anılır olmuştur. Hellen üslubunda olan mezar odasını çevreleyen kabartmaların dört tarafında armağanlar kabul eden figürler bulunmaktadır; güneyde ve doğuda bir kuş, kuzeyde bir miğfer ve batıda iki kadın figüründen sağdakine doğru yönelmiş üç kişi görülmektedir; diğer kadına ise ne olduğu anlaşılamayan bir hediye verilmektedir. Doğu taraftaki kabartmalarda üç kadın figürüne bir köpek eşlik etmektedir. M.Ö. 6. yüzyıla tarihlenen '**Aslanlı Mezar**' olarak bilinen payeli mezar anıtına ait kabartmalar da müzede sergilenen eserler arasındadır; Ksanthos'un en eski anıt mezarlarından birisi olan anıtın mimari üslubunda Hellen etkisi görülür. Müzede **Merehi Lahdi**'nin kapağı da sergilenmektedir; lahdin uzun yüzlerinde panter ve Khimaira av sahnelerinin yanı sıra mahyalarında ise savaş ve ziyafet sahneleri bulunmaktadır. Müzede sergilenen diğer bir eser ise M.Ö. 370-350 yıllarında ölmüş **Payava** (Pajava) isimli bir Ksanthoslu'ya aittir ve anıt sahibinin ismiyle anılır. Mimari özelliği ve kabartmalarıyla

*Ksantbos'tan,
Nereid Anıtı'na ait,
dans eder gibi koşan
Nereid beykelleri.*

Ksantbos'tan Kral Kybernis (Harppe) mezar anıtı ve kabartmaları.

*Pajava
(Pajava) labdi,
altı mezar bölümü
dar yüzdeki
kabartmada
Likyalı komutan
Pajava,
karşısındaki
savaşçı
tarafından
taçlandırılmaktadır.*

Likya lahitlerinin en güzel örneklerinden birisi olan lahdin toplam yüksekliği 7,85 metredir; lahdin semerdam biçimli kapağında aslan başlı tutamakları bulunmaktadır; bu görkemli lahit tipik bir Likya ahşap yapısı taklit edilerek yapılmıştır; üzerinde zengin bezemeler vardır; anıt mezar kabartmaları, mezar sahibini hem şimdiki, hem de öteki dünyada ölümsüzlüğünü yüceltici betimlemeler içermektedir. Mahya girişi üzerinde

savaş ve av betimlemeleri bulunur. Kapağın kısa kenarlarında ahşap çerçeveleri taklit edercesine sfenksler yer alır. Kapağın uzun yüzlerinde ise atlı savaş arabaları bulunmaktadır; kaide de ise yine savaş ve huzura kabul edilme betimlemeleri yer almıştır.

Ksanthos'tan Kral Kybernis (Harpy) mezar anıtı kabartması.

Ksanthos'tan Merehi Labdi'nin kapağı (M.Ö. 390-385).

Müze'de sergilenen Ksanthos'tan mermer Pajava (Pajava) labdi. (1, 2)

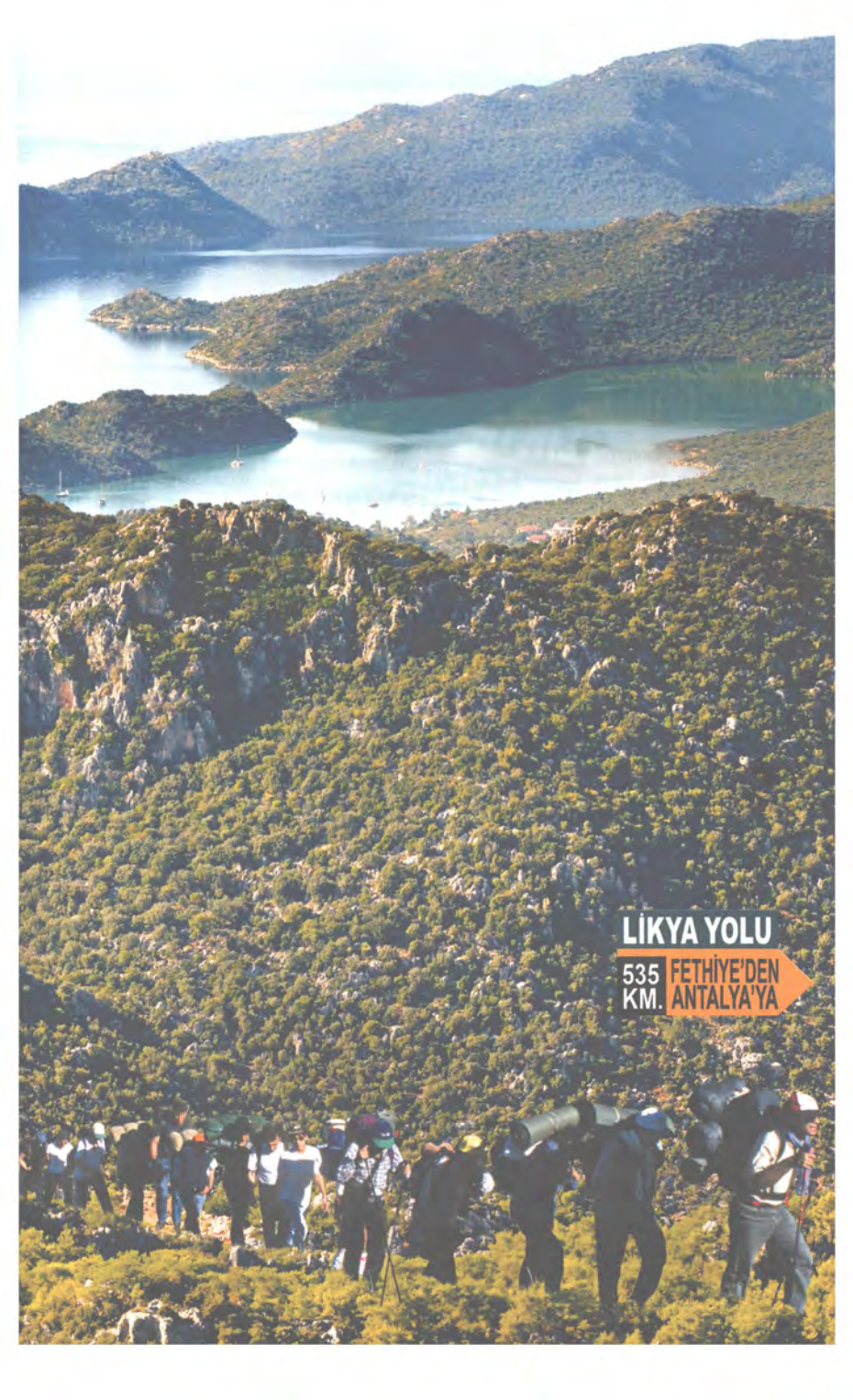
III

LİKYA YOLU

**535
KM.**

**FETHİYE'DEN
ANTALYA'YA**

LİKYA YOLU

535 FETHİYE'DEN
KM. ANTALYA'YA

Anadolu'nun güneybatısında bulunan Teke Yarımadası Likya uygarlığının yeşerdiği topraklardır; bu uygarlıklara ait çok sayıda yerleşimin bulunması, eşsiz doğası, yüzyıllar boyu çok sayıda gezgini bu topraklara çekmiştir. 19. yüzyıl gezginlerinden bu yana günümüz gezginleri de Likya topraklarını keşfetmek, kısa süreli de olsa doğanın bir parçası olabilmek için Likya Yolu'nda günler, haftalar süren yürüyüşlere çıkarlar. Doğa gezginleri kucaklar, yöre insanları da... Gezinler, yürüyüşlerde yok etmeden tüm canlılarla doğayı paylaşmanın keyfini çıkarırlar. Günler boyu süren yürüyüşlerde, ekip içinde dayanışma, paylaşma ve ardından gelen dostluklar Likya Yolu'nun kazanımlarıdır. Yürüyüş sırasında doğa içinde, dayanıklılığını test etme, zor karşısında yaratıcı çözüm üretme ve doğayla iç içe yaşayarak paylaşma arzusu duyma Likya Yolu'nun kazanımlarıdır.

Yüzyıllardır birçok uygarlığın yaşamını sürdürdüğü bu topraklar yürüyerek aşıldı; günümüzde de bu antik yolların izini sürmek olası. 19. yüzyıl gezginleri at sırtında yerel rehberleriyle bu toprakları keşfe çıktılar. Antik kentleri birbirine bağlayan yollar vardı; kentler arası ilişkiler bu yollarla sağlanıyordu;

ÜNLÜ LİKYA YOLU

"...535 KİLOMETRELİK
ÜNLÜ LİKYA YOLU'NU
HER YIL BİNLERCE GEZGIN
YÜRÜYEREK, TAMAMINI YADA
BİR KISMINI KAT EDİYOR..."

LİKYA YOLU
**535 KM. FETHİYE'DEN
ANTALYA'YA**

1800'lü yıllardan başlayarak gezginler yine o rotaları izleyerek Likya topraklarını gezdiler, keşfettiler ve o yılların yaşam izlerini yayınladıkları kitaplarla, çizim ve fotoğraflarla günümüze aktardılar. Avusturyalı ekip içinde yer alan yüzbaşı, fotoğrafçı Ernst Krickl'in 1892 yılının bahar aylarında çektiği siyah-beyaz fotoğrafların her birisi o dönem Anadolu yaşamının birer tanığı olmuştur. Fotoğraflarla beraber, gün-lükleriyle Likya yollarına

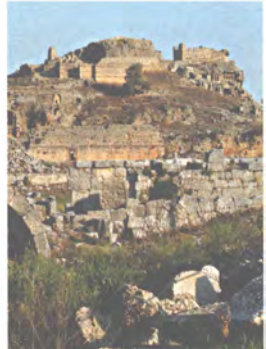
dair önemli bilgiler aktarmıştır; yollarını yerel rehber eşliğinde bulan ya da kaybeden, köprüsü olmayan ırmaklardan geçişte boğulma tehlikesi geçiren Krickl, anılarını, çektiği fotoğrafların altına yazarak günümüze ulaştırmıştır. Letoon'da yaptığı araştırmalar için sık sık Ksanthos Irmağı'nın karşısına geçmek zorunda olan Krickl ve yardımcısı bir geçişlerinde boğulma tehlikesini atlattırmışlardır: "...ırmağın karşısına iki defa geçmek zorundayım; bir keresinde karşıya geçerken suya düşüyorum; sadık atım, beni ve korkusundan bize tutunmuş yardımcımı yüzerek karşı kıyıya geçiriyor; fotoğraf makinesi ve diğer araçlarımız da su altında kaldı". 19. yüzyıl gezginlerinin bir kısmı araştırmacılığın yanı sıra Likya uygarlığının eşsiz eserlerini Osmanlı toprakları dışına çıkaran kimlikleriyle de tarih sayfalarında yerlerini almışlardır.

Tyberissus ve Teimiussa (Üçağöz).

Girden Yaylası, Fethiye.

Tlos.

Ksanthos (Eşen Çayı) Irmağı.

Gezginler Likya topraklarını özgürce, zor şartlarda dolaştılar; Akdeniz'in eşsiz sahillerini, dağlarını, köylerini ve yaylalarını başına buyruk gezdiler; yollarını kaybettiler, tekrar bulup yola düştüler; kimi zaman da hedefledikleri yerlerin dışında farklı coğrafyalarda buldular kendilerini. Kate Clow da bu gezginlerden birisiydi ; iş ilişkisi kurmak amacıyla Türkiye'ye geldi ve bir daha

ayrılmadı; 1995 yılından başlayarak Likya Yolu'nun izini sürmeye başladı. Uluslararası standartlarda işaretlemeler yaparak günümüz gezginlerinin kolay yürüyüşlerine olanak sağladı. Likya Yolu bu çalışmaların sonunda 1999 yılında yürüyüşe açıldı. Fethiye'den başlayıp Antalya yakınlarında sona eren 535 kilometrelik ünlü Likya Yolu'nu her yıl binlerce gezgin yürüyerek tamamını ya da bir kısmını kat ediyor. Likya Yolu, günümüzde Dünya uzun mesafeli yürüyüş rotaları arasında önemli bir yere sahip; her yıl bu yolu kat etmek isteyen binlerce Dünya gezgini bu topraklara akın ediyor.

Likya Yolu, Fethiye Ölüdeniz yakınında bulunan Ovacık'tan başlayıp Antalya yakınlarında Geyikbayırı'nda tamamlanıyor. 535 kilometre uzunluğundaki Likya Yolu çoğunlukla sahile yakın, bazı rotalarda Toros Dağları'nın 2000 metre yüksekliğine çıkarak devam ediyor; gezginler bu rotaları yaklaşık 4 - 5 hafta içerisinde tamamlayabiliyorlar. Likya Yolu'nun tamamı uluslararası standartlarda işaretlerle ve

yönlendirme levhalarıyla donatılmış durumda; her yıl yol işaretleri ve yön levhalarının bakımı yapıp yenileniyor. Rotayı belirleyen işaretler kırmızı ve beyaz paralel iki kısa çizgiden oluşuyor; üst

üste beyaz - kırmızı çizgi doğru rotayı gösterir; yönü ve yanlış yolu belirten, ağaç gövdelerine ya da kayalara çizilmiş kırmızı, beyaz çizgiler gezginlerin yol göstericisidir; özel olarak hazırlanmış sarı - yeşil renkli, rotaları belirten yön levhalarına ise genellikle asfalt yolların bittiği yerlerde, güzergâh yol başlarında sıkça rastlanıyor; yön levhası üzerinde rotanın ismi ve uzaklık bilgileri yer alıyor. Günümüzde Likya bölgesi araç yollarının düzgün olması sonucunda gezginler karayolu araçlarından da yararlanarak istedikleri rotayı seçip, istedikleri yerde rotayı terk edebiliyorlar; istedikleri anda rota üzerindeki bir sahilde Akdeniz kıyısında bir pansiyon ya da otelde konaklama imkânı bulabiliyorlar; ardından rotanın diğer kısmı tamamlanıyor. Günümüzde Fethiye'yi Antalya'ya karayoluyla -araçla- bağlayan iki güzergâh var; birincisi Fethiye'den başlayıp Korkuteli üzerinden giden dağ yolu; Toros

Likya Yolu yön levhaları.

Pınara.

Telandros.

Nisa. (Sütçeğin Köyü) Kalkanı.

Bezırgan Köyü-Kalkan arasındaki Likya Yolu'nda açmış çiçek.

Dağı eteklerinde bulunan çoğu yaylaya bu yolla rahatça ulaşılabilir; ikinci yol, Fethiye'den başlayıp Kaş, Finike ve Kumluca'dan -çoğunlukla sahili izleyerek- devam eden karayolu... Likya Yolu'nda yürümek isteyen gezginler bu yol güzergâhında çalışan düzenli tarifeli toplu taşıma araçlarını da kullanarak rotalarını belirleyebilirler; istedikleri yerden başlayıp, istedikleri zaman rotadan ayrılabilirler.

Likya Yolu yürüyüş rotalarında asfalt yoldan, keçi yoluna kadar farklı yol tipleri vardır. **535 kilometre** uzunluğundaki yürüyüş için yaz mevsiminin aşırı sıcak aylarının dışında, yılın Şubat - Haziran ve Eylül - Kasım ayları arası daha uygun zamanlardır. Bölgede Aralık-Şubat aylarında yüksek dağlık alana kar yağar; bu aylar çoğunlukla fırtınalı geçer; her 1000 metre yüksekliğe çıkıldıkça ısı 7 derece düşer. Kale Clow tarafından saptanan yürüyüşün ilk güzergâhı Fethiye'den başlayan **Ovacık-Faralya rotasıdır**; yürüyüş yolu Ovacık'tan Faralya'ya -Kozagaç ve Kirme üzerinden- 7 saat sürer; diğer rotalar ise Faralya-Kabak Plajı; Kabak Plajı - Alınca; Alınca - Sidyma (alternatif yol); Alınca - Bel (alternatif yol); Sidyma- Gavurağılı; Gavurağılı - Ksanthos; Ksanthos - Akbel; Akbel-

Patara; Patara - Kalkan; Kalkan - Bezırgan; Bezırgan - Gökçeören; Gökçeören - Çukurbağ; Çukurbağ - Kaş; Kaş - Limanağzı; Limanağzı - Boğazcık; Boğazcık - Aperlae - Uçağız; Uçağız - Çayağzı; Çayağzı - Myra; Myra - Belören - Zeytin - Alakilise - Belen - Finike; Finike - Karaöz; Karaöz - Adrasan; Adrasan - Çıralı; Çıralı - Beycık (alternatif yol); Beycık - Yukarı Kuzudere (alternatif yol); Yukarı Kuzudere - Göynük Yaylası; Çıralı - Tekirova (alternatif yol); Tekirova - Roma Köprüsü (alternatif yol); Roma Köprüsü - Göynük Yaylası (alternatif yol); Göynük - Hisarçandır (Sarıçınar Dağı üzerinden); Hisarçandır - Çitdibi; son rota ise Çitdibi - Geyikbayırı arasındaki yürüyüş yolu uzunluğu 15,4 km'dir; rota sonunda doğu yöndeki Antalya li'ne 22 kilometre sonra ulaşılır.

Likya Yolu güzergâhı, birçok Likya uygarlığı yerleşimlerinden, günümüz modern köylerinden,

Likya Yolu'nda gezginler kırmızı ve beyaz renkli çizgileri izleyerek, bedeflerine ulaşırlar.

Kayaköy.

Andriake.

Limyra.

Yaka Köyü'nün yaylası.

Limyra.

Akdağlar, Kastabara.

Trysa Hieroonu.

Çıralı.

Olympos.

*Karaözü-Celildönüş Burnu arasındaki
Likya Yolu görkemli kayalardan geçer.*

yaylalarından, Akdeniz sahilindeki plajlardan geçmektedir. Güzergâhı üzerinde kazısı yapılmış ya da bilinen, Sidyma, Ksantshos, Pydnai, Letoon, Patara, Phellos, Antiphellos, Aperlae, Themuseia, Andriake, Myra, Gagai, Melanippe (Karaöz), Adrasan, Olympos, Çıralı'nın (Khimaira) yanı sıra günümüzde isimleri saptanamamış, gözden uzak, -orman dokusu içinde gizli- birçok antik yerleşimi gezmek, görmek olasıdır; yol bazen yüz yıllar öncesinin antik Roma yollarıyla kesişir; bir ırmak üzerinde Roma Köprüsü karşıya yol verir. Bir tepenin arkasında modern bir köy karşınıza çıkabilir; ya da yaylada bulursunuz kendinizi; varsa 'Yörük' çadırında bir yaylacının soğuk ayranı ikram edilir; isterseniz yaylanın serin, temiz havasında çadırınızla kamp kurabilirsiniz; Likya topraklarında yayla göçü yüzyıllardır süren bir gelenektir; tarım ve hayvancılığın ana geçim kaynağı olduğu dönemlerden günümüze kadar baharın başında hayvanlarıyla yaylalara göç etmek bir yerde de zorunluluktur. 1990'lı yılların ortalarına kadar deve ve at sırtında yaylalara çıkan sahil köylüleri

hâlâ kıl çadırlarda konaklanmaktaydı; yaylacılar bulundukları coğrafyada ürettikleriyle yaz sonuna kadar yaylada yaşamlarını sürdürürler; zamanla karayollarının yaygınlaşması sonucu yaylalara motorlu araçlarla çıkılır oldu; yayla yaşamında en üretken olan yine kadınlardır; üretimin her aşamasında aktif çabalarıyla öne çıkarlar. Her yaylacının çadırının ya da kulübesinin önünde mutlaka bir kilim dokuma tezgâhı görülürdü. 1994 yılındaki gezimizde Fethiye-Korkuteli yolunu izleyerek gittiğimiz Girdev ve İkizgöl Yaylası'nda geleneksel yaşam sürmekteydi; İkizgöl Yaylası'nda develer çadırların önünde

Bezirgan Köyü-Kalkan arasındaki Likya Yolu. Kalkan.

*İdebessos, Akalissos ve Kormos'a Torosların fonunu oluşturduğu
görmekli doğa içinden ulaşılır.*

Pınara.

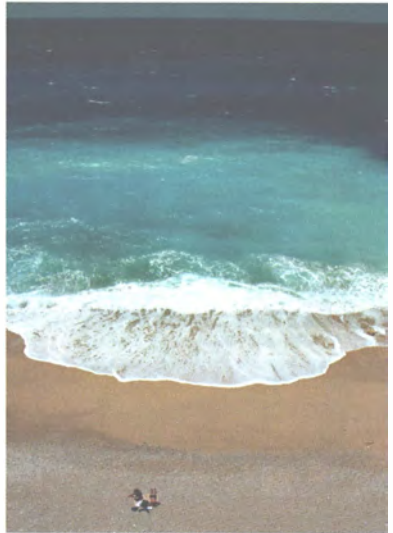
Gemile Koyu ve Adası.

Antipheilos (Kaş) kaya mezarları.

Subaşı Yaylası. Gömbe.

Kaputaş Plajı, Kaş. Likya yolları Akdeniz sahilinde eşsiz güzellikteki plajlarından / köylerinden geçerler.

Ölüdeniz. Fethiye.

Kaş. Sebida.

Kyaenai

Olympos.

Toriaeum/ Kozaağacı Köyü, Korkuteli.

Aperlai.

Patara.

Kandyba (Gendeve/ Çataloluk Köyü).

bağlıydı. O yıllarda yaylacıların konuğu olarak Toros yaylalarında unutulmaz anlarla dönmüşük yaşadığımız şehre. Yaylacılık geleneği yine günümüzde sürüyor; karayollarının gelişmesiyle modern yaşamın nimetleri yaylalara kadar ulaştı, ama beraberinde yapılaşmayı ve çevre kirliliğini de getirdi; bu gelişme yaylalardaki hayvan otlak alanlarını da olumsuz etkiledi.

Bölgenin kendine özgü bitki dokusu içinde ilerleyen yol güzergâhı, yürüyüşü daha da keyifli hale getirir; karaçam ve kızılçamlar, 1000 metrenin üzerinde ardıç ve sedir ağaçları, su boylarındaki devasa çınar ağaçları, meşe ve akağaçlar, keçiboynuzu ağaçları, sandal ağaçları, zakkumlar ve ılgınlar yürüyüş boyunca gezginlere eşlik eder. Mevsimine göre gelincik, yıldız sümbülü, papatya, uyuz otu, kekik, ada çayı, defne, çiğdem, orkide, fulya, sümbül, lale ve kardelen kokularıyla davetkârdır aynı zamanda. Teke Yarımadası'nda yaban hayatı son yıllarda ateşli silahların rahat

alınabilir olması ve aşırı avlanmalar sonucu tehlike altına girmiştir; aşırı avlanma ayı, kurt ve domuz gibi hayvanların neslini tüketecek duruma getirmiştir. Dağlarda seyrek de olsa geyik, yaban keçi, kirpi, domuz, tilki, porsuk, kurt ve sincaba rastlanır; bölgede dağ kedisinin de yaşadığı söylenir; çeşitli kuşlar arasında keklik, ötleğen, bülbül, kırlangıç, baştankara, İzmir Yalıçapkını ve tırmaşıkusu “*kuşlar Orkestrası*”nın üyeleridir. Sürüngenlerden yılan çeşitleri arasında su yılanı, engerek ve çimen yılanıyla bukailemün bölgenin sakinleri arasındadır. Deniz canlıları içinde ise yunuslar, az sayıda da olsa foklar ve deniz kaplumbağaları rota üzerinde yol alırken karşınıza çıkabilirler.

Yürüyüş yolu bazen sahile inerek Akdeniz’in sularıya buluşur; yüzme sporu tutkunuyusanız rahatlamak için etrafı ormanla çevrilmiş Akdeniz’in berrak sularına kendinizi bırakabilirsiniz. Özellikle Patara, Adrasan Koyu ve Olympos plajlarından ayrılmakta zorlanabilirsiniz. Likya Yolu güzergâhındaki köylerde Anadolu insanının geleneksel konuk ağırlama biçimi bir kez daha şaşırtıcıdır gezginleri. Likya Yolu’nun yolcuları çoğaldıkça yürüyüş güzergâhı

üzerindeki yerleşimlerde konaklama olanakları da artmaya başladı. Yürüyüş sırasında eksilen yiyecek-içecek stoklarınızı, geçilen rotalardaki yerleşimlerde bulunan bakkal ya da marketlerden tamamlayabilirsiniz.

Günümüzde Likya Yolu’nda ekip olarak yürüyüş yapmak isteyen gezginlere rehberlik yapabilecek birçok tur şirketi bulunuyor; bunun yanı sıra başına buyruk, özgür, Likya Yolu’nda maceralara çıkan gezginler de var. Tek seferde rotayı tamamlayıp bir sonraki yıl farklı rotalarda yürüyüşe çıkan gezginler de çoğalıyor.

Yürümek, keşfetmenin yolu olmalı; gezilen coğrafyanın bitkisini, çiçeğini, böceğini, keleşini; geçmiş yüzyılların yaşam izlerini sürerek günümüz Anadolu yaşamını keşfetmek, varlığını sürdürmeye borçlu olduğumuz bozulmamış doğanın koynuna sığınmak için Dünya gezginleri yollara düşüyor. Doğanın koynunda Likya Yolu’na benzer yaşamın sırrının gizlendiği nice yollar var; doğanın dengeli, biri diğerini yok etmeyen, canlılarını aç ve açıkta bırakmayan yasaları ve gücü gezginleri bir defa daha şaşırtıyor; yaşamın anlamı yine doğada gizli kalıyor.

IV

LİKYA'NIN YAKIN KOMŞULARI

LİKYA KENTLERİNİN SINIR ÖTESİ İLİŞKİLERİ, ETKİLEŞİMLERİ
KARIA'NIN GÜNEYİNDEN LİKYA'YA BAKAN KENT: KAUNOS
KABALIAS'IN LİDERİ KIBYRA
PSİDYALI TERMESSOS
LİKYA YOLU'NDAN PAMFİLYA KENTİ ANTALYA'YA

Likya Bölgesi'nin kuzeyinde ortaya çıkarılan arkeolojik veriler, bölgenin Neolitik Dönem'e kadar geriye giden yaşam izlerine ışık tutacak niteliktedir; Hititlerin, Lukkalılar olarak bildiği bölge halklarının Mısır-Hitit çatışmasında Hititlerle müttefik oldukları bilinmektedir; Likya'nın kuzeyi, Hititlerin ardından

LİKYA KENTLERİNİN SINIR ÖTESİ İLİŞKİLERİ, ETKİLEŞİMLERİ

"...M.Ö. 3000'LERE GİDEN
YAŞAM İZLERİ..."

Friglerin de etki alanı içinde kalmıştır; farklı dönemlerde bu uygarlıkların kültürlerinden, yaşam biçimlerinden, kurdukları kentlerin mimari yapılarından ve inanışlarından etkilendiğini, bu etkileşimin bölgede değişik biçimde yerleşerek hayat bulduğunu bilmekteyiz; Pers işgali süresince, Hellenistik ve Roma dönemlerinde de bu etkileşim ve yerel değişim sürmüştür. Bölgenin sınırları da egemenlik alanlarının farklılaşmasıyla değişimlere uğramıştır; Likya'nın sınır komşularıyla dönemler boyu sıcak ilişkileri olmuştur; Antik Dönem'de Karia, Kabalia, Pisidya ve Pamfilya sınırlarında olan kentlerle kültürel, ticari, siyasi ilişkileri ve çatışmaları olmuştur; sınırdaki

bu kentlerin günümüz kalıntılarında benzeşmeleri ve farklılıkları görmek olasıdır; batı Likya kentlerinde görülen tapınak türü mezarların benzerlerini Kaunos'da da görmektediriz. Kaunos'taki 'temlum in antis' ya da 'prostylos' tarzındaki mezarlarda, Ksanthos Nereidler Anıtı ve

Limyra Perikles Heroonu'nun mimari etkileri az da olsa görülür. Likya sınırında, Karia'nın güneyinde bulunan Kaunos, Kabalia Bölgesi'ndeki Kibyra ve Pisidyalı olarak bilinen Termessos'la Likya kentleri arasında her dönem yakın ilişkiler olmuştur; Likya'nın kuzeydoğu sınırında, Antalya'nın kuş uçuşu 23 km. batısındaki Ağırtaş (Kelbessos); Antalya'nın 33 km. batısında, Çağlar Köyü yakınındaki Trebenna; yaklaşık 15 km. güneydoğusundaki Çitdibi yerleşimi; Kemer'in 42 km. batısında Saraycık (Kithanaura ya da Marmara?) yerleşimi; Saraycık'ın yaklaşık 15 km. güneyindeki Altınyaka (Gödene) yerleşimleriyle Likya kentleri arasında sıcak ilişkiler kurulmuş olmalıdır. Likya sınırlarındaki değişimi, Antik Dönem yazarları ve tarihçilerinin aktarımlarında da görürüz. Bölgenin egemenleri sınırın değişiminde başrolü oynamıştır; Roma Dönemi'nde, Kibyra ile Kabalia Bölgesi Tetrapolis'i içinde yer alan Bubon, Balbura ve Oenoanda M.Ö. 84 yılında imparatorun buyruğuyla Likya topraklarına katılmıştır.

Kaunos.

Trebenna.

Kemer İlçesi'nin 42 kilometre batısında, Saraycık Köyü'nün kuzeyinde yer alan "Termessos"un Kithanaura'ya" olarak bilinen antik yerleşim.

Kithanaura, Hamam-Vrigidarium.

Trebenna.

Kithanaura. Giriş yönü akropole yönelik olan 'heroon'un üzerinde bulunan kabartmalar.

Hadrianus Kapısı. Antalya.

Likya'yla, sınırına yakın kentler arasında kültürel etkileşim her dönemde artarak sürmüştür; bu kentler, karşılıklı ticari, politik ilişkilerin yanı sıra egemen güçlerin safında çatışmalara bile girmişlerdir; farklı dilleri konuşup, farklı uygarlık izlerinden yürümüş olsalar da kurdukları kent yerleşimleri, gelenekleri ve inanışlarıyla birçok benzerlikler gösterirler. Kaunos kenti, Karia'nın güney ucunda, Rodos Adası'nın karşısında Likya sınırına yakın bir kenttir; kent yerleşimi Telmessos'un (Fethiye) 75 kilometre kuzey batısında, Muğla-Fethiye

KARIA'NIN GÜNEYİNDEN LİKYA'YA BAKAN KENT: KAUNOS

"...İONİA'YA BAŞ EĞDİREN
HARPAGOS, KARIALILAR,
KAUNOSLULAR VE LİKYALILAR
ÜZERİNE YÜRÜDÜ..."

karayolu sapağına 12 kilometre uzaklıkta, Dalyan Kasabası'nın batısındadır. Yerleşim, Köyceğiz Gölü'nü Akdeniz'le birleştiren 14 kilometre uzunluğundaki Dalyan Çayı'nın batı kıyısından başlayarak kuzeybatıya doğru uzanır; Kaunos kenti kurulduğu

dönemde önemli bir liman kentiydi; Dalyan Çayı'nın getirdiği alüvyonlar liman alanında Geç Pleistosen zamanında (günümüzden 18 bin yıl önce) 30 km²'yi bulan büyük bir delta oluşturmuş, bu nedenle deniz kentten uzaklaşmıştır. Kaunos kent kalıntıları Dalyan Beldesi'nden karşıya geçtikten sonra ırmak kenarında görülmeye başlanır; ırmağa bakan kayalık alanda tapınak türü mezar anıtları tüm görkemiyle yükselir; asıl yerleşime yarım saatlik yürüyüşün ardından ulaşılır; istenirse teknelerle de antik kalıntıların kıyısına kadar gidilebilir. Kaunos'a, özel araçla, Köyceğiz Gölü'nün kuzeybatısını izleyen Sultaniye Mahallesi (Köyü) karayoluyla ulaşılır.

Kaunos, Telmessos'un (Fethiye) 75 kilometre kuzey batısındadır.

Dalyan Çayı ve karşı yakasında kaya mezarları.

Figürin başı. Fethiye Müzesi.

Kaunos buluntuları, figürinler. Fethiye Müzesi.

Dadyan Çayı'nın Akdenizle birleştiği yerde Caret a Caret a kaplumbağalarının yumurtalarını bıraktığı eşsiz güzellikte izlenişli kaunisalı uzanır.

Kaunos Kybele'si. Fethiye Müzesi. 55 cm. yüksekliğindeki figürün kolları ve ayakları el bise altına geçirilmiş, taşınabilir formdadır.

Başında 'şehir surnu' şeklinde bir fes ve boynunda 'palamut gerdanlığı' taşıyan tanrıçanın gövdesi üzerinde yatar vaziyette karşılıklı sekiş aslan, arasında bir Nike, karşılıklı iki geyik, alt kısmında bir çelenk ve akrep bulunmaktadır. Bu şekliyle Ana Tanrıça'yı çağrıştıran yerel karakterli Kaunos Artemisi'ni betimlediği düşünülmektedir.

Hamama çıkan yol.

Ölçüm platformu.

ya da Karia dilinde onların etkisi. Açıklığa kavuşturmadığım bir noktadır bu..." Letoon'da bulunup, Fethiye Müzesi'nde sergilenmekte olan üç dilli yazıt üzerinde yapılan araştırmada kentin yerel isminin Kbid olduğu anlaşılmıştır. Pers işgali sırasında Kaunos, Hekatomnidler isimli yerel bir sülaleden gelen satraplar tarafından yönetilmiştir; Hekatomnos, oğlu Mausollos ve kardeşleri sırayla satrap olmuşlardır. Büyük İskender'in Anadolu'ya gelmesiyle Pers işgali sona ermiştir; İskender, Mausollos'un kız kardeşi Ada'yı satrap olarak atamıştır. İskender'in ani ölümünün ardından Anadolu'nun güneybatısındaki Likya kentleri gibi Kaunos da İskender'in generalleri payına düşen yerlerden birisi olmuştur; M.Ö. 3. yüzyıl içinde uzun bir süre kent Ptolemaisosların egemenliği altında varlığını sürdürmüştür. M.Ö.2. yüzyılın başlarında Seleukoslardan III. Antiokhos Likya kentleri arasında Ksanthos, Patara ve Limyra'yı ve Karia'nın güneyinde bulunan Kaunos'u da ele geçirmiştir. M.Ö. 188 yılında Likya'yla birlikte Karia da Roma'nın oluruyla Rodos'un denetimine girmiştir; bu dönemde, Likya'da olduğu gibi Rodos'a karşı başkaldırıları Kaunos'ta da yaşanmıştır. Kaunos, Roma'ya bağlı Asia Eyaleti'nin bir parçası olduktan sonra Roma'nın ünlülerinin heykelleri "*Kaunos kentinin koruyucusu ve iyilik yapan kişiler olarak...*" Apollon Kutsal Alanı'na dikilmiştir; kazılarla ortaya çıkarılan kaideler bu heykellere ait olmalıdır. Hristiyanlık döneminde Kaunos'a farklı zamanlarda büyük kiliseler inşa edilmiştir. Antik kaynakların Karia kenti üzerine ileri sürdükleri görüşün aksine Geç Antik Dönem kaynakları, Orta Çağ'ın içlerine kadar kenti Doğu Roma ve Likya Kilise Eyaleti içinde, Kaunos-Hagia ismiyle göstermişlerdir. Bölgede Doğu Roma (Bizans) egemenliği 13. yüzyılın son çeyreğinde son bulmuştur; bu tarihten başlayarak bölgeyi Uçtürkler egemenlikleri altına almıştır. 15. yüzyıl başlarında ise bölgeye Menteşeoğulları egemen olmuşlardır.

Kaunos tiyatrosu ve arkada İçli Liman (Sulukeli Göl).

Tiyatro ve arkada akropol.

Licinius Murena'ya itaif edilen anıt ve arkada çeşme yapıtı.

yılında George E. Bean ise detaylı araştırmalarda bulunmuştur. Kentte bilimsel kazılar ise 1966 yılında Baki Ögün başkanlığında yapılmaya başlanmıştır. Günümüzde kazıların yanı sıra, 2004 yılından başlayarak Kaunos yerleşimini 'Arkeolojik Park' yapma çalışmaları sürmektedir. Kent yerleşiminde yapılacak gezide son yıllarda gün ışığına çıkarılan çok sayıda yapıyı görmek olasıdır; Kaunos gezisinde önce akropolden başlayıp ardından Tiyatro, Ölçüm Platformu, Kubbeli Kilise ve Roma Hamamı, Liman kalıntıları, Küçük Akropol, Teras Tapınağı, Apollon Kutsal Alanı, Agora, Stoa, Kutsal Yol, Kaunos Monopteros'u ve Demeter Terası görülebilmektedir.

Kaunos'ta **akropolün** bulunduğu tepe -gezginler çıkmakta biraz zorlansa da- iyi bir seyir noktasıdır; tiyatronun doğusundaki patika yolla çıkılır; yol üzerindeki kayalar üzerinde işlenmiş, alınlıklı bir niş bulunması akropol alanının kült alanı olarak kullanıldığını gösterir. Akropolde ayrıca garnizon olarak kullanıldığı düşünülen bir yapı kalıntısının yakınında Geç Bizans Dönemi'ne tarihlenen tek nefli bir kilise vardır. Akropolün, her yönünden antik yerleşim ve çevresini gözlemlemek olasıdır; modern yerleşim içinden geçen Dalyan Çayı oluşturduğu delta içinde labirenti andıran kanallarla dar bir boğazdan

Kaunos yerleşimini 1840 yılında ilk defa İngiliz Rd. Hoskyn keşfetmiştir; okuduğu bir yazıtta, "*Kaunos halkı ve meclisi...*" dizeleri kentin tanınmasını sağlamıştır. 1876 yılında ise Fransız Collignon ve 1920 yılında da İtalyan A. Maiuri yüzey araştırmaları yapmışlardır. 1952

Hamam yapısı.

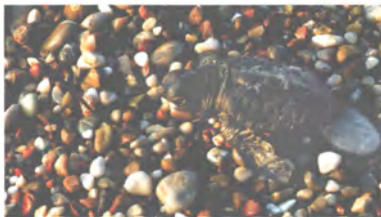

Kazılarla ortaya çıkarılan yapılar ve arkada akropolis.

Teras Tapınağı.

Akdeniz'le buluşur; ırmağın denize karıştığı yerden başlayan İztuzu Kumsalı gezginlerin en çok tercih ettiği plajlardan birisidir; 'Caretta caretta' kaplumbağalarının da yumurtlama alanıdır bu kumsallar. Akropolis tepesinden kuzeybatı ve batı yönüne bakıldığında kent yerleşiminin tamamı görülebilir. Kenti kuzeyden ve batıdan çeviren surlar etkileyici görünümüyle

Caretta caretta yumurtası.

dikkat çeker. Yerleşimde, günümüze sağlam ulaşmış iki kademeli **tiyatrosu** erken dönem özellikleri gösterir. Seyirci koyağı 180 derecelik açıdan daha büyük inşa edilmiştir. Güneybatı yöne bakan tiyatronun her iki kademesinde 17'şer oturma sırasıyla 10'ar ışınal merdiven bulunur; oturma sıralarında izleyicileri güneşten korumak için çekilen tentenin dayandığı direk izlerine rastlanır. Tiyatronun seyirci kapasitesi yaklaşık 5500 kişidir; yapının kuzeydoğu yakınında ise tiyatroların koruyucu tanrısı **Dionysos Tapınağı** bulunmaktadır; tapınağın olasılıkla M.Ö. 4.yüzyılda inşa edildiği düşünülmektedir; tiyatro da aynı tarihte inşa edilmiş olmalıdır.

Kubbeli Kilise, tiyatro ile Roma Hamamı arasındaki terasın merkezine inşa edilmiştir; kilisenin bulunduğu alan M.Ö. 4. yüzyılda olasılıkla kutsal bir alan olarak kullanılmaktaydı. Kare formundaki kilise 14x14,5 metre boyutunda, üç nefli kubbeli bir bazilikadır. Yan neflerden -sonraki dönemlerde inşa edilmiş- şapelere geçilmektedir; güneyde bulunan şapelin tabanı renkli mozaiklerle kaplıdır.

Roma Hamamı, kentte korunarak günümüze ulaşmış yapılardan birisidir; hamam yapısı kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda iki büyük yapı -Palaestra ve Therme- olarak inşa edilmiştir. **Teras Tapınağı** ise kent merkezinde, **Kutsal Yol** yakınlarında geniş düzlükte yer almaktadır; bu alan limana hâkim konumuyla Kaunosluların farklı dönemlerde tapınım etkinliklerini sürdürdükleri yerdir. Kazılarda bu alanda 'in antis' tapınak, yuvarlak bir yapı ve üzerinde bir kilise yapısı ortaya çıkarılmıştır; yuvarlak yapının kuzeyindeki düzlükte ise Bizans mezarları bulunmuştur; Teras Tapınağı 9,60x6,78 metre boyutundadır; cellası kareye yakındır ve önünde bir pronaos vardır; Antalar arasında iki Dor sütun bulunmaktadır. Kaunos'da Liman Agorası olarak bilinen yerde yapılan kazılarla da **Çeşme Binası**, Stoa, heykel kaideleri ve çok sayıda yazıtlı blok ele geçmiştir. Çeşme Binası 5,36x8,02 metre boyutunda, bir teras duvarının önüne yapılmıştır; çeşmenin limana bakan dış yüzünde ve Anta'nın cephesine yazılmış uzun metin Kaunos kentinin '**Gümrük Nizamnamesi**'dir. Olasılıkla limanın alüvyonlarla

Bağış anıtı. 3.40 m. yüksekliğinde, 0.78 m. genişliğinde olan monolit mermer dikeme bir kaidenin üzerinde durmaktadır. Kaidenin boyutları 1.16x1x1 m. boyutundadır. Üzerindeki yazıtta kente bağlı bulunan Ksantbos, Phaselis, Selge, Heraklia, Sidon, Syrakusa gibi kentlerden kişilerin isimleri yer almıştır.

dolması sonucu limana girmek istemeyen gemilerin vergi yükünü hafifletici kurallar yazılmıştır. Kaunos'un dikkat çekici kalıntıları arasında ırmak boyunda yer alan tapınak tipi **kaya mezarları** bulunur; Nekropol içinde 150'ye yakın kaya mezarının 20 tanesi tapınak türü mezardır; Hellen tapınağı biçimiyle oluşturulan kaya mezarlarının yapımına Maussollos döneminde (M.Ö. 377-353) başlanıp M.Ö. 2. yüzyılda da yapımı sürmüş olmalıdır. Tapınak türü mezarlar içinde bulunan altılı grup dikkat çekicidir; içlerinde büyük olanı bir aile için yapımına başlanmışken, bilinmeyen bir nedenle yarım kalmıştır; Kaunos'ta görülen Tapınak türü kaya mezarlar örneklerine Likya kentleri Telmessos, Tlos ve Kyaenaî'de de rastlanır. Kaunos nekropolünde ayrıca kayaya oyulmuş dikdörtgen şekilli mezarların yanı sıra nişler, lahit tekneleri ve anıt mezarlar bulunur.

Dalyan Çayı kıyısındaki yamaç kayalarda bulunan altılı grup kaya mezarları.

Dalyan Çayı kıyısında bulunan kaya mezarları.

Limon Agorası, Çeşme binası.

Likya'nın kuzey sınırını yakınında bulunan Kibyra antik yerleşimi Burdur'un 107 kilometre güneybatısında, Gölhisar İlçesi yakınlarındadır; sonradan Likya kenti olan Bubon'un ise 22 kilometre kuzeyindedir; antik yerleşime Gölhisar İlçesi'nden kuzeybatıya çıkan 2 kilometrelik karayoluyla ulaşılır. Yerleşim, Gölhisar Ovası ve gölüne hâkim üç tepe üzerinde kurulmuştur. Kent içinde 2006 yılından bu yana süren kazılarla önemli yapılar ortaya çıkarılmıştır.

KABALİAS'IN LİDERİ KİBYRA

"...KENT, İSMİNİ CAESAREA KİBYRA /
İMPARATOR'UN KİBYRA'SI
OLARAK DEĞİŞTİREREK ROMA'YA
MİNNET DUYGULARINI BELİRTİR..."

*Frigya üzerindeki av salmesini kabartmaları.
Kibyra Nekropolü. Burdur Müzesi.*

Kibyra, Antik Dönem'de Likya, Pisidya, Karia ve Frigya kültür bölgelerinin kesiştiği yol kavşağında kurulmuş önemli bir kenttir. Antik kaynaklarda ismi sıkça geçer; Strabon, Kibyralıları, Kabalis Bölgesi'nde yaşayan Lidyalıların torunları olarak tanımlar. Lidya'dan Kabalis Bölgesi'ne göç eden Kibyralılar burada bulunan Pisidyalıları ve diğer halkları egemenlikleri altına alarak yerleşim kurmuşlardır. Bilim insanlarının yaptıkları araştırmalar sonucunda, Gölhisar'a 18 kilometre uzaklıktaki Uylupınar Köyü ve Gölhisar Gölü yakınlarında bulunan antik yerleşime Kibyralıların olasılıkla M.Ö. 4.-3. yüzyılda yerleştiklerini, ardından da günümüzde bulunan yere taşındıklarını öne sürmüşlerdir. Kibyra'da Lidce, Psidce, Yunanca ve Solymce dilleri konuşulmaktaydı. Kentte günümüzde tanımlanmış yapıların çoğunluğu Roma

İmparatorluk Dönemi'ne tarihlenmektedir. Kibyra, II. Eumenes döneminde (M.Ö. 197-159) Bergama Krallığı egemenliği altındadır. Sonraki dönemlerde Kibyra'nın başını çektiği, içinde Bubon, Balbura ve Oenoanda'nın bulunduğu Kabalis Bölgesi Tetrapolis'i kurulur; bu dört kent birliğinde Kibyra lider konumuyla döneminde önemli yükümlülükler üstlenir; 30 bin piyade, 2 bin süvari birliğinden oluşan askeri gücüyle birlik içinde 2 oya sahipti; diğer kentler ise birer oyla dörtlü meclis içinde temsil edilmekteydi. Dört kentin oluşturduğu

birlik, Batı Anadolu'da Pontusluların yayılmasını ve saldırılarını durduran Roma tarafından dağıtılır. Strabon'a göre bu olay sonucunda M.Ö. 84 yılında konsül Licinius Murena tarafından ödül olarak kuzeyde yer alan Oenoanda, Balbura ve Bubon kentlerini Likya topraklarına dâhil edilir. Kent birliğinin dağılmasının ardından Kibyra

*Kibyra Stadion'una çıkan anıtsal cadde üzerinde
gladyatör kabartmalarının bulunduğu
frizlerle çevrelenmiş mezarlar ortaya çıkarılmıştır.
Burdur Müzesi.*

da Roma'nın Asia Eyaleti içine alınmıştır. Roma İmparatorluk Dönemi'nde Kibyra'yı Asia Eyaleti valisinin yargı merkezi olarak görmekteyiz. M.S. 23 yılında meydana gelen depremle yıkılan kent imparator Tiberius'un büyük yardımlarıyla yeniden kurulur; tekrar ayağa kalkan kent, ismini "Caesarea Kibyra / İmparatorun Kibyra'sı" olarak değiştirerek Roma'ya minnet duygularını belirtir. Kent M.S. 1. ve 3.yüzyıllar arasında en parlak yıllarını yaşamıştır.

Stadion'a çıkan Ana Caddé kenarlarında çok sayıda lahit bulunur.

Stadion.

Stadion'ın doğu girişi.

Stadionla Tiyatro arasında yer alan agora.

Kibyra yerleşimi, Gölhisar'ın kuzeybatısında bulunan birbirlerinden derin vadilerle ayrılan üç yüksek tepe üzerinde yoğunlaşmıştır; kent yapıları Gölhisar Ovası'na ve Gölhisar Gölü'ne hâkim bir noktada, biri diğerinin görüşünü kapatmayacak şekilde inşa edilmiştir. Kentin doğusunda bulunan **Ana Caddé** üzerinden kente anıtsal bir kapıyla girilir; caddé kenarlarında çok sayıda lahitlere rastlanır; günümüzde anıtsal kapının yıkık durumda olan kalıntıları görülebilmektedir; kent içinde bu yol kazılarla ortaya çıkarılmış doğuda bulunan stadiuma çıkar; batı yönde ise diğer yapılar arasında Agora, Roma Hamamı,

Tiyatro.

gymnasium, tiyatro ve bouleuterion/odeion yer alır.

Kentin doğusunda bulunan **Stadion**, 2006 yılından bu yana süren kazı ve restorasyonla ortaya çıkarılmış görkemli yapılardan birisidir; 200 metreye yakın uzunluktaki yapı yaklaşık 12 bin izleyici kapasitesine sahiptir. Stadiuma 30 metre uzunluğunda, 7 metre yüksekliğinde anıtsal bir kapıyla girilir; batı uzunluğunda 21, doğu uzunluğunda ise 7 oturma sırası bulunur. Yapının batı cephesi boyunca portikolar yer almaktaydı. Kentin **Agorası** ise, stadiumu, batıda bulunan tiyatroya bağlayan caddé üzerindedir; bu caddé agorayı ikiye böler; güneydeki Aşağı Agora, içinde barındırdığı dükkânlarıyla ticari işlevi üstlenmiştir; Yukarı Agora ise sosyal işlevli kullanılmış olmalıdır; içinde yuvarlak planlı bir çeşme yer alır; agoranın kuzeybatı yakınında ise **Roma Hamamı** ve **Gymnasium** bulunur. **Tiyatro** ise kentin batısında Bouleuterion'un yakınına yer almaktadır. 1234 metre yükseklikte bulunduğu tepenin doğu yamacında Gölhisar Ovası'na hâkim konumuyla orta büyüklükte bir yapıdır; tiyatro, yarım daire planıyla, iki orta yola, 40 oturma sırasına sahiptir; oturma sıralarına birinci kademedan 6, ikinci kademedan ise 10 anıtsal merdivenle çıkılır. Birinci orta yola çıkan iki kemerli girişten birisi sağlamdır. Günümüzdeki görünümüyle Roma

Ana Caddé üzerinde bulunan mezar anıtları.

Bouleuterion / Odeion tiyatrunun batı yakınındadır.

Bouleuterion / Odeion.

ranın merkezinde kırmızı, yeşil ve beyaz mermerlerden yapılmış Medusa başı betimlemesi ortaya çıkarılmıştır; büyük gözleri, kalın dudakları, dişleri, dışarı sarkmış dili, saçlarına ve boynuna dolanmış yılanları, kanatlı başlığıyla dik- kat çekicidir.

mimari özelliklerini yansıtan tiyatrunun sahne binasının 4 kapısı vardır; tiyatro yaklaşık 9 bin seyirci kapasitesine sahiptir. Tiyatronun üst basamaklarının bittiği yerde sonradan üzerine kilise inşa edilen tapınak kalıntısı yer almaktadır. Tiyatronun batı yakınında bulunan **Bouleuterion/ Odeion** yapısı ise kazı ve restorasyonla ortaya çıkarılmış görülebilecek önemli yapılardan bir tanesidir; çatısı dışında sağlam ulaşmış yapının ön cephesi 52,5 metre, sahne binasının boyutu ise 12,80x4,35 metredir; 31 oturma sırasıyla 3600 kişilik seyirci kapasitesine sahiptir; çatılı, Meclis Binası ve Müzik Evi olarak tanımlanan yapının kış aylarında tiyatro gösterilerinin yanı sıra mahkeme binası olarak da kullanılmış olduğu düşünülmektedir; yapı içinde orkest-

Göhlisar'da Kibyra gezisinin ardından çevresinde bulunan Yusufça Beldesi yakınlarındaki erken Doğu Roma (Bizans) kilisesi de görülebilir; kilisenin taban mozaikleri ilgi çeker. Uylupınar Köyü ve Göhlisar Gölü çevresindeki tepelerde Kibyra'nın ilk yerleşimi olduğu sanılan antik kalıntılar da görülebilir. Göhlisar İlçesi'ni çevreleyen dağlık bölgede karaçam, kızılçam, sedir, ardıç, akağaç ve meşe ağaçlarından oluşan orman alanlarıyla kaplıdır; bu dağlık alanda ise Böğrüdelik, Kocayayla, Kozpınarı, Armutlu ve Yusufça yaylaları sıcak mevsimlerde gezginleri ağırlar. Göhlisar ilçe merkezinde 1880 tarihinde yapılmış Osmanlı Camisi ve evlerinin mimari özellikleri ise dikkat çekicidir.

Termessos Antalya'nın 34 kilometre kuzeybatısında, 1000 metre yükseklikte Güllük Dağı Milli Parkı içinde yer alır; yerleşime

Termessos Antalya'nın 34 km. kuzeybatısındadır.

Korint Tapınağı.

Ören yerine girişte görülen Artemis-Hadrianus Tapınağı ve Hadrianus Propylonu.

Alcates'in mezarında bulunan kabartma.

Tiyatro.

PİSİDYALI TERMESSOS

"...TERMESSOS,
ANTİK KAYNAKLARDA
BİR PİSİDYA KENTİ
OLARAK GEÇER..."

Antalya-Korkuteli yoluyla ulaşılır; ana karayolu sapağından ayrılan yol antik yerleşimin içine kadar girer; park yerinden başlayarak kent yükseltisine patika yollarla çıkılır. Kentin çevresini Güllük Dağı'nın dik yamaçları çevirir. Kent, gür orman dokusu içindeki konumuyla gezginleri büyüler.

Termessos, antik kaynaklarda bir Pisidya kenti olarak geçer; Strabon'un da aynı görüşte düşünceleri g ü n ü m ü z e u l a ş m ı ş t ır . Termessos'un bulunduğu coğrafya Likya, Pisidya, Pamfilya, Milyas ve Kabalia bölgesinden uzanan birçok antik güzergâhın üzerinde yer almıştır; bu nedenle bazı kaynaklar kenti, bu bölgeler

inde bir sınır kenti olarak tanımlarlar. Kentin isminden yola çıkan araştırmacılar ise kent yerleşiminin çok eski tarihlere gideceğini belirtmelerine karşılık, çevredeki yerleşim kalıntıları ve buluntular sonraki dönemlere aittir. Antik kaynakların aktarımına

göre kent yerleşiminde kökenleri Pisidyalı olan Solymier isminde bir kavim oturmaktaydı. Herodotus, Solymier'in M.Ö. 1. bin yıllarından başlayarak Likyalılara kuşaklar boyu süren çatışmalara girdiğini aktarmıştır. Büyük İskender'in Anadolu'yu ele geçirmesi sırasında generalleri arasında Termessos'un paylaşımında çekişme yaşandığı bilinmektedir. Kent, M.Ö. 3. yüzyılda Ptolemaiosların egemenliği altına girmiştir; M.Ö. 2. yüzyılda da Likya'yla savaş halinde olmuştur; bu yıllarda Likya topraklarında Oenoanda yakınlarında Termessos Minor (Küçük Termessos) isimli bir koloni kurmuştur. Roma'yla iyi ilişkiler kuran kent M.Ö. 189 tarihinde Roma'nın ittifak sisteminde yerini almıştır. Termessoslular Bergama Kralı II. Attalos'la da (M.Ö. 159-138) yakın ilişkiler içinde olmuştur; Bergama Kralı, agoraya armağan olarak iki katlı stoa yaptırarak Termessoslulara karşı dostluğunu göstermiştir. Roma imparatoru Augustus zamanında M.Ö. 25 yılında kent, Sagalossos'la birlikte Galatia Eyaleti içinde yer almıştır. Hristiyanlığın yayılma döneminde kentin ileri gelenlerinin ilgisizliği nedeniyle bu yayılma kente bağlı bir 'kome'de (kasaba ya da köy) sürmüştür; Eudokias isimli bu 'kome' zamanla gelişerek ana kenti geride bırakmış, sönmüştür.

Termessos kentini ilk keşfeden 19. yüzyıl gezginlerinden J. A. Schönborn olmuştur; 1841-42 yıllarında bölgeye yaptığı gezide kentin ismini saptamıştır. 1842 yılının Nisan ayında ise T. A. B. Spratt ve arkadaşları Termessos'a Adalya'dan zor bir yolculukla ulaşmışlardır; buldukları bir yazıtta kentin ismini gördüklerinde duydukları sevinci anılarında anlatmışlardır: "...ancak az önce sözü edilen duvara tırmandığımızda, bize Termessos'ta olduğumuz güvencesini

veren yazılı bir sütun kaidesiyle karşılaştık; bu yazı, onu bulan kişiler tarafından hiç de azımsanamayacak bir sevinçle haykırılan ve yaşlı kayalar tarafından da doğrulanmışçasına yankılanan bir isimdi..." Kentin konumunu da Spratt şu dizelerle aktarmıştır: "...kent, Pamfilya Ovası'na açılan derin bir boğaza dalan muazzam bir uçurumda son bulduğu doğu yanı dışında, üç ile dört yüz ayak yüksekliğinde yalçın kayalıklerden doğal bir duvarla çevrilmiş sahanlıkta duruyordu..."

Termessos kenti 19. yüzyılın gezginlerinin anlatımında da ismi geçen bir dağ yerleşimidir; etkileyici doğası içinde Bergama ve Seleukos kentlerinin mimari izlerini taşıyan yerleşim, kent kimliği özelliğini Hellenistik Dönem'de kazanmıştır. Kenti çevreleyen yüksek kayalıklar nedeniyle çok az yerde savunma duvarı yapma gereksinimi duyulmuştur. Kentteki en eski yapılardan bir tanesi Bergama Kralı'nın armağan olarak yaptırdığı **agora** içindeki iki katlı stoa binasıdır ve M.Ö. 2. yüzyıla tarihlenir. Agoranın kuzeydoğusunda ise Osbaras isimli bir kişi tarafından yaptırılan yıkık durumda bir stoa bulunur. Agoranın doğusunda ise **gymnasium** olarak bilinen yapı kalıntısı yer alır. Kentte, günümüze sağlam ulaşmış yapılardan en iyi durumda olanı ise **tiyatrodur**; güneydoğuya doğru Antalya'ya uzanan bir vadiye bakan tiyatronun seyirci yerleri Hellenistik Dönem, sahne yapısı ise Roma Dönemi izlerini taşır. İzleyici bölümü yamaca yaslanmış yapının her iki ucu ise destek duvarlarıyla güçlendirilmiştir. Tiyatro sıralarında, güneşten korunmak için yapılmış tentenin ayaklarının geçtiği çukurlar belirgindir. Onursal koltuklarda ise Myra ve Aspendos tiyatrolarında görülen yunus balığı betimlemesi bulunur. İki kademeli tiyatronun birinci kademesinde 19 oturma sırası ve 7 ışınal yol, ikinci kademesinde ise 9 oturma sırası arasında 13 ışınal yol bulunmaktadır. Tiyatronun seyirci kapasitesi yaklaşık 4300 kişidir. **Bouleuterion / Odeon** yapısı olarak bilinen kalıntı gymnasiumun güneydoğusunda bulunur; Hellenistik Dönem izlerini taşıyan yapının dikkat çekici duvar örgüsü vardır. Termessos'ta, kurucusu ve yapım tarihi bilinen Roma Dönemi'ne tarihlenen Aşağı Gymnasium yapısı dikkat çeker.

Kent yerleşiminde tespit edilmiş 7 tapınak (N1-N7) bulunmaktadır; tapınakların 6 tanesi (N1-N6) agoranın yakınılarında, yedincisi ise sur dışındadır; yapılardan N4 tapınağı **Artemis Tapınağı**'dır; N5'in de Artemis Tapınağı olduğu düşünülmektedir. Sur dışında yer alan tapınağı (N7) da yine Artemis'e ait olduğu ama sonradan Hadrianus kültü olarak kullanıldığı, daha sonraki dönemlerde de üzerine kilise yapıldığı tespit edilmiştir. Kentin baş tanrısı Zeus Solymeus'a ait de var olan tapınak

Termessos kenti 19. yüzyılın gezginlerinin anlatımında da ismi geçen bir dağ yerleşimidir.

Kaya mezarları.

Kentin su gereksinimini karşılayan beş bölmeli sarnıç.

bu 7 tapınak içinden birisi olmalıdır. **Termessos evleri** kentte iki mahallede toplanmıştır; kuzey mahallesi olarak bilinen konutlar sütunlu cadenin çevresinde, güney mahallesi konutları ise agoranın çevresindeki kent merkezinin batısı ve güneyinden başlayarak büyük nekropolise uzanan yerde bulunur; Agora yakınılarında ise "**Kurucunun Evi**" olarak tanımlanan, bir Roma villası planı özelliği gösteren konut ilgi çeker. Kent yerleşiminde tespit edilen 3 tane **onur anıtı** bulunmaktadır. Kentte su gereksinimi yerleşim içinde bulunan çok sayıda **kuyu** ve dev **sarnıçlardan** sağlanmıştır; Aşağı Gymnasium'a eklenmiş büyük ölçekli su deposu da su sistemi içinde bulunur. Kent **nekropolis**i içinde oldukça ilginç mezar anıtları vardır; nekropol içinde kaya mezarlarının yanı sıra lahitlere de rastlanır.

Likya Yolu yürüyüşüne Fethiye'den başlayan gezginlerin çıkış kapısı Antalya'ya açılır; ya da yürüyüşe bu kentten başlarlar. İlk uğrak, ya da ayrılış limanıdır Antalya. Pamfilya içinde olsa da Likya yolcuları bu kentten mutlaka geçerler; gelip ayrılamayan da olmuştur Antalya'dan; ya da uzun yıllar yolunu Antalya'ya ve de Likya Yolu'na düşüren gezginlerin sayısı da az değildir. Likya içinde ister işaretli Likya Yolu'nda ya da özgür, başına buyruk dolaşan gezginler Antalya'da mutlaka soluklanırlar. Likya'nın gizemi, Pamfilya kenti Antalya'ya da yansımıştır; Antalya Müzesi, Likya izlerini sürmek için son durak ya da başlangıçtır; eski kent Kaleiçi yerleşimi ve limanı ise Attaleia (Antalya) kentinin yüzyıllar boyu süren yansımasıdır. Kentin kuruluş öyküsü ise

LİKYA YOLU'NDAN PAMFİLYA KENTİ ANTALYA'YA

"...LİKYA'NIN GİZEMİ,
PAMFİLYA KENTİ
ANTALYA'YA DA YANSIMIŞTIR..."

M.Ö. 2. yüzyıla dayanır: Suriye kralı III. Antiochos Pamfilya ve Kilikya kıyılarını ele geçirmesinin ardından batıya yönelir; M.Ö. 190'da Romalılar karşısında Magnesia (Manisa) Savaşı'nda yenilince yayılmacı hayalleri boşa çıkar. Romalılar ele geçirdiği

Pisidya topraklarını Bergama Krallığı'na verirler. Pisidya'dan daha güneyde bir liman kenti kurmak isteyen Bergama Kralı II. Attalos M.Ö. 158 dolaylarında Pamfilya'nın bir kısmını ele geçirmesinin ardından kendi ismini verdiği -Akdeniz kıyısında, Antalya Kaleiçi'nin bulunduğu yerde- Attaleia'yı kurar. Roma, Doğu Roma (Bizans), Selçuklu ve Osmanlı egemenliği sonrası ismi az değişimle Antalya olur.

Antalya merkezinde tarihe tanıklık eden eski kentin bulunduğu yere günümüzde **Kaleiçi** denmektedir. Kaleiçi'nde Roma Dönemi **kent kapısı, kuleler, kilise ve tapınak** kalıntısının yanı sıra Selçuklu ve Osmanlı Dönemi'ne ait **camiler, mescitler, türbeler, kervansaray ve çeşmeler** görülebilir. Antalya'da sivil mimarlık örnekleri olarak Kaleiçi'nde yoğunlaşan

Likya Yolu gezginleri Akdeniz sabitli yürüyüşlerinde Torosların görkemli fonu eşliğinde Antalya'ya ulaşırlar.

Konyaaltı kumsalı ve arkada Toros dağlarının uzantıları.

1- Karpazkaldıran Şelalesi (Aşağı Düden) Antalya'nın 8 km doğusunda Lara yolu üzerindedir. Şelale, Düden Çayı'nın yaklaşık 40 m. yükseklikteki bir falezden denize dökülmesiyle oluşur. 2- Falezler ve Akdeniz.

Kaleiçi, Antik Dönemden günümüze izler taşıyan eski Antalya kentinin mimari özelliklerini yansıtan konutlarıyla ilgi çeken yerleşimi aynı zamanda doğal limanıdır.

19. yüzyıl evleri de dikkat çeker. Yüksek bahçe duvarlarıyla sokaktan ayrılan bu evler, taşlık ve kafeslerle çevrili hayat ve çıkmalarla yapısal ve mekânsal olarak iklime de uyumlu inşa edilmiş özgün yapılarıdır. Roma Dönemi eserlerinin en önemlisi İmparator Hadrian'ın kenti ziyareti anısına -M.S. 130 yılında yapılmış- **Hadrianus Kapısı** 'Üç Kapılar' olarak da bilinir; üç kemerli, iki katlı anıtsal kapının ön ve arka tarafında kaideler üzerine oturtulmuş Korint başlıklı 8 sütun vardır; kapının her iki yanında kare planlı nöbetçi kuleleri yer alır; yörenin en iyi konumdaki üç kapısından birisidir. Antalya Parkı'nın batı falezleri ucunda ise Roma Dönemi'ne ait 14 metre yüksekliğinde

iki katlı **Hıdırlık Kulesi** bulunmaktadır; alt kısmı kare, üstü ise daire planlıdır; yapının olasılıkla savunma amacıyla, ya da fener veya anıt mezar olarak kullanıldığı sanılmaktadır. Antalya merkezinde Selçuklulardan kalma birçok önemli eserlerle karşılaşılır; bunlar arasında Yivli Minare, Karatay Medresesi, Ahi Yusuf Mescidi/Türbesi, Bali Bey Çeşmesi, çok kubbeli Ulu Cami Selçuklu mimarisinin ilk örnekleri arasındadır. Şehzade Korkut'un 5. yüzyıl Bizans Dönemi Panaghia Kilisesi kalıntıları üzerine inşa ettirdiği Nigar Hatun Türbesi, Mevlevi Tekkesi ve hamamını da Selçuklu eserleri arasında sayabiliriz. 1593-1616 yılları arasında yaptırıldığı düşünülen Osmanlı eseri Tekeli Mehmet Paşa Camisi ise -Kaleiçi'ne girişte- Saat Kulesi'nin doğu yanında bulunur.

Antalya'nın doğası da kıskırtıcı olacaktır gezide; kent sahilinde ya da yakın çevresindeki doğal plajlarında Akdeniz'le buluşma, dağ yürüyüşü ya da çığın akan ırmaklarında su sporu yapma isteği kentten ayrılmayı geciktirecektir.

Doğal liman Kalesi.

Kesik Minare olarak bilinen yapı yörede Korkut Cami ya da Cumanın Cami olarak da bilinir. İlk yapım evresi 5.yy'a dayanan yapı bazilika planlı bir Bizans kilisesidir. Yapının Aitalla Kentinin katedral kilisesi olabileceği düşünülmektedir. Yapı 36x27 m. boyutundadır.

Yivli Minare Camisi. Bizans kilisesi olan yapı 13.yy'da Selçuklu Sultanı Alaeddin Keykubad zamanında bir minare eklenerek camiye çevrilmiştir. Üzerinde 8 yiv bulunan minarenin yüksekliği 38 metredir. İçinde 90 basamaklı bir merdivenle çıkılan tuğladan inşa edilmiş minarenin gövdesini süzge renkli aniler süsler. Yapı, yarım küre şeklinde 6 kubbe ile örtülmüştür. Yapının inşasında antik mimari kalıntıları da kullanılmıştır.

Hadrianus Kapısı. Antalya kentini çevreleyen surların üzerinde olan anıtsal kapı M.S.130 yılında imparator Hadrianus'un kente gelmesi nedeniyle inşa edilmiştir ve yörede 'Üç Kapılar' olarak anılır. Korint başlıklı 8 sütunun olduğu kapıda imparator ve ailesinin de beykelleri ve yazıt bulunmaktadır; günümüze sadece Latince yazıt ulaşmıştır. Kapının her iki yanında farklı zamanlarda yapılmış iki kule vardır.

Roma Dönemi yapıtı olan Hıdırlık Kulesi 14 m. yüksekliktedir.

Yaşam bir evin arka bahçesi gibidir aslında, içerisine bırakılan izler

ve bırakılması ön görülen izler arasında geçmişe tanıklık ederken, geleceği planladığımız ya da ön gördüğümüz ama "o" an içerisinde bir türlü yaşayamadığımız, o anı göremediğimiz, duyamadığımız ve belki de hissedemediğimizdir.

Kimi insanoğlu "o" anı arka bahçenin yani yaşamın içinde yaşayıp, geçmişe sevgiyle ve özlemle uğurlarken, geleceğe de çok büyük bir miras bıraktığının farkındadır. İşte Likya topraklarında yaşamış her bir nefes arka bahçesine "o" anlardan oluşan her bir eseri önce geçmişe sevgiyle uğurlayıp sonra geleceğe bir miras olarak kalmasını sağlamıştır.

Yaşamın sunduğu bu miras nedir? Likya'ya dair nasıl izler taşıyordur? O topraklardaki her bir nefesin izleri bizi Likya yolunda hangi dağın zirvesine, hangi çiçeğin kokusuna ya da denizin kendine liman yaptığı hangi kıyıya sürüklüyordur? İşte tüm bu sorulara ve daha nicelerine siz Likya Yolu izindeki her nefes onların geçmişten geleceğe taşıdıkları nefeslere tanıklık ederek bulacaksınız ya da belki de bulmak üzeresiniz.

Gördükleriniz, tanıklık ettikleriniz kalbinizdeki ve aklınızdaki yerinde ya da fotoğraf makinenizin, tuvalinizin, resim defterinizin, yonttuğunuz bir heykelin ya da kelimelerin içinde saklı. Gördüklerinizin, hissettikleriniz ve kimilerinizin duyduğu bu eşsiz güzelliğin yanında bir de "geleceğe bırakılamayan çok büyük bir miras" olduğunun farkında mısınız?

LİKYA'NIN MİRASI

Çağlan Güven

Tahribat, TDK'nın yazdığı kelime anlamı ile *"yıkamak, kırıp dök-*

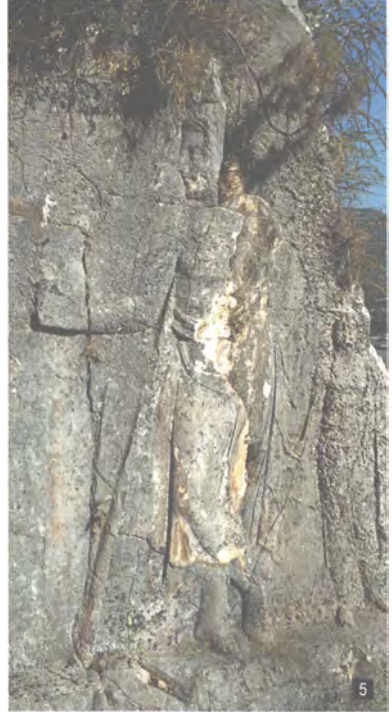
mek, bozmak" anlamını içeriyor. Bize göre ise tahribat kelimesi çok daha büyük anlamları barındırıyor içinde. Üç kelime ile yazmak istersek veya anlatmamız gerekirse *"geçmişin izlerini silmek"* anlamına geliyor ve bu üç kelime içine girdikçe, üzerinde düşündükçe çok daha derin anlamlar içeriyor. Likya Yolunda tanıklık ettiğiniz mirasın her güzel ve değerli nefesini içinize çektiğiniz gibi aslında "o" an içerisinde yıkımından arta kalan tozu da içinize çekersiniz. O an geleceğe miras bırakılmayanın tanığı olursunuz. Orpeeni'de üzerinde kabartma olmayan, tahrip edilmiş bir stelle karşılaşabilirsiniz mesela, Daedala'da o eşsiz güzelliklerin arasında tapınak tipli mezarın 40-50 cm'e varan sütunlarının yok edilmesine şahit olabilirsiniz; Kadyanda'daki mezar odasının, Telandros'da ana kayaya oyularak yapılmış lahit teknesinin, Akdağlar üzerindeki antik kalıntıların, Arsada antik yerleşimindeki kalıntıların, Apollonia'da tahrip edilerek devrilmiş anıt mezarların, Trysa Heroonu'nun, Nisa'da defineci çukurlarıyla yok edilen yapıların, Balbura'daki anıt mezarın parçalanarak insan eliyle nasıl geleceğe "miras" bırakılmadığına tanıklık edebilirsiniz. Peki ya bunlara tanıklık ettikten sonra sizce tahribat nedir?

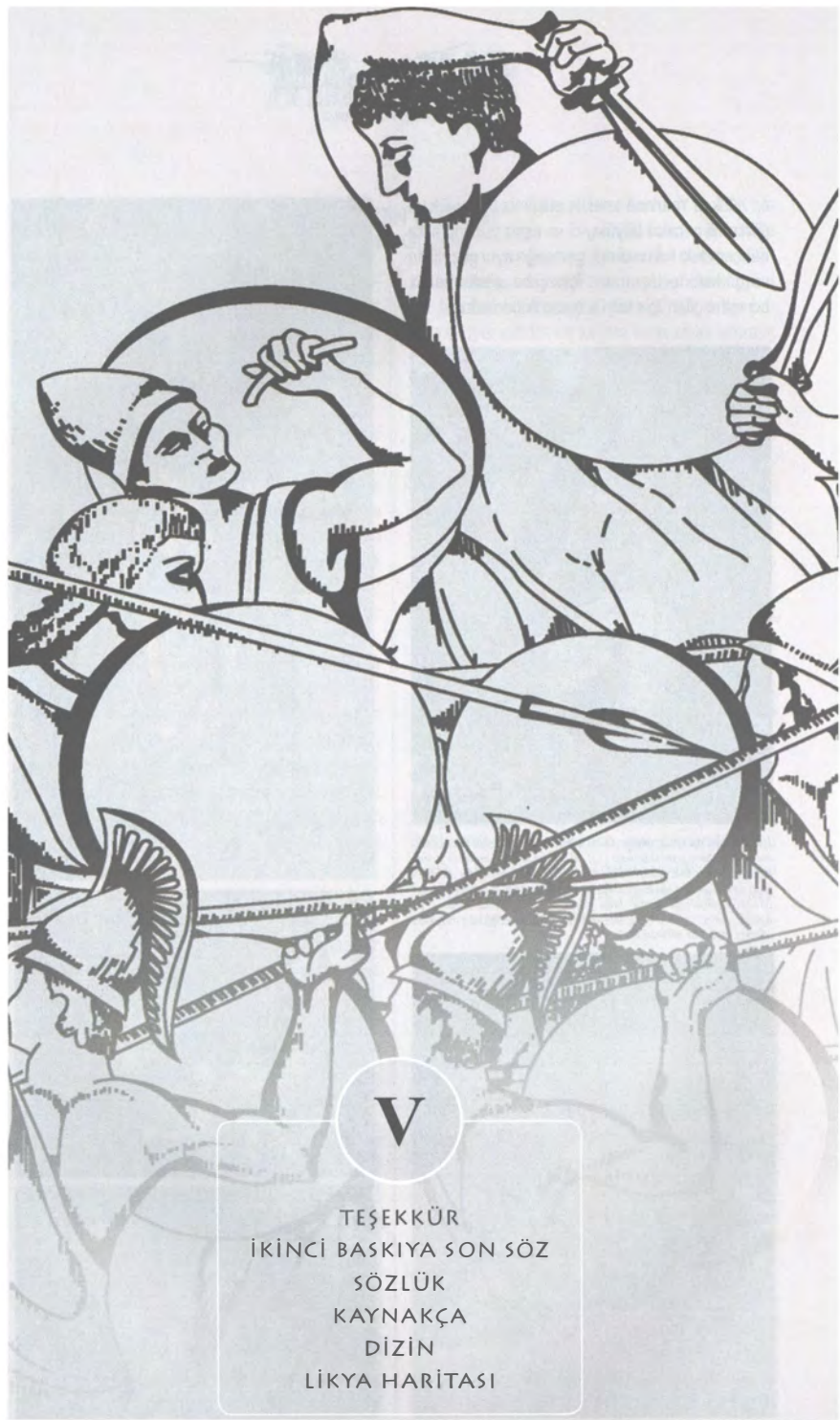

Likya Yolu'nda tanıklık ettiğimiz bu büyük ve görkemli mirasın büyüleyici ve eşsiz yüzünü arka bahçemizde korumamız, geleceğe aynı güzellikte ve görkemde taşınması için çaba göstermemiz biz mirasçıları için büyük insanlık borcudur.

Likya Yolu'nda karşımıza çıkan tahribatlardan, Apollonia'daki mezar anıtının parçalanması (1); Balbura mezar anıtının defne bulma amaçlı yok edilmesi (2); Akdağlardaki labirin son durumu (3); Trysa'da kaçak kazı çıkuru (4); Myra'da (Demre), Boyalı Mezar figürlerinin kırık kolu bacağı (5, 6); Nisa kentindeki kaçak kazı çıkuru (7) ile sayfaya sığdıramadığımız diğerleri içimizi sıztıran görüntülerdi.

V

TEŞEKKÜR
İKİNCİ BASKIYA SON SÖZ
SÖZLÜK
KAYNAKÇA
DİZİN
LİKYA HARİTASI

TEŞEKKÜR

Likya belgeselinin oluşumunda gönüllü yardımlarını esirgemeyen kamu kurumlarına, yerel yöneticilere, bilim insanlarına ve yöre halkına teşekkür etmek yetersiz kalacaktır; Anadolu uygarlıklarının izini sürmede çabalarımıza verdikleri destek unutulur gibi değil; gönüllü rehberlik, yönlendirme, doğru ve gerçek olanı bulmamızda gösterilen içten yardımları her zaman anıp, hatırlayacağız; isimlerin tamamını ak kâğıda sığdıramadık, bağışlasınlar; Elmalı Yapraklı Köyü muhtarı Celal Efe ve aynı köyden Veli Çetin'e; Kaş, Gendev Köyü'nden Ramazan Kapsin'e; Çavdır, Kozağacı Beldesi'nden Ramazan Özyürek'e; Korkuteli Kozağacı Köyü'nden Ülfet Biremler ve müzisyen Ramazan Altıoğlu'na, Elmalı Macunköy'den İsmail'e; Elmalı Küçük Söğle Muhtarı Abdurrahman Gezer ve aynı köyden Hacı Ali İnci'ye; Elmalı Eskihişar'dan Kerim ve Fatih Bircan'a; Kaş, Bezirgân Köyü'nden Davut Derviş ve köy bekçisi Salih'e; Kaş'tan Yıldız Kalkan'a; Kaş, Sarılar Köyü'nden Celal Boz'a; Kaş, Dirgenler Köyü'nden Kani Cüce'ye; Demre, Yavu Köyü'nden Mustafa Karakahya'ya; Demre, Belören Köyü'nden Hüseyin Kuyucu'ya; Finike Ernez Köyü'nden -çocuklar- Ekrem-Şeyda Kütle kardeşlere; Kapaklı Köyü'nden Hüseyin Denizaltı'ya yardımlarından dolayı sonsuz teşekkürler...

Belgeselin ikinci aşaması, yayın hazırlığında ise dostlarımızın yaratıcı, içten katkılarıyla elinizdeki kitap oluştu; kitabın tasarısını yapan, uygulayan ve içerik çizimlerini gerçekleştiren dostumuz Vahit Akça'ya, İngilizce'ye çevirisini gerçekleştiren Hande Karaman ve Ahsen Utku'ya, Mega Ofset Matbaası yönetici ve çalışanlarına teşekkürlerimizi iletmek yeter mi acaba? Yazım/ tasarım aşamasında bilgi, deneyim ve önerileriyle bizi aydınlatan Doc. Dr. Nilay Karakaya'ya; Oenoanda'nın Epikouros okulu filozofu Diogenes'in dizelerini yayınlamamıza izin veren Magma Dergisi yöneticilerine ve İngilizce'den çevirisini yapan Hande Ölçeroğlu'na teşekkürler.

Belgeselin oluşumunda değerli birikimlerinden yararlandığımız Türkiye ve dışından bilim insanlarına yine teşekkürlerimizi az gelecektir; onlar sayesinde -yaktıkları bilim ışığıyla- Anadolu'nun güneybatısını -Likya'yı- algıladık, karış karış gezip, yaşadıklarımızı sizlerle paylaştık; bilim insanları iyi ki varlar; onların çabası olmasaydı ne olurdu

acaba? Yok olmaya karşı zamanla yarışıp, antik yerleşimleri özverili çabalarıyla tekrar gün ışığına çıkaran bilim insanlarına toplum olarak borcumuzu yeterince ödeyemediğimizin farkındayız.

Editöryal çabalarımızı, çekim aşamalarını nasıl gerçekleştirdiğimizi söyleyecek durumda değiliz; yaptıklarımızdan söz etmek bizi utandırır. Sadece, Anadolu'nun değerlerini tanıtmaya ve korunmasında bir damla katkımız olduysa mutluluk duyacağız...

İKİNCİ BASKIYA SON SÖZ

Likya gezginleri artıyor; Likya'nın gizeminde kaybolan gezginlerin anıları yeni gezginlerin yolunu aydınlatıyor; ikinci baskı aşamasına kadar yaptığımız gezilerde Likya Yolları'nda okurlarımızla karşılaşmamız sevindiriciydi; önerileri, izlenimleri, aktardıkları veriler ikinci baskımıza katkı sağladı; değişiklikleri yerinde gözlemledik; yeni verilerin notlarını aldık, kentlerdeki değişiklikleri görüntüledik. Birinci baskıda ayrıntılı yer veremediğimiz Ksanthos eserlerini Londra'da British Museum'da, Trysa Heroonu'nun görkemli kabartma frizlerini de Viyana'da Kunsthistorisches Museum Wien'de inceleyip görsellerini ikinci baskımızın sayfalarına yansıttık. Likya içinde gururlandığımız bir değişiklik de Demre yakınlarındaki Andriake'de, Tahıl Ambarı olarak bilinen Granarium'un 8 büyük bölümünün Likya Uygarlıkları Müzesi'ne dönüştürülmesiydi; müzenin açılışının hemen ertesinde heyecanla salonlarını gezip, izlenimlerimizi ilgili sayfalarda paylaştık.

Bu baskıya eklediğimiz diğer yeni bölümler arasında, Girmeler Mağarası ile görkemli Akdağlar'ın gölgesinde gezginleri karşılayan Tlos'un etki alanındaki antik yerleşimler, Uluburun Batığı ve Gelidonya Burnu Batığı da sayfalarımızda yer aldı; Akdağlar'daki antik yerleşimlere ulaşmamızda gönüllü yardımlarını esirgemeyen Yaka Köyü'nden Himmet Özden ve İbrahim Özden'e de teşekkürler.

Likya Yolları gezginlerinin artmasına küçük de olsa yapabildiğimiz katkı biz yayın ekibini mutlu ederek, yorgunluğumuzu giderdi. Gezip, görüp, sahipleneni ve koruyanları çoğaldıkça Likya Uygarlığı izleri on yıllar, yüz yıllar boyu silinmeyecek, Güneybatı Anadolu'nun bu özgün kültür varlıkları kuşaklar boyu yaşayacaktır.

SÖZLÜK

A

Adyton: Antik Çağ tapınaklarında cellanın arkasında, kült heykelinin bulunduğu kutsal, karanlık bölüm.

Agora: Hellen kentlerinde pazaryeri veya toplanma alanı.

Ağırşak: Yün ve iplik eğirmek için kullanılan için alt ucuna takılarak dengeli dönmeyi sağlayan ortası delik pişmiş toprak ve metalden yapılmış ağırlık.

Akropol/Akropolis: Yukarı kent. Eski Yunan Çağı'nda kentin en yüksek ve savunmaya en uygun yerinde kurulan bir iç kale konumundadır. Çoğunlukla çok sarp bir tepe üzerine inşa edilmiştir.

Akroter: Üçgen çatı alınlığının yüksek sivri köşesi ile her iki yan köşesini taçlandıran mimari eleman. Akroterler, tapınak yapılarını örnek almış mimari yapılarda, lahit ve heroonlarda çok sık kullanılmıştır. Klasik ve Hellenistik dönemlerde akroterlerde bitkisel bezemelerin yanı sıra tanrı, tanrıça ve mitolojik heykeller de yer almıştır.

Alınlık: Fronton olarak da isimlendirilen, antik Yunan ve Roma yapılarının ön ve arka cephelelerinde çatının üçgen şeklindeki kısmı. Yunan ve Roma yapılarındaki alınlıklar mimari olarak farklılık gösterir. Roma alınlıkları Yunan alınlıklarından daha yüksektir.

Analemma: Antik tiyatrolarda caveayı iki yandan sınırlayan istinat duvarı.

Antik Dönem: M.Ö. 6. yüzyıl ile M.S. 3.yüzyıl arasındaki dönem; Yunan ve Roma uygarlıklarının gelişip yayıldığı dönem.

Apodyterium: Soyunma odası.

Apokrif: Halk için yazılmış İnciller ve bunlardan alınmış dini mevzular üzerine yapılmış resimler.

Aquadukt: Su kemerleri.

Arkadialı Hoplit: Hellenli askerler.

Artrium: Mimari mekân; üstü açık ya da kapalı mekân, avlu.

B

Bilingual: İki dilli (metinde iki dil kullanılmış) yazıt.

Boule: Atina'da yasaları hazırlayan, 500 kişiden oluşan Meclis.

C

Caldarium: Antik Roma hamamının sıcaklık bölümü.

Cavea: Antik tiyatrolarda basamaklı oturma bölümü.

Cella: Hellen tapınaklarında kült heykelinin bulunduğu en kutsal mekân.

D

Decretum (Dekret): Kararname.

Diazoma: Antik tiyatro ve amfiteatrlarda oturma sıralarını ayıran, gezinti ve geçiş yeri.

Dioskur: Kelime anlamı "*Zeus'un delikanlıları*" dır. Bu isim Leda'nın oğulları ölümlü Kastor ile ölümsüz Polydeukes'e verilir.

Diphros: Antik mobilyalardan dört ayağı tornada yapılmış ve arkalıksız bir oturma eşyasıdır.

Drakhmon: Para birimi.

E

Ekklesia: Halk Meclisi.

Eksedra: Heykel konulan ya da oturmaya yarayan, dikdörtgen veya yarım daireli, kendinden daha geniş mekâna eklenmiş bölüm.

Entablatur: Antik Yunan ve Roma mimarlıklarında sütunların taşıdığı üstyapı öğelerinin bütünü.

Esplanade: Gezi ya da gezinti terası.

Euergetes: Hayırsever, velinimet, yardımsever.

F

Fallos: Erkeklik organı.

Fibula: Tunç devrinden itibaren Roma'nın son dönemine kadar kullanılan madeni broş ya da çengelli iğne.

Fresk: Taze kireçli sıva üzerine boyalarla renklendirilen duvar resmi.

Frigidarium: Antik Roma hamamlarında, içinde havuz bulunan soğukluk bölümü.

Friz: Antik mimarlıkta kabartmalar ve heykeltıraşlık eserleriyle bezeli şerit biçiminde yatay kısım.

G

Geç Antik Dönem: M.S. 3. - 6. yüzyıllar arasındaki dönem.

Geç Pleistosen Dönemi: Günümüzden 18 bin yıl önceki dönem.

Girland: Antik çağlarda süsleme türü olarak dönemin mimarisinde kullanılan meyve, bitki ve çiçeklerden bir hevenk şeklinde yapılmış düz resim ya da kabartma.

Granarium (Horrea): Büyük limanlarda bulunan

ardiyeler (antrepo) veya tahıl ambarları (silolar).

Grifon: Baş ve kanatları kartal, gövdesi aslan biçiminde karışık bir mitolojik yaratık.

Gymnasium: Antik Yunan ve Roma'da bedensel ve düşünsel olarak gençlerin eğitim ve spor etkinlikleri yaptıkları yapılar.

H

Hellen: Antik Dönem'de Yunanistan'dan Anadolu'ya göçmüş Yunanlı halkların tümü.

Heroon: Yüceltilmiş kahramanların, kralların anısına yapılmış anıt.

I

İmitasyon: Para, takı gibi objelerin kopya edilmesi, kopyası.

İn situ: Yerinde sabit, eski konumda ele geçen buluntular.

İsodomos: Eş boyda ve harçsız yapılmış Hellenistik Dönem duvar örgüsü.

İsteatit: Maden, mineral; sabun taşı.

K

Karyatid: Antik mimarlıkta kadın heykelleri biçiminde yapılmış taşıyıcı sütunlar.

Kentauros: Amazonlar, Kentauros ve Lapith'lerin savaş betimlemeleri.

Klasik Dönem: M.Ö. 480-330 yılları arasındaki uygarlık dönemi.

Kline: Antik Çağ'da oturma ve dinlenme amaçlı kullanılan ya da mezar odalarında ölülerin yatırıldığı sedir.

Kome: Kasaba ya da köy özellikleri taşıyan yerleşim.

Korinth Düzeni: Antik mimarlıkta M.Ö. 5. yüzyılda oluşan, Dor ve İon düzenin yanında M.Ö. 4. yüzyıldan itibaren var olan bir mimari düzen. Belirgin özelliği, akantus yapraklarıyla bezeli sütun başlığıdır. Diğer yönleri İon düzenine benzer.

Krater: Yaygın gövdeli, geniş ağızlı antik içki kabı.

Kremasyon: Cesedin yaklaşık olarak 1000-1200 derece sıcaklıkta en az 70 dakika yakılarak, küllerinin bir kap içinde gömülmesi.

Krepis: Basamak; Grek mabedinin gövdesinin oturduğu stylobati meydana getiren basamak şeklindeki çepeçevre yükseklik.

Kriptoportik: Eski Romalıların sıcak havalarda oturdukları -tonozlu- yer altı yapıları.

Kyaenai: 'Lapis lazuli' rengi yani, koyu mavi anlamındadır.

L

Latrina: Genel tuvalet.

Leiturgia: Likya kentlerinde, yürütme organlarında söz ve karar sahibi üst düzey memurluk hizmetlerini ücret almadan karşılıksız yapan eşraf/zengin tabakadan seçilen kişiler bulunmaktaydı; bu tür memuriyetlere Leiturgia denir.

Lykiarkh: Lykia Birliği Başkanı.

M

Mausoleion: Antik çağ içinde anıt mezar karşılığı olarak kullanılır.

Megaron Tipli Ev: Erken Tunç Çağı'nda ortaya çıktığı bilinen, dikdörtgen ya da kare olabilen bir iç mekân ile bir ön dehlize sahip, ikisi arasında bir kapının bulunduğu, içinde ocak bulunan tavanı ahşap çatıyla örtülü yapı.

Metop: Antik Yunan mimarisinde Dor düzeninde arşitravin üzerinde yer alan triglifonu oluşturan, triglifler arasında kalan, dörtgen biçimli, üzerinde kabartmalar bulunan ya da kabartmasız olan, boyalı ve boyasız taş levhalara verilen isim.

N

Narteks: Bazilika tipi, erken Hristiyanlık ve Doğu Roma (Bizans) Dönemi kiliselerinin ana mekânına açılan giriş bölümü.

Nef: Bazilika ve kiliselerde apsise dik doğrultuda uzanan, birbirlerinde sütunlar ve ayak izleriyle ayrılmış uzunlamasına mekânların her biri.

Nekropol: Yunanca ölümler kenti anlamına gelen mezarlık alanı.

Numismatik: Sikkelerle ilgili bilim dalı.

Nymphaeum: Yunan mitolojisinde nymphlara adanmış, ev biçimli, sütun dizileri ve heykellerle bezenmiş nişli anıtsal çeşme.

Nymphe: Kırsal alanlarda (sular, ormanlar) yaşayan dişi tanrılar.

O

Obelisk: Bir kişi ya da bir olayı anımsatmak için dikilmiş geometrik planlı, yukarıya doğru bir simgeyle bütünleşen dikil taş.

Oinokhoe: Kraterden şarap almak için yapılmış tek kulplu ya da düz yonca ağızlı sürahiye benzer kap.

Opus sectile: Yapıların, duvar ya da zeminlerinde mermer, taş ya da cam gibi malzemelerin üçgen, çokgen, daire vb. geometrik şekillerde özel bir şekilde kesilerek bir araya getirilmesiyle oluşturulmuş pano/döşeme.

P

Palaestra: Antik gymnasiumların güreş ve beden eğitimi yapılan üzeri açık büyük bölümü, güreş okulu.

Pankreas Sporu: Antik Yunan dövüş sanatı.

Pantheon: Bir toplumun saygı gösterdiği tanrıların tamamı.

Parados: Antik tiyatrolarda yan taraflardan girişi sağlayan karşılıklı giriş koridorlarından her biri.

Paye: Yapıda, duvar örme yöntemiyle yapılmış düşey taşıyıcı.

Pegasus: Mitolojide Kanatlı at.

Peplos: Antik Yunanda yalnız kadınların giydiği, genellikle yünden yapılmış giysi.

Perseus: Yunan mitolojisinde Athena tarafından Medusa'yı öldürmekle görevlendirilen, Herakles'in ataları arasında yer alan Argoslu önemli bir kahramandır.

Piktogram: Piktogram ya da piktograf, bir eşyayı, bir objeyi, bir yeri, bir faaliyeti, bir kavramı resmetme yoluyla temsil eden semböldür. Bu sembollere dayalı yazı sistemine piktografi denir. Hitit ve Urartu yazı sistemleri piktografiktir.

Pithos: Pişmiş topraktan yapılmış olup genelde tahıl veya erzak depolamada, bazen de ölü gömmede kullanılan büyük küp.

Podium: Mabnet, lahit heykel veya sütunların üzerine oturduğu yüksek ve devamlı kaide.

Polygonal (duvar): Çok kenarlı taşlardan örülmüş, düzensiz antik duvar örme tekniği.

Portal: Anıtsal kapı, ana kapı, taç kapı.

Portiko: Antik yapılarda revak niteliğinde kullanılan, çatısı sütunlarla taşınan hol.

Potern: Taş, kerpiç vb. malzemeyle surların altında inşa edilen, gizli geçişi sağlayan tüneller.

Prehistorik: Tarih öncesi çağları belirten sözcük.

Propylon: Kutsal alanın giriş kapısı.

Prytaneion: Antik Yunan kentlerinde içinde sürekli yanan kutsal ocağı olan, yabancı seçkin kişilerin ve elçilerin, savaşta ya da spor dalında başarılar kazanmış kişilerin ağırlandıkları yapı.

Pulpitum: Hellenistik tiyatrodta tahta platform, sahne.

R

Rekonstrüksiyon: Bir yapının veya kalıntının kalan bölümleri ve diğer belgeler yardımıyla eski şeklinin belirlenerek yeniden yapımı.

Rektagonal: Hellenistik dönemde surların yapımında uygulanan teknik, yani taşların dış yüzlerinin hafif şişkin olarak işlenmesi.

Restitüsyon: Kismen veya tamamen ve yok olmuş bir yapının kalıntılarının rölevesine, kendisi yoksa kaynaklara dayanarak yeniden çizilmesi çalışması.

Restorasyon: Bir yapının veya bir eserin

yıkılan, harap olan kısımlarının daha fazla tahrip olmasını engellemek için aslına uygun biçimde belirli ilkeler ışığında onarılması işlemidir.

Ryton: Eski Çağ'da, içki kabı veya dini törenlerde adak sıvısı dökmek için kullanılan boynuz, hayvan başı veya gövdesi biçimli kaplar.

S

Sebasteion: Roma İmparatorlarına (*Sebastoi*) ait kutsal alan. Bu tür kült alanlar Roma Dönemi'nde imparatorların tanrılaştırıldığı, kente, Roma arasındaki bağı güçlendirmek ve imparatorlara saygı göstermek için yapıldığı bilinmektedir. **Semerdam:** Ters kayığı andırır ya da beşikörtüsü tarzında çatı yapısı ve lahitler için kullanılan sözcük.

Sfenks: Kadın yüzü ve göğüslü, aslan vücudlu betimlenmiş yaratık. Eski Mısır, Mezopotamya ve Hitit'den antik Yunan-Roma sanatına geçmişir.

Sileks/Çakmaktaşı: Denizlerde eriyik halde bulunan silisyum dioksitin çökmesi ile oluşan taştır. Çok sert olması ve düzgün yüzeyler halinde kırılması nedeniyle Eski Taş Çağı'nda çeşitli aletler yapımında kullanılmıştır.

Skene: Sahne binası

Söve: Kapının tutunduğu dış kenarı; kapı ve pencerenin yerleştiği kasa, çerçeve.

Stadiasmus Patarensis: Roma Eyalet yollarının envanterinin ve bir ithaf yazıtının yer aldığı imparator Claudius anısına Likya kenti Patara'da dikilmiş anıt.

Stel: Tek parçadan oluşan ve dik duran taş anlamındadır. Çeşitli biçimlerde olabilir. Üzeri kabartmalı, yazılı ve resimli olabilir. Yunan, Roma Dönemi mezar taşları, adak taşları için bu sözcük kullanılır.

Stola: Antik Roma'da Roma vatandaşlığı hakkını taşıyan kadınların gömlek üzerine giydikleri kollu ya da kolsuz bir giysi. Göğsün altından sarılan bir kuşak ve başka bir kuşakla da kalçaların üzerine tutturulurdu.

Stylobat: Antik mimaride yapının üzerine oturduğu toprak üstünde kalan, sütunları taşıyan bezemeli, silmel, temel.

Sympoliteia: Antik Dönem'de önceden bağımsız ve karakterleri ayrı iki ya da daha fazla komşu kentin politik birleşimidir. Şehirlerin parçası olan vatandaşlar hem şehirlerinin hem de "*birlik vatandaşları*" idiler.

Synthronon: Bazilika yapısının apsisinin içinde

yer alan din görevlilerinin tören sırasında toplu olarak oturdukları yarım yuvarlak oturma kademelerinin tümü.

T

Tablet: Çeşitli şekillerde pişmiş topraktan yapılmış yazılı belgelere verilen isim.

Tabula Ansata: Antik Roma sanatında kulplu bir çerçeve biçiminde betimlenen kitabelik.

Templum In Antis: 'Pronaos'ta 'ante'lerin arasında iki sütunu bulunan tapınklara verilen ad.

Tepidarium: Antik Roma hamamının ılıklik bölümü.

Teritoryum: Egemenlik alanı

Thermae: Antik Roma mimarlığında anıtsal boyutlarda genel hamam yapısı.

Theseuros: Antik Yunanda temenos içinde yer alan hazine yapısı.

Torso: Kollar, bacaklar ve baş dışında insan gövdesi heykeli.

Triskeles: Bir noktadan çıkıp aynı taraf yönelmiş üç bacak; bu betimleme sikkeler üzerinde görülür.

KAYNAKÇA

A

Akşit Orhan, Likya Tarihi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.

Akurgal Ekrem, Anadolu Kültür Tarihi, Tübitak Yayınları, Ankara, 1998.

Akurgal Ekrem, Anadolu Uygarlıkları, Net Yayınları, İstanbul, 2007.

Akyürek Engin, Myra-Demre Çevresinde Bulunan Antik Yerleşimler, Arkeolojisinden Doğasına Myra/Demre ve Çevresi, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2010, Ankara.

Akyürek Engin, Kesik Minare ve Arkeoloji Parkı Olarak Düzenlenmesi Çalışması.

Alpaslan Sema, Demre'deki St. Nikolaos Kilisesi Liturjik Mekânları. Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, cilt 15, sayı 1, sayfa 159-173, Ankara.

B

Bayburtluoğlu Cevdet, Lykia. Ankara Turizmi, Eski Eserleri ve Müzeleri Sevenler Derneği Yayınları, Ankara.

Bean George E., Eski Çağ'da Likya Bölgesi,

Arion Yayınları, İstanbul, 1998.

Bean George E., Lycian Turkey, John Murray Limited, 1989, London.

Bean George E., Eski Çağ'da Güney Kıyıları, Arion Yayınları, İstanbul, 1999.

Becks Ralf, Becks Polat B. Ayça, Girmeler Mağarası-Lykia'da Bir Kalkolitik Dönem Yerleşimi. M. Akif Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 5, Sayı 8, Burdur, 2013.

Borchhardt Jürgen, Limyra, Zemuri Taşları, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 1999.

Borchhardt Jürgen, Neumann Günter, Schulz Klaus, Tüminehi / Tymnessos; Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü Yayınları.

Ç

Çevik Nevzat, Bulut Süleyman, İkinci Kazı Sezonunda Myra ve Limanı Andriake, Arkeolojisinden Doğasına Myra / Demre ve Çevresi, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2010, Ankara.

Çevik Nevzat, Myra-Demre Çevresinde Bulunan Antik Yerleşimler, Arkeolojisinden Doğasına Myra/Demre ve Çevresi, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2010, Ankara.

Çevik Nevzat, S.Öztürk Hüseyin, Sura, Aktüel Arkeoloji Dergisi, İstanbul, 2011.

D

Des Courtills Jacques, Ksanthos ve Letoon Rehberi, Ege Yayınları, İstanbul, 2003.

Dinç Senem, Hellenistik ve Roma Dönemi'nde Likya'da Kent Birlikleri, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2010.

Doğan Sema, Lykia'da Alacahisar Kilisesi'nin, Kiborium Kemerleri, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 2003, Ankara.

Dörtlük Kayahan, Elmalı Bayındır Tümülüsleri Kurtarma Kazısı Raporu, T. C. Kültür Bakanlığı.

E

Eccacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, İstanbul, 1997.

Efendioğlu Tuba, Hellenistik ve Roma Dönemi'nde Likya'da Yerel Tanrı ve Tanrıçalar, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2010.

Erkan Yusuf, Zamanın Ötesinden Burdur Gezi Rehberi.

İ

İdil Vedat, Likya Lahitleri, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1998.

İşler Bülent, Myra ve Çevresinde Bizans Dönemi, Arkeolojisinden Doğasına Myra / Demre

ve Çevresi, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2010.

K

Karakaya Nilay, Restorasyon Sonrası Demre (Myra) - Aziz Nikolas Kilisesi Mezar Mekânı, Duvar Resimleri; Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü Yayınları.

Kolektif, Kumluca, Rhodiapolis, Kumluca Belediyesi Yayınları, 2008, Antalya.

Kolektif, Likya'da Bir Korsan Kenti Olympos, Homer Yayınları, İstanbul, 2006.

Korkut Taner, Akdağlar'ın Yamacında Bir Likya Kenti Tlos, E Yayınları, İstanbul, 2015.

Krickl Ernst, 1892 Likya Günlüğü, Suna ve İnan Kırac Vakfı &Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2005.

Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Başkanlığı, X. Kazı Sonuçları Toplantısı I.

Lloyd Seton, Türkiye'nin Tarihi, Tübitak Yayınları, Ankara, 1997.

M

Mellink Machteld J., Elmalı, Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi.

Ö

Öğün Baki, Işık Cengiz, Kaunos, Mopak Kültür Yayınları, 2002, İzmir.

Özgen İlknur, Bilkent Üniversitesi Arkeoloji Bölümü, 2010 Hacimusalar Kazısı Raporu.

S

Saltuk Secda, Arkeoloji Sözlüğü, İnkılap Yayınları İstanbul, 1989.

Smith Martin Ferguson, Supplement, to Diogenes of Oinoanda, The Epicurean inscription. Bibilopolis 2003 / Türkçesi, Magma Dergisi Kitap 1: Doğa üzerine bir Epitom; Türkçe çeviri Hande Ölçeroğlu. Sayı: 15, Ağustos 2016, İstanbul.

Spratt T. A. B. ve Forbes E., Likya'da Yolculuklar. Suna - İnan Kırac Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü Yayınları 2008, Antalya.

Ş

Şahin Sencer, Adak Mustafa, Likya İncelemeleri, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2002.

Şahin Sencer, Stadiasmus Paternsis, Likya Eyaleti Roma Yolları, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2011.

T

Tek Tolga Ahmet, Arykanda'da bulunan Antik Cam Eserlere Genel Bir Bakış, Sares, 2007 bildiri.

Tlos Kazıları, Akdeniz Üniversitesi.

Turgut İbrahim, Clow Kate, Türkiye'nin İlk Uzun Mesafeli Yürüyüş Rotası: Likya Yolunda Yürümek, 2010.

Türker Ayşe Ç., Myra'da Aziz Nikolaos'un Yağ Kültüyle İlişkili Seramik Kaplar, Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü Yıllığı.

V

Varkıvanç Burhan, Patara'da Bir Seramik İşlişi, Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü Yayınları.

DİZİN

A

Abdal Musa Türbesi 338

Atrasas /Adrasan 17, 356, 357, 360, 361, 363, 372, 468, 470, 473

Akalissos 27, 341, 348, 349, 350, 351, 352, 380, 470

Akdağlar 16, 78, 79, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 95, 94, 104, 188, 376, 418, 419, 420, 469

Alacahisar 292, 293, 294, 296

Alakilise 286, 287, 288, 289, 468

Andriake 25, 111, 162, 191, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 254, 259, 278, 298, 469, 470, 489

Andriakos Çayı 245

Antalya 10, 11, 163, 178, 196, 200, 204, 258, 360, 364, 374, 377, 379, 380, 384, 386, 387, 389, 399, 410, 416, 417, 435, 467, 468, 484, 485
Antalya Müzesi 11, 20, 24, 28, 39, 40, 113, 114, 118, 132, 143, 144, 145, 160, 186, 272, 304, 306, 307, 308, 313, 321, 322, 323, 324, 326, 475, 486, 487

Antiphellos 163, 165, 166, 169

Antigonos Monophthalmos 25, 56, 111

Antiochos III 13, 25, 111

Aperlae 162, 178, 179, 196, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 238, 468, 470

Aphrodite 306, 307, 308, 309, 317, 374, 396, 416, 436, 449, 454

Apollon 32, 40, 61, 66, 97, 121, 132, 134, 135, 136, 137, 139, 144, 145, 149, 203, 240, 241, 242, 243, 433, 449, 477, 478

Apollonia 31, 129, 164, 178, 179, 196, 197, 199, 208, 209, 210, 211
Araksa 23, 44, 78, 96, 97, 404
Arbinas 110, 111, 121, 123, 132, 135
Arneae 185, 192, 193, 194, 195
Arnna 19, 109
Arsada 94, 95
Artakserkses II 22
Artemis 40, 63, 64, 97, 121, 132, 134, 135, 136, 137, 139, 186, 188, 335, 433, 477, 484, 485
Artur John Evans 19, 20
Arykanda 12, 31, 33, 35, 38, 103, 193, 194, 252, 253, 268, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 389, 396, 424, 436, 437, 438
Arykandos 16, 324, 328
Asarcık 293, 295, 296, 297
Asur 35
Athena 18, 38, 40, 119, 313, 317, 343, 355, 376, 434, 435, 449
Attaleia 380, 486
Attika-Delos Deniz Birliği 22, 40, 434
Avşar Tepesi 218, 219
Aziz Nikolaos 13, 29, 39, 43, 145, 252, 253, 255, 256, 257, 259, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 288, 398
Aziz Paulos 13, 259
Ana Tanrıça 19, 20, 38, 39, 132, 389, 433

B

Bağbaşı 19, 424, 425, 428, 435
Balbura 406, 407, 408, 409, 412, 421, 449, 475, 481
Başgöz Çayı 16
Batı Toroslar 16
Bayındır Tümülüsleri 16, 432
Bellerophonates 2, 374, 375, 376
Bergama Krallığı 56, 99, 486, 481
Beydağları 16, 348, 364
Beymelek Kalesi 286, 298, 299, 300, 301, 303
Bezirgan Köyü 155, 156, 157, 158, 468, 470, 489
Boncuk Dağları 16
Boule 28, 490
British Museum 11, 22, 51, 109, 111, 114, 116, 117, 119, 121, 122, 126, 127, 128, 450, 459, 460, 461, 463, 489
Brutus 28, 111, 112, 126, 144, 259
Bubon 28, 96, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 410, 412, 447, 448, 449, 475, 481
Burdur Müzesi 11, 401, 405, 446, 447, 449, 481

C

Caesar 28, 111, 112, 144, 153, 246, 323, 326, 392, 395, 481
Caretta Caretta 142, 362, 477, 479
Cevdet Bayburtluoğlu 245, 305, 363, 378, 417
Charles Fellows 42, 51, 81, 96, 101, 109, 112, 116, 122, 305, 313, 363
Charles Texier 189, 264, 265, 266, 268
Claudii 29, 342
Claudius I 13, 28, 145, 151, 153
Constantinus 272

Ç

Çevreli Köyü 200, 204
Çıralı 374, 375, 468, 470

D

Daedala 45, 46
Dalyan Gölü 299, 303
Demeter 15, 39, 478
Demre 15, 16, 29, 42, 75, 174, 180, 184, 189, 200, 204, 206, 208, 214, 216, 220, 227, 232, 238, 239, 240, 244, 245, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 272, 273, 278, 286, 287, 289, 290, 295, 298, 489, 493
Demre Çayı 16, 259, 286
Dereagzı 189, 190, 191, 258
Diocletianus 272, 308
Diodorus 23
Diogenes 412, 413, 415, 489, 494
Dodekatheoi 39
Dor 19, 45, 46, 121, 134, 136, 137, 168, 203, 326, 479, 491
Dumanlı Dağı 16

E

Ebu-Simbel Tapınağı 18
Ege Göçleri 20
Ekklesia 28, 490
Ekrem Akurgal 34, 35, 493
Elbessus 420, 421, 423
Elmalı Definesi 433, 434, 435, 436
Elmalı Höyükleri 10, 424, 425, 426, 427, 428, 429, 430, 431, 432, 433, 434, 435
Elmalı Müzesi 11, 19, 20, 40, 317, 318, 424, 425, 426, 427, 429, 430, 431, 432, 434, 435, 436, 437, 440
Elmalı Platosu 15
Epikouros 412, 413, 489
Ernez Köyü 192, 193, 194, 195, 489
Ernst Krickl 49, 224, 340, 341, 346, 466
Eskihisar 441, 442, 489

Eşen Çayı 16, 19, 112, 113, 121, 145, 153, 467
 Eudemos 27, 145, 365, 368, 369
 Euergetes 29, 490
 Eurymedon Savaşı 22

F

F. Beaufort 363, 375, 378
 F. Kolb 218, 231, 234
 Fahri Işık 43, 142
 Fethiye Körfezi 15, 17, 45, 47, 48, 56, 68, 69
 Fethiye Müzesi 11, 36, 56, 57, 60, 61, 62, 63,
 64, 65, 67, 79, 80, 84, 133, 135, 476, 477
 Fethiye Körfezi On İki Adalar 68
 Filistin 30, 39, 75, 172, 173, 272, 377, 451
 Frigya 17, 20, 25, 38, 39, 323, 433, 481

G

Gagai 328, 341, 346, 353, 354, 355, 356, 357,
 360, 470
 Gelidonya Feneri 43, 357
 Gemile Adası 16, 74, 75, 76, 77, 500
 George E. Bean 36, 43, 96, 97, 149, 160, 243,
 264, 265, 341, 346, 354, 355, 363, 403, 417,
 420, 431, 438, 445, 478, 493
 Gergis 110, 119, 121
 Girdev Yaylası 15, 67, 88, 418, 419, 420, 466
 Girit 19, 20, 29, 36, 323, 477
 Glaucus 19
 Gordianus III 99, 211, 259, 307, 317, 351
 Gökusu 16
 Gömbe 16, 162, 186, 188, 471
 Granarium 150, 154, 246, 248, 250, 257, 489,
 490

H

Hadrianus 133, 138, 150, 244, 246, 380, 382,
 383, 417, 423, 475, 484, 485, 487
 Halikarnassos 20, 24, 324, 506
 Harpagosoğulları 110
 Harpagos 12, 20, 21, 109, 119, 476
 Harpy Anıtı 30, 31, 109, 116, 117, 131, 239, 461
 Havva Işık 142
 Hecataeus 174
 Hekate 39, 107
 Hektor 19, 50, 51
 Helios Tapınağı 38, 306, 308, 315, 316, 319
 Hellena 435
 Helmut Theodor Bossert 20
 Hepaistos 374
 Herakles 39, 309, 313, 349, 449, 452, 491
 Hermes 39, 309, 391
 Herodotus 10, 20, 21, 22, 36, 109, 144, 477, 484
 Hititler 10, 12, 18, 38, 78, 109, 424, 435

Homeros 2, 19, 98, 99, 109, 232, 233, 375
 Hoyran 25, 32, 164, 201, 226, 227, 228, 229,
 230, 231
 Hyposorion 30, 83, 127, 128, 166, 198, 236,
 237, 241, 268, 458

I

Idebessos 27, 341, 347, 348, 349, 351, 352, 470
 Ision 298, 299, 300, 301, 303
 Istlada 214, 215

İ

İonialılar 21, 433
 İsinda 33, 34, 35, 164, 178, 179, 196, 208, 210,
 238, 451, 452, 454
 İskender 10, 12, 24, 25, 30, 35, 56, 88, 99, 111,
 144, 278, 306, 307, 323, 379, 451, 452, 477, 484
 İstanbul Arkeoloji Müzeleri 11, 25, 119, 133, 179,
 233, 257, 451, 452, 453, 454, 455

J

Jale İnân 405

K

Kadawanti 49
 Kadeş Savaşı 12, 18
 Kadyanda 49, 50, 51, 52, 53, 78, 103, 123
 Kafi Baba Tekkesi 337
 Kakasbos 39, 255, 349, 435
 Kaleiçi 386, 486, 487
 Kaleköy 206, 207, 208, 209
 Kalkan 16, 142, 153, 155, 156, 157, 158, 160,
 186, 468, 470
 Kalyanda 29, 248
 Kandyba 184, 185, 472
 Karabel 173, 290, 292, 294, 295
 Karaburun Tümlüsü 429, 430
 Karaöz 356, 357, 468, 470
 Karataş-Semayük 19, 389, 424, 425, 426, 428,
 435
 Karia 11, 17, 20, 21, 22, 23, 24, 26, 29, 36, 38,
 45, 50, 68, 109, 323, 322, 379, 411, 475, 476,
 477, 479, 481
 Karmylassos (Kayaköy) 44, 70, 71, 72, 73
 Kaş 15, 16, 23, 28, 31, 98, 101, 106, 109, 163,
 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172,
 173, 174, 175, 176, 178, 179, 180, 184, 186,
 193, 196, 200, 204, 206, 208, 210, 214, 216,
 220, 227, 232, 238, 239, 240, 244, 245, 258,
 364, 468, 489, 500, 501
 Kate Clow 467, 468
 Kaunos 25, 29, 32, 50, 63, 64, 65, 67, 111, 248,
 475, 476, 477, 478, 479, 480, 493

Kekova Adası 163, 164, 167, 196, 199, 200, 204, 206, 207, 209, 214, 221, 222, 226, 227
Khimaira 128, 374, 375, 376, 461, 470, 502
Khoma 186, 430, 431, 438
Kızılbel Tümülüsü 428, 429
Kibyra 15, 16, 17, 39, 42, 96, 403, 406, 407, 412, 443, 447, 449, 475, 481, 482, 483
Kibyra Maior 412
Kilikya 18, 20, 23, 353, 386, 387, 486
Kithanaura 475
Kleopatra Hamamı 69
Komba 186, 187, 188
Korba 164, 216, 217
Kormos 27, 348, 351, 352, 470
Korydalla 328, 341, 342, 346, 354, 355, 380, 398, 399
Kozağacı/Çavdır 401, 489
Köybaşı 158, 159
Kragos 78, 99, 106
Ksanthos 11, 16, 17, 19, 20, 21, 22, 24, 25, 27, 28, 30, 31, 33, 35, 36, 37, 38, 50, 78, 80, 81, 83, 94, 95, 96, 97, 98, 101, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 137, 140, 141, 142, 144, 145, 151, 153, 158, 159, 175, 185, 218, 221, 229, 239, 255, 257, 259, 322, 342, 389, 391, 392, 393, 420, 424, 451, 452, 454, 459, 460, 461, 462, 463, 466, 467, 468, 477, 480, 489, 493, 501
Ksanthos Irmağı 19, 97, 132, 145, 166, 466
Ksanthos Obeliski 37, 115, 118, 119, 120
Kserkses 12, 21
Kumluca 15, 16, 43, 321, 324, 337, 340, 341, 342, 346, 347, 350, 352, 353, 360, 361, 374, 377, 384, 397, 467, 468, 493
Kunsthistorisches Museum 11, 22, 34, 232, 234, 237, 451, 455, 456, 457, 458, 489
Kupprili 306
Kyaenai 29, 31, 101, 164, 200, 204, 205, 218, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 232, 306, 388, 472, 480, 491

L

Ladislav Zgusta 240, 361
Lapis Lazuli 221
Leto 24, 26, 38, 40, 97, 111, 121, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 433, 449, 451, 453
Licinius Murena 28, 478, 481
Lidya 10, 12, 18, 20, 40, 109, 481
Likya Birliği 13, 17, 24, 26, 27, 28, 40, 56, 78, 80, 97, 98, 106, 132, 134, 142, 144, 145, 148,

154, 160, 179, 196, 208, 211, 220, 221, 239, 244, 250, 252, 258, 259, 260, 305, 307, 311, 323, 326, 341, 342, 343, 365, 366, 377, 379, 380, 404, 410, 411, 412, 449
Likya Dili 24, 25, 36, 37, 38, 78, 97, 98, 99, 102, 109, 111, 119, 120, 121, 133, 158, 165, 166, 168, 171, 174, 185, 199, 200, 209, 211, 223, 424, 431, 451
Likya Haritası 496, 497, 498, 499, 500, 501, 502, 503
Likya Yolu 47, 54, 55, 107, 155, 156, 157, 164, 165, 170, 174, 176, 179, 188, 196, 203, 205, 210, 215, 250, 257, 286, 287, 289, 357, 360, 464, 465, 466, 467, 468, 469, 470, 471, 472, 473, 486, 487, 494
Likya'nın On İki Tanrısı 107, 186, 437
Limyra 10, 11, 23, 24, 25, 28, 32, 34, 56, 111, 135, 259, 303, 306, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 342, 346, 354, 388, 389, 391, 392, 393, 394, 395, 424, 431, 451, 453, 454, 469, 475, 477, 493
Limyros 16, 320, 321, 324, 326, 327, 328, 336, 337
Lissa 48, 248
Lukkalılar 10, 12, 18, 109, 322, 475
Lübnan Sediri 305
Lydae 47, 69

M

Machteld Johanna Mellink 12, 20, 425, 428, 429
Macun Köyü Yerleşimi 443
Magnesia Savaşı 25, 111
Makri 49, 57
Mastaura 189, 190, 191
Mausolos 38, 322
Melanippe 355, 356, 357, 470
Melesandros 22, 120, 121
Menteşeoğulları 29, 477
Merehi Lahdi 29, 109, 126, 127, 131, 460, 461, 463
Mısır 18, 25, 30, 39, 118, 173, 272, 323, 324, 326, 379, 451, 452, 455, 492, 475
Milyas 15, 20, 42, 324, 328, 365, 484
Minos 20, 333
Mithras 315, 366
Mithridates VI 28, 403, 407, 412
Musa Dağı 364, 365, 372
Muskar 239, 286, 290, 291, 292, 294, 298
Myra 10, 11, 16, 17, 25, 27, 28, 29, 31, 32, 39, 42, 78, 80, 81, 145, 189, 191, 194, 200, 204,

205, 214, 239, 240, 241, 242, 244, 251, 254,
255, 256, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264,
265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273,
278, 279, 286, 287, 288, 290, 291, 292, 294,
295, 299, 300, 303, 348, 399, 407, 412, 424,
468, 470, 485, 493, 494
Myros Çayı 189, 190, 191

N

Nereidler Anıtı 11, 22, 30, 34, 38, 109, 111, 121,
122, 131, 459, 460, 461, 475
Nevzat Çevik 43, 248, 340, 353
Nisa 16, 160, 161, 455, 468
Noel Baba Müzesi 272, 273, 274, 275, 276, 277,
278, 279, 281, 282, 283, 284
Nymphaion 138, 308, 310, 314, 319, 355, 385

O

Oenoanda 19, 28, 29, 32, 78, 84, 91, 109, 342,
406, 407, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 416,
417, 420, 449, 475, 481, 484, 489
Oenoandalı Lulii 29, 342
Olympos 17, 22, 27, 28, 51, 78, 80, 252, 361,
362, 363, 364, 365, 366, 367, 369, 370,
371, 372, 373, 374, 380, 389, 470, 472, 473,
493, 502
Opramoas 29, 84, 103, 112, 116, 144, 186, 221,
323, 329, 342, 343, 344, 345, 348, 351, 355, 380
Orhan Akşit 340, 346
Orpeeni 406, 444, 445
Osmanlılar 13, 29, 30, 72, 81, 86, 87, 112, 119,
233, 282, 336, 337, 339, 362, 366, 397, 399,
417, 449, 451, 453, 455, 457, 460, 466
Otto Benndorf 341, 346

P

Pamfilya 11, 13, 16, 17, 21, 23, 25, 28, 29, 40,
56, 102, 146, 174, 323, 357, 365, 377, 380, 386,
387, 389, 475, 484, 485, 486, 487
Pandaros 19, 99
Patara 10, 11, 16, 17, 19, 24, 25, 27, 28, 29, 33,
39, 43, 78, 80, 109, 111, 140, 141, 142, 143, 144,
145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153,
154, 155, 158, 252, 254, 256, 259, 268, 272,
306, 342, 346, 348, 351, 352, 354, 388, 389,
391, 392, 393, 468, 470, 472, 473, 477, 492,
494, 500
Payava Lahdi 109, 127, 460
Pegasus 82, 331, 376, 491
Peleponnes Savaşı 22
Perge 261, 389, 390, 391
Perikles 11, 23, 24, 34, 56, 306, 320, 321, 322,
323, 324, 327, 329, 330, 332, 333, 336, 339,

379, 391, 394, 431, 475
Persler 10, 11, 12, 13, 20, 21, 22, 23, 24, 35,
38, 40, 67, 80, 106, 109, 110, 111, 112, 116, 122,
123, 127, 144, 181, 306, 322, 324, 323, 327,
329, 331, 379, 430, 434, 451, 452, 460
Pharroa 294
Phaselis 12, 17, 22, 24, 25, 26, 28, 111, 123,
307, 341, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 383,
384, 385, 480, 501
Phellos 163, 164, 165, 174, 175, 176, 177, 238,
470
Pınara 16, 17, 24, 27, 30, 31, 33, 50, 78, 80, 98,
99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 111, 158, 200,
257, 468, 471, 500
Pilius 48, 49, 211, 242, 307
Pindaros 306
Pirha 44, 155, 156
Pisidya 11, 17, 23, 39, 379, 386, 387, 420, 447,
475, 481, 484, 485, 486
Podalia 438
Polykharmos 242
Pontus 28, 403, 407, 412, 481
Poseidon 144, 276
Prytaneion 308, 310, 319
Psykhē 451, 453, 454
Ptolemaios I 25, 111, 323, 324, 379, 392
Ptolemaios II 48, 118, 144
Ptolemaioslar 13, 25, 56, 144, 244, 307, 323

R

Rhodiapolis 17, 29, 84, 103, 116, 144, 186, 221,
307, 323, 328, 329, 340, 341, 342, 343, 345,
346, 348, 351, 353, 354, 355, 357, 380, 493
Rodoslular 25, 26, 353, 379

S

Salas Anıtı 52
Sardes 12, 20, 40, 110
Sarpedon 19, 20, 80, 114
Sebastion 308, 311, 315
Sebeda 164, 170, 171, 471
Selçuklular 13, 278, 298, 302, 449, 487
Seleukoslar 13, 25, 111, 477
Sencer Şahin 151, 158, 303, 369
Serapis 107, 246, 256
Serkizalanı 439, 440
Sidyma 97, 106, 107, 468, 470, 500
Simena 42, 178, 179, 196, 206, 207, 208, 209,
210, 211, 239
Sion Manastırı 296, 297
Skylaks 56, 353
Solym 20, 331

Stadiasmus Patarensis 16, 152, 153, 158, 303, 346, 348, 352, 354
 Stephanus Byzantinus 99, 346, 350, 351, 356
 Strabon 27, 28, 45, 99, 109, 259, 365, 372, 481, 484
 Sura 31, 200, 204, 238, 240, 241, 242, 243, 267, 491, 493, 501
 Suriye 30, 144, 172, 173, 323, 326, 358, 377, 379, 451, 486
 Sütleğen Köyü 160, 161, 468

T

T.A.B.Spratt 42, 81, 96, 155, 165, 168, 174, 184, 240, 278, 298, 341, 346, 348, 350, 354, 356, 361, 363, 375, 378, 403, 484, 494, 485
 Taner Korkut 86
 Teimiussa 26, 30, 204, 205, 206, 207, 208, 251, 252, 255, 466
 Telandros 54, 55, 468
 Telmessos 16, 17, 22, 23, 24, 25, 31, 32, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 78, 101, 111, 476
 Termessos 97, 404, 475, 484, 485
 Termessos Minor 400, 401, 416, 417, 420
 Termiller 20
 Tersane Adası 45, 68, 69
 Theodosius II 39
 Tiberius 153, 196, 259
 Titus Livius 244
 Tlawa 19, 78, 109
 Tlos 10, 12, 17, 19, 20, 27, 29, 50, 62, 67, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 97, 109, 111, 254, 306, 324, 451, 452, 466, 480, 489, 493, 494, 500
 Toriaeuum 35, 421, 422, 423, 472
 Tragalassos 290, 291
 Trebenda 237, 238, 239
 Triskeles 40, 219
 Troia 19, 20, 22, 99, 109, 232, 375
 Trysa 11, 22, 34, 35, 164, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 451, 453, 455, 456, 457, 458, 468, 469, 489
 Tuminehi / Tymnessos 158, 159
 Tuthaliya 12, 18, 19, 78, 143
 Tüse 180, 181, 182, 183
 Tyberissus 31, 200, 201, 202, 203, 466
 Tykhe 39, 312

U

Ugarit 18

Ü

Üçağız 26, 30, 200, 201, 203, 204, 205, 206,

207, 208, 210, 227, 466, 468

V

Vilii 29

W

Wolfgang Wurster 33, 240

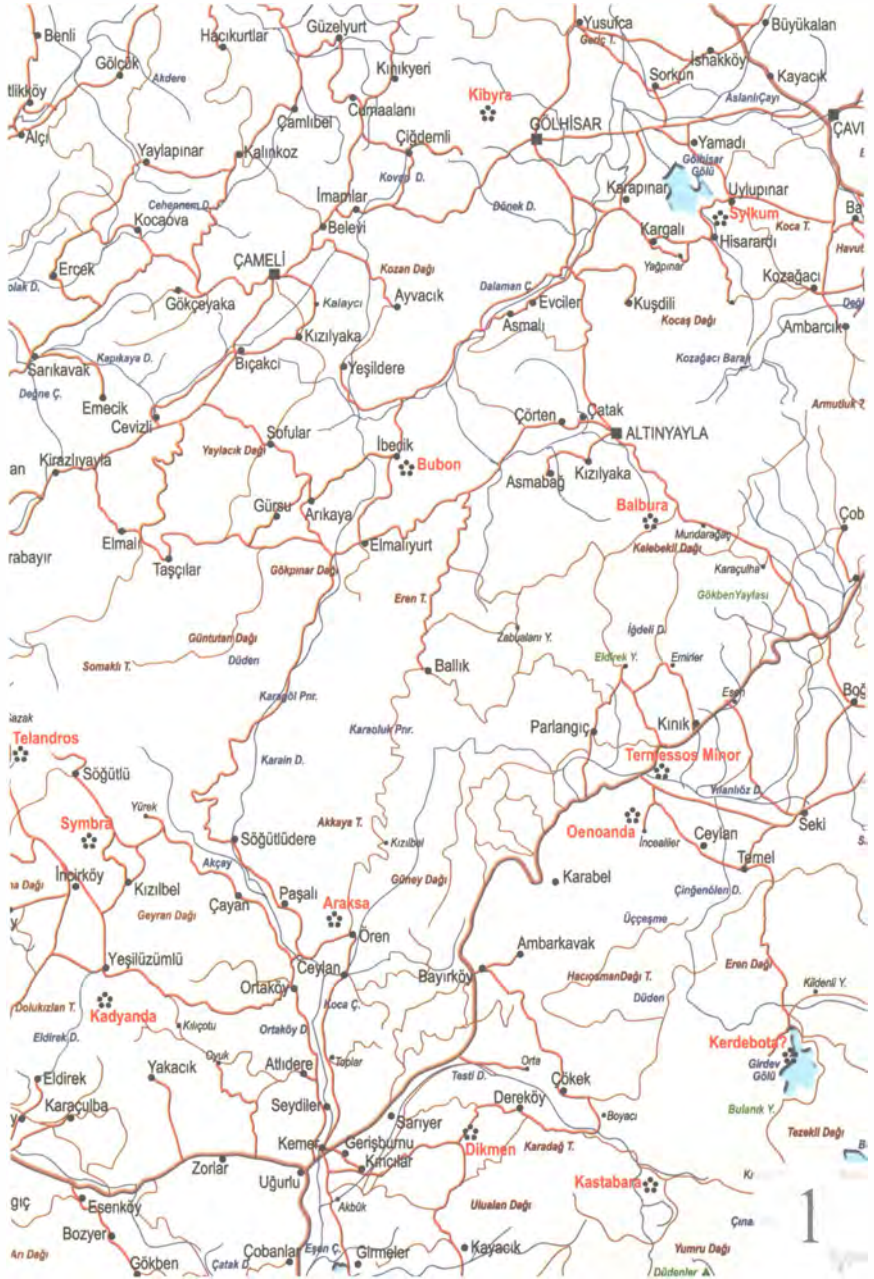
Y

Yalburt Su Anıtı 78, 109
 Yanartaş 374, 375, 376
 Yassıca Ada 68, 69
 Yıldız Ötügen 280

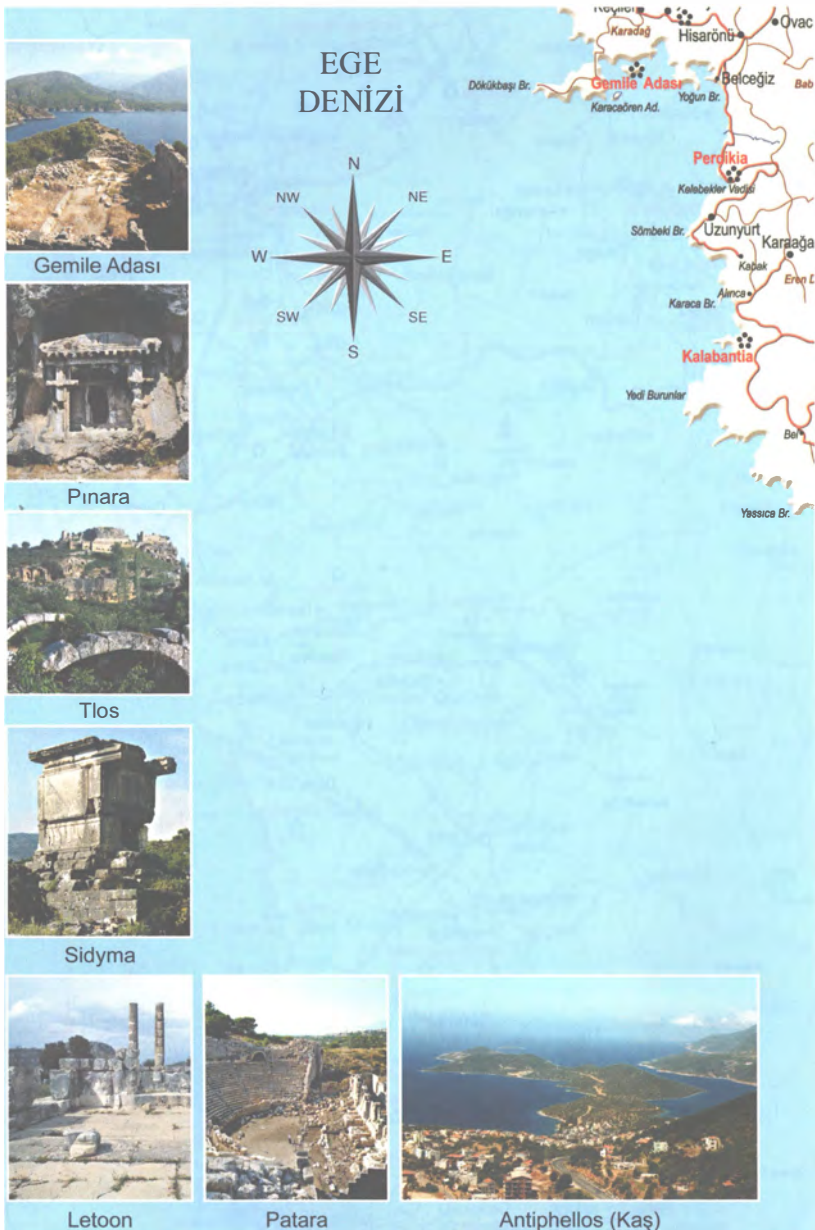
Z

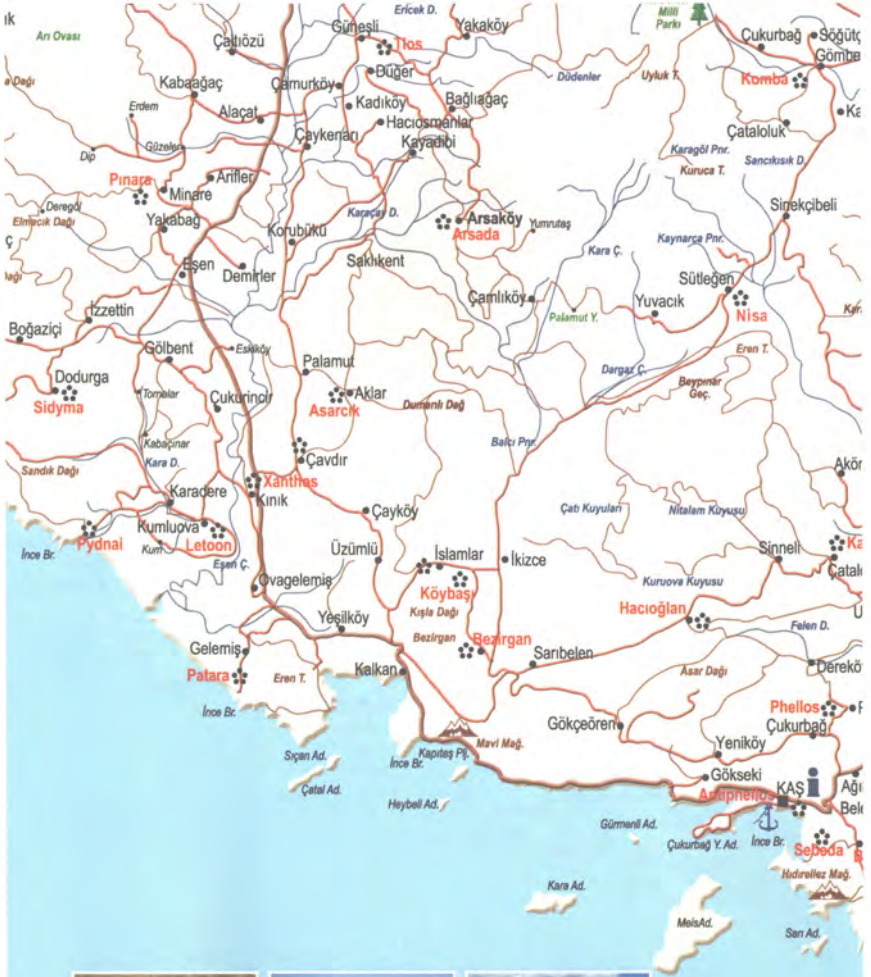
Zagaba 218, 219
 Zemuri 322
 Zenekites 28, 365, 372
 Zeus 40, 119, 132, 134, 232, 242, 322, 333, 345, 385, 391, 454, 480, 485
 Zoroaster (Zerdüşt) 366

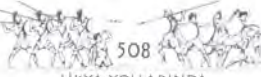
Sura

Phaselis

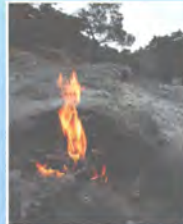
Xanthos

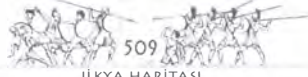
St.Nikolaos Kilisesi

Olympos

Khimaira

KEŞİF ADRESİNİZ YOUR PORT OF DISCOVERY

TÜRKÇE

■ GEZİ REHBERİ

1. İSTANBUL MÜZELERİ
- **ANTİK KENTLER SERİSİ / GEZİ REHBERİ**
1. HİTİT BAŞKENTİ HATTUŞA /
ALACAHÖYÜK-ŞAPINUVA (2. BASKI)
2. EFES VE DİĞER İON KENTLERİ (2. BASKI)
3. HIERAPOLİS (PAMUKKALE) LAODİKEİA VE ÇEVRESİ
4. APHRODİSİAS VE ÇEVRESİ (2. BASKI)
5. TROAS BÖLGESİ ARKEOLOJİK YERLEŞİMLERİ VE
ANITLARI / TROIA VE ÇEVRESİ
6. BODRUM YARIMADASI HALIKARNASSOS VE ÇEVRESİ

■ BELGESEL - REHBER

ANADOLU UYGARLIKLARI SERİSİ

1. HİTİT UYGARLIĞI İZİNDE ANADOLU (2. BASKI)
2. LİKYA YOLLARINDA (2. BASKI)

■ BELGESEL - FOTOĞRAF

1. YONTULARIN DİLİ: HİTİT / GEÇ-HİTİT DÜNYASI

■ MİTOLOJİ - SANAT

1. DESTANLAR, YONTULAR VE RESİMLERDE TROİA
SAVAŞI: SEVDA, HÜZÜN, ACI, DİRENİŞ, YIKIM

FOREIGN LANGUAGES BOOKS

■ TRAVEL-GUIDE BOOKS

1. CHURCHES OF İSTANBUL
2. MUSEUMS OF İSTANBUL
- **ANCIENT CITIES SERİE / TRAVEL-GUIDE**
1. THE HITTITE CAPITAL HATTUSA /
ALACAHÖYÜK AND SHAPINUWA (2ND EDITION)
2. ヒッタイトの都 ハットゥシャ アラジャフユクヒシャビヌワ
3. EPHESUS AND THE İONIAN CITIES
4. エフェソスその他のイオニア都市
5. EPHESOS UND DIE İONISCHEN STADTE
6. HIERAPOLİS (PAMUKKALE) LAODİCEA
AND SURROUNDINGS AREA
7. APHRODİSİAS AND SURROUNDING AREA (2ND EDITION)
8. THE ARCHAEOLOGICAL SITES AND MONUMENTS OF
THE TROAS REGION / TROY AND THE SURROUNDING
AREA
9. BODRUM PENINSULA HALICARNASSUS AND
SURROUNDING AREAS

■ DOCUMENTARY-GUIDE BOOKS

ANATOLIAN CIVILIZATIONS SERİE

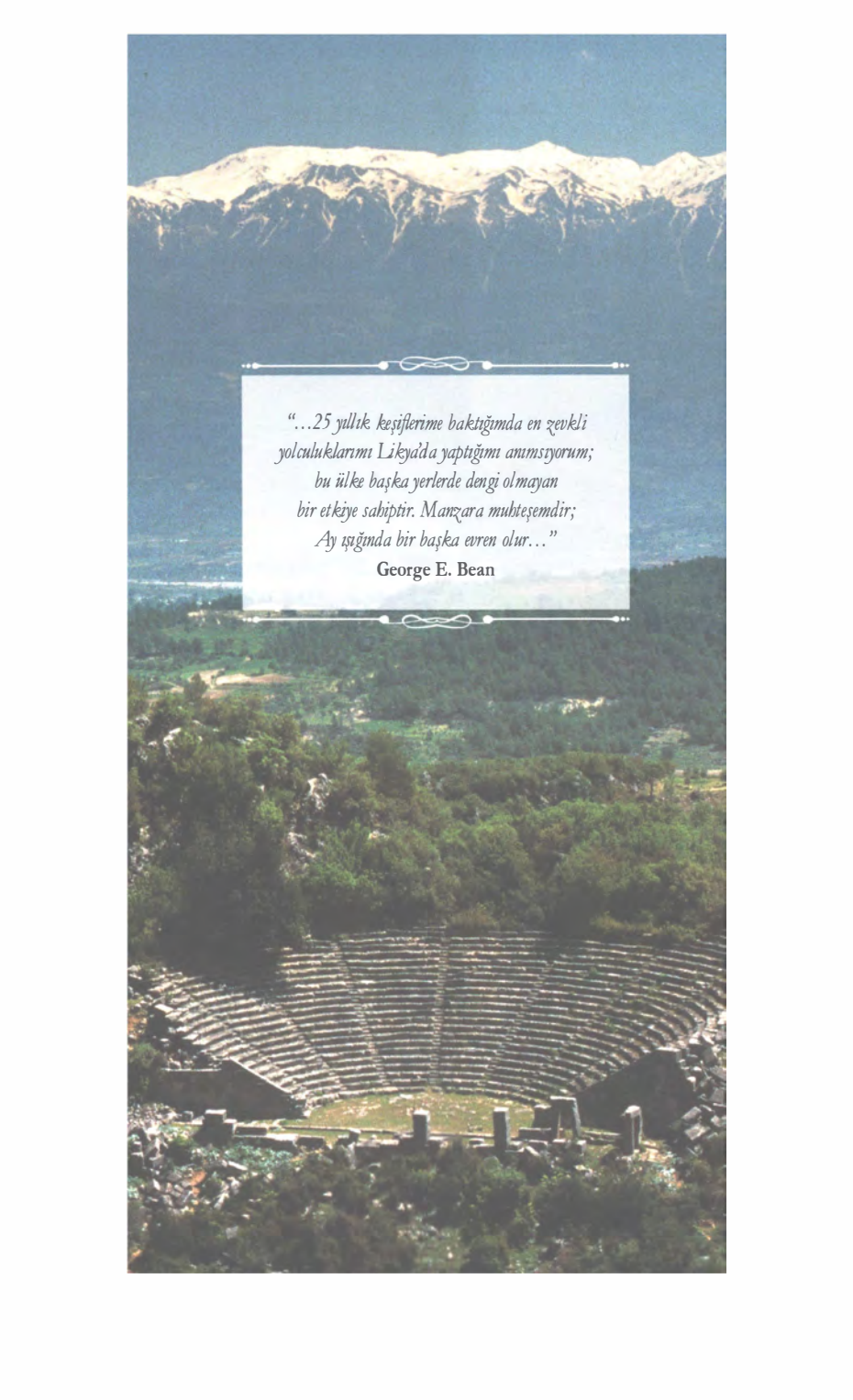
1. ANATOLIA: ON THE TRAIL OF THE HITTITE CIVILIZATION
(2ND EDITION)

2. ON THE LYCIAN WAY

■ DOCUMENTARY-PHOTOGRAPHY SERİE

1. VOICE OF SCULPTURES:
HİTİTE AND NEO-HİTİTE WORLD

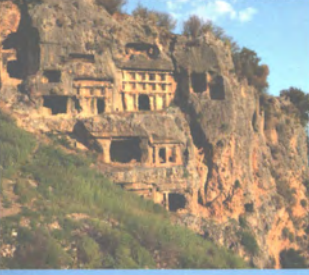
“...25 yıllık keşiflerime baktığımda en zevkli
yolculuklarımı Likya'da yaptığımı anımsıyorum;
bu ülke başka yerlerde dengi olmayan
bir etkiye sahiptir. Manzara muhteşemdir;
Ay ışığında bir başka evren olur...”

George E. Bean

535 **KM.** **FETHİYE'DEN**
ANTALYA'YA

Likya Yolu, Fethiye Ölüdeniz yakınında bulunan Ovacık'tan başlayıp Antalya yakınlarında Geyikbayırı'nda tamamlanıyor. 535 kilometre uzunluğundaki Likya Yolu çoğunlukla sahile yakın, bazı rotalarda Toros Dağları'nın 2000 metre yüksekine çıkarak devam ediyor; gezginler bu rotaları yaklaşık 4- 5 hafta içerisinde tamamlayabiliyorlar. Likya Yolu'nun tamamı uluslararası standartlarda işaretlerle ve yönlendirme levhalarıyla donatılmış durumda; her yıl yol işaretleri ve yön levhalarının bakımı yapıp yenileniyor. Rotayı belirleyen işaretler kırmızı ve beyaz paralel iki kısa çizgiden oluşuyor; üst üste beyaz - kırmızı çizgi doğru rotayı gösterir; yönü ve yanlış yolu belirten, açaç gövdelerine ya da kayalarla çizilmiş kırmızı, beyaz çizgiler gezginlerin yol göstericisidir; özel olarak hazırlanmış sarı - yeşil renkli rotaları belirten yön levhalarına ise genellikle asfalt yolların bittiği yerlerde, güzergâh yol başlarında sıkça rastlanıyor; yön evhası üzerinde rotanın ismi ve uzaklık bilgileri yer alıyor. Günümüzde Likya bölgesi araç yollarının düzgün olması sonucunda gezginler karayolu araçlarından da yararlanarak istedikleri rotayı seçip, istedikleri yerde rotayı terk edebiliyorlar; istedikleri anda rota üzerindeki bir sahilde Akdeniz kıyısında bir pansiyon ya da otelde konaklama imkânı bulabiliyorlar; ardından rotanın diğer kısmı tamamlanıyor. Günümüzde Fethiye'yi Antalya'ya karayoluyla -araçla- bağlayan iki güzergâh var; birincisi Fethiye'den başlayıp Korkuteli üzerinden giden dağ yolu; Toros Dağı eteklerinde bulunan çoğu yaylaya bu yolla rahatça ulaşabiliyorlar; ikinci yol, Fethiye'den başlayıp Kaş, Finike ve Kumluca'dan -çoğunlukla sahili izleyerek- devam eden karayolu... Likya Yolu'nda yürümek isteyen gezginler bu yol güzergâhında çalışan düzenli tarifeli toplu taşıma araçlarını da kullanarak rotalarını belirleyebilirler; istedikleri yerden başlayıp, istedikleri zaman rotadan ayrılabiliyorlar.

LİKYA

YOLLARINDA

Likyalıların yaşadığı kentler, Akdeniz ikliminin hayat verdiği ayrıcalıklı topraklar üzerindedir; Antalya'nın batısından başlayarak Fethiye'ye kadar uzanan sahil şeridinde, kuzeyde Toros Dağları arasından Elmalı'ya kadar uzanan topraklarda yer alan Likya yerleşimleri özgün konumlarıyla hemen dikkati çeker. Likya belgeseli için Anadolu'nun güneybatısından yola çıktığımızda, Likyalıların Akdeniz'le Toros Dağları arasında görünen ve görünmeyen yaşam izlerini sürmeye başladık. Antik kaynaklar, 18. yüzyıl ve sonrası gezginlerin bilgileri ve araştırmalarının dışında gördüğümüzü, yaşadığımızı da yansıtmaya çalıştık. Likya yollarında yaptığımız uzun yolculukların yanı sıra Fethiye'den Antalya'ya kadar sahil şeridi dışında Toros zirveleri arasında gizli kalmış çok sayıda Likya yerleşimine ulaştık; zorlu tırmanışlarla kentlerinin zirvelerine çıktık; görkemli anıtlarıyla gururlandık; tiyatrolarında dünya ezgilerini mırıldandık. Bilimsel kazılarla ayağa kaldırılmış kentlerin yeni yüzleriyle tanıştık; yüzyıllar sonra ortaya çıkarılan sokaklarında, caddelerinde izlerini aradık Likyalıların. Ardından Türkiye müzelerinden Antalya Müzesi, Fethiye Müzesi, Elmalı Müzesi, Burdur Müzesi, İstanbul Arkeoloji Müzeleri dışında British Museum ve Viyana Sanat Tarihi Müzesi'nde (Kunsthistorisches Museum Wien) geride bıraktıklarıyla yüzleştik. Belgesel kitap içinde 96 antik kent, köy, höyük ve tümülüsün yanı sıra Likya buluntularının sergilendiği 10 müzeye de yer ayırdık. Tanımlanmış, bilinen ya da araştırılan kentlerin dışında Toros yaylalarında -yakın kentlerle ilişkisi olduğu sanılan- çok sayıda küçük köy özelliği taşıyan antik yerleşime de uğradık; bu yaylalarda, antik yerleşimlerle iç içe yaşayan Yörüklerin konduğu olduk. Günümüz köylerinde Likya yaşam izlerine tanık olduk; köylülerin hâlâ kullandıkları tahıl ve erzaklarını sakladıkları ambarlar Likya yapılarının izlerini taşımaktaydı. Yollarda bazen Likya sınırını aştık, ya da Likya sınırlarında dolaştık; komşularıyla etkileşimini gözlemledik; Pisidia, Karia ve Pamphilya kültürlerinin benzeşmelerini, farklı yanlarını izledik. Uzun emirli çalışmayla ortaya çıkardığımız 'Likya Yollarında' belgeseli Anadolu'nun gizemli topraklarında günümüz tanıklığının paylaşılması sadece. Geçmiş yüzyıllar boyu süren insan ve doğa tahribatının karşısında, bilim insanlarının özverili çabaları ile koruma mücadelesi vermeleri tanıgı olduğumuz, umutlandığımız izlenimlerimiz arasındaydı.

İkinci baskıda, kapak ve iç tasarımı değişiminin yanı sıra yeni bölümler ekledik; Andriake'de 2016 yılında açılan Likya Uygarlıkları Müzesi, Uluburun ve Gelidonya Burnu Batığı, Akdağların gölgesinde, Tlos yakınlarındaki Girmeler Mağarası ve antik yerleşimler ilk defa okuyucularla / gezginlerle buluştu. Tabii ki iki baskı arasında geçen 6 yıl içinde Likya kentlerindeki değişimleri de sayfalarımıza yansıttık.

Tanımak, dünya mirasının izlerini sürmek için Likya yollarına düşmenin zamanıdır; bu coğrafyada paylaşılacak, unutulmaz anılarımız olacaktır...

URANUS